

AKADEMIA POLONIJSKA
POLONIA UNIVERSITY

**Polonia University in Czestochowa
Lviv State University of Life Safety**

NEW DEVELOPMENT HORIZONS OF PHILOLOGICAL SCIENCE

Scientific monograph

IZDEVNIECĪBA
BALTĪJA
PUBLISHING

2022

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 9 dated 27.09.2022*

REVIEWERS:

Oksana Babelyuk, Prof, Dr. habil., Polonia University in Czestochowa;

Andrzej Krynski, Prof. PhD, ThDr., Dr h.c. mult., Rector of Polonia University in Czestochowa;

Dr. **Pawel Levchuk**, Assistant Professors, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

New development horizons of philological science : Scientific monograph.
Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 496 p.

CONTENTS

SECTION 1. FUNCTIONING OF THE CONCEPT OF RUSSIA-UKRAINE CRISIS IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE (Babelyuk O. A., Koliasa O. V.).....	1
1. Modern English media discourse as a functioning environment of RUSSIA-UKRAINE CRISIS concept.....	7
2. Linguistic means of the verbalization of the concept	
RUSSIA – UKRAINE CRISIS in English: core and periphery	9
3. Ways of translating the means of verbalization of RUSSIA-UKRAINE CRISIS concept in English and Ukrainian media discourse	13
SECTION 2. MODERN EUROPEAN ASYL-LEGAL DISCOURSE (Halytska O. B.).....	24
1. To the Concept of Asyl-Legal Discourse.....	25
2. Modern European Asyl-Legal Discourse: Main Properties und Frame Organization	29
SECTION 3. LINGUISTIC ADAPTATION OF MEDIA CONTENT IN INVARIANTS OF FILM DISCOURSE GENRES (Dergach D. V.).....	51
1. Linguistic modeling of information content in film discourse: synopsis, logline.....	54
2. Linguistic nature of film adaptation models in current mass media.....	57
SECTION 4. ANTONYMY AS A MARKER OF INDIVIDUAL STYLE IN THE NOVELS OF ERICH MARIA REMARQUE (Ivanyshyn M. V.).....	67
1. Antonymy as a linguistic and cultural factor in creating the artistic discourse of E.M.'s novels: «Drei Kameraden», «Der schwarze Obelisk», «Der Funke Leben», «Arc de Triomphe»	69
2. Stylistic features of antonymy in the literary texts of «Die Nacht von Lissabon», «Liebe deinen Nächsten», «Im Westen nichts Neues»	75
SECTION 5. SEMANTIC BACKGROUND OF COORDINATE PHRASES IN I. P. KOTLIAREVSKYI’S POEM “ENEIDA” (Komlyk N. Yu.).....	82
1. Formal and grammatical organization of coordinate phrases in I. P. Kotliarevskiyi’s poem “Eneida”	84
2. The specifics of the semantic content of coordinate phrases in the poem “Eneida”	90
SECTION 6. TEXT-WORLDS IN J. K. ROWLING’S FANTASY DISCOURSE: BETWEEN FANTASY AND REALITY (Kulchytska O. O.).....	101
1. Text World Theory as the conceptual basis for the analysis of J. K. Rowling’s fantasy discourse.....	102

2. Transition from realistic to fantasy narratives in the Harry Potter novels	106
SECTION 7. REALISATION OF SUGGESTIVE EFFECT OF NATIVE ADVERTISING (Litvinova M. M.)	
1. Definition of the concept of «suggestion» in scientific literature	125
2. Immanent characteristics of native advertising.....	129
3. Extralingual factors of the suggestive influence of native advertising ...	134
4. Linguistic realisation of suggestive strategies and tactics of native advertising	144
SECTION 8. REPRODUCTION OF ENGLISH FILM TEXT LINGUO-STYLISTIC FEATURES IN UKRAINIAN DUBBING (Medvid O. M., Chasovskykh A. A.)	
1. Theoretical background of the research.....	167
2. Dubbing as a type of film translation.....	172
3. The use of translation transformations in the Ukrainian translation of the movie “LAST NIGHT IN SOHO”	179
SECTION 9. POETICS OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE: TRANSLATION STRATEGIES (Naboka O. M.).....	
1. Stylistic peculiarities of political discourse	196
2. Translating strategies in rendering English texts of political discourse..	200
SECTION 10. METHODOLOGICAL GUIDELINES FOR INVESTIGATION OF THE CATEGORY OF MODALITY FROM THE PERSPECTIVE OF INTERSEMIOTIC TRANSLATION (Nikonova V. H., Holubenko N. I.)	
1. The principles of modality investigation in intersemiotic translation.....	208
2. Methods of modality investigation in intersemiotic translation.....	213
SECTION 11. SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE NOUNS DENOTING NEGATIVE PERSONALITY TRAITS FROM A CROSS-LINGUISTIC PERSPECTIVE (Onyshchak H. V., Smuzhanytsa D. I.)	
226	
SECTION 12. STRUCTURAL AND NOMINATIVE FEATURES OF YOUTH SLANG (BASED ON THE GERMAN LANGUAGE MATERIALS) (Pozdniakov O. V.).....	
1. German youth slang as a heterogeneous linguistic phenomenon.....	243
2. Main features of compounding in the studied vocabulary.....	249
3. Productivity of affixation at forming slangisms	254
SECTION 13. INCARCERATED LYRICS OF “KALISH PARNASSUS”: TEXTS AND CONTEXTS (Prosalova V. A., Hryhoshkina Ya. V.)	
1. The historiographic aspects of the problem	264
2. The theoretical and methodological aspects of the problem.....	267

3. Conditions of interned soldiers staying in the camp of Kalish city	269
4. The importance of poetic activity for internees	273
5. Artistic interpretation of the universal and ethnic mythologists by poet-statesmen.....	275
6. Literary and artistic magazine "Rainbow"	282

**SECTION 14. LINGUISTIC CORPUS CONSTRUCTION:
FROM THEORY TO PRACTICE (BASED ON THE MATERIAL
OF THE GERMAN PROFESSIONAL LANGUAGE
OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION) (Rubana Ye. S.).....**

1. Theoretical principles of construction and processing of language corpora.....	292
2. Methodology of linguistic corpora research.....	299
3. Problems and possibilities of using of language corpora	303

**SECTION 15. SUBSTANTIVES IN MODERN UKRAINIAN
AND RUSSIAN POETIC DISCOURSE
(Skorobohatova O. O., Kozlova A. H.).....**

1. Theoretical approaches to determining the grammatical status of substantives. Substantives from the point of view of the theory of positional morphology ï.....	317
2. Substantives with constant, stable and variable substantive meaning in poetic functioning.....	328

**SECTION 16. NARRATIVE OF THE PHILOSOPHICAL PROSE
DISCOURSE OF THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY
(ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF MYROSLAV
DOCHINETS, HALYNA PAGUTYAK, HALYNA TARASYUK)
(Umanska T. O.) .....**

1. Parable and metaphorical nature of the philosophical prose of Myroslav Dochinets in the collection of prose miniatures «YEDIN» ...	350
2. Narrative strategies of non-mythological philosophical prose by Halyna Pagutyak	357
3. Philosophical reception of "small novels" by Halyna Tarasyuk	366

**SECTION 17. TRANSLATION AND TRANSLATION STUDIES
IN WESTERN EUROPEAN COUNTRIES OF THE SPREAD
OF ROMANCE LANGUAGES: HISTORY, DIRECTIONS,
PERSONALITIES (Filonenko N. H.).....**

1. Translations and translation studies metadiscourse in Antiquity	383
2. Translation and creative language activity as a factor in the development of national languages in medieval Western Europe.....	384
3. Translation activity and theories in the Renaissance era.....	388
4. The first developed theories of translation studies in the era of Classicism and Enlightenment.....	392

5. Development of translation studies as a science. Main directions of modern Romance translation studies.....	395
SECTION 18. FRANKO IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC TENDENCIES OF THE LATE 19TH AND EARLY 20th CENTURIES (Shmilyk I. D.).....	
1. Variants of the Ukrainian literary language.....	411
2. Western Ukrainian and Eastern Ukrainian variants of the language in grammar studies	414
3. The linguistic phenomenon of I. Franko A.....	419
SECTION 19. NAMING OF PERSONS BY EXTERNAL FEATURES IN UNOFFICIAL COMMUNICATION OF UKRAINIANS: MOTIVATIONAL STATUS AND PECULIARITIES OF CREATION (Shulska N. M., Zinchuk R. S.)	
1. The functional nature of nicknames based on the general appearance of persons	440
2. Street anthroponyms according to the feature of the body structure as a wholey	444
3. Nicknames based on the characteristics of individual parts of the human body	450
4. Unofficial anthroponyms for human appearance defects	457
5. Nicknames based on gait characteristics	459
6. Nicknames indicating a person's hair color or skin pigmentation.....	460
SECTION 20. OUTSOURCING IN COPYWRITING AS A TOOL FOR INTENSIFYING THE COMMUNICATIVE EFFECTIVENESS OF INTERNET ADVERTISING TEXTS AND MOVIE ANNOUNCEMENTS (Shcherbak O. V., Kaleniuk S. O., Sheremeta N. P.).....	
1. Texts of advertisements and movie announcements as objects of copywriting	468
2. Linguistic specificity of the Internet-texts of advertisements and movie announcements.....	470
3. Communicative effectiveness: the essence of the concept and methods of identification	476
4. Outsourcing and communicative effectiveness of Internet texts of advertisements and movie announcements: leading ideas of the working platform	478
5. Testing the operation of the outsourcing platform.....	482

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ RUSSIA – UKRAINE CRISIS У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Бабелюк О. А., Коляса О. В.

ВСТУП

Сучасний англomовний медіадискурс – це потужне соціальне явище, сукупність вихідних продуктів мовної та комунікативної діяльності у всіх їх проявах та взаємодії. Його метою вважаємо безпосередній ідеологічний вплив на великомасштабну аудиторію, на суспільну думку за допомогою відповідних комунікативних стратегій і тактик, і маніпулятивних у тому числі. Слід наголосити, що сам факт виникнення концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в англomовному медіадискурсі демонструє прояв суспільної небайдужості до глобальних політичних проблем в Україні. Різноманітні мовні засоби на позначення концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS функціонують тут не тільки як номінатори відповідних понять російсько-української війни, але й як своєрідні ідеологеми, що позначають політичну позицію того чи іншого інформаційного джерела.

Наукову розвідку присвячено вивченню функціональної природи концепту RUSSIA– UKRAINE CRISIS, що актуалізується в сучасному англomовному медіадискурсі з позицій концептуальної лінгвістики. Це уможливило виявлення і опис ядра концепту, яким виступає звичайне суспільне поняття «crisis». Варто зазначити, що в сучасній гуманітаристиці поняття «crisis» не нове: воно виникало доволі давно і розвивалось століттями під різними назвами: криза, окупація, війна, конфлікт, спротив, націоналізм тощо. Проте, після відкритої агресії Росії на Україну 24.02 2022 ця подія стала широко обговорюватися у медіадискурсі всього цивілізованого світу і потребувала точного лінгвістичного терміна на її позначення. У цьому зв'язку важливим стало яку політичну позицію займає те чи інше видання, чию сторону у цьому конфлікті підтримує і який саме зміст у нього вкладає. Тут у нагоді стає твердження про те, що за поняттям концепту стоїть не лише смислове значення чи змістовний

бік словесного знака, ядра концепту, але й певна ідея, яка є суттєво важливою для формування об'єктивної реальності. Це в свою чергу, сприяє творенню людської свідомості, коректного розуміння певної інформації, що виходить з суспільства і потребує власної самостійної розумової обробки. Тому цілком слушно концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS вважаємо складовою свідомості суспільства, що актуалізується в англomовному медіадискурсі за допомогою різних мовних засобів (слів та словосполучень, термінів, фразеологізмів, стилістичних засобів, оцінних конструкцій). При цьому варто наголосити, що різкі чи навіть плавні зміни суспільного життя здатні призвести до кардинального переосмислення людиною суспільних цінностей, в наслідок чого абсолютно змінюється і поняття концепту.

Проаналізувавши численні праці лінгвістів з цього питання, важко не погодитися з твердженням про те, що розуміння терміну «концепт» у сучасному мовознавстві є варіативним. З плином часу концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS стає все більш широковживаним в сучасному мовознавстві і займає стійку позицію в соціальному та медіадискурсі сьогодення. Здебільшого це зумовлено тим, що суспільство прагне бути обізнаним з реаліями політичного чи загального суспільного життя. Людство бажає брати участь та бути залученим до теперішньої міжнародної системи суспільних цінностей та загальноновживаних світових обговорень.

Вивчення цього концепту є особливо важливим і актуальним, оскільки саме він формує колективну думку суспільства про загальноприйняте розуміння поняття «crisis», яке часто є спотворене під впливом політичних, соціокультурних, національних чи лінгвістичних факторів, або ж просто нав'язане цьому суспільству. Крім того, вербалізація концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в медіадискурсі свідчить про небайдужість суспільства та засобів масової інформації до подій, що тривожать не лише країни, що «конфліктують», а й цілий світ. Вивчення засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS дозволить зрозуміти наскільки викривленими чи достовірними є ключові поняття цього концепту, що функціонують в англomовному медіадискурсі, в перекладознавчих практиках та різних мовних картинах світу. Для виявлення функціональної природи концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS був обраний саме медіадискурс, оскільки засоби масової інформації широко застосовують різні складові цього концепту, суттєво впливають та коригують свідомість і світогляд

тих, хто користується ними. Відповідно саме медіадискурс сьогодення найбільш точно об'єктивізує концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS. Зокрема, у цьому розділі доведено, що з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, все більше світових засобів масової інформації задля висвітлення хроніки війни, окрім лексеми «*crisis*» (*криза*), стали використовувати натомість такі номінатори як «*war*» (*війна*), «*invasion*» (*вторгнення*), «*occupation*» (*окупація*), «*attack*» (*напад*), що, на мій погляд, більш адекватно та повно відображають ситуацію в Україні.

Метою цієї наукової розвідки є вивчення функціонування концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в сучасному медіадискурсі. Зазначена мета передбачає виконання таких завдань: визначити ядро та периферію концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS; виявити мовні засоби актуалізації концепту RUSSIA– UKRAINE CRISIS в сучасному англomовному медіадискурсі та способи їх відтворення в українomовному медіадискурсі.

В когнітивній лінгвістиці наразі доволі актуальним є вивчення різних видів концептів, аналіз методів та когнітивних моделей представлення і відображення знань людини про навколишній світ. Проте будь-яка спроба осягнути природу концепту пов'язана з великою кількістю його трактувань і тлумачень. Саме тому, мовознавці і досі мають суперечливі погляди щодо структури концепту та його співзалежності зі значенням мовного знаку. Відповідно, відсутнє й однозначне, стійке визначення концепту.

Стосовно багатогранності підходів до розуміння лінгвальної сутності концепту наголошує І. Гайдук, акцентуючи на відсутності єдиного тлумачення поняття концепту. Це пов'язано з його складною, багатовимірною структурою, яка включає, крім поняттєвої основи, соціопсихокультурну частину, що не стільки мислиться носієм мови, скільки переживається ним. До її складу входять асоціації, емоції, оцінки, національні образи й конотації, притаманні певній культурі¹.

Сучасна когнітивістика пропонує різні підходи до тлумачення концепту і майже всі вони трактують його як ментальне утворення. Він тісно пов'язаний з пізнанням людиною загальноновизначених понять, обробкою та аналізом інформації, відображенням культурної специфіки народу та його досвіду. За такого підходу в визначенні

---

¹ Гайдук Г.В. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики. URL: http://www.rusnauka.com/27_SSN_2012/Philologia/3_117439.cioc.htm

концепту переважає культурологічний аспект, що визначає культуру як комплекс концептів та їхню взаємодію. В такому випадку концепт експлікує значення мови як другорядне, що виявляється допоміжним засобом. Виходячи з цього, можна сказати що визначення концепту засноване на такому принципі: концепт – це те, що називає зміст певного поняття, тобто є синонімом сенсу².

У процесі дослідження виявилось, що у науковій літературі застосовують і лінгвофілософський підхід до вивчення особливостей поняття «концепту», який часто розглядається як мисленнєве утворення, дискретне ментальне утворення, концептуальна система, «згусток» найрізноманітніших смислів, оперативно-змістова одиниця мислення людини тощо³.

Концепт можна вважати складовою свідомості суспільства, що виражається за допомогою мови. Іншими словами, це елемент знань про навколишній світ, якими володіє людина і який стоїть за семантикою мовного знаку. Різкі чи навіть плавні зміни суспільного життя здатні призвести до кардинального переосмислення людиною суспільних цінностей, в наслідок чого абсолютно змінюється і поняття певних концептів.

Протягом століть науковці намагались збагнути значення концепту, сенсу, однак віддавна і досі вчені не дійшли однозначної думки, котра б пояснила смислове значення концепту.

Слово «концепт» – це латинське середньовічне утворення, що походить від дієслова «*concipere – concipere*», яке означає «зачати». У класичній латинській мові слово *conceptus* мало значення «ставок», «запалення», «просочення» і «зародок». Слово «концепт» разом із його похідними увійшли до всіх романських і германських мов (французька концепція – *concevoir*, італійська *concetto – concepire*, іспанська *concepto – concebir*, португальська *conceito – conceber*, англійська концепція – *conceive*). Як і більшість нових наукових понять, поняття «концепт» було введено в когнітивну лінгвістику через когнітивну метафору: його називали «багатовимірним

---

² Мельничук О. Д. Концепти як елементи семантики тексту. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8783/97/>

³ Газуда О.М. Дослідження терміну “концепт” у сучасній лінгвістиці. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30297/1/ДОСЛІДЖЕННЯ%20ТЕРМІНУ%20»КОНЦЕПТ»%20У%20СУЧАСНІЙ%20ЛІНГВІСТИЦІ.pdf>

скупченням сенсу», «смісловим фрагментом життя»⁴, «геном культури»⁵, «певною силою смислу»⁶, «одиницею пам'яті», «квантом знань», «зародком розумових операцій» і навіть «туманним чимось»⁷. Сьогодні термін «концепція» широко використовується в різних галузях лінгвістики.

За поняттям концепту стоїть не лише смислове значення чи змістовний бік словесного знаку. Поняття концепту певною мірою означає й ідею, яка є суттєво важливою для формування реальності та властивих їй реалій чи явищ, що, в свою чергу, сприяє творенню людської свідомості, розуміння певної інформації, думки, що виходить з суспільства і потребує власної самостійної розумової обробки індивідом задля розуміння певного поняття. Це може бути поняття, яке вироблене суспільством на основі досвіду пережитого громадськістю, зі своїми історичними коренями творення. І це поняття має мати об'єктивну суспільну оцінку та адекватно співвідноситись з іншими поняттями. Як вдало підмітив В. І. Карасик, концепти – це «ментальні утворення, фрагменти досвіду, що зберігаються у пам'яті людини», «квант пережитого знання»⁸.

Якщо говорити про структуру концепту, то це як мінімум тривимірне утворення, що містить в собі предметно-образну, понятійну та цілісну складові. Образна складова концепту складається з зорових, слухових, тактильних, смакових та нюхових особливостей певного предмета, події чи явища, що так чи інакше зберігаються в людській пам'яті. Понятійна, або ж концептуальна сторона концепту визначає як певне поняття зберігається та обробляється в мові, опис цього поняття, його структуру, визначення та порівняння з іншими поняттями. Тоді як цілісна складова характеризує важливість інтерпретації поняття та його психічного

---

⁴ Fauconnier G. *Methods and Generalizations*, Th. Janssen, G. Redeker (eds). *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*. Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 1999. P. 95-127.

⁵ Frege, G. *On Concept and Object*, originally published as *Über Begriff und Gegenstand* in *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie* 16, 1892, S. 192-205, translated in Geach & Black 1952 pp. 42-55. Slater, B.H. *Concept and Object in Frege*, 2000 (Minerva)

⁶ Fillmore Ch. *Frame Semantics and the Nature of Language*. *Annals New York Academy of Sciences*, 1976. P. 20–32.

⁷ Gibbs, R.W. Jr. *Why cognitive linguists should care more about empirical methods* R. W. Jr. *Gibbs Methods in Cognitive Linguistics*. Cornell, 2007. P. 1952.

⁸ Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. М., 2004. 390 с.

утворення як для конкретної особи так і для всієї мовної громадськості.

А. Приходько наводить різні дефініційні моделі, що застосовуються для наукового тлумачення терміна «концепт». Серед них: а) «концепт – епістемічне утворення». Вона базується на усвідомленні джерел інформації людських знань та досвіду, які виступають як синтез логічних, гносеологічних та когнітивних аспектів діяльності.; б) «концепт – (психо) ментальне утворення». Ця модель ґрунтується на розумінні концепту як продукту людської свідомості, яка є вищою формою відображення дійсності психікою людини; в) «концепт – (етно) культурне утворення». Таке уявлення про концепт постало на основі усвідомлення ролі етнокультури в житті соціального колективу; воно віддзеркалює уявлення про концепт як про точку перетину світу культури і світу індивідуальних смислів; г) «концепт – (прагма) регулятивне утворення». Тут реалізується інтенціональний характер дискурсивного використання ментальних сутностей: мова йде про їх здатність регулювати напрям комунікативної поведінки, визначення етноспецифічних норм, стратегій та стереотипів спілкування; ґ) «концепт – аксіологічне утворення». Базою для виникнення цієї дефініційної моделі став феномен “духовна цінність”, який формується оцінками уявленнями членів соціуму про морально-етичні категоріальні константи (добро/ зло, правда/ кривда, любов/ ненависть, краса / потворність, справедливість / несправедливість тощо)⁹.

Отже, концепт має визначену структуру, хоча і не жорстку. Цікаво зазначити, що така структура зумовила динамічну роль концепту в процесі мислення: він увесь час функціонує, актуалізується в різних своїх частинах та аспектах, поєднується з іншими концептами та відштовхується від них¹⁰.

Поняття концепту також можна трактувати як ментальну одиницю, що є складовою людської свідомості. Саме усвідомлення людиною певного концепту, певної думки, є провідником між мовою та життєвими реаліями. Тобто коли певна інформація прибуває до людської свідомості, вона потребує обробки, розуміння, фільтрації, так званого «перетравлювання». Н. Арутюнова зазначає, що людина,

---

⁹ Приходько А.Н. Концепти и концептосистеми. Монография. Днепропетровск. 2013.

¹⁰ Стернин И.А. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж, 2001.

оцінюючи об'єкт, повинна пропустити його через себе. Моментом первинного утворення того чи того концепту у свідомості носія культури є його емоційне переживання¹¹.

Структура концепту подібна до сніжної кулі: «об'єм концепту збільшується завдяки новим концептуальним характеристикам, набуття нових прошарків»¹², а ступінь точності його інтерпретації та розуміння стає нижчим відповідно з віддаленням від ядра, що також підтверджується думкою Н. І. Жинкіна стосовно того, що концепт «народжується», як образ, але просуваючись по «сходинах абстракції», перетворюється з чуттєвого образу на мисленнєвий¹³.

1. Сучасний англомовний медіа дискурс як середовище функціонування концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS

1.1 Способи відтворення концептів у перекладознавстві

Загальновідомо, що для того аби достовірно відобразити відповідник перекладеного тексту потрібно бути усвідомленим і в царині культурологічних, соціальних, позамовних чинників, оскільки відтворення концепту як культурологічного феномена потребує переосмислення інформації, що міститься в оригіналі та пошуку точного смислового відповідника. Іншими словами, будь-який переклад оригінального тексту вимагає не лише знань мови на яку здійснюється переклад, а й пізнання різних соціокультурних сфер життя громадянської певної країни в якій ця мова функціонує.

Отже, для того, аби відтворити смислове поняття/ядро концепту, перекладач спершу повинен провести його загальний аналіз, щоб потім відповідно інтерпретувати його іншою мовою, при цьому не втративши лінгвальної суті. Важливо розуміти, що кожен концепт містить в собі безліч різних площин як мовної, так і культурної чи соціальної природи, що значно ускладнює процес його відтворення з однієї мовної системи на іншу. Та попри це, за допомогою цих же площин з'являється можливість виявлення більш глибокого сенсу,

---

¹¹ Арутюнова Н. Д. Введение // Логический анализ языка: Ментальные действия: сб. статей / Под ред. Н. К. Рябце-вой. М.: Наука, 1993. 176 с.

¹² Карасик В. И. Языковые концепты как измерения культуры (субкатегориальный кластер темпоральности) / Концепты. Выпуск 2. Архангельск, 1997. С. 156-158.

¹³ Жинкин Н. И. Язык – речь – творчество: исследования по семиотике, психолингвистике, поэтике Жинкин Н. И. – М.: Лабиригнт, 1998.

детального аналізу прихованих думок, закладених в певному концепті, які автор намагається донести до суспільства.

В перекладі концепти можуть відтворюватись крізь призму абсолютно різних методів, що здатні охарактеризувати чи розмежувати цей концепт. В загальній лінгвокультурній картині світу концепт має здатність відображати не лише якийсь конкретний сенс, а й відповідні соціокультурні особливості суспільства, цілої нації разом з її мовою, цінностями, культурою, досвідом тощо. У цьому випадку основним завданням перекладача при відтворенні такого концепту є повне осмислення та відтворення думки автора та її загального соціокультурного контексту. При цьому він також відтворює не лише думку автора, а й свою позицію, оскільки переклад потребує правильної смислової інтерпретації залежно від мови та суспільства для якого проводиться переклад. Достовірне відтворення концепту вимагає від перекладача досконалих знань мови, історії, культури та досвіду певного народу задля того, щоб висвітлити істинний сенс поняття/ядра концепту. Як вважає А. Лафевр, «перекладачі не просто перекладають слова, вони також перекладають цілий всесвіт дискурсу, поетику та ідеологію»¹⁵.

У сучасних перекладознавчих студіях присвячених відтворенню різних концептів випрацювано таке поняття як «модифікація вихідної мови», яке передбачає застосування мови оригіналу у зовсім новому форматі. Інакше кажучи, процес перекладу концептів охоплює всю інформаційну структуру концепту: перекладач спершу сприймає інформацію з оригінального тексту, а потім здійснює процес метаморфози цієї інформації, тобто відтворює вже перекладений текст.

Т.О. Фесенко підкреслює, що відповідні перекладацькі механізми, які переходять у подальший ментальний простір і передбачають моделювання взаємовідносин реального, ментального і вербального, згодом стають фундаментом для когнітивної організації людини. Після цього вихідний текст відходить із зони ментальної реальності перекладача і стає фрагментом свіжої реальної комунікації¹⁶.

Задля того аби передати суть концепту іншою мовою, перекладач ділить цей концепт на відповідні складові. Це допомагає визначити

---

¹⁵ Lefevre A. Translating literature: practice and theory in a comparative literature context. New-York : The Modern Language Association of America, 1994. 162 p.

¹⁶ Фесенко Т.А. Когнитивная система переводчика и переводческая деятельность. Перевод: язык и культура : сб. статей. Воронеж, 2001. С. 140–142.

ядро та периферію концепту і виділити його основну ідею, яка при перекладі має залишитись незмінною, не втратити найменшого сенсу та донести потрібну думку. Позасвідомі, культурні та мовні фактори, особисті думки перекладача творять переклад концепту і надають йому необхідного стилістичного забарвлення, необхідного для його розуміння суспільством. Це, в свою чергу, сприяє формуванню концептуального бачення світу та його структури разом з унікальністю усіх соціальних та національно-культурних чинників.

Беручи до уваги всі особливості процесу перекладу різних концептів, варто виділити такі поняття як стратегія перекладу, стратегія поведінки перекладача в процесі перекладу, тактика перекладу. Даючи визначення стратегії перекладу, можна сказати, що це набір правил, цілей та засобів, які використовує перекладач в процесі перекладу, що висвітлюють його власний стиль здійснення перекладу.

Таким чином, випрацювання відповідних стратегій і тактик перекладу концептів є надзвичайно важливим при їх відтворенні, оскільки перекладач виступає ключовою ланкою у процесі перекладу, і від його умінь, знань та навичок залежить наскільки адекватно і достовірно буде здійснено переклад та відтворено суть концепту. При цьому перекладач має знати не лише мову, якою здійснюється переклад, а й широкий спектр культурних, політичних та соціальних чинників, що допомагають відтворити істинний зміст концепту.

2. Мовні засоби вербалізації концепту RUSSIA – UKRAINE CRISIS в англійській мові: ядро та периферія

Знакова природа концепту передбачає його закріпленість за певними вербальними засобами реалізації, сукупність яких становить «план вираження відповідного лексико-семантичного поля, побудованого навколо домінанти (ядра), представленої ім'ям концепту»¹⁷.

Складний, абстрактний характер концептів обумовлює наявність великої кількості різноманітних типологій, які враховують їх природу, зміст, функціонування і т. д. Концепти поділяють на вербалізовані (стійкі, мають закріплені за ними мовні засоби

---

¹⁷ Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. Вісник Черкаського університету. Серія: «Філологічні науки»: зб. наук. пр. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12 – 25.

репрезентації, комунікативно затребувані) і приховані (нестійкі, глибоко особистісні, такі, що неможливо вербалізувати).

У сучасному мовознавстві поняття «*crisis*» репрезентується основною лексемою «*crisis*». Як в англійській, так і українській мовах воно застосовується в різних галузях, економіці, фізіології, геології, політиці тощо, та все ж основне його значення для усіх сфер залишається однаковим: «важка для вирішення ситуація». Згідно з етимологічними словниками, слово «*crisis*» походить від латинського *crisis*, від давньогрецького *κρίσις* (*krísis*, «відокремлення, сила розрізнення, суперечка»), від *κρίνω* (*krínō*, «вибирати, вирішувати, судити»); пізня середньоанглійська (що позначає переломний момент хвороби): медична латинська, від грецького *krísis* «рішення», від *krínein* «вирішувати». Загальне значення цього слова «вирішальний момент» датується початком 17 століття. Крім того, лексема *crisis* має низку синонімів, таких як *calamity* (*лихо*), *disaster* (*катастрофа*), *cataclysm* (*катаклізм*), *catastrophe* (*біда, загибель, катастрофа*), *emergency* (*надзвичайна ситуація, критичне становище*), *tragedy* (*трагедія, трагічна ситуація*).

При вивченні лінгвальної суті концепту RUSSIA – UKRAINE CRISIS в англomовному медіадискурсі ми дійшли висновку про те, що в значенні «важка для вирішення ситуація» лексема «*crisis*» найчастіше зустрічається в політичній та економічній сферах діяльності суспільства.

Вербалізація концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в англomовному медіадискурсі, починаючи від 24 лютого й дотепер, набирає все більше обертів та все ширшої аудиторії. Теперішня російсько-українська війна стала ключовим фактором для її максимального розголосу в англomовних засобах масової інформації та, відповідно, актуалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в англomовному медіадискурсі. Завдяки тому, як саме засоби масової інформації відображають цей концепт, можна простежити ідеологічну позицію та власний погляд видавництва, журналіста, перекладача тощо. Зауважимо той факт, що раніше в рамках мовних засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS синонімічно вживались фразеологічні звороти такі як «Ukraine crisis» та «crisis in Ukraine». Здавалося б, на перший погляд, різниця невелика, проте вона суттєва. Так поняття «Ukraine crisis» охоплює політичні проблеми України в широкому міжнародному контексті, незавуальовану політичну кризу та жорстокі військові реалії війни.

Разом з тим, поняття «crisis in Ukraine» використовують проросійські або пропагандистські засоби масової інформації. Вони заперечують військову агресію росії, сам факт війни чи військового конфлікту між двома державами на території України, і, як наслідок, відображають лише політичну кризу в середині України. У такому випадку Україна постає єдиним ключовим фактором, що спричинив внутрішню державну кризу.

Такий лінгвістичний аналіз чітко показує наскільки важливими для адекватного сприйняття реальної ситуації є мовні засоби вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в медіадискурсі та як вони здатні змінювати сутність концепту й здійснювати ідеологічний вплив на читача.

Провівши аналіз англomовних та україномовних засобів масмедіа, можна зробити висновок, що ядром концепту RUSSIA UKRAINE CRISIS є лексема «*crisis*» (*криза*) у значенні «важка для вирішення військова і політична ситуація». В такому разі найбільш точними синонімами цієї лексеми вважаємо такі лексичні одиниці як: *war* (*війна*), *invasion* (*вторгнення*), *conflict* (*конфлікт*), *attack* (*напад*). В свою чергу, до периферії цього концепту відносимо такі лексеми на позначення військових дій під час російсько-української війни: «*genocide*» (*геноцид*), «*occupiers*» (*окупанти*).

Розглянемо ті мовні засоби вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS, які зустрічаємо в англomовних засобах масмедіа найчастіше. *British Prime Minister Boris Johnson has assumed that a full-scale war in Ukraine could last until the end of 2023*¹⁸.

*A panel of Lewis & Clark professors recently gathered to discuss the historical, political, and cultural underpinnings of Russia's invasion of Ukraine*¹⁹.

*British Foreign Secretary Liz Trass said there could be no talks with Russia about Ukraine as long as Moscow has troops in a neighboring country*²⁰.

З огляду на проведений аналіз, до засобів, що вербалізують та об'єктивізують концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS належать такі лексичні одиниці як: *full-scale war* (*повномасштабна війна*), *Russia's invasion of Ukraine* (*вторгнення росії в Україну*), *troops* (*війська*), *current*

---

¹⁸Novoe Vremia. URL: <https://english.nv.ua/nation/uk-pm-johnson-believes-that-the-war-in-ukraine-could-last-until-the-end-of-next-year-50236198.html>

¹⁹An interdisciplinary look at the russia-Ukraine. URL: <https://www.lclark.edu/live/news/48104-an-interdisciplinary-look-at-the-russia-ukraine>

²⁰Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/12/7323765/>

war (сьогоднішня війна), *emergency* (надзвичайна ситуація), *russian troops* (російські війська), *aggression* (агресія), *de-escalation* (деескалація). Периферійними ознаками цього концепту стали такі поняття як: геноцид українського народу, агресія проти українців, війна, обстріли, війська введені агресором на територію України, напруга між керівниками країн, власні імена політичних лідерів, таких як Зеленський, Путін, Лавров, Джо Байден, Борис Джонсон тощо. Саме ці лексичні одиниці дозволяють нам трактувати їх як складники периферії концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS, ядром якого є словосполучення «Russia-Ukraine War» (російсько-українська війна).

Головна ідея концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS висвітлюється завдяки семантичній реалізації його основних лексичних одиниць в англійській мові, іменників *Russia*, *Ukraine* та, власне, «*crisis*» (внутрішня криза) та «*war*» (війна). Споріднені поняття «*invasion*» (вторгнення), «*attack*» (напад), «*genocide*» (геноцид), що стали вживатися в англomовному медіадискурсі все частіше, засвідчують, що ядро концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS тепер осмислюється по-новому, а світова спільнота загалом прагне розуміти істинний сенс цього концепту, віднайти ключові причини виникнення російсько-української війни, передати особливості її перебігу та зафіксувати усі нелюдські злочини проти народу України, які здійснюються російською армією.

Таким чином, як свідчить аналіз ілюстративного матеріалу різноманітні мовні засоби актуалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в англomовному медіадискурсі все частіше стали позначати війну, яку росія розв'язала проти України, власне неочікуване збройне вторгнення росії в Україну, а не внутрішню кризу «*crisis*». З огляду на це, ми простежуємо зміну назви ядра концепту, яким вже не є лексема «*crisis*» (внутрішня криза), а лексема «*war*» (війна). Загалом, усе це підтверджує думку про те, що концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS зазнав суттєвих змін в аспекті своєї лінгвальної сутності, імені ядра та складників периферії, і тепер сприймається світовою громадськістю відповідно до поданої інформації у медіадискурсі: терористична війна росії проти України на знищення її державності й національної ідентичності.

3. Способи перекладу засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в англomовному та українomовному медіадискурсі

Для вивчення способів перекладу засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в медіадискурсі варто провести відповідне лексикологічне дослідження і звернутись до аналізу семантичної структури окремих слів, аби згодом відтворити усю його сутність загалом.

Так як під час відтворення концептів, кожне слово має міцний семантичний зв'язок з основною думкою концепту, проте не є цілком тотожним йому, такому аналізу підлягають усі слова, які сприяють об'єктивізації цього концепту, і цілком можуть розглядатись як окремі культурні явища зі своєю історією та етимологією. Завдяки цьому перекладач може визначити певні особливості смислотворення різних етнічних спільнот, зрозуміти їхню культуру, що стане у нагоді під час перекладу концептів, їх структури та опису їх компонентів.

Розглянемо детальніше способи перекладу засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в англomовному та українomовному медіа дискурсі.

Першочергово проаналізуємо речення, в якому містяться ключові лексеми, що позначають ядро концепту: *The crisis is related to the ongoing War in Donbas, which is in turn part of the Russian-Ukrainian War . The crisis was described by many commentators as one of the most intense in Europe since the Cold War. International affairs analyst Fiona Hill later commented on 28 February 2022 Russia's invasion of Ukraine was another sign that World War III was already underway. (Криза пов'язана з війною на Донбасі, яка, у свою чергу, є частиною російсько-української війни. Багато коментаторів описували кризу як одну з найінтенсивніших у Європі з часів холодної війни. Пізніше аналітик з міжнародних відносин Фіона Хілл прокоментувала 28 лютого 2022 року вторгнення Росії в Україну було ще однією ознакою того, що Третя світова війна вже триває)*²¹.

Ядром концепту є лексеми «*crisis*» та «*Russian-Ukrainian War*», які у цьому текстовому фрагменті вживаються синонімічно. У цьому випадку під час пошуку українського відповідника перекладач здійснив дослівний переклад. Також в реченні зустрічаємо поняття

---

²¹ Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Prelude_to_the_2022_Russian_invasion_of_Ukraine

Russia's invasion of Ukraine (вторгнення росії в Україну), що відносяться до ближньої периферії концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS і перекладаються так само дослівно, без жодних метафор, епітетів чи гіперболізації. Цікавим є також порівняння російського вторгнення в Україну з початком Третьої світової війни, *World War III*. Це є свідченням досить несподіваної, сміливої і свіжої репрезентації ядра цього концепту в медіа дискурсі.

Надалі розглянемо лексичні одиниці, що належать до ближньої, дальньої та крайньої периферії концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS. *British Prime Minister Boris Johnson has assumed that a full-scale war in Ukraine could last until the end of 2023. (Прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон припустив, що повномасштабна війна в Україні може тривати до кінця 2023 року)*²².

*Most Russians don't know the scale to which Russia has invaded Ukraine, Hristova said. She attributed this to the fact that Russian media is largely state-controlled. For example, news outlets are not allowed to use the words "attack," "invasion," or "war." (Більшість росіян не знають, до яких масштабів Росія вторглася в Україну, сказала Хримова. Вона пояснила це тим, що російські ЗМІ в основному контролюються державою. Наприклад, новинним ЗМІ заборонено використовувати слова «напад», «вторгнення» або «війна»)*²³.

*Azov fighters call on the world to recognize Russia's actions as genocide. (Бійці «Азова» закликають світ визнати дії рф геноцидом)*²⁴.

Аналізуючи наведені вище лексичні одиниці в межах ближньої периферії, доходимо висновку, що найчастіше вживаються такі лексичні одиниці як: *genocide* (геноцид), *war* (війна), *invasion* (вторгнення), *full-scale war* (повномасштабна війна), *Russian troops* (російські війська), *attack* (напад). Засоби масової інформації, що використовують такі лексичні одиниці, висвітлюють істинну суть концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS, найбільш точно описують його складові, називають військові та політичні події відповідними термінами, користуючись при цьому прямим, послідовним чи дослівним перекладом.

---

²² Novoe Vremia. URL: <https://english.nv.ua/nation/uk-pm-johnson-believes-that-the-war-in-ukraine-could-last-until-the-end-of-next-year-50236198.html>

²³ An interdisciplinary look at the russia-Ukraine. URL: <https://www.lclark.edu/live/news/48104-an-interdisciplinary-look-at-the-russia-ukraine>

²⁴ Babel News. URL: <https://babel.ua/en/news/78464-defenders-of-mariupol-from-the-azov-regiment-gave-a-press-conference-from-the-russian-blocked-azovstal-plant-the-key-points>

Варто згадати і нововведений термін «*ruscist*» (рашист – носій ідеології рашизму). Рашизм (від «Росія» (англ. Russia, «Раша»+ «фашизм»), або російський фашизм, політична ідеологія та соціальна практика владного режиму Росії кінця ХХ - початку ХХІ століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні російського православ'я як моральної доктрини, на геополітичних інструментах впливу, насамперед енергоносіях для європейських країн, військовій силі, стосовно країн, що входять до сфери впливу Російської Федерації²⁵. Цей термін швидко набирає обертів, стає широковживаним як в україномовних засобах масової інформації, так і в іноземних.

*The occupiers do not stop trying to gain a foothold and are fighting from the occupied territories in the direction of neighboring areas. In the ruscist occupied villages, the situation remained unchanged. The region is on the verge of a humanitarian catastrophe. (Окупанти не полишають спроб закріпитися та з окупованих територій ведуть бойові дії в напрямку сусідніх областей. У селах, окупованих рашистами, ситуація залишилася незмінною. Область перебуває на межі гуманітарної катастрофи)*²⁶.

В межах ближньої периферії зустрічаємо термін «*special operation*» (*спецоперація*), що широко використовується в тільки російських ЗМІ, оскільки там медіадискурс надто обмежений владою та наповнений пропагандою. Цей термін використовується на позначення таких військових понять як: «війна», «вторгнення», «збройний конфлікт» тощо, які заборонені на території РФ.

*Kremlin calls war «special operation to clear Ukraine of Nazis». (Кремль називає війну «спецоперацією, щоб зачистити Україну від нацистів»)*²⁷.

Найбільш вживаними мовними засобами вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS в межах дальньої периферії є такі лексичні одиниці як: *війська, надзвичайна ситуація, окупант, пропаганда, наступальна операція, угруповання, окупація, окуповані території, диверсія*. Такі поняття перекладаються дослівно, без будь-яких прихованих чи переносних значень.

---

²⁵ Novaya Gazeta. URL: <https://cpj.org/2022/03/russian-newspaper-novaya-gazeta-suspends-publication-following-official-warning/>

²⁶ Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/14326

²⁷ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/25/7325764/>

The Israeli Ministry of Foreign Affairs declared a state of **emergency** on February 12, as the United States warned Israeli officials that Russian troops could try to invade Ukraine on Tuesday. (Міністерство закордонних справ Ізраїлю оголосило про **надзвичайну ситуацію** 12 лютого, оскільки США попередили ізраїльських офіційних осіб, що війська РФ можуть спробувати вторгнутися до України вже у вівторок)²⁸.

We categorically refute the reports of Russian **propaganda** about the alleged **offensive operations** of Ukraine or any **sabotage** in the chemical industry «– Foreign Minister Kuleba responded to statements by ORDLO militants. (Ми категорично спростовуємо повідомлення російської **пропаганди** щодо нібито **наступальних операцій** України чи будь-яких **диверсій** на хімічному виробництві) – очільник МЗС Кулеба відреагував на заяви бойовиків ОРДЛО)²⁹.

The threat of limited operations by **Russian groups** remains. The most vulnerable are the ORDLO and the Azov-Black Sea region. (Лишається загроза проведення обмежених операцій **угрупованнями РФ**. Найбільш уразливими є ОРДЛО та Азово-чорноморський регіон)³⁰.

In connection with the recent events in the waters of the Sea of Azov there is a possibility of complete **occupation** of the Ukrainian sea. (У зв'язку з останніми подіями в акваторії Азовського моря зберігається ймовірність повної **окупації** українських морських просторів)³¹.

Putin ordered to send **Russian troops** to the **occupied** territories of Donetsk and Luhansk regions allegedly to «maintain peace». (Путін наказав направити на **окуповані** території Донецької та Луганської областей **російські війська** нібито для «підтримки миру»)³².

В межах дальньої периферії концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS існує ще таке нове поняття як **Bucha massacre** (Бучанська різанина) – the Bucha massacre was the killing and abuse of Ukrainian civilians by Russian Armed Forces during the fight for and occupation of the Ukrainian city of Bucha amid the Russian invasion of Ukraine. Photographic and video evidence of the massacre emerged on 1 April 2022 after Russian forces withdrew from the city. (Бучанська різанина, Бучанська трагедія, або геноцид у Бучі — масове вбивство українського цивільного населення в місті Буча Київської

---

²⁸ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/13/7323849/>

²⁹ Ukrainska Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2022/02/18/7324508/>

³⁰ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/19/7324593/>

³¹ Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/14326

³² Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/7465

області, що супроводжувалося викраденнями, тортурами, звалтуваннями, у тому числі дітей, та мародерством. Злочини скоїли Збройні сили РФ у період російсько-української війни під час російського вторгнення у березні 2022 року)³³.

*It is called **Bucha massacre**. It all came down to one clear fact: Russians had a citywide shooting spree in Bucha. According to Fedoruk, over 80% of the bodies have bullet wounds, largely in the head and torso. (Це називається **Бучанською різаниною**. Все зводилося до одного очевидного факту: у Бучі росіяни розстріляли місто. За словами Федорука, понад 80% тіл мають кульові поранення, переважно в голову та тулуб)*³⁴.

Лексичні одиниці, що складають крайню периферію мають схильність до перекладу та відтворення слів в переносному значенні, як наприклад поняття «*peacekeepers*» (миротворці), котре в наведених прикладах вживається у переносному значенні.

*Russian military and special services are preparing terrorist acts in the occupied territories of Donbass to use them as a pretext for the introduction of armed forces in Ukraine under the guise of «**peacekeepers**».* (Російські військові та спецслужби готують терористичні акти на окупованих територіях Донбасу, щоб використати їх як привід для введення в Україну збройних сил під виглядом «**миротворців**»)³⁵.

*CSTO Secretary General proposes to bring CSTO troops to Donbas under the guise of «**peacekeepers**», and adds that this requires «good will» of Ukraine and UN approval.* (Генсек ОДКБ пропонує ввести на Донбас війська ОДКБ під виглядом «**миротворців**», і додає, що для цього потрібна «добра воля» України й погодження ООН)³⁶.

*An equally plausible option is to conduct a «**peacekeeping operation to force Ukraine into peace**», the entry of Russian troops into the territory of the ORDLO, Russia's issuance of an ultimatum to Ukraine.* (Не менш вірогідним варіантом лишається проведення «**миротворчої операції з примушення України до миру**», входження військ РФ на територію ОРДЛО, висування Росією ультиматуму Україні)³⁷.

В останньому наведеному прикладі вираз «**миротворча операція, метою якої є примушення до миру**» звучить досить абсурдно, оскільки поєднує у собі лексичні одиниці, семантичні значення яких

---

³³ Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бучанська_різанина

³⁴ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/25/7325645/>

³⁵ Ukrainska Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2022/02/19/7324653/>

³⁶ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324776/>

³⁷ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7324999/>

є непокєднуваними (миротворці примушують до миру), а тому утворюють оксюморон, який і надає реченню певного гумористично-іронічного забарвлення.

В переносному значенні також вжито поняття *brotherly friendship* (братська дружба), яке країна-агресор так довго нав'язувала і продовжує нав'язувати далі широкому загалу.

In 5 days, 56 missile strikes have already been inflicted on Ukraine, and 113 cruise missiles have been fired. That's what it is – «brotherly friendship». (За 5 днів вторгнення по Україні нанесли вже 56 ракетних ударів, було випущено 113 крилатих ракет. Ось така вона – «братська дружба») ³⁸.

Варто також розглянути приклад вживання лексичних одиниць, які потребують ширшого контексту та додаткових ресурсів для їх правильного сприйняття. Наприклад, у наведеному нижче реченні, ми бачимо словосполучення «*unfriendly steps*» (недружні кроки). Воно перекладене дослівно, проте без додаткової інформації його суть буде важко зрозуміти.

The Kremlin said Russia had been forced into the action by the «unfriendly steps» of Western nations. (У Кремлі заявили, що Росія була змушена до дії через «недружні кроки» західних країн) ³⁹.

В рамках крайньої периферії розглядаємо і такі лексичні одиниці як: повітряна загроза, сховище, комендантська година, бомбосховище, анексія, напруга тощо.

An air threat has been recorded in Kyiv, in case the sirens are turned on, residents are urged to go down to the shelter. (У Києві була зафіксована повітряна загроза, у разі ввімкнення сирен мешканців закликають спускатися в укриття) ⁴⁰.

Klitschko announced the introduction of a curfew in Kyiv. (Кличко оголосив про запровадження комендантської години у Києві) ⁴¹.

Цікавим є також і процес виникнення англійських неологізмів на позначення нових військових реалій та введення нової військової лексики, що впевнено влились до української повсякденної лексики. Це такі терміни як: *Bayraktar, Javelin, NLAW, Stinger* тощо.

New Turkish-made strike drones Bayraktar TB2 have arrived in Ukraine. According to the Minister of Defense of Ukraine Oleksiy Reznikov, there will also be more «stingers» and «javelins». (До України

---

³⁸ Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/OP_UA/5746

³⁹ An interdisciplinary look at the russia-Ukraine. URL: <https://www.lclark.edu/live/news/48104-an-interdisciplinary-look-at-the-russia-ukraine>

⁴⁰ Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/25/7325730/>

⁴¹ Kyiv City Official. URL: <https://t.me/KyivCityOfficial/2080>

прибули нові ударні безпілотники турецького виробництва “Bayraktar TB2”. За словами Резнікова, також буде ще більше “стінгерів” та “джавелінів”⁴².

Перекладаючи лексичні одиниці, що належать до крайньої периферії концепта RUSSIA-UKRAINE CRISIS, особливої уваги потребують сталі вирази, які не варто перекладати дослівно. Наприклад, сталому виразу «пацан сказав – пацан сделал» було знайдено досить вдалий, на наш погляд, англійський відповідник: «*A man's word is his bond*». Також у цьому реченні бачимо приклад так званого тюремного російського жаргону — виразу «по поняттям» (мовою оригіналу «по-поняттям»). Його іноземним відповідником слугує «on concept».

Russian Foreign Minister Sergei Lavrov called on the West to engage in a «on concept» security dialogue so that «A man's word is his bond.» (Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров закликав Захід до діалогу про безпеку «по поняттям», щоб було так – «пацан сказав – пацан зробив»⁴³).

ВИСНОВКИ

Досліджуючи концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS можемо прослідкувати зміну в сприйнятті його ядра, в центрі якого перебувала лексема *crisis*, яке раніше сприймалося як *внутрішній конфлікт, криза*. Із розгортанням повномасштабного вторгнення спостерігається різка зміна у трактуванні цього самого поняття, яке набуває значення *war, invasion* (війна, загарбання). Під час ескалації конфлікту викриваються все нові і нові злочини загарбників і в ближній периферії концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS спостерігаються такі лексеми як: *occupation, occupiers, special operation, genocide* (окупація, окупанти, спеціальна операція, геноцид), а в дальній – *shelter, air threat, Bucha massacre, sirens, curfew* (бомбосховище, повітряна загроза, Бучанська різанина, сирени, комендантська година), а також неологізми, які оперували раніше як військові реалії, а тепер увійшли в повсякденний вжиток і стали загальнозрозумілими. Всі проаналізовані зміни можуть слугувати підтвердженням тези про те, що концепт RUSSIA-UKRAINE CRISIS зазнав значущих змін під впливом кричущих злочинів проти людяності, які і досі чиняться на українській землі, нівелюючи усі норми світового права і порядку, які вже неможливо приховати і

---

⁴² Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/11376

⁴³ Ukrainska Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2022/02/18/7324481/>

однобоко висвітлювати проросійсько-налаштованим засобам масової інформації.

Дослідження мовних засобів вербалізації концепту RUSSIA – UKRAINE CRISIS в медіадискурсі через призму перекладознавства, уможливило виявлення унікальних знань про цей концепт. Було також визначено та проаналізовано способи перекладу мовних засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS, його ядра та периферії в сучасних засобах медіадискурсу. Найпоширенішим способом перекладу цього концепту став дослівний, еквівалентний та аналоговий методи перекладу.

АНОТАЦІЯ

Метою дослідження було аналіз засобів вербалізації концепту RUSSIA UKRAINE CRISIS в медіадискурсі, зокрема і в перекладознавчому ракурсі, дослідження цього концепту в сучасній лінгвістиці, розширення поняття концепту RUSSIA UKRAINE CRISIS та його розуміння і сприйняття, розкриття особливостей його вербалізації та перекладу. Під час аналізу та дослідження концепту RUSSIA UKRAINE CRISIS було виявлено, що фундаментальна основа концепту тісно пов'язана не лише з сучасною лінгвістичною наукою, а й з політичною, суспільною, ментальною та культурною сферами діяльності громади. Поняття концепту RUSSIA UKRAINE CRISIS переважно висвітлюється саме в контексті політичної сфери діяльності як унікальне, соціально-політичне питання, широко вживане через світові засоби масової інформації. Дослідження мовних засобів вербалізації концепту RUSSIA –UKRAINE CRISIS в медіадискурсі через призму перекладознавства, уможливило виявлення унікальних знань про цей концепт. Було також визначено та проаналізовано способи перекладу мовних засобів вербалізації концепту RUSSIA-UKRAINE CRISIS, його ядра та периферії в сучасних засобах медіадискурсу. Найпоширенішим способом перекладу цього концепту став дослівний, еквівалентний та аналоговий методи перекладу.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Введение. Логический анализ языка: Ментальные действия: сб. статей / Под ред. Н. К. Рябце-вой. М.: Наука, 1993. 176 с.

2. Газуда О.М. Дослідження терміну “концепт” у сучасній лінгвістиці. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/>

lib/30297/1/ДОСЛІДЖЕННЯ%20ТЕРМІНУ%20»КОНЦЕПТ»%20У%20СУЧАСНІЙ%20ЛІНГВІСТИЦІ.pdf

3. Гайдук Г.В. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики. URL: http://www.rusnauka.com/27_SSN_2012/Philologia/3_117439.cioc.htm

4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов. Вісник Черкаського університету. Серія: «Філологічні науки»: зб. наук. пр. Черкаси, 1999. Вип. 11. С. 12 – 25.

5. Жинкин Н. И. Язык – речь – творчество: исследования по семиотике, психолінгвістике, поэтике. М.: Лабиринт, 1998.

6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М., 2004. 390 с.

7. Карасик В. И. Языковые концепты как измерения культуры (субкатегориальный кластер темпоральности) / Концепты. Выпуск 2. Архангельск, 1997. С. 156-158.

8. Мельничук О. Д. Концепти як елементи семантики тексту. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8783/97/>

9. Приходько А.Н. Концепти и концептосистемы. Монография. Днепропетровск. 2013.

10. Стернин И.А. Методологические проблемы когнитивной лінгвістики. Воронеж, 2001.

11. Фесенко Т.А. Когнитивная система переводчика и переводческая деятельность. Перевод: язык и культура : сб. статей. Воронеж, 2001. С. 140–142.

12. Fauconnier G. Methods and Generalizations, Th. Janssen, G. Redeker (eds). Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology. Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 1999. P. 95-127.

13. Fillmore Ch. Frame Semantics and the Nature of Language. Annals New York Academy of Sciences, 1976. P. 20–32.

14. Frege G. On Concept and Object», originally published as Über Begriff und Gegenstand in Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie 16, 1892, S. 192-205.

15. Gibbs R.W. Jr. Why cognitive linguists should care more about empirical methods. Methods in Cognitive Linguistics. Cornell, 2007. P. 1952.

16. Lefevere A. Translating literature: practice and theory in a comparative literature context. New-York : The Modern Language Association of America, 1994. 162 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

17. An interdisciplinary look at the russia-Ukraine. URL: <https://www.lclark.edu/live/news/48104-an-interdisciplinary-look-at-the-russia-ukraine>
18. Babel News. URL: <https://babel.ua/en/news/78464-defenders-of-mariupol-from-the-azov-regiment-gave-a-press-conference-from-the-russian-blocked-azovstal-plant-the-key-points>
19. Boris Johnson's speech. URL: <https://english.nv.ua/nation/uk-pm-johnson-believes-that-the-war-in-ukraine-could-last-until-the-end-of-next-year-50236198.html>
20. Kyiv City Official. URL: <https://t.me/KyivCityOfficial/2080>
21. Novaya Gazeta. URL: <https://cpj.org/2022/03/russian-newspaper-novaya-gazeta-suspends-publication-following-official-warning/>
22. Novoe Vremia. URL: <https://english.nv.ua/nation/uk-pm-johnson-believes-that-the-war-in-ukraine-could-last-until-the-end-of-next-year-50236198.html>
23. Ukrainska Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2022/02/18/7324481/>
24. Ukrainska Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2022/02/18/7324508/>
25. Ukrainska Pravda. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2022/02/19/7324653/>
26. Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/OP_UA/5746
27. Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/11376
28. Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/14326
29. Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/14326
30. Ukrainska Pravda. URL: https://t.me/ukrpravda_news/7465
31. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/12/7323765/>
32. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/13/7323849/>
33. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/19/7324593/>
34. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/21/7324776/>
35. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7324999/>
36. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/25/7325645/>
37. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/25/7325764/>

38. Ukrainska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/25/7325730/>

39. Wikipedia. URL:https://en.wikipedia.org/wiki/Prelude_to_the_2022_Russian_invasion_of_Ukraine

40. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бучанська_різанина

Information about the authors:

Babelyuk Oksana Andriivna,

Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages
and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska str., Lviv, 79000, Ukraine

Koliasa Olena Vasylivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Philology Department

Odesa National Maritime University
34, I. Mechnikov str., Odesa, 65007, Ukraine

СУЧАСНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЗЮЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Галицька О. Б.

ВСТУП

Проблема правового дискурсу, його типології та методології привертає увагу багатьох міждисциплінарних учених. Лінгвісти, правники, соціологи, психологи та комунікавісти послуговуються різними підходами та методами дослідження. Гострою лишається проблема однозначного трактування правового дискурсу не тільки у сучасній соціогуманітаристиці, а й буквально в кожній галузі знань. Це засвідчують численні тлумачення цього поняття вченими різних спеціальностей. Найпоширеніше в українському мовознавстві тлумачення «правового дискурсу» здійснюється у рамках державно-правових систем на основі національних нормативних текстів, виконання яких забезпечується апаратом і механізмами державної влади¹. Звичайно, існує багато інших трактувань терміну «правовий дискурс», але в ракурсі аналізу заявленої теми дослідження таке розуміння є достатнім.

«Правовий дискурс» має свою специфіку на всіх стадіях правового регулювання, що припускає можливість виявлення особливостей протікання правової комунікації не лише на стадії правозастосування, а й на усіх інших стадіях: правотворчість, правореалізація, правозастосування, правове виховання, правовідносини, юридична практика². Аби не заплутатися у хаосі подібних термінів і визначень та мати реальну перспективу осмислення проблематики, необхідно чітко відрізнити практику мультилінгвістичного дослідження самого феномена «правовий дискурс» від практики досліджень усіляких застосованих підходів «правового дискурсу».

Аналізуючи поняття «правовий дискурс» у сучасних дослідженнях гуманітарного профілю, простежуємо у більшості

---

¹ Кравченко Н. К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса. Київ : Реферат, 2006. С. 59.

² Храмцова Н. Г. Теория правового дискурса: базовые идеи, проблемы, закономерности : монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун – та, 2010. С. 81.

випадків ототожнення вживання таких термінів, як юридичний дискурс, конституційно-правовий дискурс, політико-правовий дискурс, нормативно-організаційний дискурс, соціально-юридичний дискурс, судовий дискурс³. Важливо врахувати, що в неозорій множині різних типів дискурсу та їх тлумачень немає і не передбачається такого його типу та тлумачення, котрі можна було б вважати єдино доцільними та доречними. Однак ми послуговуватимемося у цьому дослідженні терміном «правовий дискурс». Правовий дискурс – це не тільки результат правового мислення, який виявляється в мовно-знаковій формі, а й підсумок певної методологічної роботи, яка відбувається в головах юристів чи тих, хто намагається висловлювати свої думки юридичною мовою⁴. Правовий дискурс, на думку Н. Г. Храмцової, слід аналізувати в контексті юридичної комунікації, юридичної діяльності та юридичної практики, тобто в синергії традиційних предметів і об'єктів вивчення правового дискурсу з відповідними правовими контекстами й утвореннями (практикою, діяльністю, комунікацією, навчанням, розвитком)⁵.

З огляду на те, що європейська правова система – це жива грибниця неозорої розмаїтості дискурсивних правових практик, неважко збагнути, що грибниці правових дискурсів постійно розростаються, і, як наслідок, можемо виокремити такі найпоширеніші різновиди правового дискурсу: авторсько-правовий, адміністративно-правовий, господарсько-правовий, екологічно-правовий, земельно-правовий, конституційно-правовий, кримінально-правовий, митно-правовий, муніципально-правовий та міжнародно-правовий дискурси.

1. До поняття «азюльно-правовий дискурс»

У центрі цієї міждисциплінарної розвідки перебуває азюльно-правовий дискурс, який уперше у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві є об'єктом монографічного дослідження та потребує осмислення у певному синтезі як свого особливого соціального явища, так і як лінгвокомунікативного феномена. Азюльне-правове мислення трактуємо як різновид інтелектуально-пізнавальної

---

³ Храмцова Н. Г. Теория правового дискурса: базовые идеи, проблемы, закономерности : монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун – та, 2010. С. 60.

⁴ Там само. С. 20.

⁵ Там само. С. 79.

діяльності індивідів, яка проявляється в розумінні права притулку, права про надання та отримання притулку. Тобто азюльно-правове мислення становить собою процес розуміння азюльно-правової дійсності, яка оточує індивіда, засвоєння ним комплексу азюльно-правових знань, яке проявляється в азюльно-правовій діяльності, в усвідомленні азюлантом своїх потреб і припускає азюльно-правову культуру критично мислячого індивідуума. Мова азюльного права є специфічною, тому що складається з азюльно-правових термінів і понять. Як справедливо зазначає Н. Г. Храмцова, мислити поняттями означає мислити по-сучасному, цивілізовано, грамотно⁶. Тому актуальним залишається формування відповідного науково-поняттєвого тезаурусу у сфері німецько-українського азюльно-правового дискурсу.

У контексті означених проблем видається значимим аналіз суспільної інтеграції та деінтеграції у європейському мультиетнічному просторі на прикладі дослідницьких проєктів «Negative Klassifikationen. Ideologien der Ungleichwertigkeit in den symbolischen Ordnung gegenwärtiger Sozialgruppen» і «Integration und Assimilation im Milieu des Fußballsports»⁷.

Азюльне право трактуємо «як інститут міжнародного або національного права, за яким особа може просити та отримати притулок, а відповідно й захист у іноземній державі, після чого на законних підставах у ній перебувати невизначений строк, не бути виданою країні громадянства (походження) та користуватися правами і свободами як іноземець або особа без громадянства»⁸. Основними міжнародно-правовими актами, що регулюють питання азюльного права, є: Загальна декларація прав людини (1948), Декларація Генеральної Асамблеї ООН про територіальний притулок (1967); Гаванська конвенція про право притулку (1928). У статті 26 другого розділу «Права, свободи та обов'язки людини і

---

⁶ Храмцова Н. Г. Теория правового дискурса: базовые идеи, проблемы, закономерности : монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун – та, 2010. С. 11.

⁷ Mittendrin im Abseits. Ethnische Gruppenbeziehungen im lokalen Kontext / Neckel S., Soeffner H.-G. (Hrsg.). Wiesbaden: VS, 2008. 251 S.

⁸ Шумило М. М. Азильне право. *Велика українська енциклопедія* : у 30 т. / проф. А. М. Киридон (відп. ред.) та ін. 2016. Т. 1 : А – Акц. URL: https://vue.gov.ua/Азильне_право.

громадянина» Конституції України також передбачено можливість надання іноземцям та особам без громадянства притулку в Україні⁹.

У фокусі уваги лінгвістів уже перебувало жанрове та концептуальне моделювання міжнародно-правового дискурсу, тобто дискурсу, який виконує унікальну інституційну роль у створенні правил загальнолюдського гуртожитку, узгоджених державами з позицій універсальних принципів справедливості¹⁰. За своєю комунікативною природою міжнародно-правовий дискурс є дихотомічною єдністю нормовстановлювального начала, правової «монологічності» і міждержавної, міжкультурної «діалогічності». Міжнародний, тобто міжкультурний, міжнаціональний, міжгруповий, міжблоковий характер комунікації припускає необхідність узгодження гетерогенних інтересів і стратегій комунікантів міжнародно-правового дискурсу. Правовий або нормовстановлювальний характер дозволяє встановлювати єдині, гомогенні стандарти поведінки, висуваючи на перший план статус узагальненого комуніканта міжнародно-правового дискурсу, дискурсивної спільноти¹¹.

Однак поза увагою залишається саме сучасний європейський азіально-правовий дискурс як різновид міжнародно-правового дискурсу, який здійснює безпосередній вплив на розроблення найбільш демократичної, миролюбивої та гуманістичної частини національних та міжнародних законодавств, які імплементують міжнародні обов'язки держав-членів Європейського Союзу щодо захисту прав людини загалом та права про отримання притулку зокрема, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Адже надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 23.06.2022 року юридично закріпило на загальноєвропейському рівні **євроінтеграційний вибір** українського народу.

У нашому випадку сплеск уваги до азіально-правового дискурсу викликано необхідністю побудови моделей правової поведінки азіолантів у сфері правової комунікації Європи під час війни 2022 року. Звернімося до статистичних відомостей: «станом на 2019 р. у ФРН п'ята частина мешканців мала іноземне коріння і серед них

---

⁹ Конституція України. Стаття 26. URL : <https://konstitutsiya.com.ua/st-26> (дата звернення: 21.07.2022).

¹⁰ Кравченко Н. К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса. Київ : Реферат, 2006. С. 59.

¹¹ Кравченко Н. К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса. Київ : Реферат, 2006. С. 253.

кілька мільйонів мусульман. Більшість із них турки, але також вихідці з Південно-Східної Європи, Південно-Східної Азії і країн пострадянського простору»¹². Слід наголосити, що «за останні 50 років кількість мігрантів у глобальному вимірі збільшилася з 93 до 258 мільйонів осіб, а самі міграційні процеси стали все більш різноманітнішими»¹³. Станом на вересень 2021 року до Федерального відомства у справах мігрантів та біженців ФРН було подано 13.849 клопотань про надання притулку. Азюлянти походили з таких країн (наведено у порядку кількісного співвідношення азюлянтів – від більшої до меншої): Сирія, Афганістан, Ірак, Туреччина, Північна Македонія, Молдова, Грузія, невідома країна, Сомалі, Албанія.¹⁴

Російське вторгнення в Україну у лютому 2022 року змусило багатьох громадян України тікати до Європи, зокрема до Німеччини та Австрії, та просити там притулку. Оскільки правові норми у сфері азюльного права часто змінюються, актуальним, особливо тепер, залишається знання основних понять азюльно-правового дискурсу та їх українських відповідників. Адже біженці з України доволі часто потребують допомоги кваліфікованого перекладача щодо правильного оформлення та перекладу юридичних документів.

У фокусі уваги цього розділу монографії знаходиться азюльно-правовий дискурс, який реалізується в мультидисциплінарній перспективі, яка поєднує у собі дискурс, пізнання, так званий інтерфейс між дискурсом і суспільством, історично-політичний та культурний виміри. Поняття, які аналізуються у розділі, присвячені дослідженню сучасного європейського азюльно-правового дискурсу – терміну складному і далеко неоднозначному. Тому зупинимося на ньому більш детально.

Європейський азюльно-правовий дискурс (від фр. *asile* – сховище, притулок, пристановище, з лат. *asylum*, грец. *ἄσυλος*, букв. – місце, де не грабують, від *ἀ* – заперечна частка і *σύλη* – грабунок) трактуємо як регламентовану відповідними історичними та

---

¹² Кудряченко А. І. Федеративна Республіка Німеччина : засади демократичного сходження : монографія. Київ : Фенікс, 2020. 656 с.

¹³ Батичко Д. Європейська освітня міграційна політика: виклики для України. *European Political and Law Discourse*. 2020. Vol. 7, Issue 2. P. 80. Doi: 10.46340/eppd.2020.7.2.10.

¹⁴ BAMF – Asylgeschäftsstatistik September 2021. URL: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Meldungen/DE/2021/211006-asylgeschaeftsstatistik-september.html> (дата звернення: 03.11.2021).

соціокультурними кодами смислоутворювальну та відтворювальну діяльність, спрямовану на формулювання норм, правове закріплення, легімацію, регулювання і контроль отримання та надання азюльного права в Європі. Код трактуємо як соціально зумовлений варіант мови, яким користується суб'єкт азюльного права в силу його соціального статусу. Такий дискурс-аналіз має на меті вивчити фундаментальні стосунки на більш локальному рівні, мікрорівні, тобто на рівні повсякденних взаємодій, у які залучено азюлянтів.

2. Сучасний європейський азюльно-правовий дискурс: основні характеристики та фреймова організація

Проаналізуємо азюльно-правову процедуру надання притулку у Німеччині та Австрії у 2022 році з використанням фреймового підходу. Фрейм тлумачимо як когнітивну структуру, яка репрезентує стереотипні ситуації.¹⁵

Отож згідно Женевської конвенції про статус біженців притулок надається, якщо біженець може переконливо викласти, що його переслідують у рідній країні або ж йому там загрожує переслідування у зв'язку з його расою, громадянством, національністю, політичними переконаннями, віросповіданням або приналежністю до певної соціальної групи (у тому числі за ознакою сексуальної орієнтації). Загроза може надходити не лише від державного органу, а й від осіб чи організацій, які не належать до державних органів, таких як терористичні угруповання, клани, картелі або члени сім'ї.

Для проведення процедури надання притулку існують спеціальні відомства: в Австрії – Федеральне відомство у справах іноземців і надання притулку (*Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl (BFA)*); у ФРН – Федеральний державний заклад у складі міністерства внутрішніх справ Німеччини Федеральне відомство у справах міграції та біженців (*Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF)*). Зазвичай послуговуються короткою назвою – Федеральне відомство (*Bundesamt*), яку використовуватиму і я у цьому дослідженні. Як правило, саме Федеральне відомство враховує, чи можна було знайти захист також на батьківщині, наприклад, переїхавши на небезпечну територію. Федеральні відомства мають відділення, місцеві підрозділи, які знаходяться у федеральних землях Австрії та ФРН.

---

¹⁵ Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. С. 771.

Для того, щоб подати клопотання про надання притулку (*Asylantrag, Asylerstantrag*) (офіційна назва – це клопотання про надання міжнародного захисту), азіюлянтам необхідно перетнути кордони ФРН або Австрії, тому що така заява не подається в дипломатичні представництва.

Фрейм ASYLVERFAHREN /ASYLUM PROCEDURE GERMANY моделюється у вигляді таких слотів (вузлів верхнього рівня): ASYLGESUCH / ASYLUM SEEKER, ASYLANTRAG / ASYLUM APPLICATION, DUBLIN-PRÜFUNG / DUBLIN EXAMINATION, ANHÖRUNG / HEARING, ENTSCHEIDUNG / DECISION-MAKING. Наведені слоти містять набуті в результаті попереднього досвіду знання про стереотипну ситуацію отримання притулку в Німеччині: ASYLGESUCH / ASYLUM SEEKER – прохання про притулок і реєстрація прохача притулку в одному з офіційних органів (прикордонному відомстві (*Grenzbehörde*), поліції (*Polizei*), відомстві у справах іноземців (*Ausländerbehörde*), центрі прибуття (*Ankunftszentrum*), центрі первинного прийому претендентів на притулок (*Erstaufnahmeeinrichtung*)); ASYLANTRAG / ASYLUM APPLICATION – подання заяви про надання притулку; DUBLIN-PRÜFUNG / DUBLIN EXAMINATION – Дублін-контроль, дублінський регламент; ANHÖRUNG / HEARING – слухання, найважливіший етап процесу розгляду заяви про надання притулку; ENTSCHEIDUNG / DECISION-MAKING – ухвалення висновку про надання притулку.

У Координаційному центрі для новоприбулих (*Anlaufstelle für Neuankömmlinge*) (ФРН) за допомогою загальнонімецької системи розподілення «EASY» визначається, яка федеральна земля повинна прийняти азіюлянтів. Якщо виявиться, що за прийом азіюлянта відповідає та чи інша федеральна земля, то він отримує білет на поїзд за державний кошт, щоб потрапити до компетентного закладу, де повинен зареєструватися в Земельній службі у справах біженців (*Landesamt für Flüchtlingsangelegenheiten*) у ролі претендента на отримання статусу біженця. Реєстрація триває два дні. У перший день азіюлянту видається підтвердження прибуття (*Ankunftsnachweis*), яке служить часовою посвідкою особи, є підґрунтям для отримання грошової допомоги. У цьому підтвердженні фіксується прізвище азіюлянта, його дата народження і громадянство, а також розміщується його фотографія. Окрім цього, у азіюлянта знімають відбитки пальців. На другий день проводиться

медичне обстеження. Після того азіюлянт отримує першу грошову допомогу. Для цього він приносить усі особисті документи (закордонний паспорт, свідоцтво про народження, посвідчення особи або водійське посвідчення). Після офіційного подання заяви про надання притулку азіюлянт отримує дозвіл на тимчасове перебування (*Aufenthaltsgestattung*) – головний документ, за допомогою якого азіюлянт може підтвердити свою особу у випадку можливого (поліцейського) контролю. Дозвіл на проживання є територіально обмежено районом, де знаходиться компетентний заклад прийому біженців (*Aufnahmeinrichtung*). Отож лише після реєстрації відбувається процедура прийому в закладі прийому біженців, яке слугує місцем проживання і забезпечує азіюлянтів усім необхідним. Термін розміщення в цьому закладі становить не менше шести тижнів і не більше шести місяців.

Термінали ж фрейму ASYLVERFAHREN /ASYLUM PROCEDURE GERMANY, вузли нижчого рівня, заповнюються мовними одиницями азіюльно-правового дискурсу, які беруть участь у вербалізації процесу розгляду заяви про надання притулку, який регулюється у ФРН Законом про надання притулку (*Asylgesetz*). Театралізована природа азіюльно-правового дискурсу простежується у використанні учасників слухання /інтерв'ю (працівника Федерального відомства, біженця з адвокатом чи другом, перекладача) підготовленого мовлення та спонтанного діалогічного мовлення. Слот ANHÖRUNG / HEARING наповнюється типовими запитаннями, до яких азіюлянт зобов'язаний добре підготуватися, щоб чітко відповідати на них в офісі, прототипному місці реалізації слухання (при цьому краще звернутися за допомогою до спеціальної консультуючої організації (*Beratungsstellen*) чи до свого адвоката). Наведемо типові запитання працівника Федерального відомства до азіюлянта: *Sprechen Sie neben der / den angegebenen Sprache(n) noch weitere Dialekte? Besitzen oder besaßen Sie noch weitere Staatsangehörigkeiten? Gehören Sie zu einem bestimmten Stamm/ einer bestimmten Volksgruppe? Können Sie mir Personalpapiere wie z.B. einen Pass, Passersatz oder Personalausweis vorlegen? Aus welchen Gründen können Sie keine Personalpapiere vorlegen? Haben Sie in Ihrem Heimatland Personalpapiere wie z.B. einen Pass, Passersatz oder einen Personalausweis? Können Sie mir sonstige Dokumente / z.B. Zeugnisse, Geburtsurkunde, Wehrpass, Führerschein über Ihre Person vorlegen? Haben oder hatten Sie ein Aufenthaltsdokument / Visum für die*

Bundesrepublik Deutschland oder ein anderes Land? Nennen Sie mir bitte Ihre letzte offizielle Anschrift im Heimatland! Nennen Sie bitte Familienname ggf. Geburtsname, Vorname, Geburtsdatum und -ort Ihres Ehepartners sowie Datum und Ort der Eheschließung! Wie lautet dessen Anschrift (falls er/sie sich nicht mehr im Heimatland aufhält, bitte die letzte Adresse und die aktuelle angeben)? Welchen Beruf üben Sie in der Bundesrepublik aus? Haben Sie Wehrdienst geleistet? Haben Sie an Demonstrationen oder sonstigen Veranstaltungen gegen das Regime in Ihrem Heimatland teilgenommen? Waren Sie schon früher mal in der Bundesrepublik Deutschland? Haben Sie bereits in einem anderen Staat Asyl oder die Anerkennung als Flüchtling beantragt oder zuerkannt bekommen? Wurde für einen Familienangehörigen in einem anderen Staat der Flüchtlingsstatus beantragt oder zuerkannt und hat dieser dort seinen legalen Wohnsitz? Haben Sie Einwände dagegen, dass Ihr Asylantrag in diesem Staat geprüft wird? Bitte schildern Sie mir, wie und wann Sie nach Deutschland gekommen sind. Geben Sie dabei an, wann und auf welche Weise Sie Ihr Herkunftsland verlassen haben, über welche anderen Länder Sie gereist sind und wie die Einreise nach Deutschland erfolgte! Wann sind Sie in die Bundesrepublik Deutschland eingereist? Reisten Sie mit einem LKW in die Bundesrepublik Deutschland ein? Haben Sie in einem anderen Land schon einmal einen Asylantrag gestellt? Wurden Sie vielleicht in einem anderen Land erkennungsdienstlich behandelt? Haben Sie Verwandte in Deutschland? Hat Ihr(e) Partner/in Geschwister? Was hat Ihr Ehemann gearbeitet? Wo haben Sie Ihren Lebensunterhalt verdient? Was hat Ihre Ausreise gekostet? Wo hatten Sie das Geld her? Тобто працівник відомства розпитує азіюлянта про життя на батьківщині (Haben Sie Kinder (bitte alle auch die volljährigen mit Familiennamen, Vornamen, Geburtsdatum und -ort angeben)? Wie lautet deren Anschrift (falls sich Kinder nicht mehr im Heimatland aufhalten, bitte die letzte Adresse dort und die aktuelle angeben)? Nennen Sie mir bitte Namen, Vornamen und Anschrift Ihrer Eltern! Haben Sie Geschwister, Großeltern, Onkel oder Tante(n), die außerhalb Ihres Heimatlandes leben? Unterstützen Sie Ihre Verwandten in Ihrem Heimatland wirtschaftlich? Wie lauten die Personalien Ihres Großvaters väterlicherseits? Welche Schule(n)/Universität(en) haben Sie besucht? Welchen Beruf haben Sie erlernt? Bei welchem Arbeitgeber haben Sie zuletzt gearbeitet?), а, головне, про причини втечі до Німеччини (Waren Sie in Ihrem Heimatland in irgendeiner Art politisch betätigt? Was war für Sie denn jetzt wesentlicher Anlass, warum Sie (bzw. Ihr

Ehemann/ Ihre Frau) das Dorf/ die Stadt verlassen haben? Wie kamen Sie denn auf die Idee bzw. warum haben Sie Ihr Heimatland verlassen? Wovon lebt Ihre Familie im Heimatland? Womit hätten Sie schlimmstenfalls zu rechnen gehabt, wenn Sie in Ihrem Dorf/ in Ihrer Stadt geblieben wären?). Однак азіюлянту можуть бути поставлені спонтанно ще інші запитання. Азіюлянт повинен повідомити про небезпеку, яка, на його думку, очікує його у випадку повернення на батьківщину.

Чим більше правдивих деталей азіюлянт розповість, тим простіше буде Федеральному відомству у справах міграції й біженців зрозуміти його історію втечі, яку працівник відомства записує до протоколу, звертаючися до азіюлянта із запитанням: *Haben Sie diesem Protokoll noch wesentliches hinzuzufügen?* Якщо азіюлянт має докази переслідування на батьківщині, тоді він повинен обов'язково надати їх працівникові, який проводить слухання (світлини, відео, листи в електронній та паперовій формах, документи, газетні статті, медичні довідки, довідки з поліції, дописи в соціальних мережах, свідчення очевидців). За кілька днів чи тижнів азіюлянт (або його адвокат) отримує протокол поштою, який є основою для прийняття рішення Федеральним відомством у справах міграції й біженців. Азіюлянту слід уважно його прочитати й негайно в письмовій формі повідомити про можливі помилки чи прогалини протоколу до Федерального відомства. Отож у слуханні поєднуються елементи різних жанрів: ділового та особистіснозорієнтованого, що свідчить про жанрово-гібридні особливості азіюльного дискурсу.

Фрейм *ASYLVERFAHREN /ASYLUM PROCEDURE AUSTRIA* моделюється у вигляді двох слотів: *ZULASSUNGSVERFAHREN* та *INHALTLICHES VERFAHREN*.

Слот *ZULASSUNGSVERFAHREN* містить за Дублінським регламентом процедуру допуску, тобто процедуру допуску клопотання до розгляду по суті, яка розпочинається розпорядженням Федерального відомства. Прохачів притулку спрямовують до одного з центрів прийому біженців, де вони і проходять цю процедуру. Їм видають зелену карту (*grüne Karte*), яка офіційно зветься картою-посвідкою про проходження процедури допуску (*Verfahrenskarte*). Азіюлянт не має права залишати межі адміністративного району, у якому знаходиться центр прийому. Це називаємо обмеженням свободи пересування в межах адмінрайону (*Gebietsbeschränkung*).

Слот INHALTLICHES VERFAHREN містить процедуру допуску до розгляду справи по суті (*inhaltliches Verfahren, Zulassung des Verfahrens, zugelassenes Verfahren*): розгляд причин втечі й обґрунтованість клопотання про надання притулку. Азюлянту видають білу карту (*weiße Karte*), яка офіційно називається картою-дозволом на перебування в Австрії (*Aufenthaltsberechtigungskarte*) до завершення процедури. Прохач притулку повинен сприяти проведенню процедури (*Mitwirkungspflicht*), тобто надати повну інформацію, усі документи (за наявності), вчасно з'являтися на інтерв'ю та зустрічі.

Притулок в Австрії надається лише на три роки тим біженцям, які змогли переконливо викласти, що їх переслідують в рідній країні або їм загрожує переслідування. По завершенню трьох років Федеральне відомство у справах іноземців і надання притулку проводить перевірку з метою вияснити, чи існує до сих пір загроза переслідування на батьківщині, і у випадку позитивного рішення продовжує притулок. Особі, яка отримала притулок за новими правилами, видається карта визнаних біженців (*Karte für Asylberechtigte*), яка слугує посвідкою особи і підтверджує право володаря на перебування в Австрії.

В Австрії особа, яка подає клопотання про притулок спочатку проходить реєстрацію в органах поліції, котра містить первинне опитування (*Erstbefragung*), яке слугує для встановлення особи та в'язнення маршруту втечі (*Fluchtweg*), і заходи по забезпеченню ідентифікації особи (фотографування і зняття відбитків пальців) (*erkennungsdienstliche Behandlung*). Потім поліція спрямовує протокол про реєстрацію та первинне опитування до Федерального відомства, яке і віддає розпорядження про одну з подальших дій (*Anordnung des Bundesamtes über die weitere Vorgangsweise*): доставити прохача притулку до центру прийому біженців (*Erstaufnahmestelle, EAST*) або до однієї з регіональних дирекцій Федерального відомства (*Regionaldirektion*). За рахунок держави азюлянт може сам вирушити у вказаний йому розподільний центр (*Verteilerzentrum*).

Для з'ясування обставин справи співробітник Федерального відомства, референт, проводить з азюлянтом співбесіду (*Einvernahme*), в практиці його часто називають інтерв'ю. Про зміст інтерв'ю складається протокол (*Protokoll, Niederschrift*) німецькою мовою. Після завершення інтерв'ю протокол перекладається на мову

азюлянта і той повинен його підписати, якщо з ним погоджується, але має також можливість його виправити чи доповнити. Азюлянт може попросити копію протокола. Під час особистого подання заяви азюлянту також допомагає перекладач. У ході процедури австрійські органи можуть скористатися матеріалами зі спеціальної бази даних – документацією про країни-походження (*Staatendokumentation*) і запропонувати азюлянту висловити свою думку про ситуацію в його країні.

У ФРН записані відомості звіряються з Центральним реєстром обліку іноземців (*Ausländerzentralregister*) і Федеральним відомством карної поліції (*Bundeskriminalamt*), щоб запевнитися, чи не було подано декілька заяв, і встановити, чи азюлянт подав заяву вперше чи повторно. Крім цього, через загальноєвропейську систему може бути встановлено, чи не належить процес розгляду заяви азюлянта про надання тимчасового притулку або статусу біженця до компетенції іншої держави.

У ФРН біженців, які не мають достатніх засобів на існування, забезпечують за рахунок держави житлом, харчуванням і необхідними соціальними послугами. Система заходів з надання матеріальної та соціальної допомоги біженцям у Австрії називається державною програмою базової допомоги біженцям (*Grundversorgung*). Державна базова допомога надається шукачам притулку, у яких їх справа знаходиться ще на стадії розгляду; на певний перехідний період після винесення позитивного рішення; особам, які отримали статус субсидіарного захисту або відмову на отримання притулку, якщо їх депортація неможлива з юридичних або фактичних причин; також особам, які отримали відмову в рамках Дублінської процедури та повинні бути депортовані в іншу країну ЄС, відповідальну за розгляд їх справи. У всіх випадках допомога надається тільки за умови, якщо азюлянт не спроможний сама себе забезпечити засобами до існування.

Азюлянтів, які успішно пройшли процедуру допуску в Австрії, поселяють в гуртожитки-пансіони для біженців (*Heim für Asylwerber, betreute Unterkunft*, офіційно: *Grundversorgungseinrichtung*), які знаходяться на федеральних землях (*Bundesland, Land*). З цього моменту надання базової допомоги належить до компетенції федеральних земель і в реалізації програми можуть бути відмінності між окремими землями. У столицях (адміністративних центрах) земель створено центри базової допомоги (*Grundversorgungsstellen*),

які проводять конкретну роботу з надання допомоги. Вони підпорядковуються уряду відповідної землі (*Landesregierung*), входять в систему адміністративних органів землі та можуть мати різні назви. В окремих землях у наданні базової допомоги, різних видів консультацій щодо юридичних та соціальних тем, можуть брати участь і неурядові організації, зазвичай вживається англійське скорочення NGO (див. детальніше www.asyl.at): *Caritas, Diakonie Flüchtlingsdienst, Asyl in Not*.

У певних випадках є можливість азіюлянту отримати житло також в орендованій квартирі або поміяти пансіон в межах однієї федеральної землі, але це потрібно узгодити з центром базової допомоги. Якщо прохач притулку не з'являється в гуртожитку-пансіоні протягом деякого часу, надання базової допомоги може бути припинено. Перебування в гуртожитку-пансіоні регулярно контролюється. Крім надання житла, програма базової допомоги охоплює: допомогу на харчування (*Verpflegungsgeld*), якщо біженець сам організовує своє харчування; кишенькові гроші (*Taschengeld*); отримання інформації та консультації від соціальних працівників; медичний страховий поліс; чеки або кошти на одяг (*Kleidungsgeld*) та на шкільне приладдя (*Schulgeld*); безкоштовний транспорт у випадку переїзду з одного пансіону в інший, а також для поїздок на обов'язкові зустрічі в державні органи.

Але перш ніж приєднати прохача притулку в австрійську систему базової допомоги відбувається оцінка його матеріального становища (*Bewertung der Hilfsbedürftigkeit*), щоб з'ясувати, наскільки він дійсно потребує матеріальної допомоги. Такими, що потребують допомоги (*hilfsbedürftig*) вважаються особи, які не спроможні самостійно забезпечити себе та членів своєї сім'ї, які з ним проживають, засобами для задоволення життєвих потреб, а також не отримують такі кошти від інших осіб або організацій. Той, хто має власний дохід, майно, машину або отримує матеріальну допомогу від третіх осіб, не потребує допомоги. У такому випадку азіюлянт може бути не прийнятим в систему базової допомоги, виключений з неї або розмір допомоги може бути зменшений. Рішення про відмову в наданні базової допомоги, про її скорочення або припинення можна оскаржити. Під час подання скарги надається допомога юридичного консультанта. Якщо з'ясується, що азіюлянт, який отримує базову допомогу, мав чи має достатньо власних коштів на проживання, то він повинен відшкодувати витрати за базову допомогу. Рішення про

відшкодування витрат також можна оскаржити. Так само, як і в процедурі надання притулку, азіянт зобов'язаний сприяти адміністративним процедурам, пов'язаним з наданням базової допомоги (*Mitwirkungspflicht*). Зокрема, він повинен пред'явити всю необхідну інформацію для оцінки матеріального становища, повідомити в центр базової допомоги про будь-які зміни в сімейних обставинах, доходах або в майні. Він також зобов'язаний негайно повідомити органам з надання притулку будь-яку зміну своєї адреси.

Отож азіяльно-правовий дискурс аналізуємо як особливий тип інституційного дискурсу, який становить собою статусно-зорієнтовану взаємодію його учасників відповідно до системи рольових приписів і норм поведінки в реальних азіяльно-правових ситуаціях інституційного спілкування. Звідси випливає чіткий характер азіяльно-правового дискурсу як за формою, так і за змістом:

- за місцем (тільки на території країни, у якій просять азію, федеральні землі, Федеральне відомство, поліцейський відділок, центри, гуртожитки-пансіони);

- за часом (чіткі терміни до виконання процедури про надання притулку);

- за суб'єктом (працівник відомства, поліціант, азіянт);

- за формою (клопотання, оскарження, рішення, закон).

Хронотоп азіяльно-правового дискурсу становить обстановка: територіальна обстановка на території країни, у якій просять притулку, і дипломатична обстановка у приміщенні посольства або дипломатичного представництва на території іноземної держави.

Азіяльно-правовий дискурс як система складається з таких елементів:

- учасників азіяльного права, які виступають в ролі комунікатора і комуніканта, від держав як суб'єктів міжнародних відносин до окремого індивіда;

- азіяльно-правової інформації (азіяльно-правових текстів);

- каналів передавання азіяльно-правової інформації.

Комунікатор (адресант) – це держава та її органи (*BFA, BAMF*), які уповноважені надавати азіяльне право, а також неурядові організації, наприклад, *#UnterkunftUkraine*. Комунікант (адресат) – це той суб'єкт азіяльного права, якому призначено азіяльно-правову інформацію, яка йде від адресанта, і який повинен дотримуватися правил і норм. Учасниками азіяльно-правового дискурсу є:

- азіюлянт, прохач притулку, особа, яка подає клопотання про отримання притулку (*Asylbewerber, Asylantragsteller, Asylwerber*);
- референт (*Referent*) розглядає справу та проводить процедуру, представники державних органів, відомств у справах азіюлянтів (*Asylbehörde, zuständige Asylbehörde, zuständige Behörde*);
- безкоштовні юридичні консультанти, експерти з азіюльного права (*Rechtsberater*);
- регіональні соціпрацівники (*Regionalbetreuer, Sozialbetreuer*);
- перекладачі (*Dolmetscher*);
- члени неурядових організацій (*NGO*);
- законний представник (*gesetzlicher Vertreter*), особа, яка має право представляти інтереси неповнолітніх (батьки, опікун);
- особа, яка отримала притулок в Австрії (*Asylberechtigter*), визнаний біженець (*anerkannter Flüchtling, Konventionsflüchtling*), на прохання якого видається спеціальний документ *Konventionspass* – паспорт біженця в Австрії;
- контингентні біженці (*Kontingentflüchtlinge*).

Цікаво, що статус адресата зазнає змін (від *Asylwerber* до *Asylberechtigter*): особисті очікування, які тісно пов'язані з установками, припускають право очікувати від інших визнання їх рольової позиції (*anerkannter Flüchtling*), відповідну поведінку оточуючих, узгодженої з їх роллю, а також власної поведінки азіюлянта, відповідно очікуванням оточуючих. Згідно німецького законодавства, контингентними біженцями (*Kontingentflüchtlinge*) є біженці з кризових регіонів світу, які були прийняті Німеччиною в рамках актів міжнародної гуманітарної допомоги. Йдеться про певні групи іноземців, які отримали це право з гуманітарних причин або у зв'язку з політичними інтересами ФРН. У 1975 році статус контингентних біженців отримали близько 30 000 в'єтнамців, які втекли з Південного В'єтнаму після встановлення там комуністичного режиму. А з 1990-х років такий статус надавався емігрантам єврейського походження з республік колишнього СРСР.

У структурі відносин особистості до азіюльно-правової інформації виокремлюємо чотири складники, які впливають на характер функціонування азіюльно-правового дискурсу:

1. Інтегральне прийняття чи відмова азіюльно-правової інформації (прийняття чи неприйняття пропозиції, наприклад, подання клопотання (*Asylantrag*)).

2. Дистанцію між азюльно-правовою інформацією, яка надходить, і комунікантом (відмова від перегляду протоколу).

3. Форми і напрями контролю азюльно-правової інформації, яку сприймає реципієнт (відмова прийняти заяву, намір здійснити навмисне протиправне діяння).

4. Соціальну бажаність / небажаність поведінки при отриманні різного роду азюльно-правової інформації (виконання чи відмова від вимог проживати в закладі прийому біженців; в закладі для первинного прийому біженців. Відносно азюлянта застосовується обов'язок проживати у визначеному місці в рамках закону про осіб, які звернулися за наданням притулку (*Residenzpflicht*). Це означає, що в найближчий час він не має права полишити район знаходження відомства у справах іноземців (*Ausländerbehörde*), у якому знаходиться заклад, а також він немає права працювати.

Усю інформацію, що циркулює в азюльно-правовій системі, умовно можна розподілити на дві групи: власне азюльно-правова інформація (уся інформація, яка пов'язана з азюльним правом) та різноманітна інформація, яка є об'єктом правовідносин (уся інформація, яка розповсюджується засобами масової інформації). Крім того, азюльно-правову інформацію залежно від того, від кого вона походить і на що спрямована, розділимо на три групи: офіційна азюльно-правова інформація; інформація індивідуально-правового характеру; неофіційна азюльно-правова інформація. Офіційна азюльно-правова інформація – це інформація, яка надходить від уповноважених державних органів, яка має юридичне значення та спрямована на регулювання суспільних відносин. Офіційна азюльно-правова інформація, до якої належать відомості про азюльне право або закони в широкому смислі слова, поділяється на нормативну азюльно-правову інформацію та іншу офіційну азюльно-правову інформацію. Нормативна азюльно-правова інформація становить ядро усієї азюльно-правової інформації і становить сукупність нормативних азюльно-правових актів.

Вище ми уже згадували про Женевську конвенцію про статус біженця (*Genfer Flüchtlingskonvention (GFK)*) – міжнародний договір, який визначає, хто може бути визнаний біженцем, який захист використовують біженці в країні, що приймає, які права та обов'язки вони мають по відношенню до неї.

Зупинимося детальніше на процедурі допуску за Дублінським регламентом Європейського Союзу (*Dublin Verordnung*), у якому

викладено низку правил, критеріїв щодо відповідальності або невідповідальності країни за розгляд клопотання про притулок (*Zuständigkeit /Unzuständigkeit*). У межах цього розділу неможливо навести усю Дублінську процедуру (*Dublin-Verfahren*). Однак зазначимо, що в рамках Дублінської процедури спочатку визначається, чи інша європейська держава не займається розглядом заяви азіюлянта. Таким чином, забезпечується перевірка кожного клопотання про надання притулку, яку подають на так званій території Дублінської згоди (в ЄС, Норвегії, Ісландії, Швейцарії або Ліхтенштейні). Якщо азіюлянт уже зареєструвався в одній із вказаних країн або уже подав там заяву про надання притулку, то інша країна не може надати додатковий захист у вигляді притулку. Якщо заява про надання притулку підлягає розгляду в іншій державі, туди і спрямовується запит про прийом. У випадку підтвердження іншої держави Федеральне відомство приймає відповідне рішення. Упродовж одного тижня азіюлянт може оскаржити його або подати термінове клопотання в компетентний Адміністративний суд (*Verwaltungsgericht*). До прийняття судового рішення щодо термінового клопотання передача заяви в первісну країну неможлива. Якщо упродовж шести місяців передача не відбувається, підвідомчість зберігається за державою, в якій азіюлянт останній раз подав заяву про надання притулку. За певних обставин цей термін може бути продовжений.

У Дублінській процедурі сімейні стосунки можуть відігравати головну роль при визначенні держави, яка відповідальна за розгляд клопотання про надання притулку. Це стосується випадку, коли втікали два або кілька членів сім'ї. Держава, що надала притулок одному з членів сім'ї, зобов'язана розглянути по суті й клопотання інших членів сім'ї. Однак, за умови, що є їхня взаємна згода. Держава, яка розглядає по суті клопотання одного з членів сім'ї, зобов'язана розглянути й прохання інших членів сім'ї. За умови, що є взаємна згода. Членами сім'ї згідно Дублінського регламенту є: чоловік / дружина азіюлянта; неодружений партнер азіюлянта (*Lebenspartner*); неповнолітні діти азіюлянта (якщо вони ще не одружені / незаміжні); батько, мати або опікун неповнолітнього азіюлянта (якщо він ще не одружений / вона ще незаміжня). Якщо двоє або кілька членів сім'ї просять притулок і Німеччина є відповідальною за розгляд їх справ, тоді діють особливі правила. Їх клопотання розглядаються окремо, але якщо хоча б один з них

отримує позитивне рішення, то це рішення поширюється і на інших членів сім'ї, незалежно від конкретного результату їх процедури. Така процедура, мета якої є збереження єдності сім'ї, називається *Familienverfahren* – процедура надання притулку членам сім'ї.

З метою ефективного дотримання Дублінських правил було створено комп'ютерну систему збереження відбитків пальців «Євродак» (*Eurodac*), яка допомагає органам держав-членів Європейського Союзу ідентифікувати осіб, що просять притулку, або осіб, які були затримані як нелегали на території однієї з країн ЄС чи під час спроби нелегально перетнути зовнішні кордони ЄС.

Інформація індивідуально-правового характеру, яка має юридичне значення, – це інформація, яка походить від різних суб'єктів права, які не мають владних уповноважень. Вона спрямована на створення, зміну, припинення конкретних правовідносин. Правову інформацію індивідуально-правового характеру, яка має юридичне значення, поділяємо на клопотання й оскарження. Як уже було описано вище, важливим елементом процесу розгляду заяви про надання тимчасового притулку або статусу біженця є заслуховування заявника або інтерв'ю. Азюлянту до прослуховування слід проконсультуватися в гуманітарній організації (*Hilfsorganisation*) або у адвоката, і з'явитися на прослуховування добре підготовленим. Якщо азюлянт не може з'явитися до назначеного терміну за станом здоров'я або в силу інших вагомих причин, він обов'язково повинен у письмовому режимі скасувати його. Якщо азюлянт не з'явився без поважної причини, можливе відхилення його клопотання або призупинення процесу. Заслуховування не є відкритим, однак азюлянта можуть супроводжувати адвокат або інша довірена особа згідно Адміністративно-процесуального закону (§14 абз.4 VwVfG). Неповнолітні без супроводу приходять зі своїм опікуном. Під час заслуховування азюлянтам надається достатньо часу, щоб викласти причини своєї втечі та життєві обставини, а також автобіографію. Відповідальний за прийняття рішення орган, Федеральне відомство у справах міграції та біженців, як правило, загалом ознайомлюється з обставинами на батьківщині азюлянта, який зобов'язаний відповідати правдиво і показати, якщо є, докази. Щоб уникнути помилок або непорозумінь, уся бесіда перекладається та істотний зміст протоколюється і на вимогу азюлянта до підписання перекладається на його мову з метою внесення виправлень або

доповнень у свої покази. Після заслуховування азіюлянта Федеральним відомством розпочинається процес прийняття рішення про надання притулку. Особливу увагу приділено особам, які потребують особливий захист: неповнолітні без супроводу, вагітні жінки, батьки-одинаки, жертви тортур, особи, які отримали травми, особи, яких переслідують за статевими ознаками, а також жертви торгівлі людьми.

До сфери азіюльно-правового дискурсу можуть належати не лише тексти законів (*Grundgesetz*), а й живе спілкування в азіюльно-правовому дискурсі, наприклад, інтерв'ю / заслуховування. Також можемо стверджувати, що особливу роль в азіюльно-правовому дискурсі відіграє медійний дискурс. Оскільки саме через засоби масової інформації розповсюджуються тексти законів, інших нормативних актів, а також важлива для азіюлянтів інформація, наприклад, на таких сайтах <https://www.asylindeutschland.de/>, <https://www.handbookgermany.de/>, <https://www.bamf.de/>. На сайті [asylindeutschland.de](https://www.asylindeutschland.de) азіюлянти можуть переглянути фільм з короткою первинною інформацією, яку перекладено 14 мовами. Анімаційний фільм, який триває 6,23 хв., не є повною правовою консультацією, проте призначений для біженців у Німеччині та мовить про порядок проведення інтерв'ю у Федеральному відомстві. На сайті [handbookgermany.de](https://www.handbookgermany.de) є навіть тематичний розділ *Ukraine*, у якому азіюлянт знайде достовірну та актуальну інформацію англійською, німецькою, українською мовами про ситуацію на кордонах, про в'їзд та подальше перебування у ФРН для громадян України.

Крім того, структура азіюльно-правового дискурсу дає змогу визначити сфери його дотику-перехрещення з іншими різновидами інституційного дискурсу (політичним, науковим, релігійним).

З огляду комунікативно-діяльнісного підходу, азіюльно-правовий дискурс у сучасному динамічному суспільстві становить собою соціально-комунікативну діяльність суб'єктів азіюльно-правових стосунків по установленню необхідної нормативно впорядкованої поведінки у сфері азіюльно-правової комунікації.

У цьому дослідженні не можна оминати і концептуальний підхід. Специфіка азіюльно-правового дискурсу на сучасному етапі проявляється і у плані таких ціннісних домінант, як дотримання норм азіюльного права, справедливість, рівність, свобода, толерантність. Однією із основних складників змісту азіюльно-правового дискурсу є реалізація захисту азіюлянтів. Тому сфокусуємо увагу ще на

інституційному концепті ЗАХИСТ / ASYL, який трактуємо як ментальне утворення, яке висловлює сутність динамічної системи соціальних норм, стосунків, ролей, які вироблено з метою виконання важливих функцій суспільства, таких як, установлення істини, право на притулок, забезпечення безпеки держави, дотримання закону. Форму захисту для окремих біженців встановлює компетентний орган під час процесу розгляду заяви про надання тимчасового притулку або статусу біженця. В Німеччині розрізняють чотири форми захисту:

- право на отримання притулку на три роки §25 Abs. 1 Aufenthaltsgesetz (*Asylberechtigung*);
- захист біженців §25 Abs. 2 Satz 1 Alternative 1 (*Flüchtlingsschutz nach der Genfer Flüchtlingskonvention*);
- субсидіарний захист §25 Abs. 2 Satz 1, Alternative 2 Aufenthaltsgesetz (*subsidiärer Schutz*);
- національна заборона на депортацію §60 Abs. 5 und §60 Absatz 7 Aufenthaltsgesetz (*nationales Abschiebeverbot*).

У статті 16а Основного закону ФРН (*Artikel 16a Grundgesetz*) закріплено основне право на притулок, що і є підґрунтям для надання права про притулок. Усі жертви переслідування органів державної влади мають в Німеччині право на захист. Однак визнання права про притулок виключено у випадку, якщо азіюлянт в'їхав до Німеччини через так звану «безпечну» третю державу (усі країни ЄС, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн і Швейцарія). Зазначимо, що вихідці з «безпечних» країн походження мають невеликі шанси отримати притулок у Німеччині, адже згідно закону, до «безпечних» країн належать ті, у яких не відбуваються політичні негуманні, позбавлені людяності та гідності переслідування. Утім, це аж ніяк не означає, що азіюлянт з такої країни буде негайно депортований з ФРН. Якщо іноземець надасть докази його політичного переслідування, їх в будь-якому випадку розглянуть в індивідуальному порядку. Загалом прохання азіюлянта з «безпечних» країн походження зазвичай відхиляють. На початку 2018 року до списку «безпечних» країн, депортація в які допускається за спрощеною процедурою, внесли Алжир, Марокко і Туніс. Раніше цей список поповнився Сербією, Македонією, Боснією і Герцеговиною, а також Албанією, Косово і Чорногорією. Крім того, в цей список потрапляють всі інші країни, якщо частка азіюлянтів, які отримують в Німеччині притулок, не перевищує п'яти відсотків від загальної кількості тих, що подали заяву.

Особи, які мають право на отримання притулку отримують дозвіл на перебування (*Aufenthaltserlaubnis*) терміном на три роки з необмеженим доступом до ринку праці. Вони мають право на возз'єднання з членами сім'ї. Якщо відповідна заява подається в межах трьох місяців з моменту визнання Федеральним відомством, тоді азіялянту не доведеться доводити, що він може забезпечити утримання членів його сім'ї. Через п'ять років (інколи через три роки) можна отримати постійний вид на проживання (*Niederlassungserlaubnis*), якщо уже не поширюється обмеження у праві вибору місця проживання (*Wohnsitzauflage*), а також виконано додаткові умови: забезпечення засобами до існування і певний рівень володіння німецькою мовою. Також існує дозвіл на постійне проживання в ЄС (*Erlaubnis zum Daueraufenthalt-EU*).

Субсидіарний захист надається, якщо заявникам загрожує серйозна небезпека через війну, смертну кару, тортури або нелюдське і принизливе поводження чи покарання. Крім цього, захист забезпечується мирним жителям, чие життя і недоторканість знаходиться під загрозою по причині навмисних насильницьких дій у ході озброєних конфліктів. Якщо Федеральне відомство надає субсидіарний захист, то відомство у справах іноземців (*Ausländerbehörde*) видає дозвіл на перебування терміном на один рік. Після завершення першого року дозвіл продовжується ще на два роки, поки триває дія підґрунтя для захисту. Особи, які отримали субсидіарний захист, як і визнанні біженці, мають необмежувальний доступ до ринку праці. Однак возз'єднання зі сім'єю у цьому випадку є надто складним процесом. Так, наприклад, у листопаді 2016 року Вищий адміністративний суд федеральної землі Шлезвіг-Гольштейн виніс рішення, згідно якого, громадяни Сирії, які покинули країну через громадянську війну, можуть розраховувати лише на субсидіарний захист.

В Австрії видається документ-посвідка про субсидіарний статус (*Karte für subsidiär Schutzberechtigte*) або сіра карта (*Graue Karte*). Якщо людина зі статусом субсидіарного захисту постійно знаходиться в Австрії протягом п'яти років, їй може бути наданий більш надійний статус у вигляді документу, який називається «дозвіл на постійне проживання в ЄС» (*Daueraufenthalt EU*). Але лише за умови, що вона здала екзамен рівня B1 з німецької мови, у неї є житло, страхівка і засоби до існування.

З метою захисту заявників, які не відповідають умовам для надання притулку, захисту біженців або субсидіарного захисту, відповідно до Закону про перебування § 60 абз. 5 и 7 AufenthaltG може бути надана національна заборона на депортацію, якщо депортація може призвести до порушення прав людини або суттєву та конкретну небезпеку життю, свободі або здоров'ю (випадок важкого захворювання, яке не лікується в країні походження, внаслідок чого існує небезпека погіршення здоров'я, якщо людина буде змушена повернутися).

У випадку національної заборони на депортацію видається дозвіл на перебування терміном на один рік, який може повторно продовжуватися і через п'ять років за відповідних умов може бути перетворено на постійний вид на проживання. Особи, стосовно яких накладено національну заборону на депортацію, не можуть отримати закордонний паспорт для біженців, так званий синій паспорт (*GFK-Pass, Blauer Pass*). Якщо у цих осіб немає закордонного паспорта або вони не можуть отримати новий, тоді їм видається так званий «сірий паспорт» (*Reiseausweis für Ausländer und Staatenlose (Grauer Pass)*).

Якщо біженцю в Австрії відмовлено у наданні притулку та в субсидіарному захисті, то за певних умов він має можливість легально залишатися там. Неофіційно це називають «*Bleiberecht*» – право залишитися, або іноді *humanitäres Aufenthaltsrecht* – гуманітарне право на проживання. Таке право можна попросити у випадку, якщо Федеральне відомство або Федеральний адміністративний суд винесли негативне рішення, але слід перевірити, чи не буде в результаті депортації порушено право особи на приватне та сімейне життя (ст. 8 Європейської конвенції з прав людини). У такому випадку азіянта не буде депортовано. Рішення Відомства (або Суду) містить пункт про неможливість депортації (*Unzulässigkeit der Rückkehrentscheidung auf Dauer*). Необхідно, щоб приватне та сімейне життя біженця було дуже тісно пов'язане з Австрією. У законі перераховано низку факторів, які відіграють роль при оцінюванні цих зв'язків та під час вирішення питання, чи є причини для «рішення залишитися». Дуже важливу роль відіграє ступінь інтеграції в країні. У будь-якому випадку рекомендується під час процедури зібрати та пред'явити документи, які підтверджують сімейні та особисті зв'язки на території країни. Якщо рішення містить пункт про постійну неприпустимість депортації, то

Федеральне відомство видає документ, який дає право на проживання в Австрії:

– дозвіл на проживання плюс (*Aufenthaltsberechtigung plus*): особа володіє німецькою мовою на рівні A2 (здатність спілкування в побутових ситуаціях) або вже займається трудовою діяльністю (дозвіл надає необмежений доступ до ринку праці);

– дозвіл на проживання (*Aufenthaltsberechtigung*): особа володіє німецькою мовою нижче рівня A2 і ще не займається трудовою діяльністю (дозвіл надає тільки обмежений доступ до ринку праці).

Обидва документи видаються спочатку на один рік, але згодом їх потрібно обміняти на інші документи, які мають іншу назву та видаються іншим відомством: *Aufenthaltsberechtigung plus* обмінюють на *Rot-weiß-rot Karte plus* (червоно-біло-червона карта плюс), просто *Aufenthaltsberechtigung* – на *Niederlassungsbewilligung* (дозвіл на поселення).

Загальна назва документів, які надають азіянту право на проживання в Австрії – *Aufenthaltsstitel* (дозвіл на проживання). Особа, стосовно якої прийнято рішення про депортацію, може подати прохання в Федеральне відомство. Однак таке прохання має шанс на успіх тільки, якщо після прийняття рішення про вигнання відбулися істотні зміни в його приватному та сімейному житті, які можуть бути постійним захистом від депортації.

Тактика дослідження азіяльно-правового дискурсу окреслює такі дискурсивні властивості, як інформативність (донесення азіяльно-правової інформації до азіянта), інтерактивність (ведення діалогу між учасниками під час інтерв'ю), інтертекстуальність (взаємодія достовірних знань, отриманих інститутом міжнародного або національного права) тощо. Така дискурсивність є способом комунікації, засобом висловлення азіяльної мови-мовлення, засобом формування нових правових актів, вихідним матеріалом утворення принципів азіяльно-правової свідомості, способом пізнання, засобом соціальної практики.

До основних функцій азіяльно-правового дискурсу належать: регулятивна, системно-організаційна, спонукальна, імперативна, функція інформаційного керування, нормативно-комунікативна, інтерактивна, інтерпретативна. Відповідно до регулятивної функції виокремлюємо три способи азіяльно-правового урегулювання: надання учаснику азіяльно-правових відносин суб'єктивних прав (дозволів на виконання певних дій); обов'язок як припис здійснювати

якісь дії; заборону, тобто зобов'язання утриматися від певних дій. Функція інформаційного управління полягає у тому, що за допомогою азюльно-правових норм доноситься до відомих учасників азюльно-правових відносин позиція держави-члена ЄС про дозволу або заборону поведінку, повідомляється про засоби досягнення необхідних результатів, про наслідки порушення норм. Внаслідок цього інформування в азюльно-правовому дискурсі відбувається інформаційний вплив на суб'єктів азюльних відносин. Нормативно-комунікативна функція полягає у вираженні тільки в нормах, загальних формалізованих писаних правилах поведінки, які становлять собою юридично насичені регулятивні феномени. Азюльно-правове регулювання – це цілеспрямований специфічний вплив на поведінку азюлянтів і суспільні стосунки за допомогою азюльно-правових засобів.

Специфіка мови азюльно-правового дискурсу полягає у використанні поняттєво-сміслових мовних засобів, кліше та канцеляризмів. Азюльні терміни в азюльно-правовому дискурсі є свого роду застиглими формулами ціннісно-значимої інформації. Термін *Asyl* виглядає однаково у багатьох європейських мовах, тому для збереження інтернаціонального елемента і в українській мові пропонуємо вживати саме *азюль* (також *азиль*). Для того, щоб терміни українського азюльно-правового дискурсу не ізолювалися штучно від європейського та світового співтовариства, слід врахувати співвідношення інтернаціонального та національного. Головним пріоритетом у систематизації термінів азюльно-правового дискурсу є дослідження як лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників, які впливають на функціонування термінів у сучасній європейській терміносистемі. Терміни, утворенні шляхом запозичення зовнішньої форми, зберігають інтернаціональне значення *Brain Drain*, *Brain Gain*, *Brain Waste*. Терміноелементи-англїцизми, які є цілком нормальними за своєю зовнішньою будовою та фонетичним оформленням для англїйської мови, є незвичними для носіїв німецької та української мов. Наш «засїв» на цьому етапі дослідження азюльно-правового дискурсу доволі скромний. Тому перспективою подальших розвідок вбачаємо у перекладознавчому аспекті дослідження термінів азюльно-правового дискурсу. Адже європейські реалії державно-адміністративного устрою і суспільного життя (назви адміністративних одиниць і державних інститутів,

суспільних організацій, поліцейських відділків) містять етнокультурні компоненти, не притаманні мові азіялянта.

ВИСНОВКИ

Викладені вище відомості можуть знайти своє практичне застосування при укладанні багатомовних тлумачних та перекладних азіяльно-правових словників, а виявлені нюанси, сподіваємося, послугують матеріалом для подальших теоретичних висновків й узагальнень.

Отже, азіяльно-правовий дискурс, який за своєю природою є схематизованим, нівельованим і нормованим, характеризується особливостями азіяльного права з огляду форми комунікації (регламентованість порядку, особливі процедури спілкування), способу комунікації (формалізованістю спілкування) і змісту комунікації (сукупністю актів азіяльно-правової комунікації).

АНОТАЦІЯ

У розділі коротко охарактеризовано сучасну агоністику інтерпретації терміну «правовий дискурс», виокремлено його різновиди, охарактеризовано різновид міжнародно-правового дискурсу «азіяльно-правовий дискурс». Європейський азіяльно-правовий дискурс трактуємо як регламентовану відповідними історичними та соціокультурними кодами смислоутворювальну та відтворювальну діяльність, спрямовану на формулювання норм, правове закріплення, легімітацію, регулювання та контроль отримання та надання азіяльного права в Європі. Розділ присвячено комплексному дослідженню сучасного європейського азіяльно-правового дискурсу як типу інституційного спілкування з урахуванням фреймового підходу. Змодельовано фрейми ASYLVERFAHREN /ASYLUM PROCEDURE GERMANY та ASYLVERFAHREN /ASYLUM PROCEDURE AUSTRIA. Вербальна та невербальна інформація, наповнюючи слоти фрейму, визначає особливості цілісної змістової та структурної репрезентації фреймової організації сучасного європейського азіяльно-правового дискурсу. Наведено основні дискурсотвірні характеристики сучасного європейського азіяльно-правового дискурсу.

Література

1. Батичко Д. Європейська освітня міграційна політика: виклики для України. *European Political and Law Discourse*. 2020. Vol. 7, Issue 2. P. 79–84. Doi: 10.46340/eppd.2020.7.2.10.
2. Галицька О. Б., Буцмай Л. О. Терміни азильного права: транслятологічна специфіка. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців, м. Луцьк, 12–13 травня 2021 р. Луцьк, 2021. С. 586–588.
3. Конституція України. Стаття 26. URL : <https://konstitutsiya.com.ua/st-26> (дата звернення: 21.07.2022).
4. Кравченко Н. К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса. Київ : Реферат, 2006. 320 с.
5. Кудряченко А. І. Федеративна Республіка Німеччина : засади демократичного сходження : монографія. Київ : Фенікс, 2020. 656 с.
6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
7. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності: навч. посібник. Харків: Вид. «ФОП Голембовська О. О.», 2018. 321 с.
8. Хомутова Т. Н., Шефер Е. А. Юридический дискурс: проблемы и перспективы исследования. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. 2019. Т. 16, № 3. С. 44–53. DOI: 10.14529/ling190308.
9. Храмова Н. Г. Теория правового дискурса: базовые идеи, проблемы, закономерности : монография. Курган: Изд-во Курганского гос. ун – та, 2010. 396 с.
10. Шумило М. М. Азильне право. *Велика українська енциклопедія* : у 30 т. / проф. А. М. Киридон (відп. ред.) та ін. 2016. Т. 1 : А – Акц. URL: [https://vue.gov.ua/Азильне право](https://vue.gov.ua/Азильне_право) (дата звернення: 03.11.2021).
11. BAMF – Asylgeschäftsstatistik September 2021. URL: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Meldungen/DE/2021/211006-asylgeschaeftsstatistik-september.html> (дата звернення: 03.11.2021).
12. Glossar zu Asyl und Migration. Version 5.0. Ein Instrument zur besseren Vergleichbarkeit – erstellt vom Europäischen Migrationsnetzwerk. Januar 2018. 421 S. URL: https://www.emn.at/wp-content/uploads/2018/07/emn-glossar-5-0_de.pdf (дата звернення: 03.06.2022).

13. Leikauf G., Eder M. Grundbegriffe des Asylverfahrens in Österreich. Terminologischer Führer Deutsch/Russisch. 44 S. URL: https://static.uni-graz.at/fileadmin/gewi-institute/Translationswissenschaft/Forschung/Asylterminologiefu_hrer_2016_Deutsch-Russisch.pdf (дата звернення: 14.03.2022).

14. Mittendrin im Abseits. Ethnische Gruppenbeziehungen im lokalen Kontext / Neckel S., Soeffner H.-G. (Hrsg.). Wiesbaden: VS, 2008. 251 S.

Information about the author:

Halytska Olena Boguslavivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germany Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University,
13, Volye Ave., Lutsk, 43025, Ukraine

LINGUISTIC ADAPTATION OF MEDIA CONTENT IN INVARIANTS OF FILM DISCOURSE GENRES

Dergach D. V.

Introduction

Media communication, designed for mass audience, operates with a systematically and strategically selected information resource – to implement its functions and tasks: primarily information, analytics, manipulation, cognition, entertainment, etc. Therefore, it is important to take into account the nature and means of non-linear ways and methods of creating and distributing of relevant content, basing on a specific field of mass media (television, Internet, newspapers, magazines, etc.) and current genres.

Especially today (though also before, in previous period of time), it is impossible not to pay attention to the constant competition for a rather capricious mass audience, that, as a result, affects the creation of new information in various types through the adaptation of already known one – in the same or other media formats. That is why recently there has been a tendency to complicate the lines of information in different ways and means. This turns media content into a communicatively integrated mechanism of influence on recipients, their language consciousness, which actualizes intellectually oriented information memory for optimal perception of new / updated material in the multi-genre paradigm of mass media.

Functional and communicative dynamization of the media makes it possible to reactivate events, phenomena, plots, and persons, which, as a result, models quite effective components of informational *precedence / continuity* in the media, synchronized in cultural and historical space and time. For instance, in the news (television, newspaper, radio or on the Internet), the mentioned technique is used quite often. When after the main text through a paragraph (in writing) or a pause (in real speech), retrospective information is presented, thematically, event-related with the news itself, or with its informational cause, or with a specific day in the history. For this purpose, the constructions «by the way», «let's remember», «recall», «this day last year», «recently it also became known», etc., are systematically used in the architectonics of the text:

Andrzej Duda honored the memory of the soldiers of the Ukrainian People's Republic.

President of Poland Andrzej Duda honored the memory of the soldiers of the Ukrainian People's Republic. This was reported by the office of the president of the republic, UNN reports...

Remind

The President of Poland equated the Warsaw Uprising with the actions that took place in Mariupol¹.

President of Poland Duda arrives in Ukraine.

President of Poland Andrzej Duda has arrived in Ukraine to meet with President Volodymyr Zelenskyy and participate in the meeting of the Crimean Platform...

As it was reported by Ukrainian News Agency, on August 23, Ukraine celebrates National Flag Day.

On August 24, Ukraine celebrates Independence Day².

Today Ukraine celebrates National Flag Day.

This holiday is based «on the commemoration of the centuries-old history of Ukrainian statehood, the state symbols of independent Ukraine, and with the aim of raising citizens' respect for the state symbols of Ukraine» according to the decree of President Leonid Kuchma dated August 23, 2004. In 2009, changes were made to this decree, and an annual official flag-raising ceremony was established on August 23 throughout Ukraine...

As it was reported by Ukrainian News Agency, the government approved the plan of events to celebrate the 31st anniversary of Ukraine's Independence³.

«Ukrzaliznytsia» warned about the delay of a number of trains.

Due to a traffic accident near the railway line on the Znamyanka-Pantaivka section, some trains are running late. This was reported in the press service of «Ukrzaliznytsia»...

By the way, in connection with the introduction of a curfew in the Kharkiv region from 19:00 on August 23 to 07:00 on August 25,

---

¹ Свиридюк Ю. Анджей Дуда вшанував пам'ять воїнів УНР. *Українські національні новини*. 15.08.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1989982-andzhey-duda-vshanutav-pamyat-soldativ-unr>

² Vaniyan R. President of Poland Duda arrives in Ukraine. *Ukrainian news*. 23.08.2022. URL: <https://ukranews.com/en/news/877619-president-of-poland-duda-arrives-in-ukraine>

³ Vaniyan R. Today Ukraine celebrates National Flag Day. *Ukrainian news*. 23.08.2022. URL: <https://ukranews.com/en/news/877627-today-ukraine-celebrates-national-flag-day>

Ukrzaliznytsia canceled suburban and regional trains to and from Kharkiv on Independence Day⁴.

Ukraine and Moldova have restored railway connections bypassing Transnistria.

Ukraine and Moldova have restored traffic on the railway section Berezynе – Basarabyaska, which bypasses Transnistria. The updated railway section was opened on Monday, August 22...

***It will be recalled** that on June 24 of this year, the Ministry of Infrastructure of Ukraine and the Ministry of Infrastructure and Regional Development of Moldova signed a Memorandum of Understanding, which provided for the joint restoration of railway connections on the Berezynе – Basarabiaska section⁵.*

President Volodymyr Zelenskyy awarded Maria Prymachenko with the «National Legend of Ukraine» award. The award was given to her posthumously...

***By the way**, ten Ukrainians were also awarded with the «National Legend of Ukraine» award this year, three of them – posthumously⁶.*

Often, such a segment in the architectonics of the news text contains various links, which simplifies the use of information in the integrated cognition of the proposed new material's meaning.

Generally, in the media, the linguistically implemented methods of content retrospection are used for intertextualization, that generally simplifies the grouping of relevant material for its publication or broadcasting.

In its turn, cinema as an independent media discourse space operates with such techniques quite systematically. But not with the aim of certain localization of the topic or problem presented in different texts (as, in particular, in the news). And above all, to build a complex, uninterrupted storyline, represented in various films or their parts. In this regard, the appropriate terminology has been formed in the cinema discourse, which is systematically used by scientists to analyze the communicative dynamics of the cinema media space. Although, the linguistic tradition of the cinema's study, its genres and functional resource has not been formed

---

⁴ Стець А. «Укрзалізниця» попередила про затримку низки поїздів. *Zaxid.net*. 24.08.2022. URL:

https://zaxid.net/_poperedzhaye_pro_zatrimku_nizki_poyizdiv_n1548475

⁵ Ейсмут В. Україна і Молдова відновили залізничне сполучення в обхід Придністров'я. *Zaxid.net*. 23.08.2022. URL: https://zaxid.net/ukrayina_i_moldova_vidnovili_zalizniche_spoluchennya_v_obhid_pridnistrovyya_n1548433

⁶ Гринько О. Зеленський нагородив Марію Примаченко відзнакою «Національна легенда України». *Zaxid.net*. 22.08.2022. URL: https://zaxid.net/zelenskiy_nagorodiv_mariyu_primachenko_vidznakoyu_natsionalna_legenda_ukrayini_n1548389

yet. Most of the scientific works are devoted to the analysis of the dynamics of the film's plot, the communicative interaction of the characters. Mostly it is connected with methods of literary analysis and terminology (composition, plot, storyline, main characters, etc.). It seems **perspective** to investigate (media)linguistic context of the communicative nature of cinema, paying attention to the language and informational resource that identifies it in the system of the analyzed discourse.

1. Linguistic modeling of information content in film discourse: synopsis, logline

Communicative and informational non-linearity is a common feature of cinema in general, especially of multi-part films and series. Each new series is a complete or relative continuation of the previous one, so, appropriate information is always mentioned («in the previous series», «last time you saw it» etc.). Such a traditional model of the plot sequence with a functional purpose was completely rethought – and in the cinema space (primarily in feature films) plot retrospection, use of the same themes and ideas or the presence of the same heroes (and actors) in new films were actualized. The research paradigm of film discourse (in particular, media linguistics) was updated with the reterminological concept of «season». And also with completely new lexemes that immediately became terms in linguistic stylistics, media genreology and other scientific fields: «sequel», «prequel», «midquel», «interquel», «spinoff», «remake», etc.

Linguistic interpretation of the mentioned communicative models, which represent the dynamics of film discourse, involves a systematic analysis of the **material** – first of all, synopses, loglines, and in some cases the titles of film, that are, in turn, interpreted as primary resource in the perception of content by recipients. Also, the replicas of the heroes, which in a monologue or dialogue form recall the events actualized in the previous part of the film, deserve separate research attention.

It is known, the synopsis in the history of the literary language is identified with the book tradition of creating texts and their interpretation. This, in particular, is reflected in the definitive description of the concept (with special marks for indicating bookish, outdated vocabulary) in an authoritative dictionary: «1. In historical literature – a collection of materials, articles, descriptions placed in chronological order. 2. In theological literature – an abridged account of interpretations, sermons, works of religious content»⁷. In turn, in the modern tradition, the synopsis is related to media information, texts aimed at a mass audience, which expands its book nature and,

---

⁷ Словник української мови у 20 томах. URL: <https://1677.slovaronline.com/126572>

accordingly, dynamizes the presentation style. Thus, academic Western European and American lexicography interprets the **synopsis** in its more problematic objectivity: «a short description of the contents of something such as a film or book»⁸; «a brief summary of «the plot of a novel, motion picture, play, etc»⁹; «a short summary of a book, play, film, etc»¹⁰.

Current mass media practice realizes the communicative nature of the synopsis, adapting it, first of all, to the tasks, strategies and tactics of the film industry, which involve interest and intrigue of potential recipients. That is why nowadays media synopsis is a simple linear description (mostly 6-8 sentences), which summarizes the plot characteristics of the film, names the characters, tells about the situations of their interaction, but does not answer key questions. The linearity of the synopsis models its architectonics in the following way: About what? Who? What are the situations, problems and possible solutions? For instance, **Jumanji** (2017): *In 1996 Brantford, New Hampshire, teenager Alex Vreeke is given the Jumanji board game by his father, who found it on a beach. Uninterested, he sets the game aside. That night, it transforms into a video-game cartridge that catches Alex's attention when the Jumanji drumbeats awaken him. When he begins playing it, he disappears into the game. 20 years later, four students at Brantford High are sentenced to detention: Spence Gilpin and his former friend Anthony «Fridge» Johnson for cheating, Bethany Walker for making a phone call during an English test, and Martha Kaply for refusing to participate in gym class and insulting her teacher. In the school basement, where they are serving their detention, Fridge discovers Alex's discarded video-game system, and he and Spencer decide to play. Although it has five playable characters, they are unable to select the first one, so they choose two others, and convince the girls to play as the remaining two. When Spencer presses «Start», they are transported into the game.*

We fix the systematic use of factual information – anthroponyms (names, nicknames), toponyms, dates, description of the characters' spheres of activity and interests, which generally brings the potential recipient closer to the connection between the characters and the events in the film. This results in a linear, non-problematic presentation of the synopsis, which should arouse interest of mass audience.

---

⁸ Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/synopsis>

⁹ Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/synopsis>

¹⁰ Macmillan dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/synopsis>

The communicative invariant of the synopsis in the media is the **logline** – a shortened summary of the film, which in 1-2 sentences raises the issue and defines the intrigue, indicating in a few words the main dramatic collision. For example, *The Hangover* (2009): *After a bachelor party in Las Vegas, three friends with no memory of the previous night wake up to find the bachelor missing, consequently seeking to find their friend before his wedding;* *Skyfall* (2012): *After a hard drive containing agent names is stolen by an ex-MI6 agent with a vendetta on M, Bond must face demons from his past and present in order to save M.*

First of all, we are talking about a minimal informational context, which only outlines the main problems in connection with the use of precedent nomens, recognizable persons and locations, associatively fixed in the language consciousness of the mass audience.

For greater evidence, let's compare the synopsis and logline of the same film. Except the volume, they differ fundamentally in the linguistic and stylistic organization of the text, which is oriented in the synopsis to a certain detail of the events presented in the linear brief description of the logline.

<i>Titanic</i> (1997)	
Synopsis	Logline
<p><i>After winning a trip on the RMS Titanic during a dockside card game, American Jack Dawson spots the society girl Rose DeWitt Bukater who is on her way to Philadelphia to marry her rich snob fiancé Caledon Hockley. Rose feels helplessly trapped by her situation and makes her way to the aft deck and thinks of suicide until she is rescued by Jack. Cal is therefore obliged to invite Jack to dine at their first-class table where he suffers through the slights of his snobbish hosts. In return, he spirits Rose off to third-class for an evening of dancing, giving her the time of her life. Deciding to forsake her intended future all together, Rose asks Jack, who has made his living making sketches on the streets of Paris, to draw her in the nude wearing the invaluable blue diamond Cal has given her. Cal finds out and has Jack locked away. Soon afterwards, the ship hits an iceberg and Rose must find Jack while both must run from Cal even as the ship sinks deeper into the freezing water.</i></p>	<p><i>A seventeen-year-old aristocrat falls in love with a kind but poor artist aboard the luxurious, ill-fated R.M.S. Titanic.</i></p>

In such a content description, words of appropriate semantics, uncomplicated syntactic constructions are used, which associatively evoke feeling of plot interaction, thus increasing interest in viewing. It is a kind of manipulative resource that actively functions in the media to maintain resonance in relation to the appropriate reflection as a reaction to the film. And therefore, in our opinion, for researcher synopsis and logline (and titles of the films) are primary textual formats, which primarily acquaint the audience with the general specificity of the film, and also indicate the communicative and semantic connection of the original and secondary information, strategically used by authors in the time and space of media culture.

2. Linguistic nature of film adaptation models in current mass media

In media linguistics, there are no scientific works in which the linguistic differentiation of the communicative nature of sequels, prequels, interquels, spin-offs, crossovers, and other genre variants of modern films is analyzed. As a result, it allows to determine the novelty of the proposed research, where we also can't identify the separate genre status of these film models: «There is much to suggest that the film sequel operates as a genre or, at the very least, as a sub-genre... Early formative exercises in film 'kinds' led to the western, slapstick comedy, *film noir*, and lately to a host of hybrid generic formulations to alert cinema-going audiences to what they might expect of any film that subscribed to genre codes»¹¹.

«Film remakes, sequels, and prequels are often understood as forms of adaptation: that is, modes of cinematic remaking characterized by strategies of repetition, variation, and expansion»¹². They «should not merely be seen as industrial categories. They can also be viewed as complex textual artifacts through their reworkings and referencing of earlier films and the potential they offer for intertextual modes of reception»¹³.

Precedent nature of such models is motivated by the recent appearance of not original, independent films, but on the contrary, peculiar film adaptations, sequel films, retrospective films, remakes (by analogy with the return in fashion, music to the aesthetics of the 80s and 90s, the

---

¹¹ Jess-Cooke, C. *Film Sequels: Theory and Practice from Hollywood to Bollywood*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 2009. P. 52. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1r1zt5>

¹² Verevis, C. *Remakes, Sequels, Prequels*. The Oxford Handbook of Adaptation Studies. 2017. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199331000.013.15

¹³ Mazdon, L. *Remakes, Sequels and Prequels*. New York : Oxford University Press. 2013. DOI: 10.1093/OBO/9780199791286-0128

popularity of vintage, retro style). Such situation causes public resonance, because it appeals to cultural memory, which cannot be unnoticed by recipients and scientists. It also explains authoritative thought concerning «a comparison between sequelisation and Sigmund Freud’s theory of ‘the compulsion to repeat’ – which explained patterns of repetitive behaviour as a consequence of repressed trauma – as a helpful way to think about how the film sequel constructs remembering activities and memorialising scenarios by which spectators can access a previous text»¹⁴.

2.1. Sequel

Sequel is «a book, film, or play that continues the story of a previous book, etc.; an event that happens after and is the result of an earlier event»¹⁵.

A *functional sequel* is a full-fledged continuation of the previous film (often even from the same place), when the characters continue to live their usual lives, detailed with new elements. The functionality of such a sequel is provided by the strategically constructed architectonics of the new film, which is so connected with the original that the recipients perceive these parts as a whole. And this type of cognition for the intellectual consciousness of a person is more optimal, consistent, and therefore effective. As a matter of fact, it is special manipulative emphasis of the media content creators, who shoot functional sequels.

According to the idea of a functional sequel, multi-season series or full-length films, represented in different parts, are created. For example, the horror project *Halloween* is well-known in world cinema. Almost 45 years after the appearance of the first part (in 1978), 13 independent episodes were filmed, some of which sequentially, one after another, reproduce the tragic events of the life of the maniac Michael Myers and his sister Laurie Stroud. Most of these next parts are functional sequels to the previous ones. This, in turn, is confirmed by the corresponding synopses, in which a story line integrated by a single idea is built on linguistic and semantic level, consisting of components represented in each individual film.

Halloween 2 (1981): **The action starts seconds after the end of the original picture, Myers, pursued by the police, makes his way through other people’s houses and backyards ... Myers manages to escape, and he is again free ...**

---

¹⁴ Jess-Cooke, C. *Film Sequels: Theory and Practice from Hollywood to Bollywood*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009. P. 130. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1r1zt5>

¹⁵ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sequel>

His former victim, Laurie Strode, survived and he returned to finish. This time, Laurie's pursuits lead him to the hospital, and in its dark corridors, a cold-blooded, unkillable psychopath finds his victims again.

Halloween 4 (1988): *It's been ten years since Myers committed his last murder. All this time he was in the hospital in a coma, but suddenly woke up when he heard that he had a niece, Jamie Lloyd, whom he is dreamt at night. Myers returns home... On the night of Halloween Eve, he again appears in his hometown, exterminating everyone on his way to the main victim – little niece Jamie...*

Halloween 5 (1989): *Of course, Michael Myers didn't die at the end of the previous part. For a whole year he was hiding in order to go hunting for Jamie again on the new Halloween ... A year has passed. It's Halloween, and Jamie has begun to show signs of anxiety... The girl is right – Michael is back again. He came back to wreak havoc again...*

Halloween 6 (1995): *After the event of the fifth part, no one knew the fate of the maniac Michael Myers and his niece Jamie Lloyd. It won't be clear until six years later. Unkillable Michael returns. Returns for his niece Jamie, who managed to hide from him in the previous film...*

Halloween H 20. 20 years later (1998): *After 20 years, Laurie Strode is once again forced to deal with her past! During these years she lived under an assumed name with her son John. But Michael Myers is suddenly back in her life...*

Halloween. Resurrection (2002): *A certain show businessman arranges in the house of the infamous killer Michael Myers, who is presumed dead ... Why be afraid if the owner is long dead? But one problem arises – Myers returns to his native walls...*

In the analyzed synopsis of 2, 4, 5, 6 and other parts of the film, an integrated context that unites them is outlined. The linguistic and stylistic resource is based on the plot adaptation of the previous episode in the next one. It is realized in the systematic use of syntactic constructions *at the end of the previous part, after the end of the original picture, after the event of the fifth part*, frequency lexemes and phrases *again, is back again, again free, finds his victims again, returns, returns home, returned to finish, Unkillable Michael returns*, etc, fixed, in particular, in the titles of films: «*Halloween 4: The return of Michael Myers*», «*Halloween 5: The revenge of Michael Myers*», «*Halloween 6: The curse of Michael Myers*», «*Halloween. Resurrection*». They indicate an important event connection that consistently implements the communicative effect of linear informational continuity. The functional

and semantic correlation of the episodes is also confirmed by the line of main characters who appear in each part: *Michael Myers, Laurie Strode, Jamie Lloyd, doctor Loumis*, etc.

The full-length film *«Project «Alf»*, can also be a convincing, in our opinion, example of a functional sequel. It shows a direct continuation of the last episode of the 4-season of *«Alf»* series – about a space being who lived in one American family.

In turn, *plot sequel* refers only to a generalized, associative continuation of the plot line, which is scripturally implemented by other actors and, accordingly, details. The genre and lingual palette, emotional atmosphere, partially functions of the new film is preserved (entertaining, meaningfully oriented, communicative in its various manifestations, etc), that, as a result, is often perceived as independent by the recipients. That is why the resonance for it in the cultural consciousness of society may not be great.

Crazy wedding 2 (2019): *A year has passed since the events of the previous wedding in Vasyl Seredyuk's family. They have already fully accepted Francois, Katya is quite happy with her husband. And the people in the village were already used to the Afro-Frenchman, so Vasyl was completely calm until a certain time... Until his second daughter decided to get married as well. And the new groom does nothing to inspire confidence in Vasyl Seredyuk. He, as before, wants to do everything possible so that the wedding does not take place at all.*

The film events take place a year after Crazy Wedding. ANOTHER surprise, ANOTHER daughter, ANOTHER #crazywedding. A chase, a new son-in-law--Nazariy Zapukhlyak, father Yevlampiy, monks, celeb cast, lots of crazy adventures, and even more high-quality Ukrainian humor.

Crazy wedding 3 (2021): *Four years have passed since the last crazy wedding of the eldest daughter, and now Zakhar, the youngest of the Seredyuk family, is planning to take a shot at happiness. Traditionally, for Vasyl's children, he chose an exotic couple to start a family – the daughter of a gypsy baron, the beautiful Rada. And although the father swore not to spoil the wedding this time, the daughter-in-law is to his liking, but a quiet holiday is not in the traditions of the Seredyuks family. We are waiting for the Crazy Wedding again!*

In such sequel model, the constructions typical for this film invariant are used: *A year has passed, Four years have passed, Traditionally, in the traditions, another, as before, again, etc.* But according to the course of situations, the new part is more distant from the previous one (unlike a

functional sequel): new characters appear, emphasis is placed on new circumstances that individualize the new part of the film.

In turn, an original example of the plot sequel based on the principle of opposition is the 2nd season of the Ukrainian TV series «*The First Swallows*». We can see minimal chronological connection with the 1st part, in which the same actors were present, but in the sequel they play different, contrasting roles, remembering what and how it was a year before the current events.

*«The First Swallows. Dependent» is the second season of the cult Ukrainian youth series. It is not a direct continuation of the first season, and viewers will see familiar actors, but in completely **different, unusual roles**. The **contrast of images**, the relevance of problems and a true look at the life of young people, full of fear, protest and addictions...»*

2nd season of the TV series «*Great Vuiky*» was filmed in the same format. *The village is turning into a European resort. All thanks to the fact that earlier a delegation consisting of Ivan Petruk, Bodya, Shtefko and Vasyl Mykytyuk traveled to the capital and managed to get the road there. Soon after that, a foreign investor, the German Berger appeared, who decided to build a private hotel in Vuiky.*

A sequel to a sequel is called a *triquel* – the third part of the trilogy film. And the sequel to the triquel – *quadriquel* – respectively, it is the fourth episode.

2.2. Prequel

Prequel – is «a film, book, or play that develops the story of an earlier film, etc. By telling you what happened before the events in the first film, etc»¹⁶.

A prequel, in contrast to sequel, focuses on the events and chronology preceding the main (or previous) part. It refers to the reflection of the background of the already known plot, the interaction of the heroes, finding possible reasons in the past for what happened in the already screened parts of the film. This technique is often used in the media for informational development of an event, which, based on today's resonant facts, actualizes related details well-known in history. In turn, a film in the prequel format is also shot in cases when the main plot has been ended, and in order to dynamize the film's success, new parts are created that are, in a sense, its original source. The most actual prequel nowadays is long-

---

¹⁶ Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/prequel>

awaited continuation film to the «Game of Thrones», the last episode of which, according to viewers and critics, ended in a not quite clear way.

House of the Dragon (2022): *It is «Game of Thrones» prequel series about the death of the last dragons in Westeros. The plot adapts the book «Fire and Blood». The events take place approximately 200 years before the action of the «Game of Thrones» and talk about an unstable period for the Targaryen house, when relatives fight for the throne in all possible ways.*

The lingual and sense system of the prequel is based, first of all, on the use of precedent names (anthroponyms, toponyms), already known from other parts of the film, as well as on the obligatory temporal relation in the semantics of the corresponding words and constructions, that outline the historical, temporal context of events in the previous episodes.

Psycho 4. The Beginning (1990): *Norman Bates recalls his childhood with his abusive mother while fearing his unborn child will inherit his split personality disorder.*

Tremors 4. The Legend Begins (2004): *This movie tells us about how the town of Perfection, Nevada became founded and how they defended it against the Graboids with the help of Burt Gummer's ancestor, Hiram.*

Cruel Intentions 2 (2000): *This takes place several years before original «Cruel Intentions» (1999), back to when Kathryn first meets Sebastian, their sexual attraction to each other and their enjoyment in destroying the lives of their peers.*

The combination of sequel and prequel is nominated *interquel* – when events take place chronologically between those that were shown in previous films or their parts.

2.3. Spin-off

Spin-off is «a product that develops from another more important product; a programme or other show involving characters from a previous programme»¹⁷.

The spin-off develops the original film's minor plot line by detailing the life stories of the secondary characters that provided it. In this regard, in most cases, we are talking about an independent film product, which is basically not related to the original media material.

Xena: Warrior Princess: *American and New Zealand fantasy television series (1995–2001), a sequel to the television series Hercules: The Legendary Journeys (1995–1999). The future saga began with three*

---

¹⁷ Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/spin-off>

episodes in the television series about Hercules, where Xena was only a recurring character.

Joey: *American comedy television series, the main character of which – **Joey Tribbiani** – is a character from the popular TV series «Friends». He goes to Los Angeles to start a new stage of his acting career.*

If the chronology of the spin-off coincides with the original film, such adaptation model in the authoritative media linguistic tradition is interpreted as a *sidequel*.

In the analysis of media communication such film types of information reconstruction are also known: **remake** – modern interpretation of already well-known films that have become cult in their genre – with preservation of the primary plot and details of the events (**Halloween** (2007, original – 1978), **Friday, 13** (2009, original – 1980), **It** (2017, original – 1990), etc;

crossover – combination of events, characters, locations from several other unrelated films (**Freddy vs Jason**, **Alien vs Predator**, etc);

reboot – film with an updated storyline and the preservation of the main characters (**New Spider-Man** (2012), **Batman: The Beginning** (2005), etc).

CONCLUSIONS

Thus, the professional analysis of film discourse points to the informational and cognitive dynamics of media strategies and tactics in this communicative locus. Linguistic interpretation of synopses, loglines, and movie titles indicate a system of logical plot, functional, associative connection of their parts, realized in an evolutionarily changing time and space of culture. And therefore, there is a tendency to actualize film intertextuality as an integral component of creating the plots of new films based on the principle of linear information continuity.

Analyzed material has shown the frequency of functioning of almost new, systematically not investigated in media linguistics phenomena of plot and informational invariance in various genres of film discourse. Sequel, prequel, interquel, spin-off, remake, reboot, crossover, etc. – these and other models of chronological, semantic adaptation of film content are based on a kind of interpretation of already known facts with the aim of preserving and increasing the attention of potential recipients to the new film. In turn, we can talk about an appeal to the cultural memory of the mass audience, which perceives the relevant current content as a kind of continuation of the previous one.

As a result of research, we define the sequel as the most frequent of mentioned models – a direct continuation of the film in its next part. For

optimal and consistent cognition, this format is the most understandable, as it is created according to the principle of linearity. Among the sequels, the more frequent is the event (plot) one, which realizes not a specific, but an associative connection with the previous episode. Interquel is almost unrepresented in the film discourse – it is based on the components of reality, updated chronologically between already screened films. This, in our opinion, complicates the perception of the material, thereby disrupting its linearity, and, therefore, the appropriate resonance among the mass audience disappears, which as a result nullifies the communicative tasks, strategies and tactics of media.

The tendency to such linguistic adaptation of media content in the invariants of film discourse genres develops forms of media communication, their understanding not only in the context of the actualization of new resources and means. In turn, the reactivation of meanings is also an optimal model of text / content creation, which determines the vectors of intellectualization of the literary language and appeal to the dynamically changing mass language consciousness.

SUMMARY

The research focus is based on the media linguistic analysis of primary textual realizations in the perception of film content. Synopses, loglines, movie titles are analyzed in the context of information adaptation in invariants of movie genres. It allows the author to determine and professionally interpret the lingual realization of the continuity / precedence principles, actualized in the process of creating new film plots. It has been proven that the corresponding frequency models in this communicative locus are sequel, prequel, interquel, spin-off, remake, reboot, crossover, etc. Analyzed lingual factology (semantics of words and phrases, the nature of syntactic constructions) indicates its connection with the cultural memory of society, variable and reactivated in space and time. It was determined that such a feature of media communication prospectively directs the vectors of intellectualization of literary language and dynamically changing mass language consciousness.

Bibliography

1. Alvarez-Pereyre M. Using film as a linguistic specimen: Theoretical and practical issues. *Telecinematic Discourse: Approaches to the Language of Films and Television Series*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Co. 2011. P. 47–67.
2. Bordwell D. *Poetics of Cinema*. New York, NY ; Abingdon : Routledge, 2008. 499 p.

3. Bordwell D., Thompson K. *Film Art: An Introduction* New York : McGraw-Hill, 2008. 505 p.
4. Buckland W. *The Cognitive Semiotics of Film*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 174 p.
5. Butler A.M *Film Studies*. Harpenden : Pocket Essentials, 2005. 160 p.
6. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
7. Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>
8. Conrad S. *Analog, the Sequel: An Analysis of Current Film Archiving Practice and Hesitance to Embrace Digital Preservation*. *Archival Issues*. 2012. P. 34.
9. Eco U. *Towards a semiotic inquiry into the television message*. *Television: Critical Concepts in Media and Cultural Studies*. 2003. Vol. II. P. 3–19.
10. Jess-Cooke C. *Film Sequels: Theory and Practice from Hollywood to Bollywood*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 2009. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1r1zt5>
11. Macmillian dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com>
12. Manchel F. *Film Study: An Analytical Bibliography* : in 4 vol. 1990. Vol. 1. 969 p.
13. Mazdon L. *Remakes, Sequels and Prequels*. New York : Oxford University Press. 2013. DOI: 10.1093/OBO/9780199791286-0128
14. Metz C. *Language and Cinema*. The Hague : Mouton & Co. N.V., Publishers, 1974. 303 p.
15. Peters J.M. *Pictorial Signs and the Language of Film*. Amsterdam : Rodopi, 1981. 123 p.
16. Rossi F. *Discourse analysis of film dialogues: Italian comedy between linguistic realism and pragmatic non-realism*. *Telecinematic Discourse: Approaches to the Language of Films and Television Series*. 2011. P. 21-46.
17. Stam R., Burgoyne R., Flitterman-Lewis S. *New Vocabularies in Film Semiotics: Structuralism, post-structuralism and beyond*. London ; New York : Routledge, 1992. 256 p.
18. Vaniyan R. *President of Poland Duda arrives in Ukraine*. *Ukrainian news*. 23.08.2022. URL: <https://ukranews.com/en/news/877619-president-of-poland-duda-arrives-in-ukraine>
19. Vaniyan R. *Today Ukraine celebrates National Flag Day*. *Ukrainian news*. 23.08.2022. URL: <https://ukranews.com/en/news/877627-today-ukraine-celebrates-national-flag-day>

20. Verevis C. Remakes, Sequels, Prequels. The Oxford Handbook of Adaptation Studies. 2017. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199331000.013.15
21. Watson R. Film and Television in Education: An Aesthetic Approach to the Moving Image. London ; New York ; Philadelphia : The Falmer Press, 1990. 180 p.
22. Wildfeuer J. Film Discourse Interpretation: Towards a New Paradigm for Multimodal Film Analysis. New York, NY : Routledge, 2014. 284 p.
23. Гринько О. Зеленський нагородив Марію Примаченко відзнакою «Національна легенда України». *Zaxid.net*. 22.08.2022. URL: https://zaxid.net/zelenskiy_nagorodiv_mariyu_primachenko_vidznakoyu_natsionalna_legenda_ukrayini_n1548389
24. Ейсмунт В. Україна і Молдова відновили залізничне сполучення в обхід Придністров'я. *Zaxid.net*. 23.08.2022. URL: https://zaxid.net/ukrayina_i_moldova_vidnovili_zaliznichne_spoluchennya_v_obhid_pridnistrova_n1548433
25. Свиридюк Ю. Анджей Дуда вшанував пам'ять воїнів УНР. *Українські національні новини*. 15.08.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1989982-andzhey-duda-vshanuvav-ramyat-soldativ-unr>
26. Словник української мови у 20 томах. URL: <https://1677.slovaronline.com>
27. Стець А. «Укрзалізниця» попередила про затримку низки поїздів. *Zaxid.net*. 24.08.2022. URL: https://zaxid.net/poperedzhaye_pro_zatrimku_nizki_poyizdiv_n1548475

**Information about the author:
Dergach Dmytro Valeriyovych,**

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Stylistics
and Language Communication
Taras Shevchenko National University of Kyiv
14, Shevchenko boulv., Kyiv, 01601, Ukraine

АНТОНІМІЯ ЯК МАРКЕР ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ В РОМАНІСТИЦІ ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА

Іванишин М. В.

ВСТУП

Антонімія в художньому тексті – більш широке поняття, ніж власне мовна антонімія, адже базується і на лінгвістичній специфіці явища, і на поетикальній (контекстуальні антоніми і антитезні побудови часто є виразниками психотипу автора, його дихотомічного мислення та світоглядної позиції). Антоніми в кожному окремо взятому художньому тексті – це унікальне явище, яке є частиною цілого, тобто стилю автора, а сама категорія протиставлення бере участь у створенні художнього світу твору. Отже, розгляд антонімів важлива частина не тільки лінгвістичного, але і літературознавчого аналізу тексту. Як правило, мовні, або узуальні, антоніми зустрічаються в художньому тексті порівняно рідше, ніж антоніми індивідуально авторські, або контекстуальні. Віднесення пари слів до категорії мовних антонімів можливо без наведення контексту, в якому вони вживаються, оскільки протиставлення міститься в самих словах (в їх лексичних значеннях) на семному рівні.

Антоніми дозволяють відображати подвійність і нерідко суперечливість явищ дійсності, позначаючи протилежні, але співвідносні поняття. Ця мовна категорія широко використовується при організації складного художнього світу, який служить аналогом реального, але наповнений елементами, які визначаються індивідуально-авторською свідомістю (наприклад, художній час і простір, структуровані автором не по аналогії з реальними часом і простором, а в залежності від інтенцій письменника). Найбагатший матеріал для цього дає контекстуальна, або індивідуально авторська, антонімія, тому що, на відміну від мовної, вона володіє набагато більшим спектром можливостей вираження художнього задуму.

Антонімія як лінгвістичне явище є базою для поетикальної антонімії, виражає водночас внутрішній світ письменника і є фактором конструювання тексту. Оскільки об'єктом дослідження є

німецькомовний текст, скористаємося класифікацією антонімії, поданої в «Лексикології німецької мови», згідно з якою узагальнено запропоновані класифікації можна виділити як:¹.

Конверсивні антоніми (konversiv). Оскільки саме слово “Konversion“ означає „перетворення, обертання“, конверсивними антонімами є такі слова, одне з яких являє собою семантичну трансформацію, обернену до першого. Зазвичай конверсивними антонімами є дієслова, рідше – іменники.

Комплементарні (додаткові) антоніми (komplementär). Відношення додатковості добре відоме у структурній лінгвістиці: дві одиниці перебувають у відношенні додаткової дистрибуції, якщо одну одиницю вживають там (у таких оточеннях), де не вживають іншої. Отже, комплементарними є такі слова, де існування (наявність) одної семантичної ознаки виключає наявність іншої.

Контрарні антоніми (konträr) – такі слова з протилежною семантикою, у яких одна ознака може поступово переходити в іншу – протилежну; інакше кажучи, в семантичному просторі, покритому контрарними антонімами, можлива градація.

Контрастивні антоніми – це, радше, псевдо антоніми, об’єднані у свідомості мовців в силу сформованого узусу («звичного» вживання). У таких пар слів немає чітких семантичних ознак, за якими їх протиставляють.

Акцент на антропоцентричності у другій половині ХХ століття посилює інтерес до ідіостилю (ідіолекту) письменників. Ця категорія є лінгвістичним виразником екзистенційного сприйняття світу письменником, текстотвірною концепцією, естетичною реакцією. Поняття стилю та індивідуального стилю традиційно походить з лінгвістики, проте широко використовується як інструмент дослідження різних аспектів філології. Д. Наливайко виокремлює дві найпоширеніші на Заході концепції стилю. «Перша з них, пов’язана зі структуральною лінгвістикою, вирізняється формалістичним об’єктивізмом: на місце митця (суб’єкта) вона ставить «об’єктивно дану» мовну структуру і проблему стилю, зрештою, зводить до системи фонетичних, лексичних і граматичних форм мови та їх аналізу. Друга концепція, пов’язана з генетичною стилістикою, навпаки, характеризується суб’єктивізмом у підході до стилю, абсолютизацією його індивідуально-естетичних якостей; тобто стиль

---

¹ Лексикологія німецької мови: посібник. В. В. Левицький. Вінниця: Нова Книга, 2014. С. 103.

вона розуміє як перманентне творення, що здійснюється індивідуальними актами мовлення»².

Структуруючи та класифікуючи різні підходи при вивченні категорії ідіостилю письменника, Подолянчук О.В. серед низки класифікацій виокремлює «естетично-маркований напрям»³. Нас, власне, цікавитиме індивідуальний стиль письменника в аспекті репрезентації естетичної реакції автора як мовної особистості через художній текст. У випадку із романною творчістю Ремарка спостерігаємо в ідіостилі автора антиномічне мислення як стильову доміную, виражену лінгвістично антонімами.

1. Антонімія як лінгвокультурний чинник творення художнього дискурсу романів Е.М. Ремарка «Drei Kameraden», «Der schwarze Obelisk», «Der Funke Leben», «Arc de Triomphe»

У романі Е. М. Ремарка «Три товариші» категорія оказіональної антонімії відіграє значну роль. Післявоєнний час, наповнений спогадами про жажіття минулого і настільки ж страшними явищами реальності, вступає в протиріччя з духовним світом героїв, з їхніми мріями, ідеалами, ціннісними орієнтаціями. У мові роману це відбивається у вигляді кількох суперечливих характеристик і вчинків персонажів, описі пейзажу і т.д. Постійне співвіднесення (вживання в одному контексті) протилежних понять (антоніми у вузькому сенсі) приносить в текст відчуття дисгармонії, якоїсь неправильності, зміщення полюсів: «*Vielleicht ist man den Trott so gewohnt, dass einen das bißchen Freiheit schon stört*»⁴.

У цьому контексті протиставляються Trott і Freiheit. Ці поняття, що позначають сфери людського життя, є антонімічними насамперед за своїм коннотативним забарвленням (позитивним – Freiheit; негативним – Trott). Однак автор вживає цю пару слів в сполученнях (реченнях) den Trott gewohnt і Freiheit stört і тим самим змішує конотації – позитивне і негативне втрачають кордон, який їх чітко розділяє, і людина, що стоїть в центрі, відчуває на собі наростаючий хаос реальності. Це і є зіткнення жорстокої дійсності з ідеалом (точніше, просто нормами людського життя) в свідомості людини, що знаходить вираження в контекстуальному протиставленні.

² Наливайко Д. Стиль поезії Шевченка. *Слово і Час*. 2007. № 1. С. 27–28.

³ Подолянчук О. В. Ідіостиль Гната Хоткевича. Дис. на здобуття наук. ст. канд. філолог. наук. 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2021. С. 29.

⁴ Remarque, E. M., *Drei Kameraden, Arc de Triomphe, Liebe Deinen Nächsten*. Fackelverlag Olten Stuttgart Salzburg, 1965. С. 54.

Внутрішньоособистісна суперечливість – елемент загальної діалектики світу – може виражатися в настільки ж неоднозначних характеристиках героїв, наприклад, в описі зовнішності: *«In ihren schwammigen, alternden Zügen war immer noch das schmale Gesicht eines Kindes zu erkennen, eines enttäuschten, traurigen Kindes»*⁵.

Такий контраст в особі однієї людини ще раз нагадує про те, що довелося пережити цим людям. Автор прагне через використання оказіональної антонімії підкреслити невідповідність зовнішнього внутрішньому. Його мета – звернути увагу на хороше в кожному зі своїх героїв, під якою маскою грубості воно б не приховувалося.

Парадоксально, але категорія протиставлення іноді в художньому тексті сприяє не поділу будь-якої сутності на дві протилежності, а навпаки, змішування двох протилежностей, народжує нову сутність. Але надія, жага до життя все ще живі в серцях героїв, тому що вони знають: *«Der Welt fiel zurück, um gleich wieder empfangen zu werden»*⁶.

Zurückfallen – empfangen sein – два нероздільних процеси, які по черзі відбуваються зі світом. Це образне, метафоричне вираження автора може бути інтерпретоване як дуалістична сутність усього, що відбувається в житті людини. Комплементарні за змістом, дані оказіоналізми виражають дві крайності одного процесу, які змінюють одна одну, тому автор вкладає цю фразу в уста героя, щоб на тлі песимістичної картини світу вона прозвучала проблиском надії, доказом того, що життя не позбавлене сенсу.

Як відомо, іменники «життя» (das Leben) і «смерть» (der Tod) семантично неелементарні. За ними стоїть багатий і складний зміст. Картина світу складається з різноманітних фрагментів людського досвіду, що іноді суперечать один одному, і їх осмислення: *«Stehen sie immer noch unfassbar und rein und unzugänglich hinter Leben und Tod, bevor sie Leben und Tod für uns wurden, ...»*⁷.

Концепти «життя» і «смерть» представлені в художньому просторі роману *«Der schwarze Obelisk»* також дієсловами «жити» і «помирати», рідко прикметниками. Узагальнення регулярних лексичних репрезентацій, атрибутивних і предикативних позицій цих концептів, а також аналіз особливостей їх текстового вживання дозволяють виявити когнітивно-пропозиціональну структуру даних концептів, визначити ті

---

⁵ Remarque, E. M., Drei Kameraden, Arc de Triomphe, Liebe Deinen Nächsten. Fackelverlag Olten Stuttgart Salzburg, 1965. С. 115.

⁶ Там само. С. 71.

⁷ Remarque, Erich Maria (1956): Der schwarze Obelisk. Geschichte einer verspäteten Jugend. 5. Aufl. Köln: Kiepenheuer & Witsch. С. 87.

суттєві компоненти, які складають їх концептосферу. Представлена антиномія обрана як предмет концептуального аналізу як одна з найбільш естетично і концептуально значущих в творчості Е. М. Ремарка, що реалізують феномен контрасту. Про це свідчить надзвичайно висока частотність їх вживання, а також велика естетична і соціальна значимість цих ключових слів, тобто лексичних одиниць, різні значення яких одночасно реалізуються в тексті, при цьому в ньому обов'язково актуалізуються і їх дериваційні та асоціативні зв'язки. Винесення автором ключових слів в сильні текстові позиції також є особливістю його ідіостилю.

Роздумуючи про життя та смерть, один з героїв роману «Der schwarze Obelisk», пастор Бодендік, дискутує з головним героєм, Людовігом Бодмером, на біблійну тему Божої помсти та прощення: «*Der Gott der längsten Rache, die es je gegeben hat – «Der Gott der Vergebung», erwidert Bodendiek und hält den Wein gegen das Licht. «Der Gott der Liebe und der Gerechtigkeit, der immer bereit ist, zu vergeben»*⁸.

Отже, одвічні протиставлення людини та Бога, віри та сумніву, справедливості та несправедливості Ремарк виражає колізією двох протилежних за світоглядом героїв.

Наступна героїня, Ізабелла, що внаслідок особистої травми страждає розладом особистості, називаючи себе Женев'ською Треховен, також є своєрідним символом у романі. Розділившись на дві половини, вона стала протилежністю самої себе. Для головного героя, Бодмера, вона є носієм потворності існування, в якому немає межі між «хаосом» та «порядком»: «*Aber was ist Chaos? Und was ist Ordnung»*⁹.

На прикладі Ізабелли Ремарк вибудовує протиставлення між нею та іншими героями.

Протилежність між нею та, зокрема, Людовігом Бодмером, часто можна простежити в їхніх приватних розмовах. Хоч як Людвіг не старається запевнити Ізабеллу, що кохання – це «щастя», вона вважає його «лихом»: «*Sie starrt mich an «Das ist das Glück?» Ich nicke. «Das kann nicht sein! Es ist doch nichts als Unglück!»*¹⁰.

У контексті кохання, Людвіг та Ізабелла сперечаються, чи мусить воно бути «глибоким» чи «неглибоким», і чи рівноцінне воно смерті:

---

⁸ Remarque, Erich Maria (1956): Der schwarze Obelisk. Geschichte einer verspäteten Jugend. 5. Aufl. Köln: Kiepenheuer & Witsch. С. 44.

⁹ Remarque, Erich Maria (1956): Der schwarze Obelisk. Geschichte einer verspäteten Jugend. 5. Aufl. Köln: Kiepenheuer & Witsch. С. 39.

¹⁰ Там само... С. 58.

«Dann muss Liebe immer unvollkommen sein?» – «Sie ist vollkommen genug», sage ich und verfluche mich, weil ich mit meiner pedantischen Schulmeisterei wieder so weit in ein Gespräch hineingeraten bin»¹¹.

Розмови з Ізабеллою пробуджують в Людвігу нові та інколи неочікувані думки. Він починає розуміти життя, як щось без «початку» чи «кінця»:

«Welch ein Hochmut’, sagt Isabelle plötzlich, ‚zu glauben, dass ein Leben einen Anfang und ein Ende hat!»¹².

Без сумніву, Ремарк представляє Бога відмінно від традиційного уявлення християнської церкви. Своє бачення він презентує через конфронтацію з традиційним тлумаченням Бога у розмовах зі священником Бодендіком: «Ich blicke die Reihen hinauf und hinab»¹³. Людвіг оглядає книжкові полиці Артура Бауера «вздвож і впоперек» намагаючись відшукати єдину правильну книгу, що наблизить його до розуміння сенсу життя, проте з’ясовує для себе, що це марна справа.

«Es ist ein Unterschied wie zwischen echten und künstlichen Perlen»¹⁴. У цьому епізоді автор за допомогою антонімії передає метафоричність зображення сліз, порівнюючи їх зі «справжніми» та «штучними» перлами.

На прикладі епізоду з п’яницями з «Альтшtedтер Гоф» Ремарк транслює думку про неминучу, вічну самотність та безпорадність людини в цьому світі, про те, що ми повсякчас «мовчки» чи «в голос» просимо допомоги: «Was rufen wir anders, hörbar, unhörbar, immerfort?»¹⁵.

Наступний роман Е. М. Ремарка, «Der Funke Leben» – це історія про ув’язнених в концентраційних таборах, про життя і смерть, про постійне балансування на межі, про те, що і в таких умовах можна зберегти свою людяність, не опуститися і, можливо, вижити. Ці люди, яких перестали вважати за людей, які зовні все менше і менше на них схожі, вони намагаються втриматися в цьому житті, не здатися, не впасти під тягарем обставин, встояти, витримати, пережити. Вони не шкодують себе, тому що якщо шкодувати, то можна збожеволіти. Ці люди навчилися цінувати прості радощі

---

¹¹ Там само С. 58.

¹² Там само... С. 93.

¹³ Там само. С. 69.

¹⁴ Remarque, Erich Maria (1956): Der schwarze Obelisk. Geschichte einer verspäteten Jugend. 5. Aufl. Köln: Kiepenheuer & Witsch. С. 90.

¹⁵ Там само. С. 106.

життя: зайву хвилинку відпочинку, чийось посмішку, рукостискання, невеликий шматочок їжі, сон, в принципі можливість рухатися, дихати, відчувати краплі дощу, тепло сонця. Це не просто книга, це ціле життя. Страшне, безжалісне і правдиве життя концтабору. Головним героєм книги є 509, у нього немає імені, лише один номер. Він живе в Малому таборі, туди засилають тих, хто ослаб і не може працювати, щоб вони померли від голоду.

Війну головний герой бачить по-своєму, по-особливому драматично. Наприклад, завивання табірних сирен, що попереджали повітряну атаку, для нього «наростає» та «затихає», ніби скрип бракованих платівок: «Das Heulen schwoll auf und ab, als liefen unscharfe Platten riesigen Grammophonen»¹⁶.

Загалом увесь внутрішній світ головних героїв надзвичайно тендітний та особливий, у творі часто простежується зовсім інший погляд на людські цінності, стираються межі між прийнятним та незбагненим, «нормальним» та «ненормальним» (про кохання): «Abnormale Liebe hielt er für opferbereiter als normale»¹⁷.

Досліджуючи типологічні схожості антивоєнних романів О. Гончара та Е.М. Ремарка, Галич К.О. зазначає, що автори «не просто описують бойові дії, вони подають складні філософські узагальнення воєнного побуту, розкривають діалектику життя і смерті. Художньо осмислюючи проблему “людина на війні”, письменники відтворюють психологічний стан людини перед смертельною небезпекою, воєнний побут, показують соціальні прояви в поведінці людини всупереч впливу обставин»¹⁸. Тобто позиція анти, позиція всупереч є основним конструктом пафосу антивоєнних романів, тому активне використання антонімії є закономірним стилетвірним чинником.

Тема еміграції є ключовою у творчості Е.М. Ремарка. Еміграція в 20 – 30 – ті рр. ХХ ст. охопила багато країн Європи, прийнявши найбільш масовий характер в Німеччині. Люди змушені були покидати свою батьківщину, їхати до Швейцарії, Франції, Австрії, Чехословаччини, щоб уникнути концтабору або навіть смерті. Головний герой роману – німецький біженець, в минулому один з провідних хірургів країни, що носить вигадане прізвище Равік –

---

¹⁶ Remarque, E. M. Der Funke Leben. Bonn: Kiepenheuer – Witsch, 2002. ISBN N 3-462-02724-7. С. 2.

¹⁷ Remarque, E. M. Der Funke Leben. Bonn: Kiepenheuer – Witsch, 2002. ISBN N 3-462-02724-7. С. 54.

¹⁸ Галич К.О. Антивоєнний роман Ремарка і Гончара: проблеми типології: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2009. С. 9.

являє собою характерний приклад людини з великої літери. Його проблеми з німецькою владою починаються з укриття двох людей, розшукуваних гестапо – не друзів, які не родичів, а звичайних людей, яких він знав з хорошого боку і не розумів, за що вони повинні були йти на тортури і смерть.

Як відомо, Ремарк зобразив у «Тріумфальній арці» свої істинні почуття до Марлен Дітріх, тож Равік – це художнє втілення Ремарка. Вони обоє реалісти, гуманісти, наділені оптимізмом песимістів. Їхнє життєве становище неодноразово змушує їх сумніватися в політичній ситуації і в жінках, яких вони люблять. Їхнє кохання не поверхневе, а глибоке та інтенсивне. Жінки означають для них, як захоплення, так і небезпеку. Це внутрішнє протиріччя відобразилося й на змалюванні Ремарком контрастивності почуттів Равіка до Джоан: «...und doch empfand er auf einmal etwas wie Abneigung gegen sie –, eine sonderbare Abwehr, gemischt mit einer heftigen und plötzlichen Zuneigung»¹⁹.

У ньому водночас нуртує дивна «неприятність» та палка «прихильність» до цієї жінки. Стосунки Равіка та Джоан є складними. Контраст настрою героїв яскраво виражений у їхніх діалогах. Іноді вони віддаються течії та стають найщасливішими і єдиними на всій Землі. Часом розум бере гору над почуттями і течія уповільнює свій рух. Кожен із закоханих по-своєму емоційний, тому між ними часто виникають конфлікти. Під час однієї зі сварок Джоан зазначила, що вони не автомати, які можна «включати» та «відключати», їхні почуття живі та справжні: «Genauso? Wie genauso? Sind wir Automaten, die man an– und abstellen kann?»²⁰.

Це був час, коли в головах зневірених людей виникало безліч запитань, проте не було відповідей. Та для Джоан Равік був і «запитанням» і «відповіддю» водночас: «Man war wieder der erste Mensch am Rande des Meers, und aus den Fluten stieg es auf, weiß und leuchtend, Frage und Antwort in einem, es kam und kam, und der Sturm über den Augen begann»²¹.

На підставі аналізу мовного матеріалу роману можна стверджувати, що в утворенні антонімів у творах Ремарка часто беруть участь іменні та дієслівні префікси. Наприклад, в утворенні антонімічних пар «стриманість» – «безтактність», «підпалювати» – «гасити»:

---

¹⁹ Там само. С. 68.

²⁰ Remarque, E. M. Der Funke Leben. Bonn: Kiepenheuer & Witsch, 2002. ISBN N 3-462-02724-7. С. 46.

²¹ Там само...С. 136.

«Aber du solltest wissen, dass Diskretion die erste Tugend eines Hotelangestellten ist. Indiskretion ist für die Kavaliere der großen Welt»²²;
«Steiner zündete sich eine Zigarette an...Er drückte seine Zigarette aus».

2. Сильові особливості антонімії у мові художніх текстів романів «Die Nacht von Lissabon», «Liebe deinen Nächsten», «Im Westen nichts Neues»

Низка творів Е.М. Ремарка присвячений еміграції 1930-1940-х років. Романи «Ніч в Лісабоні» і «Люби ближнього свого» складають першу і третю частину його емігрантської тетралогії. Дія роману «Ніч в Лісабоні» відбувається в 1939-1942 рр. Події роману «Люби ближнього свого» віднесені до 1930-х років, до приєднання в 1938 р Австрії до Німеччини.

Герої цих творів – нелегальні емігранти з Німеччини – курсують по різних європейських країнах, і їхні стосунки з навколишнім простором виявляються принципово іншими, ніж у інших європейців. Тому топографія Європи в романах «Люби ближнього свого» і «Ніч в Лісабоні» вибудовується з точки зору емігранта і набуває при погляді з емігрантської перспективи дуже специфічного вигляду.

Головний герой роману «Die Nacht von Lissabon», Йосиф Шварц, сприймає своє життєве становище, як вічне скитання між «раєм» та «пеклом», межа між якими дуже розмита для нього:

«Wie kannst du erwarten, dass ich Ordnung in meinen Gedanken habe, wenn ich gerade aus einer trostlosen Hölle in ein gefährliches Paradies gespült worden bin»²³.

Цікавим є те, як автор осягає «сенс» та водночас «безглуздя» війни, і її руйнівну дію на душу людини, зокрема емігранта, його особистість, описує його спроможність існувати як соціальна істота:

«Sie glauben, wenn sie etwas direkt sagen oder tun, würde das Gegenteil geschehen. Deshalb sind sie vorsichtig. Auch mit Worten» – «Was für ein Unsinn!» Ich lachte. «Den Glauben auf den Sinn habe ich längst aufgegeben»²⁴.

Емігранти – це люди, у яких немає свого простору. Вони не можуть вкоренитися в просторі домашнього типу. Через відсутність документів їх не приймає жодна держава. Вони живуть і працюють нелегально, а коли потрапляють до рук поліції, то їх проганяють

---

²² Там самою С.106; С. 60.

²³ Remarque, E. M., Die Nacht von Lissabon. Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1962. 285 S. Buch–Nr. 00200 6. С. 37.

²⁴ Там само. С. 34.

через кордон до сусідньої країни, де все повторюється. У романі «Ніч в Лісабоні» емігранти названі людьми, для яких ніде більше немає місця, в романі «Люби ближнього свого» – без ґрунту під ногами.

Життя емігранта вимагало постійної зміни середовища, місця проживання, професії. У Франції Йосиф працював нелегально і завжди тимчасово, перепробувавши безліч професій. У тому числі, він деякий час «вантажив» та «розвантажував» ящики: «Ich habe Kisten aufgeladen und abgeladen in Les Halles...»²⁵.

Ремарк також описує парадокс часу для емігрантів. Оскільки вони знаходяться в постійному очікуванні, час для них минає, то «швидко», то «повільно», втомлюючи та виснажуючи їх:

«Zwei Jahre sind nicht lange. Aber zwei Monate sind endlos. Doch das hat immerhin einen Vorteil: sie werden kürzer, je länger es dauert»²⁶; «Manchmal geht alles furchtbar langsam, was? Und manchmal verdammt schnell»²⁷.

Подібно до того, як емігранти виявляються поза простором і часом, так само вони виявляються і поза «офіційним» соціумом. Людвіг Керн («Люби ближнього свого») говорить швейцарському судді, для Німеччини їх більше не існує, а для решти світу – існують тільки як суб'єкти для поліції. Доля засуджених емігрантів завжди була визначеною наперед. Тому при зображенні судового процесу, Ремарк показує, як герою здається, що навіть його адвокат збирається не «захищати», а «засуджувати» його:

«Er nahm die Motive des Staatsanwaltes auf, eines nach dem andern, er schien der Beweisführung zu folgen, er schien anzuklagen und nicht zu verteidigen, ...»²⁸.

Попри усі жахи навколишнього світу для Йосифа та Хелен було достатньо того, що вони разом, щоб усе інше не мало значення:

«Es war so wenig zu sagen, denn es war so viel, dass sie beisammen waren»²⁹.

Хоч їм і доводиться постійно бути «обережними» і весь час боротися за право бути щасливими, Йосиф та Хелен намагаються втекти від світу на деякий час, щоб хоч ненадовго побути «безтурботними»:

---

²⁵ Там само. С. 56.

²⁶ Remarque, E. M., Drei Kameraden, Arc de Triomphe, Liebe Deinen Nächsten. Fackelverlag Olten Stuttgart Salzburg, 1965. С. 28.

²⁷ Там само. С. 87.

²⁸ Там само. С. 48.

²⁹ Remarque, E. M., Die Nacht von Lissabon. Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1962. 285 S. Buch–Nr. 00200 6. С. 106.

«Wenn wir vorsichtig sind, für ein Jahr und vielleicht noch für ein halbes Jahr länger». – «Und wenn wir unvorsichtig leben?» – «Für diesen Sommer»³⁰.

Буття емігранта протилежне до тієї моделі взаємовідносин людини з навколишнім його простором, яка для європейської культури є «нормальною» і полягає в укоріненні людини в будинку і місті. Тому, зокрема, закритість простору стає для емігранта не позитивною, а негативною його якістю. Відкритий простір в емігрантському світі і сам по собі є носієм позитивних просторових якостей, і може ставати метафоричним мовою для опису бажаних героями змін на краще.

Один з героїв роману «Люби ближнього свого», Йозеф Штайнер, описує своє бажання мати дійсний паспорт (і тим самим бути захищеним від арешту і видворення з країни) метафорою переміщення з закритого простору в відкрите, кажучи, що повинен вирватися будь-якою ціною. Це відбувається тому, що відкритий простір в цілому більш адекватний емігрантському існуванню, ніж закритий.

У романі «Люби ближнього свого» простір існування емігрантів розкривається ще в одному своєму аспекті, який практично не розглядається в романі «Ніч в Лісабоні»: він виявляється в метафоричному сенсі «під» простором звичайних людей. У порівнянні з людьми, які існують «легально», емігранти займають більш низьке положення на просторовій вертикалі. Взагалі конфронтація «легального» та «нелегального» у романі зустрічається досить часто: «Also das übliche: legal oder illegal verhungern oder gegen die Gesetze verstoßen»³¹.

Прямий і метафоричний зв'язок з нижніми рівнями простору обертається для емігрантів тіснішими, ніж у соціалізованій людей, зв'язками зі світом мертвих. Штайнер, купивши собі паспорт мертвого австрійця. Такий «обмін» між живими і мертвими в емігрантському середовищі практикується постійно: Штайнер живе за паспортом мертвого Хубера, Йозеф Шварц-Бауманн – за паспортом мертвого Шварца.

З огляду на це, емігранти утворюють свій соціум зі своєю внутрішньою ієрархією, який розташовується метафорично «під» простором існування «нормальних» людей і постає як зворотний, тіньовий бік європейського світу.

---

³⁰ Там само. С. 57.

³¹ Remarque, E. M., Drei Kameraden, Arc de Triomphe, Liebe Deinen Nächsten. Fackelverlag Olten Stuttgart Salzburg, 1965. С. 42.

Оскільки спосіб життя емігранта більше схожий на виживання, йому доводиться «брати» від цього світу все, використовувати кожну можливість, хоч він і усвідомлює, що колись доведеться «віддавати»: «Weil man nimmt – und wenig zurückgeben kann»³².

Яскравим зразком антивоєнної літератури є роман Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін» («Im Westen nichts Neues»). Ремарк називає цих молодих людей «втраченим поколінням», бо вони через душевні і психологічні травми, отримані під час війни, не зможуть вже адаптуватися до «нормального» мирного життя. Ця проблема є однією з найважливіших в романі.

Ремарк описує війну з жахливою точністю і образністю. Ця катастрофа зробила з 20-річних хлопців навіть не чоловіків, вона перетворила їх на безжальних убивчих машин, не здатних ні відчувати, ні думати про щось, окрім як про власний порятунок: «Wir fahren ab als mürrische oder gutgelaunte Soldaten, – wir kommen in die Zone, wo die Front beginnt, und sind Menschentiere geworden»³³.

Війна є війною, людина – людиною, а тварина – твариною. На війні людина стає твариною, однаково де чи коли. Здається, що хворобливу зміну особистості фронтовика не можна було б описати точніше.

Доки солдати не прибули на фронт, вони описуються контрастно, «веселими» чи «похмурими», проте війна стерла з їхніх облич справжні почуття: «Jedesmal ist es dasselbe: wir fahren ab und sind mürrische oder gutgelaunte Soldaten»³⁴.

Стирання ідентичності відбувається, перш за все, за рахунок нівелювання освіти та виховання, яке вкладалося в кожного з героїв, адже попри їх «переваги», у них було більше «недоліків». Колишні цінності пробуджували недоречні тепер запитання й думки, що повинні були б бути навіки похованими: «Sie geben manchmal Vorteile im Ausnutzen einer Situation, aber sie bringen auch Nachteile mit sich, indem sie Hemmungen wachrufen, die erst überwunden werden müssen»³⁵.

Солдат відокремлюється від системи цінностей та менталітету. Він самотній, ізольований і відчужений від соціального оточення, у якому перебував до участі у війні, тому що пережите змушує його знецінити те, чому його було навчено. Кожен із них розуміє, що війна його безповоротно змінила:

---

³² Remarque, E. M., Drei Kameraden, Arc de Triomphe, Liebe Deinen Nächsten. Fackelverlag Olten Stuttgart Salzburg, 1965. С. 30.

³³ Remarque, Erich Maria: Im Westen nichts Neues. Köln 2011. С. 13.

³⁴ Там само. С. 57.

³⁵ Там само. С. 57.

«Unsere Gesichter sind nicht blasser und nicht röter als sonst, sie sind auch nicht gespannter oder schlaffer, und doch sind sie anders»³⁶.

Протиставлення «розслаблений» – «напружений» використане, щоб підсилити зображення атмосфери на фронті та прямої конфронтації: «Jene sind entspannt und selbstverständlich so, wir sind es äußerst angespannt und künstlich»³⁷.

Війна змінила однозначно змінила сприйняття світу головним героєм. Пережиті ним події вплинули на його усвідомлення себе, викликали почуття «інакшості». Відкидання та нерозуміння того, що відбувається у мирному житті, вдома, змушує Боймера протиставити себе не лише зовнішньому світові, але й власній сім'ї: «Ich atme langsam ein und aus und sage mir: «Du bist zu Hause, du bist zu Hause»³⁸.

Загалом творчість німецького митця включена до дискурсу антивоєнного роману, котрий власне й творить естетичну реальність і осмислює прожитий власний бойовий досвід через протиставлення. Досліджуючи антивоєнні романи низки авторів, М. Гуменний зазначає, що, у тому числі й для Ремарка, антивоєнні романи є «специфічним ключем до художнього осмислення незвичайної (і в той же час до певної міри звичайної) воєнної дійсності. Жанровий зміст романів формував у їх творчій свідомості особливості антивоєнного жанру. Воєнні враження митців організовані своєрідним сюжетом і особливою психологічною тональністю. Жанр антивоєнного роману набуває у них глибокого історичного й історико-філософського значення»³⁹.

ВИСНОВКИ

Одним із найсуттєвіших елементів мовознавчого аналізу літературного матеріалу на сучасному етапі залишається категорія стилю, проблеми її вивчення цікавлять багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Ми розглянули цілу низку фундаментальних праць, де стиль досліджується у найрізноманітніших його іпостасях і проявах і підсумовується, що індивідуальний стиль автора в художньому тексті є відображенням його індивідуально-психологічного характеру.

---

³⁶ Remarque, Erich Maria: Im Westen nichts Neues. Köln 2011. С. 18.

³⁷ Там само. С. 86.

³⁸ Там само. С. 113.

³⁹ Гуменний М. А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар: парадигма паралельних структур: Електронний ресурс: <file:///C:/Users/SC/Downloads/122-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-320-1-10-20151228.pdf>. С. 58

Проза Ремарка надзвичайно різноманітна, проте у ній виразно простежується використання антонімії як продуктивного стилетвочого чинника. Опираючись на художній дискурс і поетику романів «Drei Kameraden», «Der schwarze Obelisk», «Der Funke Leben», «Arc de Triomphe», «Die Nacht von Lissabon», «Liebe deinen Nächsten», «Im Westen nichts Neues», ми з'ясували, що антонімія слугує стильовій виразності, ідейно-тематичному вираженні романів, творить індивідуальну творчу манеру письма Ремарка. Тема війни є провідною в автора, а вона не терпить напівтонів, тому контрастивне, антонімічне вживання лексики, поділ світу на добро і зло, життя і смерть, свій і чужий є стильово доречним і простежується як одна із домінант ідіостилу письменника.

З екзистенцією героїв романів Ремарка пов'язані такі антиномійні категорії, як життя-смерть, жити-помирати, жорстока дійсність – ідеал, людина – Бог, віра-сумнів, кохання-смерть, початок – кінець, неприязнь-прихильність, запитання – відповіді. Доля повоєнних емігрантів опиняється поміж раєм і пеклом, їхні долі та осмислення війни сповнені сенсу– безглуздя. Романний універсум автора сповнений протиставленнями: свій-чужий, простір осілого– простір емігранта, люди дому– люди «без ґрунту», час плинний– час очікування, захищений-засуджений, відкритий-закритий простір, становище емігранта поміж легальністю-нелегальністю, «нормальний»–«гіньбовий» простір соціального існування емігранта, людина, тварина, переваги-недоліки, розслабленість-напруженість тощо.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні простежено за розгортанням явища антонімії у художньому дискурсі романів Е. М. Ремарка. Виявлено, що часто контрастне, дихотомічне мислення автора та концепти його світогляду виражаються у чіткому поділі світу на добро і зло. Це зумовлено тим, що в основному романна творчість автора присвячена війні, еміграції. Ці теми увиразнюють цей дихотомічний поділ, а відтак у творчій манері автора простежується продуктивне застосування антонімії, котра стає стильовою домінантою ідіостилу митця. Ми акцентуємо на тому, що антоніміїність сприйняття дійсності та категоричність в оцінках героїв автора проявляється у протистоянні внутрішнього світу героїв та реальності, повоєнного та воєнного життя. Оказіональні антоніми підкреслюють інколи невідповідність грубуватої маски героїв та їхньої загалом хорошої вдачі. Спостережено, що часто внутрішні суперечки, екзистенційні колізії в душі героїв народжують їхню нову сутність.

Література

1. Галич К.О. Антивоєнний роман Ремарка і Гончара: проблеми типології: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2009. 20 с.
2. Гуменний М. А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар: парадигма паралельних структур: Електронний ресурс: <file:///C:/Users/SC/Downloads/122-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-320-1-10-20151228.pdf>
3. Лексикологія німецької мови: посібник. В. В. Левицький. Вінниця: Нова Книга, 2014. 390 с.
4. Наливайко Д. Стиль поезії Шевченка. *Слово і Час*. 2007. № 1. С. 27–37.
5. Подоляничук О. В. Ідіостиль Гната Хоткевича. Дис. на здобуття наук. ст. канд. філолог. наук. 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2021. 204 с.
6. Remarque, E. M. *Der Funke Leben*. Bonn: Kiepenheuer & Witsch, 2002. ISBN N 3-462-02724-7.
7. Remarque, E. M., *Die Nacht von Lissabon*. Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1962. 285 S. Buch– Nr. 00200 6.
8. Remarque, E. M., *Drei Kameraden, Arc de Triomphe, Liebe Deinen Nächsten*. Fackelverlag Olten Stuttgart Salzburg, 1965. 1131 S.
9. Remarque, Erich Maria (1956): *Der schwarze Obelisk. Geschichte einer verspäteten Jugend*. 5. Aufl. Köln: Kiepenheuer & Witsch.
10. Remarque, Erich Maria: *Im Westen nichts Neues*. Köln 2011.

Information about the author:

Ivanyshyn Myroslava Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of World Literature
and Slavonic Languages

Drogobych Ivan Franco State Pedagogical University
24, Tarasa Shevchenko Str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine

СЕМАНТИЧНЕ ТЛО СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЕМИ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «ЕНЕЇДА»

Комлик Н. Ю.

ВСТУП

«Перша ластівка українського національного відродження» (С. Єфремов), «твір, наіскренний сонцем, розпашілий од земних пристрастей» (О. Гончар), – такі пишні, але справедливі слова адресовані провідними українськими діячами культури й науки безсмертній поемі «Енеїда» полтавчанина І. Котляревського. Це не просто високохудожній витвір, а віддзеркалення духовного світу українців як самобутньої нації. Її поява знаменувала народження живої народної української мови. Мовознавці фіксують словник поеми кількістю понад 7000 слів. Чи не найбільшим пластом є етнографічно-побутова лексика, яка була і є предметом дослідження культурологів, етнографів і навіть кулінарів та модельєрів, адже твір просто рясніє назвами різних кулінарних шедеврів та одягу. Так, археолог Віталій Закладний, дослідивши страви «Енеїди», упорядкував книгу «Чого не їли наші предки?», у якій репрезентовано перелік потрав Енеєвих побратимів і подано їхній детальний опис. Твір І. Котляревського набув «характеру громадського документа»¹, адже справді вражає своєю енциклопедичністю.

Не менш цінна «Енеїда» для мовознавчих студій, адже від 1798 року, знаменної дати появи трьох перших частин поеми, бере свій початок українська літературна мова. Як слушно зауважує С. Єрмоленко, усвідомлення значення «Енеїди» важливе не тільки для історії літературної мови, а й для орієнтації в сучасних умовах її функціонування, адже норми нової (сучасної) літературної мови ведуть свій родовід із мовної практики І. Котляревського, що витворилася на основі середньонадніпрянського діалекту².

---

¹ Северін В. С. Енеїда Котляревського – енциклопедія українського життя та слова. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2011. № 11 – 12 (164 – 165). С. 119.

² Єрмоленко С.Я. Єдність мови та ідеї. *Рідний край*. 2000. № 1 (2). С. 51.

Дослідниця вбачає реалізацію нормативної основи мови в тексті в триплощинному вимірі: 1) текст репрезентує мову, що має свої норми, відмінні від норм інших слов'янських мов; 2) текст відповідає стильовій нормі – нормі художнього стилю, орієнтованій на всебічне охоплення засобів національної мови, її різновидів, підпорядкованих завданням художньої травестії, вимогам езопової мови, покликаної у формах нібито жартівливого змісту закодувати серйозну ідею; 3) текст актуалізує народнорозмовне джерело спілкування і тим самим визначає літературні орієнтири щодо фонетичного, граматичного, лексичного оформлення писемної мови³.

Увага мовознавців завжди була зосереджена на аналізі лексики й фразеології поеми, адже вона рясніє багатством назв, виразів, що торкаються всіх без винятку сфер життя тогочасного суспільства. Однак не менш важливим є й синтаксичний рівень організації цих одиниць. «Енеїда» стала не лише потужним джерелом поповнення розмовного стилю, а й мала значний вплив на організацію синтаксичних одиниць української мови. Вражає майстерність автора в організації речень із однорідними рядами, які й становлять основу всієї поеми, оскільки саме через них репрезентовано усі оригінальність й самобутність українського світогляду, моралі й культури: *В тім городі жила Дідона, / А город звався Карфаген, / Розумна пані і моторна, / Для неї трохи сих імен: / Трудяща, дуже працююча, / Весела, гарна, сановита* (22);⁴ *І кубками пили слив'янку, / Мед, пиво, брагу, сирівець, / Горілку просту і калганку, Курились для духу яловець* (8, с. 24); *Санжарівки на скрипці грали, / Кругом дівчата танцювали / В дробушках, в чоботах, в свитках* (8, с. 24). Важливо наголосити на тому, що такі ряди однорідних членів у межах речення формують не що інше, як сурядні словосполучення.

Актуальність й новизна даної розвідки зумовлені тим, що досі в наукових працях не представлено дослідження особливостей формальної організації та семантичного наповнення сурядних словосполучень, які функціують на сторінках «Енеїди» І. Котляревського. Це зумовлено, насамперед, проблемою виділення

---

³ Єрмоленко С. «Енеїда» І.П. Котляревського і нормативна основа сучасної літературної мови. *Культура слова*. 2000. Вип. 53 – 53. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine53-54-3.pdf>.

⁴ Приклади наводяться за виданням: Котляревський І. П. Енеїда: Поема; Наталка Полтавка: П'єса: Для серед. та ст. шк. віку / Передм. та приміт. О.І. Гончара; Післямова В. О. Шевчука. К.: Веселка, 2000. 327 с.

цієї групи словосполучень в мові взагалі. Тому метою статті є дослідити особливості семантики сурядних словосполучень як одних із ключових засобів репрезентації мовної картини світу українців у бурлескно-трагедійній поемі І. Котляревського «Енеїда».

1. Формально-граматична організація сурядних словосполучень в поемі «Енеїда» І. Котляревського

Глобалізаційні процеси, які є рушійним фактором розвитку наук ХХІ століття, впливають і на дослідження синтаксичного рівня мов, зокрема української. Завдяки цьому одиниці синтаксису аналізують не лише з опорою на логіко-граматичний підхід, який був догматичним у минулому столітті, а й з позицій семантичного, функційно-стилістичного та комунікативного. Це уможливило кардинальну зміну погляду на природу словосполучення. Інтеграційні процеси, які активізувалися останнім часом в мовознавстві, уможливають вибудовувати нову, ширшу, траєкторію дослідження цієї одиниці, яка займає «найпериферійніше місце»⁵ в синтаксисі. Відтак нову концепцію, із наданням сурядним сполученням слів статусу словосполучення, відстоюють у своїх працях такі авторитетні лінгвісти, як: І. Вихованець, П. Дудик, О. Мельничук, М. Плющ, М. Степаненко, Л. Шевченко, К. Шульжук, І. Ющук та ін. З опорою на їхні наукові погляди сурядне словосполучення розглядаємо як «словосполучення, сформовані за участю повнозначних слів, що перебувають у відношенні відносно незалежності, реалізують свої формально-граматичні особливості та семантичне наповнення в складі речення, утворюючи одиниці, компоненти яких виконують ідентичну синтаксичну функцію»⁶. Через традиційне трактування словосполучення як одиниці, що обов'язково має головний та залежний компонент, мовознавці довгий час не звертали жодної уваги на формальну організацію однорідних членів речення, які є якраз елементами сурядних словосполучень. Натомість для дослідження цих членів речення послуговуються терміном «синтаксичний ряд». Щодо відношення між синтаксичним рядом, однорідними членами речення й

---

⁵ Чубань Т., Карадаш Л. Синтаксичні одиниці в українській мові (на матеріалі поеми «Енеїда» Івана Котляревського). *Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 31. С. 184.

⁶ Комлик Н. Ю. Звужений ряд сурядних словосполучень: формально-граматичні та семантичні чинники лімітативності. *Львівський філологічний часопис*. № 10. Львів, 2021. С. 5.

сурядними словосполученнями заслугоує на увагу думка Т. Радіонової, яка вбачає «корелятивність сурядності з напрямом реалізації синтаксичних зв'язків та їхніх формальних виявів, однорідності – із закономірностями формально-граматичної будови речення, ряду – з тенденціями побудови синтаксичних конструкцій, специфіки їх семантико-синтаксичної організації, з посіданням спільної комунікативної значущості та з підпорядкуванням єдиній семантиці»⁷. Тому ці три поняття перебувають в тісних взаємозалежних відношеннях і разом спроектовані на організацію речення як основної одиниці комунікації.

На формально-граматичному рівні сурядні словосполучення характеризуємо за такими параметрами: 1) специфіка ряду словосполучення, як одиниці, що організовує компоненти в єдине ціле; 2) будова сурядних словосполучень; 3) спосіб зв'язку між компонентами словосполучення; 4) частиномовна належність компонентів словосполучення.

«Енеїда» І. Котляревського привертає особливу увагу з огляду на те, що лексика, яка є джерелом аналізу інших, частково суміжних з мовознавством, наук, на формальному рівні укомплектована в однорідні ряди, які й організовують сурядні словосполучення. Ці синтаксеми у пропонуваній розвідці проаналізовано з урахуванням вищезазначених параметрів.

За специфікою організації синтаксичного ряду сурядні словосполучення поділяємо на: 1) словосполучення розширеного ряду, у яких одним актом утворюється словосполучення з відносно необмеженою кількістю компонентів, спроектованої на потенційне додавання нових; 2) словосполучення звуженого ряду, які побудовані на основі відносної лімітативності з двох рівноправних компонентів; 3) словосполучення синкретичного ряду, які ґрунтуються на нівелюванні чітких формально-граматичних та семантико-синтаксичних меж й подальшій трансформації словосполучень розширених рядів у звужені; 4) словосполучення комбінованих рядів, які репрезентують ускладнений тип сурядних словосполучень, конституєти яких одночасно поєднуються засобами трьох інших рядів, із збереженням їхніх диференційних ознак.

---

⁷ Радіонова Т. М. Еволюція лінгвістичних поглядів на статус і структуру ряду як мовної одиниці. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство*, 2009. Т. 98, Вип. 85. С. 74.

Для «Енеїди» найхарактернішими є сурядні словосполучення комбінованого типу, у межах яких виділяємо однотипний зв'язок та різнотипний. Суть першого полягає в тому, що конституенти поєднуються сполучниково, за допомогою єднальних або розділових сполучників, та безсполучниково. Семантично ці засоби зв'язку формують схожі чи однакові міжкомпонентні відношення: *На другий день раненько встали, / Огонь надворі розвели/ І м'яса в казани наклали, / Варили траву і пекли* (8, с. 39); *Еней прочумався, проспався, / І голодрабців позбирав, / Зо всім зібрався і укрався, / І скільки видно, почухрав* (8, с.21). У прикладі функціують єднальні відношення з відтінком послідовності, які передані одночасно асиндетонно та синдетонно за допомогою єднального сполучника *і*. Прикметно, що в поемі засоби зв'язку побідних словосполучень розташовані хаотично: *Дородна, росла і красива, / Приступна, добра, не спесива, / Гнучка, юрлива, молода* (8, с. 106); *З-під лави виліз і струхнувся, / Закашляв, чхнув і стрепенувся* (8, с. 40). Інколи в таких словосполученнях останній компонент приєднано певним єднальним або розділовим сполучником, що ставить своєрідний ліміт, в такій позиції спостерігаємо трансформацію їхньої функції із розширення на встановлення обмеження: *Були троянці п'яні, ситі, / Кругом обути і обшиті, / Хоть голі прибрели, як пень* (8, с. 27); *Як загулялися в джугута, / В хлюста, в пари, в візка іграли / І дамки по столу совали* (8, с. 27); *Були і тії тут панянки, / Що наряджались напоказ; / Мандрьохи, хльорки і дїптянки, / Що продають себе на час* (8, с. 83). Є зразки словосполучень цієї групи, де частина компонентів утворюють своєрідні блоки, всередині яких функціює сполучник, а між блоками безсполучниковий зв'язок, проте закономірність може бути далі порушена конститuentами, що розташовуються лінійно, без утворення блоків: *Йому Дідона підослал, / Що од покійника украла: Штани і пару чобіток, / Сорочку і каптан з китайки, / І шапку, пояс з каламайки, / І чорний шовковий платок* (8, с. 26). Найбільша кількість словосполучень, де безсполучниковий зв'язок взаємодіє із єднальними сполучниками, однак є незначна кількість прикладів взаємодії *і* з розділовими: *Коли сверблять із вас у кого / Чи спина, ребра, чи боки, / Нащо просити вам чужого?* (8, с. 127).

Природа різнотипних комбінованих словосполучень полягає в тому, що їхні компоненти поєднуються за допомогою засобів розширених, звужених та синкретичних рядів, зберігаючи типові для

них значеннєві відтінки. У «Енеїді» не знаходимо утворення із синкретичними рядами, однак зафіксовано зразки із функціонуванням засобів розширеного та звуженого рядів: *Пошлю вас в Запорозьку Січ; / Там ваших каверз не вважають, / Жінок там на тютюн міняють, / Вдень п'яні сплять, а крадуть вніч* (8, с. 185); *По нашому хохлацькому строю / Не будеш цапом, ні козою, А вже запевне що волон* (8, с. 102); *Кричить, рубає, вередує, / Не б'ється, бач, а мов жартує, / Бо був вертливий і силач* (8, с. 195); *Ні сердилися, ні гнівилися, / Ні лаялися і не билися, / А всі жили тут люб'язно* (8, с. 93). У подібних комбінованих сурядних словосполученнях останній компонент вводиться за допомогою сполучника **а**, який формує протиставлення до попередніх компонентів. У цьому випадку можна говорити про більш-менш чітке розмежування компонентів на лівобічний повний блок, де два і більше конститuenta поєднуються безсполучниково або єднальними сполучниками, і правобічний, усічений блок із монокомпонента.

Культуру, побут й менталітет українців, а також красу й багатство української природи письменник зображає й за допомогою сурядних словосполучень розширених рядів. Серед них є зразки з безсполучниковістю: *Ми Ідської гори дубина, / Липки, горішина, соснина, / З яких був зроблений твій флот* (8, с. 193); *Він думає, мислив, умудрявся (Бо сам за всіх і одвічав), / Як Турна-ворога побити, Царя Латина ускромити / І успокоїти народ* (8, с. 193); із єднальними сполучниками: *Зевес тоді кружляв сивуху / І оселедцем заїдав* (8, с. 20); *Ні холодно було, ні душно* (8, с. 93); *Ти оком землю назираєш, / Другим за нами приглядаєш, / Ти знаєш, що, і як, і де* (8, с. 186); із розділовими сполучниками: *І зачало човни бурхати, / То сторч, то набік колихати, / Що враг устоїть на ногах* (8, с. 101); *То всі кричать, то шепчуть тихо, / Хто лаявся, а хто моливсь* (8, с. 216); *Пошлю Енея до Плутона, / Або і сам в ад копирсну* (8, с. 218). Здебільшого такі словосполучення передають семантику перелічення, послідовності або чергування.

За жанром «Енеїду» ідентифікують як бурлескно-травестійну героїчну поему. Одним із ключових засобів реалізації комічного є використання автором прийому контрасту, який наскрізно проходить через усю поему від початку і до кінця: боги – люди; пекло – небеса; добро-зло, море – суша, відвага – страх тощо. Однак проведений аналіз засвідчує, що в ній відсутні словосполучення власне звуженого ряду із протиставними сполучниками. Вони, натомість,

інколи беруть участь у формуванні комбінованих сурядних словосполучення: *Читайте ж, муза, що бормоче: / Що там з Енем плив Массик, / Лінтяй, ледащо неробоче, / А сильний і товстий, мов бик* (8, с. 90); *У главной башти на сторожі / Стояли Евріал і Низ; Хоть молоді були, та гожі / І кріпкі, хоробрі, як харциз* (8, с. 162); *Хоть од Дідони плив поспішно, / Та плакав гірко, неутішно* (8, с. 36). У таких синтаксемах протиставний сполучник посилює семантику опозиції не між двома словами-компонентами, як це зазвичай, а між блоками певних ознак. Відсутні в поемі й власне синкретичні ряди сурядних словосполучень.

Як бачимо, у творі переважають складні ряди сурядних словосполучень, тобто до їх складу входить більше ніж два компоненти, між якими функціують сполучники різних семантичних груп (єднальні *і, та, й, ні... ні*, розділові *або, чи, то ... то*, протиставні *а, але, проте, зате*) та безсполучниковість. Дуже рідко зустрічаємо прості (двокомпонентні) синтаксеми: *Сміленький був і балагур* (8, с. 36); *Еней, матню в кулак прибравши, / І не до соли примовлявши, / Садив крутенько гайдука* (8, с. 24); *Бо їх не кликали гулять, / Де чоловіки їх гуляли, / Медок, сивушку попивали / Без просипу неділь з п'ять* (8, с. 49). Складні словосполучення є не лише із комбінованими рядами, а і з розширеними: *Ганнусю, рибко, душко, людко, / Рятуй мене, моя голубко, / Тепер пропала я навів* (8, с. 34); *Фіндюрко, ящірко, брехухо!* (8, с. 187); *Тут всі по волі забавлялись, / Пили, іграли, женихались* (8, с. 60). Таке своєрідне нагнітання компонентів, з одного боку, репрезентує багатство мови, яку до Котляревського вважали бідною і «негідною» для написання художніх творів, а з іншого – є потужним інструментом творення бурлеску й травестії як фундаментальних засобів комічного в поемі.

Оскільки метою письменника було репрезентувати багатство й неповторність українського народу з його багатограним світом культури, побуту й моралі, то за частиномовною належністю домінувальними є іменні, прикметникові та дієслівні (з дієприкметниковими та дієприслівниковими формами) сурядні словосполучення. Вони формують гармонійні ряди, в яких обидва компоненти належать до одного класу слів:

– дієслівні: *Дідода тяжко зажурилась, / Ввесь день не їла, не пила; / Все тосковала, все нудилась, / Кричала, плакала, ревла* (8, с. 33); *Еней-сподар, посумовавши, / Насилу трохи вгамовався; /*

Поплакавши і поридавши, / Сивушкою почастовавсь (8, с. 58);
Рубай, туши, гаси, лий, куйте! (8, с. 51);

– іменникові: *І зараз приступили к флоту / І прийнялись за роботу: / Огонь кресати і нести / Скінки, тріски, солому, клоччя; / Була тут всяка з них охоча, / Пожар щоб швидше розвести* (8, с. 50); *Тут всякії були пронози, / Перекупки і шмаровози, / Жиди, міняйли, шинкарі* (8, с. 81); *Енея заболіли ноги, / Не чув ні рук, ні голови* (8, с. 39);

– прикметникові: *Він так здавався і нікчемний, / Та був розумний, як письменний, / Слова так сипав, як горох* (8, с. 53); *За сее ж дівку чорнобриву, / Смачную, гарну, уродливу / Тобі я, далєбі, що дам* (8, с. 18);

Значно менше рядів із словами інших частин мови:

– прислівникові: *За рученьки біленькі взявши, / Балакали то сьак, то так* (8, с. 22); *Ні холодно було, ні душно* (8, с. 93); *Дочка була зальотна птиця / і ззаду, спереду, кругом* (8, с. 106);

– числівникові: *Гребнули раз, два, три, чотири / Як на! – у берега човни* (8, с. 104).

Оскільки на сторінках поеми функціують складні сурядні словосполучення, то чимало зразків знаходимо словосполучень дисгармонійних рядів, тобто, коли компоненти одного словосполучення належать до різних частин мови:

– прикметниково-іменникові: *Жила Аматаина там нянька, / Не знаю – жінка чи панянка, / а знаю, що була стара, / Скупа, і зла, і воркотуха, / Наушниця і щєбетуха, / Давала чиншу до двора* (8, с. 123); *Латин дочку мав чепуруху, / Проворну, гарну і моргуху, / Одна у нього і була* (8, с. 105); *Сміленький був і балагур* (8, с. 36); *У тебе мати єсть старая, / Без сил і в бідності, слабая, / То і повинен жити для ней...* (8, с. 163);

– прикметниково-дієприкметникові: *Не в шутку молодець був жвавий, / Товстий, високий, кучерявий, / Обточений, як огірок* (8, с. 106);

– прислівниково-іменникові: *Еней же з бабою старою, / То сьак, то так, попід рукою, / Тихенько од бровка убравсь* (8, с. 76);

– займенниково-прислівникові: *Потім все дрібно розказала, / Кого до некла проводжала, / До кого, як, про що, за чим* (8, с. 75).

Така багата формально-граматична організація сурядних словосполучень спроектована на розкриття семантичного наповнення констиuentів, які, у свою чергу, мають енциклопедичний характер, позаяк репрезентують мовну картину українців. Сурядні

словосполучення в «Енеїді» є свосрідним епіцентром твору, на якому зосереджена увага автора, а від так і читача в розкритті /пізнанні народу «із середини», через мову, яка є генетичним кодом нації.

2. Специфіка семантичного навантаження сурядних словосполучень у поемі «Енеїда»

Тісний взаємозв'язок синтаксису й лексичної семантики у сучасній лінгвістиці є незаперечним фактом, який уможливило висвітлення нових граней мовних одиниць, зокрема й сурядного словосполучення. Як зауважує Г. Золотова, «залежність правил побудови синтаксичних конструкцій від лексико-синтаксичних характеристик їхніх компонентів стала тією очевидністю, яка не потребує доведення, але вимагає обов'язкової систематизації матеріалу»⁸, особливо в площині сурядного словосполучення. Саме на рівні словосполучення встановлюються, формуються і зберігаються зв'язки слів з опорою на мовні закони, які й виявляють потенції словоформ-компонентів словосполучення.

Особливістю сурядних словосполучень є те, що при відносній незалежності і рівноправності компонентів, в той же час їхній зв'язок зумовлений граматично – семантичною залежністю. Граматику залежностей, на думку Т. Масицької, варто визначати в широкому й вузькому витлумаченні: «у широкому – це теорія випрацювана на основі структурного синтаксису, у вузькому – це граматику синтаксичної структури речення, у якій присудок представлений як визначальний компонент»⁹. У синтаксисі теорія залежностей охоплює сполучуваність, дистрибуцію, валентність й інтенцію. У контексті словосполучення, зокрема сурядного, особливо важливими є сполучуваність, дистрибуція та валентність. Ці категорії мають місце у формальній організації й загальній семантиці сурядного словосполучення. Вони тісно взаємопов'язані між собою, оскільки спроектовані на відображення того, як компоненти певної синтаксеми, зокрема й словосполучення, вступають у зв'язки між собою.

Сполучуваність зумовлюється, насамперед, семантикою. Це поєднання мовних одиниць у мовленні, яке пов'язане з

---

⁸ Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. М.: Наука, 1998. С. 4.

⁹ Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченневих залежностей: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2016. С. 13.

дистрибуцією, валентністю та контекстом¹⁰. Синтаксична сполучуваність інтерпретує синтаксичні відношення як закономірні зв'язки між елементами, що, в свою чергу, наповнені певним значенням. Дистрибуція – це своєрідний результат, «готовий продукт» сполучуваності, оскільки репрезентує сукупність усіх можливих оточень слова, які виникли в конкретній ситуації завдяки його сполучувальним можливостям. Іntenція найчастіше інтерпретується з позицій речення і визначається як здатність предиката встановлювати функційно-семантичні позиції для їхнього заповнення. У сурядному словосполученні, оскільки його конституенти є відносно рівноправними, то неможна точно визначити який із них проєктує подібні позиції. Для сурядного словосполучення надважливою є валентність, яка також пов'язана із сполучуваністю, як видове поняття з родовим. На думку В. Гак, основний закон сполучення лексем полягає в тому, що вони утворюють інформативно коректну конструкцію лише в тому випадку, коли матимуть, крім специфічних сем, хоча б одну спільну¹¹. Тому семантична валентність – це віддзеркалення логічної, поняттєвої та лексичної валентностей. Перші дві пов'язані із позамовною дійсністю. «Логічні судження забезпечують зв'язок між об'єктивною реальністю й семантико-синтаксичною організацією мови»¹², а властивості й відношення експліковані в понятті «співвідносяться з класами предметів і явищ»¹³. Логічна й поняттєва валентності знаходять свою реалізацію через лексичну. Разом вони формують семантичний рівень. Закони формальної організації сурядних словосполучень, в основі яких «незалежна координація як різновид координації»¹⁴, уможливають поєднання на зразок *груша і штани, щастя та ще й смерть, відважний, але боязливий*. Однак на рівні значення вони є асемантичними, оскільки такі сполуки

---

¹⁰ Кочерган М. П. Сполучуваність. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 657 – 658.

¹¹ Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики. *Проблемы структурной лингвистики 1971: сб. ст.* Москва: Наука, 1972. С. 375.

¹² Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення: монографія. 2-ге вид. перероб. і доп. Полтава: ПП «Астра», 2020. С. 12.

¹³ Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. Энциклопедия, 1990. С. 383 – 384

¹⁴ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К., Львів, 1993. С. 33.

внеможливають значеннєвий статус цих лексичних одиниць¹⁵. Для сурядних словосполучень семантична валентність є особливо важливою і дає підстави говорити про реалізацію між конститuentами семантичної узгодженості за формальної рівноправності. Ще в минулому столітті Л. Щерба в праці «Про троякий аспект мовних явищ і про експеримент у мовознавстві», висунув ідею про існування правил поєднання значень, зауважуючи: «Маю на увазі тут не тільки правила синтаксису, але, що важливіше, правила поєднання значень, які дають не суму значень, а нові значення, – правила, на жаль, ученими досі мало дослідженні, хоч інтуїтивно відомі всім добрим стилістам»¹⁶. Слово – це сукупність певних сем, які проявляють свої смисли саме в словосполученні, «у синтагматичному ланцюжку реалізує свою конкретність, позначаючи предмети, явища, їхні ознаки, й зберігає у своїй внутрішній формі поняттєвий зміст як член парадигматичного ряду»¹⁷. Диференційні ознаки формально-граматичного рівня сурядного словосполучення на семантичному рівні зумовлюють його адитивність, тобто генерування загального значення шляхом додавання смислів, однак не випадкових, а зумовлених контекстом. Кожен компонент меншою чи більшою мірою індикує сусідній, за рахунок чого відбувається процес взаємопрогнозування: *волошки і маки, морозиво, ще й цукерки, холодний, але приємний, або перемогти, або померти*. Зв'язок конститuentів у побідних словосполученнях зумовлений їхнім загальним значенням, ядерною семою (квіти, солодощі, якість чи дія певного денотата у конкретній ситуації) та зреалізовано за однією із сполучувальних потенцій кожного із них.

Той зміст, який вдалося І. Котляревському зреалізувати в «Енеїді», небезпідставно дав їй статус своєрідної енциклопедії української нації. У реалізації цього контенту важливе й провідне місце належить сурядним словосполученням, оскільки вони є ключовим конструювальним матеріалом національної мовної картини світу українців, яка представлена на сторінках твору. Сурядні словосполучення в ньому – не випадкові поєднання слів,

---

¹⁵ Шведова Н. Ю. Несколько замечаний по поводу статьи Ю. Д. Апресяна «Синонимия и синонимы». *Вопросы языкознания*. 1970. № 3. С. 41.

¹⁶ Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. С. 24.

¹⁷ Денисенко З. М. Семантичне узгодження в словосполученні на рівні периферії денотативно-сигніфікативного макрокомпонента. *Мовознавчий вісник*. 2016. № 21. С. 135.

необхідні лише для ритмомелодики, а продумані сполуки, які реалізують семантику національнорепрезентативного відтінку. Прикметно те, що усі сурядні словосполучення, незважаючи на різноплановість будови й використання засобів зв'язку, спроектовані на розкриття тогочасного українського суспільства різних верств від найдрібніших деталей характеру до масштабних картин побуту. У цьому криється багатство їхньої семантики.

Проведений аналіз дає можливість виділити такі семантичні групи сурядних словосполучень в «Енеїді»:

1. Словосполучення емоційно-оцінного характеру, серед яких вирізняємо такі підгрупи:

а) ті, що імітують лайку: *Фіндюрко, ящірко, брехухо!* (8, с. 187); *А вам, олімпські зубоскалки, / Моргухи, дзиги, фіглярки, / Березової дам припарки, / Що буде довго вам втямки* (8, с. 184); *Енеєві так, як болячці / Або лихий осінній трясці, / Годила пані всякий день* (8, с. 27); *Пійди лиш ти к чортам, плюгава, / Невірна, накосна, халява!* (8, с. 45);

б) ті, що розкривають негативні риси характеру чи зовнішності: *А то, беззубий, говорливий, / Сухий, невірний, як шкелет, / І лисий, і брехун свардивий* (8, с. 191); *Як вийшла з хати бабище старая, / Крива, горбатая, сухая, / Запліснявіла, вся в шрамах, / Сіда, ряба, беззуба, коса, / Розхристана, простоволоса / І, як в намисті, вся в жовнах* (8, с. 61); *Читайте ж, муза, що бормоче: / Що там з Енеєм плив Массик, / Лінтяй, ледащо неробоче, / А сильний і товстий, мов бик* (8, с. 190);

в) ті, що зображають позитивні внутрішні та зовнішні якості: *У главной бапти на сторожі / Стояли Евріал і Низ; / Хоть молоді були, та гожі / І кріпкі, храбрі, як харциз* (8, с. 162); *Дочка була зальотна птиця / І ззаду, спереду, кругом; / Червона, свіжа, як кислиця, / І все ходила навичом. / Доросла, росла і красива, / Приступна, добра, не спесива, / Гнучка, юрлива, молода* (8, с. 106); *Не в шутку молодець був жвавий, / Товстий, високий, кучерявий, / Обточений як огірок* (8, с. 106).

2. Словосполучення, які розкривають поведінку персонажів, їхній менталітет:

а) негативного відтінку: *Еней стояв і дожидався, / Щоб вийшов з хати хто-небудь, / У двері стукав, добувався, / Хотів би хатку з ніжки схнуть* (8, с. 61); *Всі м'ялися, перебирались, / Кричали, спорили і рвались, / І всяк хотів, його щоб віз* (8, с. 730); *Пошлю вас*

в Запорозьку Січ; Там ваших каверз не вважають, / Жінок там на тютюн міняють, / Вдень п'яні сплять, а крадуть вніч (8, с. 185); Всяк тягне в серці за тебе; / Но одізватися не сміють, / Сидять, мовчать, сопуть, потіють, / і всяк мізкує про себе (8, с. 214); Поганий, мерзкий, скверний, бридкий, / Нікчемний, ланець, кателік! Гульвіса, павкосний, пресидкий, / Негідний, злодій, еретик! (8, с. 33);

б) позитивного відтінку: *Тут між собою розпитались, / Чоломкались і обнімались, / Пішли до короля гулять (8, с. 37); Ні сердилися, ні гнівилися, / Ні лаялися і не билися, / А всі жили тут люб'язно (8, с. 93); Втрягла в гринжолята павичку, / Сховала під кибалку мичку, / Щоб не світилася коса; / Взяла спідницю, і инурітку, / і хліба з сіллю на тарілку, / К Еолу мчалась, як оса (8, с. 17); Іди, небого, не журися, / Попонеділкуй, помолися, / Все буде так, як я сказав (8, с. 21).*

3. Словосполучення, які відображають сприйняття дійсності, реакції на певні ситуації: *Хоть од Дідони плив поспішно, / Та плакав гірко, неутішно (8, с. 36); Енея так вона любила, / Що аж сама себе спалила, / Послала душу к чорту в ад (8, с. 35); Проміж собою все зглядалися – / Всьому дивилися, осміхалися, / Еней то цмокав, то свистав (8, с. 92); Дідона тяжко зажурилась, / Всьєй день не їла, не пила; / Все тосковала, все нудилась, / Кричала, плакала, ревла (8, с. 33).*

4. Словосполучення, які спроектовані на розкриття побуту, культури, з– поміж яких вирізняємо:

а) ті, що репрезентують національні страви та напої: *І в кахлях понесли паштети / І киселю їм до ити; / Гарячую, мяку бухинку/ Зразову до рижків печінку, / Гречаних з часником пампух (8, с. 38); Еней не марно тратив врем'я, / По-молодецьку закурих: / Горілку, пиво, мед і брагу / Поставивши перед ватагу, / Для збору засурмив труби (8, с. 107); Тут їли рознії потрави, / І все з полив'яних мисок, / І самі гарнії приправи / З нових кленових тарілок: Свинячу голову до хрїну / І локшину на перемїну; / Потім з підлевою індик, / На закуску куліш і кашу, / Лемішку, зубці, пупрю, квашу / І з маком медовий шулик (8, с. 23); Баранів тьма була варених, / Курей, гусей, качок печених, / Досита щоб було всім їсть (8, с. 39); Пили сикизку, деренівку / І кримську вкусную дулівку, / Що то айвовкою зовуть (8, с. 117);*

б) ті, що репрезентують національний одяг та його елементи: *Йому Дідона підослала, / Що од покійника украла: / Штани і пару чобіток, / Сорочку і каптан з китайки, / І шапку, пояс з*

каламайки, / І чорний шовковий платок (8, с. 26); Взяла очінок грезетовий / І кунтух з усами люстровий, Пішла к Зевесу на ралиць (8, с. 20); Кругом дівчата танцювали / В дробушках, в чоботах, в свитках (8, с. 24);

в) ті, що репрезентують народні ігри та розваги: *Тут всяку всячину іграли, / Хто як і в віщю захотів, / Тут інші журавля скакали, / А хто од дудочки потів, і в хрещика, і в горюдуба, / Не раз доходило до чуба, / Як загулялися в джугута, / В хлюста, в пари, в візка іграли / І в дамки по столу совали (8, с. 27); Ганяли, бігали, казились, / Аж лився деколи і піт (8, с. 28);*

г) ті, що репрезентують імена фольклорних героїв: *Були бляховані в персонах / Іскусно, живо, без числа: / Котигорох, Іван-царевич, / Кухарчич, Сучич і Налетич, / Услужливий Кузьма – Дем'ян, / Коцій з прескверною ягою, / І дурень з ступою новою, / І славний лицар Марципан (8, с. 153);*

г) ті, що репрезентують воєнні обладунки та зброю: *Шишак, панцир і меч булатний, / Спис з прапором, щит дуже знатний (8, с. 206); Для сильної армії своєї / Рушниць, мушкетів, оружжсин / Наклали повні гамазей, / Гвинтивок, фузій без пружин, / Булдимок, флінт і яничарок, / А в особливий закамарок/ Списів, пік, ратиц, гаківниць (8, с. 131);*

д) ті, що репрезентують назви національних топонімів та антропонімів: *Ну взяв би Муньку або Прісю, / Шатнувьсь то в сей, то в сей куток: / В Івашки, Мильці, Пушкарівку, / і в Будища, і в Горбанівку, / Тепер дівчат хоть гать гати (8, с. 218); Знайшов з троянців ось кого: / Педька, Терешка, Шеліфона, / Панька, Охріма і Харка, / Леська, Олешка і Сізьона, / Парлома, Їська і Феська, / Стецька, Ониська, Опанаса, / Свирида, Лазаря, Тараса, / Були Денис, Остап, Овсій, / І всі троянці, що втопились, / Як на човнах з ним волочились (8, с. 90);*

е) ті, що репрезентують прилади та обладнання: *Обценьками питавсь, кліщами, / Крючками, щипцями, зубами, / Щоб вирвать проклятуцу сталь (8, с. 223);*

е) ті, що репрезентують назви українських рослин: *Васильки, папороть, шевлію, / Петрів батіг і конвалію, / Любисток, просерень, чебрець, / І все це налила водою, / Погужою, непочатою, / Сказавши скількось і словець (8, с. 98); Ми Ідської гори дубина, Липки, горішина, соснина, / З яких був зроблений твій флот (8, с. 193);*

ж) ті, що розкривають заняття людей: *Кому чи трясцю одізнати, Або і волос ізігнать; / Шенчу – уроки проганяю, / Переполохи виливаю, / Гадюк умію замовлять* (8, с. 63); *Тут всі по волі забавлялись, / Пили, іграли, женихались* (8, с. 60); *Рубай, туши, гаси, лий, куйте!* (8, с. 51); *І ненечка моя рідненька / У чорта десь тепер гуля; / А, може, спить уже, п'янька / Або з хлоп'ятами ганя* (8, с. 52).

5. Словосполучення, які ілюструють єдність протилежних чи суперечливих понять та якостей: *Побачать то Боги і люди, / Що з сватання добра не буде, / Всіх, всіх в шматочки потрошу* (8, с. 119); *Він так здавався і нікчемний, / Та був розумний, як письменний, / Слова так сипав, як горох* (8, с. 53); *Еней хоть трохи був підпильний, / Та з розумом не потерявь* (8, с. 38).

6. Словосполучення із значенням способу виконання різних дій: *За рученьки біленькі взявши, / Балакали то сьак, то так* (8, с. 22); *І зачало човни бурхати, / То сторч, то набік колихати* (8, с. 101); *Еней, матню в кулак прибравши / І не до соми примовлявши, / Садив крутенько гайдука* (8, с. 24).

7. Словосполучення, спроектовані на розкриття дійсності: *Скрізь клопінт, халепа, сто лих!* (8, с. 175); *Піднявся писк, стогнання, охи, / Враг на врага скакав, мов блохи, / кусався, гриз, щипав, душив* (8, с. 180); *Наперед стоя калавуру, / Який у її моці єсть: / Чума, война, харцизтво, холод, / Короста, трясця, парші, голод; / За сими ж тут стояли в ряд: Холера, шолуді, бешиха / І всі мирянські, знаєш, лиха, / Що нас без милості морять* (8, с. 71).

8. Словосполучення, які репрезентують соціальні ролі та соціальний стан: *І мировую тут зробили / На тиждень, два або і три, / І в договорі положили, / Щоб теслі і другі майстри / Латинські помогли троянам, / Сим ланцям, голякам, прочанам, / Достройть новий городок* (8, с. 209); *Други, товариші і крєвні, / Батьки, сини, куми, свати, / На віки вічні незабвенні* (8, с. 211); *Були і тії тут панянки, / Що наряджались напоказ; / Мандрьохи, хльорки і діптянки, / Що продають себе на час* (8, с. 83); *Там всі невірні і христьяне, / Були пани і мужики, / Була тут шляхта, і міщане, / І молоді, і старики; / Були багаті і убогі, / Прямі були і кривоногі, / Були видюці і сліпі, / Були і штатські, і воєнні, / Були миряни і попи* (8, с. 81); *Тут всякії були пронози, / Перекупки і шмаровози, / Жиди, міняйли, шинкарі* (8, с. 81).

Проведене дослідження підтверджує, що «Енеїду» аргументовано можна назвати епопеєю українського народу. Семантичні групи

сурядних словосполучень засвідчують, що саме через ці словосполучення репрезентовано багатство української культури та української мови. Кожен конститuent – слово того варіанту мови, яка була не лише близькою для народу, а й засвідчила своє право на життя у літературному мистецтві. Справедливо М. Коцюбинський зауважив, що «з появою «Енеїди» забуте і закинене під сільську покрівлю слово, наче фенікс з попелу, воскресло знову».

ВИСНОВКИ

Поєма «Енеїда» – один з небагатьох творів в українській літературі, у якому на синтаксичному рівні функціонує така велика кількість сурядних словосполучень. Ці синтаксеми протягом довгого часу лишалися поза увагою мовознавців, оскільки словосполучення розглядали як комбінацію головного і залежного слова. Однак відхід від консервативності в лінгвістиці знаменував зміну розуміння природи словосполучення й залучення до його складу поєднань слів на основі сурядного зв'язку. Сурядні словосполучення вирізняються такими параметрами, як: 1) до складу може входити два і більше повнозначних слова, що перебувають у відносній рівноправності між собою; 2) засобом зв'язку компонентів є сурядні сполучники та інтонація; 3) мають власні структурні моделі розширених, звужених, синкретичних й комбінованих рядів; 4) ряд можуть формувати гетерогенні (різних класів слів) та гомогенні (одного класу слів) конститuentи; 5) виконують номінативну функцію комунікативної природи. Особливого значення набувають ці синтаксичні одиниці в площині літературного твору, оскільки спроектовані в ньому на досягнення певних цілей. У поемі І. Котляревського вони довершено виконують своєрідну репрезентативну функцію, оскільки через їхні ряди постає життя, побут й культура українського народу. При цьому автор використав не «бідні» двокомпонентні словосполучення, а цілу палітру складних за будовою сурядних словосполучень комбінованого типу. Часом такі словосполучення вражають своїм кількісним складом: *Вона без всякого обману / І щиро без обиняків / Робила грішним добру шану: / Ремнями драла, мов биків; / Кусала, гризла, бичовала, / Кришила, шкварила, щипала, / Топтала, дряпала, пекла, / Поролла, корчила, пиляла, / Вертіла, рвала, шпиговала / І кров із тіла їх пила* (8, с. 91). Однак таке «нанизування» компонентів є своєрідним стилістичним прийомом, одним із провідних засобів розкриття художньої дійсності. Іноді митець навіть використовує декілька різних рядів сурядних словосполучень в одному реченні: *Други, товариші і кривні, / Батьки, сини, куми, свати, (1) / На віки вічні незабвенні, / А може,*

*хто із суєти, / В огонь шпурляли різну зброю, / Одежу, обув дорожню,
/ Шаблі, ладунки, келени, / Шапки, свитки, кульбаки, троки, /
Онучі, постолі, волоки (2) / Шпурлялись, як на ті снопи (8, с. 211)
чи навіть вміщує одне словосполучення в межі іншого: Тут між
собою розпитались, / Чоломкались і обнімались, / Пішли до короля
гулять / І в кахлях понесли паиштети / І киселю їм до шти; /
Гарячую, мяку (2) бухинку, / Зразову до рижнів печінку, / Гречаних
з часником пампух (1) (8, с. 38). Є зразки стирання формальних меж
між словосполученнями, коли одне словосполучення переходить в
інше, що простежується лише на семантичному рівні: Найбільше в
тім вона прикметна, / На стіл як тільки настели / І загадай якої
страви, / То всякі вродяться потрави, / Як на світі тільки єсть: /
Пивце, винце, медок, горілка, (1) / Рушник, ніж, ложка і траліка,
(2) / Цариці мусиш сю піднести (8, с. 116). Така різноманітна
формально-граматична організація цих синтаксичних одиниць
дозволяє представити широке національне семантичне тло у
сукупності найрізноманітніших його проявів.*

АНОТАЦІЯ

У сучасній лінгвістиці все більшої уваги приділяють вивченню сурядних словосполучень та їхніх диференційних ознак не як абстрагованих одиниць мови, а як важливих компонентів текстів різних дискурсів. Дослідження засвідчують особливе функційне навантаження цих синтаксем у текстах художньої літератури. Дана розвідка присвячена студіюванню сурядних словосполучень у бурлескно-трагестійній поемі І. Котляревського «Енеїда». На формально-граматичному рівні сурядні словосполучення схарактеризовано за такими параметрами: 1) специфіка ряду словосполучення, як одиниці, що організовує компоненти в єдине ціле; 2) будова сурядних словосполучень; 3) спосіб зв'язку між компонентами словосполучення; 4) частиномовна належність компонентів словосполучення. У результаті дослідження доведено, що домінувальними є сурядні словосполучення комбіновано типу, які вирізняються складною будовою (багатокомпонентністю) та функціонуванням різних засобів синдетонного й асиндетонного типу із збереженням їхнього смислового навантаження. Установлено, що, будучи відносно рівноправними, компоненти словосполучень на смислового рівні взаємодіють на основі семантичної узгодженості. З'ясовано, що більшість сурядних словосполучень в «Енеїді» спроектована на розкриття життя, побуту й культури українського народу. Виокремлено такі основні їхні семантичні групи: 1) сурядні словосполучення оцінно-емоційного відтінку; 2) сурядні

словосполучення, що розкривають менталітет та поведінку; 3) сурядні словосполучення, що експлікують сприйняття дійсності; 4) сурядні словосполучення, які відображають побут та культуру; 5) сурядні словосполучення, які ілюструють єдність протилежних чи суперечливих понять та якостей; 6) сурядні словосполучення із значенням способу виконання дії; 7) сурядні словосполучення, що зображують дійсність; 8) сурядні словосполучення, які репрезентують соціальний стан та соціальні ролі. Наголошено, що ці синтаксичні одиниці є не оказіональними поєднаннями слів, а одним із важливих засобів експлікації ідеї твору й представлення українського народу як нації.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К., Либідь, 1993. 368 с.

2. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики. *Проблеми структурної лінгвістики 1971: сб. ст.* Москва: Наука, 1972. С. 367 – 396

3. Денисенко З. М. Семантичне узгодження в словосполученні на рівні периферії денотативно-сигніфікативного макрокомпонента. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2016. № 21. С. 134 – 141.

4. Єрмоленко С. Я. Єдність мови та ідеї. *Рідний край*. 2000. № 1 (2). С. 51 – 56.

5. Єрмоленко С. «Енеїда» І.П. Котляревського і нормативна основа сучасної літературної мови. *Культура слова*. 2000. Вип. 53. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine53-54-3.pdf> (дата звернення: 23.08.2022).

6. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. М.: Наука, 1998. 440 с.

7. Комлик Н. Ю. Звужений ряд сурядних словосполучень: формально-граматичні та семантичні чинники лімітативності. *Львівський філологічний часопис*. Львів, 2021. № 10. С. 64 – 71.

8. Котляревський І. П. Енеїда: Поема; Наталка Полтавка: П'єса: Іля серед. та ст. шк. віку / Передм. та приміт. О.І. Гончара; Післямова В. О. Шевчука. К.: Веселка, 2000. 327 с.

8. Кочерган М. П. Сполучуваність. *Українська мова: Енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблук та ін. К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 657 – 658.

9. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. Энциклопедия, 1990. 685 с.

10. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.

11. Радіонова Т. М. Еволюція лінгвістичних поглядів на статус і структуру ряду як мовної одиниці. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство*. 2009. Т. 98, Вип. 85. С. 72 – 75.

12. Северін В. С. Енеїда Котляревського – енциклопедія українського життя та слова. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2011. № 11 – 12 (164 – 165). С. 119 – 121.

13. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення: монографія. 2-ге вид. перероб. І доп. Полтава: ПП «Астрая», 2020. 576 С.

14. Чубань Т., Карадаш Л. Синтаксичні одиниці в українській мові (на матеріалі поеми «Енеїда» Івана Котляревського). *Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 31. С. 182 – 192.

15. Шведова Н. Ю. Несколько замечаний по поводу статьи Ю. Д. Апресяна «Синонимия и синонимы». *Вопросы языкознания*. 1970. № 3. С. 36 – 44.

16. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 428 С.

Information about the author:

Komlyk Nataliia Yuriivna,

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian language
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
2, Ostrohradskyi st., Poltava, 36003, Ukraine

TEXT-WORLDS IN J. K. ROWLING'S FANTASY DISCOURSE: BETWEEN FANTASY AND REALITY

Kulchytska O. O.

INTRODUCTION

Fantasy as a genre of literature has many attractions for readers; one of them may lie in the creation of a convincing illusion. This study examines a narrative technique that brings the impossible closer to what a reader may perceive as possible. According to Edward James and Farah Mendlesohn¹, the function of fantasy literature is “*the construction of the impossible*”; they view fantasy as texts sharing “common tropes”, the latter may be both objects and narrative techniques: “At the centre are those stories which share tropes of the completely impossible, and towards the edge, in subsets, are those stories which include only a small number of tropes, or which construct those tropes in such a way as to leave doubt in the reader’s mind as to whether what they have read is fantastical or not”.

The central claim of the current study is that in some fantasy novels and stories, the interplay of realistic and magical worlds causes the emergence of intermediate text-worlds, which smooths the transition from literary reality (reality henceforth) to fantasy and back to reality. The study is based on the seven books by J. K. Rowling about the adventures of Harry Potter. The Harry Potter series is one of the best examples of modern classic in the genre of fantasy. Given its wide popularity, it can be compared to another modern fantasy classics – The Hobbit and The Lord of the Rings by J. R. R. Tolkien. Yet unlike Tolkien’s archetypal fantasy, the Harry Potter discourse features the presence of two worlds, magical and realistic ones, and a distinct third literary world that is created through mingling the spaces of the former two.

The popularity of Rowling’s novels was not the main reason behind the choice of the material for analysis. No less important is the factor of smooth and easy transition between the realistic world and the magical one. Parenthetically, Rowling’s realistic world is not precisely realistic; for

---

¹ James, E., Mendlesohn, F. Introduction. *The Cambridge companion to fantasy literature* / E. James, F. Mendlesohn (Eds.). New York: Cambridge University Press, 2012. P. 1–4.

example, at some points when depicting Harry's relatives, the author's sarcasm makes this world look grotesque. Nevertheless, the two major worlds are juxtaposed with one another in terms of the degree of possibility/impossibility. In transitional text-worlds, where magical characters are placed in realistic environments, reality merges with fantasy.

This narrative technique is not uncommon; The Golden Pot by Ernst Theodor Amadeus Hoffmann, The Snow Queen, The Little Mermaid, and other fairy tales by Hans Christian Andersen, The Little Prince by Antoine de Saint-Exupéry, Alice in Wonderland by Lewis Carroll, Mary Poppins by Pamela Lyndon Travers, The Chronicles of Narnia by Clive Staples Lewis, Batman by Bob Kane and Bill Finger, Pirates of the Caribbean: Jack Sparrow by Rob Kidd, The Night Before Christmas by Mykola Gogol, Shadows of Forgotten Ancestors by Mykhailo Kotsiubynsky, The Forest Song by Lesia Ukrainka are but few of the many examples.

1. Text World Theory as the conceptual basis for the analysis of J. K. Rowling's fantasy discourse

The conceptual basis of this study is Text World Theory created by Paul Werth², and further developed by Joanna Gavins³ and her co-author Ernestine Lahey⁴, by Peter Stockwell⁵, and others.

According to Werth and Gavins, text-worlds are mental constructs, or mental representations of discourse in the minds of the speaker/writer and a listener/reader; in the case of literary discourse, in the minds of the author and a reader. The former *creates text-worlds, the latter interprets them, that is builds his or her own text-worlds, being guided by linguistic cues in a particular text, the context of discourse, and his or her background knowledge – knowledge of the world as well as literary knowledge and experience. Three classes of factors that are responsible for the creation, development, and perception of text-worlds are usually discussed: world-building elements, relational processes, and function-advancing propositions. World-building elements (world-builders) set spatial and*

---

² Werth, P. Text worlds: Representing conceptual space in discourse. New York: Pearson Education Inc., 1999. 390 p.

³ Gavins, J. Text World Theory: An introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2007. 208 p.

⁴ Gavins, J., Lahey, E. World building in discourse. *World building: Discourse in the mind* / J. Gavins, E. Lahey (Eds.). London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, Plc, 2016. P. 1–13.

⁵ Stockwell, P. Cognitive poetics: An introduction. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2002. 204 p.

temporal parameters of a particular text-world, nominate its objects and entities (enactors, or characters). Relational processes specify types of relationship between two or more elements in a text-world: x is y (intensive relational processes), x has y (possessive relational processes), x is on/at/with y (circumstantial relational processes). Function-advancing propositions describe events, actions, states, thus propelling the story.

Crucial for the current study is the notion of sub-worlds, or world-switches. Werth⁶ and Stockwell⁷ distinguish three broad types of sub-worlds: deictic (variations in world-building elements), attitudinal (variations due to desires, beliefs, purposes of characters), and epistemic (the dimensions of possibility and probability). Werth regards sub-worlds as “detours” from the main narration; they involve sub-characters, objects (understood widely as physical objects, masses, collections, forces, etc.), concepts (abstractions, emotions, etc.), relationships and qualities (applying to sub-characters, objects, and concepts), location of situation, time. Stockwell states that the content of all the three sub-world types can involve shifts in spatial and temporal parameters, as well as introduction of new characters and objects.

According to Gavins and Lahey⁸, a text can contain a great number of world-switches (sub-worlds in Werth’s and Stockwell’s terminology) and modal-worlds, which are included within one another and create complex cognitive structures. World-switches result first of all from shifts in the temporal and/or spatial parameters (deictic shifts), from focalisation, and the use of linguistic features of hypotheticality and modality (boulomaic, deontic, epistemic modal-worlds). Gavins considers modal-worlds as attitudinal and epistemic shifts⁹.

Text World Theory is widely applied to the study of various types of discourses, which are approached from cognitive, linguistic, philological, cultural, social, psychological, educational perspectives. For instance, text-world approach has enabled researches to examine modality¹⁰,

---

⁶ Werth, P. P. *Text worlds: Representing conceptual space in discourse*. New York: Pearson Education Inc., 1999. P. 82–83, 187–188, 205, 216 (entry 2 in the reference section).

⁷ Stockwell, P. *Cognitive poetics: An introduction*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2002. P. 140–141 (entry 5 in the reference section).

⁸ Gavins, J., Lahey, E. *World building in discourse. World building: Discourse in the mind* / J. Gavins, E. Lahey (Eds.). London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, Plc, 2016. P. 4 (entry 4 in the reference section).

⁹ Gavins, J. *Text World Theory: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2007. P. 94–110 (entry 3 in the reference section).

¹⁰ Gavins, J. *(Re)thinking modality: A text-world perspective. Journal of Literary Semantics*. 2005. Vol. 34. Issue 2. P. 79–93. <https://doi.org/10.1515/jlse.2005.34.2.79>

familiarity and ambiguity¹¹, metaphors in poetry¹², generic hybridity of interactive digital novel¹³, immersive theatre as a subgenre of immersive storytelling¹⁴, direct address in telecinematic discourse¹⁵, psychological disintegration revealed through discourse¹⁶, ethical experiences of fictional narratives¹⁷, emotional responses to literary discourse¹⁸, identity revealed through discourse of holiday cottage guestbook¹⁹, real world readers' response to literature (as opposed to "experimental" subject-readers)²⁰, text-world as a pedagogical tool for teaching both grammar and poetry²¹.

---

¹¹ Gavins, J. 'And everyone and I stopped breathing': Familiarity and ambiguity in the text-world of 'The day lady died'. *Contemporary Stylistics / M. Lambrou, P. Stockwell (Eds.)*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010a. P. 133–143.

¹² Semino, E. *Language and world creation in poems and other texts*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2014 [1997]. P. 212–224.

¹³ Norledge, J. Building *The Ark*: Text World Theory and the evolution of dystopian epistolary. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2020. Vol. 29. Issue 1. P. 3–21. <https://doi.org/10.1177/0963947019898379>

¹⁴ Gibbons, A. Building Hollywood in Paddington: Text world theory, immersive theatre, and Punchdrunk's *The Drowned Man*. *World building: Discourse in the mind / J. Gavins, E. Lahey (Eds.)*. London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, Plc, 2016. P. 71–89.

¹⁵ Gibbons, A. Whiteley, S. Do worlds have (fourth) walls? A Text World Theory approach to direct address in *Fleabag*. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2021. Vol. 30. Issue 2. P. 105–126. <https://doi.org/10.1177/0963947020983202>

¹⁶ Gavins, J. 'Appeased by the certitude': The quiet disintegration of the paranoid mind in *The Mustache*. *Language and style: Essays in honor of Mick Short / B. Busse, D. McIntyre (Eds.)*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010b. P. 402–418.

¹⁷ Nuttal, L. Online readers between the camps: A Text World Theory analysis of ethical positioning in *We Need to Talk About Kevin*. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2017. Vol. 26. Issue 2. P. 153–171. <https://doi.org/10.1177/0963947017704730>

¹⁸ Whiteley, S. Text World Theory, real readers and emotional responses to *The Remains of the Day*. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2011. Vol. 20. Issue 1. P. 23–42. <https://doi.org/10.1177/0963947010377950>

¹⁹ Gavins, J., Whiteley, S., Duygu, C. Linguistic co-creativity and the performance of identity in the discourse of National Trust holiday cottage guestbooks. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2021. Vol. 30. Issue 4. P. 381–406. <https://doi.org/10.1177/09639470211047732>

²⁰ Cunning, P. Text World Theory and real world readers: From literature to life in a Belfast prison. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2017. Vol. 26. Issue 2. P. 172–187. <https://doi.org/10.1177/0963947017704731>

²¹ Cushing, I. 'Suddenly, I am part of the poem': Texts as worlds, reader-response and grammar in teaching poetry. *English in Education*. 2018. Vol. 52. Issue 1. P. 7–19. <https://doi.org/10.1080/04250494.2018.1414398>

The current study examines a specific transitional type of text-worlds in the Harry Potter novels by J. K. Rowling. The interplay of realistic and fantastical elements in Rowling's discourse results in the creation of intermediate, transitional text-worlds that exist on the margins of the two polar worlds, those of reality and pure fantasy. In terms of Text World Theory, it is world-switching, a narrative technique which allows the creation of a new text-world within the matrix world of a book. The purpose of this study is to examine the role of transitional text-worlds in the discourse organization of the Harry Potter series. The discourse organization is regarded as the general structure of the series, which comprises seven novels with similar narrative patterns, in terms of beginnings, intermediate, and closing parts.

In the study, distinction is made between basic and embedded transitional text-worlds. Basic transitional text-worlds are directly accessible; they are typical of heterodiegetic parts of the books: information about the setting, characters, and events is provided by the omniscient narrator. Embedded transitional text-worlds, on the other hand, are accessible through enactors' direct speech, thoughts, and memories; they are what Werth²² describes as "departures from the basic deictic 'signature' of the conceptual world".

The analysis of the material involved several steps: (1) establishing the types of text-worlds within the context of the Harry Potter narratives – realistic, magical, transitional; (2) examining transitional text-worlds along the following lines: direction of the story (from reality to fantasy and vice versa), heterodiegetic and focalised narrations, basic and embedded text-worlds, simple and complex text-worlds, world-building elements, deictic and modal world-switches; (4) discussing the role of the basic transitional text-world in the overall discourse organization of the series.

Transitional text-worlds in Rowling's literary tales are analyzed primarily from a deictic perspective, that is, from the perspective of world-building elements responsible for the creation of such text-worlds. Modal-worlds are mentioned to show the complexity of the Harry Potter discourse, but they are not discussed in detail. Deictic transitional text-worlds occur in the novels within the narration moving either (a) from reality to fantasy or (b) from fantasy to reality.

Where the story moves from reality to fantasy, basic transitional text-worlds are triggered by the introduction of magical enactors and objects

---

²² Werth, P. Text worlds: Representing conceptual space in discourse. New York: Pearson Education Inc., 1999. P. 216 (entry 2 in the reference section).

into realistic environments. Such text-worlds are a regular feature of the opening chapters of the *Harry Potter* books. They do not typically involve changes in location because at the start of each book, Rowling sets her characters in the realistic world, and by doing so she indicates the point from which the story develops.

In the intermediate chapters of the series, the narration tends to move from fantasy to reality and to fantasy back again. In this case, change in location becomes as important for the creation of transitional text-worlds as the introduction of magical enactors and objects. In the final chapters of the *Harry Potter* books, the narration typically moves from fantasy to reality (scenes at King's Cross railway station), and the emergence of basic transitional text-worlds is also triggered by the enactor/object elements and change in spatial parameters. The importance of location here may be explained by the fact that Rowling sets clearly defined spatial boundaries for her magical world: magical enactors have to cross them if they want to enter the non-magical world.

Thus, realistic text-worlds that are free from magical interference occur only at the beginnings of the *Harry Potter* books. The shifts between literary reality and fantasy may be presented like this:

- (a) in the initial chapters: reality→transitional space→fantasy;
the world-building elements responsible for the creation of basic transitional text-worlds: new enactors and objects;
  - (b) in the intermediate chapters: fantasy→transitional space→fantasy; in the final chapters (with the exception of the last book that ends in pure fantasy): fantasy→transitional space;
the world-building elements responsible for the creation of basic transitional text-worlds: enactors, objects, spatial parameters.
- The temporal factor is possible but not compulsory.

2. Transition from realistic to fantasy narratives in the *Harry Potter* novels

As it is stated above, in the majority of cases, basic transitional text-worlds that drive the story from reality to fantasy emerge at the beginnings of the *Harry Potter* novels²³. For example, in all seven books of the series,

---

²³ Listed in the order of the titles established by the author (entries 18–24 in the reference section respectively):

Rowling, J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2001 [1997]. 223 p.

Rowling, J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2002 [1998]. 251p.

at least one of the first three chapters tells readers about everyday life of the Dursley family of number four, Privet Drive, Little Whinging, Surrey; the novel *Harry Potter and the Goblet of Fire* begins with a story about the Riddles, owners of a handsome house in the village of Little Hangleton, and their gardener; the book *Harry Potter and the Half-Blood Prince* starts with the description of the British Prime Minister's most difficult week.

Then, in the selfsame chapters and the selfsame realistic environments, there appears new entities – a human being, an animal, a creature, an object – that does not belong in the realistic text-world; for example, Dobby the house-elf or Harry's friends in a flying Ford Anglia car in *Harry Potter and the Chamber of Secrets*; the Knight Bus, a magical triple-decker purple bus in *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*; the evil Lord Voldemort, his servant Wormtail, and his snake Nagini in *Harry Potter and the Goblet of Fire*; ex-Minister for Magic Cornelius Fudge and his successor Rufus Scrimgeour in *Harry Potter and the Half-Blood Prince*, the *Daily Prophet*, magical letters from Hogwarts in *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, a wizarding newspaper in *Harry Potter and the Deathly Hallows*, and others.

It should be admitted that Harry Potter, a wizard and the major protagonist, appears at the very start of each novel. Although in the first book of the series, Harry's belonging in the magical world and the very existence of this world are not revealed abruptly. The initial chapters of all the novels gradually shift the focus from realistic text-worlds to the magical ones.

For instance, in Chapter One of *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, the first characters (enactors in Gavins's terminology) whom a reader meets are the Dursleys²⁴. At first it is stated that Mr and Mrs Dursley take pride in being perfectly normal. A bit further into the chapter we learn that they disapprove of strange and mysterious things. The

---

Rowling, J. K. *Harry Potter and the prisoner of Azkaban*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 1999. 317 p.

Rowling, J. K. *Harry Potter and the Goblet of Fire*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2000. 636 p.

Rowling, J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2004 [2003]. 766 p.

Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. 607 p.

Rowling, J. K. *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2007. 607 p.

²⁴ Rowling, J. K. Rowling, J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2001 [1997]. P. 7–11 (entry 18 in the reference section).

attributes “strange” and “mysterious” (intensive relational processes in terms of Text World Theory) are linguistic cues that suggest a further shift to the unusual. On his way to work, Mr Dursley sees a cat reading a map on the corner of the street. He tells himself that it must be a trick of the light. Then he sees a lot of strangely dressed persons, whom he categorizes as weirdos. Mr Dursley casts around for an explanation and decides that they must be collecting for something. In the afternoon, he overhears a bunch of weirdos talking excitedly about the Potters and their son Harry, which makes him feel very uncomfortable. Again, Mr Dursley tries to convince himself that Potter is not such an unusual name. At this point in the story, the author does not reveal yet that the Potters (Mrs Dursley’s sister and her family) belong in the wizarding world, nor that the Dursleys are fully aware of this fact.

Mr Dursley’s attempts to find rational explanations for the unusual are important because they signal shifts from heterodiegetic narration to focalisation. Heterodiegetic narration is typically a third-person narration, a story told by an omniscient narrator, who is normally identical with the implied author; he or she “knows everything” about the story in question and has access to the thoughts of his/her characters²⁵. According to Gavins, heterodiegetic narration²⁶ means that the narrator is not part of the story, and a reader perceives him or her as a co-participant in discourse interpretation; while in focalised narrative²⁷ a story is presented from the perspective of one of the enactors, a focaliser. In the above extract from *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*, the focaliser is Mr Dursley; that is to say, there are several switches here from the magical perspective of the omniscient narrator (who knows why the cat is reading a map, the reason for the weirdos’ excitement, etc.) to the determinedly realistic perspective of the focaliser, Mr Dursley.

Thus, the introduction of new enactors (the cat, the weirdos, the Potters) is a cue for a reader to recognize the emergence of a new text-world. It happens not due to a slight change in the spatial or temporal

---

²⁵ Wales, K. Omniscient narrator. *A Dictionary of Stylistics* (3rd ed.) / K. Wales. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014. P. 296 (entry 25 in the reference section).

²⁶ Gavins, J. “‘Appeased by the certitude’”: The quiet disintegration of the paranoid mind in *The Mustache*. *Language and style: Essays in honor of Mick Short* / B. Busse, D. McIntyre (Eds.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010b. P. 404 (entry 12 in the reference section).

²⁷ Gavins, J. Text World Theory: An introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2007. P. 127 (entry 3 in the reference section).

parameters: all the events occur in the realistic text-world, in the locations of close proximity; on the same day, in the morning and the afternoon. The change is caused by the appearance of new magical enactors that make the Dursleys' world less realistic. The departure from reality is emphasized by function-advancing propositions, for instance, "a cat reading a map", "He [Mr Dursley] had been hugged by a complete stranger"; and relational processes; for example, the Potters being "as unDursleyish as it was possible"; people in the street being surprised to see "the owls swooping past in broad daylight", "Was this normal cat behaviour, Mr Dursley wondered"²⁸, and others.

The second half of Chapter One of *Harry Potter and the Philosopher's Stone* takes the process still further. There is a slight time shift – it is evening of the same day; the location is Privet Drive. So the setting is almost the same, but the text-world changes dramatically. New magical enactors arrive in Privet Drive. One of them, Albus Dumbledore, uses a magical device that makes street lamps go out; another one, Professor McGonagall, changes her form from a cat to a human being; the third one, the half-giant Hagrid, comes on a flying motorbike and brings along baby Harry. It is Dumbledore's decision to leave Harry on the doorsteps of the Dursleys' house: the boy has to be raised in the home of his blood relatives²⁹.

The wizards' discussion of how Harry has survived an attack by Lord Voldemort and how the latter has been defeated concerns a purely magical world, which is not the object of this study. But it should be mentioned that in terms of Text World Theory, this conversation is direct speech representation which triggers new enactor-accessible text-worlds. Werth³⁰ calls them "character-accessible sub-worlds". Such text-worlds provide information that helps a reader to conceptually interpret the matrix text-world of a book.

So, in Chapter One of *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, we see that when the story moves from reality to fantasy, the basic transitional text-world is created mainly through the introduction of magical enactors, who use magical objects, but operate in the realistic environment.

---

²⁸ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc. 2001 [1997]. P. 7, 10, 8, 9, 10 respectively (entry 18 in the reference section).

²⁹ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc. 2001 [1997]. P. 12– 18 (entry 18 in the reference section).

³⁰ Werth, P. *Text worlds: Representing conceptual space in discourse*. New York: Pearson Education Inc., 1999. P. 188 (entry 2 in the reference section).

Another vivid example of the transitional text-world comes from Chapter One of *Harry Potter and the Half-Blood Prince*³¹. It is a story about the British Prime Minister's most difficult day. The temporal and spatial parameters are clearly defined and the setting is quite realistic. The time-zone is midnight, the location is the Prime Minister's office, a beautiful room with a marble fireplace and tall sash windows. The enactor and the objects (a memo, the desk, the telephone, the fireplace, an antique rug, the windows, etc.) are also part of the realistic text-world.

The whole chapter is designed as a complex text-world. According to Werth³² complex text-worlds "contain sub-worlds. Thus, alongside the unitary character of a straightforward description or narration are what we might think of as 'detours', which take in other locations, other times, other persons". It should be noted that most of the transitional text-worlds in the *Harry Potter* series – in the initial, intermediate, and final chapters of the novels – are complex ones. Entirely simple transitional text-worlds, straightforward descriptions or narrations, which presuppose the unity of person, place, time, and action, are difficult to find. Chapter One of *Harry Potter and the Half-Blood Prince* starts as a heterodiegetic narration: the Prime Minister is in his office, working late into the night. Then there is a flashback, an unpleasant memory:

Example (1)³³

The more he attempted to focus on the print on the page before him, the more clearly the Prime Minister could see the gloating face of one of his political opponents. This particular opponent had appeared on the news that very day, not only to innumerate all the terrible things that had happened in the last week (as though anyone needed reminding) but also to explain why each and everyone of them was the government's fault.

The flashback creates world-switches – enactor-accessible text-worlds within the basic realistic one. New enactors are introduced ("his political opponents", "This particular opponent"), and there are shifts in the time-zones and spatial parameters. The latter are expressed through the change of the verb form from the Past Simple to the Past Perfect ("attempted", "could see" and "had appeared", "had happened") and the word combinations "on

---

³¹ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005, P. 7–8 (entry 23 in the reference section).

³² Werth, P. Werth, P. *Text worlds: Representing conceptual space in discourse*. New York: Pearson Education Inc., 1999. P. 205 (entry 2 in the reference section).

³³ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005, P. 7 (entry 23 in the reference section).

the news”, “all the terrible things” that implicate locations other than the Prime Minister’s office – a TV studio and disaster sites.

Example (1) is a tight combination of the heterodiegetic narration (the Prime Minister attempts to focus on the paper he reads) and focalisation. The parenthesis “as though anyone needed reminding”, the pronounced bitterness of tone in “but also to explain why each and everyone of them was the government’s fault” indicate a switch to the enactor’s perspective. Further in the text, sentences and whole paragraphs give a reader access to the enactor’s mind. In the following example, the Prime Minister broods over disastrous events of the week:

Example (2)³⁴

How on earth was his government supposed to have stopped that bridge collapsing? It was outrageous for anybody to suggest that they were not spending enough on bridges. The bridge was less than ten years old, and the best experts were at a loss to explain why it had snapped cleanly in two, sending a dozen cars into the watery depths of the river below. And how dared anyone suggest that it was lack of policemen that had resulted in those two very nasty and well-publicised murders? Or that the government should have somehow foreseen the freak hurricane in the West Country that had caused so much damage to both people and property?

Here we have what Gavins³⁵ calls *Free Indirect Discourse*, when the voice of the narrator merges with or is replaced by the voice of an enactor; representations of enactors’ thoughts construct epistemic modal-worlds. In example (2), the attributes “outrageous” and “freak” (intensive relational processes), the expression “How on earth”; the questions started with “And” and “Or”; the omission of the main clause (the last sentence) are markers of informal style. These features and the rhetorical nature of the three questions indicate that the events are presented as viewed by the enactor rather than the author. A reader is also guided by shifts in time (which is evident from the use of the Perfect forms “supposed to have stopped”, “had snapped”, “had resulted”, “had chosen”), changes in location (unspecified locations other than the Prime Minister’s office, “the river below [the bridge]”, “the West Country”), specifications of the enactors and objects (“government”, “experts”, “policemen”,

---

³⁴ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005, P. 7–8 (entry 23 in the reference section).

³⁵ Gavins, J. *Text World Theory: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2007. P. 128 (entry 3 in the reference section).

“people”, “bridge”, “cars”, “property”). Consequently, there emerge several embedded text-worlds and a modal-world that conveys the enactor’s perception and understanding of the situation. Thus, the combination of realistic world-building elements at the beginning of the chapter results in the creation of the basic realistic text-world, which contains several world-switches and modal-worlds.

Then the narrative takes a turn. In his empty office, the Prime Minister hears a cough and a disembodied voice issuing from an ancient oil-painting in one of the corners of the room³⁶. A silver-wigged man in the painting announces an urgent visit from the Minister for Magic. The appearance of the magical enactor in the realistic environment causes a world-switch, emergence of a basic transitional text-world. Rowling creates the latter, changing half of the world-building elements. The time-zone and spatial parameters remain the same, but now the enactors and objects represent both non-magical and wizarding “realities”. The Prime Minister receives the ex-Minister for Magic, Cornelius Fudge and his successor, Rufus Scrimgeour. The occupant of the painting is another magical enactor, who talks, yawns, scratches his nose, and can walk out of the frame. The portrait itself is a magical object that has successfully resisted all the attempts to remove it from the wall. The wizards freely use objects from both worlds. They arrive in the Prime Minister’s office and leave it through the fireplace. (During his previous visits, Fudge proved his magical identity by turning the Prime Minister’s tea cup into a gerbil and conjuring two glasses of whisky for the Prime Minister and himself from thin air.) Scrimgeour uses his wand to lock the door in the Prime Minister’s office and to close the curtains.

This is how the interplay of the two types of world-building elements – enactors and objects that belong in different text-worlds – create a gray area, a blend of reality and fantasy, a transitional space between the realistic and magical text-worlds.

Basic transitional text-world that describes the meeting of the three Ministers is a complex one. It contains a number of flashbacks (enactor-accessible text-worlds: the Prime Minister’s recollections of Fudge’s prior visits) and dialogues between the realistic and magical enactors within the time frames of their current and previous encounters. The flashbacks and dialogues trigger the creation of embedded transitional text-worlds that have their own world-building elements, relational

---

³⁶ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. P. 8–24 (entry 23 in the reference section).

processes, and function-advancing propositions. These embedded transitional text-worlds, by their nature, rely on shifting temporal parameters; changes in location, enactors, and objects are frequent but not obligatory.

Enactor-accessible text-worlds in the following example are direct speech representations. The Prime Minister and the Minister for Magic both have their own versions of the same events that are approached from two different perspectives. Fudge tells the Prime Minister that the disasters, which have befallen the country (see example (2)), are the doings of Lord Voldemort, “He Who Must Not Be Named”, and his accomplices:

Example (3)³⁷

‘That was no hurricane,’ said Fudge miserably.

‘Excuse me!’ barked the Prime Minister, now positively stamping up and down. ‘Trees uprooted, roofs ripped off, lampposts bent, horrible injuries –’

‘It was the Death Eaters,’ said Fudge. ‘He Who Must Not Be Named’s followers. And ... and we suspect giant involvement.’

In the course of the same conversation, Fudge tells the Prime Minister that teams of “Obliviators” were trying to modify the memories of the non-magical people (the so-called “Muggles”) who witnessed the disaster, and that the “Office of Misinformation” and the “Department for the Regulation and Control of Magical Creatures” were working in Somerset.

The enactors discuss the same happenings – the collapse of a bridge, two nasty murders, a devastating hurricane; so the locations and the time-zones of the events are the same in both versions of the story. The fact that they unfold in the realistic world is explicated at the beginning of the chapter (see examples (1) and (2)), and implied through the use of the names of objects – “trees”, “roofs”, “lampposts”, and the proper name “Somerset”, a county in South West England. Interestingly, the non-magical settings are also implied due to the use of the noun “Muggles”, which is followed by the defining relative clause that specifies the non-magical witnesses whose memories have to be modified. The transitional text-world is created due to the appearance of magical enactors: “He Who Must Not Be Named”, the “Death Eaters”, “giants”, teams of “Obliviators”. Besides, the names of two magical administrative units, the “Office of Misinformation” and the “Department for the Regulation and

---

³⁷ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. P. 18–19 (entry 23 in the reference section).

Control of Magical Creatures”, which are markers of the domain of fantasy, indicate that the story is on its way from reality to fantasy.

Fudge’s stories about the wizarding community can be perceived as switches to magical text-worlds. During their conversations, Fudge informs the stunned Prime Minister about the major enactors, entities, places, and events in the wizarding world: the prison Azkaban on an island in the middle of the North Sea and its evil magical guards, Dementors; Lord Voldemort and his followers, the Death Eaters; the Department for the Regulation and Control of Magical Creatures that is going to import three foreign dragons and a sphinx into Britain, etc.³⁸ Yet the question of the stories’ unequivocal belonging to the domain of magical text-world may be disputable. Magical enactors operate in the real-world environment – in the North Sea and in Britain. The first immediate constituent in the name of a magical organization “the Department for the Regulation and Control of Magical Creatures” looks quite realistic (cf. the health department for the regulation of drugs, the department for the control of pests), but it clashes with the second immediate constituent – “Magical Creatures”; the same goes for the immediate constituents of Fudge’s statement about importing foreign dragons and a sphinx since the verb “import” belongs in the domain of the real world, while the entities “dragons” and “sphinx”, to the domain of fantasy.

The above examples show how complex Rowling’s discourse is, and how skillfully fantasy is blended with reality. Basic transitional text-worlds usually contain deictic and modal world-switches; there are numerous enactor-accessible text-worlds; the author uses both heterodiegetic narration and the technique of focalization. Yet some transitional text-worlds in the Harry Potter novels have a less complicated structure. For example, in Chapter One of *Harry Potter and the Order of the Phoenix*, evil creatures called Dementors attacked Harry and his cousin Dudley Dursley in Little Whinging, Surrey, that is, in a real-world environment. The three-and-a-half-page-long description of the attack is mostly presented from the perspective of the omniscient narrator. Though even here two very short fragments that are actually epistemic modal-worlds (Harry’s perception of the situation) are embedded within the basic transitional text-world of the chapter:

---

³⁸ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. P. 10–15 (entry 23 in the reference section).

*Example (4)*³⁹

It was impossible ... they could not be here ... not in Little Whinging ... he strained his ears ... he would hear them before he saw them ...

Thus, transitional text-worlds that occur at the beginnings of the Harry Potter novels may be thought of as bridges between literary reality and fantasy. The basic transitional text-worlds involve the appearance of new enactors and objects. The embedded transitional text-worlds, on the other hand, are the result of shifting temporal parameters and, usually, introduction of new enactors and objects; changes in location are possible but not crucial.

3. Linking fantasy narratives within and between the Harry Potter novels

It is stated above that basic transitional text-worlds tend to emerge at the beginning of the Harry Potter novels; it is the case with the reality-to-fantasy movement of the narratives.

Also, basic transitional text-worlds are detected at the end of the first five books of the series (Harry's returning to the non-magical world); in the final chapter of the sixth book, Harry makes a reference to a non-magical world in his conversation with Ron and Hermione. So transitional text-worlds mark the end of novels one to six when the narratives move in the direction from fantasy to reality. Yet the end of a book is not the end of the story. Each next book starts with a realistic text-world changing into a transitional one, and so the story goes on.

*The transitional text-worlds in the final chapters may be perceived as less exciting than those at the beginnings of the books (with the exception of book five, *Harry Potter and the Order of the Phoenix*); but, if considered from the perspective of Text World Theory, one important feature about them definitely stands out. Their basic transitional text-worlds involve magical and non-magical enactors and objects, AND changes in location: from the magical "Hogwarts Express" and "platform nine and three-quarters" to King's Cross Station in London, where Harry's young and adult wizarding friends demonstrate to his unfriendly and bullying relatives that he is not alone. The temporal parameters of these transitional text-worlds remain unchanged. So, unlike the reality-to-fantasy dimension, the fantasy-to-reality basic transitional text-worlds involve shifts in location.*

---

³⁹ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2004 [2003]. P. 20 (*entry 22 in the reference section*).

Basic fantasy-to-reality transitional text-words also occur in the intermediate chapters of the Harry Potter novels. Members of the wizarding community occasionally need to come into the non-magical world, for example, when travelling between two magical destinations; then they return to where they belong.

*An interesting feature of these transitional text-worlds is the use of nameless, depersonalized enactors who represent the non-magical population. For instance, in Chapter Twenty-Two of *Harry Potter and the Order of the Phoenix*, there is a description of a bustling London street and “St Mungo’s Hospital for Magical Maladies and Injuries”, which is disguised as a department store:*

Example (5)⁴⁰

The place had a shabby, miserable air; the window displays consisted of a few chipped dummies with their wigs askew, standing at random and modelling fashions at least ten years out of date. Large signs on all the dusty doors read: ‘Closed for Refurbishment’. Harry distinctly heard a large woman laden with plastic shopping bags say to her friend as they passed, ‘It’s never open, that place ...’

This example shows another noticeable feature of Rowling’s fantasy-to-reality transitional text-worlds: alongside scarcely mentioned non-magical enactors, there are detailed descriptions of objects that belong to the realistic domain.

Rowling seems to like playing with characters and objects, giving them a double status. Consider the following examples. The barrier between platforms nine and ten at King’s Cross Station in the real London is the entrance to the magical “platform nine and three-quarters”⁴¹. An ordinary car, Ford Anglia, can fly; Harry and his friend Ron fly it to Hogwarts, where it escapes from them and runs wild in the Forbidden Forest⁴². The fireplace in the Dursley’s living room is used as a door by a company of wizards who come for Harry; small objects of everyday life like an old boot or a tyre work as Portkeys that can take characters to prearranged destinations⁴³. Hermione’s small beaded handbag serves as

---

⁴⁰ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2004 [2003]. P. 427 (entry 22 in the reference section).

⁴¹ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Philosopher’s Stone*. London: Bloomsbury Publishing Plc. 2001 [1997]. P. 70–71 (entry 18 in the reference section).

⁴² Rowling, J. K. *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2002 [1998]. 251 p. (entry 19 in the reference section).

⁴³ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Goblet of Fire*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2000. P. 42–43, 66 respectively (entry 21 in the reference section).

a magical holdall for all the things she, Harry, and Ron need, including a tent, while on the run; there is a war memorial in the village of Godric's Hollow in the West Country of England; Harry's parents were killed there by Lord Voldemort, and whenever a magical character passes it, the memorial turns into a statue of Harry's family⁴⁴. Kingsley Shacklebolt, a highly efficient secretary in the Prime Minister's outer office, turns out to be a wizard, whom the Ministry of Magic has assigned to the Prime Minister for the latter's protection; two other characters, Amelia Bones and Emmeline Vance, also have double status⁴⁵. The nasty murders of these two women were widely covered by British (non-wizarding) newspapers. In the realistic text-world, Amelia Bones, a single middle-aged woman, was killed in a room locked from within; Emmeline Vance was murdered in close proximity to the Prime Minister's residence, and the papers presented it as a challenge to the British government's reputation. In the magical text-world, Amelia Bones was "Head of the Department of Magical Law Enforcement"; she and Emmeline Vance opposed Lord Voldemort's regime and were killed on his orders. Again, there is a clash of immediate constituents "Magical" and "Law Enforcement" in the name of the administrative unit, which exemplifies the interplay of reality and fantasy in Rowling's discourse.

In the story of the murders, three factors are responsible for the emergence of the embedded transitional text-world: (a) in his conversation with the Minister for Magic, the Prime Minister uses the Past Simple and the Present Perfect vs. the Present Simple, which indicates a change of the time-zone: 'It was a – a nasty killing, wasn't it? It's had rather a lot of publicity. The police are baffled, you see'⁴⁶; (b) the spatial locations are also shifted; (c) the double status of the enactors, Amelia Bones and Emmeline Vance, contributes to the effect. In the story of Kingsley Shacklebolt the embedded transitional text-world emerge as a result of change in the enactor's status and location.

A most interesting example of embedded fantasy-to-reality transitional text-world can be found in Chapter Thirteen of *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. Professor Dumbledore, Headmaster of Hogwarts, invites

---

⁴⁴ Rowling, J. K. *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2007. P. 135, 265 respectively (entry 24 in the reference section).

⁴⁵ Rowling, J. K. Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. P. 22 and 19 respectively (entry 23 in the reference section).

⁴⁶ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. P. 19 (entry 23 in the reference section).

Harry into his office to magically share one of his memories. Harry virtually enters the real-world London of about sixty years ago and visits an orphanage that is home for young Tom Riddle, later known as Lord Voldemort. The major enactors in the new text-worlds are a much younger Dumbledore, Tom Riddle, and Mrs Cole, the matron of the orphanage. Old Dumbledore and Harry are just observers, who cannot interact with the other enactors, nor can they change the story. The shifts in temporal and spatial parameters, the introduction of new magical and non-magical enactors, and transition from the magical to the realistic worlds (from Hogwarts to London streets, to the orphanage, to Mrs Cole's office, and to Tom Riddle's room) cause the effect of deictic world-switches; that is to say, the emergence of several transitional text-worlds. Even though the story is Dumbledore's memory, it is presented not through his or Harry's eyes but as a documentary movie of some past events, as if being observed from the outside (heterodiegetic narration). The memory text-world contains some dialogues between the enactors, further enactor-accessible text-worlds and modal-worlds.

For instance, Mrs Cole, who does not know that Tom is a wizard, tells Dumbledore that the boy bullies other children:

Example (6)⁴⁷

'Billy Stubbs's rabbit ... well, Tom said he didn't do it and I don't know how he could have done, but even so, it didn't hang itself from the rafters, did it?'

'I shouldn't think so, no,' said Dumbledore quietly.

'But I'm jiggered if I know how he got up there to do it. All I know is he and Billy had argued the day before. And then – <...> on the summer outing – we take them out, you know, once a year, to the countryside or to the seaside – well Amy Benson and Dennis Bishop were never quite right afterwards, and all we ever got out of them was that they'd gone into a cave with Tom Riddle. He swore they'd just gone exploring, but something happened in there, I'm sure of it. <...>'

In this example, deictic changes are indicated by the use of the Past Simple and Past Perfect forms of the verb, the adverbs of time "then" and "afterwards", the function-advancing proposition "take them out", the word combination "on the summer outing", the names of the places other than the matron's office: "the countryside", "the seaside", "a cave", the adverb prepositional phrase "in there", the name of an object "the

---

⁴⁷ Rowling, J. K. *Harry Potter and the half-blood Prince*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. P. 250–251 (entry 23 in the reference section).

rafters”, the proper names of the enactors, the name of an animal. Mrs Cole’s and Dumbledore’s opinions and suppositions (epistemic modal-worlds) are expressed through the use of the epistemic clauses “I don’t know how he could have done it”, “I shouldn’t think so, no”, “I’m jiggered if I know”, “I’m sure of it”, and the tag question “it didn’t hang itself from the rafters, did it?”.

After the talk with the matron, Dumbledore meets Tom in his room. It is yet another deictic world-switch. Tom’s surroundings and possessions, things he has stolen from other children (deictic text-world), his negative attitude to Mrs Cole, the other orphans, and his visitor (modal text-worlds) imply certain qualities that will turn young Tom Riddle into cruel Lord Voldemort. Also Dumbledore tells Tom about Hogwarts, a magical world apart, with its own rules, requirements, and traditions; but this part of their conversation is an enactor-accessible magical text-world, which is not the object of the current study.

The story of Dumbledore’s visit to the orphanage is a complex embedded transitional text-world: it is a memory that requires changes in all four world building elements: time-zone, location, enactors, objects; other deictic text-worlds and modal-worlds spring from the central one. Furthermore, the story is told not by the enactor, old Dumbledore, but as if by an omniscient narrator, who watches the scenes from the outside. This is another evidence of the complexity of the Harry Potter fantasy discourse.

Thus, transitional text-worlds occur in the final chapters of books one through six of the Harry Potter series, and in the intermediate chapters of all seven books, connecting parts of narratives about the wizarding world. The emergence of basic transitional text worlds is caused by changes in location, as well as the appearance of new enactors and objects. The same factors plus that of time-zone are typically responsible for the unfolding of embedded transitional text-worlds.

*

The seven-book-long story of Harry Potter’s adventures several times moves from reality to fantasy to reality and back to fantasy. There is a noticeable pattern in the discourse structure of the series. Each book has realistic text-world parts at its beginning, followed by a basic transitional text-world; the first five books end with a magical text-world, which is also followed by a basic transitional one. In the final chapter of book six, the emergence of a transitional text-world is implied as an enactor makes a reference to his return to the non-wizarding environment. The seventh, the last, book of the series ends with a magical text-world.

The fact that basic transitional text-worlds tend to mark the beginning and the end of Rowling's books can be explained by the discourse pattern set by the author. In the discourse structure of the Harry Potter series, basic transitional text-worlds link the realistic text-world and the magical one at the beginning of each book; in the intermediate chapters, they connect two magical-world fragments of discourse; the latter are typically by far larger (and are perceived as more important) than the link. In the final chapters of the books – with the exception of the last one – a magical text-world is followed by a basic transitional text-world. In the seventh novel, both the last chapter and the epilogue are ostentatiously magical. Thus, the series as a unit starts with the realistic text-world and ends with the magical one; the basic transitional text-world performs the function of a link between the two. The absence of a transitional text-world at the end of the last book implies that the tale of Harry Potter's adventures is over.

CONCLUSIONS

In this study, the term “transitional text-world” is used for the parts of text that link together the juxtaposed text-worlds of fantasy and literary reality in the *Harry Potter* discourse through placing magical enactors and objects in realistic environment. There is a distinction between *basic and embedded transitional text-worlds*. *The former occur in heterodiegetic parts of narratives, the omniscient narrator being responsible for setting required deictic parameters. Embedded transitional text-worlds are enactor-accessible; they emerge and evolve through characters' speech or memories that involve new enactors, objects, and shifts in temporal and spatial zones.*

What can be called a purely realistic text-world occurs in the initial chapters of each book of the series; then, the emergence of wizarding entities and objects in a realistic environment signals a shift to a transitional text-world. In the intermediate and final chapters of books one through six, purely realistic text-worlds can hardly be found: magical enactors, who *pursue their own purposes*, enter the non-magical world *and then return to the magical world again*. *Thus, in the intermediate and final chapters, transitional text-worlds function as discourse linkers between two magical text-worlds. In book seven, the last one in the Harry Potter series, there are transitional text-worlds in the initial and intermediate chapters, but not in the final one. This book ends with a strong magical chord.*

Wherever they occur, transitional text-worlds in the Harry Potter novels are predominantly complex: embedded text-worlds spring from

basic ones and involve deictic world-switches; heterodiegetic narration interweave with focalisation; there emerge enactor-accessible deictic text-worlds and modal-worlds.

Where the narration moves from reality to fantasy domain, the emergence of a basic transitional text-world is triggered mainly by shifts in two world-building elements: entities/enactors and objects; embedded transitional text-worlds normally involve a third factor – change in temporal parameters. Moving in the other direction, from fantasy to reality, basic transitional text-worlds typically emerge due to introduction of new entities/enactors, objects, and shifts in location; in embedded transitional text-worlds, the fourth world-building element – the temporal parameter – is usually added.

The decisive role of magical entities/enactors and objects in all transitional text-worlds in the fantasy discourse is obvious. The role of location factor in the creation of fantasy-to-reality basic/embedded transitional text-worlds is predetermined by the clearly defined spatial boundaries of Rowling's magical world, which have to be crossed whenever a magical enactor enters a realistic world. The factor of the fourth world-builder, temporal parameter, becomes relevant if a story involves flashbacks, direct speech, recollections or memories, that is, in embedded transitional text-worlds.

Transitional text-worlds play their role in the overall discourse organization of the Harry Potter series. They link the text-worlds of literary reality and fantasy in the initial chapters of each book; they serve as links between two magical text-worlds in the intermediate chapters; finally, all the books – except for the last one – end with a transitional text-world. Its presence at the end of a book implies that the story is going to be continued. The absence of a transitional link at the end of the seventh book indicates the end of a long and exciting story of Harry Potter's adventures. Thus, transitional text-worlds perform a linking function not only within a particular book, but also between the books in the series. They help to organize seven stories into a united whole and contribute to the creation of a certain rhythm of narration.

So, the current research suggests that certain types of text-worlds can be used as a tool to set an overall discourse pattern in a literary narrative. Yet this hypothesis needs verification. In order to prove or reject it, it will be both interesting and useful to analyze works that belong to a different genre of literature. It appears logical not to change the author because the use of such a tool might be a feature of his or her individual style. The

material for further investigations suggests itself: the Strike crime series by Robert Galbraith (the pseudonym of Joanne Rowling). It may be presumed that certain types of text-worlds play their role in the overall discourse structure of the Strike series.

SUMMARY

The purpose of the study, which is carried out within the framework of Text World Theory, is to investigate the role of transitional text-worlds in the discourse organization of the *Harry Potter series* by J. K. Rowling. Transitional text-worlds are regarded as world-switches; they occur wherever a magical character is placed in a realistic environment and brings about changes in it. Where the narrative moves from reality to fantasy, basic transitional text-worlds emerge mainly as a result of the introduction of new (magical) entities and objects. The opposite direction, from fantasy to reality, typically involves changes in three deictic text-world builders: entities, objects, and spatial parameters. Temporal parameters, along with the above deictic and referential elements, are typically activated in embedded transitional text-worlds (the latter being detours from the main narration that result from flashbacks, enactors' discussions of past events, memories, etc.).

In the seven-book-long story, transitional text-worlds act as linkers either between realistic and magical text-worlds (in the initial chapters) or between two magical text-worlds (in the intermediate chapters). When they occur at the end of a book, transitional text-worlds perform the function of linking two volumes: they suggest the emergence of another magical text-world. The absence of transitional text-worlds in the final chapters of the seventh book of the *Harry Potter* series implies the end of the whole story. Thus transitional text-worlds are used as a tool to organize the overall discourse structure of the fantasy chronicle.

Bibliography

1. James, E., Mendlesohn, F. Introduction. *The Cambridge companion to fantasy literature* / E. James, F. Mendlesohn (Eds.). New York: Cambridge University Press, 2012. P. 1–4.
2. Werth, P. Text worlds: Representing conceptual space in discourse. New York: Pearson Education Inc., 1999. 390 p.
3. Gavins, J. Text World Theory: An introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2007. 208 p.

4. Gavins, J., Lahey, E. World building in discourse. *World building: Discourse in the mind* / J. Gavins, E. Lahey (Eds.). London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, Plc, 2016. P. 1–13.

5. Stockwell, P. Cognitive poetics: An introduction. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2002. 204 p.

6. Gavins, J. *(Re)thinking modality: A text-world perspective*. *Journal of Literary Semantics*. 2005. Vol. 34. Issue 2. P. 79–93. <https://doi.org/10.1515/jlse.2005.34.2.79>

7. Gavins, J. ‘*And everyone and I stopped breathing*’: Familiarity and ambiguity in the text-world of ‘*The day lady died*’. *Contemporary stylistics* / M. Lambrou, P. Stockwell (Eds.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010a. P. 133–143.

8. Semino, E. *Language and world creation in poems and other texts*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2014 [1997]. 288 p.

9. Norledge, J. Building *The Ark*: Text World Theory and the evolution of dystopian epistolary. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2020. Vol. 29. Issue 1. P. 3–21. <https://doi.org/10.1177/0963947019898379>

10. Gibbons, A. Building Hollywood in Paddington: Text world theory, immersive theatre, and Punchdrunk’s *The Drowned Man*. *World building: Discourse in the mind* / J. Gavins, E. Lahey (Eds.). London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, Plc, 2016. P. 71–89.

11. Gibbons, A., Whiteley, S. Do worlds have (fourth) walls? A Text World Theory approach to direct address in *Fleabag*. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2021. Vol. 30. Issue 2. P. 105–126. <https://doi.org/10.1177/0963947020983202>

12. Gavins, J. ‘“*Appeased by the certitude*”: The quiet disintegration of the paranoid mind in *The Mustache*’. *Language and style: Essays in honor of Mick Short* / B. Busse, D. McIntyre (Eds.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010b. P. 402–418.

13. Nuttall, L. Online readers between the camps: A Text World Theory analysis of ethical positioning in *We Need to Talk About Kevin*. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2017. Vol. 26. Issue 2. P. 153–171. <https://doi.org/10.1177/0963947017704730>

14. Whiteley, S. Text World Theory, real readers and emotional responses to *The Remains of the Day*. *Language and Literature*:

International Journal of Stylistics. 2011. Vol. 20. Issue 1. P. 23–42. <https://doi.org/10.1177/0963947010377950>

15. Gavins, J., Whiteley, S., Duygu, C. Linguistic co-creativity and the performance of identity in the discourse of National Trust holiday cottage guestbooks. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2021. Vol. 30. Issue 4. P. 381–406. <https://doi.org/10.1177/09639470211047732>

16. Cunning, P. Text World Theory and real world readers: From literature to life in a Belfast prison. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2017. Vol. 26. Issue 2. P. 172–187. <https://doi.org/10.1177/0963947017704731>

17. Cushing, I. ‘Suddenly, I am part of the poem’: Texts as worlds, reader-response and grammar in teaching poetry. *English in Education*. 2018. Vol. 52. Issue 1. P. 7–19. <https://doi.org/10.1080/04250494.2018.1414398>

18. Rowling, J. K. Harry Potter and the Philosopher’s Stone. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2001 [1997]. 223 p.

19. Rowling, J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2002 [1998]. 251p.

20. Rowling, J. K. Harry Potter and the prisoner of Azkaban. London: Bloomsbury Publishing Plc, 1999. 317 p.

21. Rowling, J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2000. 636 p.21.

22. Rowling, J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2004 [2003]. 766 p.

23. Rowling, J. K. Harry Potter and the half-blood Prince. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2005. 607 p.

24. Rowling, J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2007. 607 p.

25. Wales, K. *Omniscient narrator. A Dictionary of Stylistics (3rd ed.)*/ K. Wales. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2014. P. 296.

Information about the author:

Kulchytska Olga Ostapivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the English Philology Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

РЕАЛІЗАЦІЯ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ НАТИВНОЇ РЕКЛАМИ

Літвінова М. М.

ВСТУП

Для сучасної лінгвістики залишаються важливими антропоцентризм, менталізм з увагою до змістовного аспекту мови, залучення методів інших галузей науки до пояснення мовних явищ, комунікативне спрямування лінгвістичних досліджень з фокусом на зв'язку між ментальними феноменами та мовними явищами. Спроможність мови впливати напряду на підсвідомість реципієнта поза раціональним мисленням, оминаючи контроль з боку свідомості (сугестивність), привертає увагу багатьох дослідників, особливо в царині рекламної комунікації. Зважаючи на стрімкий розвиток інтернет-комунікації та перехід журналів і газет в онлайн-версії, перспективними стають дослідження, присвячені технологіям і засобам підвищення ефективності впливу інтернет-реклами, що мають значну практичну цінність.

Збільшення інформаційного тиску на користувачів інтернету має свою зворотну сторону – зниження довіри до традиційних рекламних форм, розвиток систем блокування та ефект банерної сліпоти, що призводить до втрати ефективності існуючого рекламного продукту. Реалізація контентної політики вимагає від рекламодавця нових підходів до вирішення проблем втрати уваги покупця. Серед маркетингових інновацій відрізняється своїм стрімким зростанням новий формат – нативна реклама. За оцінками Business Insider, американського вебсайту новин бізнесу та технологій, нативна реклама відповідає за величезну частку загального доходу від медійної реклами в Америці – 74% у 2021 році. Платформа вебреклами outbrain прогнозує, що сектор нативної реклами на глобальному ринку виросте до 400 мільярдів доларів до 2025 року.

Нативна реклама є одним з найактульніших видів рекламного дискурсу, що застосовує весь сугестивний потенціал вербальних і невербальних засобів. Сугестивний потенціал ресурсів мови використовується у комунікативних стратегіях і тактиках, що

спрямовані на маркетингове просування продукту. Зростаюча популярність нативної реклами в світовій індустрії ґрунтується на її високій ефективності, що зумовлює особливий інтерес науковців до засобів та прийомів реалізації її сугестивного впливу.

1. Визначення поняття «сугестія» в науковій літературі

Спектр вживання терміну «сугестія» достатньо широкий, і відповідно до мети дослідника цей термін вживається по відношенню до різних феноменів, які можуть бути тісно пов'язані. Під сугестією розуміється «вид психологічного впливу, який має авторитарний, директивний характер і характеризується неусвідомленістю, непомітністю, мимовільністю її засвоєння та сприйняття», «діє шляхом безпосереднього прищеплення психічних станів, тобто ідей, почуттів, відчуттів, не вимагаючи жодних доказів і не потребуючи логіки»¹; «вербальний вплив на психіку людини, який сприймається без критичної оцінки і є важливою складовою як професійного дискурсу, так і повсякденного спілкування»²; різновид мовного впливу, пов'язаний «із специфікою лінгвістичного програмування поведінки людини через усне чи письмове мовлення» (сугестивний текст)³; «спеціально організований тип комунікації, що формується завдяки вербальним (мовленнєва продукція: усний або письмовий текст) та невербальним (знаки (у т.ч. символіка), міміка, жести, дії продуцента, ситуативне оточення) засобам»⁴.

На сьогодні в наукових колах дискутується питання визначення поняття «сугестія» та його диференціації зі схожими явищами. Автори наукових розвідок вживають як синоніми терміни «сугестія», «сугестивний вплив», «комунікативний вплив», «мовленнєвий вплив», «навіювання», «вселяння», «маніпуляція». З метою звужити обсяг поняття лінгвісти використовують уточнення: «комунікативна сугестія», «вербальна сугестія», «лінгвосугестивний вплив»,

---

¹ Гарбар І.О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Запорізький нац. ун-т. Київ – Запоріжжя, 2019. С. 47.

² Ільницька Л.Л. Англomовний сугестивний дискурс: дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. С. 5.

³ Климентова О.В. Лінгво-сугестивний аналіз прагматичного тексту: емотивна кореляція. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 91.

⁴ Мудраченко Т.Б. Сугестія як засіб мовленнєвого впливу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2015. Вип. 56. С. 212.

«мовний сугестивний вплив», «мовна сугестія». Спільним для позначень сугестії, як видно з термінів, є врахування дії вербальних засобів здійснення впливу, а розрізнення комунікативного та мовленнєвого впливу долучає до визначення паравербальні та невербальні засоби.

Виходячи з цього, дослідники розглядають вербальний вплив як «домінанту комунікативної сугестії», базовими компонентами якої визнані нейрофізіологічні, психоментальні, загальносеміотичні та лінгвальні фактори в їх системній архітектоніці⁵. Грунтуючись на твердженні про потенційну сугестивність мови, що реалізує комунікативно-валюнтативну функцію, сучасні дослідники розуміють під вербальною сугестією складне психолого-лінгвістичне явище, спосіб маніпулювання свідомістю, що послуговується вербальними засобами і реалізується як психічний вплив, спрямований на емоційну, поведінкову, підсвідому репрезентативні системи людини з метою викликати в неї конгруентні реакції без критичного аналізу вхідної інформації⁶.

В психологічній та лінгвістичній літературі виокремлюється два види сугестії за засобами впливу: пряма та непряма. Пряме навіювання реалізується в формі імперативного повідомлення з чіткою спрямованістю на об'єкт впливу. Мета впливу явно виражена в авторитетних наставляннях, командах, наказах і чітко вказує на очікувану реакцію – зміну емоційного стану, поведінки людини. Непряме або латентне навіювання не має прямої спрямованості на об'єкт, мета впливу прихована, не усвідомлюється людиною, орієнтована на взаємодію з її підсвідомим. Подання інформації в обхід критичного мислення, апелювання до емоцій та почуттів дозволяє на ірраціональному рівні нав'язувати реципієнту зміни його установок та поведінки, що сприймається ним як самостійне та логічне рішення.

Як один з різновидів мовленнєвого впливу вербальну сугестію не завжди розрізняють з його іншими видами – персуазивністю та маніпуляцією. Якщо розуміти під персуазивною комунікацією особливу форму ментально-мовленнєвого впливу між

---

⁵ Ковалевська Т.Ю. Нейролінгвістична Мілтон-модель у системі методів дослідження комунікативної сугестії. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24(2). С. 116.

⁶ Гарбар І.О. Методика дослідження вербальних маркерів сугестії у сучасному американському юридичному трилері. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 68.

співбесідниками, в якій один здійснює вербально вплив на свідомість іншого з метою спонукання його до учинення чи відмови від певних посткомунікативних дій в інтересах адресанта⁷, то справедливим є віднесення пропаганди до підкатегорії персуазивності⁸. Дифузність меж між комунікативними явищами – персуазивністю та маніпуляцією – намагаються подолати дослідники, посилаючись на їх різні характеристики. Наявність раціонально-логічного (раціональне обґрунтування) та афективного компонентів (емоційна реакція), кваліфікування достовірності інформації через власне переконання автора, етичність, легітимність впливу, очевидність інтенцій суб'єкта, досягнення мети через переконання є характерним для персуазивності⁹. Використання раціонального мислення та емоційної сфери особистості, звернення до свідомості та підсвідомості, подання інформації, що не відповідає дійсності, нелегітимність, прихованість інтенцій суб'єкта та самого факту впливу, використання психологічної вразливості адресата, ілюзія збереження самостійності рішення у реципієнта – для маніпуляції¹⁰. Спільним є залученість до процесу впливу як раціональної, так і емоційної сфер особистості, вплив на її когнітивну та поведінкову діяльність. Оскільки вербальна сугестія та маніпуляція мають багату спільних рис (прихований характер впливу, використання мішеней – слабких місць реципієнта, використання авторитету суб'єкта впливу), це дає підстави вважати сугестію механізмом маніпулятивного впливу, що впливає на почуття, а через них на волю і розум адресата. Проте сугестія спрямована на підсвідомість і оминає раціональне мислення, в той час як при маніпуляції реципієнт свідомо сприймає інформацію і під впливом маніпулятора змінює свої почуття, настанови, уявлення, дії. Дослідники вказують ще на один чинник, що дозволяє розмежувати ці явища – викривлення дійсності реципієнта через надання неправдивої інформації для

---

⁷ Голоднов А.В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы): автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата филол. наук: 10.02.04; Санкт-Петербург. 2003. С. 8.

⁸ Jowett, G.S., O'Donnell, V. Propaganda and Persuasion. London: Sage. 2012. Pp. 6–7.

⁹ Скрябіна В., Скрябіна В.Б. Лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 265–274.

¹⁰ Загнітко А.П. Комунікативно-стратегічні типи мовленнєво-мисленнєвих маніпуляцій: час Ведмедика Волдо. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26(2). С. 207.

досягнення мети маніпулятором та відсутність введення в оману адресата при сугестії¹¹.

2. Іманентні характеристики нативної реклами

Термін «нативна реклама» був використаний вперше у доповіді Фреда Вілсона, інвестора та співзасновника «Union Square Ventures», на конференції OMMAGlobal (вересень 2011 р.) для роз'яснення можливостей монетизації веб-сайтів з використанням реклами, ефективність якої зумовлена адаптованістю до візуального дизайну та змісту «рідного» сайту. Нативна реклама сфокусована на цільову аудиторію сайту і не викликає у реципієнтів такого відторгнення, як інші види реклами, що відфільтровує AdBlock. Стаючи частиною контенту, який цікавить аудиторію, нативна реклама вбудовується у повноцінну комунікацію. Цей вид реклами виконує завдання рекламодавця, надаючи цікаву і корисну інформацію, яку читачі споживають за власним бажанням.

Як будь-яке складне явище, нативна реклама не має єдиного визначення і потребує диференціації від схожих феноменів. В.В. Wojdynski, В. Harms поділяють нативну рекламу на три категорії: нативний контент – унікальний контент, подібний до редакційного, нативні гіперпосилання – рекомендована нативна реклама у вигляді гіперпосилань на основі вподобань користувачів, зібраних за допомогою віджетів на вебсайтах медіаресурсів, та дописи в соціальних мережах – рекламний контент, який інтегровано в стрічку каналу соціальних мереж¹².

Визначення критеріїв виокремлення нативної реклами з інших форм контенту розглядається журналістами, медійними експертами, фахівцями рекламного бізнесу як проблематичне завдання¹³. Серед

---

¹¹ Гарбар І.О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Запорізький нац. ун-т. Київ – Запоріжжя, 2019. С. 50.

¹² Wojdynski, B.W. Native advertising: Engagement, deception, and implications for theory. In Brown, R., Jones, V.K., Wang, B.M. (Eds.). *The new advertising: branding, content and consumer relationships in a data-driven social media era*. Santa Barbara, CA: Praeg. 2016. P. 203–236 ; Harms, B. *Native Advertising: Effective, Deceptive, or Both?*. Groningen: University of Groningen, SOM research school, 2021. 125 p. URL: <https://doi.org/10.33612/diss.162005726> (date of access: 10.07.2022).

¹³ Keel, G., Dingerkus, F., Schuler, M. Native Ads erkennen und beurteilen. Winterthur: ZHAW Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften. 2021. 74 p. URL: <https://doi.org/10.21256/zhaw-23651> (date of access: 19.07.2022) ; Stadler, R. Heikle Verwirrspiele mit dem Publikum. *Neue Zürcher Zeitung*. 2019. September 21. URL: <https://www.nzz.ch/feuilleton/medien/werbung-heikle-verwirrspiele-mit-dem-publikum-ld.1509533?reduced=true> (date of access: 14.07.2022).

фахівців не має єдиної думки щодо розрізнення нативної реклами і контент-маркетингу, платної реклами в соціальних мережах, таких як Facebook або Twitter в таймлайні або стрічці новин, реклами в пошукових системах (Y. Hwang, S.-H. Jeong, J. Skiba, R.D. Petty, L. Carlson, B.W. Wojdynski, N.J. Evans; A. Aribarg, E.M. Schwartz).

До нативної реклами відносять рекламні блоки в новинній або контентній стрічці, рекомендаційний рекламний контент, а також брендований або спонсорський контент, що не завжди розділяються¹⁴. Спонсорський контент може міститися на будь-якому медіаресурсі і бути створений як з прямим впливом замовника на матеріал, так і самим медіаресурсом. Фахівці різницю між брендowanym та спонсорським контентом вбачають у тому, що брендований контент створюється та розміщується у власних медіа бренду, а спонсорський у сторонніх медіа¹⁵. Отже, нативна реклама може розглядатися як спонсорський контент, але не будь-який спонсорський контент можна назвати нативною рекламою.

Tuna Coskun і Ejder Cevahir, засновники та виконавчі директори Seding Alliance GmbH, однієї з перших компаній з маркетингу нативної реклами в Німеччині, в своєму дослідженні «Native Advertising: Digitale Werbung mit neuen Formaten», підкреслюють, що рекламний контент в стрічці новин соціальних мереж Facebook, Twitter чи Instagram не може бути віднесеним до нативної реклами, оскільки платформи не створюють свій власний контент, а є контент-агрегаторами, мають іншу ціль і використовують іншу бізнес-модель¹⁶. У випадку пошукової реклами сканування та індексування чужого контенту на основі запиту користувача відбувається за рахунок пошукової системи, яка не створює рекламний продукт. Єдиною характеристикою, яка об'єднує пошукову рекламу (як окремий вид контекстної реклами) та нативний продукт, є відповідність інтересу споживача та ненав'язливість за рахунок знаходження серед інших результатів пошуку.

Автори книги «Native Advertising: Digitale Werbung mit neuen Formaten» зазначають відсутність єдиної думки спеціалістів з реклами щодо віднесення до нативної реклами рекомендаційного

---

¹⁴ Interactive Advertising Bureau. Native Advertising Playbook 2.0. 2019. URL: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2019/05/IAB-Native-Advertising-Playbook-2_0_Final.pdf (date of access: 08.07.2022).

¹⁵ Pettersson, O. What's The Difference Between Branded And Sponsored Content? URL: <https://www.linkedin.com/pulse/branded-content-vs-sponsored-whats-difference-olle-pettersson> (date of access: 16.07.2022).

¹⁶ Coskun, T., Cevahir, E. Native Advertising: Digitale Werbung mit neuen Formaten. Wiesbaden: Springer Gabler. 2019. P. 33.

блоку (віджета), що розміщується на сайті видавця і рекомендує матеріали, що ведуть на інші веб-сайти. Посилання на інші сайти, що веде до порушення потокового сприйняття інформації користувачем на одному сайті, визначається авторами як основа для заперечення належності цього виду реклами до нативного.

На нашу думку, зазначені позиції стосуються суто технологічного аспекту, і критеріями розрізнення різних видів медіаконтенту є розміщення реклами бренду на сторонньому/власному медіаресурсі бренду, авторська незалежність/прямий вплив замовника на рекламу, власний контент медіаресурсу/використання невластного контенту, потоковість сприйняття інформації користувачем/відсилання на інші ресурси.

Peita Pacey, Demian Farnworth відносять нативну рекламу до сучасної форми адверторіалу¹⁷. Адверторіал – реклама, загорнута в обкладинку редакційного матеріалу. Серед головних ознак адверторіалу визначають: можливість розміщення на різних платформах, не обов'язкове дотримання стилю видання; прямий вплив замовника на матеріал, часто наявність заклику до дії – як і де придбати продукт або послугу. Адверторіал може містити корисну інформацію, проте кінцевою метою є просування продукту.

Нативна реклама – редакційний контент медіаресурсу, який зберігає авторську незалежність і виступає партнером рекламодавця. Матеріал не рекламує спонсора напряму, рекламодавець згадується як авторитет, лідер інновацій в галузі. Така реклама намагається змусити реципієнта відчувати, що він дізнається про щось цікаве і корисне не з метою покупки. Прямі заклики до дії відсутні. За формою нативні матеріали нагадують різні жанри журналістики: інтерв'ю, стаття (аналітична, експертна, життєва історія, стаття-лайфхак), лонгрід, репортаж; виступають в ігрових форматах: тест, генератор, картки, веб-ігри; в форматах подкастів та відеороликів.

За змістом нативна реклама повинна вкладатися в тематику медіаресурсу, бути повноцінним інформаційним продуктом, орієнтованим на інтереси та цінності споживача¹⁸. В прес-релізі

---

¹⁷ Pacey, P. Advertorial vs native advertising: sisters or twins? *AdNews*. URL: <https://www.adnews.com.au/opinion/advertorial-vs-native-advertising-sisters-or-twins>. (date of access: 01.07.22) ; Farnworth, D. A Lively Introduction to Native Advertising January. URL: <https://copyblogger.com/examples-of-native-ads/> (date of access: 03.07.22).

¹⁸ Ковпак В.А. Маркування нативної реклами: фахові рекомендації ринку нативної реклами США. Соціальні комунікації: стратегічні взаємодія та взаємовплив: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 15 травня 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 179–184. URL: https://sites.znu.edu.ua/znu_news//2020/1/mater__ali_konferents__yi_v__dredagovano.pdf. (дата звернення: 07.07.22).

Meaningful Brands від Havas Group (2019 р.) стверджується, що 77 % споживачів вибирають бренди, які розділяють їх цінності. 58% контенту, створеного провідними 1800 брендами світу в 22 галузях, є неякісним, неактуальним і не відповідає очікуванням споживачів щодо змістовного вмісту. Ціннісні смисли, які транслують бренди, за думкою 55% споживачів більше впливають на формування майбутнього, ніж сучасності. Наповнити продукт і бренд цінностями, важливими для покупця, є айефективнішим шляхом формування лояльності цільової групи без порушення особистого простору особистості, що і реалізує нативна реклама.

Експерти відзначають переваги нативної реклами, що зумовлюють її стрімке зростання на медіаресурсах:

1) реалізує більш м'який підхід до контент-маркетингу, заснований на довірі, що дозволяє отримати в 5-10 разів вищий середній рейтинг кліків, ніж агресивніший підхід до маркетингу¹⁹;

2) використовує зрозумілий, якісний матеріал. За даними дослідження агентства Lumen щодо довіри споживачів до реклами на новинних сайтах видавців 900 респондентів з Великобританії, Франції та Німеччини відзначили легкість розуміння нативної реклами на 62% у порівнянні з медійною (банерна реклама, брендovanі сторінки, тизери)²⁰;

3) функціонує у формі матеріалу з пізнавальним змістом, що виключає її блокування спеціальними програмами чи потрапляння в зону «банерної сліпоти»;

4) корисність і високотаргетованість матеріалу зумовлює його віральність (поширення соціальними мережами);

5) має кросплатформовий формат.

Серед показників ефективності нативної реклами вказують на наступні:

1) в порівнянні з медійною рекламою: збільшення переглядів (на 53%); зростання намірів реципієнтів купувати продукцію брендів (на 18%);

2) в порівнянні з традиційними медійними банерними оголошеннями: підвищення показників залученості (реакцій

---

¹⁹ Kloot, L. Top Native Advertising Statistics for 2022. URL: <https://www.outbrain.com/blog/native-advertising-statistics/> (date of access: 16.07.22).

²⁰ Guaglione, S. Outbrain Study Shows Added Trust. In Native Ads, Extends Partnership With SPH. *Publishers Daily*. 2019. November 27. URL: <https://www.mediapost.com/publications/article/343916/outbrain-study-shows-added-trust-in-native-ads-ex.html> (date of access: 24.07.22).

користувачів на контент) (на 20-60%); збільшення коефіцієнту утримання клієнтів (в 3 рази)²¹;

3) в порівнянні з форматами реклами за стандартами Interactive Advertising Bureau (IAB) (оплачений контент в стрічці новин; оголошення, стандартна реклама з елементами нативної, реклама в пошукових системах; блоки рекомендацій контенту): до 0,3% порівняно з 0,12% зростання CTR (рейтингу кліків, тобто відношення кількості кліків до кількості показів рекламного оголошення)²².

Результативність нативної реклами зумовлена її сугестивним впливом на реципієнтів, що дозволяє встановлювати емоційно-ціннісний зв'язок між брендом і покупцями, створювати лояльну аудиторію (амбасадорів бренду). Сучасні дослідники нативної реклами наголошують на важливості контекстної релевантності та відповідності цифрового нативного рекламного контенту медіаплатформі для синергетичного ефекту від рекламного матеріалу (контенту) та медіасередовища (контексту) для здійснення рекламного впливу²³. Проте чинники контенту та контексту, які впливають на ефективність нативної реклами в її багатьох формах, недостатньо досліджені²⁴.

Відомо, що рекламодавці використовують статус і репутацію видання для отримання довіри аудиторії до продукту. Схожість нативної реклами з редакційними матеріалами як її іманентна характеристика викликає багато суперечок серед фахівців щодо етичності продукту, який може кваліфікуватися як прихована реклама. Значна кількість проведених досліджень сприйняття споживачами нативної реклами говорить про актуальність проблеми її маркування для чіткої ідентифікації (S.C. Voerman, E.A. Van

---

²¹ Marvin, G. Native ads to make up 63 percent of mobile display ad spend by 2020, Facebook & IHS study finds. Facebook releases new stats on native advertising on its Audience Network. *Martech*. 2016. April 5. URL: <https://martech.org/native-in-stream-ads-63-percent-mobile-display-2020-facebook/> (date of access: 28.07.22).

²² IAB Europe Programmatic Native Advertising White Paper. 2018. URL: https://www.iab.it/wp-content/uploads/2018/12/IAB-Europe-Programmatic-Native-Advertising-White-Paper_November-2018-1-compressed.pdf (date of access: 21.07.22).

²³ Harms, B. Native Advertising: Effective, Deceptive, or Both? Groningen: University of Groningen, SOM research school, 2021. 125 p. URL: <https://doi.org/10.33612/diss.162005726> (date of access: 10.07.2022).

²⁴ Wojdyski, B.W., Evans, N.J. Going native: Effects of disclosure position and language on the recognition and evaluation of online native advertising. *Journal of Advertising*. 2016. Vol. 45, issue 2. P. 157–168. URL: <https://doi.org/10.1080/00913367.2015.1115380> (date of access: 13.07.22).

Reijmersdal, P.C. Neijens, M.L. Fransen, G. Van Noort, S.J. Oprea, L. Vandeberg, S. Reusch, F. Van Lieshout, S.C. Boerman, S. Krouwer, K. Poels, S. De Jans, L. Hudders, G. Mircovic, B. Harms). Ступінь експліцитності представлення бренду і наявності елементів, що сигналізують про рекламний характер матеріалу, визначає реакцію реципієнтів від позитивного сприйняття до включення психологічних захисних механізмів протидії впливу і може зумовлювати зворотній зв'язок з медіаресурсом у вигляді втрати довіри до «справжнього» редакційного контенту.

Якщо взяти до уваги зазначену багатьма дослідниками залежність ефективності впливу нативної реклами від взаємодії з контекстом медіаплатформи²⁵, для комплексного дослідження сугестивного впливу нативної реклами на потенційного споживача є необхідним і обґрунтованим аналіз включення нативних рекламних матеріалів у простір медіаресурсу, схожість/відмінність з редакційним контентом, екстралінгвальні елементи, що створюють синергетичний ефект в поєднанні з вербальними засобами.

3. Екстралінгвальні фактори сугестивного впливу нативної реклами

Нативна реклама в Німеччині відповідно до закону позначається на плашці сайту медіаресурсу як *Anzeige (Реклама)*, часто з вказівкою на компанію, *Partnerangebot. In Kooperation mit ... (Партнерська пропозиція. В співробітництві з ...)*, *Gesponsert (Спонсоровано)*, *wurde unterstützt von... (при підтримці...)*. В німецьких інтернет-виданнях нативна реклама зустрічається у вигляді інтерв'ю, статті-нарису, статті-огляду, статті-підбірки, статті-лайфхаку.

Створення умов для потоковості, неперервності процесу сприйняття текстового матеріалу є характерною рисою і перевагою нативної реклами. Знаходження рекламного тексту в полі газетної або журнальної статті в обсязі половини полоси привертає увагу реципієнта, мотивує до взаємодії з інформацією. Думки фахівців щодо позитивного впливу конгруентного включення рекламного тексту в сторінку онлайн-медіа на ефективність реклами розходяться. A. Sharma, B. Harms, Tammo H.A. Bijmolt,

---

²⁵ Kwon, E.S., Nyilasy, G., King, K.W., Reid, L.N. Putting Things into Context: A Meta-Analysis of Media Context Effects on Attitudinal Outcomes. *Journal of Advertising*. 2021. Volume 50, issue 3. P. 9. URL: 10.1080/00913367.2021.1895920 (date of access: 19.07.22).

Janny C. Hoekstra вважають обов'язковим чинник повної відповідності і гармонійного поєднання²⁶, S.D. Perry, S.A. Jenzowsky, C.M. King зауважують на розміщенні реклами в контрастних контекстах²⁷.

Розміщення реклами у формі невеликого інтерв'ю може відбуватися у вигляді «вікна», коли матеріал середнього обсягу рівними колонками подається зліва або справа в куті полоси і відокремлюється від основного тексту рамкою, що використовується для створення контрастності між основним та рекламним контентом. Правий кут газетної полоси використовується для розміщення матеріалу, який потребує найбільшої уваги читача, оскільки на це поле одразу падає погляд. Представлення бренду реалізується через фото представника компанії, графічні елементи в фірмових кольорах, логотип, пряму інформацію про діяльність фірми, посилання на її сайт. Марковані гіперпосилання в тексті ведуть на сайт компанії та додаткові матеріали.

В концепції контрастного включення рекламний матеріал за шрифтами, кольоровим рішенням, елементами та їх розміщенням може дещо відрізнитися від інших статей видання. В онлайн-газеті «*Das Handelsblatt*» за 24 січня 2022 року інтерв'ю з Надин Воланке, старшим віце-президентом із роздрібних продажів і споживчих товарів компанії Salesforce, розміщене в полі основної статті в нижньому правому куту. Розмір шрифту відповідає загальному контенту газети, тип шрифту вибраний схожий за графікою. Цих відмінностей достатньо для того, щоб привернути увагу, але не перервати процес сприйняття. Маркованість рамкою відповідно до кольору логотипу компанії, позначкою *Anzeige*, рубрикацією *10 Minuten mit... (Десять хвилин з...)* сигналізує про рекламний характер публікації. На досягнення цілей нативної реклами – збільшити впізнаваність бренда, сформувані його позитивне сприйняття впливають наступні чинники: цікавий інформаційно

---

²⁶ Sharma, A. Recall of television commercial as a function of viewing context: The impact of program-commercial congruity on commercial messages. *Journal of General Psychology*. 2000. Vol. 127, issue 4. Pp. 383–389. URL: <https://doi.org/10.1080/00221300009598592> (date of access: 02.07.22) ; Harms, B., Bijmolt, T.H.A., Hoekstra, J.C. Digital Native Advertising: Practitioner Perspectives and a Research Agenda. *Journal of Interactive Advertising*. 2017. Vol. 17, issue 2. Pp. 80–91. URL: [10.1080/15252019.2017.1357513](https://doi.org/10.1080/15252019.2017.1357513) (date of access: 14.07.2022).

²⁷ Perry, S.D., Jenzowsky, S.A., King, C.M. Using humorous programs as a vehicle for humorous commercials. *Journal of Communication*. 1997. Vol. 47, issue 1. P. 20–39. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1997.tb02691.x> (date of access: 02.07.22).

наповнений контент; наявна, але незначна відмінність оформлення тексту; неагресивна, але достатня вказівка на рекламний характер матеріалу; наявність ай-стоперів, які найшвидше розрізняє людське око, що протистоять звичній медіаповедінці – читацькому серфінгу; відсутність прямих пропозицій продукції. Збільшення візуальних сигналів про бренд може викликати захисний спротив реципієнта, зменшення – у випадку просування ще невідомої компанії – зумовити провал комунікації з потенційними споживачами.

Однією з форм нативної реклами в німецьких інтернет-журналах є партнерський проект, що складається з декількох статей. Серія матеріалів в партнерстві з Дженерал Електрик, що вийшла в «*Das Handelsblatt*» 2016 року, складається з п'яти частин під загальною назвою *Was wäre wenn... (Що б було, якби...): Was wäre wenn... Maschinen denken könnten? (Що б було, якби... машини вміли думати?), Was wäre wenn... Maschinen unsere Gedanken lesen könnten? (Що б було, якби... машини вміли читати наші думки?), Was wäre wenn... Big Data die Olympischen Spiele gewinnen würde? (Що б було, якби... Big Data виграли Олімпійські ігри?), Was wäre wenn... wir nicht mehr warten müssten? (Що б було, якби..., нам не потрібно було чекати?), Was wäre wenn... man 3D-Drucker mit dem Industrial Internet verbinden würde? (Що б було, якби... 3D принтер підключили до промислового інтернету речей?)*.

В онлайн-виданні нативний рекламний матеріал виглядає як авторська стаття, зовнішній вигляд, розмір, розташування частин відповідають дизайну видання. На верхній плашці, маркованій сірим кольором, знаходиться мітка про рекламний характер матеріалу та дисклеймер. Серед елементів реклами визначаються статичні зображення з інформацією до теми статті, фотогалерея (з елементами тексту), відео, інтерактивні елементи для клікання мишою (опитування, що пов'язує тему статті з компанією, наприклад: *Sind Sie der Meinung, dass GE ein digitales Industrieunternehmen ist? (Ви вважаєте, що Дженерал Електрик є цифровим промисловим підприємством?)*) з варіантами відповідей та кнопкою переходу до наступного рекламного матеріалу після проходження опитування.

Широкий вибір інтерактивних опцій на сторінці реклами пропонує різні форми взаємодії з інформацією для потенційного споживача, який заохочується проводити на сайті більше часу. Можливості реалізувати активні дії підвищують емоційну лояльність реципієнта до рекламного повідомлення, працюють на зниження

критичності. Серед віртуальних інструментів наявні кнопки для поширення в соціальних мережах *teilen und weiterempfehlen* та зворотного зв'язку *feedback*, закладка, виведення на друк, пошта, застосунки *Pocket* для збереження контенту в мережі інтернет та *Flipboard* з можливістю зберігати історії у інтерактивних журналах, створювати власні мультимедійні архіви.

Поряд з основним контентом подається інтерактивний блок для переходу до прес-релізів компанії або інші рекламні статті серії. В основному полі контенту зустрічаються відео, інфобокси, кільцеві галереї. В рекламній статті *Що б було, якби... машини вмiли читати наші думки?* використовуються вставки з відео з youTube каналу відомого англomовного медіа «*The Guardian*», кільцева галерея з зображеннями і відео, що супроводжується текстом, та інфобокси, які дотичні до цікавих моментів статті і напряду не рекламують компанію.

Структура та інструментарій рекламного контенту мотивують адресата активно взаємодіяти з матеріалом, знаходячи для себе цікаву інформацію в широкому спектрі комфортних форматів. Опитування, що дозволяє висловити особисту думку щодо діяльності компанії за запропонованими варіантами, є елементом гейміфікації рекламного контенту. Розважальний компонент сприяє затримці адресата на сторінці рекламної статті, продовженню його взаємодії з рекламним контентом через посилення до наступної статті серії. Метою опитувань є також бажання залучити читача до діалогу, з'ясувати його реакцію на бренд.

Користувач взаємодіє з нелінійним, мультимедійним, інтерактивним гіпертекстовим середовищем і самостійно складає текст з різних фрагментів. Сугестивний вплив реалізується через всі елементи гіпертексту на основі зорових, слухових, тактильних стимулів, що результується в нашаруванні різних асоціативно-смыслових полів та істотно посилює ефект зміни свідомості користувача. Дисперсність структури гіпертексту, надлишковість розгалужень, фрагментарність дискурсу, риси креолізованості²⁸ викликають інформаційне перевантаження. Психологічним механізмом захисту від інформаційного перевантаження, адаптації

---

²⁸ Шершньова О. Специфіка інтерпретації поняття «гіпертекст» та його основних характеристик у сучасному науковому просторі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культура і соціальні комунікації. 2009. Вип. 1. С. 216–223. URL: http://eprints.oa.edu.ua/422/1/1_09_17.pdf (дата звернення: 01.07.22).

когнітивних стратегій до експоненціального зростання і постійного оновлення інформаційних потоків, стає «кліпове» мислення користувачів Інтернету, негативним наслідком якого може бути некритичне сприйняття, порушення раціональної поведінки.

Якість візуальних засобів (розмір, яскравість, кольори, тематика, розміщення у тексті) зумовлює реакцію споживача – привертає увагу, викликає певні асоціативні ланцюжки, створює необхідний емоційний фон. Роль візуальних факторів, пов'язана зі стереотипами мислення, психологічними установками, у впливі на реакцію споживача добре відома психологам, маркетологам, соціологам, мистецтвознавцям. Комбінація кольорів, розміщення акцентів в тексті та їхні пропорції, наявність ілюстрацій (малюнків, діаграм, схем, графіків), рамок привертають, затримують та керують увагою споживача, визначають програму його взаємодії з рекламним матеріалом.

Фахівці видавничої справи відзначають значну роль типографіки як інструменту дизайну, що створює емоційний контекст. Матеріал у вигляді статті розрахований на налаштованість реципієнта на читання, тому шифр не тільки повинен бути зручним для сприйняття, а й нести емоційне навантаження. Важливими характеристиками шрифту є «форма шрифтових знаків (тип шрифту, розмір, пропорційність, співвідношення ширини знаку до його висоти, ритм форми, насиченість кольору); шрифтова композиція (довжина рядка, ширина шрифтового поля, інтервал між рядками, шрифтовими полями, форма рядків, ритм рядка, кольорове вирішення); чіткість шрифту (співвідношення кольору шрифту до кольору фону носія знаків); чіткість шрифту (виправдана простота форм, диференційованість знаків, відповідність змісту)»²⁹. Образність (наприклад, мальовані шрифти), гармонійність ритму шрифту стимулюють позитивну емоційну реакцію реципієнта.

Порівняння візуального оформлення редакційних статей та нативної реклами онлайн-ЗМІ «*Das Handelsblatt*» підтверджує повний збіг характеристик шрифтів, кольорової гами, розбивки тексту (заміна абзацного відступу інтервалом між абзацами), розміщення елементів (заголовку, підзаголовку, фотоілюстрацій з текстом), маркування посилань. Перенесення стильових ознак оформлення основних матеріалів інтернет-видання на рекламну

---

²⁹ Булах Т.Д. Реклама у видавничій справі: навч. посібник. Харків: Харківська державна академія культури, 2011. С. 90–91.

статтю спрямоване на забезпечення перенесення сформованої довіри читача до медіа-ресурсу на об'єкт реклами без глибокого критичного осмислення, що підтримує сугестивний вплив тексту на реципієнта.

Нативна реклама відповідає концепції економіки вражень³⁰, основою якої є ідея унікальної цінності – емоцій, заради яких споживач готовий витратити свій час, увагу і гроші в сучасному світі, перенасиченому товарами та інформацією. Ядро економічної пропозиції успішних бізнесів та рекламних кампаній створюють враження, що переживає споживач. Найефективнішою є орієнтація на гармонійне поєднання пізнавального, розважального, ескапістського та естетичного елементів³¹. Емоції і почуття, які реклама повинна викликати у споживача, визначає вибір теми і формування історії, вербальних та невербальних сигналів, включаючи сенсорні стимули, що працюють в тому числі як засоби фіксування спогадів.

Наявність контенту, який є цінним без прив'язки до бренду, поєднання пізнавального, розважального, ескапістського та естетичного елементів створення враження, позитивні стимули візуального оформлення відповідають за цілісність позитивного сприйняття рекламного продукту та зумовлюють ефективність впливу нативної реклами. Базовою для історій нативної реклами європейської лотереї в онлайн-версії журналу «*Der Spiegel*» є тема не грошового виграша, а щастя в різних його проявах. Онлайн-журнал містить серію статей з позначкою *Ein Angebot von EuroJackpot* (Пропозиція від ЄвроДжекпот). Тематично рекламний матеріал знаходиться в межах рубрик журналу, схожі статті знаходяться в рубриці *Leben* (Життя). Слово «щастя», що зустрічається у всіх заголовках, привертає увагу читача. Психологічна тематика текстів, що присвячені шляхам досягнення щастя як феномена екзистенціального модусу людського буття, зумовлює високу цінність інформації.

Візуальні елементи статті (фотоілюстрації) несуть потужний емоційний заряд через зображення людей в яскраві моменти переживання радості. Часто на фото присутнє світло – сонце, бенгальські вогники, лампи, гірлянди, зірки. Зображення світла, м'якого, затишного, створює додаткову позитивну стимуляцію.

---

³⁰ Пайн П. Б. Джозеф, Гілмор Г. Джеймс. Економіка вражень: битва за час, увагу та гроші клієнта. Харків: Vivat, 2021. 416 с.

³¹ Ibid. С. 14.

Масові емоції, представлені на фото, є джерелом емоційного зараження реципієнта, оскільки людині притаманне неусвідомлене бажання долучитися до колективу.

На основі аналізу реалізації нативної реклами в формі статті в німецьких онлайн-газетах і журналах відзначимо риси, що сигналізують про різну міру включення рекламного продукту в загальний контекст ЗМІ. Нативна реклама відповідає тематичному наповненню онлайн-видання, типографіці, дизайну сторінок. Рекламна стаття може мати характеристики типової статті видання в будь-якому сполученні і кількості, однак тематична спорідненість матеріалу є обов'язковою опцією. На відміну від основного контенту рекламні сторінки містять багато інтерактивних інструментів для взаємодії користувача з матеріалом, візуальних стимулів створення позитивних вражень.

Візуальні компоненти інтернет-опосередкованої комунікації відіграють значну роль у здійсненні комбінованого (в поєднанні з вербальними) сугестивного впливу рекламного продукту. Оскільки завдання полягає в зміні особистісних установок потенційного споживача на основі стимуляції позитивних емоцій, пов'язаних з брендом, рекламодавець враховує цілу низку культурних, соціальних, психофізичних характеристик цільової аудиторії.

Семантика кольорового оформлення відповідає за емоційні, культурні, етичні, просторові, дотикові, вагові, температурні, акустичні, сезонні, вікові асоціації³². Поєднання кольорів, їхні характеристики (яскравість, тон, світлість, насиченість) важливі для створення кооперативної ідентичності та пізнаваності торгової марки. Формування довіри до інформації про компанію базується на культурному коді кольорів: на поєднанні кольору і особистісних характеристик; на впливі кольорів на психофізичний стан реципієнта. Для німецької аудиторії за твердженням німецьких дослідників маркетингу G. Nufer, V. Wenk кольори відповідають наступним якостям: синій – спокійний, серйозний, відповідальний; білий – чистий, довершений, вірний; помаранчевий – енергійний, наполегливий, відкритий; сірий – діловий, серйозний, розсудливий; викликають певні стани: синій викликає довіру, відчуття гармонії,

---

³² Михайленко А. Колористика: магія кольору. Київ: ВСР, 2016. 396 с.

розслаблення, сірий – задумливість, зелений – щастя, блакитний знижує дратівливість; червоний налаштовує діяти рішуче³³.

Нативний рекламний матеріал у вигляді статті, інтерв'ю експлуатує кольорову гамму, характерну для певних галузей. Синій, блакитний, сірий кольори є типовими для реклами банків, страхових компаній, технологічних галузей, медицини (ІТ в інтернет-виданнях «*3n digital pioneers*», «*Der MM Maschinenmarkt*»; медицина в «*Der Focus*»), зелена, коричнева гамма зустрічаються в рекламі з екологічної тематики (реклама засобів для гігієни рота компанії TePe в «*Der Focus*»), туризму (реклама туристичної компанії в «*Der Spiegel*»). Зорові сигнали завдяки швидкості сприйняття та декодування формують певне ставлення реципієнта до наданої інформації. Відповідно, вплив екстралінгвальних компонентів комунікації накладається на мовні засоби, поєднання яких продукує і підсилює сугестивний вплив.

Рекомендаційний рекламний контент у вигляді статті-лайфхаку містить афільовані посилання на продукти в онлайн-магазинах. Ця розповсюджена форма реклами стимулює інтерес читача через цікаві, корисні поради щодо всіх сфер життя. В інтернет-журналі «*Der Stern*», який входить до трійки найбільш популярних щотижневиків Німеччини, майже всі рубрики містять статті з посиланнями на продукцію. За рахунок вкладень з назвою, зображенням товарів, цін, знижок, назви онлайн-магазину, матеріал має виражений рекламний характер, хоча не позначається як реклама.

Рекомендаційні блоки в правому сайдбарі (боковій колонці з додатковою інформацією) *Neu in Produkte und Tipps (Новинки та поради)* та внизу статті *Das könnte Sie auch interessieren (Це може бути Вам цікаво)* містяться гіперпосилання на рекламу подібної тематики. Така форма реклами має як цікавий і цінний контент, доступність за бажанням користувача, відсутність заклику до покупки, так і позатекстові та внутрішньотекстові афільовані посилання, які не блокуються AdBlock.

Графічно ці частини утворюють блоки, вбудовані ніжче абзаців тексту з відповідною інформацією. Використання червоного кольору

---

³³ Nufer, G., Wenk V. Wirkungen von Farben im Marketing. Reutlinger Diskussionsbeiträge zu Marketing und Management. Tübingen: Hochschule Reutlingen. ESB Business School. No. 2017-2. 19 S. URL: <http://dx.doi.org/10.15496/publikation-16115> (date of access: 20.07.22).

для оформлення кнопок переходу стимулює бажання перейти до онлайн-магазину. Великий розмір, жирність, контрастність шрифту, яскраве кольорове оформлення та великий розмір макрофотографій, автоматична зміна рекомендаційних блоків в сайдбарі при скролінні тексту перевантажує зоровий канал сприйняття інформації і сприяє формуванню сугестивного ефекту. Вплив реклами залежить, звісно, від особистісних характеристик користувача та його споживацького досвіду. Таргетована реклама орієнтується на особливості цільової аудиторії онлайн-платформи і враховує інформаційну цінність контенту та сукупну сугестивність його візуальних та вербальних елементів, що можуть переважити або не викликати психологічний дискомфорт і не спровокувати когнітивний та емоційний спротив.

Статті-підбірки (в формі огляду, порівняння або тестування сервісів, продуктів) не містять афільованих посилань і не дають можливості напряму потрапити в онлайн-магазин. Посилання в тексті, в сайдбарах та внизу тексту ведуть до внутрішнього контексту видання – статей на відповідну тему. Решта елементів візуального оформлення рекламних статей не відрізняється від статей-лайфхаків. Більш м'яка форма подання матеріалу може сприяти позитивному сприйняттю користувачем, проте відсутність сфокусованості на продуктах певного бренду може знизити ймовірність запам'ятовування та впізнаваності компанії. Можливість інтерактивного формування інформаційного масиву на основі гіперпосилань затримує користувача в тематичному розділі, збільшує час та інтенсивність впливу рекламних матеріалів, що може активно сприяти зміні його установок через перевантаження свідомості.

Цікавою та ефективною формою нативної реклами є подкасти. Інтернет-журнал «*Der Stern*» на своїх сторінках представляє проєкт «*Sie läuft. Er rennt*» («*Вона біжить. Він мчить*»). Проєкт складається з текстової частини – життєвої історії авторки, візуальне оформлення якої схоже на статті-підбірки, та аудіо-подкасту тривалістю до 1 години – обговорення модераторами тем проєкту з гостями студії (експертами). Прослуховування аудіофайлу безкоштовне і можливе через додаток Audio Now App. Взаємодія з подкастом інтуїтивно зрозуміла й не потребує від користувача зайвих зусиль.

Спонсор проєкту не вказується прямо, а згадується в контексті життєвої історії, логічно вплітаючись у розповідь. В подкасті дискутуються тема бігу: причини, цілі, проблеми, мотивація.

Наприклад, необхідність часто приймати душ після бігу прив'язується до проблеми сухої, подразненої шкіри, що схильна до алергії. Як вирішення цієї проблеми подається продукція Reformhaus, магазину органічних засобів особистої гігієни і вегетаріанських продуктів.

Хоча подкастинг все ще є відносно новим явищем, він уже змінює спосіб споживання медіа-контенту. В подкастах можна створювати довші за тривалість передачі, орієнтовані на цільову аудиторію. Орієнтація на декілька репрезентативних систем, активізація двох каналів сприйняття інформації розширює можливості впливу рекламного повідомлення. Залежно від свого домінуючого каналу сприйняття реципієнт може вибрати текстову або звукову форму представлення інформації або використати обидва варіанти.

В аудіоподкастах застосовується психоакустичний вплив через музично-шумове оформлення, що здатне посилити сугестивний вплив через емоційне насичення інформації, нівелювання уваги³⁴. Без сумніву, до засобів сугестивного впливу належить голос з індивідуальними характеристиками: тембр, сила, гнучкість, рухливість голосу, його м'якість. Застосування слухового каналу сприйняття є типовим і результативним саме в сугестивній дії (наприклад, сугестивні тексти в психотерапевтичній практиці).

В результаті аналізу виявлених форм нативної реклами в німецьких онлайн-виданнях різного спрямування (суспільно-політичні, галузеві, жіночі) «*Das Handelsblatt*», «*Der Stern*», «*Der Focus*», «*t3n digital pioneers*», «*Der MM Maschinenmarkt*», «*Brigitte*» можемо дійти висновку, що екстралінгвальні засоби сугестивного впливу нативної реклами представлені її просторовим розміщенням (в конгруєнтному, контрастному контексті), композицією, елементами дизайну та інструментами рекламного контенту (типографіка, інфографіка, фотогалереї, характеристики (колір, форма, розміщення) графічних елементів, інтерактивні інструменти взаємодії, включаючи елементи гейміфікації, відео- та аудіокомпоненти.

Реалізації сугестивного впливу сприяють чинники, що підтримують некритичне сприйняття рекламного контенту: довіра до

---

³⁴ Садівничий В.О. Типи, види та особливості подачі контенту кросмедіа. Кросмедіа: контент технології, перспективи: кол. монографія / за заг. ред. В.Е. Шевченко. Київ: кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 45.

медіаресурсу, відповідність системи цінностей в рекламному продукті та у реципієнта, потоковість процесу сприйняття, інтерактивна складова взаємодії контентом, що передбачає експлуатацію типових форм поведінки інтернет-користувача, стимуляція емоційно навантажених асоціативних ланцюжків, що викликає емоційне зараження, інформаційна надмірність, креолізованість гіпертексту, що зумовлює зміну когнітивних стратегій реципієнта, активізація декількох репрезентативних систем реципієнта з нашаруванням асоціативно-сміслових полів, що розширює мішені для впливу.

4. Мовна реалізація сугестивних стратегій і тактик нативної реклами

Сугестивний вплив здійснюється через відповідні комунікативні стратегії і тактики. В сучасній парадигмі лінгвістичних досліджень особлива увага приділяється комунікативним стратегіям і тактикам дискурсу через необхідність врахування когнітивних та соціальних чинників, що не є можливим в рамках теорії мовленнєвих актів. Проте досі не залишається нерозв'язаним питання визначення єдиних критеріїв класифікацій. Широкий спектр визначень та типологій демонструє різні підходи до цих феноменів в окремих напрямках сучасної лінгвістичної науки.

Дослідження комунікативних стратегій і тактик в різних типах дискурсу привертає увагу багатьох дослідників (В.М. Хорошилова, С.Б. Шило, Н.М. Дяченко, В.В. Халін, О. Левченко, Н.Б. Іваницька, В.В. Посмітна, Л.В. Павлова, Г.С. Тарасова, Т. Шиляєва, Н.В. Глінка, А.В. Іваниця, Л.Д. Швелідзе), що пояснюється необхідністю виявлення та пояснення механізмів мовленнєвого впливу на свідомість особистості в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства.

З урахуванням різних аспектів комунікативної стратегії це явище розглядають як комплекс мовленнєвих дій, що забезпечують досягнення комунікативної мети в певній ситуації спілкування через контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації для трансформації свідомості адресата (Ф.С. Бацевич, І.Г. Козубська, Т.А. Пастернак, О.М. Малюга, В. Tomalin). Відповідно, комунікативними тактиками вважаються способи реалізації комунікативної стратегії в конкретній ситуації

спілкування, що передбачає вибір вербальних та паравербальних засобів.

Дослідженню комунікативних стратегій і тактик реклами присвячені наукові розвідки К.Я. Мачульської, М.С. Славінської, О.В. Дячука, О.М. Олексюка, М. Зінов'євої, О.С. Попової, С.К. Романюк, Є.В. Ромата, Г.Г. Почепцова, Ю.К. Пирогової, П.Б. Паршина, О.О. Горячева, Х. Кафтанджиєва, W. Wells, M. Kim.

В аспекті лінгвістичної прагматики виявлення відповідних комунікативної стратегій відбувається через метод дискурсного аналізу, пошук та групування опорних дискурсних семантичних маркерів, (К.Я. Мачульська), метод прагмасемантичної інтерпретації (І.Ю. Шкіцька), метод інтент-аналізу (І.О. Гарбар, О.О. Чорна), метод дискурсивного та комунікативно-прагматичного аналізу (О.Д. Македонова).

Поєднання методів НЛП з методами сучасної прагмалінгвістики, з аналізом реалізації комунікативних стратегій і тактик на вербальному та невербальному рівні розглядається вченими як ефективна методика аналізу сугестії рекламного тексту. С.К. Романюк аналізує реалізацію сугестивного впливу на підсвідомість адресата за допомогою різнорівневих мовленнєвих засобів в результаті розгортання відповідних стратегій і тактик в дискурсі американської комерційної реклами. Авторка виокремлює стратегії впливу на емоційну сферу реципієнта, встановлення рапорту, використання мета-програм, індукції трансю, ототожнення товару з підсвідомими мотивами адресата, зменшення тиску на адресата, навіювання.

Л.Л. Ільницька в своїй дисертаційній роботі розглядає явище сугестії в англомовному рекламному дискурсі і аналізує стратегії: встановлення та підтримання психологічного контакту; приєднання до реальності іншої людини і ведення її за собою; утилізації свідомості та отримання доступу до несвідомого.

А.В. Ковалевська, спираючись на здобутки психології (нейролінгвістичного програмування, теорії брехні П. Екмана) та сугестивної лінгвістики, пропонує авторську класифікацію мовленнєвих стратегій реалізації сугестивності в слоганах української політичної реклами: стратегії позитивізації, негативізації, інвективізації, імперативізації, безреферентності, прецедентизації, константивізації, результативізації, смислової

послідовності, смислової паралельності, семантичного варіювання, риторизації.

І.А. Авдєєнко, використовуючи ідеї когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики та психолінгвістики, виокремлює в рекламних текстах дві основні стратегії: стратегію переконання, що базується на раціональному сприйнятті, та власне сугестивну стратегію, яка реалізується через тактики спотворення, упущення (узагальнення) і повтору та відповідні сугестивні ходи: формальні, формально-семантичні логічні спотворення; лексико-граматичні, синтаксичні, логічні упущення; відкритий, прихований повтор.

Поєднання методів прагмалінгвістики (контекстно-ситуативного та інтент-аналізу) та положень нейролінгвістичного програмування до аналізу матеріалу дослідження дозволило виокремити наступні стратегії реалізації сугестивного впливу: стратегія встановлення рапорту, стратегія введення в трансівний стан, стратегія гармонізації, стратегія ірраціоналізації свідомості.

Сугестивні стратегії та тактики нативної реклами спрямовані насамперед на подолання можливого психологічного спротиву. НЛП-теоретики Bob G. Bodenhamer, L. Michael Hall вважають, що при психологічному спротиву будь-якому впливу мова йде про відсутність встановлення рапорту, тобто формування довірливих відносин, інтелектуального та емоційного єднання з іншою людиною. Досягнення рапорту в комунікативному процесі відбувається через підлаштування під переконання і цінності реципієнтів (сугерендів), мову і спосіб мислення, особистий досвід, репрезентативні системи сприйняття інформації³⁵ і включає в себе тактику інтимізації спілкування, тактику підлаштування під репрезентативні системи реципієнта і тактику солідарності.

На лексико-семантичному рівні мови тактика інтимізації спілкування реалізується через використання засобів скорочення дистанції. Дейктичні елементи (особові, присвійні займенники) створюють ефект безпосереднього спілкування з реципієнтом. Ввічливе звертання *Sie* спрямоване на вираження шанобливого ставлення до співрозмовника та орієнтоване на певну соціальну і вікову категорію: *Sie fragen sich allerdings, wer den gesamten Dekokrams und den Energieverbrauch bezahlen soll? Kein Thema – mit den 72 Millionen Euro, die am Freitag im Eurojackpot warten, würde Sie*

---

³⁵ Романюк С.К. Комунікативні стратегії й тактики реалізації сугестивного впливу в дискурсі американської комерційної реклами. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 237.

bei Ihrer persönlichen Lichttherapie nichts mehr aufhalten (Der Spiegel, 15.12.2021, Eine Portion Licht fürs Glück).

Інклюзивний займенник *wir* створює у реципієнта відчуття залученості до вибраного кола осіб зі спільними потребами і світоглядом за критерієм «свій» – «чужий», а також солідарності з ним сугестора: *Da könnten wir uns vom Lebensstil der Pandas so einiges anschauen: den lieben langen Tag essen, faulenzten, schlafen – so ließe es sich als frischgebackener Multimillionär doch aushalten* (Der Spiegel, 19.01.2022, Meet and Greet mit pelzigen Glücksbringern). Вживання займенника *du* орієнтоване на молодіжну аудиторію і сигналізує про відсутність соціальних бар'єрів у спілкуванні, неофіційність: *«Du wirst es schon ahnen: Frugalismus hängt mit Konsumverzicht zusammen und natürlich auch mit einer Form des Minimalismus»* (Brigitte, 3.02.2020, Frugalismus – sparsam und glücklich leben). Займенник *ich* формує ілюзію ідентичності, що руйнує дистанцію, яка відокремлює сугеренда від картини світу сугестора, і створює умови для некритичного сприйняття інформації: *Wie oft sollte ich Fenster putzen?* (Der Stern, 08.07.2022, Den Durchblick behalten: Tipps und Tricks zum Fenster putzen).

Конструкції з імперативним інфінітивом створюють ілюзію безпосереднього діалогу з реципієнтом³⁶: *Raus aus dem Alltag. Der Schnelllebigkeit den Rücken kehren. Der Hektik des Tages entkommen. Heimkommen, runterkommen, genießen. Das Abendbrot ist die wohl traditionsreichste und gemütlichste Art den Tag ausklingen zu lassen. Eine gelungene Brotzeit lässt uns zur Ruhe kommen und gleichzeitig Energie tanken* (Der Focus, Mein Abendbrot). Навіювання реалізується також через певний ритм динамічного початку і сповільнення, що встановлюється через використання коротких конструкцій з імперативним інфінітивом і багаточленних речень.

Орієнтація на домінуючі способи отримання людиною інформації з навколишнього світу (візуальний, аудіальний, тактильно-кінестетичний) передбачає вживання в тексті сенсорно маркованих слів, що відображають перцептивний модус. Підлаштування під репрезентативні системи реципієнта відкриває доступ до підсвідомості через створення різноманітних асоціації, це інструмент поглиблення контакту через емоційну складову.

---

³⁶ Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія / за ред. В.А. Широкова. Вінниця: Нова книга, 2013. С. 92.

Репрезентантами візуального модусу в аналізованому матеріалі виступають прикметники та дієприкметники на позначення характеристик об'єктів (колір, форма, розмір, обсяг): *Insbesondere bei kleineren Stückzahlen sowie großen Bauteilen mit langen Beschaffungszeiten und hohen Materialpreisen spielt die Plattform ihre Stärken aus* (Der MM Maschinenmarkt, 13.09.2021, 3D-Metalldrucker AM Cub), *Die weichen, abgerundeten Borsten bestehen aus Rizinusöl, also dem Öl aus den Samen der auch „Wunderbaum“ genannten Rizinuspflanze* (Der Focus, Nachhaltigkeit im Alltag: Mit kleinen Veränderungen Großes unterstützen); дієслова з семантикою процесу зорового сприйняття: *Zum Beispiel wenn man morgens um halb neun aus dem Homeoffice-Fenster blickt und draußen noch alles stockfinster ist* (Der Spiegel, 15.12.2021, Eine Portion Licht fürs Glück), *Sehen Sie: Der Wandel zu einem nachhaltigeren Leben ist einfacher als gedacht* (Der Focus, Nachhaltigkeit im Alltag: Mit kleinen Veränderungen Großes unterstützen) та на позначення здатності випромінювати, відбивати світло з різною мірою інтенсивності: *Schon seit Wochen funkelt, blinkt und glitzert es bei Dunkelheit wieder von unzähligen Balkonen, aus Vorgärten und von Dachflächen* (Der Spiegel, 15.12.2021, Eine Portion Licht fürs Glück); іменники – найменування візуальних характеристик об'єктів, процесу зору, абстрактних понять: *Ob im Journal oder in einem DIY-Kalender, schöne Muster ziehen immer die Blicke auf sich* (Brigitte, 05.05.2021, Kreative Ideen für dein Bullet Journal).

Аудіальні характеристики передають дієслова на позначення процесу слухового сприйняття, якості звучання: *Es kommt darauf an, was wir mit einem Millionengewinn machen würden, meint der Philosoph Christoph Quarch: «Solch ein Gewinn wäre die Chance, in uns hinein zu hören: Was möchte ich wirklich mit meinem Leben anfangen, was möchte ich verändern?...* (Der Spiegel, 29.12.2021, Das Glück wartet jeden Tag auf uns), *Spitbank Fort, so lautet der Name der meeresumtosten Immobilie, hat schon so einiges erlebt* (Der Spiegel, 12.01.2022, Das Glück wartet auf der Insel); прикметники на позначення якості звуку: *Mancebo sieht unterirdische Behausungen mit künstlich angelegten Grundwasserkanälen vor, eine Architektur, die sowohl laute als auch leise Bereiche enthält, und eine Kombination aus Tages- und Kunstlicht, das sich nicht nur der Tageszeit, sondern auch der Jahreszeit anpasst* (t3n digital pioneers, 04.01.2022, Klimakatastrophe: Drei Szenarien zum (Über-)Leben in der Zukunft); іменники на позначення різновидів звуків: *Für den französischen Städteplaner kommt es vor allem auf vier*

Aspekte an: Wasser, Geräusche, Pflanzen und Licht (t3n digital pioneers, 04.01.2022, Klimakatastrophe: Drei Szenarien zum (Über-)Leben in der Zukunft), *Ähnliche Sensoren können dabei helfen, unsere Städte besser zu verstehen. Sie erfassen Bewegungen, Lärm oder die Luftqualität* (Das Handelsblatt, 12.09.2016, Serie: Teil 4. Was wäre wenn... wir nicht mehr warten müssten?).

Тактильно-кінестетична перцепція охоплює сприйняття температури, фактури, текстури, ваги, тиску, вібрації, пульсації, положення і руху тіла в просторі. Сенсоризми з широким асоціативним полем через навіювані відчуття впливають на емоційний стан реципієнта, оскільки передають сприйняття через опозицію «приємний / неприємний». Температурна характеристика об'єкта передається через прикметники: *Da wäre sogar noch eine Zweitinsel in einer wärmeren Gegend für das Winterhalbjahr drin* (Der Spiegel, 12.01.2022, Das Glück wartet auf der Insel), іменники, дія яких у контексті може підсилюватися відповідними прикметниками: *Wolkenkratzer sind zwar platzsparend, verstärken aber das Problem der sogenannten Hitzeinseln: Kalte Luft kann schlechter zirkulieren, versiegelte und verdichtete Flächen speichern Wärme und Glasfassaden sind energetisch betrachtet sowieso problematisch: Bei Kälte verlieren sie Wärme von innen, bei Sonne heizen sie Wohnungen und Büros so stark auf, dass sie wiederum stark klimatisiert werden müssen* (t3n digital pioneers, 04.01.2022, Klimakatastrophe: Drei Szenarien zum (Über-)Leben in der Zukunft).

Відчуття від тілесної взаємодії з навколишнім середовищем, що репрезентують дієслова, інтегрує сугеренда в предметний світ сугестора: *Denn die Benutzer müssen nicht mehr nach ihrem Scanner greifen, ihn wieder abstellen und schon gar nicht danach suchen* (Der MM Maschinenmarkt, 05.04.2020, Fast quadratisch, praktisch und besser als gut), *Werkstücke werden konstruktiv immer labiler und neigen infolgedessen dazu, während der Bearbeitung viel schneller zu vibrieren* (Der MM Maschinenmarkt, 13.09.2021, 3D-Metalldrucker AM Cub).

Для підсилення сугестивного впливу рекламного тексту поєднуються лексеми з різних репрезентативних систем, створюються та транлюються нові асоціативні зв'язки між сенсоризмами, емоційними станами і ціннісними установками: *In jedem Fall ist Licht ein Glücksbringer – in der dunklen und kalten Jahreszeit mehr denn je* (Der Spiegel, 15.12.2021, Eine Portion Licht fürs Glück).

Тактика солідарності з реципієнтом реалізується в рекламному тексті демонстрацією розуміння його бажань і потреб через спільність особистого досвіду, системи цінностей та готовності вирішити його проблему. Досягнення мети – запевнити реципієнта, що в будь-якій час він зможе реалізувати свою потребу за своїм бажанням: *Mit dem Eurojackpot-Gewinn hätten Sie es selbst in der Hand, ihr Traumleben zu führen. Mit einer Arbeit, die Sie glücklich macht – und dazu stets so viel freier Zeit, wie Sie sich wünschen* (Der Spiegel, 07.04.2022, Das Freizeitglück richtig dosieren).

Тактика солідарності може бути підсилена реалізацією потреби реципієнта відчувати себе частиною певного соціуму. Спільність особистого досвіду є основою відчуття приналежності до певної групи людей. Базова соціальна потреба людини забезпечує їй відчуття безпеки і комфорту через зниження необхідності постійного відстеження та критичного осмислення навколишньої дійсності. Сугестор апелюючи до неусвідомленого бажання сугеренда відчуті себе частиною групи, використовує неозначені числівники, наприклад, *manche, viele*: *Die Corona-Krise erzeugt bei manchen Menschen finanziellen Druck. Pfandleih-Modelle können bei der Überbrückung helfen* (Brigitte, 10.11.2021, Hilfe in finanzieller Not: Pfandleihe boomt während der Corona-Krise), *Wenn die Tage kürzer werden, fühlen sich viele Menschen schlapp und müde. Wie eine Lichttherapie Abhilfe schafft, erfährst du hier* (Brigitte, 15.02.2022, Lichttherapie. Hilft sie gegen den Blues?). Сугеренд екстраполює на себе стан інших людей і готовий розглядати запропоновані сугестором рятівні засоби. Проблеми, зумовлені об'єктивними обставинами, які присутні в особистому досвіді реципієнта, сугестор подає через лексичні одиниці з негативною конотацією (*Krise; Druck, schlapp, müde*). Запропоновані рішення пов'язуються з позитивною конотацією лексем (*helfen, Abhilfe, Überbrückung*).

Сугестивна стратегія введення в трансівний стан базується на пригніченні контролю свідомості людини в умовах психологічного комфорту при акцентуації трансівних стимулів³⁷. Включення захисних механізмів, що блокують раціонально-логічну регуляцію поведінки, зумовлює відповідний стан людини – задумливість, підвищену розсіяність. Тактики перевантаження свідомості, опису

---

³⁷ Русланов Д.В. Трансовые методы в практике психотерапевта: аналитический обзор. *Медицина газета «Здоров'я України». Неврологія, Психіатрія, Психотерапія.* 2019. № 4 (51). С.40–43.

трансвих станів (розслаблення, відпочинку, приємного спокою в комфорті, затишку), вікової регресії забезпечують суб'єктивне спотворення сприйняття інформації.

Лексичні і фонетичні повтори, створюючи певний заспокійливий ритм, залишаючи мнемонічні сліди, сприяють навіюванню. Лексичні тотожні та однокореневі повтори: *So reinigen Sie effizient auch schwer erreichbare Regionen. Die Interdentalbürsten gibt es in neun verschiedenen Größen, damit jeder Zahnzwischenraum optimal gereinigt werden kann. So erreichen Sie auch die Stellen, die eine Zahnbürste nicht erreichen kann* (Der Focus, Nachhaltigkeit im Alltag: Mit kleinen Veränderungen Großes unterstützen), фонетичні повтори, наприклад, алітерація: *Darauf weisen wissenschaftlichen Studien unisono hin. Zusammen mit unserem Partner zeigen wir, warum das Wohlbefinden bei den Zähnen beginnt und wie Sie Ihre Zahn- und Gesamtgesundheit ganz einfach positiv beeinflussen* (Der Focus, So vermeiden Sie teure und unangenehme Behandlungen), асонанс: *Zum Beispiel atemberaubende Ausblicke, endlos lange Sandstrände und prachtvolle Gartenanlagen* (Der Focus, 900 Kilometer Vielfalt: die Highlights Südschwedens per Rad erkunden) через свою однотипність знижують контроль свідомості завдяки механізму захисту мозку від перевантаження вже засвоєною інформацією.

Перевантаження може відбуватися через надання надлишкових для розуміння деталей (наприклад, перелік п'яти сторін зуба): *Der Grund für diesen hohen Prozentsatz ist einfach nachzuvollziehen: Jeder Zahn hat fünf Seiten (oben, außen, innen, zum vorderen und zum hinteren Nachbarzahn), die Borsten der Zahnbürsten erreichen aber nur drei davon* (Der Focus, So vermeiden Sie teure und unangenehme Behandlungen).

Відомий трансвий феномен – вікова регресія – нав'язаний психофізіологічний стан, при якому дитячі спогади реципієнта визначають його емоційні реакції та поведінку. В нативній рекламі зустрічаються відсилання до дитячих реакцій реципієнта, який не може протистояти своїм бажанням. Іраціональність бажання, перевага якого підкреслюється, протиставляється раціональним причинам необхідності відмовитися від покупки: *Sehe ich im Supermarkt ein winziges Nutella-Glas im Regal der Quengelware, zündet mein inneres Kind den Turbo. Ich muss, muss, muss diese Mini-Nuss-Nugat-Creme aufs Kassenband legen – und das, obwohl ich mitnichten ein Nutella-Fan bin und ich weiß, dass der Preis das Miniglas überhaupt nicht*

rechtfertigt (Der Spiegel, 16.02.2022, Einmal im Leben richtig groß fühlen: Über das Glück kleiner Dinge). Навіювання трансового стану сугеренда підсилюється лексичними повторами (тотожними): *muss, muss, muss*, використанням омофонів: *das – dass*, евфонічними звуковими повторами *muss – Nuss*.

Тактика опису трансової поведінки інших споживачів приєднує сугеренда до необхідного емоційного стану і формує необхідну реакцію – купити без роздумів і вагань: *Schmelzen kleine Dinge meinen Kontostand, fühle ich mich wie die Kinder der legendären Gameshow «Super Toy Club». Die fetzten in den Neunzigern durch einen Toys'r us und pfefferten dabei jedes erdenkliche Spielzeug ohne nur einen Gedanken in den Einkaufswagen*. Поєднання тактик опису дитячої реакції на придбання товару та вікової регресії *fühle ich mich wie die Kinder der legendären Gameshow – я відчуваю себе як діти в легендарному ігровому шоу* здійснює комплексну дію на свідомість реципієнта.

Навіювання в нативній рекламі здійснюється через опис трансового стану перебування в затишному місці: *Für viele Menschen markiert das Abendbrot den Übergang vom Arbeits– ins Privatleben. Die Freizeit beginnt und mit ihr fahren Körper und Geist in den Entspannungsmodus herunter. Dieser Prozess fängt schon bei der Zubereitung an: In den Kühlschrank schauen, Zutaten auswählen, kleinschneiden und appetitlich auf dem Teller anrichten. Das Zeitgefühl verändert sich. Während man in der Mittagspause schnell einen Snack zu sich genommen hat, bietet sich nun reichlich Gelegenheit, jeden Bissen zu zelebrieren. Gleiches gilt für die Getränkeauswahl* (Der Focus, Welche Emotionen wir mit dem Abendbrot verbinden).

В тексті використовуються прямі сугестивні установки створення трансового стану, що долають бар'єри свідомості³⁸: адресація до кінестетичного аналізатора (*Körper*), інтроцептивне розслаблення (*Geist*): *fahren Körper und Geist in den Entspannungsmodus herunter*; відключення від навколишнього: *der Übergang vom Arbeits– ins Privatleben. Die Freizeit beginnt, Dieser Prozess fängt schon bei der Zubereitung an*; заспокоєння і відключення від сторонніх думок: *In den Kühlschrank schauen, Zutaten auswählen, kleinschneiden und appetitlich auf dem Teller anrichten*; закріплення спокою: *Das Zeitgefühl verändert sich*; навіювання почуття комфорту: *bietet sich nun reichlich Gelegenheit, jeden Bissen zu zelebrieren*.

---

³⁸ Ханецька Н.В. Психосоматика: теор.-практ. посібник. Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2019. 123 с.

Кероване послідовне переключення уваги реципієнта на різні системи: візуальну: *In den Kühlschrank schauen, Zutaten auswählen*, тактильно-кінестетичну: *kleinschneiden*, візуальну: *appetitlich auf dem Teller anrichten* для формування складеної штучної реальності, перенаповнення інформацією призводять до ослаблення контролю свідомості, що пропускає приєднання до логічного ланцюжка явищ без чітких причинно-наслідкових зв'язків. В логічний ланцюжок «перекус на роботі – насолода від кожного шматка домашньої вечері» штучно вбудована ланка «вибір пива»: *Während man in der Mittagspause schnell einen Snack zu sich genommen hat, bietet sich nun reichlich Gelegenheit, jeden Bissen zu zelebrieren. Gleiches gilt für die Getränkeauswahl*. Посилення сугестивної дії відбувається через фонетичне оформлення речення, яке вбудовує штучну ланку, – алітерацію.

Реалізація стратегії гармонізації полягає в застосуванні тактики позитивного емоційного налаштування співрозмовника і тактики нейтралізації конфліктної загрози. Відомо, що активність особистості є вирішальною для збереження інформації в пам'яті. Сугестор напряму апелює до емоційно-забарвленої діяльності, стимулює емоційну пам'ять, викликаючи позитивні почуття: *Skier eingepackt und los? Naaa, schon im Schneefieber? Endlich wieder die Pisten unsicher machen, das Gesicht in die Sonne halten und den Schnee unter den Skiern spüren – herrlich! Bevor der Spaß losgeht, packen wir noch unsere sieben Sachen. Damit nichts zu Hause liegen bleibt, stellen wir dir noch eine Packliste für deinen Skiurlaub vor* (Brigitte, 12.01.2022, Stressfrei auf die Piste! Die Packliste für den Skiurlaub). Опис лижного відпочинку містить ключові слова для включення уяви і введення сугеренда в штучну реальність: *die Pisten, die Sonne, der Schnee, die Skier*. Одним з чинників навіювання вважається візуалізація – образи і картини, викликають з пам'яті сугеренда спогади і пов'язані з ними емоції³⁹. Додавання лексики зі сфери тактильно-кінестетичної перцепції: *die Pisten unsicher machen, das Gesicht in die Sonne halten und den Schnee unter den Skiern spüren* формує цілісну картину сприйняття.

Підживлюючи позитивними емоціями довірливий діалог з реципієнтом, сугестор веде його від яскравого відчуття зимового

---

³⁹ Русланов Д.В. Трансовые методы в практике психотерапевта: аналитический обзор. *Медицина газета «Здоров'я України». Неврологія, Психіатрія, Психотерапія*. 2019. № 4 (51). С.40–43

відпочинку до необхідності складання (покупки) відповідних речей. Позитивне емоційне налаштування співрозмовника підтримується лексичними одиницями з емотивно-оцінною конотацією, експресивними конструкціями: окличним, еліптичним, парцельованим реченнями, питанням з імпліцитним позитивним диз'юнктом.

В межах тактики нейтралізації конфліктної загрози питальні речення використовуються не тільки з метою привернути і затримати увагу реципієнта, а й уникнути критичного сприйняття. Питання з імпліцитним позитивним диз'юнктом передбачає отримання відповіді, що підтверджує припущення сугестора: *Eine Insel nur für Sie und Ihre Lieben, mit jeder Menge Freiraum und Luxus? Das muss kein Wunschtraum bleiben. Aktuell steht ein Eiland der besonderen Art vor der britischen Küste zum Verkauf* (Der Spiegel, 12.01.2022, Das Glück wartet auf der Insel). Питання підштовхує сугеренда до позитивної реакції, що знижує здатність до свідомого спротиву ідеї – реалізувати мрію з грошима, виграними у лотерею.

Невласне-питальні речення, імітуючи діалог з сугерендом, реалізують спонукальну модальність з підкресленням вільного вибору «співрозмовника». Вживання умовного способу «приховує» вплив на реципієнта за некатегоричністю формулювання, гіпотетичністю як позитивної, так і негативної відповіді: *Sie möchten mehr über Gürtelrose wissen?* (Der Focus, Wie Gürtelrose das Leben für immer verändern kann). Імпліцитність передачі спонукальної інтенції неімперативною конструкцією уможлиблює здійснення завуальованого непрямого впливу, результатом якого є формування потреб і мотивів поведінки.

Формально питальні речення з питальним словом: *Wer kennt das nicht?* (Der Spiegel, 14.04.2022, Frühlingsgerüche sind wahre Glücksbringer) покликані створити довірливу атмосферу діалогу між зацікавленими в спільній комунікації співрозмовниками. Розташування в рекламному тексті питальних речень виокремлює важливі теми, що потребують уваги реципієнта. Симуляція динамічного, живого спілкування сприяє підведенню сугеренда до необхідної думки. Діалог може бути повністю експлікованим і вести до логічного розгортання актуальної для сугестора теми: *Wie aber ist das möglich? Die Antwort: Eben weil der Scanner in der Regel an einem Handschuh oder einer Manschette befestigt auf dem Handrücken liegt und sich komfortabel über einen Knopf an der Textilkomponente auslösen lässt*

(Der MM Maschinenmarkt, 05.04.2020, Fast quadratisch, praktisch und besser als gut). **Стимуляція сугестивного впливу може підсилюватися ефектом «читання думок» сугеренда: *Du fragst dich: Wie lange muss ich die Behandlung denn durchführen?*** (Brigitte, 15.02.2022, Lichttherapie. Hilft sie gegen den Blues?).

Стратегія ірраціоналізації свідомості розгортається через тактику моделювання гіпотетичних ситуацій, тактику міфологізації свідомості, тактику примітивізації дійсності. Тактика моделювання гіпотетичних ситуацій реалізується шляхом введення питальної модальності, яка забезпечує включення сугеренда в актуальну тему, що представляється як спільна думка, і знижує категоричність надання установки. Нетипові питальні речення, наприклад риторичні, спрямовані на реалізацію прихованої інтенції – апелювання до свідомості з метою змінити ставлення реципієнта: *Vernetzte Maschinen, Automatisierung, weniger Jobs? Digitalisierung im deutschen Mittelstand: «Keine Erkältung, die morgen vorbei ist»* (Der Focus, 06.10.2021, Digitalisierung im deutschen Mittelstand: «Keine Erkältung, die morgen vorbei ist»).

Риторичне питання з неповною синтаксичною структурою, переважання іменників, що виступають як опорні слова для зосередження уваги, скеровує динамічний перехід думки до необхідної відповіді. Негативна оцінка дигіталізації зумовлюється порівнянням з застудою (яка завтра не мине), тобто зі зрозумілим явищем, яке наявне в особистому досвіді кожного. Синтаксичні конструкції речень, підбір лексичних одиниць сигналізують про імітацію розмовного стилю, вдаваного діалогу з сугерендом, що забезпечує реалізацію сугестивного впливу.

Дієслова в умовному способі, передаючи гіпотетичну модальність, використовуються також як мовні засоби мітігації, пом'якшення категоричності, для уникання потенційно конфліктних ситуацій з метою підвищення ефективності впливу: *Was wäre wenn... wir nicht mehr warten müssten?* Через дистантний лексичний повтор сугестором прив'язується необхідне розгортання думки: *Warten verursacht beim Menschen Stress – Software-Lösungen arbeiten dagegen.* І для вирішення проблеми в гіпотетичній ситуації пропонується конкретний засіб. З сугестивною метою широко використовуються параграфемні елементи з атрактивною та смисловидільною функцією. Багатокрапка на позначення паузи, актуалізує мовчання, що інтригує, надає відтінку несподіваності. Через візуальне та

інтонаційне виділення тире привертає і зосереджує увагу сугеренда на певних відрізках висловлювання, що сприяє цілеспрямованому впливу на реципієнта. Додатковим чинником посилення сугестивної дії виступає фонетичний повтор – алітерація.

Міфологізація свідомості пов'язана з ідеалізацією та абсолютизацією цінностей, що створюють колективну ідентичність. Міфологеми можуть актуалізувати архетипний потенціал і виступати базовим змістом для стереотипів колективної свідомості. Важливою характеристикою міфологеми вважається наявність асоціативної логіки організації образу реальності. Перенесення архетипічних образів на реальні об'єкти буття робить міфологеми ефективним інструментом впливу на суспільну свідомість⁴⁰.

Древній архетип «спільної трапези» використовується в нативній рекламі пива Grevensteiner Radler: *Über das „Wir-Gefühl“ beim Abendbrot. Die ideale Basis, um zwischenmenschliche Beziehungen innerhalb der Familie oder unter Freunden zu pflegen. Zudem rufen wiederkehrende Rituale ein Gefühl von Zusammengehörigkeit in uns hervor – sogar über die Grenzen des eigentlichen Abendbrottes hinaus* (Der Focus, Ein Hoch aufs Abendbrot. Welche Emotionen wir mit dem Abendbrot verbinden). Спільна вечеря розглядається як соціальна практика, що забезпечує єдність родини, спільноти, усвідомлення себе частиною колективу, роду. Через актуалізацію архетипного змісту сугестор впливає на емоційну складову особистості сугеренда.

Застосування сугестивного прийому інтимізації абстрактного смислу здійснюється через поєднання в тексті лексичних одиниць (також у складі колокацій) з абстрактним значенням: *das „Wir-Gefühl“, zwischenmenschliche Beziehungen pflegen, ein Gefühl von Zusammengehörigkeit* і конкретним: *das Abendbrot, innerhalb der Familie, unter Freunden* з прив'язкою до особового займенника *uns*. Сугестор апелює до чуттєвої сфери реципієнта, викликаючи відчуття соціальної, емоційної і вольової єдності (з родиною, друзями, колегами). Створюється ланцюжок когнітивно-емоційних асоціацій: *das Abendbrot – Brot, Käse und Wurst – das Bier (Egal ob zur aromatischen Wurst, zum würzigen Käse oder zum frischgebackenen Brot – Grevensteiner macht an jedem Tisch eine gute Figur)*.

---

⁴⁰ Гуцол С.Ю. Психологічні особливості структурних складових неоміфологічного наративу. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. № 1. С. 104.

Категоричність стверджувального речення з маркером узагальнення *auch immer* та оцінними лексемами *gut, passend: Schließlich gehört zu einem guten Abendbrot auch immer das passende Getränk* пом'якшується питальним реченням з дієсловом в умовному способі *wäre* для оформлення ввічливої поради, пропозиції: *Wie wäre es zum Beispiel mit dem naturtrüben Grevensteiner Original?*

Тактика примітивізації дійсності втілюється через узагальнення та спрощення. Приховане навіювання міститься в висловлюваннях з маркерами узагальнення, наприклад, *die meisten von uns: Einfach mal innehalten und für ein paar Minuten abschalten. Diesen kleinen Luxus gönnen sich die meisten von uns im Alltag viel zu selten. Dabei sind Pausen echte Glücksbringer!* (Der Spiegel, 23.03.2022, Eine kleine Pause zum Glück). Авторська інтенція є замаскованою, навіювана думка представляється як загальновідомий факт. Застосування сугестивного прийому створення комплексних еквівалентів дозволяє поєднати явища без чітких причинно-наслідкових зв'язків через домислений реципієнтом логічний зв'язок. Результативність такого прийому полягає у психологічній готовності сугеренда пояснити собі репрезентовану думку, що знаходить в нього емоційний відгук або представлена як загально відома та прийнятна.

Сугестивний вплив реалізується через експресивне інфінітивне речення з незалежним предикативним інфінітивом, окличне речення. Модально-підсилювальна частка, що формує суб'єктивну модальність речення, стилістичні засоби виразності (літота, метафора) сигналізують про розмовний функціональний стиль. Прийняття сугерендом позиції сугестора забезпечується використанням емотивних лексичних одиниць з позитивною оцінкою. использование приёма обозначения контрастирующего содержания через использование лексических пар антонимического содержания

Ефективність тактики спрощення дійсності ґрунтується на несвідомому бажанні реципієнта знайти прості рішення проблем. Рекламний текст інформує про значення світла для настрою та відчуття щастя, рекорди в різдвяному освітленні в різних країнах світу, а також можливість просто і швидко знайти для цього гроші: *Wenn Sie bis Weihnachten noch einen dieser beiden Beleuchtungsrekorde brechen wollen, sollten Sie sich beeilen. Viel Zeit ist nicht mehr bis zum Fest. Sie fragen sich allerdings, wer den gesamten Dekokrams und den Energieverbrauch bezahlen soll? Kein Thema – mit den 72 Millionen*

Euro, die am Freitag im Eurojackpot warten, würde Sie bei Ihrer persönlichen Lichttherapie nichts mehr aufhalten (Der Spiegel, 15.12.2021, Eine Portion Licht fürs Glück). Сугестивний прийом пресупозиції дозволяє уникнути контролю свідомості реципієнта за рахунок привертання уваги до іншої дії – оформлення різдвяного освітлення для забезпечення хорошого настрою. Необхідна установка – гра в Євроджекпот – закладена як умова, попередня дія (просто отримання 72 мільйонів євро), на якій не фокусується увага.

Сугестор використовує мовні засоби сугестивного впливу, за допомогою яких намагається приспати критичне мислення сугеренда: фонетичні повтори, розмовну лексику, модальні дієслова, умовний спосіб дієслів, речення з неповними синтаксичними конструкціями, питальні речення, параграфемні елементи – тире.

ВИСНОВКИ

Екстралінгвальні засоби сугестивного впливу нативної реклами представлені її просторовим розміщенням, композицією, елементами дизайну, характеристиками графічних елементів, інтерактивними інструментами, відео– та аудіокомпонентами. Концепції конгруентного або контрастного включення до контенту медіаресурсу нативної реклами слугує меті – привернути і затримати увагу, але не порушити потоковість, безперервність процесу сприйняття. Інтерактивні опції спонукають реципієнта до активної взаємодії з матеріалом, що підвищує емоційну лояльність та знижує критичність сприйняття. Гіпертекстове середовище, надмірно впливаючи на декілька репрезентативних систем, стимулює адаптаційні зміни когнітивних стратегій реципієнта і створює умови для реалізації сугестивного впливу. Візуальні елементи рекламного контенту виступають джерелом емоційного зараження реципієнта, формують позитивне некритичне сприйняття інформації.

Поєднання методів сучасної прагмалінгвістики та положень НЛП дозволяє виокремити наступні стратегії реалізації сугестивного впливу нативної реклами: стратегія встановлення рапорту (тактика інтимізації спілкування, тактика підлаштування під репрезентативні системи сугеренда, тактика солідарності), стратегія введення в трансовий стан (тактика переважання свідомості, тактика опису трансових станів, тактика вікової регресії), стратегія гармонізації (тактика позитивного емоційного налаштування, тактика нейтралізації конфліктної загрози), стратегія ірраціоналізації

свідомості (тактика моделювання гіпотетичних ситуацій, тактика міфологізації свідомості, тактика примітивізації дійсності).

Підсилення сугестивної дії відбувається через вербальні елементи, які виступають засобами скорочення дистанції, імітації безпосереднього спілкування, формування низки ілюзій: ідентичності, соціальної, емоційної та вольової єдності, солідарності сугестора з сугерендом, самостійності прийняття рішення сугерендом, переваги іраціонального над раціональним. Апелювання до чуттєвої сфери реципієнта через ланцюжки когнітивно-емоційних асоціацій, вплив на когнітивні процеси реципієнта через переважанню сформованою складеною штучною реальністю сприяють зниженню критичного осмислення, зменшенню раціонально-логічної регуляції поведінки.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено аналізу реалізації сугестивного впливу нативної реклами як актуального виду рекламного дискурсу, що застосовує сугестивний потенціал вербальних і невербальних засобів. Визначено поняття «сугестія», «комунікативна сугестія», «вербальна сугестія» та проаналізовано їх диференціацію зі схожими явищами. Описано критерії виокремлення нативної реклами з інших форм рекламного контенту, її характерні риси та чинники ефективності.

Детально проаналізовано екстралінгвальні фактори сугестивного впливу нативної реклами: просторове розміщення, композиція, дизайн, графічні елементи, інтерактивні інструменти, відео– та аудіокомпоненти. Зазначено, що реалізацію сугестивного впливу нативної реклами забезпечують довіра реципієнта до медіаресурсу, відзеркалення особистісної системи цінностей в рекламному продукті, можливість інтерактивної взаємодії з контентом, стимуляція емоційної складової особистості та когнітивне переважанню сугеренда. Посидання методів прагмалінгвістики (контекстно-ситуативного та інтент-аналізу) та положень нейролінгвістичного програмування до аналізу мовного матеріалу дозволило виявити стратегії і тактики сугестивного впливу нативної реклами, мовну реалізацію яких проілюстровано на прикладах з сучасних німецьких онлайн-ЗМІ.

Література

1. Coskun, T., Cevahir, E. Native Advertising: Digitale Werbung mit neuen Formaten. Wiesbaden: Springer Gabler. 2019. 105 p.

2. Farnworth, D. A Lively Introduction to Native Advertising January. URL: <https://copyblogger.com/examples-of-native-ads/> (date of access: 03.07.22).
3. Guaglione, S. Outbrain Study Shows Added Trust. In Native Ads, Extends Partnership With SPH. *Publishers Daily*. 2019. November 27. URL: <https://www.mediapost.com/publications/article/343916/outbrain-study-shows-added-trust-in-native-ads-ex.html> (date of access: 24.07.22).
4. Harms, B. Native Advertising: Effective, Deceptive, or Both?. Groningen: University of Groningen, SOM research school, 2021. 125 p. URL: <https://doi.org/10.33612/diss.162005726> (date of access: 10.07.2022).
5. Harms, B., Bijmolt, T.H.A., Hoekstra, J.C. Digital Native Advertising: Practitioner Perspectives and a Research Agenda. *Journal of Interactive Advertising*. 2017. Vol. 17, issue 2. Pp. 80–91. URL: 10.1080/15252019.2017.1357513 (date of access: 14.07.2022).
6. IAB Europe Programmatic Native Advertising White Paper. 2018. URL: https://www.iab.it/wp-content/uploads/2018/12/IAB-Europe-Programmatic-Native-Advertising-White-Paper_November-2018-1-compressed.pdf (date of access: 21.07.22).
7. Interactive Advertising Bureau. Native Advertising Playbook 2.0. 2019. URL: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2019/05/IAB-Native-Advertising-Playbook-2_0_Final.pdf (date of access: 08.07.2022).
8. Jowett, G.S., O'Donnell, V. Propaganda and Persuasion. London: Sage. 2012. 396 p.
9. Keel, G., Dingerkus, F., Schuler, M. Native Ads erkennen und beurteilen. Winterthur: ZHAW Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften. 2021. 74 p. URL: <https://doi.org/10.21256/zhaw-23651> (date of access: 19.07.2022).
10. Kloot, L. Top Native Advertising Statistics for 2022. URL: <https://www.outbrain.com/blog/native-advertising-statistics/> (date of access: 16.07.22).
11. Kwon, E.S., Nyilasy, G., King, K.W., Reid, L.N. Putting Things into Context: A Meta-Analysis of Media Context Effects on Attitudinal Outcomes. *Journal of Advertising*. 2021. Volume 50, issue 3. Pp. 330-347. URL: 10.1080/00913367.2021.1895920 (date of access: 19.07.22).
12. Marvin, G. Native ads to make up 63 percent of mobile display ad spend by 2020, Facebook & IHS study finds. Facebook releases new stats on native advertising on its Audience Network. *Martech*. 2016. April 5. URL: <https://martech.org/native-in-stream-ads-63-percent-mobile-display-2020-facebook/> (date of access: 28.07.22).
13. Nufer, G., Wenk V. Wirkungen von Farben im Marketing. Reutlinger Diskussionsbeiträge zu Marketing und Management.

Tübingen: Hochschule Reutlingen. ESB Business School. No. 2017-2. 19 S. URL: <http://dx.doi.org/10.15496/publikation-16115> (date of access: 20.07.22).

14. Pacey, P. Advertorial vs native advertising: sisters or twins? *AdNews*. URL: <https://www.adnews.com.au/opinion/advertorial-vs-native-advertising-sisters-or-twins> (date of access: 01.07.22).

15. Perry, S.D., Jenzowsky, S.A., King, C.M. Using humorous programs as a vehicle for humorous commercials. *Journal of Communication*. 1997. Vol. 47, issue 1. P. 20–39. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1997.tb02691.x> (date of access: 02.07.22).

16. Pettersson, O. What's The Difference Between Branded And Sponsored Content? URL: <https://www.linkedin.com/pulse/branded-content-vs-sponsored-whats-difference-olle-pettersson> (date of access: 16.07.2022).

17. Sharma, A. Recall of television commercial as a function of viewing context: The impact of program-commercial congruity on commercial messages. *Journal of General Psychology*. 2000. Vol. 127, issue 4. Pp. 383–389. URL: <https://doi.org/10.1080/00221300009598592> (date of access: 02.07.22).

18. Stadler, R. Heikle Verwirrspiele mit dem Publikum. *Neue Zürcher Zeitung*. 2019. September 21. URL: <https://www.nzz.ch/feuilleton/medien/werbung-heikle-verwirrspiele-mit-dem-publikum-ld.1509533?reduced=true> (date of access: 14.07.2022).

19. Wojdyski, B.W. Native advertising: Engagement, deception, and implications for theory. In Brown, R., Jones, V.K., Wang, B.M. (Eds.). *The new advertising: branding, content and consumer relationships in a data-driven social media era*. Santa Barbara, CA: Praeg, 2016. P. 203–236.

20. Wojdyski, B.W., Evans, N.J. Going native: Effects of disclosure position and language on the recognition and evaluation of online native advertising. *Journal of Advertising*. 2016. Vol. 45, issue 2. P. 157–168. URL: <https://doi.org/10.1080/00913367.2015.1115380> (date of access: 13.07.22).

21. Булах Т.Д. Реклама у видавничій справі: навч. посібник. Харків: Харківська державна академія культури, 2011. 224 с.

22. Гарбар І.О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Запорізький нац. ун-т. Київ – Запоріжжя, 2019. 346 с.

23. Гарбар І.О. Методика дослідження вербальних маркерів сугестії у сучасному американському юридичному трилері. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 68–72.

24. Голоднов А.В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы): автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата филол. наук: 10.02.04; Санкт-Петербург. 2003. 247 с.

25. Гуцол С.Ю. Психологічні особливості структурних складових неоміфологічного наративу. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2011. № 1. С. 103–108.

26. Загнітко А.П. Комунікативно-стратегічні типи мовленнєво-мисленнєвих маніпуляцій: час Ведмедика Волдо. *Записки з українського мовознавства.* 2019. Вип. 26(2). С. 203–216.

27. Ільницька Л.Л. Англomовний сугестивний дискурс: дис... канд. філол. наук: 10.02.04; Київський нац. ун-т ім.Тараса Шевченка. Київ, 2006. 222 с.

28. Климентова О.В. Лінгво-сугестивний аналіз прагматичного тексту: емотивна кореляція. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2014. Вип. 3. С. 90–98.

29. Ковалевська Т.Ю. Нейролінгвістична Мілтон-модель у системі методів дослідження комунікативної сугестії. *Записки з українського мовознавства.* 2017. Вип. 24(2). С. 116–123.

30. Ковпак В.А. Маркування нативної реклами: фахові рекомендації ринку нативної реклами США. *Соціальні комунікації: стратегічні взаємодія та взаємовплив:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 15 травня 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 179–184. URL: https://sites.znu.edu.ua/znu_news//2020/1/mater__ali_konferents__yi_v__dredagovano.pdf. (дата звернення: 07.07.22).

31. Михайленко А. Колористика: магія кольору. Київ: ВСР, 2016. 396 с.

32. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія / за ред. В.А. Широкова. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.

33. Мудраченко Т.Б. Сугестія як засіб мовленнєвого впливу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна.* 2015. Вип. 56. С. 211–214.

34. Пайн П. Б. Джозеф, Гілмор Г. Джеймс. Економіка вражень: битва за час, увагу та гроші клієнта. Харків: Vivat, 2021. 416 с.

35. Романюк С.К. Комунікативні стратегії й тактики реалізації сугестивного впливу в дискурсі американської комерційної реклами. *Психолінгвістика.* 2009. Вип. 4. С. 235–242.

36. Русланов Д.В. Трансовые методы в практике психотерапевта: аналитический обзор. *Медична газета «Здоров'я України». Неврологія, Психіатрія, Психотерапія*. 2019. № 4 (51). С.40–43.

37. Садівничий В.О. Типи, види та особливості подачі контенту кросмедіа. Кросмедіа: контент технології, перспективи: кол. монографія / за заг. ред. В.Е. Шевченко. Київ: кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 40–47.

38. Скрябіна В., Скрябіна В.Б. Лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 265–274.

39. Ханецька Н.В. Психосоматика: теор.-практ. посібник. Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2019. 123 с.

40. Шершньова О. Специфіка інтерпретації поняття «гіпертекст» та його основних характеристик у сучасному науковому просторі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культура і соціальні комунікації. 2009. Вип. 1. С. 216–223. URL: http://eprints.ua.edu.ua/422/1/1_09_17.pdf (дата звернення: 01.07.22).

Information about the author:

Litvinova Maryna Mykhailivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Germanic
and Romance Philology and Translation

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

59-A, Tsentralnyi Ave., Sievierodonetsk, Luhansk region, 93400, Ukraine

ВІДТВОРЕННЯ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КІНОТЕКСТУ ПРИ ДУБЛЮВАННІ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ

Медвідь О. М., Часовських А. А.

ВСТУП

Кінематограф за останнє сторіччя став одним із найпоширеніших і найвпливовіших видів медіа. Зараз неможливо уявити світ без наявності фільмів, а їх різноманіття та різножанровість лише підсилює інтерес у глядачів. Кінематографія є також однією з новітніх форм міжнародної та міжкультурної комунікації, що потребує іновацій в сфері перекладу, а поява нових технологій не могла не вплинути на цей процес. Так з'явився переклад кінематографічної продукції, або аудіовізуальний переклад.

Незважаючи на короткий час свого існування, сегмент аудіо-відео перекладу наразі розвивається блискавичними темпами і потребує дослідження. У царині науки обговорення перейшло від вічних дебатів про переваги і недоліки дублювання, субтитрування і закадрового перекладу до глибшого і багатоаспектнішого аналізу проблем аудіовізуального перекладу (G. Anderman & J. Diaz-Cintas 2004¹, C. Pommier 1988², F. C. Varela 2001³)

Однією з найперших наукових праць, яка привернула увагу науковців до цієї галузі, вважається книга Reiss K. "Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik" (1971)⁴. Розвитку аудіовізуального перекладу за кордоном присвячені також роботи Díaz C. J. (1995)⁵,

---

¹ Anderman G., Diaz-Cintas J. *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. Palgrave Macmillan, 2009. 272 p.

² Pommier C. *Doublage et postsynchronisation*. Paris: Ed. Dujjaric, 1988. 126 p.

³ Varela F.C. *La traduction en los medios audiovisuales*. Universitat Jaume I, 2001. 260 p.

⁴ Reiss K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Hueber, 1971. 124 p.

⁵ Díaz C. J. *New Trends in Audiovisual Translation* (ed. by J. Bristol). *Multilingual Matters*, 2009. 288 p.

Gambier Y. (1996)⁶, Gottlieb H. (1998)⁷, Pisarska A. & Tomasziewicz T. (1998)⁸, Karamitroglou F. (2000)⁹, Mack G. (2000)¹⁰, Bartrina F. (2004)¹¹, Orero P. (2004)¹², Zabalbeascoa P. (2008)¹³, Limon D. (2012)¹⁴, Negro Alousque I. (2015)¹⁵, Jutronic D. & Karabatic T. (2016)¹⁶, etc.

Загальні методичні, технічні та окремі лінгвістичні проблеми кіноперекладу у перекладознавстві розглядали також А. Безверхня, В. Горшкова, О. Мазур, Н. Скоромислова, М. Снеткова та ін., але нам досі бракує належної історіографії аудіовізуального перекладу та більш глибокого аналізу різних парадигм його вивчення. Сучасні дослідження в сфері перекладу кінотекстів В. Демецької & О. Федорченко (2010)¹⁷, Я. Кривонос (2010)¹⁸, А. Кулікової (2011)¹⁹,

---

⁶ Gambier Y. *Les Transferts linguistiques dans les médias audiovisuels*. Presses Universitaires du Septentrion, Paris, 1996. 246 p.

⁷ Gottlieb H. *Subtitling*. In Baker M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge, 1998. P. 244–248.

⁸ Pisarska A., Tomasziewicz T. *Współczesne tendencje przekładoznawcze: [Podręcznik dla studentów neofilologii]*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1998. 253 p.

⁹ Karamitroglou F. *Towards a methodology for the investigation of norms in audiovisual translation*. Amsterdam: Rodopi, 2000. 300 p. Amazon.

¹⁰ Mack G. *Conference Interpreting on the Air: Live Simultaneous Interpreting on Italian Television*. (Multi) Media Translation: Concepts, Practices, and Research. Ed. Y. Gambier, H. Gottlieb. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2001. P. 125 – 132.

¹¹ Bartrina F. *The Challenge of Research in Audiovisual Translation*. Topics in Audiovisual Translation. Ed. P. Orero. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2004. P. 157 – 168.

¹² Orero P. *Audiovisual Translation: A New Dynamic Umbrella*. Topics in Audiovisual Translation. Ed. P. Orero. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2004. P. vii – xiii.

¹³ Zabalbeascoa P. *The Nature of the Audiovisual Text and Its Parameters*. The Didactics of Audiovisual Translation. Ed. J. Diaz-Cintas. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2008. P. 21 – 38.

¹⁴ Limon D. *Film titles and cultural transfer*. *Cultus: the Intercultural Journal of Mediation and Communication*. 2012. № 5. P. 189–208.

¹⁵ Negro Alousque I. *The role of cognitive operations in the translation of film titles*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. № 212. P. 237-241.

¹⁶ Jutronic D., Karabatic T. *Translation of English feature films titles in Croatian*. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 2016. № 8. P. 85–103.

¹⁷ Демецька В., Федорченко О. *До проблеми перекладу кінотекстів*. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. Херсон, 2010. Розд. IV. С. 239-243.

¹⁸ Кривонос Я. *Нормативні проблеми українського перекладу американської кінопродукції*. *Лінгвістика: зб. наукових праць*. 1 (19). Луганськ, 2010. С. 176-181.

¹⁹ Кулікова А. *Особливості, переваги та недоліки закадрового перекладу аудіовізуальної продукції*. Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур: матеріали ІХ Міжвузівської конференції молодих учених. Донецьк, 2011. С. 85 – 87.

Н. Бідасюк & І. Кучман (2012)²⁰, Р. Сегол (2015)²¹, Ціліної М. (2015)²² та ін. сприяли визначенню **актуальності** наших студій, зокрема дослідження зумовлено особливим місцем стилістично маркованої лексики та специфікою її перекладу в процесі дубляжу сучасних художніх фільмів.

Мета дослідження вивчити загальні тенденції щодо сучасних стратегій в кіноперекладі, а також проаналізувати особливості та адекватність відтворення лінгвостилістичних засобів зокрема на прикладі дубляжу англomовного кінотексту *«Минулої ночі у Сохо»* (*“Last Night in Soho”*) українською.

Відповідно до мети визначено низку **завдань**:

1) дослідити теоретичну базу аудіовізуального перекладу та його видів;

2) розглянути специфіку перекладу англomовних художніх фільмів у процесі дубляжу українською мовою, зокрема труднощі відповідності стилістично маркованих одиниць;

3) провести порівняльний аналіз перекладу лінгвостилістичних засобів художнього кінофільму *«Минулої ночі у Сохо»* (*“Last Night in Soho”*) з англійської мови на українську.

Матеріалом дослідження послужили англійська та українська версії кінофільму *«Минулої ночі у Сохо»* / *“Last Night in Soho”*. Жанр кінофільму *«Минулої ночі у Сохо»* – психологічний трилер, що потребує неабияких лінгвістичних, і не тільки, знань для відтворення дубляжу-перекладу досліджуваного аудіо-відео матеріалу. Кінотекст передбачає глядача, що досяг повноліття, тобто людину, яка здатна правильно розуміти причину вживання стилістично забарвленої лексики (зокрема молодіжного сленгу, ненормативної лексики, а також стилістичну метафоризацію гумористичного дискурсу в межах кінотексту).

У роботі для аналітичного вивчення теоретичного доробку з проблем аудіовізуального перекладу було використано загальні наукові **методи** аналізу та генералізації. Основними методами лінгвістичного дослідження, що використовуються, є метод

---

²⁰ Бідасюк Н. В., Кучман І. М. Синхронний аудіовізуальний переклад: виклики професії. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации. Симферополь : ТНУ им. Вернадского, 2012. Т. 25 (64). № 4. Ч. 1. С. 48–52.

²¹ Сегол Р. Редагування перекладу аудіовізуальних творів для назвучування. Вісник Книжкової палати. 2015. № 1. С. 49-51

²² Ціліна М. М. Сутність ідеоконцепту в українських радянських фільмонімах золотой колекції вітчизняного кіно. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. 2015. Т. 23, вип. 21(1). С. 83–86.

суцільної вибірки та аналізу лексичних одиниць кінотексту, зокрема метод компонентного аналізу, який допоміг при розподілі окремих лексичних і стилістичних одиниць на складові; а також метод інтерпретації та класифікації мовних одиниць; контекстуальний для вивчення семантики та прагматики одиниць, що досліджуються у кіноконтексті; аналіз визначень окремих лексикостилістичних одиниць через лексикографічні джерела. Вивчення особливостей відтворення стилістично-маркованих одиниць в процесі дубляжу було здійснено за допомогою лінгвостилістичного та контрастивно-перекладознавчого методів аналізування.

1. Теоретичне підґрунтя дослідження

1.1 Кінотекст як складова кінодискурсу

Кінематограф є одним із найвпливовіших засобів масової комунікації. Цей унікальний культурний феномен характеризується швидким розвитком, глобальним поширенням і впливом на аудиторію по всьому світу. Синтезуючи досягнення літератури, живопису, музики, театру та фотографії, кінематографісти використовують нову форму комунікації, в якій тісно переплелися різноманітні виражальні засоби. Із моменту свого народження в 1880-х роках кіно стало центром уваги кінокритиків, культурологів, психологів, соціологів і зокрема лінгвістів.

Ю. Г. Сорока досліджує кінодискурс з точки зору соціології, вивчає питання функціональної складової кінодискурсу. Вона вважає, що кінодискурс є дискурсом ліберальних цінностей, ідей модернізації та прав людини, формою і засобом поширення ліберальної ідеології в глобальному масштабі. Дослідниця відзначає наднаціональний характер кінодискурсу, його вплив на сучасну людину за допомогою аудіовізуальних засобів, які об'єктивують сприйняття реальності і є формою соціального знання, незважаючи на створювану віртуальну реальність²³.

І. Н. Лавриненко під кінодискурсом розуміє полікодове когнітивно-комунікаційне утворення, поєднання різних семіотичних одиниць в їхній нерозривній єдності, яке характеризується зв'язністю, цілісністю, завершеністю, адресністю. Кінодискурс виражається за допомогою вербальних, невербальних (в тому числі кінематографічних) знаків відповідно до задуму колективного

---

²³ Сорока Ю. Г. Кінодискурс повсякденності постмодерну. Постмодерн: Нова магічна епоха. Харківський нац. ун-т ім. Н. В. Каразіна, 2002. С. 47–49.

автора; він зафіксований на матеріальному носії і призначений для відтворення на екрані і аудіовізуального сприйняття кіноглядачами²⁴.

Лінгвісти розглядають кінодискурс як цілісну знакову систему, що є результатом взаємодії текстів у дискурсній сфері та різних дискурсів у семіосфері. Кордони між окремими текстами та дискурсами не є жорсткими, скоріше мінливими, оскільки тексти та дискурси постійно взаємодіють та впливають один на одного. Застосовуючи семіотичний підхід, кінодискурс можна визначити як необмежену множину фільмів (або фільмів, які розглядаються як кінотексти), що є результатом взаємодії між колективним авторським задумом, складним набором можливих реакцій глядача та самим фільмом – і вступають у тісний контакт у семіосфері²⁵.

На думку Є. Б. Іванової, «кінофільм – це текст, тобто зв'язний семіотичний простір. Фільм визначається як зафіксована на плівці чи іншому матеріальному носії послідовність кадрів, які є фотографічним чи намальованим зображенням, що зазвичай супроводжується звуковим рядом (мовленням, музикою, шумами)»²⁶.

Ю. Г. Ців'ян пише: «У певному наближенні будь-який фільм можна визначити як дискретну послідовність безперервних частинок тексту. Будемо вважати таку послідовність кінотекстом. Безперервні сегменти кінотексту будемо називати кадрами. ... Кінотекст – це ланцюг ядерних кадрів. ... Отже, деяке повідомлення, притаманне кінотексту, може бути виявлене лише після розгляду щонайменше двох ядерних кадрів і з'ясування, який з типів приєднання вони здійснюють. Тобто, одиницею кінотексту завжди є пара ядерних кадрів. Будемо називати це базовим ланцюгом, чи базовою синтагмою кінотексту»²⁷.

---

²⁴ Лавриненко І. Н. Стратегії та тактики мінікомуникативних ролей у сучасному англомовному кінодискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.

²⁵ Zaichenko S. Film Discourse as a Powerful Form of Media and its Multi-Semiotic Features. In The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. URL: https://www.researchgate.net/publication/335024412_Film_Discourse_As_A_Powerful_Form_Of_Media_And_Its_Multi-Semiotic_Features

²⁶ Иванова Е. Б. Интертекстуальные связи в художественных фильмах: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.19 Теория языка. Волгоград, 2001. С. 12.

²⁷ Цивьян Ю. Г. К метасеміотическому описанию повествования в кинематографе. Труды по знаковым системам: ученые записки Тартуского государственного университета. Тарту, 1984. Вып. XVII. С. 109-121.

Отже фільм, або кінотекст – це цілісне і завершене повідомлення, яке втілює авторську репрезентацію певної ідеї, виражену за допомогою вербальних і невербальних знаків, організованих відповідно до концепції колективного функціонально диференційованого автора за допомогою кінематографічного коду, що записані у вигляді послідовності кадрів і призначені для показу на екрані для індивідуального або колективного аудіовізуального сприйняття.

1.2 Види аудіовізуального перекладу

З перших днів кінематографа, щоб зробити фільми зрозумілими для аудиторії, яка не знайома з мовою оригіналу, потрібні були різні форми передачі мови на екрані. За останні 20 чи близько того років аудіовізуальна індустрія створила підґрунтя для активної діяльності. Окрім того, що аудіовізуальний переклад розвивається як професійна діяльність, насамперед завдяки цифровій революції, тепер аудіовізуальний переклад став помітним напрямком і наукових теоретичних досліджень.

Аудіовізуальний переклад наразі охоплює всі види мультимедійної передачі відео-аудіо інформації для виробництва чи постпродакшн у будь-якому медіа форматі.

Gottlieb H. виділяє чотири основні канали інформації, які враховуються при аудіовізуальному перекладі:

- 1) словесний аудіоканал: діалоги, закадровий голос, пісні;
- 2) невербальний аудіоканал: музика, звукові ефекти, закадрові звуки;
- 3) вербально-зоровий канал: субтитри, вивіски, примітки, написи, що з'являються на екрані;
- 4) невербальний візуальний канал: зображення на екрані²⁸.

Дослідники, серед яких зокрема можна назвати Díaz C. J., Gambier Y., Karamitroglou F., виділяють більше 10 типів аудіовізуального перекладу (як міжмовного, так і внутрішньомовного), які укладаються у дві стратегії: переозвучення (*re-voicing*) та субтитрування (*subtitling*)²⁹.

---

²⁸ Gottlieb H. *Subtitling*. In Baker M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge, 1998. P. 244–248.

²⁹ Gambier Y. *Les Transferts linguistiques dans les médias audiovisuels*. Presses Universitaires du Septentrion, Paris, 1996. 246 p.

До переозвучування відносять: закадровий переклад (voice-over або halfdubbing), коментар (narration), аудіоопис (audio description), адаптацію, або вільний коментар (free commentary), синхронний переклад (simultaneous interpreting) і дубляж (dubbing)³⁰.

За класифікацією М. В. Савко субтитри можуть бути:

1) внутрішньомовними (intralingual), такий вид субтитрів ще називають вертикальними: змінюється перцептивна модальність (усна мова перетворюється на письмовий текст);

2) міжмовним (interlingual): так званий діагональний тип субтитрування, при якому змінюється і перцептивна модальність, і мова;

3) відкритими (open), тобто. неопціональними, які є невід'ємною фізичною частиною фільму або телепрограми;

4) прихованими (closed), тобто опціональними, що подаються у вигляді телетексту, перегляд якого можливий лише під час застосування відповідного декодера³¹.

Кожна з перекладацьких технік має свої особливості та диктує перекладачеві свої правила. Так, субтитри – це текст, орієнтований на візуальне сприйняття. Центральне завдання перекладача у тому, щоб текст перекладу вийшов зручним для читання і містився в ігрові епізоди, тобто. необхідно співвіднести швидкість читання та тривалість епізоду. При цьому максимальний обсяг простору, який можуть займати субтитри, становить лише 20% від розміру екрана, і цей відсоток залежить від розмірів персонажів та їхнього розташування на екрані. Зазвичай нормою є два рядки тексту у нижній частині екрана. Крім того, субтитрування передбачає трансформацію усного тексту в письмовий.

Аудіодискрипція перетворює візуальну інформацію в слова, передає візуальний образ у розмовну мову, доповнюючи таким чином звуки та діалоги з фільму. Аудіодискрипція виконує дві функції: з одного боку, це аудіовізуальний знак фільму, який сліпі не мають можливості зрозуміти, а з іншого боку, вона доповнює «ціле» поясненнями звуків, які зрозумілі лише через їх зв'язок із зображеннями, як і субтитри. Аудіодискрипція включає інтерсеміотичні процеси передачі, які виходять за межі мовних чи

---

³⁰ Díaz C. J. *New Trends in Audiovisual Translation* (ed. by J. Bristol). *Multilingual Matters*, 2009. 288 p.

³¹ Савко М. В. *Аудіовізуальний переклад в Україні. Мова і культура*. Київ, 2011. Вип. 14, Т. VI (152). С. 353–357.

культурних визначень традиційних концепцій перекладу. Ефективність звукового опису залежить від того, як усі ці знаки пов'язані між собою. За Vero J. F. L. аудіодискрипція – це описовий метод вставки-пояснення та опису обстановки, персонажів та дій, які відбуваються в різних аудіо-візуальних засобах, коли ця інформація про ці візуальні елементи не пропонується в звичайній аудіопрезентації³².

Закадровий переклад – це переклад вихідного повідомлення, виконаний приблизно в одночасному режимі, який переважно використовується в контексті монологу, наприклад, відповіді на запитання в інтерв'ю або кілька реплік однієї особи. Закадровий переклад передбачає розміщення звукової доріжки цільового тексту поверх приглушеної звукової доріжки вихідного тексту. Luuken G. M. уточнює, що у цьому типі аудіовізуального перекладу не враховуються регіональні діалекти, акценти чи особливості мовця³³.

Наступною технікою за Mack G. є коментар, який визначається як прийом аудіовізуального перекладу, що не зосереджується на рухах губ оригінального тексту і не спрямований на повне відновлення вихідного тексту, а прагне до більш вірного перекладу вихідного тексту приблизно в одночасному режимі. Закадровий переклад і коментар дуже схожі, але розширення перекладу є відмінною рисою: коментар – це свого роду розширений голос за кадром, який характеризується формальними граматичними структурами або навіть використанням кількох голосів³⁴.

Вільний коментар або адаптація – це закадровий голос, який не зосереджується ні на рухах губ оригінального тексту, ні на вірності цільового тексту, а також ні на одночасному режимі виконання, і часто доповнюється різними публіцистичними елементами. Текст висвітлюється частково або повністю³⁵.

На думку Н. В. Бідасюк і І. М. Кучмана аудіовізуальний переклад – це вид перекладу, який поєднує у собі компоненти

---

³² Vero J. F. L. *Translating Audio Description Scripts: The Way Forward? Tentative First Stage Project*, 2006.

³³ Luuken G. M. *Overcoming Language Barriers in Television. Dubbing and Subtitling for the European Audience*, Manchester: The European Institute for the Media, 1991. 232 p.

³⁴ Mack G. *Conference Interpreting on the Air: Live Simultaneous Interpreting on Italian Television. (Multi) Media Translation: Concepts, Practices, and Research*. Ed. Y. Gambier, H. Gottlieb. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2001. P. 125 – 132.

³⁵ Karamitroglou F. *Towards a methodology for the investigation of norms in audiovisual translation*. Amsterdam: Rodopi, 2000. 300 p.

вербального супроводу до відеоряду. Найчастіше його можна зустріти на теренах телевізійної галузі під час перекладу кінофільмів, а також іншої аудіо- та відеопродукції. Основною ознакою аудіовізуального перекладу є синхронізація вербального та невербального³⁶.

Отже, аудіовізуальний переклад, як правило, є перекладом мовленнєвої складової відео. Маючи справу з аудіовізуальним продуктом, перекладачі працюють не лише з кінотекстом, а й з іншими невербальними аспектами медіа-мистецтва, які мають поліфонічний характер. При **дубляжі** зокрема створюється текст, розрахований на усне сприйняття, так само як і відтворення. Дубляж, ймовірно, є для перекладача однією з найскладніших технік, адже на виході має вийти фільм, де створюється ілюзія того, що актори говорять мовою перекладу, тому його іноді називають «одомашненням» (domestication)³⁷.

2. Дублювання як вид кіноперекладу

2.1 Особливості та труднощі дублювання

Дубляж – це вид міжмовного аудіовізуального перекладу, який передбачає повну заміну звукової доріжки вихідної мови на звукову доріжку цільової мови з метою адекватного сприйняття кінофільму в країнах, де мова оригіналу не є рідною. Díaz C. J. виділяє ще один важливий момент дубляжу – вплив на аудиторію цільової мови має бути еквівалентним впливу оригінального аудіовізуального продукту на свою «рідну» аудиторію³⁸. Таким чином, дубляж орієнтований на цільову аудиторію, що змушує перекладача адаптувати вихідний текст за лінгвостилістичними і лінгвопрагматичними стандартам, існуючими у мові перекладу.

Особливість дубляжу як виду перекладу полягає в необхідності підготовки адекватного тексту на мові перекладу, що забезпечує досягнення синхронізму складової артикуляції акторів з відеорядом

---

³⁶ Бідасюк Н. В., Кучман І. М. Синхронний аудіовізуальний переклад: виклики професії. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации. Симферополь : ТНУ им. Вернадского, 2012. Т. 25 (64). № 4. Ч. 1. С. 48–52.

³⁷ Szarkowska A. The Power of Film Translation. Translation Journal, 2005. Vol. 9. № 2. URL: <http://accurapid.com/journal/32film.htm>

³⁸ Díaz C. J. New Trends in Audiovisual Translation (ed. by J. Bristol). Multilingual Matters, 2009. 288 p.

при одночасному дотриманні темпу мовлення та тривалості окремих реплік.

Головний принцип дубляжу полягає у забезпеченні синхронізації аудіорядів та відеоряду з метою створення ілюзії правдоподібності та реалістичності дій, зображених на екрані.

Chaume F. вважає, що синхронізація – це один з головних характеристик перекладу у процесі дублювання, який полягає у співпадині перекладу у вхідній мові з артикуляцією, манерою говорити, паузами та рухами тіла акторів на екрані³⁹.

Дублювання створює таке відчуття, ніби актори кінофільму розмовляють мовою перекладу, тобто мовою, рідною для глядачів. Процес дублювання включає в себе не лише переклад оригінального кінотексту мовою приймаючої культури, а й певні технічні маніпуляції.

Варто зазначити, що існують два види дубляжу в залежності від мовних специфік, що у своєму дослідженні розглядає О. В. Полякова:

– внутрішньомовний дубляж (автоматичне заміщення діалогів, постсинхронізація) полягає в тому, що актори, які зіграли ролі в кінофільмі після зйомок переозвучують самих себе чи переозвучуються іншими акторами в спеціально обладнаному студіо. Необхідність постсинхронізації викликана тим, що звукозапис, створений в процесі зйомок, не завжди має належну якість (випадкові шуми, нерозбірлива вимова);

– міжмовний дубляж (власне дубляж) – повне заміщення оригінальної мови акторів мовою перекладу⁴⁰.

За Luyken G. M. основна функція дубляжу полягає в тому, щоб зробити зрозумілим іншомовний кіноматеріал, разом зі «створенням ілюзії, що персонажі на екрані спілкуються рідною для аудиторії мовою»⁴¹. Це зовсім не означає, що глядачі не знають того, що переглядають іноземний фільм, при вдалому дублюванні вони просто не повинні цього помічати, і навіть усвідомлювати. У зв'язку з цим дублювання вважається методом перекладу, який піддає текст оригіналу найбільшим модифікаціям і таким чином робить його

---

³⁹ Chaume F. Teaching synchronisation in a dubbing course: Some didactic proposals. The didactics of audiovisual translation. Spain, 2008. P. 129 -141.

⁴⁰ Полякова О. В. Дублювання як вид кіноперекладу. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 338–341.

⁴¹ Luyken G. M. Overcoming Language Barriers in Television. Dubbing and Subtitling for the European Audience, Manchester: The European Institute for the Media, 1991. P 73.

більш зрозумілим для аудиторії завдяки використанню методу **доместикації** (одомашнення). Це метод, за якого перекладені діалоги «підлаштовуються під рухи та міміку акторів фільму»⁴². Як уважає Venuti L., доместикація – це природна тенденція перекладу, що полягає в плавному, ідіоматичному та прозорому відтворенні, яке стирає іноземні характеристики оригіналу та підлаштовується до потреб і цінностей вітчизняної цільової культури⁴³. Дублювання в цьому сенсі є гарним прикладом доместикації. Серед інших різновидів аудіовізуального перекладу саме дублювання найбільше видозмінює структуру оригіналу.

Головний принцип дубляжу полягає у забезпеченні синхронізації аудіорядів та відеоряду з метою створення ілюзії правдоподібності та реалістичності дій, зображених на екрані.

Chaume F. вважає, що синхронізація – це один з головних характеристик перекладу у процесі дублювання, який полягає у співпадинні перекладу у вхідній мові з артикуляцією, манерою говорити, паузами та рухами тіла акторів на екрані⁴⁴.

2.2 Перекладацькі трансформації

Оскільки переклад охоплює щонайменше дві мови й дві культурні традиції, перекладачу слід докласти багато зусиль, щоб показати культуру мови оригіналу у мові реципієнта так, щоб глядач зрозумів ту інтенцію і прагматику, що доносить автор в оригіналі. Переклад є звичному значенні, а саме переклад з однієї мови на іншу є інтерлінгвальним (міжмовним) типом перекладу, який залежить від мінімум двох мовленнєвих систем.

Кінотекст являється повідомленням, яке містить у собі як вербальний, так і невербальний компоненти, що й спричиняє певні складнощі його перекладу. Перекладач має постійно враховувати невербальний план вираження – перекладати окрім словесного наповнення також і комунікативні настановки, які закладені у репліку кіногероя автором кінотексту.

Аби уникнути проблем зі сприйняття фільму, перекладач звертається за допомогою до перекладацьких трансформацій, під якими розуміють відхилення від потенційно можливого семантико-

---

⁴² Там само.

⁴³ Venuti L. *The Translation Studies Reader*. L.: Routledge, 1992. 560 p.

⁴⁴ Chaume F. *Teaching synchronisation in a dubbing course: Some didactic proposals. The didactics of audiovisual translation*. Spain, 2008. P. 129 -141.

структурного паралелізму мов оригіналу та перекладу з метою більш чіткої і повної передачі текстових імплікацій, а також самостійне творче рішення при передачі мовних одиниць оригіналу, що не мають прямих відповідників в мові перекладу та діють лише у межах певного контексту⁴⁵.

Застосування стилістичних фігур і тропів, наприклад, надає художньому кінотексту яскравості і виразності. У перекладача є вибір: спробувати скопіювати стилістичний прийом оригіналу, або у випадку, коли це не можливо – перекладачеві необхідно створити власний стилістичний засіб в тексті перекладу, такий засіб, що буде мати аналогічний ефект. При передачі тропів – порівнянь, епітетів, метафор, оксюморонів, алюзій та ін. – перекладачеві кожного разу потрібно прийняти рішення: чи раціональним зберегти їх основоположні образи, або оптимальнішим рішенням буде заміна в перекладі іншим стилістичним засобом⁴⁶.

Перекладачі вдаються до перекладацьких трансформацій як для досягнення адекватності цільового тексту, так і для виявлення яскравішого та доречнішого еквівалента, який допоможе відтворити найбільш близький зміст і сприятиме адаптації висловлювання до певного жанру кінофільму.

За Т. В. Кропінною перекладацькі трансформації можна умовно поділити на 5 груп:

- 1) лексичні (транслітерація, транскрибування, калькування);
- 2) лексико-семантичні (конкретизація, генералізація, семантична модуляція, логізація, синонімічне розрізнення (диференціація));
- 3) граматичні (послідовний буквальний переклад, членування речення, об'єднання речень, граматичні заміни (заміна частини мови, граматичної форми, члена речення));
- 4) лексико-граматичні (додавання або вилучення/опущення слів, антонімічний переклад, компенсація, цілісне перетворення, змістовий розвиток, еквівалентна заміна, описовий переклад);

---

⁴⁵ Амеліна С. М., Кашперська В. О. Лексичні заміни при перекладі текстів аграрного спрямування у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Науковий вісник. Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, 2017. Ч. 215. 1-а Серія Філологічні науки. С. 135–140.

⁴⁶ Richard W. J. Pragmatics and Cinematic Discourse. Lodz Papers in Pragmatics, 2012. P. 4–14.

5) стилістичні (стилізація, змінення акценту, лексико-семантичні зміни на основі метонімії та метафори)⁴⁷.

1. Лексичні трансформації:

– Калькування – це особливий вид запозичення, при якому структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно мовними засобами мови-сприймача.

– Транслітерація – це передача слова або тексту, що записані графічними засобами іншої системи, при цьому роль звукової точності є другорядною, головним є передача писемності.

– Транскрипція пов'язана з точною (наскільки це можливо) передачею звучання іноземного слова. Географічні власні назви, назви підприємств тощо транслітеруються або транскрибуються. При наявності зафіксованого еквівалента використання даних трансформацій не є необхідним⁴⁸.

2. Лексико-семантичні трансформації:

– Конкретизація – це заміна загального поняття на поняття більш вузького плану і використовується, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці нижче, ніж міра впорядкованості відповідної їй за змістом одиниці в мові перекладу⁴⁹.

– Генералізація полягає у перетворенні лексеми мови оригіналу з вузьким значенням на лексему мови перекладу з ширшим значенням і застосовується, коли: 1) найменування предмету нічого не говорить адресату; 2) найменування є зайвим у межах даного контексту; 3) загальне значення є більш прийнятним зі стилістичних причин⁵⁰.

– Лексичне додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі змісту речення оригіналу⁵¹.

---

⁴⁷ Кропінова Т. В. Переклад кінотексту: специфіка кінотексту як перекладацького об'єкта. Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки : Мовознавство. Луцьк, 2009. № 6. С. 407–412.

⁴⁸ Омельчук А. С. Власні назви та особливості їх перекладу (на матеріалі українських, іспанських перекладів античних міфів і легенд). Київ: Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка. С. 122–126.

⁴⁹ Бабенко О. В., Королік І. О. Трансформаційні процеси в перекладі. Науки. Теорія і практика. Київ, 2010. С. 100–102.

⁵⁰ Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2017. 296 с.

⁵¹ Колесник А. О., Белікова О. Ф. Перекладацькі прийоми під час перекладу термінології наукових текстів. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2010. Вип. 1. С. 719–727.

– Лексичне вилучення є протилежним до додавання – лексична одиниця вилучається задля зменшення нагромадження речення або виключення тавтології.

– Сміслова або контекстуальна заміна – це така лексична перекладацька трансформація, яка полягає в заміні словникового відповідника при перекладі контекстуальним, лексично пов'язаним з ним⁵².

– Антонімічний переклад полягає у заміні певного поняття на поняття йому протилежне. Існує три види цієї трансформації: а) негативація, б) позитивація, в) анулювання двох наявних у реченні негативних семантичних компонентів⁵³. При цьому змінюється уся структура речення для збереження загального сенсу.

– Цілісне перетворення – найважчий вид контекстуальної заміни при перекладі. Воно полягає у розумінні сталого виразу у мові оригіналу і його передачі у мові перекладу зовсім іншими лексичними засобами⁵⁴.

3. Граматичні трансформації:

– Додавання граматичних одиниць застосовується, коли у тексті перекладу з'являються нові лексичні елементи, експліцитно розкриваючи те, що в тексті оригіналу виражено граматично⁵⁵.

– Вилучення граматичних одиниць. При перекладі вилучаються частіше за все слова, які є семантично надмірними. При дослівному перекладі, переклад буде здаватися дуже громіздким з цими «зайвими» словами, що ніяк не впливають на значеннєві елементи мовлення⁵⁶.

– Перестановка застосовується, коли при перекладі у мові перекладу виникає неприпустиме поєднання слів⁵⁷.

– Зміна порядку слів, їхніх частин, граматичних форм, членів речення, конструкцій і структури речення – ці трансформації

---

⁵²Кривонос Я. Нормативні проблеми українського перекладу американської кінопродукції. Лінгвістика: зб. наукових праць. 1 (19). Луганськ, 2010. С. 176-181.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

⁵⁵ Кулікова А. Особливості, переваги та недоліки закадрового перекладу аудіовізуальної продукції. Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур: матеріали ІХ Міжвузівської конференції молодих учених. Донецьк, 2011. С. 85 – 87.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

обумовлені суто тема-рематичними відносинами у межах певної мови⁵⁸.

– Членування речень – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в мові оригіналу перетворюється на дві або більше предикативні структури у мові перекладу. Цю трансформацію використовують для кращого сприйняття тексту⁵⁹.

– Об'єднання речень – граматична заміна, при якій синтаксична структура двох простих речень в оригіналі перетвориться шляхом з'єднання в одне складне речення в перекладі⁶⁰.

4. Лексико-граматичні трансформації

– Компенсація – спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті іншим засобом, причому необов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі⁶¹.

– Описовий переклад – це такий прийом перекладу окремих лексичних елементів вихідної мови, коли вони не мають прямих еквівалентів в мові перекладу і замінюються непрямим еквівалентом-словосполученням, яке адекватно передає зміст цих одиниць⁶².

5. Стилістичні трансформації:

– Стилістична компенсація полягає в заміні стилістичних засобів тексту оригіналу іншими рівноцінними стилістичними засобами в тексті перекладу чи в компенсуванні стилістичних засобів, що були вилучені в одному місці, рівноцінними стилістичними засобами в іншому⁶³.

– Стилістична нейтралізація «знімає» експресивність та емоційність у реченні. Зазвичай її використовують задля нейтралізації висловлювань-незадоволень або лайливих виразів⁶⁴.

---

⁵⁸ Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2017. 296 с.

⁵⁹ Лавриненко І. Н. Стратегії та тактики мінікомунікативних ролей у сучасному англомовному кінодискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.

⁶⁰ Кучер З. І., Орлова М. О., Редчиць Т. В. Практика перекладу: навч. посібник для студентів ВНЗ. Вінниця: Нова Книга, 2013. 504 с.

⁶¹ Бабенко О. В., Королік І. О. Трансформаційні процеси в перекладі. Науки. Теорія і практика. Київ, 2010. С. 100–102.

⁶² Там само.

⁶³ Білогур А. М. Лінгвістичний статус та особливості перекладу стилістично маркованої лексики: робота на здобуття кваліфікаційного рівня магістра: 0.35 Філологія / наук. кер. І. В. Ущаровська. Суми: СумДУ, 2021. 60 с.

⁶⁴ Там само.

– Стилістична спеціалізація надає емоційно нейтральному слову експресії⁶⁵.

3. Використання перекладацьких трансформацій в українському перекладі кінофільму «МИНУЛОЇ НОЧІ У СОХО»

Український переклад кінофільму «*Минулої ночі у Сохо*»⁶⁶ / “*Last Night in Soho*”⁶⁷ містить у собі велику кількість перекладацьких трансформацій, вони є майже у кожній репліці. Ми вичленили найяскравіші та найцікавіші, і у цьому розділі детально розглянемо їх та проведемо прагмостилістичний аналіз використання чотирьох найбільш популярних наразі стилістичних аспектів сучасних кінотекстів.

3.1 Переклад гумору

Гумор у кожного народу свій – ось тут на допомогу приходять перекладачі з великим багажем досвіду, нестандартним мисленням, креативністю та бажанням викликати посмішку у глядача. Під час перекладу жартів, каламбурів, незграбних ситуацій найчастіше перекладачі використовують прийоми цілісного перетворення, смислової або контекстуальної заміни та компенсації. Все це спричинено не лише структурними розбіжностями в мовах оригіналу та перекладу, а перш за все відмінностями в культурах відповідних народів, що вимагає прагматичної адаптації в перекладі, зокрема кінотекстів.

У кінострічці «*Минулої ночі у Сохо*» / “*Last Night in Soho*” ми віднайшли наступні переклади дотепів та каламбурних ситуацій:

(1) – *Do you have enough space? Don't you need socks – A шкарпетки влізуть? Ужє ж наче нікуди.*

– *Socks. – Нікуди? (кидає шкарпетки прямо з шухляди).*

Як можна помітити, перекладачі під час дубляжу діалогу між онукою та бабусею вдалися до прийому цілісного перетворення, аби передати занепокоєність першої розмірами валізи та кількістю речей для переїзду. Разом із тим український варіант звучить не лише

---

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Фільм *Минулої ночі у Сохо*. URL: <https://sweet.tv/movie/23016-minuloji-nochi-u-soho>

⁶⁷ *Last Night in Soho*. URL: <https://www.amazon.com/Last-Night-Soho-Thomasin-McKenzie/dp/B09LVWVG55>

органічно в мовленнєвому контексті, а й створює жартівливу атмосферу, підкреслюючи теплі стосунки у родині.

(2) – *And if it all gets too much in there, you'll tell me? – І якщо буде важко, одразу кажи мені.*

– *In the city – У коледжі?*

Наступний приклад ілюструє контекстуальну заміну, покликану підкреслити веселий жартівливий настрій головної героїні, Елоїзи, та акцентувати увагу глядачів на новому місці розвитку подій – коледжі. Таким чином, ми розуміємо не лише з контексту, а й зі слів акторів, що Елоїза має їхати в інше місто на навчання. Цікаво й те, що перекладачі не пішли шляхом локалізації та використали більш характерний термін для англійських реалій вищої освіти. Тому в перекладі ми чуємо «коледж», а не «університет».

(3) – *Ву колись працювали в пабі? – You ever even worked in a pub before?*

– *No. But we all have to start somewhere. – Ні, та треба ж із чогось починати.*

– *I'll get you a G&T. – Тоді почніть із джинсу з тоніком.*

Даний приклад чудово ілюструє прийом смислового розвитку, покликаний акцентувати увагу глядачів на атмосфері в барі та підкреслити вмільсть управляючої спілкуватися із клієнтами і потенційними працівниками.

(4) – *Do you believe in spirits? – Ву вірите у блудні душі?*

– *What kind of question is that? That brown stuff pays your wages. – Що за дурнувате питання? Для них наш заклад і створено.*

– *I mean, do you believe in ghosts? – Тобто чи вірите ви у духів?*

– *Ghosts? Why, are you scared down here? Look, I believe every old house, public or not, has its history, but this place? If this place is haunted by anything, it's the good times. The good vibrations and I don't mean The Beach Boys. When it's empty in here all I hear is the laughs. Every gangster, every copper, every red-faced lush has been in here and all those high spirits have soaked into the walls. You could probably get drunk just on that. – Духів? Ні. А що тобі страшно у нас? Сюди зазирає лише дух добрих часів. Коли тут нікого, я тільки й чую жарти й сміх: сміх гангстерів, сміх конів і сміх всіх червонопиких алкашів, що пили тут. Дух їхнього перегару всмоктався в стіни. Тобі б і понюшки вистачило щоб захмеліти.*

Цей уривок діалогу ілюструє використання кількох трансформацій одразу. Прийом конкретизації дає можливість

класифікувати привидів. Прийом додавання, покликаний підкреслити здивування барменші щодо подібних питань. І вже звичний смисловий розвиток забарвлює діалог жартівливим характером. Більше того, тут було зафіксоване використання неологізму «понюшка», який органічно вписався в контекст і звучання української мови.

(5) – *So you guys know each other from before? – Тож ви давно знайомі?*

– *Oh we go way back, what is it now? Fifteen minutes? – Та, сто п'ятсот років. Приблизно 15 хвилин.*

– *Something like that. – Так, чи, може, 16.*

Яскравий приклад смислового розвитку, який базується на числівниках. Основним числом, від якого й почалася робота із трансформацією оригіналу, було «15», що складається із десяти та п'яти. Українцям характерне використання виразів із «стома роками» для передачі чогось довготривалого. Тож, «150» вживається задля гіперболізації – більше «15» вдесятеро. Подальше використання «16» знову повертає нас до стрижневої одиниці «15», але в значенні «приблизно» / «більше».

3.2 Переклад молодіжного сленгу

У сучасній українській літературній мові все більше стають актуальними тенденції, що характеризуються прагненням відійти від вивчення мови як традиційної лінгвістичної системи, зокрема науковців все більше привертає увагу лексики різних соціальних груп як підґрунтя суспільно-практичної діяльності людей. Через те, що мова кожної нації постійно розвивається і поповнюється новими лексемами як шляхом виникнення нових слів в межах материнської мови, так і шляхом запозичення з інших мов, особливо англійської (завдяки і великому впливу англомовного кінематографу), виникає потреба в систематизації й кодифікації нових лексем. Особливо швидких змін та поповнень зазнає молодіжний сленг, оскільки молодь занадто вдається до запозичень «модних слів».

Найпродуктивнішими способами перекладу в даному випадку можна вважати пошук альтернативних варіантів під час трансформацій безквівалентної лексики: транскодування чи калькування, пряме значення чи описовий переклад, але обов'язково із урахуванням контексту.

(6) – *Oh, good. – Класно!*

(7) – **I really liked** what you were drawing today. – **Прикольний** у тебе вийшов ескіз цієї сукні.

(8) – Well, I guess **you could** get the next year of boxes. – Якщо за оту коробку візьмешся буде **кльово**.

(9) – **I'm glad** you're not. – Це **офігенно**, що ти не така.

Конкретизація підкреслює молодий вік героїв і тенденцію до використання неформальних словечок, характерних для українців: **кльово, прикольно, класно, офігенно**.

(10) – **Couldn't afford to**. We just **took a picture** outside, then went to a **Wimpy**. – А ми там не їли. У нас грошей не було. Тож ми **сфоткались** і пішли собі в **бургерну**.

Окрім використання сленгу в даному перекладі також можна помітити прийом генералізації, пов'язаний із необізнаністю українського глядача із мережею бургерних у Лондоні.

(11) – A **nice police lady** came around asking questions about you. About your wellbeing. – Одна **поліціанточка** до мене заходила розпитувала про твою персону.

Як ми знаємо, в українській мові останнім часом почали все частіше виринати фемінітиви. Нам здається, що їх вживання у перекладах лише позитивно вплине на їх подальше включення до мовлення пересічних українців, яким інколи важко прийняти нові форми уже звичних професій, що сприймаються часто несерйозно.

(12) – You might've found your **first stalker**. – Ваш **перший маньяк-шанувальник**.

Цей приклад ілюструє застосування описового перекладу задля пояснення, що є «сталкінг».

(13) – **Killer!** – **Трешак**.

– My aunty believes **in all sorts of witchy**. – Моя тітка вірить у **значно крейзовірі штуку**.

Сучасна молодь полюбляє приправляти повсякденне мовлення англіцизмами. Приклади вище ілюструють добірку еквівалентів, які скоріше б за все використав пересічний підліток для опису чогось дивного чи лякаючого.

(14) – I tried **vaping**. – Я пробувала **вейпнути**.

Ще один приклад англіцизму, проте наразі перекладачі вдалися до транскрибування із граматичною заміною герундія на форму дієслова в українській.

(15) – *I think she's a real code beige... I'm getting **born-again Christian vibes off of her**...* Серйозно. Від неї так і **тхне занудно-церковним духом. А-ля, я у мамі цяця.**

(16) – *All of us **turn up in our Sunday best**, she's **rocking her own design**.* – *Ми всі **повиряджалися у найбрєндєвіше**, а їй **стало духу власне одягти.***

Дані приклади наповнені колоритною лексикою, тому вони вимагатимуть бути перекладені відповідно. В даному випадку перекладачами було обрано стилістично яскраві еквіваленти з українських реалій.

3.3 Переклад ненормативної лексики

Поруч із слєнгїзмами у будь-яких сучасних фїльмах про молодь ми чуємо й використання ненормативної лексики. Це все їснує у свїті кїнострічок для створення відповідного антуражу та додаткової характеристики героїв. Проте, якщо перекладати кожен одиницю ненормативної лексики відповідним українським еквівалентом (ї чи він їснує?) і випускати картину в прокат або на телебачення, це може негативно позначитися на культурї країни. До того ж, це можуть почути діти і прийняти такий вид спілкування за норму. Таким чином, до перекладу стилістично зниженої (але соціально обумовленої) лексики слід підходити вибірково. Не варто слїпо заповнювати кїнотекст ненормативною лексикою. Перекладачеві необхідно, з одного боку, знайти еквівалент, який би відповідав змісту і стилю, не спотворивши оригінальний кїнотекст, і з іншого боку, не вийшовши за літературні норми мови перекладу.

Саме тому наступні приклади ілюструють пом'якшення при перекладі лайливих слів. Проте цікаво, що від цього сприйняття фїльму аж ніяк не погіршується. Перекладачі змогли відтворити потрібні емоції героїв та антураж відповідних сцен. Більше того, велика кількість характерних для української мови ненормативних лексем додають діалогам гумористичного характеру та колориту.

(17) – *Time to **break out the big guns**, lets really get on this, **bitch**.* – *На поле виходить важка артилерія. Ну що, **дївулі**, у відрив?*

– *Hush. That's future Cami talking. And you know what? **Fuck her**. We have to live in the now. So, **hoes** – Ти хвилюєшся про майбутнє? А не **пїшло б воно у дупенцію**? Живімо сьгодні, **красуні**. То що, **сучки**?*

(18) – *It's **pretty shit**....* – *Так, **хрїнуємо**.*

– *You actually listen to this **granny shit**?* – *Що це за доісторична хрінь?*

– *You can **fucking talk**...* – *Чувак, чие б уже нявчало.*

– *Don't pay any attention to **him**...* – *Не зважай на таких козлів.*

3.4 Переклад метафор

Проблема перекладу метафори широко досліджується в останні роки з двох точок зору: когнітивної та суто лінгвістичної. В основі кожного підходу лежать чотири основні особливості, які слід враховувати при дослідженні перекладу метафори: можливість застосування основних перекладацьких прийомів, дискурс, стилістика тексту та культурологічна специфіка.

Дослідники розглядають метафору з лінгвістичної точки зору і в тих випадках, коли дослівне перенесення метафоричного вираження неможливе, рекомендують вдаватися до перекладацьких трансформацій (калькування, описового перекладу, опущення, порівняння, заміни образу, перефразування чи добору еквівалентів). Слід зазначити, що перекладацькі трансформації часто бувають комплексного характеру, якщо предметом перекладу виступає складна, не конвенційна метафора. Це чудово ілюструють наступні приклади:

(19) – *It's funny because there is **some truth** in it.* – *Як не смішно, дрібка правди у цьому є.*

(20) – *Got it **for buttons** off the old owner.* – *Потім купила у старого власника за конійки.*

Заміна образу на більш притаманний для української мови є ознакою висококваліфікованого перекладу:

(21) – *You look like you've had a **fright**.* – *Ти до смерті перелякана.*

(22) – *Don't judge me on the **cigarettes**. All that **hoo-haa** the other night got me going again.* – *Так, грішна. Знову закурила. Учорашня катавасія вибила мене з колії.*

Цілісне лексичне перетворення поряд зі звуковим відтворенням фрази і зміною образів не шкодять передачі смислу повідомлення, а лише акцентують увагу на відповідних фразах та моментах, що характеризує хороший дубляж:

(23) – *I hear you were quite **the ladies' man**.* – *Кажуть, ви були тим же Донжуаном.*

(24) – *Was **Handsey** bothering you?* – *Що, Донжуан діставав тебе?*

Два попередніх приклади ілюструють використання спершу еквіваленту (звичного для реалій української культурної спадщини), а потім вже контекстуальної заміни, покликаної задля додаткової характеристики героя і акцентів на його вподобання по життю.

(24) – *So, what did you get up to last night in Soho? Out with some guy? Or girl!* – *То що ж ти робила минулої ночі в Сохо? Тусила із хлопцем? Чи дівчиною? На колір і смак як-то кажуть.*

У цьому випадку перекладачі вдалися до прийому додавання характерного для ситуації виразу, аби через призму метафори підкреслити свободу вибору кожного з нас.

Інколи вдається знайти метафоричний еквівалент, звичний і зрозумілий для українського глядача:

(25) – *You tuned to the moon?* – *У хмарах витаємо?*

У наступному прикладі ми маємо справу із антонімічним перекладом:

(26) – *Honestly, I'd be lying if I said I was having the best time in North London so far.* – *Чесно, я досі не можу сказати, що я у північному Лондоні, як у свіій таріліці.*

А у другій частині ординарну фразу при дублюванні вирішили підсилити, перефразувавши за допомогою метафоричного відповідника.

Не всі метафори перекладаються з таким же відтінком емоційності, що й оригінал. Інколи перекладачі вдаються до пом'якшення варіативного відповідника:

(27) – *All right, knock us dead.* – *Ну що, здивуйте нас.*

Дуже часто кінотекст «Минулої ночі у Сохо» / «*Last Night in Soho*» потребує в перекладі додавання та цілісного перетворення з використанням метафори, що виявляється стилістично яскравішим варіантом:

(28) – *No. I just need... an escape.* – *Ні, мені просто потрібна тиха гавань.*

(29) – *You have to be careful. Bad apples.* – *Будь обережна. Довкола багато паршивих овець.*

– *I'm scrappy. I can take them.* – *А я сірий вовк. Я їх усіх з'їм.*

Ці приклади ілюструють застосування також смислового розвитку і «одомашнення». Український глядач, наприклад, згадає казку про злих вовків і жарт стане доречнішим.

ВИСНОВКИ

Кіноіндустрія вважається однією з домінуючих форм культури у світі, що виходить за рамки мистецтва, і стала частиною життя людей, навіть більше того, справила величезний вплив на формування мови, способу життя і людських цінностей. Для того, щоб ознайомитися з іноземними кіношедеврами, ми вимушені звертатися до їхнього продубльованого (перекладеного) варіанту. Враховуючи масштаби кіноринку та споживчу аудиторію, переклад фільмів, безперечно, є наразі однією з найпоширеніших форм перекладу в нашому суспільстві.

Переклад фільму завжди пов'язаний з певними труднощами не лише лінгвістичного, а й технічного характеру, що безпосередньо впливає на ступінь еквівалентності та адекватності перекладу оригіналу, а також його технічного втілення на екрані (тобто синхронність артикуляції акторів та реплік дублерів).

Вибір способу аудіовізуального перекладу значно впливає на сприйняття іншомовного фільму цільовою аудиторією, що належить до іншої культури. Немає єдиного універсального способу перекладу кінофільмів, це залежать від різних як лінгвальних, так і екстралінгвальних факторів, зокрема важливим є взаємозв'язок між культурами цільової мови та мови джерела, оскільки це значно впливає на результат перекладу. Для якісного перекладу художніх фільмів перекладачеві необхідно чітко розуміти авторську ідею та передати її з усіма нюансами авторського тексту із збереженням індивідуального стилю автора. Стилiстична обробка та адаптація кінотексту має відбуватися з урахуванням реалій та традицій країни, мовою якої робиться аудіовізуальний переклад.

У ході лінгвостилістичного аналізу особливостей перекладу популярного англомовного фільму *«Минулої ночі у Сохо»* (*“Last Night in Soho”*) українською було з'ясовано, що основними типовими труднощами, враховуючи художній стиль кінотексту, є метафоричність виразів, національно– та соціо-специфічні реалії, молодіжний сленг і жарти. При перекладі подекуди можна натрапити на добір еквівалентів, перефразування та граматичні трансформації, але найчастіше аудіовізуальний характер перекладу кінотексту потребує використання комплексних перекладацьких трансформацій, зокрема антонімічного та описового перекладу, цілісного перетворення, контекстуальної заміни, додавання,

сміслового розвитку тощо, що вимагає неабияких всебічних знань від перекладачів як дипломатів міжкультурних зв'язків.

АНОТАЦІЯ

Стаття вивчає кінофільм як об'єкт лінгвістичного та перекладознавчого дослідження, оскільки це явище мистецтва є комплексною системою представлення знань, що містить, крім тексту, й екстралінгвістичні фактори, важливі для осмислення кінофільму як цілісного культурного феномену. Аудіовізуальний переклад кінотекстів, як доводить дослідження, має враховувати розбіжності в ментальних і культурних особливостях, що потребують адекватного відтворення.

У сучасному кіноматографі з його прагненням до натуралізму розмовна та стилістично маркована лексика є невід'ємною частиною кінотексту. Ознайомлення з цим типом лексики необхідне для оволодіння важливою частиною лінгвістичних і культурологічних досліджень, що сприяють умінню «розшифровувати» підтекст, асоціативний план висловлювань, без чого не може обійтися хороший перекладач, прагнучи максимально наблизити аудиторію до автора.

Дане дослідження включає в себе порівняльний аналіз перекладу лінгвістичних засобів англійського кінофільму «*Минулої ночі у Сохо*» (“*Last Night in Soho*”) українською, зокрема характеристику здійснених перекладацьких трансформацій та найбільш поширених стратегій, використаних при дубляжі кінофільму.

Література

1. Амеліна С. М., Кашперська В. О. Лексичні заміни при перекладі текстів аграрного спрямування у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Науковий вісник. Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, 2017. Ч. 215. 1-а Серія Філологічні науки. С. 135–140.
2. Бабенко О. В., Королік І. О. Трансформаційні процеси в перекладі. Науки. Теорія і практика. Київ, 2010. С. 100–102.
3. Бідасюк Н. В., Кучман І. М. Синхронний аудіовізуальний переклад: виклики професії. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации. Симферополь : ТНУ им. Вернадского, 2012. Т. 25 (64). № 4. Ч. 1. С. 48–52.

4. Білогур А. М. Лінгвістичний статус та особливості перекладу стилістично маркованої лексики: робота на здобуття кваліфікаційного рівня магістра: 0.35 Філологія / наук. кер. І В. Ущаровська. Суми: СумДУ, 2021.60 с.
5. Гордієнко Н. М., Михайленко А. В. Типологія компенсації як засобу перекладацьких трансформацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. № 30. Т. 2. С. 83-85.
6. Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2017. 296 с.
7. Демецька В., Федорченко О. До проблеми перекладу кінотекстів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. Херсон, 2010. Розд. IV. С. 239-243.
8. Иванова Е. Б. Интертекстуальные связи в художественных фильмах: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук спец.: 10.02.19 Теория языка. Волгоград, 2001.
9. Кияк Т. Р., Огуй А. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова): підруч. для студентів ВНЗ. Вінниця: Нова Книга, 2006. 592 с.
10. Колесник А. О., Белікова О. Ф. Перекладацькі прийоми під час перекладу термінології наукових текстів. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2010. Вип. 1. С. 719–727.
11. Кропінова Т. В. Переклад кінотексту: специфіка кінотексту як перекладацького об'єкта. Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки : Мовознавство. Луцьк, 2009. № 6. С. 407–412.
12. Кривонос Я. Нормативні проблеми українського перекладу американської кінопродукції. Лінгвістика: зб. наукових праць. 1 (19). Луганськ, 2010. С. 176-181.
13. Кулікова А. Особливості, переваги та недоліки закадрового перекладу аудіовізуальної продукції. Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур: матеріали ІХ Міжвузівської конференції молодих учених. Донецьк, 2011. С. 85 – 87.
14. Кучер З. І., Орлова М. О., Редчиць Т. В. Практика перекладу: навч. посібник для студентів ВНЗ. Вінниця: Нова Книга, 2013. 504 с.

15. Лавриненко І. Н. Стратегії та тактики мінікомунікативних ролей у сучасному англомовному кінодискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2011. 20 с.

16. Лук'янова Т. Стратегії адаптації при перекладі назв англомовних фільмів українською мовою. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2011. Вип. 15. С. 310–313.

17. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

18. Назаренко Н.І. Vox philology (Голос філолога): Збірник наукових праць. Маріуполь: МДУ, 2013. Випуск 2. 268 с.

19. Омельчук А. С. Власні назви та особливості їх перекладу (на матеріалі українських, іспанських перекладів античних міфів і легенд). Київ: Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка. С. 122–126.

20. Полякова О. В. Дублювання як вид кіноперекладу. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 338–341.

21. Савко М. В. Аудиовізуальний переклад в Білорусі. Мова і культура. (Науковий журнал). Київ, 2011. Вип. 14, Т. VI (152). С. 353–357.

22. Сегол Р. Редагування перекладу аудіовізуальних творів для назвучування. Вісник Книжкової палати. 2015. № 1. С. 49–51.

23. Синегуб С.В. Theorie und Praxis der Übersetzung: Deutsch – Ukrainisch. Теорія та практика перекладу з німецької мови: навч. посібник. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2018. 272 с.

24. Сорока Ю. Г. Кінодискурс повсякденності постмодерну. Постмодерн: Нова магічна епоха. Харківський нац. ун-т ім. Н. В. Каразіна, 2002. С. 47–49.

25. Цивьян Ю. Г. К метасемиотическому описанию повествования в кинематографе. Труды по знаковым системам: ученые записки Тартуского государственного университета. Тарту, 1984. Вып. XVII. С. 109–121.

26. Цілина М. М. Сутність ідеоконцепту в українських радянських фільмонамах золоті колекції вітчизняного кіно. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. 2015. Т. 23, вип. 21(1). С. 83–86.

27. Anderman G., Diaz-Cintas J. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. Palgrave Macmillan, 2009. 272 p.

28. Bartrina F. The Challenge of Research in Audiovisual Translation. *Topics in Audiovisual Translation*. Ed. P. Orero. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2004. P. 157 – 168.
29. Chaume F. Teaching synchronisation in a dubbing course: Some didactic proposals. *The didactics of audiovisual translation*. Spain, 2008. P. 129 -141.
30. Díaz C. J. *New Trends in Audiovisual Translation* (ed. by J. Bristol). *Multilingual Matters*, 2009. 288 p. URL: https://www.academia.edu/28177583/New_Trends_in_audiovisual_translation (accessed date: 15.06.2022).
31. Dries J. *Breaking Eastern European Barriers / J. Dries*. *Sequentia*. 1995. V. II. № 4. P. 6.
32. Gambier Y. *Les Transferts linguistiques dans les médias audiovisuels*. Presses Universitaires du Septentrion, Paris, 1996. 246 p.
33. Gottlieb H. Subtitling. In Baker M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge, 1998. P. 244–248.
34. Jutronić D., Karabatić T. Translation of English feature films titles in Croatian. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*. 2016. № 8. P. 85–103.
35. Karamitroglou F. *Towards a methodology for the investigation of norms in audiovisual translation*. Amsterdam: Rodopi, 2000. 300 p. Amazon. URL: <https://www.amazon.com/Towards-Methodology-Investigation-Audiovisual-Translation/dp/9042006196> (accessed date: 16.05.2022).
36. Limon D. Film titles and cultural transfer. *Cultus: the Intercultural Journal of Mediation and Communication*. 2012. № 5. P. 189–208.
37. Luyken G. M. *Overcoming Language Barriers in Television. Dubbing and Subtitling for the European Audience*, Manchester: The European Institute for the Media, 1991. 232 p.
38. Mack G. *Conference Interpreting on the Air: Live Simultaneous Interpreting on Italian Television. (Multi) Media Translation: Concepts, Practices, and Research*. Ed. Y. Gambier, H. Gottlieb. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2001. P. 125 – 132.
39. Negro Alousque I. The role of cognitive operations in the translation of film titles. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. № 212. P. 237-241.

40. Orero P. *Audiovisual Translation: A New Dynamic Umbrella*. Topics in Audiovisual Translation. Ed. P. Orero. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2004. P. vii – xiii.
41. Pisarska A., Tomaszewicz T. *Współczesne tendencje przekładoznawcze: [Podręcznik dla studentów neofilologii]*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1998. 253 p.
42. Pommier C. *Double et postsynchronisation*. Paris: Ed. Dujjaric, 1988. 126 p.
43. Reiss K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Hueber, 1971. 124 p.
44. Richard W. J. *Pragmatics and Cinematic Discourse*. Lodz Papers in Pragmatics, 2012. P. 4–14. URL: https://www.academia.edu/43139182/Reconstructing_Urban_Ambiance_in_Smart_Public_Places (accessed date: 15.05.2022).
45. Szarkowska A. *The Power of Film Translation*. Translation Journal, 2005. Vol. 9. № 2. URL: <http://accurapid.com/journal/32film.htm> (accessed date: 15.06.2022).
46. Varela F.C. *La traducción en los medios audiovisuales*. Universitat Jaume I, 2001. 260 p.
47. Venuti L. *The Translation Studies Reader*. L.: Routledge, 1992. 560 p.
48. Vero J. F. L. *Translating Audio Description Scripts: The Way Forward? Tentative First Stage Project*, 2006. URL: http://www.euroconferences.info/proceedings/2006_Proceedings/2006_Lopez_Vera_Juan_Francisco.pdf (accessed date: 18.06.2022).
49. Zaichenko S. *Film Discourse as a Powerful Form of Media and its Multi-Semiotic Features*. In *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences*. URL: https://www.researchgate.net/publication/335024412_Film_Discourse_As_A_Powerful_Form_Of_Media_And_Its_Multi-Semiotic_Features (accessed date: 22.06.2022).
50. Zabalbeascoa P. *The Nature of the Audiovisual Text and Its Parameters*. *The Didactics of Audiovisual Translation*. Ed. J. Diaz-Cintas. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2008. P. 21 – 38.

Список джерел ілюстративного матеріалу

51. ФІЛЬМ Минулої ночі у Сохо. URL: <https://sweet.tv/movie/23016-minuloji-nochi-u-soho> (дата звернення 22.05.2022).

52. Last Night in Soho. URL: <https://www.amazon.com/Last-Night-Soho-Thomasin-McKenzie/dp/B09LVWVG55> (accessed date: 21.05.2022).

53. Last Night in Soho Script. URL: <https://8flix.com/screenplays/last-night-in-soho-2021-screenplay-written-by-edgar-wright-krysty-wilson-cairns/> (accessed date: 21.05.2022).

Information about the authors:

Medvid Olena Mykolaivna,

Candidate of Philological Sciences
Associate Professor at the Department of Germanic Philology
Deputy-Dean of the Faculty of Foreign Philology
and Social Communications
Sumy State University
2, Ryskoho-Korsakova str, 40000, Sumy, Ukraine

Chasovskykh Anastasia Arkadiivna,

Master in Philology at the Department of Germanic Philology
Sumy State University
2, Ryskoho-Korsakova str, 40000, Sumy, Ukraine

POETICS OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE: TRANSLATION STRATEGIES

Naboka O. M.

INTRODUCTION

Attention to contemporary political discourse, the considerable strengthening of the role of politics and politicians in modern world, which is now on the verge of a radical redistribution of the political influence and hence the political map of the world, and a close cooperation between political structures and mass media, led to the emergence and a quite rapid development of some new branches of knowledge or disciplines, such as political science, conflictology, imageology, etc. They deal with scientific analysis of political activity and politicians' behavior. A powerful surge of interest in the study of political discourse caused the emergence of a new branch in linguistics – political linguistics which deals with interrelation of language and politics in the realm of political discourse.

In a broad sense, political discourse is a type of institutional discourse that includes various speech acts in the public sphere of politics in combination with extralinguistic social and cultural factors (clear rules for conducting socio-political activities, subjects of political communication, typical political views or ideological positions) to obtain and maintain political power.

Today's political discourse fully reflects language picture of the world and contemporary linguistic consciousness of any modern society. In the framework of political performance, the politician's political thinking, his communicative actions and linguistic peculiarities of his speech texts are in close interactions. Moreover, there is a direct relationship between the role, the place of the country in the international arena and the linguistic behavior of those officials who represent it. That's why, a systematic and deep study of stylistic features of different texts of political discourse through the prism of poetics is quite urgent and actual. Besides, it is particularly important due to the growing scientific interest to stylistically marked heterogeneous and diverse political textual mainstream, which is associated with excessive politicization of the modern world in general,

charismatic and free behavior of politicians, as well as violation of definite stylistic canons of form and content of political texts.

A great variety of approaches, concepts and definitions of political discourse, without any doubt, testify to its interdisciplinary nature and raise questions about its epistemological status in modern humanitarianism. Indeed, most scholars engaged in general political discourse analysis are both linguists and discourse analysts (Chilton, 1985, 1988; Geis, 1987; Wilson, 1990; Wodak & Menz, 1990). However, when we try to trace the already worked out specific discursive approaches in political linguistics, we can come to the conclusion that this is one of the few areas that has so far been little studied from the point of view of poetic nature of political texts. Most often we come across scientific investigations of political communication and rhetoric (Bitzer, 1981; Chaffee 1975; Graber 1981; Swanson & Nimmo 1990), or discursive-analytical studies (Gamson 1992; Thompson 1987d). In the USA, we can find many researches in the field of presidential rhetoric (Campbell & Jamieson 1990; Hart 1984; Snyder & Higgins 1990; Stuckey 1989; Thompson 1987e; Windt 1983, 1990).

The goal of the research is to reveal the poetic specificity of the texts of the political discourse from translation perspective. Following this goal, it is necessary to solve the following tasks: to clarify the notion of “political discourse” and highlight the main features of different texts of the discourse in question; to determine the use of stylistic means and devices in texts of political discourse of Joe Biden and Boris Johnson at different language levels and translation strategies of revealing it; to single out typical lexical, semantic and syntactic stylistic means in political texts of these politicians and trace their pragmatic functions.

In political linguistics, there are broad and narrow interpretations of the notion of political discourse. In a broad sense, political discourse is any language formation, the subject, addressee or content which belongs to the sphere of politics; speech acts in a certain paralinguistic context – political activity, views and beliefs, including its negative manifestations (avoidance of political activity, lack of political beliefs); discursive practices that identify the participants of political discourse as such or form a specific topic of political communication.

A somewhat narrower interpretation of political discourse is offered, in particular, by the Dutch linguist T. van Dijk. He believes that political discourse is primarily a type of text of a corresponding genre, limited to a specific sphere of functioning, namely politics. In other words, any

discourse is political when it accompanies a political act in a political setting¹.

In modern discursive studies, political discourse is considered from different perspective, depending on the aspect of research: as an object of linguistic and cultural study², as a kind of ideological discourse, and as a manifestation of political communication³.

Using a field approach to analyzing the structure of political discourse, E.I. Sheigal reveals its intersection with other types of discourses, such as: legal, scientific, media, pedagogical, advertising, religious, household, artistic, sports and game, and military. The researcher also identifies structural features of political discourse texts, such as: 1) institutionality, 2) informativeness, 3) semantic uncertainty, 4) phantomity, 5) esotericism, 6) distancing, and 7) authoritarianism⁴.

Thus, in the context of our research, we understand political discourse as a certain institutional communication that has a specific system of professionally oriented signs, that is, its linguistic specificity.

Usually, analyzing political leaders speeches within the framework of political linguistics, scientists describe speech behavior of a politician, study rhetorical strategies of his political activity, and reconstruct his linguistic personality, which hide behind his text. But the poetic approach to the study of such texts involves the identification of stylistically marked elements of the language (political vocabulary, highly specialized terms, words characteristic to a definite functional language style, neologisms, phraseological units, stylistic means and devices, word combinations) and their emotional components of the content (special connotations and associations) from the point of view of their relationship with the corresponding systems of values of the target audience.

Besides, in the language of political texts we often find various expressive means and stylistic devices, images and symbols, based on definite cultural peculiarities, but their correct understanding or interpretation is determined by the common collective consciousness.

---

¹ Dijk, van T. A. (1996). Discourse, power and access. In C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds) *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*: 84-104. London: Routledge.

² Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М. : ИТДК «Гнозис», 2004. 326 с.

³ Kondratenko N. V. Strategies and Tactics of Communication in Parliamentary Discourse. *Research Journal Studies about Languages*, 36. Kaunas University of Technology, 2020. P. 17-29.

⁴ Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М. : ИТДК «Гнозис», 2004. 326 с.

Therefore, a politician should be able to “hit the right chord” in this collective consciousness, his statements must fit into the “universe” of thoughts and assessments, into all the multiple inner worlds of his addressees, “consumers” of his political discourse.

Any discourse in general, and political discourse in particular, by its nature, is aimed at the appropriate suggestion, and therefore it is necessary for a politician in his speeches to take into account the system of views of a potential interpreter to modify the intentions, thoughts and motivation of actions of his political audience. It is because of these changes of ideological principles that unexpected “transitions” from one political belief to radically another can sometimes occur in the political program, which are quite contrary to the expectations of the speaker.

It is possible to return or change certain instructions of the addressee in the desired direction by successfully combining the appropriate stylistic means and devices, and by placing the desired statement in a strong position in the political text. It is worth emphasizing that only by creating in the addressee a feeling of voluntary acceptance of someone else’s opinion, interest, relevance, truth and satisfaction, the politician will be able to succeed in this suggestion.

According to E.I. Sheigal, in political communication, the most important function is instrumental, when a politician focuses on achieving a certain communicative influence on the addressee with the help of his special choice of appropriate linguistic means.

Stylistic peculiarities of political discourse

The semantic space of texts of political discourse includes three types of signs: specialized verbal (political terms, anthroponyms), specialized non-verbal (political symbols and signs) and non-specialized, which were not originally oriented to this sphere of communication, but as a result of stable functioning in it acquired appropriate content. A key feature of modern political discourse, despite its theatricality, is that politicians often try to veil their real pragmatic/political goals, using such stylistic devices as nominalization, ellipsis, metaphorization, metonymization, special intonation, and other ways of influencing the consciousness of the electorate and opponents. For example, the grammatical form of a verb (active or passive) can be politically significant, as it not only has a certain influence on the perception of cause-and-effect relationships by the recipient of the message but also leads to a rethinking of the situation regarding who exactly is the main actor in the described situation.

It is amazing how the choice of the sequence of words in enumeration can affect the understanding of the situation presented by the politician. Thus, by changing the word order in a sentence (this stylistic device is called inversion), you can also change the stylistic effect of this stylistic device in general. In addition, the appropriate order of words in enumeration affects memorization.

As the poetic analysis of the illustrative material basis showed, texts of political discourse of recent years are characterized by a wide use of words and phrases with evaluative semantics, stylistically marked vocabulary, as well as slang, and sometimes even invectives. This can be explained by the fact that strict stylistic regulation, which determined a strict observance of relevant stylistic norms (language, speech, genre, ethical, compositional, and others) has remained in the past. For example, a wide range of syntactic stylistic devices also has a corresponding manipulative potential and therefore are actively used in political texts under analysis. Among them we distinguish: exclamatory sentences, various types of inversion, rhetorical questions, and syntactic parallelism.

Usually, the political speeches of British and American politicians are known for powerful vocabulary and creative use of expressive means which are appropriate for political discourse in general. At the same time, individual poetics of such texts can lead to successful political results. For example, the stylistic device of repetition helps the audience to focus on the main point and is a good example of “soft” imposition: *Lynching was a pure terror to enforce the lie that **not everyone, not everyone**, belongs in America, **not everyone** is created equal⁵.*

*We created 365,000 **new manufacturing jobs** in America just last year. The best year for U.S. **manufacturing jobs** in nearly 30 years. Good-paying **jobs**. **Jobs** you can raise a family on. **Jobs** that can't be outsourced.*

*...But **we have** to gather the information. **We have** to continue to provide Ukraine with the weapons they need to continue to fight, and **we have** to get all the details to have a war crimes trial⁶.*

Thus, the standard argumentation for a wide range of English audience is ensured by the frequent use of lexical repetitions and synonyms that convey the meaning of the sequence, duration or repetition of actions, and clarification of the reported information. In general, they create the

---

⁵ The Guardian URL <https://www.theguardian.com/international>

⁶ Twitter Joe Biden URL <https://twitter.com/joebiden>

integrity of political speeches and perform a rhythm-forming function, which is especially important for political speeches texts.

The provided poetic analysis of political texts under consideration proved, that neologisms, metaphorical comparisons, personifications, metaphors, epithets, hyperboles, dysphemisms, and sometimes euphemisms prevail in English political discourse texts. Let's consider some of them. For example: *...while one could be sympathetic to ordinary Russians, the way Mr Putin was leading Russia was "utterly catastrophic" and his invasion of Ukraine was "inhuman and barbaric"*.

Here, the use of exergasia (the use of phrases with synonymous semantic features ("*inhuman and barbaric*" – "*негуманный і варварський*") in combination with negatively colored epithet "catastrophic" to describe Russian invasion of Ukraine increases emotional tension of this political text and gives it special stylistic coloring.

Politicians often resort to metaphors because it is an extremely powerful stylistic device that bears an enormous emotional charge and simultaneously uncovers the most essential features of any text.

Understanding metaphors still is a challenge for linguists, psychologists and translation studies scholars. As George Lakoff claims "metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action. Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature".

Different types of metaphors can overlap and be confused that is why it is important to differentiate at least the most vivid sides of each of them. Stylistically metaphors influence the text in such a way that it becomes challenging both for the reader and translator. Besides, metaphor is an outstanding device which shows the author's thoughts and his way of thinking. In other words, metaphor is an important stylistic tool that allows us, on the one hand, to implement convictions of political texts and, on the other, their manipulative influence. For example: *How can you negotiate with a crocodile when it has your leg in its jaws, that is the difficulty that Ukrainians face*⁷.

The metaphor "*negotiate with a crocodile*" implies personification: under the aggressive image of "crocodile" the president of Russia is meant. It is quite obvious, that any negotiations with him are dangerous and fruitless, especially when it (a crocodile) "*has your leg in its jaws*". This zoometaphor is rather powerful and, in our opinion, conveys the military

---

⁷ Twitter Boris Johnson URL <https://twitter.com/borisjohnson>

and political situation in Ukraine quite successfully. It emphasizes the futility of any negotiations with the aggressor (it is impossible to negotiate with someone who wants to kill you).

Let us analyze the poetic influence of a metaphorical comparison in the following sentences: *The Ukrainians have **the courage of a lion**. President Zelenskyy has given **the roar of that lion**. The UK stands unwaveringly with the people of Ukraine. Glory to Ukraine*⁸.

Here, the former Prime Minister of Great Britain metaphorically compares the bravery of Ukrainians to the bravery of a lion, thus expressing his deep respect for Ukrainians. The lion traditionally symbolizes the king of beasts, who is not afraid of anything. This stylistic device also indicates the polysemanticization of zoonyms in texts of political discourse. In the next sentence the phraseological unit “*to roar like a lion*” emphasizes the political power of President Zelenskyy as the leader of a strong and free people all over the world.

*I will do everything in my power **to starve Putin’s war machine**. We are stepping up our sanctions and military support, as well as bolstering our humanitarian support package to help those in need on the ground*⁹.

Here the politician Boris Johnson uses metonymy to show his negative attitude towards the war in Ukraine: he emphasizes that while Russia wants half of the world to starve and suffer from famine by blocking grain transportation from Ukrainian ports of Odesa and Mykolaiv, the civilized world will starve his military machine by applying new economic sanctions and providing constant military support for Ukraine.

In contemporary political texts, we often find stylistic enumerations with gradation effect that do not overload them, but on the contrary, create the opposite effect. For example, a phrase “it’s an amazing country” is accompanied by the gradation of stylistically strong epithets *an inexcusable war, an absolutely inexcusable and unnecessary war* that modify the noun “war”, the Russia-Ukraine war. All of them serve as a syntactic device of structuring the entire text, a powerful tool of political persuasion and influence on the audience: “*Over the last few hours I’ve been able to see quite a lot of your beautiful country and **it’s an amazing country**. I’ve also seen the tragic effects of the war, **an inexcusable war, an absolutely inexcusable and unnecessary war**”.*

While analyzing political texts of political speeches in particular we cannot but notice the frequent use of polysyndeton, due to which such texts

---

⁸ Twitter Boris Johnson URL <https://twitter.com/borisjohnson>

⁹ Twitter Boris Johnson URL <https://twitter.com/borisjohnson>

acquire a special harmony, clarity and persuasion. Tim Ryan, Democrat: *We cannot let Vladimir Putin gain one inch of soil in Ukraine. You can't reward violence.*

The use of idioms and proverbs are also of great importance, as in the following example: *When Pope John Paul brought that message in 1979, the Soviet Union ruled with an iron fist behind an Iron Curtain*¹⁰.

Here the idiomatic expressions “ruled with an iron fist” and «behind an Iron Curtain» quite adequately convey the essence of the authoritarian political power of the former Soviet Union.

In political speeches, we can also observe standard phraseological combinations that are frequently used in political discourse, which enhance the effect of positive feedback and are aimed at their easy recognition by the audience. They ensure the contact-establishing function of texts of political discourse in general.

Translating strategies in rendering English texts of political discourse

Translating political statements is a not an easy task. After all, every day new terms appear in the English language and there is a need to study them. In order to translate political texts (or convey its main idea) correctly, one should be aware of the terminology in various fields, and of the political one in particular.

Translation of political texts also requires knowledge of the customs and traditions of the country and the people they are connected with. It is necessary to be able not only to translate the text (its semantic meaning) but also to convey the essence in the contextual meaning. The literal translation of political statements or word-for-word translation often has a poor effect.

Ya. Retsker defines the notion of transformation as a technique of logical thinking, with the help of which the translator interprets the meaning of units in the context of the target language. He singles out two translation transformations: grammatical (replacement of parts of speech or sentence members) and lexical transformations (concretization, generalization, differentiation of meanings, antonymic translation, compensation, semantic development and integral transformation).

In modern translation theory there are many approaches for different divisions of translation transformations. They are mostly divided into:

---

¹⁰ The Guardian URL <https://www.theguardian.com/international>

lexical, lexical-semantic, grammatical and lexical-grammatical transformations.

Lexical transformations have a meaningful and formal relationship between lexical units in the source text and in the translated text. The following techniques can be attributed to transformations such as: transliteration, calculation and transcription.

Transliteration and transcription are ways of conveying information while preserving the content by borrowing vocabulary and literal translation. These terms are similar in meaning because both contain borrowing of foreign words. Transcription is also the borrowing of words by preserving the word form of the language. For example: “*We passed the landmark American Rescue Plan, which not only helped us get **COVID-19** under control and our economy back on track but got millions more people insured under the Affordable Care Act*¹¹.”

*Ми прийняли знаковий американський план порятунку, який не тільки допоміг нам взяти під контроль **КОВІД-19** і повернути нашу економіку в правильне русло, але й застрахував мільйони людей відповідно до Закону про доступне лікування.*

Here we can see the transcription of the English word “COVID-19” into Ukrainian “КОВІД-19”, so we did not lose the content of the sentence.

Let’s consider another example: “*The Kremlin wants to portray NATO enlargement as an imperial project aimed at destabilizing Russia. Nothing is further from the truth. NATO is a defensive alliance. It has never sought the demise of Russia*”. *Кремль хоче зобразити розширення НАТО як імперський проект, спрямований на дестабілізацію Росії. Немає нічого далі від істини. НАТО – це оборонний союз. Вона ніколи не прагнула загибелі Росії.* Here we also see transliteration by letters.

Tracing is slightly different from transliteration. It does not repeat every letter as in transcription. Here is an example: “*There’s a brain drain – leaving Russia. Shutting down independent news*”¹². *Вже виїхало двісті тисяч людей. Це витік мізків – виїжджати з Росії. Затикання незалежних новин.*

In this example, we can see a phrase “*a brain drain*” which is transliterated as “*витік мізків*”. In this case the political language of texts under analysis requires clarity, and in the translation as well, because not every person can understand such transliteration.

---

¹¹ BBC News URL <https://www.bbc.com/news>

¹² BBC News URL <https://www.bbc.com/news>

In most translational transformations, we can also trace concretization and generalization, which refer to lexical-semantic transformations. Generalization is the translation of a short foreign meaning into a longer one, for a better understanding of the text. Concretization is, on the contrary, the explanation of a broad meaning into a narrower one. For example: “...it was because they wanted to be free **to do things differently**, for this country to be able **to do things differently and run itself**” ... *...це було тому, що вони хотіли бути вільними, робити речі по-іншому, щоб ця країна могла жити по-іншому і бути сама собою (сама собою керувати)...*In this example, we see generalization and the textual fragment is translated not as briefly as presented in the original.

The omission is important in translation, which helps us to specify the context. It arises due to the impossibility of literal translation of some terms, for example: “*I think that if Putin were to engage in anything like that the consequences would be **very, very severe**. Я думаю, що якщо Путін задіє щось подібне, наслідки будуть **дуже тяжкими**.*” In this sentence the omission is used to avoid repetition and tautology. If we do not translate this expression literally, we will still understand how severe these consequences can be when reading.

Grammatical transformations in translation are no less important. Rearranging words in a sentence, adding and subtracting words, changing the structure of a sentence, changing time, parts of speech, etc. are all grammatical transformations. One of effective kinds of transformation is adaptation – used to adapt some cultural information to the culture of the target language. For example: “***Chag Sameach** to Jews here in the UK and across the globe gathering around **the Seder table** this evening. Wherever you are making **matzah** and whoever you are breaking it with, I hope this **Passover** brings you joy and renewed hope*”¹³. ***Гарних вихідних** євреям у Великобританії та по всьому світу, які збираються сьогодні ввечері за **святковим** столом. Де б ви не готували **мацу** і з ким би **не ламали її**, я сподіваюся, що ця **Пасха** принесе вам радість і оновлену надію.*

In this example, we come across the omission of the greeting phrase **Chag Sameach** and the replacement of the word “Seder” with “святковий”, which quite obviously has lessened the cultural information about the Jewish celebration of Passover in general. It can be explained by the fact that an ordinary reader is not aware of the phrase “Seder table”, except those who belong to the Jewish religion. “Seder table” is a

---

¹³ Kyiv Post newspaper URL <https://www.kyivpost.com/>

ceremonial dinner at the table on the occasion of Passover in Jewish religious tradition, according to which a special bread *matzah* is divided among all the members of the family. So in this sentence, “Seder table” we can translate as “святковий стіл”, which has essentially close meaning. Here we can also see the importance of contextual cultural information for general understanding and translation of the sentence.

In political discourse, definitions and explanations of different cultural phenomena often need to be translated, so without knowledge of foreign cultures, one can misinterpret the main idea of the text, or do not translate it at all.

In translation, we often use the addition of certain words or their replacement, as in the example: “*I welcome his principled determination to end dependence on Russian energy. How we respond to Russia’s invasion will define the international order for years to come. We cannot let Putin’s crimes go unpunished*”¹⁴. Я вітаю його принципову рішучість **покласти край** залежності від російської енергетики. Те, як ми реагуємо на вторгнення Росії, визначатиме міжнародний порядок на наступні роки. Ми не можемо залишити злочини Путіна безкарними. Here the transliteration of the verb «to end» to «put an end», proves how this word combination should be translated to achieve the melodiousness of the Ukrainian language.

CONCLUSION

So to sum it up the research has proved that it is extremely important to translate political statements in political texts in contemporary political discourse correctly and study deeply their essential features. In this study we see the complexity of the issue and peculiarities of translation transformations used that can make the translation better.

The poetic analysis of texts of the political discourse made it possible to single out the most typical stylistic means and devices, which were analyzed at several linguistic levels: lexical (political terms, neologisms, phraseological units), lexical-semantic (metaphors, epithets, metonymies, enumeration, gradation) and syntactic (different types of repetition, polysyndeton). Due to their stylistic effect they make political texts acquire emotionality, semantic accuracy, stylistic imagery, and syntactic coherence, and they are quoted and widely discussed. The wide use of stylistic means and devices in texts of contemporary political discourse is an effective communicative strategy that contributes to the achievement

---

¹⁴ Aljazeera news URL <https://www.aljazeera.com/>

of a definite political goal. We consider the study of manipulative communicative strategies and tactics used in modern political discourse as a perspective for further research.

SUMMARY

The research is focused on poetic peculiarities of English texts functioning in modern political discourse and their effective translation strategies. It has been worked out that poetic analysis of English political texts made it possible to elicit the most typical stylistic means and devices, that have been described at different language levels: lexical, semantic and syntactic. It is proved that a considerable impact on the target audience could be made by the author's sustained extended metaphors, creative similes, personification, metonymy, associated epithets, lexical repetitions and synonyms. It has been determined that simple syntactic patterns, availability and argumentation for a wide range of English-speaking audience are kept by different kinds of repetitions and synonyms which generate the sequence, duration, and multiplicity of actions, adding new facts to the already presented information. In the research the author proved that their convergence and interaction create a certain pragmatic influence of political texts on their audience and a definite rhythm, which is extremely important for such types of texts. The article also highlights some translation strategies which can be used while rendering specific social and cultural aspects of English political texts.

Bibliography

1. Bitzer, L. 1981. Political rhetoric. In D. D. Nimmo, & K. R. Sanders eds, *Handbook of political communication*. 225-248. Beverly Hills, CA: Sage.
2. Campbell K. K., & Jamieson K. H. Deeds done in words: presidential rhetoric and the genres of governance. Chicago: University of Chicago Press. 1990.
3. Chaffee S. H. Political communication. Beverly Hills, CA: Sage. 1975.
4. Chilton P. Metaphor, Euphemism and the Militarization of Language. *Current Research on Peace and Violence* 10(1): 7-19. 1987.
5. Chilton P. Orwellian language and the media. London: Pluto Press. 1988.
6. Chilton P. Security metaphors. Cold war discourse from containment to common house. New York: Lang. 1995.

7. Chilton P., & Ilyin M. Metaphor in political discourse: The case of the common European house. *Communication Journal* 44(4), 1993. 399-422.
8. Dillon G. L., Doyle A., Eastman C. M., Kline S., Silberstein S., & Toolan M. (WAUDAG). *The Rhetorical Construction of a President. Discourse and Society* 1(2). 1990.189-200.
9. Gamson W. A. *Talking Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. 1992.
10. Geis M. L. *The language of politics*. New York: Springer. 1987.
11. Graber D. A. Political languages. In: D. D. Nimmo, & K. R. Sanders (eds). *Handbook of Political communication*. 1981. 195-223.
12. Harris S. Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews. In P. Scannell (ed) *Broadcast talk: 76-99*. London: Sage. 1991.
13. Hart R. P. *Verbal style and the presidency: A computer-based analysis*. New York: Academic Press. 1984.
14. Holly W. *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin: De Gruyter. 1990.
15. Kondratenko N. V. Strategies and Tactics of Communication in Parliamentary Discourse. *Research Journal Studies about Languages*, 36. Kaunas University of Technology, 2020. P. 17-29.
16. Maynard S. K. *Discourse modality. Subjectivity, emotion, and voice in the Japanese language*. Amsterdam: Benjamins. 1993.
17. Maynard S. K. Images of Involvement and Integrity: Rhetorical Style of a Japanese Politician. *Discourse and Society* 5(2).1994. 233-261.
18. Seidel G. Verbal strategies of the collaborators. A discursive analysis of the July 1986 European Parliament debate on South African sections. *TEXT* 8: 111-128. 1988.
19. Snyder C. R., & Higgins R. L. Reality negotiation and excuse-making: President Reagan's 4 March 1987 Iran Arms Scandal Speech and other literature. In Michael J. Cody, & Margaret L. McLaughlin eds, *The psychology of tactical communication. Monographs in social psychology of language* 2: 207-228. Clevedon: Multilingual Matters. 1990.
20. Stuckey M. E. *Playing the game: the presidential rhetoric of Ronald Reagan*. New York: Praeger. 1990.
21. Swanson D. L., & Nimmo D. D., eds. *New directions in political communication: a resource book*. London: Sage. 1990.

22. Thompson K. W. Moral and political discourse: theory and practice in international relations. Washington, DC: University Press of America. 1987a.
23. Thompson, K. W., ed. Discourse on policy-making: American foreign policy. Washington, DC: University Press of America. 1987b.
24. Thompson K. W., ed. Rhetoric and public diplomacy: the Stanton report revisited. Washington, DC: University Press of America. 1987c.
25. Thompson K. W., ed. The History and philosophy of rhetoric and political discourse. Washington, DC: University Press of America. 1987d.
26. Thompson K. W., ed. To form or preserve a government: the presidency, the Congress, and political discourse. Washington, DC: University Press of America. 1987e.
27. van Dijk T. A. Discourse, power and access. In C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds) *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*: 84-104. London: Routledge. 1996.
28. Wilson J. Politically speaking. Cambridge: Blackwell. 1990.
29. Windt T. Presidential rhetoric, 1961 to the present. Dubuque: Kendall/Hunt. 1983.
30. Wodak R., & Menz F., eds. Sprache in der Politik – Politik in der Sprache. Analysen zum öffentlichen Sprachgebrauch. Klagenfurt: Drava. 1990.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. BBC News URL <https://www.bbc.com/news>
2. The Guardian URL <https://www.theguardian.com/international>
3. Twitter Joe Biden URL <https://twitter.com/joebiden>
4. Twitter Boris Johnson URL <https://twitter.com/borisjohnson>
5. Aljazeera news URL <https://www.aljazeera.com/>
6. Kyiv Post newspaper URL <https://www.kyivpost.com/>
7. The White House <https://www.whitehouse.gov/>

Information about the author:

Naboka Olena Mykolaivna,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages
of Humanitarian Faculties
Odessa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska str., Odessa, 65000, Ukraine

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ І ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ В АСПЕКТІ ІНТЕРСЕМІОТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Ніконова В. Г., Голубенко Н. І.

ВСТУП

Питання методології перекладу стабільно привертає увагу перекладознавців усього світу, а її різноманітні аспекти поставали об'єктом численних публікацій (див. В. Демецька, Д. Добровольський, М. Іваницька, В. Карабан, Л. Коломієць, В. Коптілов, М. Міньяр-Белоручев, Н. Нестерова, В. Ніконова, М. Новикова, А. Пермінова, О. Ребрій, І. Струк., P. Flynn & Y. Gambier, J. Munday, P. Newmark, L. Venuti, E. Nida). Відповідно, творчу проблематику у розгляді фундаментальних методологічних засад сучасного перекладознавства та, зокрема, категорії модальності як чинника труднощів здійснення адекватного перекладу, аж ніяк не можна вважати новою, але водночас не викликає сумнівів той факт, що її опрацювання відбувалося й досі відбувається без належного рівня системності, причина чого полягає як у складності самого досліджуваного феномену та різноманітності перекладознавчих шкіл, так і відсутності чіткої теоретико-методологічної бази для її вивчення. Однак, незмінним і беззаперечним запропонованій тематиці постає, за словами О. Швейцера, питання міждисциплінарності, яка завжди була і залишається важливою ознакою без винятку всіх перекладознавчих досліджень¹, адже наука про переклад – «живий синтез підходів, що взаємопроникають та взаємозапліднюють»².

Для розгляду методологічних засад у дослідженні категорії модальності у перекладацькій діяльності принцип міждисциплінарності має особливо важливе значення у зв'язку з тим, що феномен модальності є універсальним загальнонауковим поняттям,

---

¹ Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. С. 45.

² Цвиллинг М. Я. Когнитивные модели и перевод : (к постановке проблемы). Перевод как когнитивная деятельность. Москва. 2003. С. 36.

транслятологічне засвоєння якого здійснюється переважно з методологічних платформ тих наукових дисциплін, для яких вираження думки має смислотвірне, парадигмальне, прагматичне значення, а це, передусім, філософія та психологія. Що більш, наукової новизни набуває дослідження засобів вираження модальності як знакової системи двох семіотичних світів – письмового тексту та його екранізації – в аспекті інтерсеміотичного перекладу.

До теперішнього часу екранізація посідала гідне місце серед усього різноманіття художніх фільмів. Однак у більшості досліджень увага приділяється або аналізу окремих екранізацій, або екранним версіям творів одного автора. Якщо і робляться спроби теоретично узагальнити характеристики екранізації, то вони ґрунтуються на інтуїтивних відчуттях дослідника. Відповідно, у сучасній перекладознавчій царині детального вивчення потребує розгляд принципів екранізації, в якій літературний твір перекладається мовою кіно з повним / частковим збереженням модальності повідомлення, що здійснюється завдяки вимогам інтерсеміотичного перекладу.

1. Принципи дослідження модальності в інтерсеміотичному перекладі

У лінгвістичному енциклопедичному словнику поняття модальності пояснюється як «функціонально-семантична категорія, що виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється»³. У західноєвропейській лінгвістиці рушійною постає ідея швейцарського вченого Шарля Баллі, який стверджував, що будь-яке висловлювання містить дві номінативні частини: диктум і модус. Відповідно, диктум виражає об'єктивний зміст висловлювання, а модус – суб'єктивний зміст, що відбивається в емоційному ставленні суб'єкта до змісту висловлювання⁴. Згодом мовознавець В. Виноградов, якого вважають засновником теорії модальності, розширив межі розуміння модальності, залучивши до цієї категорії слова та словосполучення, що виконують емоційно-експресивну функцію. Що більш, учений виділив два види модальності: об'єктивну і суб'єктивну. Якщо об'єктивна модальність

---

³ Лінгвістичний енциклопедичний словник / За ред. В. М. Ярцевої; Ін-т мовознавства АН СРСР. Москва: Сов. енциклопедії., 1990. С. 303.

⁴ Баллі Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Иностранная литература, 1955. С. 60.

має справу зі значеннями, що виражають можливі, дійсні та достовірні зв'язки мовленнєвого акту, то суб'єктивна охоплює значення, які передають емоційно-оцінне ставлення адресанта до диктуму⁵.

Вивченням категорії модальності займалися такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Виноградов, В. Панфілов, Г. Золотова, О. Бондарко, С. Вауліна, О. Трунова, Т. Дещерієва та ін. Слід зазначити, що складність і суперечливість категорії модальності зумовлені її семантичним розмаїттям, багатоплановістю засобів її репрезентації та високим ступенем індивідуальності авторських концепцій, представлених у працях зазначених вище авторів. У запропонованій розвідці категорія модальності розглядається з позиції широкого підходу до визначення її сутності, тому для всебічного розгляду проблеми відтворення конструктивів модальності необхідно спиратися на міждисциплінарні дослідження, що набули значного поширення як у вітчизняній, так і світовій практиці.

Наслідком різноаспектного вивчення категорії модальності є утворення широкого смислового поля, межі якого дуже розпливчасті, адже цей феномен розглядається з різних точок зору. Перша витікає із позиції традиційних уявлень про логічну модальність, предметом вивчення якої є різні види суджень, а друга – з комунікативно-прагматичної позиції, в якій постулюється, що модальність – усеосяжна категорія, що характеризує ставлення мовця до змісту висловлювання. Представниками логічного погляду на категорію модальності є праці В. Панфілова, Г. Колшанського, Т. Дещерієвої. Представниками комунікативно-прагматичної точки зору на категорію модальності є такі лінгвісти як В. Виноградов, Н. Шведова, Г. Золотова та ін. У зв'язку з розмаїттям поглядів у численних лінгвістичних працях на проблему дефініції категорії модальності та необмеженою кількістю спроб визначити, які відношення до дійсності можуть розглядатися як модальні, значної уваги потребує розгляд цієї категорії за позиції інтерсеміотичного перекладу.

З точки зору категоризації Р. Якобсона⁶ (1959), переклад можна розглядати як семіотичний процес, стверджуючи, що переклад може

---

⁵ Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. Труды института русского языка АН СССР. Москва: Наука, 1950. Т. 2. С. 44.

⁶ Jakobson R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. On Translation, a cura di R. Brower. Cambridge (Mass.): Harvard University Press. P.113.

відбуватися на внутрішньомовному, міжмовному та між(інтер)семіотичному рівнях. Окрім поняття міжсеміотичного перекладу, згаданого вище, внутрішньомовний переклад визначається як «переформулювання» в одному мовному коді, а міжмовний переклад розуміється як власне переклад між різними мовами. Хоча сучасна наука інколи намагалася змінити, переформулювати або ж доповнити ці категорії, встановлені Р. Якобсоном, його окреслена диференціація внутрішньомовного, міжмовного та між(інтер)семіотичного перекладу все ще може стати базовою практичною основою для перекладу художнього твору, покращуючи процес створення сенсу та підкреслюючи специфіку передачі модальності художнього тексту.

Сьогодні поняття інтерсеміотичного перекладу розуміється ширше: про нього можна говорити і тоді, коли та сама форма змісту «перекладається» в одну або в кілька інших семіотичних систем із різними матеріями та субстанціями⁷. В основі ідеї інтерсеміотичного перекладу лежить розуміння перекладності як однієї із фундаментальних характеристик будь-якої семіотичної системи, а будь-якому перекладу, своєю чергою, передуює інтерпретація, що супроводжується трансформацією. З філософської точки зору, переклад – це засіб досягнення порозуміння між культурами, тому розуміння та інтерпретація тексту будь-якої семіотичної природи ґрунтуються на сітці прочитання, що будується на основі соціокультурної картини світу суб'єкта, який обирає факти для трактування тексту.

Під час екранізації художнього твору письмовий текст трансформується в кінотекст – синкретичну (що складається з елементів багатьох гетерогенних семіотичних систем) полі- або мультисеміотичну систему⁸, що поєднує в одну взаємопов'язану єдність різні знакові системи, семіотичні засоби та коди. У вітчизняній лінгвістиці тексти, що містять чи можуть містити елементи інших семіотичних систем, як зазначалося нами раніше, називають креолізованими, або, за термінологією лінгвістів Тео ван Лувена та Гюнтера Кресса, мультимодальними текстами. Вперше мультимодальна парадигма була обґрунтована у їх спільній праці

---

⁷ Dusi N. (2006). Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET. P. 9.

⁸ Dusi N. (2006). Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET. P. 160.

«Мультимодальний дискурс» (“Multimodal Discourse”), в якій мультимодальний підхід розуміється як цілий напрям досліджень полікодових текстів, що реалізуються із залученням неоднорідних семантичних ресурсів. Поняття «модус» Г. Кресс трактує як канал комунікації, що слугує для трансляції «повідомлення» між двома співрозмовниками⁹. Такі постулати набувають чинного місця у працях І. Андреевої, яка зазначає, що передача інформації відбувається шляхом залучення гетерогенних семіотичних (лінгвальних, паралінгвальних) і сенсорно-перцептивних (запах, смак) каналів¹⁰. У зв’язку з цим екранізацію можна розглядати, по-перше, як текст у широкому розумінні, тобто як ідентифікований семіотичний простір¹¹, в якому беруть участь всі три види перекладу: інтерлінгвістичний (переклад художнього твору рідною мовою), інтралінгвістичний (написання сценарію фільму) та інтерсеміотичний (створення фільму).

Оскільки переклад, а в ракурсі представленої розвідки – інтерсеміотичний, є складним рецептивно-репродуктивним видом мовленнєвої і мисленнєвої діяльності перекладача, то, слід за О. Кубряковою, розгляд категорії модальності в ракурсі інтерсеміотичного перекладу проводиться в межах трьох компонентів наукової парадигми: настановчо-засадничої (вихідні принципи й припущення), предметно-пізнавальної (аналіз теоретичного і практичного матеріалу) і процедурної (наявні моделі, методи і конкретні процедури аналізу). Дослідниця визнає домінування першого компонента і виводить чотири загальні засадничі настанови: 1) експансіонізм (розширення меж лінгвістики, міждисциплінарність, новий матеріал, зближення з природничими науками); 2) антропоцентризм (врахування впливу культури й ментальності); 3) неофункціоналізм (провідна роль значення, вивчення мови в дії); 4) експланаторність (настанова на пояснення, а

---

⁹ Kress G. R. (2009). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. L. : Routledge. P. 14.

¹⁰ Андреева І. О. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2016. Вип. 7. С. 4.

¹¹ Catrysse P. (1992). *Film (adaptation) as translation: some methodological proposals*. *Target*. 4:1. P. 56.

не лише опис і класифікацію, і, як наслідок, вихід за межі власне лінгвістичної сфери)¹².

Отже, в арсеналі сучасного перекладознавства існує чимало теоретико-методологічних засад дослідження особливостей відтворення конструктів категорії модальності, що у різні часи ефективно застосовувалися науковцями до різних типів дискурсу. Однак, вектор наукового пошуку в межах розгляду категорії модальності з позиції інтерсеміотичного перекладу спрямований на методологічну перефокусацію перекладознавчих студій, що полягає у переході від вивчення індивідуально-образного авторського модального смислу до **синергетичної взаємодії** різновекторних і парадигмальних систем лінгвістичної науки. Такі постулати набувають свого вираження у застосуванні **експансіонізму**, тобто принципу **міждисциплінарності**, що заснований на об'єднаній теоретико-методологічній базі *лінгвістики, семіотики, міжкультурної комунікації, теорії дискурсу та теорії перекладу* з використанням даних інших наук – *теорії кінематографії, соціології, історії, психології*. Такий підхід дає ключ до розуміння соціо-історичної складової художнього тексту та його екранізації, зокрема, і полягає в аналізі вербальної складової літературного твору у взаємодії з іншими семіотичними системами кінофільму.

Відповідно, **експланаторність** у межах запропонованої розвідки застосовується з метою усвідомити сутність взаємозв'язку понять у вертикальному підході до перекладу, який пропонує інтегративне вивчення категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу в різних парадигмах перекладознавства, до яких відносимо *системно-структурну, культурологічну та діяльнісну*.

Міждисциплінарна природа **семіотико-синергетичного підходу** дозволяє тлумачити кінодискурс як єдність лінгвальних і просодичних компонентів кінопродукту разом із факторами, що зумовлюють його створення та перцепцію глядачем, таким чином формуючи єдине смислове, структурне та функціональне ціле.

---

¹² Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). Язык и наука конца 20 века. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. С. 168.

2. Методика дослідження модальності в інтерсеміотичному перекладі

У руслі нашої наукової праці для розгляду базисних концептуально-методологічних засад у вивченні категорії модальності з позиції інтерсеміотичного перекладу доцільно відмітити застосування інтегрованої **методики**: поряд із загальнонауковими методами (спостереження, опис, систематизація, аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, індукція) для виявлення змісту й обсягу поняття «модальність» у контексті перекладознавства й обґрунтування наукової доцільності моделювання модальності художньому тексту в інтерсеміотичному перекладі, що й зумовлює поетапність проведення дослідження з відповідними методами та методиками. Розглянемо кожний етап більш детально.

На **першому етапі** здійснюється жанровий аналіз художнього тексту та його екранізації як полікодового тексту з метою виявлення прихованих значень тексту, контексту його створення, вірогідних інтерпретацій читачем / глядачем із застосуванням загальнонаукових методів *аналізу* та *синтезу* задля опрацювання наявних знань і творчої проблематики у перекладознавстві й суміжних галузях і генерування на їхній основі власних гіпотез, концепцій, моделей тощо. *Індуктивний* метод дозволяє робити необхідні узагальнення та висновки на основі наявного емпіричного матеріалу, натомість, *дедуктивний* метод стає у нагоді за необхідності адаптувати положення загальної теорії перекладу відносно специфіки досліджуваного об'єкта, залученої пари мов, жанрово-стилістичних і функціональних різновидів текстів та / або їхніх складових. Зазначимо, що на цьому етапі застосовується методологія дискурсивної парадигми, зокрема методи *дискурс-аналізу*, який розглядаємо як єдність двох сутностей: комунікації (динамічного процесу мовленнєвої взаємодії між людьми) і тексту (продукту комунікації), тому доцільно вивчати його як процес і як об'єкт, залучаючи *контент-аналіз*, *контекстуально-інтерпретаційний метод*, *метод діалогічної інтерпретації* та *конверсаційний аналіз*.

Контент-аналіз застосований для визначення одиниці контексту та одиниці підрахунку. Одиниця контексту – це частина тексту, у межах якої слід обчислити частоту вживання контекстних репрезентацій досліджуваного явища, одиниці підрахунку – це маркери явища, що вивчається, які можна зафіксувати, щоб

здійснити статистичну обробку отриманих даних. Одиниці підрахунку можуть збігатися чи не збігатися з якісними одиницями аналізу¹³. У межах запропонованої розвідки *контент-аналіз* виконується у наступній послідовності: 1) формування масиву текстів, відібраних за типом повідомлення, автором, часовим періодом; 2) визначення одиниці аналізу; 3) підрахунок одиниць аналізу, обчислення їх частоти, наявності чи відсутності; 4) узагальнення та тлумачення результатів дослідження.

У поясненні повідомлення Ю. Лотман посилається на схему акту мовного спілкування, розроблену Р. Якобсоном: *адресант передає повідомлення адресату, у повідомленні міститься код, який структурує повідомлення, яке адресат повинен розкодувати*. У цій схемі Р. Якобсон зазначає ще про контекст, що супроводжує передачу коду, який зашифрований всередині контакту (адресанта і адресата)¹⁴. Відповідно у дослідженні художніх текстів у різних типах контекстів для розгляду текстових категорій і компонентів задіяно *контекстуально-інтерпретаційний* метод, який за своєю сутністю близький до лінгвістичного аналізу та передбачає застосування таких кроків: 1) визначення різновиду тексту (стиль, мова, жанр, належність до функціональних типів мовлення (оповідь, опис, роздум); 2) декодування тексту (короткий опис); 3) аналіз значень вербальних засобів вираження модальності, які вони набувають у мікро– і макроконтексті; 4) визначення ролі суб'єктивно-оціночного ставлення мовця / автора до повідомлення; 5) узагальнення отриманих результатів. Таким чином визначається ідейно-естетична та смислова інформація художніх творів.

Метод діалогічної інтерпретації, розроблений О. Селівановою¹⁵, застосовано для виявлення тих відношень, що виникають між компонентами тексту. Такий підхід передбачає установа діалогічності тексту з системою інших текстів у синтагматиці і парадигматиці; визначення діалогічності тексту з особистістю адресанта в соціокультурному контексті; визначення діалогічності тексту з особистістю адресата, його свідомості, розуміння, світосприйняття тощо; зв'язок діалогічності тексту з семіотичним

---

¹³ Богомоллова Н.Н., Стефаненко Т.Г. Контент-анализ : Спецпрактикум по социал. Психологии. М. : Изд-во МГУ, 1992. С. 46.

¹⁴ Jakobson R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. On Translation, a cura di R. Brower. Cambridge (Mass.) : Harvard University Press. P. 67.

¹⁵ Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие. К.: Фитосоциоцентр, 2002. С. 264-267.

універсумом (текст у співвідношенні з духовною культурою, наукою, а також міфом на основі архетипів колективного підсвідомого).

Метод конверсаційного аналізу залучено з метою продемонструвати важливість та особливість невербальних компонентів (сміх, просодія, паузи), їх співвіднесеність з вербальним вираженням ставлення мовця до позначуваного у письмовому тексті. З метою вирішення функціонування різносеміотичних текстів – художній твір і його екранізація, одиницею аналізу яких пропонуємо вважати комунікативну ситуацію, в якій найчіткіше можна простежити модальність висловлювання, доцільно залучити *методи семіотичного та мультимодального аналізу*.

Другий етап у розгляді концептуально-методологічних засад категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу полягає у конструюванні засобів вираження модальності художнього тексту та його перекладній екранізації за допомогою застосування *методів семіотичного та мультимодального аналізу*, оскільки «вербальний компонент та іконічний образ, що його супроводжує, можуть мати неоднаковий рівень прагматичного впливу залежно від комунікативної ситуації»¹⁶.

У сучасній мовознавчій науці феномен кінодискурсу вивчається в контексті синергетичної парадигми, яка передбачає, що інтерпретація та аналіз людиною картини світу відбувається за допомогою нелінійних когнітивних процесів. Відповідно, за допомогою *методу дихотомії* реципієнт сприймає закодоване повідомлення та розшифровує змісти, що визначаються відповідно до його власного набутого когнітивного досвіду.

Семіотичний аналіз передбачає декодування символів і знаків, смислових структур художнього тексту і його перекладної екранізації задля розкриття прихованих значень та ідеологій. Процес пізнання змістів і форм відбувається на кількох рівнях: синтаксичному, семантичному та прагматичному. У семіотичному аналізі, незалежно від сфери його використання, зазвичай виділяють три рівні дослідження знакових систем:

- 1) синтактика вивчає поєднання знаків і способи їх поєднання;
- 2) семантика досліджує знакові системи як засобу відображення дійсності – основним її предметом є інтерпретація знаків і повідомлень;

---

¹⁶ Jewitt C. (2009). The Routledge handbook of multimodal analysis. Routledge : London. P. 13.

3) прагматика пов'язана з вивченням відношень між знаковими системами та тими, хто використовує та інтерпретує повідомлення, що містяться в них. Щодо структурної лінгвістики, тут вивчають структурні відношення знаків один з одним. Синтагматичний аналіз тексту, на думку французького антрополога та соціолога К. Леві-Стросса, «...дозволяє визначити його явний зміст, тоді як парадигматичний аналіз виявляє неявний латентний зміст»¹⁷. На цих рівнях семіотичного аналізу з'ясовують, яким чином організована чи структурована розповідь.

Відповідно У. Еко¹⁸ пропонує загальну схему семіотичного аналізу: 1) знаки як одиниці семіотичного аналізу: іконічні; індексальні; символічні; 2) рівні знакових систем: синтактика; семантика; прагматика; рівні структурних відносин знаків: синтагматичний; парадигматичний; 3) коди як основні категорії семіотичного аналізу: обов'язкові (денотативний та конотативний); універсальні (соціальний, ідеологічний, культурний); спеціальні (кінематографічний, іконографічний, монтажний тощо); 4) функції кодів: а) універсальні: ідеологічні; соціальні; комунікативні; б) специфічні: референтні; емотивні; наказові; фатичні; металінгвістичні; естетичні.

Відношення між словесним і візуальним на мультимодальній сторінці було певною мірою досліджено Р. Мартінеком і О. Салвеєм, натхненними ідеєю системного аналізу М. Галлідея. Р. Мартінек і О. Салвей¹⁹ зазначають, що коли відношення між текстом і аудіо- та відео-зображенням є нерівним, то текст може розширюватися у візуальному режимі трьома нижченаведеними способами *мультимодального аналізу*.

Перший принцип полягає у тому, що, по-перше, кіно-зображення та текст можуть перебувати у взаємозв'язку опрацювання (elaboration), що означає, що текст лише згадує певні аспекти, які вже присутні у візуальному. По-друге, вони можуть бути пов'язані взаємозв'язком розширення (extension), у цьому випадку текст виходить за рамки того, що представляє зображення, додаючи нову

---

¹⁷ Леві-Строс К. Структурная антропология. Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. С. 13.

¹⁸ Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе. СПб. : Симпозиум, 2006. С. 227.

¹⁹ Martinec, R., & Salway, A. (2005). A system for image-text relations in new (and old) media. *Visual Communication*, 4, P. 352-353.

інформацію щодо візуального. По-третє, Р. Мартінек і О. Салвей²⁰ виділяють категорію посилення (enhancement), коли текст розширяється на зображенні, надаючи додаткову інформацію щодо просторових або часових відношень. Іншими словами, якщо вербальне, звукове і візуальне залишаються у відношенні опрацювання (elaboration), ступінь спорідненості значень між різними семіотичними текстами буде високою, оскільки однакові або подібні значення повторюються тим самим або ж іншим способом. З іншого боку, якщо зв'язок полягає у розширенні (extension) або посиленні (enhancement), ступінь спорідненості значень буде нижчим, оскільки в цьому випадку значення додаються і доповнюються. До прикладу, застосування розширення та посилення є такий фрагмент із книги Дена Брауна «Інферно» та її екранізації, де імпліцитна модальність у письмовому тексті, посилюється у її екранізованому перекладі (*I speak to the world – я мушу промовляти до світу*):

I am the Shade. If you are watching this, then it means my soul is finally at rest.

Driven underground, I speak to the world from deep within the earth, exiled to this gloomy cavern where the bloodred waters collect in the lagoon that reflects no stars.

*But this is my paradise ... the perfect womb for my fragile child. Inferno.*²¹

Я – Привид. Якщо ви дивитесь цей фільм, це означає, що моя душа нарешті упокоїлася.

Загнаний углиб, я мушу промовляти до світу з землі, заточений до цієї похмурої печери, де червоні, як кров, води, стікають до лагуни, яка не віддзеркалює зірок.

*Але це мій рай... ідеальна утроба для мого крихкого й вразливого дитяти. Це пекло.*²²

Доцільністю другого принципу уважається визначення міжсеміотичних відношень, що викликає особливий інтерес у запропонованій розвідці, за допомогою якого можна дати відповідь на таке запитання: яка природа взаємозв'язку між модусами, як вони взаємодіють і сприяють створенню сенсу на мультимодальній сторінці, і чи зберігаються ці кореляції згодом у процесі перекладу чи піддаються процесу трансформації?

²⁰ Martinec, R., & Salway, A. (2005). A system for image-text relations in new (and old) media. *Visual Communication*, 4, P. 353.

²¹ Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 43.

²² Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (00:45:13).

Використовуючи три метафункції мови М. Галлідея, Т. Ройс стверджує, що таку міжсеміотичну взаємодоповнюваність можна досліджувати на ідейному, міжособистісному та текстовому рівнях, причому останній був перейменований ним у контексті візуально-вербальних взаємодій у композиційний²³. На ідейному рівні Т. Ройс розрізняє те, що він називає елементами візуального повідомлення, які включають такі категорії, як учасники (participants), тобто як живі, так і неживі сутності, що з'являються у вербальному та візуальному текстах, а також процеси (processes), обставини (circumstances) та атрибути (attributes) учасників, представлених у тексті²⁴.

Третій принцип мультимодального аналізу передбачає відстеження лексичних одиниць, семантично пов'язаних із ними візуальними елементами, на вербальному рівні та встановлення характеру цих зв'язків. Т. Ройс класифікував такі відношення як: повторення (repetition), яке має тотожне значення; синонімія (synonymy), що виражає схоже значення; антонімія (antonymy) – протилежне значення; гіпонімія (hyponymy), що виражає загальний клас та його підкласи; меронімія (meronymy), що стосується взаємозв'язку частина–ціле²⁵. Наступний фрагмент чітко ілюструє антонімію у перекладному тексті:

<p><i>For twelve months I had been overseeing support services for the same client of the Consortium – an eccentric, green-eyed genius who wanted only to «disappear» for a while so he could work unmolested by his rivals and enemies²⁶.</i></p>	<p><i>Дванадцять місяців я контролювала надання послуг і підтримки тому самому клієнту Консорціуму – ексцентричному зеленоокому генію, якому захотілося ненадовго «зникнути», щоб йому не заважали працювати конкуренти й вороги²⁷.</i></p>
--	---

²³ Royce, Terry (2007). "Intersemiotic Complementarity: A Framework for Multimodal Discourse Analysis", in Royce & Bowcher (eds.), *New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse*, T. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates. P. 67.

²⁴ Royce, Terry (2007). "Intersemiotic Complementarity: A Framework for Multimodal Discourse Analysis", in Royce & Bowcher (eds.), *New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse*, T. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates. P. 70.

²⁵ Royce, Terry (2007). "Intersemiotic Complementarity: A Framework for Multimodal Discourse Analysis", in Royce & Bowcher (eds.), *New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse*, T. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates. P. 70.

²⁶ Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 102.

²⁷ Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (00:55:24).

Третій етап у розгляді концептуально-методологічних засад категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу – це ідентифікація засобів вираження модальності художнього твору та їх функціонування із використанням лінгвістичних методів аналізу.

Методика застосування *функційно-семантичного, компонентного, дистрибутивного, контекстуального та лінгвостилістичного методів аналізу* у ході дослідження модальності художнього тексту полягає у наступному. Оскільки модальність належить до основних, центральних мовних категорій, які знаходять своє відображення на різних рівнях мови, то залучення *функційно-семантичного методу* дозволяє угрупувати лексичні, лексико-граматичні, синтаксичні та фонологічні засоби вираження модальності художнього тексту з метою конструювання функційно-семантичного поля задля інтерпретації модальності усього тексту. При цьому застосування *компонентного методу*, вперше запропонованого американськими вченими-етнолінгвістами У. Гудінаф та Ф. Лаусбері ще у 50-ті рр. ХХ ст. для аналізу значень слів мов американських індіанців на позначення кривості, рослин, тварин, квітів, у сучасних лінгвістичних студіях використовується для аналізу парадигматичних відносин, що вдало поєднується з дискурсивними методами. У ракурсі представленого дослідження такий метод застосовується для визначення семантичної структури одиниць лексичного рівня категорії модальності, на основі яких перекладач вибирає варіант перекладу.

Завдяки *дистрибутивному методу*, що сформувався в руслі структуралістського мовознавчого спрямування у 20-50-х роках. ХХ ст. та спрямований на виявлення ознак певної одиниці мови на підставі вивчення її дистрибуції або оточення, представленого одиницями того ж рівня (фонем, морфем, слів тощо), визначаються основні вербальні засоби актуалізації модальності у художніх текстах. Що більш, дистрибутивний принцип частково послужив основою іншої методики – *контекстуального аналізу*, що полягає у розгляді слова нерозривно від його найближчого оточення.

Контекстуальний аналіз застосовується для визначення особливостей функціонування засобів вираження модальності у художніх текстах, осмислення рішень перекладача щодо відтворення певних одиниць залежно від горизонтального (вербального) та вертикального (позамовного) контекстів, що чітко ілюструється у наведеному нижче фрагменті, де перекладач проінтерпретував імпліцитну модальність у оригінальному художньому тексті Дена

Брауна «Інферно», переклавши відповідну репліку у перекладному екранізованому варіанті книги за допомогою лексичних засобів категорії модальності:

<p><i>“Was I responsible for a car accident?” Langdon asked. “Did I hurt someone?!”</i>²⁸</p>	<p><i>Можє, я став винуватцем автомобільної пригоди?</i> <i>Можє, я комусь заподіяв шкоду?</i>²⁹</p>
--	---

Лінгвостилістичний аналіз використовується для виокремлення стилістично маркованих одиниць лексичного модусу моделі модальності художніх текстів для характеристики стилю автора та стилю перекладача, що набуває чинного місця під час розгляду усього комунікативного акту, а не окремого висловлювання. Детальний опис комунікативної ситуації дозволяє дійти висновку, що автор використовує ідіоматичний вираз як засіб реалізації імпліцитної модальності, яку перекладач екранізованого тексту також передає за допомогою стилістичних засобів вираження імпліцитної модальності:

<p><i>Vayentha claimed her error was the result of simple bad luck – the untimely coo of a dove.</i>³⁰</p>	<p><i>Ваєнта стверджувала, що її помилка стала результатом звичайного невезіння – голубка невчасно затуркотіла</i>³¹</p>
---	---

Четвертий етап у розгляді концептуально-методологічних засад категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу полягає у моделюванні перекладацької діяльності. Оскільки будь-яка теоретична модель спочатку формується в одній галузі наукового пошуку, а потім пристосовується до іншої, то вона оперує метамовою першої. Тому в процесі теоретико-методологічного моделювання перекладу поняттєво-категорійний апарат інших дисциплін (лінгвістики, когнітивної лінгвістики, дискурсології, семіотики, мультимодалістики, філософії) завдяки методу *інтердисциплінарної екстраполяції* імпортується до арсеналу перекладознавства, яке оперує власними моделями та методами дослідження. Відповідно, базисним у представленій розвідці є *порівняльно-перекладацький аналіз* англійськомовних художніх текстів та їх українських перекладних екранізацій, що зумовив розгляд основних лексичних, граматичних і лексико-граматичних засобів перекладу –

²⁸ Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 46.

²⁹ Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (00:23:34).

³⁰ Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 24.

³¹ Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (00:18:57).

перекладацьких трансформацій. Головним при цьому є *метод трансформаційного аналізу*. *Контрастивно-перекладацький аналіз* текстів оригіналу і перекладу передбачає розгляд мовних і мовленнєвих норм англійської і української мов.

Щоб адекватно відтворити концептуальну інформацію, закодовану в художніх текстах, перекладач має врахувати всі чинники цільової мови, які зумовлюють застосування перекладацьких трансформацій при відтворенні засобів вираження модальності художнього тексту. До чинників, що викликають, труднощі у перекладі, відносимо системні невідповідності між мовою оригіналу та мовою перекладу, і в цьому сенсі вони фактично прирівнюються до поняття неперекладності. Відповідно, базовим чинником труднощів у перекладі перебуває **асиметрія природної мови**. Двоїстість мовного знаку призводить до міжмовної асиметрії і разом із нею виявляє діалектичне відношення як самої необхідності перекладу і міжмовних незбігів, що при цьому виникають, так і можливості здійснення адекватного перекладу. Очевидно, що модальне дієслово *can* в українській мові має відповідники *могти, можна*, однак у наведеній нижче комунікативній ситуації нівелюється, що підсилюється застосуванням наказової форми дієслова припиніть:

<p>“Also, you can stop calling me Dr. Brooks—my name is Sienna”.³²</p>	<p>— А ще припиніть звертатися до мене «лікарко Брукс», мене звуть Сієнна.³³</p>
--	--

Оскільки на сьогодні не існує єдиної типології труднощів перекладу, ми вбачаємо класифікувати їх відповідно до представленого дослідження категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу з двох позицій: передача вербальних (мовно-мовленнєвих) конструктивів модальності та орієнтація на тип дискурсу з урахуванням полікодовості мовлення.

Першим чинником до повної передачі модальності художнього тексту в аспекті інтерсеміотичного перекладу є **семіологічний**, що виступає логічним наслідком рівневого принципу опису мови як ієрархічної системи. Відповідно до цього критерію труднощі у перекладі можуть бути поділені на: 1) фонетичні / фонографічні та параграфічні; 2) морфологічні; 3) лексичні (пов’язані з приналежністю одиниці до певного класу / типу / категорії лексичних одиниць); 4) лексико-семантичні (пов’язані із вживанням

³² Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 64.

³³ Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (00:05:45).

лексичних одиниць у переносному сенсі / вторинною номінацією); 5) синтаксичні; 6) текстові; 7) жанрові.

З ілюстрованого матеріалу очевидно, що на структурному рівні вираження синтаксичної модальності висловлювання варіюється у оригінальному художньому творі, в якому вона відображена в окличному реченні (імпліцитна модальність впевненості, страху), та перекладній екранізації з домінуванням модальності невпевненості, роздуму, в той же час хвилювання, що виражена питальним реченням:

<i>Langdon teetered on the brink of consciousness. Someone is trying to kill me!</i> ³⁴	«Хтось намагається мене вбити?» ³⁵
--	---

Другий чинник – **полікодовий**; він є логічним наслідком існуючої традиції досліджувати окремі мовні та / або мовленнєві явища та / або їхні характеристики в перекладознавстві з позицій відповідних семіотичних систем. Прикладами можуть бути фонетичні, граматичні, лексичні, прагматичні, стилістичні (жанрово-стилістичні) розбіжності у відтворенні засобів вираження модальності художнього тексту в інтерсеміотичному перекладі. З наведеного нижче фрагменту очевидно, як відмінності у передачі модальності тексту пов'язані з віднесеністю до різних семіотичних систем. У письмовому тексті автор уживає модальну частку у питальному реченні з вираженням невпевненості / сумніву, а в перекладному тексті повідомлення передається у стверджувальній формі, що посилюється жестом – кивком голови, виражаючи модальність впевненості:

<p>“Did you hear that sound?” Sienna whispered. <i>Langdon nodded and carefully peered into the end of the canister. “The opening appears to be blocked by ... something made of metal. The cap of a test tube, maybe?</i>³⁶</p>	<p>«Що то в біса було?» Ти чув той звук? (<u>невербальні засоби комунікації в екранізації</u>). Здається, отвір заблокований чимось... металевим. <u>То, мабуть, заглушка пробірки. (посилюється невербальним засобом – кивок головою)</u>³⁷</p>
---	---

³⁴ Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 26.

³⁵ Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (00:24:24).

³⁶ Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday. P. 156.

³⁷ Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures. (01:05:20).

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний огляд ключових концепцій розгляду категорії модальності з позиції інтерсеміотичного перекладу дозволяє дійти висновку про доцільність застосування міждисциплінарного дослідження цього феномену, застосовуючи напрацювання лінгвістики, когнітології, семіотики, прагматики, дискурсології та перекладознавства. Оскільки переклад є складним рецептивно-репродуктивним видом мовленнєвої діяльності, то застосування засадничих настанов експланаторності наукового пошуку (настанова на пояснення, а не лише опис і класифікацію, і, як наслідок, вихід за межі власне лінгвістичної сфери) у межах цієї розвідки пояснюється завданням наукової праці, що полягає у виявленні взаємозв'язку понять у вертикальному підході до перекладу, який пропонує інтегративне вивчення категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу в різних дослідницьких парадигмах перекладознавства, до яких відносимо *системно-структурну*, *культурологічну* та *діяльнісну*. Відповідно, під час розгляду мовлення персонажів літературних творів у їхній екранізації з прагматичних позицій в якості одиниці аналізу пропонується використовувати комунікативну ситуацію, в якій і відбивається модальність висловлювання. Застосування мультимодального аналізу дозволить проінтерпретувати повну / часткову / нейтральну передачу модальності усього художнього тексту в екранізованому фільмі.

АНОТАЦІЯ

У науковій розвідці розглянуто концептуально-методологічні засади дослідження категорії модальності з позиції інтерсеміотичного перекладу. Звернення до цієї теми зумовлене складною розумово-мовленнєвою сутністю категорії модальності, яка виявляється у співвідношенні об'єктивної та суб'єктивної реальності, відображеної у свідомості людини, та різнорівневих засобів її репрезентації. Теоретичним підґрунтям наукової праці слугували теоретичні й практичні напрацювання вітчизняних і закордонних дослідників у сфері міжкультурної комунікації, лінгвістики, паралінгвістики, семіотики, когнітології, дискурсології та перекладознавства. Модальність інтерпретується як універсальна категорія, одна з когнітивних здібностей індивіда, за допомогою якої віддзеркалюється його життєвий досвід, суб'єктивні цінності та

установки, знання та уявлення про навколишню дійсність. Міркування Ш. Баллі щодо логічної функції модальності у комунікативному акті, що полягає у вираженні реакції суб'єкта на його уявлення, є чи не найголовнішою складовою інтерсеміотичного перенесення літературного твору в кіноекранізацію, де важливо передати думки та почуття не тільки словесно, а й паравербально. Оскільки кінодискурс тлумачиться як єдність лінгвальних і просодичних компонентів кінопродукту разом із факторами, що зумовлюють його створення та перцепцію глядачем, формуючи єдине смислове, структурне та функціональне ціле, доцільно розглядати його з позицій семіотико-синергетичного підходу. Такий підхід є першочерговим у дослідженні модальності як складної багатоаспектної категорії у розрізі мультимодальності, що охоплює увесь комунікативний потенціал мультисеміотичних систем.

Література

1. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.
2. Цвиллинг М. Я. Когнитивные модели и перевод : (к постановке проблемы). *Перевод как когнитивная деятельность*. Москва. 2003. 102 с.
3. Лінгвістичний енциклопедичний словник / За ред. В. М. Ярцевої; Ін-т мовознавства АН СРСР. Москва: Сов. енциклопедії., 1990. 682 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Иностранная литература, 1955. 416 с.
5. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Труды института русского языка АН СССР*. Москва: Наука, 1950. Т. 2. С. 38–79.
6. Jakobson R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation, a cura di R. Brower*. Cambridge (Mass.) : Harvard University Press.
7. Dusi N. (2006). Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET.
8. Kress G. R. (2009). Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. L. : Routledge, 232 p.
9. Андреева І. О. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2016. Вип. 7. С. 3–8.

10. Cattrysse P. (1992). Film (adaptation) as translation: some methodological proposals. *Target*. 4:1.

11. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). *Язык и наука конца 20 века*. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. С. 144-238.

12. Богомолова Н.Н., Стефаненко Т.Г. Контент-анализ : Спецпрактикум по социал. Психологии. М. : Изд-во МГУ, 1992. 62 с.

13. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие. К.: Фитосоциоцентр, 2002. 336 с.

14. Jewitt C. (2009). *The Routledge handbook of multimodal analysis*. Routledge : London, 368 p.

15. Леви-Строс К. Структурная антропология. Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 512 с.

16. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе. СПб. : Симпозиум, 2006.

17. Martinec, R., & Salway, A. (2005). A system for image-text relations in new (and old) media. *Visual Communication*, 4, 337–371.

18. Brown, D. (2013). *Inferno*. Doubleday: 642 p.

19. Howard, R. (Director). (2016). *Inferno* [Movie]. Columbia Pictures.

20. Royce, Terry (2007). “Intersemiotic Complementarity: A Framework for Multimodal Discourse Analysis”, in Royce & Bowcher (eds.), *New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse*, T. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 63–110.

Information about the authors:

Nikonova Vira Hryhorivna,

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Head of the Department of English Philology

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine

Holubenko Nataliia Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Postdoctoral Researcher

Kyiv National Linguistic University

73, Velyka Vasylkivska str., Kyiv, 03150, Ukraine

SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE NOUNS DENOTING NEGATIVE PERSONALITY TRAITS FROM A CROSS-LINGUISTIC PERSPECTIVE

Onyshchak H. V., Smuzhanytsa D. I.

INTRODUCTION

The dispute over the relation between language and cognition has been the interest of many scholars since the last century and is still ongoing. The language we use reflects and affects how we interpret the world and our experiences. The primary property of the former is “the internal construction of indefinitely many expressions by a generative procedure that yields a uniquely human perspective (in the form of a conceptual structure) on the world”¹. Nevertheless, language is framed as being more than a medium of expression. It is the most significant way to “articulate, reflect upon and communicate experience”² of a speech community at different stages of its historical development.

The human mind creates language, yet, once uttered, words are “carved” in mind. The latter, retaining information in language, do have a central role to play in the coding of meanings. Words are defined as “multidimensional objects, emerging from interrelated patterns of experience, social interaction and psychological and neurobiological mechanisms”³. Subsequently, differences in word usage reflect differences in the underlying semantic structures and thus, reflect significant discrepancies in the cultural outlook and psychology of the ethnos. Furthermore, words are regarded as “IDEALIZED mental constructs, or images”⁴, called up from memory to construct utterances.

---

¹ Asoulin E. Language as an Instrument of Thought. *Glossa: A Journal of General Linguistics*. 2016. № 1(1): 46. P. 17.

² Finch G. *Word of Mouth: A New Introduction to Language and Communication*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan. P. 225.

³ Pirelli V., Plag I., Dressler W. U. *Word Knowledge in a Cross-Disciplinary World. Word Knowledge and Word Usage: A Cross-Disciplinary Guide to the Mental Lexicon / V. Pirelli, I. Plag, W. U. Dressler*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 2020. P. 2.

⁴ Payne T. *Exploring Language Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 9.

These observations have proved that language and mind form an intricate system with language being constantly engaged in the work of the mind.

The most effective way to reveal essential cultural features is to compare distantly related and non-related languages. One can trace an active trend throughout comparative linguistics toward revealing differences in lexico-semantic systems to outline the peculiarities of world discretization through unique modes of cognition. The acquired knowledge enables us to realize each nation's images as to the specificity of its national development within the overall civilization development, disclosing cultural values and unique language features. Furthermore, the focus on semantics in comparative studies helps disclose a great variety of system and structural language features and solve the issues related to language and thinking interconnection⁵.

In this respect, a comparative study of the nouns denoting negative personality traits within the lexico-semantic group "evil" in Ukrainian, English and French seems promising and relevant. It aims to disclose common and distinctive features of their verbalization in the compared languages.

To achieve the aim, the following objectives have been put forward: 1) to reveal qualitative and quantitative characteristics of the nouns denoting negative traits of character as a constituent part of the lexico-semantic group "evil" in Ukrainian, English and French; 2) to disclose their common and distinctive semantic features.

Some issues of comparative lexical semantics

We communicate culturally established norms and social realities through language. As a result, the world around us can be understood by evaluating semantic knowledge encapsulated in concepts. Comparative lexicology as a linguistic field is called upon to draw "parallels between different concepts, features, aspects, and phenomena shared by the vocabularies of two or more languages"⁶. Regardless of the many distinctive features that languages possess, they are characterized by shared features acquired as a common inheritance of a civilization's historical development. Universal language features are rather abstract and often hidden. In his seminal book, J. J. Song states that it is necessary for linguistic typologists "to separate language universals or universal

---

⁵ Кочерган М. Основи з'явального мовознавства. Видавничий центр «Академія», 2006. С. 88.

⁶ Popescu F. A Paradigm of Comparative Lexicology. UK: Cambridge Scholars Publishing, 2019. P. 19.

preferences from structural similarities brought about by non-linguistic factors”⁷. This manipulation can be carried out only by conducting a complex comparative analysis of related, distantly related, or non-related languages. Hence, comparative lexicology studies universal and nationally specific features of world conceptualization reflected in the lexis. In other words, it is focused on studying how words retain shared and culturally specific information, accumulating knowledge about global society’s life and separate communities.

The main functional characteristic of a lexical unit is to express fixed meanings, which are significant for the national world picture. D. Geeraerts claims that “the categories that we use in the language are specific to the language, specific to the culture, specific to the region”⁸. Subsequently, differences in the lexico-semantic systems result from specific world perceptions and discretization. Universal semantic features in different languages are actualized in quite a limited number of lexical means. The former are responsible for transmitting social experience, global practices, and shared cognitive processes in human consciousness.

By drawing on the notion of a word, M. L. Murphy claims that thinking about them is “a metalinguistic endeavour, since we do not have direct, conscious access to the structures in the lexicon”⁹. Languages show differences in respect of the way their lexical stocks fall into lexically distinguished parts despite the universal principles of their system and structural organization. Elaborating on differences in the underlying language structures, C. Pye points out that “humans have various idiosyncratic quirks of physiology and aptitude, and languages have equally quirky features”¹⁰. Differing in its semantic structure, lexis is one of the hardest parts of a language to learn well.

Comparative lexicology is centered around the notion of word meaning. The latter is perceived as a combination of form and semantic content. There are three significant aspects of meaning: 1) the relation to extralinguistic phenomena; 2) the relation to people’s attitudes and feelings; and 3) the relation to other words in the semantic network¹¹.

---

⁷ Song J. J. *Linguistic Typology*. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 26–27.

⁸ Geeraerts D. *Lectures on Cognitive Sociolinguistics*. Leiden – Boston: Brill, 2018. P. 7.

⁹ Murphy M. L. *Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy and Other Paradigms*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 22.

¹⁰ Pye C. *The Comparative Method of Language Acquisition Research*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 2017. P. 10.

¹¹ Kreidler C. W. *Introducing English Semantics*. London – New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2014. 2nd ed. P. 28.

Viewed in this way, meaning is “a dangerously amorphous word”¹². It can reflect the relation between linguistic means and the entities and properties in the ambient world. Therefore, the variety of semantic relations and their properties can shed light on the issues of determining how semantic relations are represented in the human mind and then linguistically expressed.

Furthermore, meanings have “a striking capacity of influencing our internal representation of events”¹³. Successfully decoding culture-specific meanings allows one to understand the nation’s psychology, outlook, and reasoning. There exists a very intricate connection between the life of a society and the lexicalized structures. Although languages do not correlate with the types of societies and cultures in their structure, certain aspects of languages can be traced as the result of language change and adaptation to the environment. Thus, all the issues of understanding languages are related to “the problem of explicating the co-emergence of certain patterns of social organization and certain forms of embodied agency”¹⁴.

Upon scrutinizing a variety of languages, one may find that all languages verbalize personality traits and even share the same views about which of them are good or bad. The latter present people’s thoughts, ideas, and conduct, which differentiate people. Personality traits incorporate various interrelated components realized in taking diverse social roles. Furthermore, they represent the integration of intellectual, volitional, emotional, and moral aspects which are primary in self-realization and self-esteem.

Despite the flourishing research on the role of personality traits in language learning (N. Obralic, A. Mulalic¹⁵; T. Angelovska, S. Mercer,

---

¹² Szabó Z. G., Thomason R. H. *Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. P. 34.

¹³ Chassy P. *How Language Shapes Social Perception*. *Language and Identity: Discourse in the World* / D. Evans. London – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury, 2015. P. 42.

¹⁴ Di Paolo E. A., Cuffari E. C., De Jaegher H. *Linguistic Bodies: The Continuity between Life and Language*. Cambridge – London: The MIT Press, 2018. P. 7.

¹⁵ Obralic N., Mulalic A. *Correlation between Personality Traits and Language Learning Strategies among IUS Students*. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 2017. №4 (5). P. 76–84.

K. R. Talbot¹⁶; X. Chen, J. He, E. Swanson, Z. Cai, X. Fan¹⁷), the semantic scope of the notion is overlooked. What is urgently needed is to engage in practical descriptions of similarities and differences in verbalizing personality traits in distantly related languages. The current study of the words denoting negative personality traits as constituents of the lexico-semantic group “evil” in Ukrainian, English and French, their common and distinctive semantic features, offers some important insights into how the lexicon is internally structured and how semantic information is stored in it.

The application of plausible research methods has become indispensable for conducting comprehensive comparative lexical analysis. The methodological approach taken in this study is a complex methodology of formalized analysis of lexical semantics based on purely linguistic and mathematical methods. The development of formalization stimulates further “the intertwining of logical and linguistic concerns”¹⁸ and allows disclosing the semantics of negative personality traits in Ukrainian, English and French. Furthermore, it helps uncover the correlations between the words in question and their meanings.

The implied formalized approach grounds on a formal, exclusively language criterion – belonging of the words to the same part of speech (noun)¹⁹. The description of semantic relations between lexical units and their structure employing the matrix method is regarded as a metalinguistic activity. The matrix (Table 1) is designed as a table with columns and lines, where the intersections of the words and their meanings are marked by the sign (♦). Its vertical axe represents the lexical stock of the nouns denoting evil, whereas the horizontal one corresponds to the same stock.

---

¹⁶ Angelovska T., Mercer S., Talbot K. R. Personality traits as predictors of language learner engagement. *Language Learning in Higher Education*. 2021. № 11(2). P. 285-310.

¹⁷ Chen X., He J., Swanson E., Cai Z., Fan X. Big Five Personality Traits and Second Language Learning: a Meta-analysis of 40 Years’ Research. *Educational Psychology Review*. 2022. 34. P. 851–887.

¹⁸ Gillon B. S. *Natural Language Semantics: Formation and Valuation*. Cambridge – London: The MIT Press, 2019. P. 17.

¹⁹ Fabian M. *Comparative Research of Etiquette Nouns in English, Ukrainian and Hungarian*. *Development of Philology and Linguistics at the Modern Historical Period*. Lviv-Torun : Liha Pres, 2019. P. 164.

Table 1

A matrix fragment in French – upper left part

Seme stock \ Lexical stock	en collocations	acte, action, fait	état, condition	caractère	sciences	ce (celui, celle) qui	manque, manquement ou absence	chose	personne, sujet, individu, homme, personnage	peine, souffrance(s), douleur	sentiment, émotion	dommage, dégâts	événement	situation	ensemble
travail ²⁰	♦	♦	♦							♦				♦	♦
fortune ¹⁸	♦		♦			♦								♦	♦
coup ¹⁷	♦	♦				♦									
mort ¹⁷	♦						♦	♦		♦					
rencontre ¹⁶	♦	♦													
pratique ¹⁵	♦	♦			♦				♦						
hauteur ¹⁴	♦			♦											
épreuve ¹³	♦	♦			♦				♦						
ordure ¹³	♦	♦						♦	♦						
ruine ¹³	♦					♦		♦	♦			♦			

The data for this study were collected from the Dictionary of the Ukrainian Language²⁰ in 11 volumes, Oxford English Dictionary²¹ in 12 volumes and Grand Larousse de la Langue Française²² in 7 volumes. 63 nouns denoting negative personality traits in Ukrainian, 139 in English and 52 in French were singled out from the data set (498 – in Ukrainian, 763 – in English and 424 – in French). The quantitative and qualitative analyses have been made based on the obtained data. Since the matrix represents semantic space in the languages under study, it is possible to identify the place each word occupies in the lexical stock of the corresponding language. Furthermore, it helps determine what types of semantic relations between the words denoting negative personality traits are involved in building up the lexicon. The final stage of the research presupposed comparing the words and their semantic structures and disclosing their common and distinctive characteristics.

System and structural characteristics of the nouns denoting negative personality traits in Ukrainian, English and French

²⁰ Білодід І. К., ред. Словник української мови. Т. 1–11. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

²¹ Murray, J., ed. Oxford English Dictionary. Vols. 1–12. London: Oxford University Press. 1963.

²² Gilbert, L., Lagane, R., Niobey, G., eds. Grand Larousse de la Langue Française. Vols. 1–7. Paris : Larousse. 1986.

Globalization resulting in ever-growing cross-cultural interactions and constant exposure of a person to various cultures raises the question of whether the structure of personality traits is universal and whether their structural models replicate across cultures. In the book “Personality traits”, psychologists Matthews, Deary, and Whiteman claim that “if traits do have a biological basis, then they should be a property of homo sapiens rather than of any particular culture, although the way the biological substrate is expressed in behaviour may be culture bound”²³. The scholars maintain the idea that despite dissimilar historical development and typical personality traits developed within each culture, different cultures meet similar adaptive challenges. Nevertheless, the field where findings on the universal and nationally specific character of personality traits still demand to be accounted for is comparative lexical semantics. Lexicon is “the last resort of the language”²⁴ and is connected to people’s model of reality. This is where the similarities and differences in the underlying lexical structures and experiences are the most apparent.

The lexis denoting negative personality traits is represented by 63 nouns (12,7 % of the lexical stock of the nouns denoting evil) in Ukrainian, 139 (18,2 %) – in English and 52 (12,3 %) – in French (Table 2). The lexico-semantic group “evil” is composed by 1685 nouns (498 – in Ukrainian, 763 – in English and 424 – in French).

Table 2

Quantitative characteristics of the lexis denoting negative personality traits in Ukrainian, English and French

Languages	Nouns denoting evil		Words denoting negative personality traits	
	In numbers	In percent (%)	In numbers	In percent (%)
Ukrainian	498	29,6	63	12,7
English	763	45,3	139	18,2
French	424	25,1	52	12,3
Total	1685	100	254	100

²³ Matthews, G., Deary, I.J., Whiteman M.C. Character Traits. New York: Cambridge University Press, 2009. P. 56.

²⁴ Wu Y., Yuan Y. Lexical Ontological Semantics. London – New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2019. P. 4.

When comparing the words, it may be assumed that they do not take equal spaces within the lexico-semantic groups. The lexical stock in English has a bigger number of constituents compared with the corresponding ones in Ukrainian and French. This is due to the fact that Ukrainian and French lexemes have a more compact semantic structure. In contrast, English ones demonstrate a greater differentiation of words referring to similar notions. Nevertheless, the overwhelming majority of the nouns bear partial semantic similarities or even complete semantic identity: *нахабність* – insolence – insolence, *грубність* – rudeness – rudesse, *марнолюбство* (марнославство) – vanity – vanité, *брутальність* – brutality – brutalité, *неввічливість* – impoliteness – impolitesse. Comparing the equivalents in the three languages, we can presume that the words have different semantic content. For instance, the English word *rudeness* contains 9 semes, the French noun *rudesse* – 8, whereas their Ukrainian equivalent *нахабність* – only 3.

The characteristic feature of the nouns denoting negative personality traits is the phenomenon of language asymmetry. The latter presents a phenomenon when the meaning components expressed within one word in one language can be realized in several words in other languages. For instance, the English noun *greediness* denotes excessive eagerness or longing for wealth or gain; covetousness, avarice, rapacity, greed, whereas the same notion in Ukrainian is rendered by words *жадібність* (властивість, що характеризує пристрасне прагнення до збагачення, наживи; корисливість) and *зажерливість* (жадібність до наживи, багатства, нестримність у задоволенні своїх матеріальних потреб // властивість, яка виражає жадобу до наживи, користоловство). The definitions prove that the words *greediness*, *жадібність*, and *зажерливість* coincide in rendering the common notion of longing, eagerness, and great excessive desire to obtain some material values unfairly. Furthermore, Ukrainian noun *кровожерливість* also describes longing, adding new characteristics to it – a desire to kill and deprive of life (жадібність до вбивств, кровопролиття; жорстокість, лютість).

Our language material contains synonymic pairs and rows nominating negative personal characteristics in general: Ukr. *недолік* (негативна риса, ознака і т. ін. кого-, чого-небудь // відхилення від норми, дефект) – *вада* (негативна риса, особливість кого-, чого-небудь; *недолік*) – *хиба* (негативна риса, ознака і т. ін. кого-, чого-небудь) – *огріх* (перен. *недолік*, *хиба*, помилка) – *порок* (негативна риса, вада кого-, чого-небудь, що заслуговує на загальний осуд); Eng. *defect* (the

quality of being imperfect) – deficiency (a defect, an imperfection) – imperfection (the quality of being imperfect; a defect, blemish) – defection (imperfection, defectiveness) – blemish (a defect, imperfection; a moral defect); Fr. imperfection (état d'une personne imparfaite; défaut) – défaut (imperfection morale). Having analyzed dictionary definitions of the given words, we can state that Ukrainian nouns вада, хиба, and порок, English blemish and French défaut express a physical imperfection along with the moral one. Yet in Ukrainian, it is more specified in nominating its sources and consequences: вада – фізичний недолік внаслідок захворювання або ушкодження організму, а також природжений; хиба – діал. фізична вада, дефект; порок – фізична вада, каліцтво; blemish – physical defect or disfigurement; défaut – imperfection physique.

Ukrainian, English and French words fall under synonymic attraction law. Various synonyms are exploited to specify the notion of negative personality traits: Ukr. пиха – зверхність – гординя – гордість – зухвалість – пихатість – зарозумілість; Eng. vanity – insolence – pride – arrogance – impudence – immodesty; Fr. vanité – insolence – arrogance (morgue) – impudence. Despite rendering the same notion, the synonymic rows are characterized by the different number of synonyms it in each of the languages. Quantitative differences reflect differences in the underlying semantic structures and cultural outlook.

One more essential feature of the nouns denoting negative personality traits (Ukr. гордість; Eng. pride, courage, nerve, confidence, merit, modesty, boldness, compassion, animosity; Fr. hauteur) is their ability to render dual semantics, integrating positive and negative human characteristics. Thus, enantiosemy is present here on the basis of the lexical meanings contrariety within one lexical unit (for instance, Eng. courage – a) haughtiness, pride; b) confidence, boldness; Fr. hauteur – a) profondeur, caractère de ce qui est difficilement pénétrable à l'esprit humain; caractère de ce qui est grand, éminent, supérieur, difficile; b) caractère hautain, arrogance qui se manifeste dans la manières, l'attitude que l'on observe avec les autres), antonymy (for example, Eng. modesty – immodesty), and even the intersection of lexico-semantic groups (for instance, Ukr. word гордість, indicating гідність, самоповага; пихатість is a constituent of both lexico-semantic groups “positive” and “negative evaluation”; Eng. noun merit, denoting character with respect to desert either good or evil, belongs to lexico-semantic groups “evil” and “Good”).

Having analyzed the nouns denoting negative personality traits within the lexico-semantic group “evil” in Ukrainian, English and French, we can presume that within the vocabulary of each language, the words in question establish polyaspectual relations with each other and other related and non-related lexical units. Further analysis showed that despite their genetic, geographical, and cultural similarities, certain lexical differences still exist.

On the lexical semantics of negative personality traits in Ukrainian, English and French

The lexico-semantic group “evil” in Ukrainian, English and French forms a complex structural unity, encompassing specific word groups with integral semantic features. A human being is a unity of body and soul that assures a person to be the subject of his / her moral agency endowed with psychological states and unity of consciousness. Thus, the person cannot be fully understood without references to his / her capacities, such as cognition and intelligence, reason and will, perception, and emotion. Nowadays, there exists a single, integrating, comprehensive classification of character traits based on the moral and psychological criterion, which has relevance to all these areas of concern. Accordingly, four major groups of personality traits further subdivided into subgroups were singled out (Table 3).

Table 3

**Classification of the nouns denoting negative personality traits
in Ukrainian, English and French**

Personality traits	Quantity		
	Ukrainian	English	French
Intellectual	10	20	9
Emotional	8	20	14
Volitional	1	5	-
Moral	44	94	29

Intellectual personality traits reveal people’s mental differences. This group comprises lexical units, denoting: 1) inability to think: Ukr. дурість, ідіотизм; Eng. madness, foolishness, absurdity; Fr. sottise, infériorité; 2) human characteristics due to their educational and cultural level: Ukr. свинство, дикунство, грубiянство, нахабність, неввічливість, хамство, наглість, бідність; Eng. incivility, rudeness, roughness, impoliteness, lowness, darkness, baseness, immodesty, inelegance, indecorousness, boorishness, discourtesy, barbarousness, indignity, bestiality, desolation,

sordidness, impudence; Fr. rudesse, impolitesse, indiscretion, indécence, impudicité, pauvreté. Intellectual personality traits gain particular importance under the necessity of perceiving the real world and making firm and rational decisions. They are relatively stable but undergo some changes under the influence of the environment and self-education.

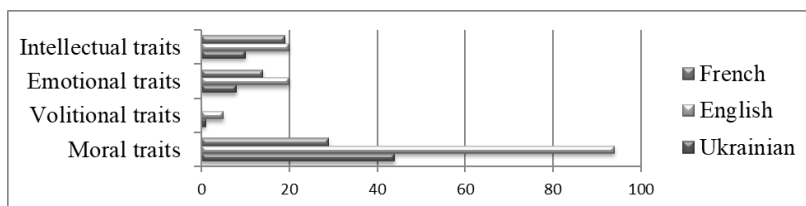
Emotional personality traits are revealed in situations when people need to evaluate themselves, others, or objective reality. This group includes the nouns characterized by “emotionality”, which lies in the ability to express one’s feelings and emotions: 1) emotional instability: Ukr. жорстокість, звірство, лютість, бездушність (безжалісність), озлобленість, безпощадність; Eng. severity, fierceness, violence, passionateness, fury, cholera, barbarity, savagery, atrocity, cruelty, ruthlessness, harshness, anger, irascibility, annoyingness, aggressiveness, heinousness; Fr. sauvagerie, hargne, agressivité, dureté, sécheresse, barbarie, infériorité, austérité, méchancité, atrocité, virulence, irascibilité, voracité; 2) ability to sympathize: Ukr. згорьованість, безрадісність; Eng. sadness, desperateness, ruth; Fr. inquiétude.

Volitional personality traits indicate people’s ability to consciously regulate their behaviour and urge others to take decisive steps, overcoming impediments. They play a leading role in forming a complex stable character, denoting the longing to achieve one’s aim, and to be decisive. This group is represented by English nouns confidence, fearfulness, weakness, frailty, and fragility, indicating a strong character and its absence, and the Ukrainian noun жалюгідність, denoting miserliness (нікчемність). The lexico-semantic group “evil” in French lacks the constituents to refer to volition.

Moral personality traits are human characteristics that correspond to moral norms. Morals are norms and principles of human behaviour revealed in attitude to oneself, others, and society: 1) immoral human qualities: Ukr. нечесність, нищість, підлість, безсердечність, безсоромність, злонравність, злопам’ятність, злостивість, аморальність, безчесність, ганебність, лукавність; Eng. inhumanity, disloyalty, foulness, meanness, villainy, felony, wretchedness, wrongness, nastiness, filth, enormity, evilness, faithlessness, unrighteousness; Fr. inhumanité, vilénie, vénalité, voracité, lubricité, pénalité; 2) human characteristics due to his / her attitude towards other people: Ukr. злість, недружелюбність, лицемірство, паскудство, ворожість, зловорожість, злочливість, злостивість, криводушність, підлабузництво; Eng. unkindness, intolerance, devilry, vileness,

malignance, flattery, despotism, brutality; Fr. monstruosité, iniquité, cruauté, malignité, déloyauté; 3) qualities due to his / her attitude to duties and obligations: Ukr. розпущеність; Eng. naughtiness, immorality, roguery; Fr. immoralité; 4) human characteristics due to her attitude to material values: Ukr. жадібність, зажерливість, кровожерливість; Engl. greediness; 5) qualities due to attitude to oneself: Ukr. пи́ха, зверхність, гонор, гординя, гордість, зухвалість, пихатість, зарозумілість, марнолюбство (марносла́вство); Eng. vainglory, vanity, cynicism, egotism, wantonness, insolence, arrogance, hauteur; Fr. hauteur, vanité, ostentation, arrogance (morgue). Moral traits are major in the attitude towards others as they are revealed in situations when people are bound to act following social norms and rules of behaviour.

Regarding the organization of the words denoting negative personality traits within the lexico-semantic group “evil” in Ukrainian, English and French, both similarities and differences can be seen. Diagram 1 reveals the correlation between the groups of nouns in the compared languages.

Diagram 1. Quantitative characteristics of the nouns denoting negative personality traits in English, Ukrainian and French

The group of the lexical units denoting moral personality traits has the largest number of constituents in each language under study. These findings suggest that Ukrainian, English, and French people concentrate on flaws, defects, and deviations from social and moral norms as impediments to reaching the absolute. The studied cultures disapprove of nonconformity to moral norms and customary rules that govern behaviour in groups and societies. As it can be seen from the language material, the nouns denoting human attitude to self and others are the most numerous in the three languages. The emphasis is laid on similar aspects of character types, which are nevertheless expressed by different lexical units. This can be explained by categorizing themselves as belonging to a particular social group or community, people’s self-perception and attitude toward others

change. They start perceiving themselves and their fellow group members through impersonal, “typical” dimensions, characteristic of the group they belong to. These dimensions include specific roles, beliefs, and actions. Although money impinges on every aspect of people’s lives, no nouns refer to people’s attitude to material values in French.

The British highly value a person’s intellectual realization and emotional stability. The latter are concerned with the responsibility to seek out and use the facilities to find the truth hidden behind the veil of distortion, ideology, manipulation, and social interests. Moreover, having the power of a keen intellect gives a person the tools to liberate people from dogmatic principles and irrational laws.

Emotionality is not the most valued aspect of human personality in Ukrainian, English and French. However, too many words in the languages under study point out sensitivity, a tendency to abuse, and low volitional regulation. Nevertheless, Ukrainian, English, and French cultures prioritize an individual’s needs for self-expression. This tendency to focus on personal identity and autonomy is a pervasive part of culture that can profoundly influence society’s functioning. The analysis of the language material has shown that individual differences are of great significance in daily communication and human interaction, and they eventually become encoded in the language.

CONCLUSIONS

This study set out to disclose common and distinctive features of the nouns denoting negative personality traits as constituents of the lexico-semantic group “evil” in Ukrainian, English and French. The formalized analysis of lexical semantics proved to be an efficient tool for comparing the lexico-semantic group “evil” as a fragment of Ukrainian, English and French language world pictures and revealing the specificity of negative personality traits verbalization. Moreover, it helped uncover the correlations between the words and their meanings, singling out semantic peculiarities of the analyzed lexical stocks.

The results of the comparative study have shown that the lexis denoting negative personality traits in Ukrainian, English, and French present self-organizing systems with definite organizational properties. Moreover, the words in question are interlinked by semantic relations, including synonymy and antonymy. The former are interwoven into an endless semantic network of related and non-related units assembled into Ukrainian, English, and French lexicons.

Studying distantly related languages from a cross-cultural perspective is the best way to obtain knowledge about sets of moral and social values in cultures. The Ukrainians, English and French form shared associations regarding negative personality traits. Thus, the latter are actualized by the words denoting moral and socially biased personality traits. Ukrainians, English and French consider intellectual and emotional traits important for human development and character stability. The main cultural differences have been observed in the way the Ukrainians and English treat volitional personality traits. Surprisingly, no lexical units refer to volition in French.

Future research will involve a deeper lexico-semantic analysis of the nouns denoting evil characterized by anthropocentric semantics in modern Ukrainian, English and French.

SUMMARY

The present paper aims to make a comparative study of the nouns denoting negative personality traits within the lexico-semantic group “evil” in Ukrainian, English and French. The research has focused on disclosing their common and distinctive semantic features in the compared languages. The formalized analysis of lexical semantics is applied in the study.

The comparative analysis has shown that views on negative personality traits as a way of adopting evil behaviour models do not align perfectly in Ukrainian, English and French language world pictures. The shared features actualize the former as socially and morally censurable in the three languages. Ukrainian, English, and French perceive intellectual and emotional personality traits as a formidable barrier to developing moral and social consciousness. While sharing certain attributes, the words denoting negative personality traits in three distantly related languages differ in expressing volitional semantics. Thus, Ukrainian and English nouns possess specific meanings expressing the lack of vehemence and covetousness. However, volition is not encoded in the semantic structure of French words.

Bibliography

1. Angelovska T., Mercer S., Talbot K. R. Personality traits as predictors of language learner engagement. *Language Learning in Higher Education*. 2021. № 11(2). P. 285-310.
2. Asoulin E. Language as an Instrument of Thought. *Glossa: A Journal of General Linguistics*. 2016. № 1(1): 46. P. 1– 23.

3. Chassy P. *How Language Shapes Social Perception. Language and Identity: Discourse in the World* / D. Evans. London – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury, 2015. P. 36–51.
4. Chen X., He J., Swanson E., Cai Z., Fan X. *Big Five Personality Traits and Second Language Learning: A Meta-analysis of 40 Years' Research. Educational Psychology Review. 2022. 34. P. 851–887.*
5. Di Paolo E. A., Cuffari E. C., De Jaegher H. *Linguistic Bodies: The Continuity between Life and Language. Cambridge – London: The MIT Press, 2018. 414 p.*
6. Fabian M. *Comparative Research of Etiquette Nouns in English, Ukrainian and Hungarian. Development of Philology and Linguistics at the Modern Historical Period. Lviv-Torun: Liha Pres, 2019. P. 161–179.*
7. Finch G. *Word of Mouth: A New Introduction to Language and Communication. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 256 p.*
8. Geeraerts D. *Lectures on Cognitive Sociolinguistics. Leiden – Boston: Brill, 2018. 327 p.*
9. Gilbert, L., Lagane, R., Niobey, G., eds. *Grand Larousse de la Langue Française. Vols. 1–7. Paris : Larousse. 1986.*
10. Gillon B. S. *Natural Language Semantics: Formation and Valuation. Cambridge – London: The MIT Press, 2019. 736 p.*
11. Kreidler C. W. *Introducing English Semantics. London – New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2014. 2nd ed. 208 p.*
12. Matthews, G., Deary, I. J., Whiteman M. C. *Character Traits. New York: Cambridge University Press, 2009. 568 p.*
13. Murphy M. L. *Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy and Other Paradigms. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 292 p.*
14. Murray, J., ed. *Oxford English Dictionary. Vols. 1–12. London: Oxford University Press. 1963.*
15. Obralic N., Mulalic A. *Correlation between Personality Traits and Language Learning Strategies among IUS Students. Journal of Applied Linguistics and Language Research. 2017. №4 (5). P. 76–84.*
16. Payne T. *Exploring Language Structure. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 367 p.*
17. Pirelli V., Plag I., Dressler W. U. *Word Knowledge in a Cross-Disciplinary World. Word Knowledge and Word Usage: A Cross-Disciplinary Guide to the Mental Lexicon* / V. Pirelli, I. Plag, W. U. Dressler. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 2020. P. 1–20.

18. Popescu F. A Paradigm of Comparative Lexicology. UK: Cambridge Scholars Publishing, 2019. 296 p.

19. Pye C. The Comparative Method of Language Acquisition Research. Chicago – London: The University of Chicago Press, 2017. 303 p.

20. Szabó Z. G., Thomason R. H. Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 327 p.

21. Song J. J. Linguistic Typology. Oxford: Oxford University Press, 2018. 512 p.

22. Wu Y., Yuan Y. Lexical Ontological Semantics. London – New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2019. 234 p.

23. Білодід І. К., ред. Словник української мови. Т. 1–11. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

24. Кочерган М. Основи зіставного мовознавства. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.

Information about the authors:

Onyshchak Halyna Vasylivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology

State University «Uzhhorod National University»

14, Universytetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine

Smuzhanytsa Diana Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Romance Languages and Foreign Literature

State University «Uzhhorod National University»

14, Universytetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine

STRUCTURAL AND NOMINATIVE FEATURES OF YOUTH SLANG (BASED ON THE GERMAN LANGUAGE MATERIALS)

Pozdniakov O. V.

INTRODUCTION

The relevance of the study is caused by the growing influence of youth slang on the development of standard German language. Besides, the researched linguistic phenomenon is one the most rapidly changing and evolving language subsystems. Young people's vocabulary reflects global processes in modern society.

Youth slang is a component of the German language and occupies an important place in its overall system. Evidence of this is the intensification of using slangisms at the level of nation-wide communication. Another example of importance of the given vocabulary is its proliferation through mass media that are regarded as a mirror of today's language evolution. At the same time, in the process of long-term development, youth slang has acquired the features of a separate system with specific characteristics at different language levels, primarily at the lexical-semantic level. Variability of combination of these features in particular communicative situations shows the variability of youth slang itself providing the opportunity for its intra-system differentiation and classification. The given language subsystem is characterized by its formal extraordinariness and a high value of pragmatic use.

Youth vocabulary reflects worldview, everyday life, way of thinking, value system, and contacts of a particular social and age group. Conceptual system of these representatives of German-speaking community differs significantly from conceptual system of adults. Through language, young people look for ways to express their uniqueness. At the same time, they use verbal means for demonstrating separation from the society and its rules which seem them confusing and hostile. The above-mentioned factors often play a determining role in the formation of slangisms. It is clearly seen on the example of word-building, especially of its two basic models – compounding and affixation, which belong to the most

productive ways of forming new lexical units in German language¹. This relates to both standard German and other language subsystems, in particular youth vocabulary.

Nowadays, the results of research on youth slang in German studies are represented by a wide range of scientific papers by Ukrainian and foreign linguists. These publications deal with issues such as determining place of youth slang in the system of the German language, its structure, key features of formation, development, and functions. Considerable attention is paid to the study of socially and regionally determined peculiarities of the given linguistic phenomenon, its interconnection with vocabulary of standard German, as well as functioning of slangisms in different types of mass media. A number of studies in the field of comparative description and compiling specialized dictionaries have been carried out.

However, a lot of important issues, in particular, internal heterogeneity of youth slang as well as comprehensive description of word-building processes in its vocabulary, have not been solved.

The purposes of the study are:

- to single out the types of German youth slang and compare them based on their distinguishing features;
- to identify lexical and semantic characteristics of different types of young people's vocabulary and determine their place in the researched language subsystem;
- to establish key features of compounding in German youth slang;
- to provide quantitative and qualitative description of slangisms formed by means of affixation.

In the given research, extralingual factors of functioning and development of the analyzed linguistic phenomenon, as well as subcultural implication are taken into consideration.

The material used for our study is a sample from specialized dictionaries of German youth slang.

1. German youth slang as a heterogeneous linguistic phenomenon

Analysis of recent research and publications has shown that many philologists of German language are pointing to heterogeneity of youth slang, which is determined by heterogeneity of the social and age group “youth”.

---

¹ Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / под ред. Т.В. Строевой. 2-е изд., испр. М. : КомКнига, 2007. С. 32.

Different types of youth slang is a reflection of heterogeneity of the language community, diversity of social, cultural, historical and political conditions for existence and development of society, as well as increasing requirements and needs of using language for communication needs in general².

According to P. Shlobinski, there can be no universal young people's vocabulary, because young people themselves are not a homogeneous social and age group³. At the level of microgroups, there are as many youth slang versions as there are particular groups of their users. Furthermore, it has been shown that already at the level of primary groups of young people (such as class of pupils or students) there are various competing language forms⁴. That may be regarded as an evidence of purely individual nature of realization of the researched linguistic phenomenon, which is determined by a communicative situation.

At the same time, in modern German studies, the term "German youth slang" is often mentioned to denote the specific vocabulary used by the total number of German-speaking young people regardless their social, educational, regional or cultural affiliation⁵.

Taking into account internal heterogeneity of youth, representatives of this part of society can be divided into three group types: peer groups, subcultural groups and the common social and age group of young people⁶.

Peer groups are groups of young people of about the same age. They play the most important role during the period of transition from childhood, which is usually strongly regulated by family traditions, to individual lifestyle and adulthood. The awareness of being member of a group arises on the basis of common interests in a particular sport, musical

---

² Kramorenko G.I. Zum Problem der Heterogenität der Jugendsprache und ihrer lexikalisch-semantischen Charakteristik. *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch*. Moskau : DAAD, 1995. S. 55.

³ Schlobinski P., Kohl G., Ludewigt J. *Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1993. S. 27.

⁴ Chun M. *Jugendsprache in den Medien. Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen* [1. Aufl.]. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2007. S. 75.

⁵ Androutsopoulos J.K. *Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen*. Frankfurt am Main, New York : Peter Lang, 1998. S.462.

⁶ Reinke M. *Jugend, Sprache und Medien. Am Beispiel von Rundfunksendungen für Jugendliche*. Hannover, 2000. S. 2.

style or fashion, and causes dissociation from non-members of the group⁷. The need for intra-group identity is often expressed in language by means of using specific words and expressions.

One of the main characteristics of youth subcultures is the unity of their representatives in relation to cultural values and lifestyle. As a rule, these common features are formed as a result of the influence of mass media⁸. Most subcultures preferred by German-speaking young people are of American origin. Their popularizing mainly through social networks contributes to growing importance of youth and youth subcultures at the supraregional level. An important factor is young people's ability to adapt to the latest technologies. Social media create a specific sort of community with possibility of virtual, indirect contacts, which facilitates an increase in the number of participants in subculturally determined communication processes.

The common social and age group of young people integrates the representatives of all peer groups and subcultures to form a global community of German-speaking youth⁹.

Thus, according to this classification of youth, three types of youth slang can be singled out:

- peer group slang – vocabulary typical for members of a specific group of young people;
- subcultural slang – vocabulary of young people belonging to a particular subculture;
- common slang – vocabulary of representatives of the social and age group “youth” regardless their educational, regional or cultural affiliation.

To describe each of these three types of youth slang, we use a set of lexical and semantic criteria, that reveal distinguishing features of the researched language subsystem.

German youth slang is a heterogeneous language subsystem. Despite of its heterogeneity, the given linguistic phenomenon has some common basic principles and structures¹⁰. Common youth slang is an abstract

---

⁷ Nowotnick M. Jugend, Sprache und Medien. Untersuchungen zu Rundfunksendungen für Jugendliche. Berlin, NewYork : de Gruyter, 1989. S. 24.

⁸ Chun M. Jugendsprache in den Medien. Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.]. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2007. S. 90.

⁹ Bruder-Bezzel A., Bruder-Bezzel K.-J. Jugend. Psychologie einer Kultur. München, 1984. S. 20.

¹⁰ Nowotnick M. Jugend, Sprache und Medien. Untersuchungen zu Rundfunksendungen für Jugendliche. Berlin, NewYork : de Gruyter, 1989. S. 75.

linguistic phenomenon formed as a result of compiling particular forms of young people's communication. It shows distinctive verbal characteristics of representatives of the social and age group "youth" in general (in particular, as an alternative to colloquial and literary styles of German language).

Universality of common slang in terms of its vocabulary goes hand in hand with dynamic changes in its composition. New words and expressions arise at the level of communication of particular peer groups. They become soon a part of their everyday life and are actively used throughout German-speaking milieu. After several years, these lexical and phraseological units lose their popularity, but remain recorded in specialized dictionaries¹¹. Changes in slang vocabulary are determined by changes of generations of its active creators and users.

According to K.V. Kulakova, the analysis of new slangisms can help to single out topics and events, which have received the most attention by young people during a particular year¹².

Since 2008, the "youth word of the year" (German: "Jugendwort des Jahres") has been selected annually¹³. In 2008 it was *Gammelfleischparty*–*Party für Menschen über 30 Jahren*; in 2015 – *Smombie* (*von "Smartphone" und "Zombie"*) – *Menschen, die durch den ständigen Blick auf ihr Smartphone so stark abgelenkt seien, dass sie ihre Umgebung kaum noch wahrnehmen würden*; in 2021 the most popular word was *cringe* – *Situation oder Handlung einer Person, für die man sich fremdschämt*.

Vocabulary of subcultural slang is relatively less changeable due to the fact that its main function is to denote concepts of a particular subcultural style. Each of these subcultural styles is characterized by its own history, values, activities, hierarchy of interrelations, symbols determining affiliation to it. Sustainability of subcultural concepts determines sustainability of words and expressions used to name them (*AFK* – *Ausdruck von Computerspielern / Internetnutzern (Chat) für deren*

---

¹¹ Левицька Л.Я., Микитка І.С. Німецький молодіжний сленг та його лексико-семантичні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філологія*. Харків, 2013. № 1052. Вип. 74. С. 95.

¹² Кулакова К.В. Молодежний сленг как отражение современной действительности. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Филология, педагогика, психология*. Калининград, 2019. № 4. С. 25.

¹³ Jugendwort des Jahres (Deutschland). URL : [https://de.wikipedia.org/wiki/Jugendwort_des_Jahres_\(Deutschland\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Jugendwort_des_Jahres_(Deutschland)) (дата звернення: 18.08.2022).

Abwesenheit; Favicon – ein kleines Mini-Logo, das in der Adresszeile des Browsers ikonisiert für eine Webseite steht).

Compared to common and subcultural types of slang, vocabulary of peer groups is the most dynamic language subsystem in terms of forming new lexical and phraseological units. On the other hand, inherent young people's language creativity is most fully realized exactly at the level of intragroup communication (*Rentnerporsche – Gehhilfe, meist in Form eines Rollators oder Rollstuhls; Bananenbieger – Person, die eine einfache Aufgabe nicht lösen kann oder überflüssig viel Aufwand dazu betreibt).*

A significant share of slangisms is restricted by certain thematic groups that are of particular interest to young people and are an important part of their everyday life¹⁴ (*verhaften – Bier trinken; Zungentango – heftiger Zungenkuss).*

At the same time, subcultural slang vocabulary includes more words and expressions with professional semantics reflecting activities of the given subculture, which can play different roles in the lives of its members (*Violent Dancing – eine besonder Art des "Slamdances" auf Hardcore-Konzerten; uprocken – Tanzen mit kompletten Körpereinsatz, so dass man alles um sich herum vergisst).* Thus, lexical units of three types of youth slang have different potential to achieve a higher level of use, namely colloquial and literary styles of German language.

All three types of youth slang interact with each other, as well as with vocabulary of other subsystems of German language. From this point of view, vocabulary of common youth slang is much more open system, because it interacts with subcultural and peer group slangs, on the one hand, and colloquial and literary styles of German, on the other hand. Its words and expressions refer to common concepts that form the environment for young people's activities, and are understood at the level of nation-wide communication (*natschig – wenn man sich nichts Vernünftiges anstellen mag und sich mit der Situation trotzdem nicht zufrieden gibt; Schokoliker – Person, die süchtig nach Schokolade ist).*

Defining the meaning of peer group and subcultural vocabulary requires additional knowledge, which is the result of understanding features of a particular peer group or subcultural style (*Frag – Töten eines Gegners in EGO Shootern; Kuduro – Tanzstil, der sich aus dem Breakdance entwickelt hat).*

---

¹⁴ Henne H. Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin; New York : de Gruyter, 1986. S. 212.

Words and expressions of common and subcultural types of slang are often recorded in specialized lexicographic sources – dictionaries of common slang (such as “Langenscheidt 100 Prozent Jugendsprache”¹⁵, “PONS 15 Jahre Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband”¹⁶, “PONS Wörterbuch der Jugendsprache”¹⁷) (*hazen, schmoggen, barzen – eine Zigarette rauchen; Spacko, Spast – dumme Person*) and subcultural slang (such as “Duden – Das neu Wörterbuch der Szenesprachen”¹⁸) (*rushen – eine besonders in Strategiespielen vorkommende Taktik; Serverfarm – eine Gruppe von gleichartigen, vernetzten Servern, die zu einem logischen System verbunden sind und optimiert die internen Prozesse durch Verteilung der Auslastung*).

Lexicographic recording of peer group vocabulary is less practiced because of a small number of members of a particular peer group and a high level of instability of their vocabulary.

As previously mentioned, common youth slang is an abstract linguistic phenomenon, which represents the peculiarities of communication of the studied social and age group. In contrast to this type, peer group and subcultural slangs are real patterns of young people’s communication (*Schleppschrott – schlechter Laptop; Chieffchecker – jemand, der alles versteht, kann, schafft, bekommt*). Distinction in their vocabulary depends on plurality of peer groups, as well as diversity of subcultural styles. New words and expression arise to name new concepts¹⁹.

Rapidly increasing use of loanwords (first of all Anglo-Americanisms) belongs to lexical and semantic features of modern German youth slang in general. These lexical units attract mainly with their unusual morphologic structure (*tight (Hip-Hop-Ausdruck) – cool, talentiert; Keylogger – Hard-oder Software, die dazu verwendet wird, die Eingaben des Benutzers an einem Computer mitzuprotokollieren und dadurch zu überwachen oder zu rekonstruieren*).

Subcultural slang is characterized by a larger share of loanwords. On the one hand, this can be explained by the global role of English language in international communication. On the other hand, most subcultural styles

---

¹⁵ Langenscheidt 100 Prozent Jugendsprache 2018 (Deutsch – Englisch). München : Langenscheidt, 2017. 160 S.

¹⁶ PONS 15 Jahre Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband : Das Original – unzensuriert [1. Aufl.]. Stuttgart : PONS, 2016. 288 S.

¹⁷ PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2017. Stuttgart : PONS, 2016. 144 S.

¹⁸ Duden – Das neu Wörterbuch der Szenesprachen. Duden, 2009. 208 S.

¹⁹ Androutsopoulos J.K. Mode, Medien und Musik: Jugendliche als Sprachexperten. *Der Deutschunterricht*. 1997. № 6. S. 13.

are of American origin (*Moshpit – Teil des Publikums, der bei Musikkonzerten direkt vor der Bühne steht und tanzt; Blogroll – Liste der Blog-Empfehlungen, die ein Blogger für seine Leser zwecks besserer Vernetzung abgibt*).

Vocabulary of common and peer group slangs is characterized by a larger share of national, in particular, regional words and expressions. Historical development of German language plays an important role in this process. A lot of slangisms derive from territorial dialects (*Zichte – Berlinerisch für “Zigarette”; Moler – sächsisch für “Bonbons”*).

To sum up, all types of German youth vocabulary reflect evolutionary trends of society in general, demonstrating communicative and creative potential of representatives of the given social and age group.

Slangisms enrich vocabulary of colloquial and literary styles of German language and can be further recorded in standard and specialized lexicographic sources.

2. Main features of compounding in the studied vocabulary

According to a number of Germanists, such as J.K. Androutsopoulos²⁰, M. Chun²¹, A. Last²², P. Schlobinski²³, S.S. Chorna²⁴, the analyzed linguistic phenomenon has its own features of compounding. On the one hand, youth vocabulary is a part of the complex system of German language. That is why it includes commonly used word-building models. On the other hand, this language subsystem is a means of communication of a particular social and age group. Consequently, nominative processes reflect peculiarities of personality development taking into consideration the impact of subcultural environment.

In modern German studies, there are several classifications of compounds. Using morphological criterion means that syntactic category

---

²⁰ Androutsopoulos J.K. *Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen*. Frankfurt am Main, New York : Peter Lang, 1998. 684 S.

²¹ Chun M. *Jugendsprache in den Medien. Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen* [1. Aufl.]. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2007. 352 S.

²² Last A. *Heiße Dosen und Schlammziegen – Ist das Jugendsprache?* *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie*. 1989. № 41. S. 35–68.

²³ Schlobinski P., Heinz H.-Ch. *Jugendliche und «ihre» Sprache: Sprachregister, Jugendkulturen und Wertesysteme; empirische Studien*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1998. 236 S.

²⁴ Чорна С.С. *Особливості молодіжного сленгу в німецькій мові. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 53. С. 372–379.

and grammatical characteristics of the compound word are determined by its last component. These lexical units have different morphologic structure in accordance with a particular word-building model²⁵. The semantic-syntactical classification analyzes compounds in terms of their structure taking into account semantic relations between the components. This type of classification is often preferred by Ukrainian Germanists.

The results of the research have shown that most of the analyzed compounds consist of two roots. This morphologic structure is mainly typical for slangisms belonging to syntactic category of nouns (*Suppenkoma – Zustand der Mitarbeiter nach dem Besuch der Betriebskantine, wenn sie sich im Meeting wieder zusammen finden; Killerspiel – verbreitete, negative Bezeichnung für gewalthaltige Spiel*).

However, there are a number of lexical units that are formed by compounding three roots. These words belong to different thematic groups. They can be both synonyms of commonly used vocabulary (*Hopfenblütentee – Synonym für Bier*) and refer to modern social, cultural, and technical phenomena (*Vorratsdatenspeicherung – die Verpflichtung der Anbieter von Telekommunikationsdiensten zur Registrierung von elektronischen Kommunikationsvorgängen, ohne dass ein Anfangsverdacht oder konkrete Hinweise auf Gefahren bestehen*).

There are a small number of word-building models specific to forming youth vocabulary. From our point of view, the main reason for this is that the above-mentioned language subsystem has secondary nature to standard German.

For compounding processes in German youth slang the following word-building models are productive:

- n + n (*Menschenkino – Beobachten der Passanten und des Treibens in der näheren Umgebung, während man selbst im Straßencafé o.ä. sitzt*);
- v + n (*Kuschelwetter – Wetter, dass sich durch spezielle Temperatur- und Niederschlagseigenschaft dazu eignet, mit anderen Menschen engen Körperkontakt einzugehen*);
- adj + n (*Fernbeziehung – wenn Liebende in unterschiedlichen Städten (oder sogar Ländern) leben*);
- adj + v (*vollwamsen – jemanden verprügeln*);
- adv + v (*wegklemmen – weglaufen*);
- n + adj (*hammerhart – sehr gut, wunderbar*).

---

²⁵ Искоз А.М., Ленкова А.Ф. Лексикология немецкого языка. 3-е изд., испр. и допол. Л. : Просвещение, 1970. С. 39.

Formation of compound slangisms that consist of three roots is characterized by frequent use of the following word-building models:

- n + n + n (*Parkbanphilosoph – Obdachloser*);
- adj + v + n (*Schnellscheißerhose – Hose mit tief sitzendem Bund*);
- n + n + adj (*lebensmittelschwanger – dick*).

In youth slang, compounding is often accompanied by metaphorization processes. In our opinion, it is determined by creativity and sense of humor inherent to representatives of the studied social and age group²⁶. In this way youth vocabulary is opposed to colloquial and literary styles of German language. On the other hand, these lexical units are used as an efficient means of self-identification (*Laufhaus – Bordell, in dem Prostituierte ein Zimmer angemietet haben und bei geöffneter Tür auf Freier warten; Eisenhölle – Fitnesscenter mit Schwerpunkt auf Bodybuilding, d.h. reine Muskelaufbaugeräte wie Hanteln und Gewichte dominieren die Ausstattung. Treffpunkt für Bodybuilder und Muskelfanatiker, größtensteils Männer*).

Most compounds with metaphorized roots include an evaluation component in their semantic structure. These slangisms usually have clearly seen positive or negative connotation (*Spassbremse – eine Person, die entgegen einer Gruppendynamik handelt und sich in der jeweiligen Situation gegen das Vorhaben der Gruppe entscheidet und so den Spass verdirbt*).

As a rule, the second root is metaphorized. It makes the head of the compound determining its semantic category (*Achselhamster – Achselbehaarung; Futternarkose – Zustand, wenn man nach einer ausgiebigen (Fastfood) Mahlzeit sehr träge wird*).

However, there are also semantic transformations of the first root. These lexical units reflect features of young speakers' worldview and values demonstrating their attitude to various styles and other traditional issues (*Haremshose – Damen-Stoffhose, die sich durch ihre 3/4-Länge und einen tiefhängenden Schritt auszeichnet, der an einen Rock erinnert; Hausfrauenrock – schulzige, poppige Rockmusik*). The given examples show the role of compounding in creating new words out of old ones²⁷.

---

²⁶ Левицька Л.Я., Микитка І.С. Німецький молодіжний сленг та його лексико-семантичні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філологія*. Харків, 2013. № 1052. Вип. 74. С. 97.

²⁷ Ó Séaghdha D. Learning compound noun semantics. *Technical Report*. Cambridge : University of Cambridge, 2008. № 735. URL : <https://www.cl.cam.ac.uk/techreports/UCAM-CL-TR-735.pdf>.

It can be stated that a significant number of analyzed compounds include word-building morphemes, in particular suffixes. A productive suffix is *-er*. In youth vocabulary, it is used to form slangisms that refer to both things (*Klapprechner – Laptop oder Notebook*) and people (*Hautständer – ein sehr dünner Mensch ohne Muskeln*).

A number of words are formed of roots that have suffixes *-tion* (*Auktionskultur – Kaufen und Verkaufen von Dingen im Internet*) and *-ung* (*Anreizregulierung – Methode, um Betreibern von Energieversorgungsnetzen Anreize für eine effiziente Leistungserbringung zu setzen*). It should be mentioned that these word-building morphemes are productive for creating vocabulary of colloquial and literary styles. This is yet another proof that youth slang is a part of a complex system of modern German.

Using diminutive suffix *-chen* is both frequent and productive (*Datenzäpfchen – Synonym für USB-Speicher-Stick*). These lexical units express irony and subjective evaluation referring to things that are of particular importance for young people (*Pärchenterror – die Omnipräsenz glücklicher Paare, die besonders im Frühling hervorkommen und die Parks, Cafes und Ikeas dieser Welt knutschend, kuschelnd und händchenhaltend für sich vereinnahmen*).

A productive modifier for compounding nouns in youth vocabulary is *Voll-* (*Vollposten – Mensch, bevorzugt männlich, der über beschränkte intellektuelle Fähigkeiten verfügt, den also bezüglich der Intelligenz nichts von einem aufragenden Stück Holz unterscheidet*). By means of this component, young speakers emphasize their subjective attitude which is often exaggerated (*Vollspaten – extrem hinterweltlerische/idiotische Menschen; lässt sich in etwa mit dem Wort “Vollidiot” gleichsetzen*).

The results of the analysis of lexicographic sources have shown the existence of root morphemes that are especially productive in word-building processes providing a basis for creating a number of compounds. Their popularity mainly derives from young people's interest in certain social phenomena (*“Abwrack”*: *Abwrackprämie – Umweltprämie, die das Bundeskabinett am 27.01.2009 als Richtlinie zur Förderung des Absatzes von Personenkraftwagen beschlossen hat; Abwrackfieber – exzessive Ausnutzung der Abwrackprämie und ihre Ausweitung auf andere Bereiche als die Autoindustrie*).

Some of these roots are stylistically invectives. We consider their use in compounding process is caused by young people's need for identifying themselves among other representatives of German-speaking community.

Fress- is one of such productive roots (*Fressnarkose – setzt kurz nach einer sehr üppigen Mahlzeit ein und versetzt die betreffende Person in einen komatösen Zustand; Freßstarre – äußert sich in Form von massiver physischer und geistiger Trägheit*).

Semantic relations between roots of compounds are determined by specific features of the studied language subsystem. The main role in this case is played by extralingual conditionality of youth vocabulary focused on relevant thematic groups.

As a result of our research, we have singled out most frequent types of semantic relations between the head and the modifier of the compound:

- objective (*Augenkrebs – wenn man grelle Farben, Kostüme, etc sieht, die einem unerträglich erscheinen*);
- characteristic (*Brötchenfleisch – das innere eines Brötchens, also den Teig, ohne Rand, der sich oft beim aufschneiden herauslöst*);
- activity (*Jobnomade – Berufstätige, die von Job zu Job hüpfen*);
- purpose (*Studienkredit – Darlehen zur Finanzierung des Studiums*).

We see the main reason for dominance of the above-mentioned semantic relations in the influence of subcultural surroundings and activities that determine development of German youth communication in general.

A significant share of the analyzed slangisms is represented by loanwords borrowed from American English which is regarded as one of the main sources to enrich German youth vocabulary²⁸ (*Kiddyboard – kleines Rollbrett, das man am Kinderwagen festschrauben kann*).

In German youth slang, loanwords are often characterized by semantic transformation, in particular by metaphorization (*Screenager – Jugendliche, die einen Großteil ihrer Zeit vor dem Bildschirm verbringen*).

Compounds recorded in the analyzed lexicographic sources have different structure in terms of combining German and English stems (*Castingopfer – Menschen, die in Casting-Shows mitmachen und sich mit einer schlechten Leistung blamieren*). We have singled out the following types of their *modifier – head* combination:

- English modifier + German head (*Singlebörse – Partnersuche durch das Internet*);

---

²⁸ Чорна С.С. Особливості молодіжного сленгу в німецькій мові. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 53. С. 374.

– German modifier + English head (*Weizenspoiler* – *dicker Bierbauch*);

– both modifier and head are English (*Armchairshopping* – *im Sessel sitzend über das Fernsehen einkaufen*).

The use of these slangisms is determined by subcultural influence. Belonging to a certain subcultural style is a very important part of young people's life. Therefore, they prefer the use of borrowed vocabulary to name people, things and activities (*Freehoster* – *kostenloser Anbieter von Webspacer*).

3. Productivity of affixation at forming slangisms

At this stage of our research, peculiarities of word-building processes of German youth slang on the example of suffixation and prefixation have been found out. The given issue has been studied by a number of scientists for a long period of time. In particular, J.K. Androtsopoulos has analyzed different types of word-building morphemes, as well as functions of word-building in German youth slang²⁹. N.V. Shamova and L.N. Ponomarenko have studied word-building types of modern German vocabulary and provided a description of their systemic paradigmatic relations³⁰. Scientific novelty of our research is that connection between using of certain word-building morphemes and extralingual determinants of their productivity has been established.

It has been found out that suffixation is a productive way of formation of new lexical units of German youth slang. Being considered as an indicator of lexical generalization³¹, the given type of word-building morphemes is used by young speakers to emphasize subjective judgement and assessment.

In the formation of the analyzed vocabulary, the most productive are suffixes, which are used to name people (both young and adult ones). In our opinion, this can be explained by a large number of words that belong to this semantic group. For its part, the given factor is determined by the need to show attitude to communication partners and other members of society as well. Therefore, the above-mentioned lexical units have clearly

---

²⁹ Androtsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt am Main, New York : Peter Lang, 1998. 684 S. 79–219.

³⁰ Шамова Н.В., Пономаренко Л.Н. Немецкий молодежный язык: словообразовательные типы суффиксальных существительных и их семантические связи. Научный диалог. 2020. № 5. С. 177–185.

³¹ Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / под ред. Т.В. Строевой. 2-е изд., испр. М. : КомКнига, 2007. С. 74.

seen positive or negative connotation. Thus, young people's verbal self-identification is realized by means of pointing to subjectively highlighted features of the referred person.

Given that youth slang is a subsystem of the modern German language, there are similarities to its word-building processes. Like in standard German, the suffixes *-er* and *-el* are the most productive in the formation of nouns denoting male people. They are added to the roots of nouns and verbs (*Bringer – alles, was gut oder im Trend ist; Muckel – schweigsame, verschlossene Person*). In the analyzed material, the suffix *-er* is also recorded in its variant *-iker* (*Problemiker – Person, die ständig mit sich bringt*).

The use of the productive suffixes *-loge* and *-us* is characterized by semantic changes of root morphemes, in particular by metaphorization (*Promillologe – Gewohnheitstrinker, Säufer, Verkehrspolizist*).

At the same time, German youth vocabulary includes words formed by means of suffixes, which are not typical for morphologic structure of lexical units of standard German³². These are the formants *-i* and *-o* (*-iko*). In terms of semantics, they can be regarded as an alternative to the suffix *-er*. Connotation of the given slangisms shows ironic attitude and helps to emphasize positive or negative features of the referred person (*Draufsi – Person, die gerne an der frischen Luft ist; Drinni – Stubenhocker; Anarcho – Anarchist*).

The above-mentioned suffixes can be added to:

– root morphemes of lexical units of colloquial and literary German without changing their basic semantics (*Schrulli – schrullige Person, schwieriger Mensch; Karriero – jugendlicher Karriere-Vorzeigetyp*);

– metaphorized root morphemes of lexical units of colloquial and literary German (*Raffi – Person, die schnell begreift, was Sache ist; Schmacko – attraktiver Junge*);

– root morphemes which are part of subcultural vocabulary (*Grufti – einer, der in der Gruft liegt, (altmodische) Person jenseitsdes 30. Lebensjahres, Okkultist, Satansanbeter; Gollo – Idiot*).

In our opinion, popularity of these suffixes in the studied language subsystem can be determined by the following extralingual factors:

– desire for self-expression among representatives of other social or age groups;

– protest against word-building rules of standard German;

---

³² Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурашов и др.; под рук. М.Д. Степановой. 2-е изд., стереотип. М. : Русский язык, 2000. 536 с.

- try to attract attention of communication partners;
- search for expression of subjective attitude to the environment.

In youth slang, a lot of feminine nouns are created by means of suffixation. In this case, the following word-building morphemes are the most productive:

-e (*Schlunze – schlampig gekleidete Frau; Depresse – niedergeschlagene weibliche Person*);

-ei (*Tummerei – Alkohol- oder Drogenrausch; Bräuterei – Anmache, Mädchenjagd*);

-ette (*Hässlette – unattraktive Person; Mantalette – naives Mädchen*).

The formation of neuter nouns is characterized by the use of the suffix *-chen*. This word-building morpheme is also typical for suffixation processes in standard German. Therefore, the features of youth vocabulary as a language subsystem are shown. In the analyzed material, the given formant points to ironic attitude to the referred subject (*Klärchen – Schnaps; Tittchen – korpulenter Junge*).

Suffixation of verbs is characterized by the use of the morpheme *-eln*. These slangisms mainly have the meaning of action or state. The most productive word-building model is *n + -eln* (*bürsteln – Sex haben; mupfeln – essen*). The word-building model *adj + -eln* is less productive (*dümmeln – dumm daherreden, sich unqualifiziert äußern*).

Two productive suffixes *-ieren* and *-ern*, which are used to form verbs, show a connection of affixation processes in youth slang to word-building of standard German. These suffixes are usually added to metaphorized roots (*diagnostikalisieren – unbeherrscht Alkohol trinken; brettern – sich schnell fortbewegen*).

The most productive and frequent suffix of adjectives is *-mäßig*. These lexical units mostly express exaggerated assessment of people, things, actions etc. The given suffix can be added to root morphemes with various semantics and connotation (*granatenmäßig – sehr gut, hervorragend; weltmäßig – toll, super*).

The suffix *-ig* is used to point to similarity, emphasizing a certain component in the semantic structure of the word. The word-building meaning often has negative connotation (*assig – widerlich, abscheulich; prollig – angeberisch*).

The suffixes *-lich*, *-haft*, and *-ös* are used to form adjectives with the meaning of positive or negative description on the basis of metaphorization. On the one hand, they demonstrate young people's language creativity, on the other hand, they have a significant pragmatic

effect (*schlapplich – schwächlich, langweilig, fade, schlecht; didihaft – dumm; tubbitös – niedlich*).

The function of prefixation is realized through changing the lexical meaning of the word without changing its syntactic category³³. That creates preconditions for the use of the given model to form new lexical units of German youth slang.

Young speaker's propensity to exaggerate in evaluating people and things is clearly seen in the use of the prefix *Super-* for the formation of nouns. This affix has the meaning of the highest degree of quality (*Superbirne – Person mit hoher Denktelligenz, Person mit wenig Denktelligenz; Super-Biene – gut aussehendes Mädchen*).

Overestimation is considered to be a usual practice of young people's communication. That is why, the prefix *Mini-* in the meaning of small size, is less productive in youth slang (*Minipanzer – hässliches Mädchen, fettes Mädchen*).

In the studied vocabulary, prefixation is most productive for formation of verbs. This process is characterized by the use of word-building morphemes, which are typical for modern German language in general.

Having analyzed lexicographic sources, we have singled out the most productive prefixes of verbs:

– *be-* (*behumsen – jemanden auf den Arm nehmen, betrügen; bekeimen – jemanden zulabern, vollquatschen; ansprechen*);

– *ver-* (*verdackeln – etwas verpassen, etwas vergessen; verbimsen, verhinkeln – verprügeln*);

– *zer-* (*zereiern – lauthals lachen; sich ärgern*);

– *ent-* (*entschleunigen – etwas langsamer angehen*);

– *er-* (*ergeiern – sich etwas ergattern, sich etwas (mehr oder weniger legal) beschaffen, betteln*).

In these examples, the "youth" specificity of the formed lexical units is expressed by the root, which is often metaphorized (*bekoffern – jemanden anpumpen; verdröseln – sich hängen lassen, faulenzen*).

The use of prefixes in the formation of adjectives is often aimed to satisfy the young people's need for exaggeration. In this vocabulary, the dominant role is played by two intensifying formants *hyper-* and *super-*, which are popular with the representatives of German-speaking community in general (*hypermatt – sehr matt; superschick – sehr schick*).

---

³³ Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / под ред. Т.В. Строевой. 2-е изд., испр. М. : КомКнига, 2007. С. 73.

However, we consider it necessary to add specific “youth” prefixes, which are also used to change the semantics of adjectives in terms of exaggeration. These formants are not specified as traditional prefixes of adjectives. They are borrowed from other languages and became popular because of their frequent use in mass media and social networks. As a rule, semantic changes of root morphemes are not typical for these words. The given prefixes just emphasize a particular feature or evaluation, making the message more subjective:

- mega– (*megahart* – *sehr hart*; *megastark* – *sehr stark*);
- giga– (*gigageil* – *sehr geil*; *gigadumm* – *sehr dumm*);
- meta– (*metahart* – *sehr hart*; *metatoll* – *sehr toll*);
- turbo– (*turbogeil* – *sehr geil*; *turbostark* – *sehr stark*);
- ultra– (*ultrakrass* – *sehr krass*; *ultrastark* – *sehr stark*).

Young people also show their creativity by changing word-building meanings of prefixes. For example, the prefix *inter*– is used in German youth slang in the meaning of intensification. As a rule, this process is accompanied by semantic changes of the root morpheme. Therefore, young people’s creativity is reflected in combining semantic transformation of the root and word-building morpheme (*intergalaktisch* – *sehr gut, toll*; *intergeil* – *hervorragend*).

Thus, in German youth slang, affixes are used in a limited number of their potentially possible word-building meanings. There is a focus on one or more popular meanings. This choice is determined by social and age peculiarities, worldview, values, activities, which form the core of young people’s life.

CONCLUSIONS

German youth slang is a heterogeneous linguistic phenomenon, which can be divided into several types. As a means of communication, it is used as peer group and subcultural slangs.

On the other hand, common features of lifestyle and values of German-speaking young people make possible the existence of supraregional and supragroup slang, which is the result of compiling particular slangs, but not their sum. Common youth slang is typical for nation-wide young people’s communication. It is characterized by common features of its use by native speakers at all language levels, primarily at the lexical-semantic level. Words and expressions, which belong to the common German youth vocabulary, are recorded in specific lexicographic sources. This type of slang forms the core for other types of slangs.

Given the social and age conditionality of nominative processes in German youth vocabulary, it could be stated that compounding is determined by the wish of young speakers to subjectively evaluate their surroundings by clarifying specific features of things and people (*Fleischmütze – Glatzkopf*).

A significant part of analyzed slangisms have more complex morphologic structure in comparison with corresponding lexical units of standard German. This is determined by pragmatic efficiency of the given compounds. In this way young people attract attention of communicative partners. Communicative value of the use of these lexical units is also achieved by the fact that they express the above-mentioned subjective evaluation. This helps to make the message more explicit and personal (*Schamhaarschädel – kurzer, lockiger, hässlicher Haarschnitt*).

In German youth slang, the tendency to exaggeration is reflected in the productivity of the prefixes *super-*, *hyper-* and *meta-*. The need for specification and subjective assessment is realized through the use of the suffix *-er*. The suffix *-chen* is preferred to emphasize ironic attitude in the process of denotation. Lack of clear ideas about the characteristics of the environment is expressed in the possibility of comparison by means of the suffix *-mäßig*.

During the study, we have singled out a number of suffixes and prefixes that are not typical for word-building processes of standard German. Their productivity in the analyzed material can be regarded as a result of complex impact of social and age factors that determine key features of youth vocabulary, in particular the need for self-identification, creativity, protest, extraordinariness, exaggeration, and subjective evaluation. Some of these formants are borrowed from other languages and combined with German root morphemes.

SUMMARY

Youth slang is one of the most dynamic and changeable subsystems of modern German. Its heterogeneity is caused by heterogeneity of the social and age group “youth”. The author divides the studied language subsystem into three types: common, subcultural and peer group slangs. A number of lexical and semantic criteria were used to compare the above-mentioned means of young people’s verbal communication. All these types of youth slang are interconnected with each other and other subsystems of German language affecting their development.

Most analyzed compounds consist of two roots. However, there are lexical units formed by compounding three roots. In the process of forming compound slangisms a limited number of word-building models are used. It is caused by subsystematic nature of the analyzed language subcode. Metaphorization is a characteristic feature in the process of compounding. It is regarded as a convenient means to express creativity and originality. Metaphorized words have positive or negative connotation and are used for verbal self-identification.

In the formation of slangisms, a high degree of productivity is shown by suffixes used to name people. These lexical units have clearly seen positive or negative connotation. At the same time, the studied language phenomenon includes words formed by means of suffixes, which are not typical for morphologic structure of lexical units of standard German. Popularity of these word-building morphemes can be determined by the desire for self-expression among representatives of other social and age groups. Prefixation is most productive for formation of verbs. The use of prefixes in the formation of nouns and adjectives is often aimed to satisfy young people's need for exaggeration.

Bibliography

1. Androutsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt am Main, New York : Peter Lang, 1998. 684 S.
2. Androutsopoulos J.K. Mode, Medien und Musik: Jugendliche als Sprachexperten. *Der Deutschunterricht*. 1997. № 6. S. 10–20.
3. Bruder-Bezzel A., Bruder-Bezzel K.-J. Jugend. Psychologie einer Kultur. München, 1984. S. 20.
4. Chun M. Jugendsprache in den Medien. Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.]. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2007. 352 S.
5. Duden – Das neu Wörterbuch der Szenesprachen. Duden, 2009. 208 S.
6. Henne H. Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik. Berlin; New York : de Gruyter, 1986. 385 S.
7. Jugendwort des Jahres (Deutschland). URL : [https://de.wikipedia.org/wiki/Jugendwort_des_Jahres_\(Deutschland\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Jugendwort_des_Jahres_(Deutschland)) (дата звернення: 18.08.2022).

8. Kramorenko G.I. Zum Problem der Heterogenität der Jugendsprache und ihrer lexikalisch-semantischen Charakteristik. *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch*. Moskau : DAAD, 1995. S. 47–57.

9. Langenscheidt 100 Prozent Jugendsprache 2018 (Deutsch – Englisch). München : Langenscheidt, 2017. 160 S.

10. Last A. Heiße Dosen und Schlammziegen – Ist das Jugendsprache? *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie*. 1989. № 41. S. 35–68.

11. Nowottnick M. Jugend, Sprache und Medien. Untersuchungen zu Rundfunksendungen für Jugendliche. Berlin, NewYork : de Gruyter, 1989. 416 S.

12. Ó Séaghdha D. Learning compound noun semantics. *Technical Report*. Cambridge : University of Cambridge, 2008. № 735. URL : <https://www.cl.cam.ac.uk/techreports/UCAM-CL-TR-735.pdf>.

13. PONS 15 Jahre Wörterbuch der Jugendsprache – Sammelband : Das Original – unzensiert [1. Aufl.]. Stuttgart : PONS, 2016. 288 S.

14. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2017. Stuttgart : PONS, 2016. 144 S.

15. Reinke M. Jugend, Sprache und Medien. Am Beispiel von Rundfunksendungen für Jugendliche. Hannover, 2000. 19 S.

16. Schlobinski P., Heinz H.-Ch. Jugendliche und “ihre” Sprache: Sprachregister, Jugendkulturen und Wertesysteme; empirische Studien. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1998. 236 S.

17. Schlobinski P., Kohl G., Ludewigt J. Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1993. 223 S.

18. Искоз А.М., Ленкова А.Ф. Лексикология немецкого языка. 3-е изд., испр. и допол. Л. : Просвещение, 1970. 296 с.

19. Кулакова К.В. Молодежный сленг как отражение современной действительности. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Филология, педагогика, психология*. Калининград, 2019. № 4. С. 23–30.

20. Левицька Л.Я., Микитка І.С. Німецький молодіжний сленг та його лексико-семантичні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філологія*. Харків, 2013. № 1052. Вип. 74. С. 94–99.

21. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурясов и др.; под рук. М.Д. Степановой. 2-е изд., стереотип. М. : Русский язык, 2000. 536 с.

22. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / под ред. Т.В. Строевой. 2-е изд., испр. М. : КомКнига, 2007. 376 с.

23. Чорна С.С. Особливості молодіжного сленгу в німецькій мові. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 53. С. 372–379.

24. Шамова Н.В., Пономаренко Л.Н. Немецкий молодежный язык: словообразовательные типы суффиксальных существительных и их семантические связи. *Научный диалог*. 2020. № 5. С. 171–191.

Information about the author:

Pozdniakov Oleksandr Viktorovych,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Country Studies

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57, Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

ЗАДРОТЯНСЬКА ЛІРИКА «КАЛІСЬКОГО ПАРНАСУ»: ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ

Просалова В. А., Григошкіна Я. В.

ВСТУП

«Не забути тих днів ніколи:/ Залишали останній шмат» – так писав Євген Маланюк про трагічний листопад 1920 року, коли військові формування Армії Української Народної Республіки, виснажені кровопролитними боями, настирливим переслідуванням більшовицьких орд, хворобами, залишили рідну землю. Сором, гнів, образа ятрили душу колишніх учасників національно-визвольних змагань, які в польських таборах для інтернованих намагалися зрозуміти: «Як сталося, що ми, хоч духовно озброєні великими ідеями, опинилися в таборах для полонених? Як сталося, що ми, хоч ідейно непереможні, виявилися переможеними й безпорадними? Як сталося, що ми втратили Батьківщину, а Батьківщина втратила нас, своїх вірних синів?»¹. Питання виникали і непокоїли, а відповідь на них кожний учасник національно-визвольної боротьби мусив шукати сам.

Колишні союзники, як тільки 35-тисячне українське військо перетнуло польський кордон, відразу їх роззброїли і тим самим позбавили можливості реваншу за програну війну. Відчуваючи тавро «пораженства», інтерновані нелегко освоювалися в інонаціональних обставинах: пережита травма і втрата зв'язку з рідними породжували затяжну депресію, крім того, давалися ознаки давні хвороби, голод, холод, невлаштованість побуту, відсутність найнеобхіднішого для життя... Розміщені в таборах для інтернованих у Петрокові (Пйотркові), Ланцуті, Вадовицях, Стрілкові (Стшалкові), Александруві-Куявському, Щипйорні, Каліші, вони сповна відчули «гостинність» колишніх союзників: погане харчування, нестача теплої одягу, палива, належного медичного обслуговування, ліків, придатних для життя умов. Інтерновані були розселені в облаштованих для тимчасового перебування бараках, у яких знаходилося по 300-500 осіб. Узимку температура повітря в помешканні сягала мінусової позначки, а влітку доводилося

---

¹ Маланюк Є. Книга спостережень: У 2 т. Торонто, 1966. Т. 2. С. 374.

потерпати від задухи. Особливо дошкуляв «дарований» (за висловом Євгена Маланюка) хліб, якого не вистачало на всіх.

1. Історіографічні аспекти проблеми

У статті з'ясуємо причини, що змусили колишніх військових узятися за перо, визначимо проблемно-тематичні домінанти таборової поезії українських авторів; встановимо значення творчої діяльності для збереження національно-культурної ідентичності бійців УНР в умовах польських таборів; порівняємо мотиви таборової лірики Євгена Маланюка, Юрія Дарагана, Івана Зубенка, Максима Гриви та Михайла Селегія; визначимо варіативні й інваріантні ознаки актуалізованих авторами міфологем. При цьому свідомі того, що в одній статті не зможемо охопити все коло представників «Каліського Парнасу», тому обмежимося лише названими авторами. З урахуванням того, що ні Максим Грива, ні Михайло Селегій не встигли за своє коротке життя видати жодної поетичної збірки, заявлена у статті проблема набуває особливої ваги й актуальності. Складність осмислення обраного емпіричного матеріалу зумовлена розпорошеністю аутентичних джерел, журнальних публікацій авторів, що часто не мають вказівки не лише на час написання творів, а й авторство.

Завдання цієї студії полягає у виявленні внутрішньої спорідненості й індивідуально-авторської своєрідності поетів-державників, активних учасників національно-визвольної боротьби в Україні 1917-1921 років. «...Визвольні змагання вкотре програно, сп'яніння сподівань та шал битви поволі розвіюються – вибір невеликий: заглухнути, змовкнути, тихцем страждати від національної травми або ж спробувати спокійно та тверезо взятися до малих справ, а надто до письма, бо якщо власна держава не може відбутися як політична реалія, то її варто спроектувати принаймні віртуально – як міф, як марево...»², – пояснює причини творчої активності колишніх військових Ростислав Семків. При цьому маємо врахувати, що йдеться про один із найскладніших періодів у житті добровільних вигнанців: кінець 1920 – середина 1924 року, адже в цьому році табори для інтернованих у Польщі були ліквідовані.

---

² Семків Р. Європейська експансія. *Поети Празької школи: Срібні сурми* / Упорядк., передм. М.Льницького. К.: Смолоскип, 2009. С.6.

Умови перебування колишніх учасників національно-визвольної боротьби в Україні знайшли висвітлення у працях Омеляна Вішки³, Олександра Колянчука⁴, Ігоря Срібняка⁵, Юлії Голубничої-Шленчак⁶, Миколи Павленка⁷, Любові Кужель⁸, Наталії Сидоренко⁹, Андрія Руккаса¹⁰ та інших дослідників. Про творчу діяльність в умовах таборів для інтернованих, однак, написано мало, що зумовлено передчасною смертю багатьох талановитих авторів, які не встигли себе повною мірою реалізувати, відсутністю або недоступністю їхніх творів, що зберігаються чи в архівних фондах, чи розкидані по різних виданнях, які вже стали бібліографічно рідкістю і потребують значної пошукової роботи, адже літератори-початківці друкувалися під різними псевдонімами і криптонімами, які зараз доволі важко розшифрувати.

З-поміж інших найбільшою мірою досліджено поетичний доробок Євгена Маланюка. Про поета писали Володимир Державин, Юлія Войчишин, Григорій Клочек, Юрій Ковалів, Микола Крупач, Микола Льницький, Леонід Куценко, Юлія Войчишин, Віра Просалова, Тарас Салига та багато інших учених. У свою чергу, Маланюк сам влучно характеризував своїх сучасників, зокрема Юрія Дарагана, якого вважав «поетом загострено-тонкого чуття і високої духовної вібрації», людиною, яку, за образною характеристикою, «ніколи не змусив хам короткочоллий схилити гордого чола». Порівнюючи його задротянську творчість та Юрія Дарагана, Леонід Куценко слушно зауважував: «...Якщо Євген Маланюк у філософському осмисленні вітчизняної історії шукав причин поразки визвольних змагань українського

---

³ Вішка О. Преса української еміграції в Польщі. Львів: ЛОКД, 2002. 480 с.

⁴ Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939). Львів, 2000. 278 с.

⁵ Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії. Київ – Філадельфія: Вид-во ім. О. Теліги, 1997. 187 с.

⁶ Голубничка-Шленчак Ю. Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Історичні науки. Черкаси, 2016. № 3-4. С. 114-118.

⁷ Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії. Ставлення влади і умови перебування. К., 1999. 352 с.

⁸ Кужель Л. Українські табірні видання в Польщі. *Парадигма*. 1998. № 1. С. 259-331.

⁹ Сидоренко Н. «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919-1924). К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000. 88 с.

¹⁰ Руккас А. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин, 2013. 480 с.

народу, а дошукавшись відповіді, створив поезію інвективи, то Юрій Дараган шукав в історії підстави для оптимізму і його творчість має за домінанту пафос життєствердження»¹¹. Без сумніву, це точне спостереження, але воно відбиває лише одну грань поетового обдарування, підтверджує не лише спорідненість, а й індивідуальну неповторність кожного з авторів.

Активно досліджує творчість українських поетів таборового періоду Микола Крупач, який оцінює творчу діяльність в одному з польських таборів як «Каліський Парнас», аналізує творчу діяльність Євгена Маланюка таборового періоду, популяризує досі не видану поезію Максима Гриви (псевдонім Максима Загривного). «Невеличкий чисельно (поки що нам вдалось розшукати понад 30 його поетичних та прозових творів) доробок М. Гриви цікавий жанровою і тематичною різнобічністю, – зазначає вчений. – Але передусім у його творчості потрібно відзначити неабиякий поетичний хист, що синтезував у собі простоту і ясність викладу (навіть – де в чому прозорість) з неабиякою оригінальністю й індивідуальністю світобачення»¹². До речі, цю рису можемо помітити і в інших літераторів-таборян. Однак, доробок Максима Гриви зовсім інакше оцінили упорядники антології «Празька поетична школа»¹³ (2004) Олександр Астаф'єв та Анатолій Дністровий, вважаючи, що поет не зміг вийти із періоду учнівства. Цілком можливо, що подібна оцінка була зумовлена недоступністю його віршів.

Перу Миколи Крупача також належить спроба ввести в науковий обіг ім'я Михайла Селегія як одного з найяскравіших українських письменників періоду польських таборів. «У щомісячнику “Веселка” вміщена значна частина його збереженої літературної спадщини. Тут він постає як поет, прозаїк, літературознавець та знавець мистецтва. Щономера (з травня 1922 р. аж до грудня 1923 р. включно) наявні публікації М. Селегія, а його прізвище як члена редколегій або співредактора (разом із Є. Маланюком) стоїть під більшістю (крім останніх) зшитків часопису»¹⁴, – наголошує автор. Дослідник

---

¹¹ Куценко Л. «Боже, зроби зі мною, що хочеш». *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К.: Смолоскип, 2009. С. 737.

¹² Крупач М. Письменник із празького грона. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К.: Смолоскип, 2009. С. 718.

¹³ Астаф'єв О., Дністровий А. Поети і воїни прийдешнього. *Празька поетична школа. Антологія*. Харків: Веста, Вид-во «Ранок», 2004. С. 5.

¹⁴ Крупач М. «Каліський Парнас»: Михайло Селегій – воїн та письменник. *Слово і час*. 2008. № 10. С. 94.

акцентує на багатогранності таланту Селегія, проте лише оглядово характеризує його поетичний доробок, що нараховував на той час усього вісімнадцять віршів. Цілком імовірно, що не всі з його ліричних творів удалося віднайти, принаймні таке припущення висуває дослідник.

Тамара Касьяненко¹⁵ збирала і систематизувала творчий доробок поета, прозаїка, драматурга, редактора, публіциста та музиканта Івана Зубенка, присвятивши один із розділів кандидатської дисертації «Творчість Івана Зубенка (поетика, жанрово-стильові особливості)» ліричній спадщині автора. На її думку, перша поетова збірка «Краплини» (1921) відбила жанрово-стильову неоднорідність лірика, який балансував між фольклорною та модерністською естетикою.

На особливостях часопростору у творчості колишніх вояків, інтернованих до польських таборів, наголошує Віра Просалова: «Хронотоп табору, що охоплює кілька років після поразки, передає характерну для письменників єдність відчуття часу і простору, безнадійність і ворожість чужого простору, відрізаного дротами від вільного світу»¹⁶. Отже, спроби повернути увагу до мало дослідженого масиву текстів були вже здійснені, проте вони виявилися недостатніми, щоб охопити все коло авторів «Каліського Парнасу», чії імена та доробок ще потребують повернення в національну культуру.

2. Теоретико-методологічні аспекти проблеми

У статті для встановлення ознак подібності в ліриці поетів-таборян, визначення проблемно-тематичних домінант їхньої поетичної творчості застосуємо порівняльно-історичний метод, а для виявлення циркуляції й варіювання мотивів – мотивний аналіз, обґрунтований у працях Олексія Веселовського, Бориса Томашевського, Бориса Гаспарова, Ольги Фрейденберг, Бориса Путілова, Ігоря Силантьєва, Валентина Халізева, Валерія Тюпи, Натана Тамарченка та інших учених. Олексій Веселовський розумів під мотивом найпростішу, неподільну одиницю сюжету, Борис Путілов – «стійку семантичну одиницю», Валентин Халізов –

---

¹⁵ Касьяненко Т. А. Творчість Івана Зубенка (поетика, жанрово-стильові особливості): автореф. дис. ...к. філол. н.: 10.01.01. Івано-Франківськ, 2011. 20 с.

¹⁶ Просалова В. А. Хронотоп табору в художньому осмисленні представників Празької літературної школи. *Київські полоністичні студії: мат. Міжнар. наук. конф.* / відповід. ред. Р. Радишевський. К.: Талком, 2019. Т XXXV. С. 292.

семантично значущий компонент твору. Ці дефініції підтверджують складність визначення поняття «мотив», тим більше, що у ліричному творі він може бути лише наміченим, але не повною мірою реалізованим.

Мотиви як своєрідні крос-рівневі одиниці мають здатність реалізуватися на різних рівнях тексту, повторюватися, варіюватися, поєднуватися з іншими і творити таким чином неповторну художню цілісність. Для нас важливе образне рішення мотиву, смислове наповнення артикульованих українськими поетами образів, що відбивають їхнє індивідуально-авторське світосприйняття. Своєрідність художнього осмислення характерного для певної спільноти мотиву, зокрема вимушеної, таборової, як у цьому конкретному випадку, дає можливість виявити ознаки творчої індивідуальності, встановити риси подібності в поетичній діяльності українських авторів у таборі міста Каліш.

У зв'язку з втратою рідного ґрунту під ногами колишні військові в перехідний період свого перебування в Каліші намагалися протиставити сумним реаліям картини бажаного життя, творили новітній міф про Україну як могутню державу. Міф, на думку Карла Густава Юнга, набуває особливої актуальності тоді, коли людство не може впоратися із завданнями за допомогою лише раціональних засобів пізнання, тому виникає потреба в актуалізації ірраціональних чинників, які залучає міфотворчість. Для виявлення ознак міфологічного мислення у статті застосовано міфопоетичний підхід, що дає можливість простежити рецепцію міфу українськими авторами, які за допомогою міфологем художньо актуалізували вже відомі в історії ситуації.

Поняття міфологеми, запропоноване Карлом Густавом Юнгом і Карлом Кереньї, за своєю природою амбівалентне, адже позначає і сам міфологічний матеріал, і основу для творення нового. Неоднозначне тлумачення міфологеми підтверджують дефініції багатьох зарубіжних і вітчизняних учених: «окремий фундаментальний елемент чи мотив будь-якого міфу» (Джеймс Холліс), «особливі образи, інтуїтивні чи свідомі, що проявляються в міфах» (Анхель Альварес де Міранда), «конкретно-образний, символічний спосіб відображення реальності» (Ортега-і-Гассет), «знак-замінник цілісних ситуацій і сюжетів» (Зоя Мінц), «особливо навантажене смислом поняття» (Ніна Осипова), «стійкий, відтворюваний колективною свідомістю в різних текстах культури

комплекс знаків, що відіграють роль універсального (не специфічного для якоїсь однієї культурної системи, але відтвореної в усіх культурах) патерна» (Володимир Хазов), «уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні характеристики та функції» (Юрій Ковалів), «структурний оповідний компонент міфу, далекий від завершеності, що має власний сенс» (Тетяна Шестопалова), «резистентний складник літератури» (Тетяна Бовсунівська), «термін для позначення стійких і повторюваних конструктів народної фантазії» (Юлія Курята). Наведені дефініції підтверджують відсутність чіткого визначення міфологеми, що зумовлено, з одного боку, неоднозначністю тлумачення самого міфу, а з іншого – її важко вловимим статусом у творі.

3. Умови перебування інтернованих вояків у таборі міста Каліш

Табори для інтернованих українських вояків проіснували в Польщі до середини 1924 року, отже, цим короткочасним періодом, тобто від кінця 1920 року до ліквідації таборів, і обмежимося. Польща, за умовами Ризького договору, укладеного з більшовицькою Росією 18 березня 1921 року, відмовилася визнавати свого колишнього союзника – УНР, що, звичайно, негативно позначилося на умовах інтернації українських військових. Проте для багатьох інтернованих таборовий період виявився ще коротшим: у 1921 році Михайло Осика (псевдонім Михайла Островерхи) повернувся до Бучача, у 1922 році табір покинули Юрій Дараган та Максим Грива, щоб продовжити навчання. У 1923 році Євген Маланюк також виїхав на навчання до Чехословаччини, а Іван Зубенко – на постійне мешкання до Західної України. Михайло Селегій, імовірно, повернувся до окупованого ворогом Києва, щоб там померти, як повідомляв про це його найближчий друг Михайло Осика.

Слід урахувувати, що багато інтернованих вояків мали підірване здоров'я і потребували невідкладної медичної допомоги, тривалого кваліфікованого лікування. Сухоти спалювали Юрія Дарагана (1894–1926), Максима Гриву (1893–1931), Миколу Чирського (1902–1942), Михайла Селегія (1897–1924), про якого як поета, прозаїка, літературного критика, теоретика літератури, мистецтвознавця маємо доволі скупі відомості, та й то нерідко гіпотетичного характеру. / Всі згадані літератори померли від туберкульозу, Михайло Селегій та Микола Чирський – в Україні, куди повернулися, щоб померти на своїй землі./ Підірване здоров'я, фізичні муки,

постійна боротьба зі смертю не дозволили авторам реалізуватися повною мірою, виявити всі грані свого таланту.

Жалюгідні умови існування інтернованих, недоїдання, приниження, екзистенційну ущербність Євген Маланюк зафіксував із хронологічною точністю в «Таборовому щоденнику», що дає уявлення про моральний стан вигнанців, депресію і деградацію. У жовтні 1921 року поет прибув до Каліша – міста, що було зруйноване на початку Першої світової війни німецькими військами. Відмінність каліського табору, який знаходився на території міста, полягала в тому, що його створило німецьке командування для своїх військових, а тому в цьому таборі були набагато кращі умови, ніж в інших. І він відразу це відзначив: «Каліш тепер є й справді центром і зразком життя інтернованого українського вояцтва, тому-то й виглядає воно тут цілком інакше, ніж у інших таборах. Нема тієї удушливої, гнітючої, безпросвітної атмосфери, що нею наповнений був Ланцут, Вадовиці й інші табори. І до праці тягне тут чоловіка більше... Навіть завзята пробуджується й бере охота жити та надіятись...»¹⁷. Достатньо згадати про створення курсів для малописьменних, діяльність драматичного товариства імені Миколи Садовського і культурного осередку «Хата козака», видання часописів «За Україну», «Джерело», «Сич», «Веселка». Невипадково Микола Крупач назвав цей табір «Каліським Парнасом», адже чимало літераторів знайшли себе саме там, незважаючи на побутові труднощі, напівголодне існування, відсутність необхідної для видавничої діяльності техніки.

Українське керівництво таборів, розуміючи реальну загрозу, що нависла над інтернованими в цих умовах, намагалося налагодити освітню роботу, літературно-мистецьке життя. У таборі в Каліші було відкрито школу, курси, засновано танцювальні й хорові колективи, літературно-мистецькі товариства: «Мистецтво», «Вінок», «Веселка». Налагоджують роботу періодичні видання, які певний час доводилося просто переписувати для поширення чи (у кращому випадку) передруковувати на машинці, доки не вдалося вирішити проблему з друкарською технікою. Наприкінці серпня 1921 року було створено дивізійну друкарню, в якій були опубліковані поетична збірка «Краплини», збірка нарисів «Лицарі і мученики» Івана Зубенка, трагедія Осипа Карманюка «Максим Свеней»,

---

¹⁷ Маланюк Є. Таборовий щоденник (Вадовиці – Каліш, жовтень 1921 р.). *Визвольний шлях*. 2006. № 9 (702). С. 90.

трагедія Федора Крушинського «Мотря Кочубеївна», драма Василя Смутного (псевдонім Володимира Самійленка) «На розпутті», двотомна книга «Тернистим шляхом», до якої ввійшли спогади Антона Коршнівського, Пилипа Загоруйка, Василя Смутного, Павла Шандрука та багатьох інших творців Української державності.

У Каліші з 1920 року виходила газета «Залізний стрілець», навколо редакції якої згуртувалися Аполлоній Листопад, Михайло Селегій, Микола Дараган, Пилип Загоруйко, Микола Коваленко, Максим Сизий, Антоній Коршнівський. Ці автори, як згадував редактор Іван Зубенко, збиралися разом, щоб обговорити поточні проблеми таборового побуту, художні чи публіцистичні твори один одного. Крім того, в Каліші вийшло кілька чисел сатирично-гумористичного журналу «Сич», побачили світ двотижневики «Нове слово» та «Український сурмач», літературно-гумористичний журнал «Око», місячник «Веселка».

У каліському видавництві «Веселка» вийшов також «альманах трьох» із багатозначною назвою «Озимина» (1923), що викликала асоціації з морозостійкою культурою, здатною витримувати низькі температури. Символіка назви підкреслювала стійкість до несприятливих для творчої реалізації умов, здатність протистояти обставинам, творити Українську державу у слові. До альманаху ввійшли вірші Євгена Маланюка, Михайла Селегія, який (за спогадами Бориса Грінвальдта) вражав таборян своєю ерудицією, та Михайла Осики. Всі вірші в альманасі починалися графічним виділенням перших слів, а назва кожного твору була подана вже в самому кінці – як квінтесенція висловленого. Ця композиційна особливість надавала «альманаху трьох» цілісного характеру, підтверджувала дбайливе ставлення авторів до його впорядкування.

У таборі міста Каліш досить плідно працював Іван Зубенко як поет, прозаїк, драматург, педагог, редактор газети «Залізний стрілець», співредактор журналу «Веселка», композитор, музикант, організатор літературно-мистецького життя. Тамара Касьяненко зауважує, що його таборова лірика була логічним продовженням попередньої поетичної практики, «своєрідною спробою громадянського опору» і водночас якісно новим етапом модерністського дискурсу, щоправда, у збірці «Краплини» (1921), яка вийшла в Каліші, меншою мірою виявленим. Поет удавався до порівняння кривавої битви з весіллям, що має народнопісенну основу. Як і Євген Маланюк, він зображував Україну бранкою, однак

його полонянка не змирилася зі своїм підневільним становищем: «В його гидких обіймах б'ється, / Тремтить, пручається і в'ється / Донька ланів, степів коханка – / ДІВЧИНА – БРАНКА!»¹⁸ Виділені за допомогою великої літери слова підтверджують авторське бачення залежного становища полонянки. У вірші немає того їдкого сарказму, до якого вдавався Євген Маланюк, картаючи співвітчизників. Варто згадати, що подібний образ дівчини-бранки актуалізував і Спиридон Черкасенко, однак поет насамперед акцентував на її викраденні козаками під покровом ночі. Отже, типологічно подібні мотиви полону, образи поневоленої України відрізнялися в авторів своєю емоційною тональністю, мали різні акценти. Євген Маланюк зображував Україну добровільною полонянкою, його побратими по перу – вимушеною, силоміць захопленою.

Свою поетичну збілочку «Краплини» Іван Зубенко присвятив «щирому патріотові і невтомному борцеві за волю України» генерал-хорунжому Олександрові Удовиченку, під чийм керівництвом йому довелося воювати, а потім працювати у таборі. Бойові, наступальні ритми – всупереч безнадії та розпачу – акцентували назви його віршів: «Пісня “залізних”», «Гей, не хмари чорні», «Гей, ми, “залізні” – козацького роду», «Сильним і слабим духом». Щоб подолати депресивні настрої в інтернованих, автор оспівував мужність своїх побратимів «залізних», тобто воїнів 3-ої Залізної дивізії Армії УНР, іноді збиваючись на декларативність, прямолінійність висловлювання («Гей, дивізія Залізна, / Рідна наша мати! / Де ти йдеш – / там воріженьки мусять утікати!»). Як і в пісні Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна», що стала Гімном нашої держави, автор ласкаво називає ворогів «воріженьками». Поет, як і його великий попередник, таким чином відбив риси національного характеру, цілком імовірно, під його безпосереднім впливом.

В акровірш «Будь мужнім», який був написаний 3 лютого 1921 року, Іван Зубенко заклав настанову «Україну кохай», що прочитується завдяки першим літерам кожного з дванадцяти рядків: «У лиху, тяжку годину / Куй упертість... Геть сумнів! / Рви кайдани без упину, / Ані згука скарги слів!.. / Їм не довго вже, скаженим, / Насміхатися над нами; / Уже людність зі «святим», / «Крови!» – лине над полями... / О, тиранів злих на герцю / Хвиля гніву геть знесе, / А народу –

---

¹⁸ Зубенко І. Краплини. Каліш, 1921. С. 7.

страстотерпцю / **Й** волю, й щастя принесе!..»¹⁹. Уславлення волі набувало для поета принципового значення, було тим надзавданням, яке автор намагався виконати, будь-якою ціною – як наказ.

4. Значення поетичної діяльності для інтернованих

Творча діяльність в умовах таборів стала справжньою аутотерапією від безперспективності існування, життєвих негараздів, моральної деградації, давала можливість передати колективний та індивідуальний досвід «ісходу», була спробою своєрідного виходу із глухого кута, сприяла подоланню страху «не відбутися» (за Мерабом Мамардашвілі). «Прихід політичної нашої дозрілості в розпачливо-таборових умовах обеззброєного війська і спричинив своєрідну «психічну травму», яка повела наше покоління в науку (Подебради), в мистецтво, а нашу групу завела в літературу (переважно поезію)»²⁰, – згадував Євген Маланюк. На його думку, лише Юрій Дараган та Олекса Стефанович були поетами від народження, інші – були покликаними в літературу прагненням накопичувати енергію, формувати національно свідоме покоління, бути корисними Україні.

Творенням неповторного художнього світу поети-таборяни розширювали простір свого існування – на противагу зовнішньому, обмеженому, огороженому. «Простір локальний визначається як тим, що і хто в ньому перебуває, так і тим, чого і кого в ньому немає. Простір внутрішньо психологічний визначається тим, як сприймається зовнішній світ людиною і як вона себе в ньому почуває, як вона створює свій внутрішній світ, своє внутрішнє життя – світ інтелекту, серця, душі»²¹. Внутрішній світ мешканців табору був сповнений антиноміями: *минуле / теперішнє, мрія / дійсність, простір рідний / чужий, відкритий / замкнутий, уявний / реальний*.

Минуле поставало у спогадах: про дорогих серцю людей, рідний край, бої з ворогом, трагічний відступ з України, названий за аналогією зі Старим Заповітом «ісходом», але «ісход» у листопаді 1920 року був іншим, ніж в обраного народу, адже вищі сили не сприяли порятунку втомлених боями вояків. Якщо перед ізраїльтянами море розступилося, щоб вони змогли пройти по його

---

¹⁹ Там само. С. 9.

²⁰ Маланюк Є. Спізнене покоління (Леонід Мосендз і інші). *Книга спостережень*. Торонто : Вид-во «Гомін України», 1962. Т. 1. С. 173.

²¹ Копистянська Н. Х. Час і простір у мистецтві слова. Львів : ПАІС, 2012. С. 85.

дну до землі обітованої, то українські воїни на своєму шляху ніяких чудес не помітили. Навпаки, колишні союзники їх зрадили, уклавши угоду з більшовиками. Найбільш виразно ці мотиви (з огляду на обсяг залученого матеріалу) прозвучали в ліриці Євгена Маланюка: «Куди ж іти? І як молитися? / Де той тропар? Де той псалом?» («Вчора»). А у вірші, який він написав уже наступного дня (7.09.1923), так відповів на це питання: «Ні! Не тропар і не псалом! / Не молитви, не плач до неба, – / Свячений ніж, стиснутий злом, / Свячений ніж – оце нам треба» («Сьогодні»). Ці рядки підтверджують інтенсивні пошуки поетом відповіді на питання про те, що мають робити вояки в умовах інтернації: братися за зброю, якою має тепер стати слово.

У Юрія Дарагана минуле поставало в історіософських візіях княжої та козацької доби, коли наші предки в боротьбі за виживання виявляли неабияку відвагу і силу. У вірші «Луна минувшини», написаному 23 червня 1922 року в Каліші, поет акцентував, що «на край святий навалу чинить північ», тобто проєктував давноминулі події на сучасне Україну, аби переконати у здатності своїх співвітчизників дати відсіч ворогові: «І руки лицарів в страшній задумі гніву / Поволі опускаються на меч...»²². Поет творив образ ідеального українця, здатного виборювати державність. «Поява Дараганового образу ідеального Українця, – наголошує Григорій Клочек, – була викликана потребою неординарного художнього таланту у створенні довершеного, згармонізованого, безконечно привабливого поетичного світу, який би своїм позитивом зрівноважував вельми ущербну дійсність»²³. В умовах, коли не вдалося зброєю захистити Україну від північного сусіда, поет створював міфопоетичну модель світу, аби переконати в життєздатності нації. Михайло Селегій також висловлював упевненість: «Вертають часи золоті, прадавні, гетьманські. / Вертають...»²⁴. Отже, поети в умовах таборів творили новітній міф, щоб надихнути ним майбутні покоління, висловлювали віру в українську людину, здатну на подвиг і чин.

---

²² Дараган Ю. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 128.

²³ Клочек Г. Тонкий свист летючої стріли (Юрій Дараган і його поетична збірка «Сагайдак»). *Енергія художнього слова. Збірник статей*. Кіровоград, 2007. С. 270.

²⁴ Озимина :Альманах трьох. Каліш : Веселка, 1923. С. 25.

5. Художнє осмислення поетами-державниками універсальних та етнічних міфологем

У таборах вихідці з України, борці за її державність тужили за рідними краєвидами, що асоціювалися в них із волею. «Будь же прославлений славою вічною, / Степе, мій вільний отець!»²⁵, – писав Юрій Дараган, а Максим Грива переконував, що «стане степ українцеві татом...»²⁶. Звернення до образу хреста, що викликав асоціації з розп'яттям, мученицьким шляхом Ісуса Христа на Голгофу, спокутуванням гріхів, було характерним для авторів, адже їм самим доводилося нести важкий хрест інтернування. Особливо їх непокоїло питання про те, чому духовно сильні вони виявилися переможеними, чому вони мають на чужині спокутувати невідомо чію провину. Для нас важливо зараз визначити, який смисл вкладали поети-таборяни в артикульовану ними міфологему хреста.

Для виявлення характерних ознак міфологеми дослідники зіставляють її з мотивом, образом, алегорією, символом, концептом, філософемою, ідеологемою, архетипом. Американський фольклорист Алан Дандес співвідніс міфологему з архетипом як колективним несвідомим. «Згідно з цією теорією, – підкреслює Тетяна Бовсунівська, – міфологема складається з аломотиву (варіативна складова) та мотифеми (інваріантна складова)...»²⁷. Дослідниця наголошує, що для неї, тобто міфологеми, характерне прагнення «до знаково-семантичного повернення, отже, вона може утворювати мотифеми (значеннєво подібні інваріантні смислові сполуки), тобто численні виявлення одного й того ж змісту, повторення мотиву в різних трансформаціях, що робить його впізнаним»²⁸. Вона актуалізує міф чи його уламок і виконує текстотвірну функцію. У структурі художнього твору вона відзначається універсальністю і таємничістю, адже потребує декодування закладеного автором смислу.

Євген Маланюк, як і інші псалмотворці, вдавався в написаних у таборі «Псалмах степу» до роздумів, оплакуючи стан уярмленої, залитої кров'ю Вітчизни та її добровільних вигнанців: «Скитський

---

²⁵ Дараган Ю. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 131.

²⁶ Грива М. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 109.

²⁷ Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія і поетика. Монографія. К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2010. С. 99.

²⁸ Там само. С. 100.

вітер гуляє й нині, / Як тоді, пам'ятаєш Ти? / А степи Твої знов – пустині, / Хіба тільки нове – хрести; / Проорало глибоким плугом, / Кров'ю сіяв новий сіяч, / Дике жито прийдеться другим / Тяжко жати під спів і плач»²⁹. Хрест поставав символом прокляття і смерті, адже степові простори були рясно залиті кров'ю захисників, а Україна виявилася їм не матір'ю, а зрадливою бранкою степовою, що добровільно йшла у ворожий полон, покірно приймала ласки «закоханих катів». Максим Грива лише натякав на зв'язок хреста і Христа («а чорні контури хреста / лякають долею Христа»), однак не вдавався до властивого Маланюку картання та самобичування: «Прости, що я не син, не син Тобі ще, / Бо й Ти – не мати, бранко степова! / З твоїх степів летять птахи зловіщі, / А я творю зневажливі слова»³⁰. Маланюкові псалми містять не лише роздуми про недолу рідного краю, а й покаяння за те, що не зміг захистити Україну. Це не суто його особисте покаяння, а покаяння всього народу, який ще не усвідомив для себе жахливих наслідків цієї катастрофи.

Міфологема хреста постає центральною у вірші Михайла Осики «На розпутті» з альманаху «Озимина». Автор образом розпуття дуже влучно охарактеризував сум'яття вигнанців, які перебували у стані нерішучості, постійних вагань і невизначеності свого майбутнього. Одинокий хрест у полі викликав у поета асоціації з долею інтернованих, які теж відчували розпачливий стан внутрішнього роздоріжжя, шукали і не знаходили виходу із ситуації розпуття: «Зимо, чому Його гнеш? / За віщо гнеш? / Адже – Він, / Хрест!»³¹. Поет, однак, вірив у незламність людини, яка замість поваленого вітром хреста поставить новий: «– І Хрест усміхнувся таким Боєм, / таким осяйно-небесним! Таким чистим-незримим! – / Новий і / Вічно – той, сам!...»³². Поет персоніфікував образи хреста, зими («Зимо! Зимо, не бий Китайкою по очах...»), вінка як символу скорботи за полеглими («ізсохший Віночок щемів-шепотів у найніжнішу тишу моєї душі»), китайки як символу глибокої пошани до героя, який загинув за Україну. Автор удавався до великих літер у словах для акцентування їх особливого значення, до стилістичного прийому градації – для досягнення експресивності вислову («Зима, закутана в різкий Вітер, віяла! віяла! рвалась! стогнала!...»),

---

²⁹ Маланюк Є. Невичерпальність : Поезії, статті / Упоряд., передм. та приміт. Л.В. Куценка. К. : Веселка, 2001. С. 54.

³⁰ Там само. С. 55.

³¹ Озимина : Альманах трьох. Каліш : Веселка, 1923. С. 45.

³² Там само. С. 48.

індивідуально-авторської пунктуації («Я – нікчемний. Китайка – невинна!..»), експериментував із графічним оформленням вірша, поєднуючи захоплення народнописенною образністю з художніми експериментами, зокрема графічною розрядкою віршового рядка.

Подібністю життєвої ситуації, в якій перебували поети-державники, зумовлена артикуляція тих самих міфологем, що, однак, набували в митців індивідуально-авторських варіацій. Максим Грива – на відміну від Євгена Маланюка – віддавав перевагу життєствердній позиції: «Не треба зневіри, даремна тривога, – / минем подорожні хрести...»³³. У вірші «Від Батурина до Крут» він актуалізував опозицію *хрест – смолоскип*, протиставивши загибелі, смерті силу вогню – відновлювального, очисного («І не хрест я несучу – смолоскип...»). Він вражав сучасників своїм оптимізмом – усупереч хворобі й пережитій трагедії, про яку не любив розповідати, але особисто з ним знайомий Михайло Мухін згадував, що чекісти замучили його батька і брата, а сестру згвалтували.

Юрій Дараган у написаному в Каліші вірші «Київ» також експлікував міфологему хреста, щоб утвердити думку про нетлінність вічного міста, покровителем якого був сам Архистратиг Михаїл, художньо реалізував ідею обраності української столиці: «І в небі символом яскравим і вогнистим / Палає хрест, накреслений над містом»³⁴. Образ осяяного небесним знаменням Києва автор підносить як символ невмирущості роду, незнищенності нації. Отже, міфологема хреста набуває у творчості поетів амбівалентного осмислення, адже, з одного боку, відбиває зневіру і відчуття фатальності долі, а з іншого – надію, глибоку впевненість у справедливості обраного шляху. Це не лише символ прокляття, спокути за гріхи, а й знак особливої прихильності Всевишнього.

З міфологемою хреста тісно пов'язана міфологема долі – не лише особистої, а насамперед народної: «По яких ще дорогах шукати причинної долі? / Перекотиполем блукати в яких степах? / Вітер грає, веселий, хвилюючись по роздоллі, / Від зруйнованих міст розвіває горілий пах»³⁵. Міфологема долі набуває у вірші Євгена Маланюка ознак божевільної людини, якій пороблено, та відбиває особливості автора як носія культурної свідомості, який не може подолати

---

³³ Грива М. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 104.

³⁴ Дараган Ю. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 127.

³⁵ Озимина : Альманах трьох. Каліш : Веселка, 1923. С. 15.

розпачу від трагічного перебігу подій, відчуває себе беззахисним перекотиполею, що зривається від кожного пориву вітру. Міфологема долі набула різноманітних виявів: як наслання, покарання за гріхи і фатального творчого самоспалення.

Цікаво, що Євген Маланюк розглядав мистецтво, поєднане в літератора з покликанням, як долю – трагічну чи лише трагедійну, маючи на увазі напередвизначеність, рокованість кожного обранця муз. Тому й почував себе «на хресті слова розпі'ятим цвяхами літер», отже, приреченим на вічні муки творчості, пошуки одного-єдиного слова, постійного невдоволення створеним. Подібне тлумачення міфологеми долі як творчості призводило до осмислення проблеми, хто був уродженим поетом, а хто ним був змушений стати в силу історичних обставин. І в цьому плані автор висловив чимало слухних і водночас суб'єктивних міркувань.

Євген Маланюк, крім уже згаданих, актуалізував ще цілу низку інших міфологем: руїни («Руїна. Руїна. Як фатум, як вирок. / Назавше. Навіки. Крізь вир поколінь»), ночі («І морок ночі розідрав / Міліоновий галас: “Кари!”», «Ні. В ніч зійшла твоя зоря»), крука («Десь сіре поле в чорних круках, / Що пророкують: “Кари! Кар!”»), ворона («Та ворон пророкує: “Кар!” / Понад покараним простором»). Ці міфологеми були реакцією на криваві події національно-визвольної боротьби, недосягнутість бажаного, що викликала асоціації з мороком ночі.

Поети-воїни намагалися зрозуміти причини трагічної поразки. Питання про те, чому не здійснився намір і не вдалося здобути державу, змушувало їх згадувати ті епізоди із національно-визвольної боротьби, що підтверджували несформованість нації, недалекоглядність її керманців, відсутність у них політичної волі. Євген Маланюк відтворював трагічний відступ вояків з України у чорних кольорах («Коли ж чорною хмарою сунула чорна Азія»), натякаючи на те, що будьонівки своєю формою нагадували «гостроверхі татарські шапки», Пилип Загоруйко – у червоно-чорних: «А навколо чорні плями... / О – одна, друга, третя... / Багато... Безліч чорних плям... / То – тінь крові... / З брудної грішної землі / піднеслась вона до блакиті / і впала на ню чорною плямою. / Зупинись! (вірш «Зупинись»). Поет вважав причиною бездержавності національну сліпоту («Сліпі йшли на бій. / Сліпі вели їх. / Сліпими вмирали: / Бо родились сліпі...»), засуджував невміння об'єктивно оцінювати ситуацію, передбачати перебіг подій.

У присвяченій Республіканському полку поезії «Парад» Михайло Селегій відтворив один із найтрагічніших епізодів національно-визвольних змагань. Причини написання вірша дозволяє зрозуміти вказана дата написання, що наведена, очевидно, з пам'яті, а тому неточно, бо описані події мали місце не 30, як зазначено у вірші, а 31 серпня 1919 року в Києві і ввійшли в історію під назвою «Київська катастрофа», бо запланований Симоном Петлюрою парад у місті несподівано закінчився розстрілом його бійців: «І зчинилося страхіття. / Миттю / Всім закам'яніло в грудях, / А з Царського на Думську – впрост по людях... / І лежали нерухомі на бруках і тротуарах. / Окрівавлені на похміллі радінням³⁶». Це одна з найганебніших сторінок в українській історії, адже загонам Петлюри вдалося здобути Київ, а от лаври переможців перехопили денікінці – через неузгодженість дій окремих українських частин, надмірну довірливість і недалекоглядність командування, яке передчасно почало готуватися до параду замість того, щоб дбати про зміцнення своїх позицій у захопленому місті, ненадійність союзника. Цілком імовірно, що Михайло Селегій був учасником тих подій, тому йому «було так моторошно і душно від куряви патріотичного кадила», адже здобутий Київ довелося здати денікінцям, що викликало в бійців гнітючий морально-психологічний стан. Невипадково свідком тих трагічних подій у Києві 1919 року Михайло Селегій зображує Богородицю, «Страдницю Пречисту», яку українці вважали своєю заступницею. Поет переймався тим, які «ми нині заповіти на цвинтарищі нашому зоставим?..», отже, дбав про майбутнє нації.

Якщо орнітологічні міфологеми ворона та крука, що були провісниками біди, смерті, знаходили в багатьох побратимів по перу подібну експлікацію, то міфологема ночі набувала в них дуалістичного втілення. На відміну від Євгена Маланюка – Михайло Селегій, наприклад, акцентував, що ніч – це час снів, мрій, кохання («А ніч-то-ніч!.. Чарівна ніч!.. / Сонливі мріяли квітки... / Усе тулилось віч-до-віч, / Схиляло ніжно голівки»). Автор сірій мряці одноманітних буднів протиставив побачену у сні красу: «Килими бачив я ві сні / Килими анемон, / Предивні та рясні-рясні... / Килими квітів – сон... / Килими бачив я крізь сон – / І ранньої весни, / – Рясні килими анемон... / Такі я бачив сні... («Сон»). Анемони символізували надію, радість, очікування і передчуття щастя. У цій багатозначній мініатюрі автор опозиційними парами *сон – дійсність*,

---

³⁶ Озимина : Альманах трьох. Каліш : Веселка, 1923. С. 27.

весна – зима досяг дивовижної прозорості та вишуканості вислову. Дивує, що ці рядки писав тяжко хворий поет.

Хворі на сухоти поети зверталися до міфологеми смерті як наслідку трагічної безвиході, звільнення від тяжких рефлексій. Юрій Дараган, якому, як і Михайлові Селегію, довелося перебувати на лікуванні у восьмому бараці, так, наприклад, зображував усвідомлення невідворотності близького кінця, очікування невблаганної смерті: «Бисть тишина – в Щипюрні у шпиталі, / Бисть тишина та тіні козаки, / Що від сухот мовчазними вмирили... / Бисть тишина безмежної тоски...».³⁷ Проте помітна і поетизація смерті, прагнення «наповнити життя останнім змістом, так, ніби смерть, мов щастя, віднайшли». Йдеться про смерть у бою із зажерливими агресорами, постійну готовність «пишно вмерти». Радісне сприйняття смерті зумовлене усвідомленням необхідності захищати рідну землю, почуттям свого синівського обов'язку перед нею.

Щоб хоч на хвилинку забути про хворобу, щоб реалізувати запевітне, автори творили свій віртуальний світ – на противагу реальному, гнітючому й одноманітному, з вічним голодом, холодом, нестатками. І в цьому світі панувала краса людських взаємин і природи: «Я знов – юнак. І цілий світ – весна! / Не стримать рух. Скарбів не затаїти. / Який простор! Як далечінь ясна!»³⁸; «І знов життя пливе рікою / у край незнаной краси, / де я дбайливою рукою / родюче поле оросив»³⁹.

Поетизацією людських стосунків, природи автори художньо реалізували бажане. Так, у вірші «Рожево-біле», написаному під час перебування в таборі в Ланцуті, Юрій Дараган відтворив розквіт природи: «Сьогодні за тонким парканом без розцвітає... / І молоді куці прозоро-чисті, / І вітер лагідний свій повів чистий / В ранкові пахощі влітає... / Сьогодні за тонким парканом без розцвітає...».⁴⁰ Складається враження, що вірш написаний під час відпочинку, а не в таборі для інтернованих. Такі світлі, чисті інтонації бринять у творі, ніби й немає ніяких проблем. Замилування красою гоїть душу, дозволяє забути хоч на якийсь час про невідрадне існування. У поезії Юрія Дарагана привертають увагу цікаві творчі знахідки: точні

---

³⁷ Дараган Ю. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 147.

³⁸ Озимица : Альманах трьох. Каліш : Веселка, 1923. С. 16.

³⁹ Грива М. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 105.

⁴⁰ Дараган Ю. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*. К. : Смолоскип, 2009. С. 139.

спостереження, пластичні картини («У склі води мигтять відбитки сосен і перевернуті руїни замків», «І вечір на високе прясло смаглявим парубком схилився...», «Тремтить осика всім єством в обіймах ранку»), влучні тропи («рудоволоса синьоока осінь», «конає день в кривавих плямах»), звукові експерименти («Шамотіння шамшаве, шипшина... / Пу-гу... лине в тугу, жахається ніч...»). Ці поетичні знахідки підтверджують, що в його особі Україна втратила талановитого майстра слова.

Патріотично налаштовані автори прагнули реваншу за поразку, творили міфопоетичну модель світу з Україною в центрі. Її, недосягну і бажану, вони наділяли ознаками раю: «А мені ти – фата моргана / На пісках емігрантських сахар – / Ти, красо землі несказанна, / Нам, немудрим, – даремний дар» (Євген Маланюк); «Вертають часи золоті, прадавні, гетьманські. / Вертають» (Михайло Селегій); «Весела радісна країна / Тепер страшна, свята руїна» (Валентин Конопацький). Міфологема втраченого раю була художньо реалізована за допомогою бінарних опозицій: рай – пекло, Україна – чужина, світло – темрява, життя – смерть, сакральне – профанне. Вільний простір рідного краю поставав для поетів бажаним, а чужий – ворожим: «Чужа земля, чужі похмурі люди – / Й саме життя, здається, вже чуже»; «А я тут, на чужинних бруках, / Чужий – несучий тягар. / А я на полум'ї розлуки / Назавше спальною роки, / І сниться степ твій, сняться луки / І на узгір'ях – вітряки» (Євген Маланюк).

Однак усвідомлення незахищеності, самотності давалися взнаки. «І знову сам. І знову кличу. / І відгуку нема-нема...», – зізнавався Євген Маланюк. Депресивний стан вигнанців позначався на тужливій тональності їхніх поетичних рефлексій, що досягалася нагнітанням семантично близьких слів, повторами: «Навколо все чуже. / Чуже до божевілля»⁴¹. Безперспективність і відчай породжували схильність до прожектів, фантастичних планів, аби будь-яким чином вирватися із замкнутого таборового простору.

На основі залученого емпіричного матеріалу встановлено поетичну інтерпретацію авторами переважно універсальних міфологем долі, хреста, втраченого раю, що підтверджують, з одного боку, второваність їхнього художнього мислення, а з іншого – можливість нового смислового наповнення вже відомих міфологем завдяки наявності в них варіативних ознак. Міфологеми дають

---

⁴¹ Озимина : Альманах трьох. Каліш : Веселка, 1923. С. 10.

можливість акумулювати попередній досвід і відтворити нову художню реальність. Етнічні міфологеми вічного міста Києва, матері України служили утвердженню властивих кожному народу духовних цінностей, озброювали вірою в національну перспективу.

6. Літературно-мистецький журнал «Веселка»

Загартовані в боях, проте виснажені морально і фізично, інтерновані бійці сподівалися, що їх незабаром покличе Україна. Коли ж цього не сталося, відчули себе зайвими і нікому не потрібними. «Після трагічного Ледеяного Рейду 1921 р. ставало ясно, що вже немає повороту в Україну зо зброєю, – писав командувач 3-ї Залізної дивізії, генерал Олександр Удовиченко. – Треба було думати про рятування побратимів «залізних», бо нужденне таборове життя нищило їх фізично й духово»⁴². Тому й намагалося українське керівництво таборів оживити літературно-мистецьке життя, створити умови для творчої реалізації бійців. «Щоб повстала або зникла держава, мусить перш за все існувати ідея цього повстання або зникнення.., – наголошував на засіданні літературно-артистичного товариства «Веселка» Євген Маланюк. – Ідеї виростають й мужніють на ґрунті національної культури – от чому праця на царині культури є сьогодні хоч і запізненным, проте загальноукраїнським ділом...»⁴³. Щоправда, поет хотів назвати часопис «Едельвейсом» і відкрити його однойменним віршем чи віршами, однак Михайло Селегій не встиг своєчасно написати вірш про цю екзотичну квітку. Тому перемогу здобула інша назва, задекларована поетичними маніфестами Максима Гриви та Івана Зубенка.

У заснованому в Каліші щомісячному літературно-мистецькому журналі «Веселка», що виходив у 1922-1923 роках із метою згуртування літературних сил та популяризації національних цінностей, свої твори друкували Юрій Дараган, Максим Грива, Борис Грінвальдт, Михайло Селегій, Михайло Осика, Іван Зубенко, Борис Гомзин, Аполлоній Листопад, Валентин Конопацький, Василь Лімниченко, Осип Турянський, Клим Поліщук, Галина Орлівна, Івась Блакитний, Григор Лужницький, Юрій Косач та інші автори (близько

---

⁴² Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1920. Нью-Йорк : Червона калина, 1985. Т.ІІ. С.18.

⁴³ Цитую за: Куценко Л. «На хресті слова розіпятий». Маланюк Є. *Невичерпальність : Поезії, статті /* Упоряд., передм. та приміт. Л.В. Куценка. К. : Веселка, 2001. С. 5.

50 письменників). У першому числі часопису були подані однойменні програмові вірші Максима Гриви та Івана Зубенка, що прояснювали задум цього видання. «Вони [тобто вірші. – В.П.] мали не тільки задекларувати назву часопису, але де в чому навіть пояснити її. Отож, «Веселка» ставала символом не тільки різножанровості та стильової розмаїтості журналу, а й відображала новий етап української національно-визвольної боротьби, який дещо умовно можна було б назвати як – культурницький»⁴⁴. Максим Грива, зокрема, відзначав: «Проясняється обрій... / Почалось життя новітнє, – / Вже й «Веселка» заповітна / Піднесла стяг пишний свій!..» (з вірша «Веселка»). Символіка веселки багата: вона означає міст між тимчасовим і вічним, знаменує надію на зміну ситуації на краще, відродження, прощення людства Богом, втілює всі барви життя.

Багатозначною назвою журналу – «Веселка» – акцентовано строкатість і тематичну, і стилістичну друкованих матеріалів: ліричних, епічних і драматичних творів, літературно-мистецьких оглядів, рецензій, спогадів, перекладів. Редколегія журналу у складі Федора Крушинського (голова), Івана Зубенка (технічний редактор), Михайла Селегія, Антонія Коршнівського, Аполлонія Листопада та Євгена Маланюка, який приєднався з п'ятого числа цього часопису, вважала, що «тільки національна українська культура поставить світ перед фактом: самостійна Україна», але творення національного мистецтва планували здійснити з орієнтацією на здобутки західноєвропейської культури. «Коли замовкли гармати й скоростріли, – згадував Іван Зубенко, – тоді загомоніло слово гаряче, щире і натхненне»⁴⁵. На його думку, часопис став для читачів «смолоскипом, що на захмареному небі світив національними кольорами», особливо йому імпонувало те, що тут друкували навіть ті матеріали, з авторами яких члени редколегії могли не погоджуватися. Тоді вони зауважували, що не поділяють думок цього автора.

Редколегія «Веселки» давала письменникам простір для творчої самореалізації та дотримувалася у своїй діяльності таких принципів: по-перше, згуртування молодих українських письменників незалежно від їхніх ідейно-естетичних переконань; по-друге, ставила

---

⁴⁴ Крупач М. Літературно-артистичне товариство «Веселка» (1922-1923). *Парадигма*. 2004. Вип. 2. С. 271-272.

⁴⁵ Зубенко І. «Веселка» й «веселківці». *За державність. Матеріали до історії Війська Українського*. Варшава : Українське Воєнно-історичне товариство, 1938. № 9. С. 232-233.

завданням усіляке сприяння розвитку найбільш обдарованих творчих особистостей; по-третє, дбала про вшанування, популяризацію і прищеплення на українському ґрунті здобутків західноєвропейської і світової класики. Редколегія також прагнула уникнути міжпартійних інтриг, дотримуючись насамперед естетичних критеріїв. Усього за 2 роки існування журналу вийшло 20 його чисел у 12 зшитках. Свої сторінки «Веселка» щедро надавала поетам, з-поміж яких слід згадати Івана Зубенка, Максима Гриву, Аполлонія Падоліста, Івася Блакитного, Євгена Маланюка, Михайла Селегія, який виступав, крім того, з театральними оглядами, рецензіями, наприклад, на вірші Михайла Осики. Про симпатії «веселківців» можуть свідчити публікації доповіді Євгена Маланюка про Павла Тичину, а також відгуку невідомого автора під криптонімами М. С. (цілком можливо, що Михайла Селегія) про вечір, який у таборі провели на його честь. «Веселківці» не лише захоплювалися «Сонячними кларнетами» Тичини, а й віддали данину символізму з його багатозначністю, музичністю, вишуканістю висловлювання. Редколегія дбала про естетичний бік журналу, над художнім оформленням якого охоче працювали Петро Омельченко, Василь Дядинок, Віктор Цимбал, Микола Щербак та інші таборові художники.

Влітку 1923 року «Веселка» була реорганізована в місячник літератури, мистецтва і громадської думки. За порадою Українського громадського комітету мала бути започаткована нова рубрика «Громадська думка», що мала друкувати спогади, мемуари про національно-визвольну боротьбу, а також статті про національно-громадські справи. З початком ліквідації таборів редколегія сподівалася відновити видання часопису «Веселка» в Чехії, адже сюди на навчання переїхало чимало співробітників, однак відсутність коштів не дозволила реалізувати цей задум.

ВИСНОВКИ

Творча діяльність за колючим дротом тривала з листопада 1920 року до середини 1924, тобто до часу ліквідації таборів. Для визначення ознак подібності в задротянській ліриці поетів, визначення проблемно-тематичних домінант поетичної творчості застосовано порівняльно-історичний метод, а для виявлення циркуляції й варіювання мотивів – мотивний аналіз, завдяки якому вдалося встановити амбівалентність окремих мотивних комплексів,

образів у творчості поетів-таборян. Обґрунтовано, що для українських авторів творча діяльність була способом самореалізації, терапією від недуги і частково спробою реваншу за програну національно-визвольну боротьбу.

Творчість інтернованих українських вояків у Каліші відбила травматичний досвід авторів, які – всупереч гнітючому *vae victis* – бачили єдину надію на самореалізацію у літературі, мистецтві. Поети художньо осмислювали мотив катастрофи української державності як наслідку Божої кари, степового прокляття, відсутності провідника. Втрата державності, у свою чергу, зумовлювала втрату ґрунту під ногами, сенсу буття, а, отже, і пошуку нової землі обітованої, яку поети шукали скрізь: хто в Західній Україні, хто в Чехословаччині, а були й такі, які мушили повернутися, щоб бодай померти на своїй землі.

Доля для творчості подарувала Михайлу Селегію та Юрію Дарагану лише кілька років, Максиму Гриві – трохи більше, що змушує визнавати нереалізованість цих талановитих людей в умовах таборів. Ні Михайло Селегій, ні Максим Грива не встигли видати жодної збірки своїх віршів. Як колишні учасники національно-визвольної боротьби, невдоволені перебігом подій, викинуті волею обставин за межі України, вони намагалися вирватися за межі повсякденного, рутинного буття, збагнути вищий сенс того, що сталося, чому духовно сильні вони не змогли вибороти перемогу й утверджували її силою поетичного слова.

Драма цього покоління поетів-державників – це невід’ємна частка багаторічної трагедії бездержавності української нації. Творча діяльність у таборі міста Каліш була і способом самореалізації, і терапією від недуги, і спробою реваншу водночас. Творчому становленню початківців сприяло особисте спілкування з більш досвідченими літераторами (з-поміж них слід згадати Євгена Маланюка, Михайла Селегія, Івана Зубенка), обмін думками з приводу нових творів, обговорення ідейно-естетичних задумів, а також можливість опублікувати написане і знайти однодумців. У таборах національно свідомі українці гостро відчували реальну загрозу втрати «онтологічної укоріненості у світ» (за Мерабом Мамардашвілі), тому бралися надолужувати втрачене, замінивши стилет на стилос.

Перспектива цього дослідження полягає в залученні до аналізу більшого обсягу емпіричного матеріалу: віршів Аполлонія Падоліста (псевдонім Олександра Варавіна), Валентина

Конопашького, Івася Блакитного (псевдонім Яблонського), Миколи Дарагана, Бориса Грінвальдта, Данила Левського (псевдонім Данилевського), Пилипа Загоруйка, який став жертвою сталінських репресій, Левка Ромена (псевдонім Степана Ковальського), Леоніда Шиша та інших авторів, які нерідко друкували свої твори анонімно, щоб не викликати критичних зауважень у побратимів.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена з'ясуванню обставин, у супереч яким колишні учасники національно-визвольних змагань в Україні зуміли себе творчо реалізувати в таборі для інтернованих вояків польського містечка Каліш. В умовах безперспективності таборового життя творча діяльність стала справжньою аутотерапією для обдарованих людей, які прагнули надолужити втрачене, хоч словом прислужитись Батьківщині. Цей етап у діяльності інтернованих воїнів не без підстав називають «культурницьким», адже основні зусилля в інонаціональних умовах доводилося спрямувати на збереження національно-культурної ідентичності, пошуки іншої зброї для ідеологічної боротьби. У статті з'ясовано, що поетична діяльність інтернованих вояків у таборі міста Каліш досліджена мало. Це зумовлено розпорошеністю художніх творів по різних виданнях, досі нерідко малодоступних, короткочасним періодом перебування в таборі творчо обдарованих особистостей, які дістали можливість за дрого не лише обговорювати, а й публікувати свої твори у виданнях: «За Україну», «Джерело», «Сич», «Веселка». У статті завдяки порівняльно-історичному методу зіставлено мотиви лірики українських поетів таборового періоду: Юрія Дарагана, Євгена Маланюка, Максима Гриви, Михайла Селегія та Івана Зубенка. Встановлено, що предметом поетичних рефлексій були героїчно-трагічні сторінки національно-визвольної боротьби, поетизація мужності борців, зокрема 3-ї Залізної дивізії Армії УНР, осмислення помилок і причин трагічної поразки, одноманітні таборові будні, враження від перебування у шпиталі, що викликали песимізм, передчуття близького кінця. Для виявлення циркуляції й варіювання мотивів у ліриці цих авторів застосовано мотивний аналіз, завдяки якому вдалося визначити амбівалентність окремих мотивних комплексів, образів. З'ясовано, що автори творили міфопоетичну модель бажаного світу – на протигагу сірій мряці таборових буднів. У поетичному світі вони актуалізували міфологеми долі, хреста, що

набували індивідуально-авторських трансформацій. Міфологеми втраченого раю та вічного міста Києва знаходили реалізацію у спогадах, снах.

Література

1. Астаф'єв О., Дністровий А. Поети і воїни прийдешнього. *Празька поетична школа. Антологія*. Харків: Веста, Вид-во «Ранок», 2004. С. 3-31.
2. Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія і поетика. Монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 180 с.
3. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) : істор.-бібліогр. дослідж. / Омелян Вішка ; наук. ред.–консультант М.М. Романюк. Львів : ЛОКД, 2002. 480 с.; Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939. Toruń, 2001. 324 s.
4. Голубничя-Шленчак Ю. Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1920–1924 рр.). *Вісник Черкаського університету*. Серія: Історичні науки. Черкаси, 2016. № 3–4. С. 114–118.
5. Грива М. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*: антологія / Упорядник М.Ільницький. К.: Смолоскип, 2009. С. 99–118.
6. Дараган Ю. Вірші. *Поети Празької школи. Срібні сурми*: антологія / Упорядник М. Ільницький. К.: Смолоскип, 2009. С.126–148.
7. Зубенко І. «Веселка» й «веселківці». *За державність. Матеріали до історії Війська Українського*. Варшава: Українське Воєнно-історичне товариство, 1938. № 9. С. 226–235.
8. Зубенко І. Краплини. Каліш, 1921. 38 с.
9. Касьяненко Т. А. Творчість Івана Зубенка (поетика, жанрово-стильові особливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Касьяненко Тамара Анатоліївна ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2011. 20 с.
10. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 278 с.
11. Копистянська Н.Х. Час і простір у мистецтві слова : монографія. Львів : ПАІС, 2012. 344 с.
12. Ключек Г. Тонкий свист летючої стріли (Юрій Дараган і його поетична збірка «Сагайдак»). *Енергія художнього слова. Збірник статей*. Кіровоград: Ред.-видавн. відділ Кіровоградського

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. С. 264-284.

13. Крупач М. О. «Каліський Парнас»: Михайло Селегій – воїн та письменник. *Слово і Час*. 2008. № 10. С. 90-98.

14. Крупач М. Літературно-артистичне товариство «Веселка» (1922–1923). *Парадигма*. 2004. Вип. 2. С. 268–285.

15. Крупач М. Письменник із празького грона. *Поети Празької школи. Срібні сурми: антологія / Упорядник М.Ільницький*. К.: Смолоскип, 2009. С. 716–723.

16. Кужель Л. Українські табірні видання в Польщі (1918–1924). *Парадигма*. 1998. № 1. С. 259–331; Кужель Л. Українські таборіві видання у Польщі (20-ті роки ХХ століття). *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 1996. Вип. 5. С. 58-69.

17. Куценко Л. «Боже, зроби зі мною, що хочеш». *Поети Празької школи. Срібні сурми: антологія / Упорядник М. Ільницький*. К.: Смолоскип, 2009. С. 724-738.

18. Куценко Л. «На хресті слова розіп'ятий...». *Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті / Упоряд., передм. та приміт. Л.В.Куценка*. 2-е вид. К.: Веселка, 2001. С. 5–24.

19. Маланюк Є. Книга спостережень : У 2 т. Торонто, 1966. Т. 2. 480 с. С. 374.

20. Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті / Упоряд., передм. та приміт. Л.В.Куценка. 2-е вид. К.: Веселка, 2001. 318 с.

21. Маланюк Є. Спізнене покоління (Леонід Мосендз і інші). *Маланюк Є. Книга спостережень*. Торонто : В-во «Гомін України», 1962. Т. 1. С. 171–177.

22. Маланюк Є. Таборовий щоденник (Вадовиці – Каліш, жовтень 1921 р.). *Визвольний шлях*. 2006. № 9 (702). С. 82–95.

23. Озимица: Альманах трьох: [Видання Є.Маланюка з двома товаришами] / Є.Маланюк, М.Селегій, М.Осика. Каліш: Веселка, 1923. 50 с.

24. Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.). Київ, 1999. 352 с.

25. Просалова В.А. Хронотоп табору в художньому осмисленні представників Празької літературної школи. *Київські полоністичні студії: мат. Міжнар. наук. конф., м. Київ, 23-25 травня 2018 р. / відповід. ред. Р. Радишевський*. Т. XXXV. К.: Талком, 2019. С. 290–296.

26. Руккас О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин: Видавництво ПП Лисенко М. М., 2013. 480 с.

27. Семків Р. Європейська експансія. *Поети Празької школи. Срібні сурми*: антологія / Упорядник М.Ільницький. К.: Смолоскип, 2009. С. 5–6.

28. Сидоренко Н. «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919– 1924 рр.). К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000. 88 с.

29. Срібняк І. В. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921– 1924 рр.) / Ігор Володимирович Срібняк. Київ – Філадельфія: Вид-во ім. О. Теліги, 1997. 187 с.

30. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріяли до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1920. Нью-Йорк: Червона калина, 1985. Т. II. 230 с.

Information about the authors:

Prosalova Vira Andriivna,

Doctor of Philological Sciences,

Professor at the Department of the Ukrainian Language, Theory and

History of the Ukrainian and Word Literature

Vasyl' Stus Donetsk National University

4, Akademika Yanhelia Str., Vinnytsia, 21009, Ukraine

Hryhoshkina Yaroslava Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theory

and Practice of Translation of

Vasyl' Stus Donetsk National University

4, Akademika Yanhelia Str., Vinnytsia, 21009, Ukraine

КОНСТРУЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО КОРПУСУ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ АРХІТЕКТУРИ ТА БУДІВНИЦТВА)

Рубана Є. С.

ВСТУП

Останні десятиліття історії вивчення характеру, специфіки існування і функціонування загальнонаціональних та фахових мов в реаліях різних мовних субстратів і географічних ареалів позначилися не лише зміною наукової парадигми, але й показали гостру потребу дослідження закономірних лінгвістичних явищ і феноменів з позицій трансдисциплінарного підходу. У рамках процесів інтенсифікації, інтеграції та глобалізації науково-технічного прогресу все частіше вчені актуалізують питання студій мовних одиниць не абстраговано, а в контексті, тобто, на перший план висувається функційний потенціал мовної одиниці у процесі міжмовної комунікації. Реалізація досліджень цього напрямку потребує використання досконалих механізмів, методів і методик лінгвістичного аналізу, а також, насамперед, удосконалення процесів вибірки і підбору матеріалу дослідження. Саме тому провідні вітчизняні та зарубіжні лінгвісти у своїх розвідках неодноразово піднімали питання доцільності використання мовних корпусів у процесі розробки та укладання нового типу словників, впровадження технологій, що базуються на використанні таких корпусів, у процес викладання іноземних мов, теоретичного обґрунтування засад лінгвістичного опису матеріалу, отриманого під час обробки різних видів мовних корпусів і т. д.

Багатовекторність проблематики використання мовних корпусів у мовознавстві і основні засади корпусної лінгвістики вивчали наступні мовознавці: Дж. Егберт, П. Бейкер, Д. Байбер, Ш. Гріс, А. Стефанович, Ю. Тао, Д. Шонефельд, В. В. Жуковська, О. М. Демська-Кульчицька, В. П. Захаров тощо. Сам термін *корпусна лінгвістика* було впроваджено в науковий обіг у 1983 році після

виходу в світ збірника праць «*Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research*»¹.

Масштаби експонентного росту сучасних досліджень з корпусної лінгвістики вражають, адже прорив, який вдалося зробити в цій галузі наукового знання, сприяв тому, що сьогодні текстовий корпус називають альфою і омегою лінгвістики². Ціла когорта дослідників стверджує, що лише на основі вивчення мовних корпусів можна дати об'єктивну оцінку процесу комунікації між реальними людьми в реальних умовах і це є ключовим фактором становлення і стрімкого розвитку цієї досить молодій галузі лінгвістичної науки³.

Мовний корпус постулюється як мультифункціональне джерело емпіричних даних та ефективний інструментарій для отримання й експлікації верифікованих результатів дослідження⁴. Створення мовних корпусів сприяло розвитку не лише корпусної лінгвістики, а й суміжних наук, як-от: лексикології, лексикографії, стилістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвоекології, термінознавства, перекладознавства, діалектології, історії, краєзнавства і т.д.⁵.

Очевидно, що проектування і розробка мікро– та макроструктури двомовного перекладного словника у галузі архітектури та будівництва з загальним обсягом понад 35000 слів, що є одним з основних завдань нашого дослідження, не може обійтися без залучення інноваційних технологій та програмного забезпечення корпусної лінгвістики, тому питання створення корпусу писемних та усних текстів німецької фахової мови архітектури та будівництва і створення на їх основі лексикографічного джерела нового типу знаходиться на перетині двох галузей і потребує вивчення досвіду як теоретичного обґрунтування, так і практичного використання мовних корпусів, що і пояснює актуальність представленої лінгвістичної розвідки.

---

¹ Aarts J., Meijs W. *Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research*. Amsterdam: Costerus New Series. Volume:45.1984. 229 p.

² Демська–Кульчицька О. *Основи національного корпусу української мови* [монографія]. Київ, 2005. 218 с.

³ Жуковська В.В. Ресурси корпусної лінгвістики у дослідженні історичної динаміки мови. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика»*. К.: Київ. унт ім. Б.Грінченка, 2013. С. 151-156.

⁴ Захаров В.П. *Корпусная лингвистика: Учебно–метод. пособие*. СПб., 2005. 48 с.

⁵ Захаров В.П., Богданова С.Ю. *Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов*. Иркутск: ИГЛУ, 2011. 161 с.

Метою нашої роботи є комплексний аналіз теоретико-методологічного базису дослідження мовних корпусів, пояснення особливостей вибірки матеріалу розробниками мовних корпусів, та встановлення переваг і обмежень щодо використання мовних корпусів у процесі викладання іноземної мови та у процесі їх лінгвістичних студій.

Виконання наступних завдань послужило реалізації поставленої мети:

- виокремити поняттєво-категоріальний апарат корпусної лінгвістики;
- висвітлити екстра- та інтралінгвістичні фактори впливу на становлення і розвиток різних видів корпусів;
- диференціювати етапи створення та використання мовних корпусів на базі німецької фахової мови архітектури та будівництва (попереднього редагування, нормалізації та стандартизації текстів, а також пост-редагування);
- експлікувати роль розробленого корпусу у плануванні та реалізації цілей занять з іноземної мови;
- описати специфіку використання зазначеного мовного корпусу у термінознавстві, зокрема, у ході розробки двомовного словника, лексикології, стилістиці, соціолінгвістиці.

Матеріалом цієї лінгвістичної розвідки послужив розроблений нами корпус текстів німецької фахової мови архітектури та будівництва.

1. Теоретичні засади конструювання і обробки мовних корпусів

1.1. Корпус як об'єкт опису корпусної лінгвістики

Історія виникнення нової предметної галузі мовознавства – корпусної лінгвістики і, зокрема, мовних корпусів як основного джерела емпіричних даних автентичного характеру датується другою половиною ХХ століття. Функційна релевантність використання усних та письмових корпусів в усіх сферах лінгвістики диктується зміною наукової парадигми, потребою пошуку й аналізу достовірного матеріалу дослідження не на основі суб'єктивних, інколи навіть, інтуїтивних тверджень, спостережень і висновків, а з опорою на нові методики, платформи, способи обробки, систематизації та класифікації лінгвістичної інформації з урахуванням різноманітних перспектив, а також інноваційного програмного забезпечення.

Будучи об'єктом зацікавлення значної кількості лінгвістів, проблема дефініції поняття *мовний корпус* досить швидко нівелювалася, адже сучасна корпусна лінгвістика пропонує трактувати мовний корпус як набір текстів чи уривків текстів, зібраних з метою їх використання як мовного зразка чи зразка різновиду мови⁶. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне висувати на перший план дилему використання мовних корпусів, їх призначення, організацію вибірки, розробки, перевірки та удосконалення не на базі загальнолітературних мов, а базуючись на матеріалі спеціальних субмов конкретних загальнонаціональних мов, що репрезентують окремі сфери професійної комунікації між фахівцями та нефахівцями обраної галузі⁷.

Висвітлюючи теоретико-методологічний базис лінгвістичних досліджень мовного корпусу на базі німецької фахової мови архітектури та будівництва, слід окреслити шляхи вирішення таких важливих питань корпусної лінгвістики, як-от: визначення розміру корпусу, вибір та збір текстових документів, систематизація текстового матеріалу, спосіб організації вибірки сторінок, детермінація цільового користувача корпусу, спосіб введення даних, впорядкування та керування файлами корпусу тощо. Особливе місце у розв'язанні цих питань відводимо вивченню лінгвістичних, екстралінгвістичних та статистичних факторів, адже, наприклад, розмір мовного корпусу може суттєво впливати на валідність та достовірність висновків щодо варіантів використання мови її носіями, а також вивчення інтра– та екстралінгвістичної інформації. Загальноприйнятим розміром мовного корпусу німецьких текстів нами було визначено 15 млн. лексем.

Найбільш прагматичним методом визначення текстів, включених в мовний корпус, вважаємо рандомну вибірку зразків текстів, здійснену за допомогою методики С. Шароффа, з урахуванням трьох основних критеріїв: 1) наявність у тексті сполуки з щоразу нових чотирьох скомбінованих термінів, що належать до попередньо складеного переліку базових термінологічних одиниць НФМАБ (загалом 300 термінів, дібраних з монографій, галузевих енциклопедій, довідників, підручників тощо); 2) типовості текстів, що передбачає вибірку текстів у мережі Інтернет, обмежених певною

---

⁶ Duden. URL: https://www.duden.de/rechtschreibung/Korpus_Sammlung

⁷ Kontutyte E. Einführung in die Fachsprachenlinguistik. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2017. 67 S.

тематикою; 3) кількість запитів повинна складати понад 1000⁸. Таким чином, у запропонованому корпусі НФМАБ знаходимо зразки текстів у сферах архітектури, будівництва, інженерії, технологій, мистецтва, деревообробної галузі і т.д., що вказує на поліфункціональний характер обраної галузі знань. Досліджуваний мовний корпус належить до так-званих монодисциплінарних монолінгвальних корпусів, тому однією з базових вимог до вибору текстових документів є пропорційна кількість видів тексту, представлених у корпусі.

Ще одним важливим постулатом вибірки текстів для мовних корпусів є диференціація та акцентуалізація специфіки кожного окремого виду. Наприклад, під час включення до складу корпусу зразків текстів, які передбачають наявність термінів та терміносполук (наприклад, оглядових статей, лексикографічних джерел, термінологічних словників, науково-популярної літератури) доцільно визначити обмеження в кількості слів текстів, що будуть включені до такого корпусу (50000 слів). У виборі текстів, що дозволяють фіксувати місце та роль термінів у терміносистемі і репрезентуються за допомогою термінологічних тезаурусів, підручників, посібників, довідкових матеріалів, нормативних документів, що регулюють механізми технологічних та виробничих процесів у ході реалізації будівництва та конструювання споруд, термінологічних стандартів тощо, значення надається тому, чи текст належить до інформативного типу (наприклад, описи креслень, графіків), чи представлений зразок має термінотворчий характер (проекти, патенти, винаходи, гранти тощо). При цьому, важливо пам'ятати, що кожен тип тексту характеризується певним набором лексем, термінів, терміносполук, колокацій, ідіом та інших лінгвістичних ознак.

Верифікуючи принципи розробки і укладання текстового корпусу на базі німецької фахової мови архітектури та будівництва слід зазначати гостру потребу створення полілінгвальних текстових корпусів (зокрема, бази німецько-українських текстів у галузі архітектури та будівництва), які надаватимуть матеріали для проведення порівняльних лінгвістичних досліджень між мовами, задіяними у процес фахової комунікації, націленої на відбудову та

---

⁸ Sharoff S. Creating General-Purpose Corpora Using Automated Search Engine Queries. Baroni, Marco; Bernardini, Silvia (eds.): WaCky! Working papers on the Web as Corpus. Bologna, 2006.

реконструкцію інфраструктури українських міст після закінчення воєнних дій. Актуальним вважаємо ініціювання спільного проєкту створення мовних корпусів на базі німецької, англійської та української фахових мов архітектури та будівництва.

1.2. Класифікаційна сітка мовних корпусів

Будучи ядром сучасних студій багатьох лінгвістичних гілок, мовні корпуси та їх класифікаційні сітки не залишаються й поза нашою увагою. Слід наголосити не тільки на перевагах створення різних типів корпусів, а й унаочнити показники їх градації. Так, крім традиційного поділу мовних корпусів на корпуси усних текстів та корпуси письмових текстів, з метою проведення комплексного дослідження німецької фахової мови архітектури та будівництва виокремлюємо такі можливі для створення типи корпусів: спеціальні, анотовані, моніторингові (динамічні), порівняльні корпуси тощо.

Залежно від вибору часового зрізу розрізняємо синхронічний та діахронічний корпуси текстів. Синхронічний корпус НФМАБ містить зразки текстів за певний часовий період і використовується для аналізу характеристик мови під час встановленого часового періоду⁹. Так, наприклад, ми змогли створити базу фахових текстів, що датуються періодом входження Буковини до складу Австро-Угорщини (1849-1918 рр.). На основі цієї бази текстів ми можемо дослідити закономірності фахової комунікації у процесі створення архітектурного ансамблю Резиденції митрополитів Буковини і Далмації (м. Чернівці), Чернівецького міського театру та інших доробок архітектури тієї доби. Діахронічний корпус дозволяє вивчати мову в ретроспективі і включає зразки текстів різних історичних періодів, будучи безцінним базисом під час етапів проєктування і розробки словника.

Слід провести паралелі також між мономовними та полімовними корпусами з урахуванням відмінностей у цілях їх створення. Наприклад, двомовні корпуси стають у нагоді лінгвістам при розробці двомовних перекладних словників, створенні термінологічних тезаурусів, машинному перекладі та у викладанні

---

⁹ Пинтюк Є.С. Етимологічні характеристики інтернаціоналізмів і термінів іншомовного походження німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 17. Том 1. С. 162-166. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/17/part_1/34.pdf.

іноземних мов. Монолінгвальні корпуси є унікальним джерелом мовних даних, містячи важливу інтра– та екстралінгвістичну інформацію, необхідну для створення теоретичних граматики, досліджень у галузі лексикології, лексичної семантики, соціолінгвістики, психолінгвістики, стилістики, історії мови, лінгвоекології, культурології, етнографії і т.д.¹⁰

Особливістю монолінгвальних анотованих корпусів є їх здатність містити показники екстра– та інтралінгвістичної інформації. Екстралінгвістична анотація передбачає наявність даних про вид тексту, рік публікації тексту, ім'я та вік автора, його гендерну приналежність, інформацію про сфери використання тексту та про розміщення тексту у реєстрі. Інтралінгвістична анотація включає аналітичні маркери, а саме: маркери на позначення частин мови слів чи словосполучень, категорію лексичної одиниці, дані про тип та часові ознаки речення, семантику слів та ідіом, ідентифікацію власних і загальних назв, а також дискурсивні характеристики тексту¹¹.

Слід зауважити, що розвиток корпусної лінгвістики сприяв появі і такого типу як діалектний корпус. На перший погляд, потреба створення такого корпусу для дослідження фахових мов може здаватися не актуальною, але згаданий тип корпусу не лише презентує інформацію про звуки і фонему, які використовуються в діалекті, а й містить величезну кількість інформації, пов'язаної з морфемами, словами, ідіоматичними виразами, реченнями та іншими лінгвістичними елементами певного регіонального варіанту мови. Важливо розуміти, що для оптимізації процесу фахової комунікації між фахівцями та нефхівцями галузі такий корпус стане ключем до оволодіння будь-якого архітектурного стилю та напряму, що є генетичним кодом окремого народу і, зокрема, певної регіональної спільноти як його частини. Крім того, з плином часу лінгвістичні дані, а разом з ними і знання, звичаї, картина світу окремої групи людей втрачаються і безслідно зникають. Діалектний корпус ж уможливує зберігання, обробку і аналіз даних та інформації про особливості використання мови у певному

---

¹⁰ Schmidt T., Wörner K. *Multilingual corpora and multilingual corpus analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. 407 p.

¹¹ P. Shrestha, Ch. Jacquin, B. Daille. Reduction of Search Space to Annotate Monolingual Corpora. Proceedings of 5th International Joint Conference on Natural Language Processing. Chiang Mai, Thailand. Asian Federation of Natural Language Processing, 2011. P. 1457–1461.

географічному регіоні і служить матеріалом соціокультурних, соціоекономічних та соціополітичних досліджень. Цей тип корпусів дозволяє оцінити мову, забарвлену унікальними лінгвістичними особливостями і порівняти її із стандартним варіантом.

Якщо мова йде про встановлення генеалогічної близькості та типологічної спорідненості двох мов, тоді створюються порівняльні корпуси, які укомплектовуються однаковими текстами, написаними двома чи більше мовами. Обов'язковою умовою порівняльних корпусів є тотожне число даних та вибірки, взятих з кожної мови¹².

Огляд різних видів корпусів показав, що потреба здійснення комплексних трансдисциплінарних студій нерідко зумовлює появу нових гібридних видів мовних корпусів, що служать для реалізації поставлених завдань.

1.3. Стандартизація та уніфікація усних і письмових текстів в корпусі німецької фахової мови архітектури та будівництва

Перш ніж корпус текстів стане придатним для використання у різних галузях людського знання, розробники кожного мовного корпусу здійснюють його попереднє редагування, нормалізацію, стандартизацію та стратифікацію. Нормалізований варіант усного чи письмового тексту зменшує робоче навантаження під час подальшого використання корпусу і полегшує доступ до такого корпусу як з боку людини, так і машини.

Попереднє редагування корпусу текстів НФМАБ – це процес коригування фахових текстів у текстовому корпусі з метою покращення якості вихідних текстових даних для подальшого практичного застосування у машинному навчанні, граматичних анотаціях, машинному перекладі, у ході здійснення вибірки мовних даних, обробки тексту, виокремлення технічних термінів та терміносполук, пошуку екстра– та інтралінгвістичної інформації тощо. Попереднє редагування разом зі стандартизацією текстів є основними складовими процесу нормалізації фахових текстів у мовному корпусі НФМАБ. Попереднє редагування передбачає усунення типографічних помилок, невідповідності пунктуації, лексичної та синтаксичної невідповідності, а також керування метаданими, спрощення текстового формату, маркування

---

¹² B. Maia. Training Translators in Terminology and Information Retrieval using Comparable and Parallel Corpora. Corpora in Translator Education. ST JEROME PUBLISHING, 2003. P. 43-54.

ідіоматичних виразів і видалення нетекстових елементів¹³. На противагу етапу попереднього редагування, процес стандартизації текстового матеріалу спроектованого нами корпусу полягає в транслітерації назв архітектурних об'єктів та архітекторів, перевірці дотримання граматичних норм, вимірюванні індексу використання термінів тощо.

Однією з основних цілей стандартизації текстів у нашому корпусі є зробити тексти максимально читабельними, тобто оптимізувати зміст текстів так, щоб кінцевий користувач зміг без зайвих зусиль зрозуміти зміст та ідею тексту. Ця мета досягається за умови врахування таких аспектів: 1) керування науково-технічними термінами, що використовуються у тексті; 2) фіксація і забезпечення виконання стандартних граматичних правил мови в текстах; 3) дотримання структурної узгодженості текстів; 4) маркування ідіоматичних фраз і терміносполук у текстах.

Після стандартизації та уніфікації текстів для мовного корпусу НФМАБ кожному текстовому файлу присвоюється певний шифр, в якому перший знак служить для позначення категорії тексту, а наступні цифри є показником серійного номеру текстового документа. Далі слідує обробка текстів із застосуванням численних методик (наприклад, частотного підрахунку термінів, термінологічних колокацій, детермінації ключових слів в контексті, локального групування слів тощо) та інноваційного програмного забезпечення.

Отож, окресливши теоретичний базис для проектування та конструювання мовних корпусів усних і письмових текстів на базі німецької фахової мови архітектури та будівництва, у цьому розділі здійснено проєкцію на основні питання сучасних лінгвістичних студій не тільки у галузі корпусної лінгвістики, а й у всіх сферах людських знань, які визначають своїм об'єктом опису мовний корпус. Менш ніж за сто років питання розміру корпусу, вибору, збору, класифікації, уніфікації та систематизації текстового матеріалу, способу організації вибірки джерел, авторів, уривків і сторінок, способу введення даних, порядку їх номінації, впорядкування й керування тестовими документами корпусу стають ключовими положеннями у дослідженнях з лексикології, лексичної семантики, соціолінгвістики, психолінгвістики, стилістики,

---

¹³ P. Pym. Pre-editing and the use of simplified writing for MT. Translating and the Computer 10: The Translation Environment 10 Years. Aslib, London, 1990. P. 80–95.

термінології і т.д. Корпус текстів постає безцінним ресурсом для отримання валідних та достовірних висновків з урахуванням специфіки використання мови її носіями, а також інтра- та екстралінгвістичної інформації. Поліфункціональність мовних корпусів є поштовхом для появи нових гібридних видів корпусів, які поєднують в собі ознаки кількох традиційних типів. Незважаючи на багатовекторність у вивченні мовних корпусів, процес конструювання будь-якого мовного корпусу є сталим і поетапним (етапи попереднього редагування, стандартизації, нормалізації, уніфікації текстового матеріалу, обробки текстів та постредагування текстового корпусу).

2. Методологія дослідження лінгвістичних корпусів

2.1. Трансдисциплінарний підхід до вивчення текстових корпусів

Ідентифікація та аналіз певних мовних явищ та феноменів з опорою на корпус текстів не могли б повною мірою бути реалізованими без розробки нової методології, наднових методів та методик дослідження у руслі корпусної та комп'ютерної лінгвістики. Субстратом для впровадження інноваційних технологій у процес вивчення текстових корпусів є трансдисциплінарний підхід. Такий комплексний та багатогранний аналіз текстового матеріалу корпусів репрезентується уже на стадії використання статистичних методів та прийомів. З урахуванням характеру тексту, який використовується в корпусі, схема проведення квалітативного (якісного) аналізу може частково відрізнитися від процедури здійснення квантитативного (кількісного) аналізу, а враховуючи різносторонність мовних корпусів, мовознавці схильні вважати, що в довгостроковій перспективі найефективнішим шляхом об'єктивної оцінки отриманих даних є поєднання обох типів аналізу.

Кількісні результати, отримані на основі обробки корпусів усних та письмових текстів, знайшли також застосування у трансдисциплінарних галузях, на кшталт, математичної лінгвістики¹⁴, судової лінгвістики, стильометрії. Використання даних корпусної лінгвістики у цих галузях знань послужило поштовхом для проведення нових досліджень, формулювання нових гіпотез,

---

¹⁴ Основи статистичної лінгвістики: Навчально-методичний посібник / Відп. ред. проф. Ф.С. Бацевич. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 124 с.

розвитку та удосконалення матеріалів для викладання мови і створення додатків для обробки текстових даних.

Все більшої актуальності серед лінгвістів в останні роки набуває так-звана методика подвійного фокусу, яка якраз об'єднує квантитативні та квалітативні підходи як у дослідженні корпусу, так і загалом мови¹⁵.

Для спостереження особливостей розподілу властивостей мови на базі невеликих за обсягом корпусів доцільним буде використання методик кількісного аналізу. Таких методик буде достатньо, щоб встановити закономірності диференціації різних лінгвістичних ознак у фаховій мові та їх розподіл за видами тексту. Кількісний аналіз репрезентує кількісну оцінку даних та обробку їх кількісних показників. Цей методологічний напрям дозволяє класифікувати різні типи елементів відповідної мови чи мовного різновиду на основі певних наперед визначених параметрів. Завдяки методиці кількісного аналізу, наприклад, окреслюємо індекс частоти вживання термінів НФМАБ в мовному корпусі, що належать до тієї чи іншої частини мови (78% – іменники, 19% – дієслова, 2% – прикметники, 1% – всі інші морфологічні категорії).

Для усесторонньої об'єктивної оцінки фахової мови з боку широкого загалу вчені здійснюють подальший якісний аналіз отриманих кількісних результатів. Квалітативний підхід уможливує аналіз поведінки мовних феноменів і, як результат, дозволяє привідкрити завісу щодо їх функційної ролі у розумінні і використанні мови. Основною метою якісного аналізу є обґрунтування та опис лінгвістичного явища, зафіксованого у ході проведення кількісного аналізу. Тоді як кількісний аналіз пояснює природу певного мовного феномену, якісний аналіз вказує на причини та фактори, що сприяли його виникненню в мовному корпусі¹⁶.

У дослідженні ми дотримуємося погляду, що систематичне поєднання кількісних результатів з інтерпретацією їх якісних показників є джерелом взаємозалежного інтерфейсу, який використовується для кращого розуміння лінгвістичних явищ конкретної фахової мови.

---

¹⁵ Biber, D., S. Conrad, and R. Reppen. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. 300 p.

¹⁶ Кашеева А. В. Квантитативные и качественные методы исследования в прикладной лингвистике. Социально-экономические явления и процессы. 2013. № 3(049). С. 155-162.

2.2. Експлікація методів статичного аналізу мовних корпусів

Одним з ключових пунктів нашої розвідки є аспект методології студій корпусів фахових мов, тому на цьому етапі доречним буде зробити короткий огляд методик статистичного аналізу мовних корпусів усних та письмових текстів¹⁷. Експлікація методів та методик статистичного аналізу є важливим завданням корпусної лінгвістики, враховуючи континуальне збільшення кількості друкованих та електронних корпусів.

Далі нам слід більш детально розглянути найпоширеніші методи статистичної обробки результатів, отриманих на основі аналізу мовних корпусів (тобто, описувальний метод, методи статистичного висновку та методи оцінки статистичних даних).

Одразу декілька статистичних методик об'єднують під егідою описувального статистичного методу. Однією з типових методик цього методу є статистика підрахунку частоти, яка базується на стратифікації всіх лінгвістичних елементів з урахуванням попередньо визначених схем класифікації та подальшому арифметичному підрахунку кожного з елементів відповідного класу зі схеми класифікації. Оскільки підрахунок частоти надає інформацію лише про кількість вживань слів, запропонована методика не акцентує увагу дослідника на поширеності слова з точки зору частки загальної кількості лексем, зафіксованих у корпусі. Якщо корпуси, які порівнюються, мають однаковий обсяг лексем, то ніяких проблем не виникатиме, але якщо все-таки існуватиме різниця у кількості слів, то, проводячи будь-який простий підрахунок частоти, можна зіштовхнутися із численними труднощами¹⁸.

Методи статистичного висновку використовуються здебільшого, щоб перевірити значущість спостережуваних моделей використання мови в рамках загального вивчення лінгвістичних явищ. Існує чимало методик методу тестування значущості, які використовуються для аналізу даних, отриманих з корпусу текстів. Серед них: χ^2 -квадрат, дисперсійний аналіз, Т-тест (критерій Ст'юдента), критерій ступеня кореляції Пірсона¹⁹. Так, наприклад, методика χ^2 -квадрату використовується зазвичай, щоб перевірити, чи дійсно моделі спостережуваного розподілу слів мають суттєві

---

¹⁷ Статистичні методи для лінгвістів : посібник / Перебийніс В. І. Вид. 2, випр. і допов. Вінниця : Нова Книга, 2013. 176 с.

¹⁸ Глисон Г. Введение в описательную лингвистику. М., 1959. 486 с.

¹⁹ Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике: учебное издание. Вінниця: Нова Книга, 2007. 264 с.

розбіжності з рівномірним розподілом властивостей у наборі мовних даних. Методику Т-тесту можна використовувати: 1) для встановлення відмінностей між лексико-семантичними групами термінів щодо однієї характеристики на основі середнього арифметичного показника цієї властивості для кожної окремої групи; 2) для порівняння середнього арифметичного значення частоти вживання лексико-семантичних груп термінів та терміносполук у порівнянні з лексемами загальнонаціональної мови; 3) для зіставлення середніх арифметичних показників однієї і тієї ж групи термінів та терміносполук за їх частотним потенціалом. Дисперсійний аналіз – це методика статистичного обрахунку даних корпусу, яка дозволяє оцінити різницю потенціалів залежної змінної та змінної номінального рівня, що має дві або більше категорій. Коефіцієнт Пірсона – це критерій ступеня кореляції, який зазвичай використовується в лінійній регресії і є показником лінійного зв'язку між двома наборами даних.

Метод статистичної оцінки теж об'єднує декілька статистичних методик, як-от: кластерний, факторний види аналізу, багатовимірне масштабування (шкалювання), лінійно-логіфічні моделі тощо, які мають сталий характер використання в лінгвістичних дослідженнях з метою вилучення прихованих шаблонів реляційних інтерфейсів лінгвістичних ознак і властивостей з текстового матеріалу, отриманого на основі обробки мовного корпусу. У процесі вивчення мовних даних методика кластерного аналізу може стати у нагоді під час поділу даних на лексико-семантичні групи термінів (етап кластеризації) та присвоєння окремих ознак гіперонімам цих груп (етап класифікації). Методикою факторного аналізу послуговуються для скорочення великої кількості лінгвістичних змінних до меншої кількості факторів спостереження. Методика багатовимірного масштабування (шкалювання) є альтернативною до методики факторного аналізу. Відмінності між ними полягають у тому, що за допомогою факторного аналізу можна виявити подібність між об'єктами (наприклад, змінними) у кореляційній матриці, а за допомогою багатовимірного масштабування стає можливим аналіз подібних чи відмінних ознак будь-якого типу матриці на додаток до матриць кореляції²⁰.

---

²⁰ Грицюк П.М., Остапчук О.П. Аналіз даних: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2008. 218 с.

Таким чином, можна зробити висновок, що трансдисциплінарний характер актуальних лінгвістичних досліджень вимагає не лише залучення спеціалістів різних предметних сфер, а й розробки і реалізації нового програмного забезпечення, новітніх прийомів, методик, методів і загалом нової методології лінгвістичного дослідження. На часі актуалізується використання методики подвійного фокусу, тому розвідки зарубіжних лінгвістів акцентують увагу на потребі комбінації методик квантитативного та квалітативного аналізів. Історичний огляд засвідчує стрімкий приріст у використанні передового технічного обладнання саме у руслі корпусної лінгвістики. У поєднанні з методами статистичної обробки даних: дескриптивним, методами статистичного висновку та методами статистичної оцінки даних – лінгвістам вдається отримати об'єктивні та надійні результати, а методики хі-квадрату, дисперсійного аналізу, Т-тесту, критерію ступеня кореляції Пірсона вже увійшли в історію лінгвістичних вчень як такі, без яких не можливо уявити сучасна лінгвістичну парадигму.

3. Проблеми і перспективи використання мовних корпусів

3.1. Інтеграція мовних корпусів в процес вивчення німецької мови за професійним спрямуванням

Процеси глобалізації та інтенсифікації науково-технічного прогресу зумовлюють потребу інтеграції корпусів фахових мов як основного та допоміжного джерела мовних даних і інформації в процес викладання та вивчення німецької фахової мови як першої та другої іноземної мови, отримання студентами технічних спеціальностей доступу до мовних та текстових даних корпусу фахових текстів в класі або лінгафонному кабінеті, розширення можливостей учнів завдяки використанню емпіричних лінгвістичних ресурсів, а також перспективи покращення мовленнєвих навичок та ефективності оволодіння НФМАБ з опорою на мовні корпуси.

Підґрунтям для популяризації використання мовних корпусів у процесі викладання німецької фахової мови у галузі архітектури та будівництва є ряд об'єктивних причин: 1) традиційні текстові матеріали для викладання німецької мови досить часто містять інтуїтивно вигадані приклади, які, зазвичай, ігнорують важливі аспекти використання мови і висувають на перший план рідше вживані стилістичні варіанти; 2) матеріали для викладання німецької фахової мови у галузі архітектури та будівництва на основі мовних

корпусів є більш надійними та автентичними, оскільки вони розроблені з тих корпусів, які містять дані, інформацію та приклади реального використання досліджуваної фахової мови; 3) зазначені матеріали націлені на підготовку майбутніх архітекторів та здочих до взаємодії та комунікації в реальних життєвих ситуаціях; 4) посилання на фактичне використання слів, фраз, лексичних колокацій і речень завдяки мовним корпусам надаються майбутнім спеціалістам зазначеної галузі знань, щоб навчити їх моделям використання цих елементів сучасної НФМАБ; 5) у мовних корпусах представлена інформація про частоту використання різних мовних одиниць, що є особливо актуальним під час лексичного вибору на етапі вивчення ступеневого словникового запасу НФМАБ; 6) німецько-українські корпуси текстів оптимізують процес засвоєння майбутніми фахівцями різних питань граматики, стилістики, синтаксису НФМАБ, наприклад, принципів використання полісемічних термінологічних одиниць чи правил розподілу лексичних одиниць та їх семантичного співвідношення тощо; 7) у процесі здійснення інтерсеміотичного перекладу креслень та будівельних планів в усні чи письмові тексти студенти матимуть конкретні приклади вибору тих чи інших мовленнєвих засобів.

Якщо розглядається методика використання мовних корпусів як первинного ресурсу для викладання НФМАБ, то наш фокус концентрується на впровадженні в навчальну діяльність: 1) інтерактивного методу, згідно з яким майбутні архітектори грають керівну роль у процесі вивчення іноземної мови; 2) методики, відповідно до якої концепт студента розглядається з погляду майбутнього фахівця запропонованої галузі; 3) методики коригування помилок з опорою на мовний корпус та інших прогресивних методик викладання німецької мови за професійним спрямуванням.

У ході використання інтерактивного методу із залученням мовних корпусів на заняттях німецької фахової іноземної мови студенти безпосередньо знайомляться з усними текстами корпусу, що зберігаються на комп'ютері, і в інтерактивному режимі вони отримують доступ, можуть використовувати і звертатися до різноманітних мовленнєвих даних, щоб вивчити моделі вербального спілкування, використання наголосу в мовленні, зразків інтонації, використання різних надсегментних властивостей, таких як паузи, правил посередництва у процесі фахової комунікації, моделей

варіацій мовлення на основі завдань, діалогічних взаємодій, використання контекстно-орієнтованих варіантів професійного мовлення, комунікативної компетенції, динамічного використання мовлення, спонтанного продукування мовлення, особливостей вживання термінологічної лексики в мовленні, специфіку граматики конкретної фахової мови, моделі комунікації між фахівцями та нефхівцями досліджуваної галузі, закономірності архітектурного дискурсу, урахування регіональних особливостей та культурних традицій певного народу чи його частини, управління процесом мовленнєвої діяльності і т.д. Якщо викладач використовує текстові дані корпусу під час викладання НФМАБ, то студенти мають змогу ознайомитися з правилами побудови письмової комунікації, використанням стандартної граматики на письмі, специфікою термінологічного різноманіття та універсуму в текстах, використанням терміносполук, складанням письмового фахового тексту, різницею між формальним і неформальним письмом, монологічною організацією текстів, синоптичною структурою змісту фахових текстів НФМАБ, моделями структурування аргументів, процесом побудови логічної композиції писемного фахового тексту та способами презентації та градації інформації в тексті.

Методика використання даних з корпусу текстів на заняттях з німецької мови за професійним спрямуванням сприяє тому, що студенти можуть самостійно досліджувати, як, наприклад, конкретний гіпонім використовується у фахових текстах, складених носіями німецької мови, виявляти помилки, якщо такі є, і виправляти їх з прямим посиланням на використання в мовному корпусі без участі викладача. Ця методика покликана заохочувати студентів розробляти власні стратегії оволодіння фаховою мовою з опорою на корпус, а не керуватися стратегіями, розробленими викладачами.

Методика викладання німецької мови, що базується на стратегії *студент як майбутній фахівець галузі*, передбачає самостійне покращення майбутніх архітекторів своїх мовленнєвих та лінгвістичних навичок. Практичні завдання, зазвичай, будуть пов'язані як з актуальними питаннями синтаксису та граматики, так і з основними мовними моделями НФМАБ.

Ми пропонуємо розробити комплекс німецько-українських корпусів фахових текстів, що розглядатиметься також як одна з найбільш автентичних репрезентативних колекцій сучасної німецької та української фахових мов у запропонованій галузі, звідки

ми можемо отримати необхідні лінгвістичні дані, відповідну інформацію та приклади для розробки основних, а також додаткових матеріалів та ресурсів для викладання німецької мови за професійним спрямуванням, наприклад: підручників, довідкових матеріалів, навчальних програм, граматичних підручників, словників, а також баз даних з відповідною термінологією. У цьому випадку текстовий корпус виступає допоміжним ресурсом для викладання НФМАБ.

Використання мовного корпусу під час укладання підручників з німецької фахової мови вносить корективи у роботу їх розробників. Розробник підручників, замість того, щоб вибирати конкретні приклади німецьких текстів для довідок, опису та ілюстрації, може вибирати цікаві текстові зразки з мовного корпусу, враховуючи баланс загальної колекції зразків, щоб переконатися, що найчастотніші терміни та їх типове використання відповідають загальним вимогам навчальної програми. Якщо підручник містить глосарій термінів НФМАБ, то це – список найбільш вживаних термінологічних одиниць, знайдених в текстовому корпусі, з посиланням на їх типові приклади використання.

Укладачі двомовних перекладних словників, використовуючи мовні корпуси на етапах проєктування та розробки, дотримуються наступних вимог: 1) перекладний словник повинен включати найчастіше вживані слова мовного корпусу; 2) матеріал, отриманий на основі вибірки з мовного корпусу, слід упорядкувати в алфавітному порядку; 3) слова слід класифікувати за смисловим критерієм із зазначенням їх використання в контексті; 4) кожне слово вихідної мови повинно мати щонайменше одне концептуально еквівалентне слово у цільовій мові. Основна педагогічна мета двомовного перекладного словника – надати студентам необхідну інформацію про форми та функції слів НФМАБ, необхідних для засвоєння цієї мови²¹. Студентам не потрібно володіти попередніми лексичними знаннями з німецької мови, щоб почати використовувати двомовний словник як допоміжний інструмент. Роль викладача іноземної мови у цьому контексті полягає в тому, щоб представити ресурс майбутнім архітекторам. Викладач повинен

---

²¹ Кійко С. В., Пинтюк С. С. Німецько-український термінологічний словник архітектури і будівництва: принципи розробки й укладання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: Видавничий дім „Гельветика”, 2019. Вип. 43. С. 121-125.

слідкувати за тим, щоб словник не дав надмірного лексичного навантаження на студентів, і забезпечити їх перехід на етап навчання, на якому вони самі зможуть досліджувати складніші моделі вживання та значення німецьких термінів.

Надання автентичної інтра– та екстралінгвістичної інформації багатослівних виразів, зокрема, ідіом та термінологічних сполучень на заняттях німецької фахової іноземної мови може вимагати інтерактивного інтерфейсу студентів з двомовним словником. Щоб задовольнити цю потребу, нам, як лексикографам, слід розробити двомовний термінологічний словник в електронній формі та завантажити його в Інтернет так, щоб просте звернення до певного виразу могло відобразити рядок еквівалентних форм, що зберігаються в словнику. Викладач на таких заняттях виконуватиме роль «координатора групи» і це змінить вектор традиційного підходу до викладання фахових мов.

Мовні корпуси можуть бути надзвичайно корисним ресурсом для надання морфологічної та синтаксичної інформації різних типів, необхідної для написання граматик фахових мов. Такі граматики можна ефективно використовувати для українських студентів технічних спеціальностей, оскільки вони можуть надати інформацію про різні граматичні проблеми, що спостерігаються в сучасній німецькій професійній мові, а також можуть надати емпіричні дані для перевірки попередніх гіпотез щодо різних граматичних правил НФМАБ. Підручники з граматик фахових мов на основі мовних корпусів можуть стати чудовим ресурсом для початківців і студентів просунутого мовного рівня, які прагнуть досягти рівня володіння мовою їх носіїв.

3.2. Лінгвістичний корпус і його використання у студіях НФМАБ

Мовний корпус є новим загально визнаним джерелом для проведення досліджень у галузях прикладної та описової лінгвістики. Поява та імплементація мовних корпусів у лінгвістичних дослідженнях дозволили по-новому інтерпретувати традиційні дослідження в лексикології, лексичній семантиці, соціолінгвістиці, психолінгвістиці, стилістиці та термінознавстві. Здійснення неоціненного внеску ресурсів корпусної лінгвістики у нову течію термінознавчих досліджень визначається наступними аспектами: 1) завдяки використанню мовних корпусів лінгвістам

вдалося з нових перспектив підійти до опису фахових мов та їх особливостей (за допомогою нових наборів даних, інформації та прикладів); 2) мовні корпуси послужили для теоретиків засобом перевірки, підтвердження чи спростування вікових теорій та моделей використання фахових мов. 3) дослідники термінознавства отримали можливість безпосереднього використання мовних даних у різних лінгвістичних розвідках; 4) спеціалісти у зазначеній вище сфері отримали доступ до різноманітних та великих за обсягом баз мовних даних, що зробило можливим формування нових спостережень щодо фахових мов, учасників фахової комунікації та процесу її реалізації.

Нам слід наголосити на особливостях використання мовних корпусів у дослідженні лексико-семантичних характеристик термінів та терміносполук. Для цього потрібно розуміти, що термінознавчі дослідження корпусів фахових текстів включатимуть і сфери дослідження інших прикладних галузей мовознавства, зокрема, семантики, лексикографії, семасіології, семіотики, ономастології, етнолінгвістики та інших наукових дисциплін. Новий напрям розвитку запропонованої науки пов'язаний з прямим посиленням її використанням даних та інформації, зібраних із загальних, а також історичних корпусів. Наприклад, спосіб семантичної зміни деяких абстрактних іменників НФМАБ досліджується з посиленням на розроблений нами корпус текстів НФМАБ. У дослідженнях уточнюються механізми, задіяні в природі семантичної зміни іменників, щоб висвітлити когнітивні процеси, які в ній беруть участь. На базі історичного корпусу фахових текстів здійснюється ретроспективний аналіз семантики термінів НФМАБ у діахронійному зрізі, який дозволяє, наприклад, верифікувати семантичну еволюцію тропоніму «*der Platz*» вже в українській фаховій мові архітектури та будівництва з урахуванням специфіки запозичення цієї лексеми з НФМАБ. Такі дослідження є свідченням того, що посилення на історію корпусних досліджень у дослідженні лексико-семантичних та тематичних рядів НФМАБ має надзвичайно важливе значення. Вони дозволяють простежити еволюцію значення слів мови в історичному зрізі. Інформація, отримана в результаті аналізу корпусу, показує, що семантичні відмінності слів пов'язані з характерними контекстами, позначеними образними, морфологічними, синтаксичними, просодичними та ідіоматичними рамками. Хоча метод дослідження значень слів на основі корпусу є актуальним в лексикології та історичній лінгвістиці німецької мови,

його використання в дослідженні фахових мови ще не було зафіксовано.

Зразки письмового та усного тексту, що зберігаються в корпусі, фактично вилучаються з реального соціального та текстового контекстів, саме тому є надійною базою для проведення соціолінгвістичних досліджень. Так, на матеріалі мовного корпусу можна констатувати спосіб кодування соціолінгвістичної (наприклад, стать, регіон, професію, освіту, посаду, культурну та етнічну приналежність, місце проживання) та дискурсивної інформації (наприклад, стадії виробничо-технічного циклу, їх час та учасників, контексти і ситуації міжкультурної фахової комунікації).

Доцільним є використання мовних корпусів і для аналізу психолінгвістичних особливостей фахової комунікації між фахівцями та нефахівцями галузі (наприклад, у дослідженні виникнення труднощі у процесі комунікації і, зокрема, діалогічної взаємодії).

Підбиваючи підсумки, варто зазначити необхідність висвітлення проблем інтеграції мовних корпусів у процес вивчення та викладання німецької мови за професійним спрямуванням як першої та другої іноземної мови в Україні, а також перспектив використання текстових корпусів як основних та допоміжних ресурсів на заняттях німецької фахової іноземної мови. На практиці мовні корпуси використовуються як основне джерело у ході реалізації методик інтерактивного методу; методики «студент як майбутній фахівець галузі» та методики коригування помилок. Як допоміжне джерело мовний корпус розглядається під час укладання матеріалів для викладання іноземної мови за професійним спрямуванням (наприклад, підручників, довідкових матеріалів, навчальних програм, навчально-методичних комплексів, граматичних підручників, словників тощо).

Крім того, виникає гостра потреба в оновленні теоретико-методологічної бази досліджень традиційного термінознавства на матеріалі мовних корпусів.

ВИСНОВКИ

Мовний корпус як набір текстів чи уривків текстів, зібраних з метою їх використання як мовного зразка чи зразка різновиду мови виступає об'єктом опису корпусної лінгвістики і є центральним поняттям розробленого нами корпусу текстів НФМАБ, а також

запропонованого нами проєкту комплексу німецько-українських корпусів текстів у галузі архітектури та будівництва. У основу цієї лінгвістичної розвідки закладено питання теоретичного обґрунтування етапів розробки та укладання корпусу текстів НФМАБ та перспектив реалізації згаданого вище проєкту, що передбачає створення мультидисциплінарного білінгвального загального текстового корпусу німецької та української фахових мов.

Ключовими факторами, що впливають на процес розробки і створення мовних корпусів, визначаємо лінгвістичні, екстралінгвістичні та статистичні показники. Основними критеріями для здійснення рандомної вибірки текстів у розробленому нами корпусі верифіковано: 1) наявність у тексті сполуки чотирьох скомбінованих термінів з попередньо укладеного реєстру базових термінологічних одиниць НФМАБ; 2) типовість текстів, що передбачає вибірку текстів у мережі Інтернет, обмежених певною тематикою; 3) кількість запитів повинна складати понад 1000.

У лінгвістичній розвідці акцентуємо увагу на стратегії поетапного конструювання мовних корпусів. Пропонуємо виокремлювати етапи попереднього редагування, стандартизації текстового матеріалу, обробки текстів та постредагування текстового корпусу у розробці комплексу німецьких фахових текстів у галузі архітектури та будівництва.

Експлікація характеру інтра– та екстралінгвістичної інформації, отриманої на основі аналізу мовних корпусів, передбачала реалізацію трансдисциплінарного комплексного підходу у розробці нового програмного забезпечення, новітніх прийомів, методик, методів та методології лінгвістичного дослідження із залученням спеціалістів різних суміжних предметних галузей знань. Об'єктивними та статистично надійними результатами обробки мовних корпусів фахових текстів вважаємо показники, отримані у ході використання дескриптивних методів, методів статистичного висновку та статистичної оцінки. На наш погляд, найбільш доцільними у термінознавчих студіях мовних корпусів фахових мов є використання методик χ^2 -квадрату, дисперсійного аналізу, Т-тесту (критерію Ст'юдента) та критерію ступеня кореляції Пірсона.

Дослідні мовні корпуси є не лише надійною джерельною базою для вивчення стану мови на сучасному етапі її розвитку, а й основним і допоміжним ресурсом у ході навчання та викладання фахових іноземних мов. Використання мовних корпусів на заняттях німецької

фахової іноземної мови потребує від викладача значної підготовки і трансформації його ролі в роль інструктора. Імплементація методик інтерактивного методу, методики «студент як майбутній фахівець галузі» та методики коригування помилок дозволяють інтегрувати дані мовних корпусів у процес вивчення іноземної мови та полегшувати засвоєння майбутніми архітекторами та будівельниками обраної мови. Укладачі матеріалів для викладання фахової іноземної мови (наприклад, підручників, довідкових матеріалів, навчальних програм, навчально-методичних комплексів, граматичних підручників, словників тощо) теж досить часто у своїй діяльності користуються зразками, взятими з текстових корпусів, для врахування актуальних аспектів використання мови, а не інтуїтивно вигаданих прикладів. Матеріали для викладання іноземних мов, складені на основі мовних корпусів, є більш надійними та автентичними, оскільки вони розроблені з тих корпусів, які містять дані, інформацію та приклади реального використання фахової мови.

Корпусна лінгвістика зосереджена на «мові, що використовується» з посиланням на користувачів і контекст. Корпуси є унаочненням того, як фахівці використовують мову для вираження унікальної ідентичності, солідарності, генерування нових ідей, поширення інформації, культивуації знань, кодування культури своєї країни, збереження її історії, розвитку комунікативних спільнот та диференціації спільних і відмінних рис – національного й інтернаціонального.

Перспективним вважається вивчення текстових корпусів інших фахових мов, тому пропонуємо у майбутньому створити перший паралельний перекладний корпус українських та німецьких фахових мов, а також перший цифровий архів німецьких та українських фахових мов, який уможливить збір, зберігання, керування і поширення мовних ресурсів та інструментів.

АНОТАЦІЯ

Ця лінгвістична розвідка спрямована на комплексне дослідження процесу формування текстових корпусів німецької фахової мови архітектури та будівництва. Наукова новизна цього лінгвістичного дослідження полягає в тому, що вперше процес генерації корпусу фахових текстів НФМАБ є предметом лінгвістичного аналізу. У дослідженні представлено специфіку моделювання сучасних фахових мов у формі корпусу з їх багаторівневою класифікаційною

структурою, описано найбільш суттєві лінгвостатистичні питання та фактори в запропонованій галузі, а також висвітлено особливості використання корпусів у таких важливих сферах термінознавчих студій, як-от: навчання та викладання фахових мов, створення словників, вивчення регіональних особливостей фахових мов.

Теоретичне значення цього дослідження визначається вивченням внеску лінгвістичної інформації та прикладів, отриманих на базі корпусу, у становлення та розвиток нової парадигми термінознавства. Аналіз сучасних засобів, методів і прийомів корпусної лінгвістики доповнює методологічну теорію застосування мовних корпусів для вивчення специфіки функціонування фахових мов.

Практичне значення роботи зумовлене тим, що її матеріали можуть бути використані в лекціях і практичних курсах з корпусної лінгвістики, термінознавства, загального мовознавства, порівняльної лексикології, когнітивної лінгвістики, перекладознавства. Висновки цієї розвідки можуть бути корисними для викладачів та студентів в педагогічній практиці викладання та вивчення фахових іноземних мов.

Література

1. Aarts J., Meijs W. *Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research*. Amsterdam: Costerus New Series. Volume:45.1984. 229 p.

2. Демська–Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови [монографія]. Київ, 2005. 218 с.

3. Жуковська В.В. Ресурси корпусної лінгвістики у дослідженні історичної динаміки мови. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика»*. К.: Київ. унт ім. Б.Грінченка, 2013. С.151-156.

4. Захаров В.П. Корпусная лингвистика: Учебно–метод. пособие. СПб., 2005. 48 с.

5. Захаров В.П., Богданова С.Ю. Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов. Иркутск: ИГЛУ, 2011. 161 с.

6. Duden. URL: https://www.duden.de/rechtschreibung/Korpus_Sammlung

7. Kontutyte E. *Einführung in die Fachsprachenlinguistik*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2017. 67 S.

8. Sharoff S. Creating General-Purpose Corpora Using Automated Search Engine Queries. Baroni, Marco; Bernardini, Silvia (eds.): WaCky! Working papers on the Web as Corpus. Bologna, 2006.

9. Пинтюк Є.С. Етимологічні характеристики інтернаціоналізмів і термінів іншомовного походження німецької фахової мови архітектури та будівництва. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 17. Том 1. С. 162-166. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/17/part_1/34.pdf.

10. Schmidt T., Wörner K. *Multilingual corpora and multilingual corpus analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2012. 407 p.

11. P. Shrestha, Ch. Jacquin, B. Daille. Reduction of Search Space to Annotate Monolingual Corpora. Proceedings of 5th International Joint Conference on Natural Language Processing. Chiang Mai, Thailand. Asian Federation of Natural Language Processing, 2011. P.1457–1461.

12. B. Maia. Training Translators in Terminology and Information Retrieval using Comparable and Parallel Corpora. Corpora in Translator Education. ST JEROME PUBLISHING, 2003. P. 43-54.

13. P. Pym. Pre-editing and the use of simplified writing for MT. Translating and the Computer 10: The Translation Environment 10 Years. Aslib, London, 1990. P. 80–95.

14. Основи статистичної лінгвістики: Навчально-методичний посібник / Відп. ред. проф. Ф.С. Бацевич. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 124 с.

15. Biber, D., S. Conrad, and R. Reppen. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. 300 p.

16. Кащеева А. В. Квантитативные и качественные методы исследования в прикладной лингвистике. Социально-экономические явления и процессы. 2013. № 3(049). С. 155-162.

17. Статистичні методи для лінгвістів : посібник / Перебийніс В. І. Вид. 2, випр. і допов. Вінниця : Нова Книга, 2013. 176 с.

18. Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику. М., 1959. 486 с.

19. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике: учебное издание. Вінниця: Нова Книга, 2007. 264 с.

20. Грицюк П.М., Остапчук О.П. Аналіз даних: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2008. 218 с.

21. Кійко С. В., Пинтюк Є. С. Німецько-український термінологічний словник архітектури і будівництва: принципи розробки й укладання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: Видавничий дім „Гельветика”, 2019. Вип. 43. С. 121-125.

Information about the author:

Rubana Yevheniia Stepanivna,

Postgraduate Student at the Department of Germanic, General and
Comparative Linguistics

Chernivtsi National University

Research Assistant at the Department of Variational Linguistics and
German as a Second / Foreign Language

University of Augsburg

2, Universitätsstraße, Augsburg, 86159, Germany

СУБСТАНТИВАТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ВІРШОВОМУ ДИСКУРСІ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Скоробогатова О. О., Козлова А. Г.

ВСТУП

Сучасний розвиток лінгвопоетики базується на комплексному вивченні законів функціонування мовних одиниць на тлі віршових закономірностей і обмежень і складних мовних і когнітивних викликів, що обумовлені креативними поетичними завданнями. «Осциляція між двома рядами факторів – мовними і поетичними – характерна для будь-якого явища поетичної мови»¹ (тут і далі переклад наш. – О.С., А.К.). Характер цієї осциляції визначається закономірностями, що залежать від властивостей мовної одиниці і ступеня її «вбудованості» у поетичний текст. Граматична семантика низки морфологічних одиниць є потужним фактором їхнього можливого поетичного функціонування. Лінгвопоетичне вивчення посибілістичних властивостей граем у віршовому дискурсі пов'язане з поняттями оцінки і оцінності як особливої функційної сфери мови і оцінки як об'єкта граматики². Різні граматичні одиниці, як відомо, мають різний оцінний потенціал³, який так чи так реалізується у дискурсивних практиках, у тому числі, у поетичній рецепції мовних закономірностей.

До одиниць з високим експресивно-семантичним оцінним потенціалом належать частиномовні транспозити – слова, що поєднують на різному (лексичному, морфемно-дериваційному, морфологічному, синтаксичному) підґрунті властивості двох чи трьох частин мови, – у першу чергу, субстантивати. Підстави для

---

¹ Золян С.Т. О принципах композиционной организации поэтического текста // Проблемы структурной лингвистики / [отв. ред. В.П. Григорьев]. М.: Наука, 1986. С. 60.

² Лопатин В.В. Оценка как объект грамматики // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX) / Ин-т. рус. яз. РАН. М.: Наука, 1992. С. 70.

³ Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: моногр. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2000, 349 с; Халіман О.В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеда. Харків: Майдан, 2019. 458 с

контамінації та розвитку властивостей субстантиватів в українській та російській мовах пов'язані з особливостями нашого мовомислення і мовною динамікою, тож їхнє вивчення належить до когнітивного та функціонального аспектів дослідження граматики мови та дискурсу. З огляду на те, що граматичний статус субстантивованих одиниць різних типів залишається предметом наукової дискусії, зупинимось на цьому питанні, бо від його вирішення залежить напрямок опису субстантиватів у поезії.

Ми висунули припущення, що низка дискусійних питань граматичної транспозиції може бути вирішена у теоретичній площині, із залученням до аналізу існуючих методів й теоретичних підходів означеної проблематики, але значна роль у визначенні статусу транспозитів, зокрема субстантиватів, належить дослідженню їхнього функціонування.

У роботі ми спираємось на досвід «поетичної філології»: розглядаємо факти поетичного використання мовних одиниць як підставу для граматичних узагальнень. Цей підхід притаманний науковій традиції Харківської філологічної школи⁴ Поєднання узагальнень теорії позиційної морфології й лінгвопоетичного підходу до дослідження віршового дискурсу дає змогу, на нашу думку, адекватно описати динаміку мовного й мовленнєвого процесів субстантивації й окреслити поетичні потенції використання субстантиватів як одиниць багатшарової граматичної семантики. Крім того, таке поєднання уможлиблює вивчення процесів поетичної актуалізації внутрішньої форми слова на морфологічному рівні, бо дозволяє висвітлити не лише факти контекстної експресії субстантиватів⁵, але й виокремити приклади реалізації їх прихованих граматичних потенцій. Виразні й виражальні функції субстантиватів у поетичній динаміці теж потребують сучасного наукового висвітлення, бо креативні дискурси, розвиваючись, відкривають у транспозитних одиницях нові експресивні й смислові можливості, що впливають на розвиток мови.

---

⁴ Скоробогатова О.О. Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика ХХ-ХХІ ст. *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя з дня народження)*: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 33-46.

⁵ Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. *Стилістика української мови*: підручник. Київ: Вища школа, 2003. С. 190.

1. Теоретичні підходи до визначення граматичного статусу субстантиватів. Субстантивати з точки зору теорії позиційної морфології

Частиномовна транспозиція у виноградівській традиції розглядається як частиномовний перехід: транспозиція – це перехід слова (або основи слова) з однієї частини мови в іншу або «його використання в функції іншої частини мови»⁶. Субстантивація докладно описана у діахронічному аспекті як процес морфологічного переродження, зокрема, у роботі В.М. Мигиріна⁷. Як процес словотвору субстантивація розглянута В.В. Лопатиним⁸.

В українській мові явище субстантивації ретельно досліджено у монографії Д.Г. Гринчишина⁹, у роботах І.Р. Вихованця¹⁰, приділяється йому увага і в граматиках ХХІ століття.

Сучасні граматисти розглядають й різнобічно описують транспозити, по-різному тлумачать мовні й когнітивні засади появи транспозиції як системного явища у різних східнослов'янських мовах. Еміграційний та імміграційний потенціал частин мови досліджений Є.М. Сидоренко¹¹. Зазвичай транспозиція розглядається як використання слова «в **нехарактерній** (підкреслено нами. – О.С., А.К.) для нього, маркованій функції»¹².

Дискусії та розбіжності в теоретичних підходах не стосуються граматичної сутності одиниць-транспозитів. Останні розглядаються як результат частиномовного (граматичного) переходу на рівні діахронії або синхронії. Субстантивація – як використання слова у нетиповій для нього синтаксичній позиції.

---

⁶ Гак В.Г. Транспозиция // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. редактор Ярцева], М.: Советская Энциклопедия, 1990, С. 519.

⁷ Мигирин В.Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке: Учебное пособие для студентов. Бельцы, 1971. 199 с.

⁸ Лопатин В.В. Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку. М.: Азбуковник, 2007. С. 106–138.

⁹ Гринчишин Д.Г. Явище субстантивації в українській мові (субстантивація прикметників). Київ: Наукова думка, 1965. 112 с.

¹⁰ Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.

¹¹ Сидоренко Е.Н. Морфология современного русского языка. В двух частях. Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2002–2003. Ч. 1: Общая теория частей речи. Именные части речи. 2002. 170 с.; с. 292; Ч. 2: Глагол. Наречие. Безлично-предикативные слова. Модальные слова. Служебные части речи. Междометие. 2003. 166 с.

¹² Зельдович Г.М. Прагматика грамматики. М.: Языки славянских культур, 2012. С. 624.

Маловідома теорія частиномовних транспозитів як позиційно обумовлених словоформ одного слова запропонована в кінці минулого століття М.В. Пановим. На підставі його теорії ми маємо змогу розглянути субстантивну функцію низки транспозитів (в першу чергу, прикметникових і дієприкметникових) як типову, характерну. Це одна з принципових відмінностей означеної теорії від інших.

Учений висуває досить парадоксальну для сучасної слов'янської граматики ідею: «в межі одного слова можуть входити словоформи, що належать до різних частин мови»¹³. Погляд на слово як центральну одиницю мови, що організує її систему й формує граматичні можливості, зближує теорію М.В. Панова з морфологічними поглядами І.О. Мельчука¹⁴ і протистоїть поширеній граматичній концепції, що базується на поглядах І.І. Мещанинова, згідно з якими «частини мови – це морфологізовані члени речення»¹⁵, та традиційній виноградівській теорії.

Теорія М.В. Панова має інший теоретичний фундамент, що близький до логіки позиційної фонології. Мовознавець вважає, що семантика слова є багатомірною і з точки зору лексичних, і з точки зору граматичних ознак, вона обумовлює його морфологічні можливості (які у багатьох випадках більш широкі, ніж прийнято вважати), а позиція слова у реченні формує морфологічні варіанти, що чітко обумовлені цією позицією. Альтернативна щодо поширених граматичних поглядів теорія позиційної морфології, на нашу думку, цілком переконлива, факти поетичного використання таких одиниць, як субстантивати, підтверджують мінливість частиномовного стану слова, що обумовлений контекстом, з одного боку, й збереження у внутрішній формі його основної граматичної семантики, з іншого.

Особливо значущим вбачаємо зв'язок позиційної морфології М.В. Панова з поглядами О.О. Потебні, який стверджував, що «значення слова можливе тільки у мовленні <...>. Вирване із зв'язку слово мертво, не функціонує, не виявляє ані своїх лексичних, ані тим

---

¹³ Панов М.В. Отношение частей речи к слову // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 53.

¹⁴ Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. 1. М.–Вена: Языки русской культуры, Венский славистический альманах, Прогресс, 1997. 416 с.

¹⁵ Осипов Б.И. О построении курса русской грамматики // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 85.

більше формальних властивостей...»¹⁶. Сучасні дослідники, котрі спираються на потєбнянську теорію, доходять висновку, що «мовна система, розвиваючись, прагне до гармонійного, врівноваженого співвідношення або відповідності між членами пропозиції і частинами мови, але все ж не досягає однозначної відповідності між ними. Це доводиться констатувати як факт»¹⁷. Однак цей факт лінгвісти трактували й трактують по-різному.

Зіставивши дефініції слова («слово – сукупність слівформ, які відрізняються одна від одної тільки граматичними значеннями; лексичне значення у них те саме») і частини мови («частина мови – граматичний клас, у якому одиниці мають певні, одиничні для цього класу значення») ¹⁸. М.В. Панов робить висновок щодо можливості розбіжностей у характеристиці одиниці в межах цих двох категорій, а саме, наявності у парадигмі одного слова форм, що належать до різних частин мови, причому ці форми позиційно розподілені. На думку дослідника, «позиційні чергування не створюють особливих одиниць», вони є «перетворенням тієї ж одиниці»¹⁹. Таким чином, «слово, підкорюючись позиціям і змінюючись за їх велінням, може в одних випадках отримувати ознаки однієї частини мови, а під впливом іншої позиції – ознаки іншої частини мови»²⁰. Теорія позиційної морфології дотична до ідеї С. Карцевського²¹ про асиметричний дуалізм мовного знака.

Гіпотеза М.В. Панова дає змогу запропонувати принципово новий підхід до характеристики одиниць, що традиційно відносять до групи граматичних транспозитів: якщо, наприклад, субстантиват є іменником в парадигмі відповідного прикметника (ад'єктивний субстантиват) або дієприкметника (дієприкметниковий

---

¹⁶ Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике. М.: Просвещение. Т. I-II. 1958. С. 42.

¹⁷ Дегтярев В.И. Грамматика слова и предложения в синтаксическом учении А.А. Потєбни // Наукова спадщина О.О. Потєбні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 135.

¹⁸ Панов М.В. Отношение частей речи к слову // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 53.

¹⁹ Панов М.В. Отношение частей речи к слову. С. 54.

²⁰ Панов М.В. Позиционная морфология русского языка. М.: Наука, Языки русской культуры, 1999. С. 123.

²¹ Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях: В 2-х ч. М.: Просвещение, 1964. Ч. II. С. 85–90.

субстантиват), ми маємо право говорити не про витіснення або заміщення ад'єктивних і дієслівних ознак словоформи субстантивними, а про співіснування в словоформі субстантивних ознак поряд з первинними. (Тут і далі користуємось поряд із терміном «субстантивна форма» традиційними термінами «транспозит» і «субстантиват», розуміючи їх як субстантивну форму відповідного слова, що виникла у наслідок граматичної транспозиції.)

Точка зору М.В. Панова кореспондує з морфосинтаксичними поглядами О.М. Пешковського, який, хоча й використовував термін «заміна» щодо частиномовних транспозитів, по-перше, завжди підкреслював метафоричність слова *заміна*, по-друге, наголошував, що не слід забувати, що «заміна взагалі ніколи не дорівнює повному перетворенню однієї частини мови на іншу. Адекватності тут не може бути»²².

Дослідження поетичного дискурсу підтверджує розглянуту теорію. Створення поетичного тексту, його інтертекстуальні та дискурсивні зв'язки, його сприйняття читачем спирається на потенціал мовної одиниці. Поетичне використання сприяє актуалізації у граемі внутрішньої граматичної форми (яким виступають первинні частиномовні значення) на відміну від більш автоматизованого використання мовних субстантиватів у таких дискурсах, як науковий або офіційно-діловий. Нами висунуте припущення, що актуалізація внутрішньої граматичної форми транспозита у поезії в одних випадках «повертає» слово до основного частиномовного значення, у інших – співставляє первинне внутрішнє й позиційне значення. Коливання, співіснування й розвиток цих значень підтверджують семантичну єдність одиниці.

Теорія М.В. Панова зумовлює необхідність розмежування субстантивних форм, що утворені від прикметників, і субстантивних форм, що утворені від дієприкметників, бо дієприкметники, в свою чергу, виступають як системні прикметники в парадигмі дієслова. Дієслівні ознаки в них є не функціонально-позиційними, а базовими, онтологічними, але в певних позиціях прихованими, імпліцитними. Вони належать до внутрішньої граматичної форми слова й існують в слові до тих пір, доки слово залишається самим собою. Ад'єктивних ознак слово набуває на першому ступені транспозиції.

---

²² Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. [изд. седьмое]. М.: Госуд. учебно-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1956. С. 14.

Ознаки прикметника, що зберігаються при подальшій транспозиції дієприкметника в іменник, тобто при транспозиції другого порядку, дають змогу функційно об'єднати дієприкметникові й прикметникові субстантивати.

Слово у іменниковій позиції зберігає своє лексичне значення та граматичне значення процесуальної або непроцесуальної ознаки, яка, у свою чергу, зберігає внутрішню єдність, за Потебнею, предметного та ознакового значення. Це підтверджується дискурсивним спостереженням: дані одиниці регулярно створюють однорідні синтаксичні та змістові ланцюжки. Можливе паралельне синтаксичне співіснування в рамках висловлювання у субстантивній функції слів, що мають первинний статус іменника й прикметника, іменника і дієприкметника, наприклад: *Я не забув той натовп навіжений, / що смертників чекав біля воріт... // ті матері, жінки і наречені...* (Ю. Клен (з поеми «Прокляті роки»))²³.

При співположенні в поетичному контексті слова у субстантивній функції і цього ж слова у функції ад'єктивної їхнє граматичне протиставлення відходить на другий план, наприклад: *...Пускай грядущего не видя, – / Дням **настоящим** молвив: нет!* (О. Блок «Да. Так диктует вдохновенье...»)²⁴. Розбіжність між абстрактно-узагальненим значенням субстантивата *грядущего* і конкретно-характеризуючим значенням прикметника *настоящим* (дням) не нейтралізується у віршовому використанні повністю, а продовжує «мерехтїти», збагачуючи лексичне значення.

Наявність у дієприкметника морфологічного дієслівного значення виду і часу уможливило створення авторських субстантиватів, парних або додаткових відносно тих, що закріпилися в узусі: *Не верь мне, бедное дитя, я лгу, / Я буду порываться, как **казнимый**, / Но не могу я через отчуждение / Переступить...* (А. Тарковский «После войны»)²⁵. Позиційно-функціональний оказіоналізм *казнимый* використаний поетом за аналогією з субстантиватом *казненный*, який закріпився в мові. Особливістю подібних індивідуально-авторських вживань є актуалізація дієслівних ознак словоформи. Поетичний експеримент підтверджує

---

²³ Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016. С. 171.

²⁴ Блок А. А. Собрание сочинений в восьми томах. М.–Л.: Худож. лит., 1960. Т. 1. Стихотворения (1897–1904). С. 93.

²⁵ Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения / Сост. Т. Озерской-Тарковской. М.: Художественная литература, 1991. С. 142.

приналежність цієї словоформи до дієслівної парадигми і збереження нею дієслівної граматичної семантики, навіть при виконанні синтаксичної функції, що типова для іменника. Якщо застосувати термінологію М.В. Панова, то словоформи-субстантивати *казнимый* і *казненный* слід визначати як іменники в парадигмі двовидового дієслова *казнить*. Поетичний контекст і індивідуальне вживання актуалізують дієслівні характеристики виду і часу словоформи *казнимый*, яка okazіонально функціонує у синтаксичній позиції, що характерна для іменника. У подібних випадках ми спостерігаємо актуалізацію внутрішньої форми слова на граматичному рівні.

На підґрунті того, що дієслівні значення виду, способу, часу «зазвичай зберігаються і в субстантивованих дієприкметниках»²⁶, можлива актуалізація в контексті дієслівного значення часу регулярного дієприкметника-субстантивата. Така актуалізація відбувається при співпозиції у вірші морфологічних одиниць з лексичним або граматичним опозитом, наприклад: *А за оградой Троекуровской / убитый с будущим убийцей / тил политуру, кушал пиццу...* (А. Вознесенский «Часовня Ани Политковской») ²⁷. Субстантиват *убитый* протиставлений за змістом сполученню *будущий убийца*. Поряд з протиставленням об'єкта дії її суб'єкту підкреслена опозиція семантики слова *будущий* значенню минулого часу, яке міститься у внутрішній граматичній формі субстантивата *убитый*. Це протиставлення є однією з семантико-граматичних опозицій, що створюють характерні для поеми Андрія Вознесенського «Часовня Анны Политковской» суміщення реального та ірреального планів оповіді і темпоральну ліричну аномалію. Як елемент внутрішньої форми слова значення виду і часу наявні у всіх дієприкметникових субстантиватів, актуалізація цих значень може відбуватись в умовах підвищеної експресивності та щільності, які притаманні ліричній оповіді. Наприклад: *...спасенье души возвестившая / блуждающая часовня. / Блуждающая меж заблудших, / кто отлучен катастрофически...* (А. Вознесенский «Часовня Анны Политковской») ²⁸. Значення виду і часу субстантивата *заблудших* виділяється на тлі співпозиції з граматично протиставленим значенням форми *блуждающая*. У фрагменті *Где*

---

²⁶ Лопатин В.В. Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку / Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова. М.: Азбуковник, 2007. 743 с.

²⁷ Вознесенский А.А. Тьмать. М.: Время, 2008. С. 582.

²⁸ Вознесенский А.А. Тьмать. М.: Время, 2008. С. 581.

воздух синь, как узелок с бельем / У **выписавшегося** из больницы (Б. Пастернак. «Весна, я с улицы, где тополь удивлен...») ²⁹ актуалізовано значення доконаного виду і минулого часу. В уривку вірша Анни Ахматової «Путем всея земли» *И в груди потёмок / Зарезанный спал*³⁰ протиріччя між семантикою дієслова *спал* і значенням доконаного виду минулого часу дієприкметника *зарезанный* створює оксюморонну напруженість, підкреслює багатозначність, актуалізуючи переносне значення дієслова *спать*, який перетворюється на екзистенційне дієслово³¹ внаслідок співпозиції з субстантиватом *зарезанный*.

Лірика ХХ–ХХІ століть активно використовує прийом актуалізації внутрішньої форми слова, підкреслюючи лексичну і граматичну динаміку, нагадує основне і підкреслює позиційно обумовлене граматичне значення, наприклад: *Вже почалось, мабуть, майбутнє, / Оце, либонь, вже почалось... / Не забувайте незабутнє, / воно вже інеем взялось!..* (Л. Костенко «Вже почалось, мабуть, майбутнє...») ³². «Поетична філологія» авторки повертає слову його коріння, походження, дериваційне й етимологічне. Розглядаючи внутрішню форму номінативної одиниці як «пучок асоціацій», які об'єктивуються в її структурі³³, ми виокремлюємо граматичну асоціацію, яка пов'язує субстантивати з дієсловом у другому випадку і модальним словом, яке теж за походженням дієслівне, у першому.

На думку М.В. Панова, частина мови, яка послідовно має субстантиват у своїй парадигмі, – це прикметник. Регулярність субстантивної форми обумовлена тим, що «іменники лексикалізують більш-менш стійкі сутності», «прикметники позначають ознаки, які прототипово існують довше, ніж денотат дієслова, але менше, ніж

---

²⁹ Пастернак Б. Стихотворения. Поэмы. Переводы / Сост., вступ. ст. Л.А. Озерова. М.: Правда, 1990. С. 96.

³⁰ Ахматова А.А. Стихотворения и поэмы / Сост., подг. текста и примеч. В.П. Жирмунского. Л.: Сов. писатель, 1976. С. 349.

³¹ Зубова Л.В. Глагольная валентность в поэтическом познании мира // Язык как медиатор между знанием и искусством. Сборник докладов Международного научного семинара (Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН). М.: Азбуковник, 2009. С. 39–55.

³² Костенко Л. Вже почалось, мабуть, майбутнє... URL: <https://onlyart.org.ua/kostenko-lina-vzhe-pochalos-mabut-ma/>.

³³ Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львов: Свит, 1990. 188 с.

денотат іменника»³⁴. Позиційна динаміка «прикметник – іменник» вказує на певне збільшення тривалості ознаки, що називається.

У формі середнього роду якісні прикметники-субстантивати зазвичай називають абстрактні узагальнені поняття: *разумное, доброе, вечное* (питання про активність субстантиватів середнього роду у поетичній мові XIX–XX століть підіймається у роботі³⁵). В українській поезії XX століття це найпоширеніший тип субстантиватів: *Проходила по полю / – Зелене зеленіє* (П. Тичина «Скорбна мати»)³⁶; *Тринадцять душ – тринадцять кружелянь. / Червоне жовтим, жовте сірим* *душиться* (М. Вінграновський «Тринадцять руж під вікнами цвіло...»)³⁷.

У формі чоловічого та жіночого роду однини й у формі множини субстантивати у поетичному дискурсі регулярно називають особу: *любий (-а), милый (-а), рідний (-а)* (укр.); *милый (-ая), дорогой (-ая), старший (-ая)* (рос.). Ці прикметники у субстантивній функції звернення є типовими: *Спи, моя люба, усе засинає* (О. Лишега «Пісня 55»)³⁸; *Где слова отыскать мне, родная, / Чтобы ты услышала меня?* (О. Городницький «Вальс геофизиков»)³⁹. У цих та подібних фрагментах не тільки актуалізується номінація адресата ліричного повідомлення, а й підкреслюється його характеристика й передається суб'єктивна оцінка.

Якісні прикметники, що мають форму компаратива або суперлатива, зберігають її у позиції іменника: *Ти дарував її надміру гоїно / Твоїм численним найгіднішим слугам, – / Подай її найнижчому – тепер* (Є. Маланюк «Серпень»)⁴⁰

---

³⁴ Зельдович Г.М., Пионтковская Ю.Ю. Об уровнях имплицитности в суггестии: суггестия «явная» и суггестия «скрытая» // Текст и подтекст: Поэтика эксплицитного и имплицитного: Материалы международной научной конференции. М.: Азбуковник, 2011. С. 34.

³⁵ Поцепня Д.М. «Обворожающего глас» и «часы, мировое несущие» (о субстантивации прилагательных и причастий среднего рода в русской лирике XIX – начала XX века) // Тенденции развития русского языка: Сб. статей к 70летию Г.Н. Акимовой. СПб.: Изд-во С.-Петерб. унта, 2001. С. 145–154.

³⁶ Антологія української поезії XX століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 . С. 57.

³⁷ Антологія... С. 712.

³⁸ Антологія... С. 1016.

³⁹ Городницький А. Песни разных лет. Харьков: Золотые страницы, 2013. С. 7.

⁴⁰ Антологія української поезії XX століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 . С. 306.

Відносні прикметники у субстантивній функції також можуть називати особу: *И о чем всю ночь поешь за Камой? / Что конвойным хочешь рассказать?* (А. Тарковский «Смерть на все накладывает руку...»)⁴¹. Можуть виступати у функції звертання й абстрактні субстантивати з дієслівною або прикметниковою внутрішньою граматичною формою, іноді парні субстантивати виконують різні синтаксичні ролі: *О минуле! Твоїм васалам / І в майбутньому тісно буде!* (Є. Плужник «Притулив до стінки людину...»)⁴².

У субстантивній позиції й прикметникові, і дієприкметникові транспозити набувають здатності визначатися прикметником: *Я знаю дальнее былое, / Но в близком будущем не жду / Волнений страсти* (О. Блок «Ты не обманешь, призрак бледный...»)⁴³. Використовуючи спосіб граматичної атракції⁴⁴, поет за аналогією із сталим сполученням *близкое будущее* створює оказіональне *дальнее былое*. У цьому випадку відмічаємо віршову актуалізацію внутрішньої форми фразеологізма *близкое будущее* та актуалізацію лексичних значень кожного із слів на підґрунті парного протиставлення семантики субстантиватів (*будущее vs былое*) і ад'єктивів (*близкое vs дальнее*).

Позиційно перетворюючись на іменники, субстантивати виконують у реченні притаманні їм синтаксичні функції. Наприклад: *Шарманщик сыграет, / Калека танцует, / Дурак сочинит, / А слепой нарисует – / И нищий швыряться / Червонцами станет...* (М. Кочетков «Шарманщик»)⁴⁵; *Мабуть, були ми дуже молоді, – / час марнували з щедрістю безсмертних* (Л. Костенко «Мабуть, були ми дуже молоді...»)⁴⁶; також вони часто займають позицію звернення: *...Куди там, малий! – таж за тебе рушниця утрич!*

---

⁴¹ Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения. М.: Худож. литература, 1991. С. 107.

⁴² Антологія... С. 357.

⁴³ Блок А. А. Собрание сочинений в восьми томах. М.–Л.: Худож. лит., 1960. Т. 1. Стихотворения (1897–1904). С. 72.

⁴⁴ Скоробогатова О.О. Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика ХХ-ХХІ ст. *Петро Олексійович Лавровський: наукова і науково-критична спадщина (до 190-річчя з дня народження)*: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 33-46.

⁴⁵ Люди идут по свету: Книга-концерт / Сост. Бельняк Л.П. и др. М.: Физкультура и спорт, 1989. 399 С. 353.

⁴⁶ Костенко Л. Мадонна перехресть. К.: Либідь, 2011. С. 74.

(Ю. Косач «Житомирська весна»)⁴⁷; *Любимый мой, любимый мой, / Все ближе наша мука!* (О. Городничский «Свадьба»)⁴⁸.

Суміщення субстантивних і ад'єктивних семантико-морфологічних ознак яскраво проявляється у двочлених конструкціях, що складаються з субстантивата середнього роду, який має абстрактне субстантивне значення, і вищого ступеня прикметника: *Злее злого, острее острого / Увезенный – с какого острова?* (М. Цветаева «Ты проходишь своєю дорогою...»)⁴⁹.

Класичним зразком такого використання є рання поезія О. Манделшштам «Нежнее нежного...», у якій граматична модель актуалізована завдяки локалізації на початку вірша та повтору: *Нежнее нежного / Лицо твоё, / Белее белого / Твоя рука* (О. Манделшштам «Нежнее нежного...»)⁵⁰. Морфосинтаксична модель (у поєднанні з лексичними й морфемними показниками) слугує одним із способів омовлення мотиву нездійсненого, надпрекрасного, того, що за межами можливого. Модель регулярна й вельми продуктивна у російськомовній поезії і ХХ, і ХХІ століття⁵¹. Поєднання актуалізованої семантики прикметника з абстрактним значенням субстантивата породжує значення суперлатива. Це пов'язане з тим, що «екстенціонал абстрактного іменника (безліч можливих об'єктів позначення або надзвичайно великий за обсягом, або взагалі має характер універсальної безлічі»⁵²). Найвищий ступінь прикметника актуалізує значення 'вищий ступінь інтенсивності ознаки', формуючи такі лексико-граматичні смисли: 1) порівняння ознаки одного об'єкта більш ніж з

---

⁴⁷ Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016. С. 1079.

⁴⁸ Городничский А. Песни разных лет. Харьков: Золотые страницы, 2013. С. 107.

⁴⁹ Цветаева М.И. Сочинения в двух томах. Т.1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц. М.: Худож. лит., 1980. С. 68.

⁵⁰ Манделшштам О. Стихотворения. Проза / Сост., вступ. ст. и коммент. М.Л. Гаспарова. М.: ООО «Издательство АСТ», Харьков «Фолио», 2001. С. 24.

⁵¹ Скоробогатова Е.А. Грамматическое представление интенсивности признака в русском поэтическом дискурсе *Полігранна філологія без кордонів (до 65-літнього ювілею професора Тетяни Анатоліївни Космеди)*: колективна монографія / відп. ред. докт. філол. наук Т.Ф. Осіпова, докт. філол. наук Н.В. Піддубна, докт. філол. наук О.В. Халіман. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 185–192

⁵² Лукин А.В. Лексическое и грамматическое: от различия к сходству // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX) / Ин-т русского яз. РАН. М.: Наука, 1992. С. 20.

одним об'єктом тієї самої групи; 2) виділення із всіх об'єктів певного класу об'єкта, що має вищий ступінь ознаки; 3) виділення об'єкта з групи об'єктів, що мають вищий ступінь ознаки⁵³. Значення 2) передається моделлю «вищий ступінь прикметника плюс займенник *всех* або *всего*». Аналізована конструкція, що складається з субстантивата та форми компаратива, передає інший смисл – виділення об'єкта як такого, що має більший ступінь ознаки у порівнянні з абстрактним найменуванням цієї ознаки, тобто ступінь прояву ознаки вищий за ознаку у еталонному мовному зразку (*все біле, все тихе, все ніжне* і под.). Цей смисл у фольклорі передавався у порівнянні з якістю у еталонного предмета (*тепліше красного сонечка, рідніше рідної матінки*). Російська поетична мова ХХ століття виробила власну продуктивну граматичну формулу з використанням посибілістичних можливостей субстантивата, здатну регулярно передавати сталий поетичний смисл. Субстантиват, що має значення предметності у парадигмі прикметника, на відміну від морфологічного іменника, не має чіткої предметної віднесеності, це – будь-який предмет, що має дані властивості. У розглянутому випадку значення субстантивата контекстуально уточнюється, конкретизується: *Первее **первого**, первее / Адама, первенец, птенец, / Прими, не мучась, не робяя, / Небесной радуги венец* (Л. Миллер «Первее первого, первее...»)⁵⁴. Співпозиція форми *первее* з субстантиватом *первый* й онімом *Адам* підкреслює як загальні змістові риси цих одиниць, так і їхнє різне розташування на шкалі «предмет – поняття – ознака».

Розглянутий поетичний матеріал підтверджує одну з тез позиційної морфології: субстантивація може бути схарактеризована як позиційна трансформація прикметника і дієприкметника в іменник. Прикметниковий та дієприкметниковий субстантивати розглянуті як морфолого-синтаксичні одиниці. Ми, спираючись на теорію позиційної морфології, вважаємо ці грами іменником у парадигмі прикметника або дієслова. На відміну від нейтральних з точки зору експресивності дискурсів, де внутрішні граматичні значення нейтралізовані, у поетичному функціонуванні синтаксичні і морфологічні ознаки іменника поєднуються в даній позиції з категоріальними семантико-морфологічними ознаками

---

⁵³ Беседина Н.А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке. *Филологические науки*. 2008. № 6. М., 2008. С. 51.

⁵⁴ Миллер Л. Стихи и проза. М.: Терра, 1992. С. 71.

прикметникових або дієслівних і прикметникових форм. Граматична внутрішня форма слова при позиційній транспозиції зберігається і може актуалізуватися: дієприкметникові субстантивати здатні підкреслювати частиномовне значення дії, категоріальні значення виду і часу, ад'єктивні – якісне й відносне значення прикметникової форми, крім того, і дієприкметники-субстантивати, і прикметники-субстантивати підтримують у поетичному використанні ад'єктивну семантику.

2. Субстантивати з постійним, стійким і змінним субстантивними значеннями у поетичному функціонуванні

В українському та російському віршових дискурсах, за нашими спостереженнями, регулярно представлені субстантивати з постійним (константним, лише субстантивним), стійким (субстантивним) і змінним субстантивним (оказіональним) предметними значеннями. Константні субстантивати втратили в українській та російській мовах ознакове ад'єктивне значення, а субстантивати з стійким та змінним предметним значенням основне ад'єктивне значення зберегли й відтворюють у поетичному функціонуванні паралельно з субстантивним.

Якщо первинна граматична семантика ознаки субстантиватів зберігається в їхній внутрішній граматичній формі й актуалізується при контекстуальному або підтекстовому співположенні, то предметне співвідношення цих одиниць зумовлене або мовною динамікою (для діяхронних мовних субстантиватів, що мають константне субстантивне значення, втративши ад'єктивне), текстовим розгортанням (для субстантиватів із змінним контекстуальним предметним або ознаковим значенням) та мовними й контекстуальними чинниками одночасно (для субстантиватів, що мають стійке субстантивне й стійке ад'єктивне значення). Субстантивна семантика в одних випадках є постійною, в інших – змінною величиною. Субстантивати з постійним предметним значенням відрізняються від субстантиватів зі змінним предметним значенням не тільки семантично, але й у формально-граматичному аспекті, бо різні типи мають різні за обсягом парадигми. Розглянемо, як реалізується константна і змінна складова їхніх предметних значень в умовах підвищеної щільності й особливої ритмічної організації поетичного тексту.

Серед субстантиватів традиційно виділяється група слів, субстантивне значення яких закріплене у мові. Це, з одного боку, повні субстантивати, тобто слова, які втратили співвідносну ад'єктивну пару (*накладна, подушне, кошовий, хорунжий* (укр.); *вселенная, занятая, насекомое, портной* (рос.)), з іншого – слова, предметна віднесеність яких поза контекстом сприймається носієм мови як відома, стійка (*минуле, військовий, операційна* (укр.), *будущее, больной, учительская* (рос.)). Постійне предметне значення притаманне також субстантиватам із стійкою субстантивною семантикою, які мають у сучасній мові співвідносну ад'єктивну пару. Ці одиниці окрім ознакового у певному контексті здатні мати або основне предметне, або контекстуальне предметне значення: *операційна* (укр), *операционная* (рос.) у значенні ‘кімната’, ‘приміщення’, або контекстуально заміщати у еліптованій конструкції будь-який інший іменник, наприклад, у реченні: *Коледж готує стоматологічних та операційних медсестер, ця дівчина вчиться на операційну*.

Субстантивати з постійним, але не єдиним іменниковим значенням мають як стійке предметне значення (*військовий* (укр.), *военный* (рос.) – ‘військова людина’, *хворий* (укр.), *больной* (рос.) – ‘хвора людина’, *минуле* (укр.), *прошедшее* (рос.) – ‘все, що відбувалося до моменту мовлення’), так і змінне, що реалізується контекстуально, наприклад: *У поезії описується минуле й теперішнє літо. Минуле було щасливим, теперішнє – воєнне й невеселе*.

Субстантивати з контекстуальним (змінним) предметним значенням мають закріплене в мові значення ознакове, а їхнє предметне значення не є сталим у свідомості носіїв мови і може бути з'ясоване лише на підставі контексту. Такі прикметники й дієприкметники постійного виокремленого предметного значення не сформували: *Малюнок зроблено червоними й чорними фарбами: червоні яскраві й веселі, чорні тьмяні та тривожні*.

Виходячи з логіки позиційної морфології, слова першого типу можна схарактеризувати як іменники з константним значенням у парадигмі прикметників або дієприкметників. Субстантивати першого типу зберегли у своїй парадигмі ад'єктивну форму, що має у мові стійке субстантивне значення, а у креативному поетичному дискурсі можуть формувати та передавати як стійке субстантивне значення, так і змінне контекстуальне. Слова другого типу –

прикметники з традиційною парадигмою, до складу якої входить поліреферентний субстантиват.

Діахронних субстантиватів небагато, вони у своїй більшості належать до групи стилістично нейтральних слів, але в умовах поетичного контексту, навіть у одиночному використанні, як правило, виділяються на тлі морфологічно немаркованих слів: *Герою визвольних змагань, / Повінчаний із майбуттям / Хорунжий, хорунжий* ((О. Покальчук «Хорунжий»)⁵⁵; *Еще рывок, и только небосвод / Во мраке иногда берет иглу портного* (Й. Бродський «Большая элегия Джону Донну»)⁵⁶; *Хочешь жить – не обижай пернатых. / Без пернатых небо – пустоцвет* (М. Анчаров «Баллада о двадцатом веке»)⁵⁷.

Особливістю низки субстантиватів з постійним значенням є те, що їхнє первинне значення «пішло» у внутрішню форму. Порівняймо: *пернатые* – завжди птахи, тобто істоти, що мають пір'я, внутрішня форма слова прозора, тоді як *портной* – людина, що шие будь-який одяг, а не тільки одяг з грубого полотна (портна)⁵⁸, у сучасній мові значення слова суттєво розширилося.

Актуалізація субстантиватів з постійним значенням, в тому числі діахронних (повних) субстантиватів відбувається за допомогою повторів, співпозиції з іншими словами ад'єктивної відміни, часто з іншими субстантиватами, у разі локалізації в сильній позиції вірша або твору, тобто типовими для актуалізації будь-яких морфологічних одиниць способами.

Крім суто віршових способів, у поетичному дискурсі спостерігаємо граматичні спроби знову поставити їх у позицію означення. У цьому випадку грамеми набувають багатозначності, по-перше, актуалізуючи свою внутрішню форму, по-друге, підкреслюючи діахронічно первинне, а синхронічно вторинне ознакове значення: *На роботав Моцарта веде / Свои насекомые ноты* (А. Тарковський «Утро в Вене»)⁵⁹. У цьому випадку слово *насекомые* передає і значення 'ті, що

⁵⁵ Покальчук О. Хорунжий. URL: <http://shukh.org.ua/de/pisni/116-horunzhij.html>).

⁵⁶ Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. 450 с. Т. 2. Стихотворения, эссе, пьесы. 1992. С. 27.

⁵⁷ Анчаров М.Л. Сочинения: Песни. Стихотворения. Интервью / Сост. В. Юровский, худож. В. Крючков. М.: ЛокидПресс, 2001. С. 112.

⁵⁸ Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. М.: Русский язык. Медиа, 2005. Т. 3. 2005. С. 323.

⁵⁹ Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения / Сост. Т. Озерской-Тарковской. М.: Художественная литература, 1991. С. 84.

насікають' (рос. «насекают»), і значення 'такі, як у комах' (рос. «насекомых»), а можливо, просто 'маленькі' або 'ті, що звучать подібно кохам'. На граматичному рівні бачимо прояв художнього "мерехтіння смислів", що детально описане на матеріалі лексичної семантики⁶⁰, а з точки зору граматики досі ретельно не розглядалося. Це спосіб, який дозволяє автору відтворювати, а реципієнту одночасно сприймати різні значення багатозначної одиниці. Потенційна граматична багатозначність слів ад'єктивної відміни актуалізується у таких контекстах повною мірою.

Подібна семантична подвійність виникає при вторинній ад'єктивації (десубстантивації)⁶¹ у поетичному використанні прізвищ і топонімів ад'єктивної відміни у первинному ознаковому значенні. В останньому випадку контекстуальне значення словоформи в позиції означення зазвичай пов'язане з онімом-субстантиватом, що зберіг ад'єктивну форму, наприклад: *Маяковському под ноги / Маяковская Москва!*; *Маяковским громит подонков / Маяковская чистота* (А. Вознесенский «Поэт в Париже»)⁶²; *Комом в горле, слуцким слогом да частушечным стихом* (С. Гандлевский «На смерть И.Б.»)⁶³. Завдяки співпозиції «діахронний онім-субстантиват – вторинний відонімний ад'єктив» створюється ефект мовної гри і передається значення 'притаманний названій особі'. Ми зафіксували цей спосіб вперше в поетичному доробку А. Ахматової, і відмічаємо, що він став поширеним й регулярним у російськомовній ліриці ХХ століття. Для української лірики він не є типовим, можливо, це пов'язане з тяжінням української поетичної мовотворчості до інших способів, що більш відповідають її гармонійному ладу, не орієнтованому на підкреслення навмисної авторської актуалізації тієї чи тієї одиниці на тлі інших (підкреслена актуалізація способу більше притаманна сучасній українській прозі).

---

⁶⁰ Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления [Моногр.]. М.: Языки славянских культур, 2006. С. 30.

⁶¹ Улуханов И. Глагольная депрефиксация в русском языке // Художественный текст как динамическая система: Материалы международной конференции, посвященной 80-летию В.П. Григорьева / Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 19–22 мая 2005 г. М.: Управление технологиями, 2006. С. 494.

⁶² Вознесенский А.А. Тьмать. М.: Время, 2008. С. 99.

⁶³ Гандлевский С. Стихотворения. М.: Астрель: CORPUS, 2012. С. 172.

При співположенні субстантивата, який має стійке предметне значення і значення ознаки, що зберіглося, з первинною формою буває виділене і первинне ад'єктивне, і предметне субстантивне, і вторинне ознакове значення: *преграждая доступ царям, пастухам, животным, / оставляя греться теплом животным / да армейской шинелью* (Й. Бродський «Помнишь свалку вещей на железном стуле...») ⁶⁴; *В отличие от животных, человек / уйти способен от того, что любит / (чтоб только отличиться от животных).* / Но, как слюна собачья, выдают / Его животную природу слезы... (Й. Бродський «Post aetatem nostram». «Империя – страна для дураков...») ⁶⁵; *Буває страшно дивитись в твої / Шампанські очі. / В моменти, коли ти мене не чуєш, / Або не хочеш. <...> Очі, бризкає шампанським в море... <...> Як мені часто не вистарчає / Твоїх шампанських очей* (Скрябін «Шампанські очі») ⁶⁶. Такі складні приклади мовної гри та «експлуатації» способу актуалізації характерні для російськомовної поезії кінця ХХ століття та інколи зустрічаються у сучасному українському віршуванні.

Очевидно, що діахронна й синхронна динаміка субстантивації створює безліч одиниць, що знаходяться на шкалі перехідності між повними субстантиватами й оказіональними уживанням слів різних частин мови в синтаксичній позиції, що характерна для іменника. Але лише у парадигмі прикметників, дієприкметників, займенників-прикметників і порядкових числівників, що близькі до них за граматичними ознаками, ці форми є стало посибілістичними для транспозиції в іменник, тобто такими, що мають для такої транспозиції морфологічний, а не лише синтаксичний потенціал.

У поетичному дискурсі використовуються узуальні субстантивати і створюються індивідуальні: *Вмерли в Новім Заповіті / з славою святих. – / На Аскольдовій могилі / поховали їх* (П. Тичина «Пам'яті тридцяти») [Антологія, с. 54]. *Шарманщик сыграет, / Калека станцует, / Дурак сочинит, / А слепой нарисует – / И нищий швыряться / Червонцами станет...* (М. Кочетков «Шарманщик») ⁶⁷. У цих уривках використане узуальне значення

⁶⁴ Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. С. 433;

⁶⁵ Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. С. 246.

⁶⁶ Скрябин. Шампанські очі. URL: <https://1-hit.com/ru/111652>.

⁶⁷ Люди идут по свету: Книга-концерт / Сост. Бельский Л.П. и др. М.: Физкультура и спорт, 1989. С. 353.

субстантиватів *святі* – ‘святителі Божі’, *слепой* – ‘сліпа людина’ і *нищий* (рос. ‘нищий человек’), на відміну від авторського використання у наступних фрагментах: *О безтілесна, невідома! / Ти – як удар святого грому...* (М. Рильський «Прийшла! Таки прийшла нарешті!...»)⁶⁸; *Старенье! В теле все больше смертного* (Й. Бродський «1972 год»)⁶⁹. У першому фрагменті вірша М. Рильського субстантивати індивідуально-авторські називають жінку – ліричного адресата поезії, у другому (у вірші Й. Бродського) реалізоване авторське абстрактне значення субстантивата *смертное* – ‘все, що має здатність помирати’.

Стале значення зазвичай актуалізують слова, які мають в ролі означення обмежену сполучуваність. В цьому випадку субстантивне значення словоформи обумовлене попередньою первинною вживаністю: *Ні, ні, на вороних уже не грати: / я – в кам’янім, у кам’янім мішку* (М. Драй-Хмара «І знов обвугленими сірниками...»)⁷⁰; *Дивись. Мовчи. Хоча б хотів їсти – / Нічого не кажи Первопрестольній* (П. Тичина «На день Шевченка»)⁷¹; *і солодкі яблука ростуть / первородного* (Ю. Косач «Мангаттен, 103 вулиця»)⁷²; *когда он ищет сигарету в пачке, / на безымянном тусклое кольцо / внезапно преломляет двести ватт...* (Й. Бродський «Зимним вечером в Ялте»)⁷³.

При формуванні рядів субстантиватів значення граєм, що є формами прикметника з обмеженою сполучуваністю, атрактивно формують значення інших елементів ряду, наприклад: *Вдали от осколочных, / Разрывных, миномётных, фугасных, / Мимолётных, влечевших, отнявших Единственную. Вдали от красных / Обрубков. От синих и карих навеки застывших, / От назад мгновение бывших* (В. Жук «Всё продолжается»)⁷⁴. У цьому фрагменті субстантивована форма слів є доміантною. Перша низка граєм – *осколочных, / Разрывных, миномётных, фугасных, /*

---

⁶⁸ Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 244.

⁶⁹ Бродский И.А. Форма времени.... С. 277.

⁷⁰ Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 134.

⁷¹ Антологія... С. 65.

⁷² Антологія... С. 1077.

⁷³ Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В двух томах. Минск: Эридан, 1992. Т. 1. Стихотворения. 1992. С. 277.

⁷⁴ Вольская Татьяна, Жук Вадим. Угол Невского и Крещатика: стихотворения. Киев: Радуга, 2015. С. 59.

Мимолётных, влечевших, отнявших Единственную. (Грамема *Единственную* також субстантиват, але вона слугує прямим додатком до дієприслівникового субстантивату *отнявших* та не є синтаксично однорідною з попередніми одиницями.) У першій низці субстантивати *разрывных, миномётных, фугасных* мають обмежувану сполучуваність, яка вказує на іменник *снаряди*. Це субстантивне значення поширюється на субстантивати **мимолётных, влечевших, отнявших**, які смислових обмежень при сполучуваності не мають. У другій субстантиватній низці – (*от синих, карих, (от) мгновение бывших (От синих и карих навеки застывших, / От назад мгновение бывших)*) – обмежувану сполучуваність має прикметник *карий*, ця сполучуваність переноситься на субстантиват і надає значення ‘очі’ всім грамемам цього однорідного ряду.

Текстова підтримка змінних предметних значень субстантиватів – явище регулярне, воно пов’язане із завданням актуалізації обраного автором значення субстантивата, яке часто є ключовим, на відміну від побутового мовлення, де оказіональні субстантивати, як правило, з’являються в результаті прагнення мовця до економії і компресивне значення зазвичай пов’язане з еліпсисом.

Автор поетичного тексту, реалізуючи одне із можливих предметних значень (змінне), контекстуально обіграє його. Порівняймо: *Стали чаще и чаще являться ко мне / с видом пасмурным и обреченным / одна дама на белом, на белом коне, / а другая на черном, на черном. // И у той, что на белом, такие глаза, / будто белому свету не рады. <...> И у той, что на черном, такие глаза, / будто это вместилище муки.* (Б. Окуджава «Стали чаще и чаще являться ко мне...»)⁷⁵; *Золото резче на черном. / Музыка звонче в ночи.* (Б. Окуджава. «Державин»)⁷⁶.

У вірші Б. Окуджави «Стали чаще и чаще являться ко мне...» субстантивати *на белом, на черном* мають оказіональне предметне значення. Воно контекстуально відновлюється завдяки третьому віршу (*одна дама на белом, на белом коне*), де *белом* – прикметник, узгоджений з іменником *на коне*. Відмінкова форма, що зберігається при субстантивному використанні форми ад’єктиву і багаторазово повторюється, є граматичним засобом, який «підтримує» саме це

---

⁷⁵ Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. Упраздненный театр. М.: АСТ; Зебра Е, 2007. С. 264.

⁷⁶ Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. С. 297.

предметне значення. Тотожна форма відмінку сигналізує про подібність смислів. У вірші «Державин» субстантивне значення форми *на черном* (фоні) актуалізовано завдяки текстовому колоративному співположенню з іменником *золото*.

Ефект несподіванки виникає в тому випадку, коли за рахунок контексту різко змінюється передбачуване предметне значення субстантивата. Яскравим прикладом такої авторської гри змінним і сталим значеннями є відомий вірш М. Цветаєвої «Полюбил багатий – бедную...»: *Полюбил багатый – бедную, / Полюбил ученый – глупую, / Полюбил румяный – бледную, / Полюбил хороший – вредную: / Золотой – полушку медную*⁷⁷. Значення особи субстантиватів *багатий, ученый, хороший*, що актуалізується у перших трьох рядках, у четвертому вірші, де використано субстантиват *золотой*, у розгортанні поетичного наративу поєднуються з постійним мовним значенням ‘*золотой рубль*’ при співпозиції зі сполученням *медная полушка*. Те, що у мові діяхронний субстантиват *золотой* має постійне значення і постійний чоловічий рід, підтримує характерну для поезії багатозначність, з одного боку, і протиставлення чоловічого роду низки субстантиватів жіночому, з іншого. «Мерехтіння» предметного значення оживляє метафору, що пов’язана з субстантиватом *золотой* на позначення особи.

«Згущення» субстантиватів організує текстовий простір твору, бо створює категоріально-семантичну єдність, що виступає як граматична домінанта всього тексту або його фрагмента. У розглянутій поезії М. Цветаєвої таку роль виконують субстантивати, що називають закоханих і створюють гендерну опозицію. У поезії М. Рильського граматична множина нейтралізує значення роду, актуалізуючи значення ‘люди, що мають такі ознаки’: *Яким я був би йолопом жасхливим, / Коли б почав завидувати юним, / Рум’янощоким та блискучооким, / Коли б запав у жалюгідну заздрість / До сильних, до здорових, до струнких, / До молодих, які не без підстави Себе вважають владарями світу... (М. Рильський «Туга за молодістю»)*⁷⁸. Поет паралельно використовує субстантивати зі стійким і змінним значенням особи, створює

---

⁷⁷ Цветаева М.И. Сочинения в двух томах. Т.1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц. М.: Худож лит., 1980. С. 111.

⁷⁸ Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 276.

авторські новотвори не лише на морфологічному рівні, але й на рівні складної деривації.

У поезії Б. Окуджави «Роза сентябрьская из Подмосковья...» абстрактні субстантивати є символом Вічності в екзистенційному сюжеті: *Роза сентябрьская из Подмосковья / так добросердна и так высока, / будто небесное в ней и мирское, / даже случайное, но на века*⁷⁹. Субстантивати на позначення абстрактних сутностей та понять регулярні у поетичному дискурсі нового й новітнього часу.

Описані поетичні смисли є найбільш типовими для субстантиватних рядів і наборів і в українській, і в російській поезії.

Найактивніше у поетичному дискурсі відтворюються субстантивати з предметними значенням особи та абстрактності. Але їх використання й граматичні ознаки в українській і у російській поезії має значні відмінності. Граматичний аспект цих розбіжностей пов'язаний з уживанням субстантиватів, що мають різне родове оформлення. На позначення особи російській поетичний дискурс використовує субстантивати жіночого та чоловічого роду, часто контекстуально поєднуючи їх, і субстантивати у формі множини, що не мають флексивної вказівки на род названої особи. Наприклад: *...за меты тьмы, за то, что может статься, / ты любишь, близкий, Лилю и меня* (Б. Чичибабин из «Сонетов Любимой» (Сонет 37))⁸⁰; *...А ты, наплой, родная, на невзгоды* (Б. Чичибабин «Маме»)⁸¹; *Плохо сильным и богатым, / Тяжко барскому плечу* (М. Цветаева «Плохо сильным и богатым...»)⁸²

Субстантивати середнього роду на позначення людини у російській поезії зустрічаються дуже й дуже рідко, і це завжди одиниці зі змінним іменниковим значенням. Це пов'язано з тим, що у російській мові іменники середнього роду нормативно не називають людей. Лексеми такого граматичного гатунку застосовуються лише в образливому, лайливому, зневажливому мовленні. Втрата корпусу давньоруських слів, що називають недорослих істот (за винятком лексеми *дитя*, яка сприймається як

---

⁷⁹ Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. Упраздненный театр. М.: АСТ; Зебра Е, 2007. С. 555.

⁸⁰ Чичибабин Б. А. Собрание стихотворений / Сост. Л. С. Карась-Чичибабина; вступ. ст. С. Н. Буниной; коммент. Л. С. Карась-Чичибабиной, С. Н. Буниной. Харьков: Фолио, 2009. С. 517.

⁸¹ Чичибабин Б. А. Собрание стихотворений. С. 765.

⁸² Цветаева М.И. За всех – противу всех. Судьба поэта: В стихотворениях, поэмах, очерках, дневниковых записях, письмах, / Сост., Л.В. Поликовской. М.: Высш. школа., 1992. С. .115.

застаріла), призвела майже до повного конотативного зниження слів середнього роду у метафоричному або метонімічному використанні на ознаку людини. Тому й субстантивати середнього роду, які б називали людину, нерегулярні і при використанні набувають різкого негативного значення. Актуалізація середнього роду у сучасній російській поезії може підкреслювати або знаважливість, або асексуальність ліричних персонажів, образливе ставлення до самої ліричної ситуації, наприклад: *одно белковое тело пришло к другому / на первом спортивное на втором зеленый халат / первое тело честную песенку спело / а второе вдруг подхватило но невопад // второе тело колело первое полой иголкой / забирало кровь на анализ желчь и мочу / потом любовалось его алой футболкой / махнемся не глядя? а то (смеясь) залечу...* (Б. Кенжеев. «одно белковое тело пришло к другому...»)⁸³. Поетичне використання середнього роду: іменника *тело*, займенника-прикметника *другое*, числівників-прикметників *первое, второе*, що спочатку виконують синтаксичну функцію означення, а потім контекстуально транспонуються у еліптованих сполученнях у субстантивати, набуваючи ознак іменника, – замість жіночого та чоловічого родів на ознаку осіб створюють знижене забарвлення всього віршового фрагменту.

Український поетичний дискурс дозволяє на номінацію людини регулярно й активно використовувати субстантивати, що мають всі числові та родові та форми. Наприклад: *Мабуть, були ми дуже молоді, – / час марнували з щедрістю безсмертних* (Л. Костенко «Мабуть, були ми дуже молоді...»)⁸⁴; *Дорогий мій, сонячний, озвися!* (Л. Костенко «Дорогий мій, сонячний, озвися!..»)⁸⁵; *Кохана, мрій кристалевих цвіт, / Кохана, тобі дарую світ, / Кохана, сонце і небо, / Море і вітер, це ти, це ти* (І. Барах «Кохана»)⁸⁶; *Спи, моє любе, / Сил набирайся... / Спи і до ранку / Не просинайся... / Сон твій спокійний / Я охороняю, / Бо щастя більшого / За тебе не маю... / Люлі-люлі, люлі-люлі...* (Юрченко В. «Сонце сідає, ніч наступає»)⁸⁷.

Використанню субстантиватів середнього роду, що позитивно конотовані, сприяє наявність в українській граматичній системі іменників *маля, дівча, хлоп'я, ягня, кошеня, лоша* і подібних, що називають недорослу істоту. Контекстуальний прикметник-

---

⁸³ Кенжеев Б. Сообщение. М.: Эксмо, 2012. С. 72.

⁸⁴ Костенко Л. Мадонна перехресть. К.: Либідь, 2011. С. 74.

⁸⁵ Костенко Л. Дорогий сій, сонячний, озвися!.. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=266487&p=24>.

⁸⁶ Барах І. Кохана. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/3155663.html>.

⁸⁷ Юрченко В. Сонце сідає, ніч наступає... URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/1196220.html>.

транспозит, що позиційно заміщає будь який з цих іменників, зберігає у українському мовленні позитивне забарвлення. А заміна цих слів на слова із суфіксом *-онок* в російській мові унеможлиблює використання середнього роду як іменників, так і субстантиватів на позначення особи у позитивній характеристиці.

В українській поетичній традиції субстантивати середнього роду на йменування особи використовуються регулярно, наприклад, у Тараса Шевченка: *Дивились, молились / Старі мої. / А сердешне / Неначе благає: / Випручало рученята / Й до їх простягає / Манюсінки... і замовкло, / Неначе не плаче, / Тільки пхика* (Шевченко Т.Г. «Наймичка») ⁸⁸.

Тут вживано два субстантивати на позначення особи *старі* та *сердешне*. Обидва мають позитивну конотацію. Субстантиват *сердешне* номінує немовля, й авторське ставлення, а слідом читацька апперцепція найпозитивнішої оцінки об'єкту номінації пов'язана як з кореневим значенням лексеми, так і створюється за аналогією до типових іменників на позначення недорослої істоти, зокрема дитини. Український поетичний дискурс ХХ–ХХІ століть підтримує цю поетико-граматичну традицію, активно використовуючи мовний граматичний потенціал. У багатьох випадках субстантивована грамема, що має характеристику середнього роду, поєднує риси іменника й прикметника, одночасно номінуючи й характеризує об'єкт опису, як, наприклад, у поезії Павла Тичини: *Щось питає, обіймає / чисте, біле, молоде... / І світає й не світає, / тільки ранок не йде* (П. Тичина «Зоставайся, ніч настала...») ⁸⁹, де за допомогою низки субстантиватів ліричний герой називає й характеризує молоде прекрасне дівча. Значення молодості передається експліцитно на лексичному рівні, а імпліцитно на рівні граматичному, що у підсвідомості формує додатковий смисл беззахисності та чистоти.

ВИСНОВКИ

Дослідження використання субстантиватів в українському та російському поетичних дискурсах підтверджує гіпотезу М.В. Панова щодо характеристики прикметникових та дієприкметникових субстантиватів як іменників, що посибілістично існують у мовній системі у прикметникових й дієслівних (дієприкметникових) парадигмах. Віршовий матеріал підтверджує, що субстантивація може

---

⁸⁸ Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: в т3-х томах. Т. 1. Київ: Державне видавництво худож. літ-ри, 1949. С. 276.

⁸⁹ Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 .С. 36.

бути схарактеризована як позиційне використання потенційної іменникової форми прикметника і дієприкметника. Прикметникові та дієприкметникові субстантивати розглядаються нами як іменники у парадигмі прикметників або дієслів. У поетичному функціонуванні синтаксичні й морфологічні ознаки іменника і прикметника або іменника, прикметника і дієслова не нейтралізуються, а поєднуються, і у певній контекстуальній ситуації якісь із них актуалізуються. Граматична внутрішня форма слова при функційній транспозиції зберігається і може бути контекстуально виділена: дієприкметникові субстантивати здатні актуалізувати значення виду, стану й часу, ад'єктивні – якісну й відносну семантику первинних форм. Дієприкметники-субстантивати і прикметники-субстантивати підтримують у поетичному використанні ад'єктивну семантику ознаки як додаткову до предметної, тож набувають сумісної предметно-ознакової семантики, що зберіглася у їхній внутрішній формі.

В українському та російському віршовому дискурсі, за нашими спостереженнями, регулярно представлені субстантивати з постійним (константним), стійким і змінним предметним значенням. Їх виділення в поетичному тексті відбувається різними способами. Внутрішня форма слова актуалізується шляхом співположення. У субстантиватів зі змінним значенням регулярно співставляються або реалізуються одночасно різні субстантивні значення. При виділенні одного з предметних значень воно зазвичай підтримується в тексті тим чи тим способом поетичної актуалізації: повтором, асоціативно, лексичним співположенням, атракцією, локалізацією у сильних віршових позиціях.

Використання прикметників і дієприкметників у позиції субстантиву є регулярним випадком позиційного переміщення, типового для української та російської поезії. Транспозиція розглядається як використання слова у граматично й стилістично маркованій функції, що передбачає певну виділеність в структурі віршового тексту.

Поетичне суміщення граматичних значень виступає одним із способів створення «мерехтливих» смислів і мовної гри. Граматична і стилістична маркованість субстантиватів наочно проявляється у віршованому тексті, де відбувається виділення ад'єктивних, первинних дієслівних, закріплених у мові субстантивних і контекстуальних предметних значень одиниць.

Суміщення субстантивних і ад'єктивних семантико-граматичних властивостей яскраво проявляється у двочленних конструкціях, що складаються із субстантивата середнього роду, який має абстрактне субстантивне значення, і вищого ступеня прикметника. Така

конструкція регулярно відтворюється в поетичній мові і передає стійке значення – виділення об'єкта як такого, що має більший ступінь ознаки у порівнянні з абстрактним найменуванням цієї ознаки (тобто абсолютної ознаки, не пов'язаної з об'єктом), що дозволяє говорити про формування поетико-граматичної моделі. Поетична мова виробила продуктивну граматичну формулу, здатну регулярно передавати заданий художній зміст.

Субстантиват зі змінним предметним значенням, що є формою в парадигмі прикметника, на відміну від іменника, не має чіткої предметної віднесеності, він може називати будь-який предмет, що володіє даною властивістю.

Український та російський поетичні дискурси активно використовують мовний потенціал субстантивата як іменника у парадигмі прикметника й дієслова, але кожен з них має поряд зі спільним набором способів актуалізації форм і значень власні, обумовлені особливістю мовної системи і поетичної традиції. Наприклад, різні сталі моделі, грами середнього роду на позначення особи мають різну, навіть протилежну конотацію, моделі, специфічні для російської поезії майже не зустрічаються в українській і навпаки. Вивчення кореляцій між граматичною системою кожної із мов і формуванням поетичної традиції є перспективою дослідження.

АНОТАЦІЯ

Теоретичною основою статті слугує теорія позиційної морфології, за якою до парадигми слова можуть входити форми, що належать до різних частин мови. Тож типові субстантивати розглянуті як іменник у парадигмі прикметника або дієслова (діеприкметника). Використано підхід, традиційний для Харківської філологічної школи: факти поетичного уживання субстантиватів склали підґрунтя для граматичних та лінгвопоетичних узагальнень. Поєднання теорії позиційної морфології й лінгвопоетичного підходу до дослідження віршового дискурсу дозволило окреслити динаміку мовного й мовленнєвого процесів субстантивації й виокремити поетичні потенції субстантиватів як одиниць багаточасової граматичної семантики. Дослідження доводить, що український і російський поетичні дискурси активно використовують мовний потенціал субстантивата як іменника у парадигмі прикметника й дієслова. Кожен з них має поряд зі спільним набором способів актуалізації граматичних та контекстуальних значень власні, що обумовлені особливістю мовної системи і поетичної традиції. Сформовані різні сталі моделі з субстантиватами; моделі, специфічні

для російської поезії, майже не зустрічаються в українській і навпаки. Грамами середнього роду на позначення особи мають різну, навіть протилежну, конотацію. Вивчення кореляцій між граматичною системою кожної з мов і формуванням поетичної традиції є перспективою дослідження.

Література

1. Антологія української поезії ХХ століття: від Тичини до Жадана. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2017. 2016 с.
2. Анчаров М.Л. Сочинения: Песни. Стихотворения. Интервью / Сост. В. Юровский, худож. В. Крючков. М.: Локид-Пресс, 2001. 495 с. (Голоса. Век ХХ).
3. Ахматова А.А. Стихотворения и поэмы / Сост., подг. текста и примеч. В.П. Жирмунского. Л.: Сов. писатель, 1976. 560 с. (Библиотека поэта. Большая серия).
4. Барах І. Кохана. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/3155663.html>.
5. Беседина Н.А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке. *Филологические науки*. 2008. № 6. М., 2008. С. 44–52.
6. Блок А.А. Собрание сочинений в восьми томах. М.–Л.: Худож. лит., 1960. Т. 1. Стихотворения (1897–1904). 716 с.
7. Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы: В двух томах. Т. 1. Стихотворения. Минск: Эридан, 1992. 450 с. Т. 2. Стихотворения, эссе, пьесы. 1992. 480 с.
8. Вознесенский А.А. Тьма. М.: Время, 2008. 608 с.
9. Вольская Татьяна, Жук Вадим. Угол Невского и Крещатика: стихотворения. Киев: Радуга, 2015. 77 с.
10. Гак В.Г. Транспозиция // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Яцева]. М.: Советская Энциклопедия, 1990, 685 с.
11. Гандлевский С. Стихотворения. М.: Астрель: CORPUS, 2012. 349[2]с.
12. Городницкий А. Песни разных лет. Харьков: Золотые страницы, 2013. 376 с.
13. Гринчишин Д.Г. Явище субстантивациі в українській мові (субстантивация прикметників). Київ: Наукова думка, 1965. 112 с.
14. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах. Т. III. М.: Русский язык. Медиа, 2005. 555 с.
15. Дегтярев В.И. Грамматика слова и предложения в синтаксическом учении А.А. Потебни // Наукова спадщина

О. О. Потєбні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 120–135.

16. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления [Монография]. М.: Языки славянских культур, 2006. 672 с.

17. Зельдович Г.М. Прагматика грамматики. М.: Языки славянских культур, 2012. 648 с.

18. Зельдович Г.М., Пионтковская Ю.Ю. Об уровнях имплицитности в суггестии: суггестия «явная» и суггестия «скрытая» // Текст и подтекст: Поэтика эксплицитного и имплицитного: Материалы международной научной конференции. М.: Азбуковник, 2011. С. 33–42.

19. Золян С.Т. О принципах композиционной организации поэтического текста // Проблемы структурной лингвистики / отв. ред. В.П. Григорьев. М.: Наука, 1986. С. 60–73.

20. Зубова Л.В. Глагольная валентность в поэтическом познании мира // Язык как медиатор между знанием и искусством. Сборник докладов Международного научного семинара (Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН). М.: Азбуковник, 2009. С. 39–55.

21. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях: В 2-х ч. М.: Просвещение, 1964. Ч. II. С. 85–90.

22. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2000, 349 с.

23. Костенко Л. Вже почалось, мабуть, майбутнє... URL: <https://onlyart.org.ua/kostenko-lina-vzhe-pochalos-mabut-ma/>.

24. Костенко Л. Дорогий сій, сонячний, озвсяся!.. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=266487&p=24>.

25. Костенко Л. Мадонна перехресть. К.: Либідь, 2011. 112 с.

26. Лопатин В.В. Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку / Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова. М.: Азбуковник, 2007. 743 с.

27. Лопатин В.В. Оценка как объект грамматики // Русский язык: Проблемы грамматической семантики и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX). М.: Наука, 1992. С. 70–75.

28. Лопатин В.В. Универбация // Русский язык: Энциклопедия / [под ред. Ю.Н. Караулова]. М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. С. 577.

29. Лукин А.В. Лексическое и грамматическое: от различия к сродству // Русский язык: Проблемы грамматической семантики

и оценочные факторы в языке (Виноградовские чтения XIX–XX) / Ин-т русского яз. РАН. М.: Наука, 1992. С. 18–30.

30. Люди идут по свету: Книга-концерт / сост. Беленький Л.П. и др. М.: Физкультура и спорт, 1989. 399 с.

31. Мандельштам О. Стихотворения. Проза / Сост., вступ. ст. и коммент. М.Л. Гаспарова. М.: ООО «Издательство АСТ», Харьков «Фолио», 2001. 736 с. (Библиотека поэта).

32. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

33. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Т. 1. [пер. с фр., предисл. А.Е. Кибрика]. Москва–Вена: Языки русской культуры, Венский славистический альманах, Прогресс, 1997. 416 с.

34. Мигирин В.Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке: Учебное пособие для студентов. Бельцы, 1971. 199 с.

35. Миллер Л. Стихи и проза. М.: Терра, 1992. 240 с.

36. Окуджава Б.Ш. Стихи и песни. Упраздненный театр. М.: АСТ; Зебра Е, 2007. 705 с. (Золотой фонд мировой классики).

37. Осипов Б.И. О построении курса русской грамматики // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 80–93.

38. Панов М.В. Позиционная морфология русского языка. М.: Наука, Языки русской культуры, 1999. 275 с.

39. Панов М.В. Отношение частей речи к слову // Традиционное и новое в русской грамматике: Сб. статей памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. М.: Индрик, 2001. С. 53–56.

40. Пастернак Б. Стихотворения. Поэмы. Переводы / Сост., вступ. ст. Л.А. Озерова. М.: Правда, 1990. 544 с.

41. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. [изд. седьмое]. М.: Госуд. учебно-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1956. 512 с.

42. Покальчук Олег. Хорунжий. URL: <http://shukh.org.ua/de/pisni/116-horunzhij.html>.

43. Потенция А.А. Из записок по русской грамматике. М.: Просвещение. Т. I–II. 1958. 536 с.

44. Поцепня Д.М. «Обворожающего глас» и «часы, мировое несущие» (о субстантивации прилагательных и причастий среднего рода в русской лирике XIX–начала XX века) // Тенденции развития русского языка: Сб. статей к 70летию Г.Н. Акимовой. СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 2001. С. 145–154.

45. Сидоренко Е.Н. Морфология современного русского языка. В двух частях. Симферополь: Крымское учебно-педагогическое

государственное издательство, 2002–2003. Ч. 1: Общая теория частей речи. Именные части речи. 2002. 170 с.; с. 292; Ч. 2: Глагол. Наречие. Безлично-предикативные слова. Модальные слова. Служебные части речи. Междометие. 2003. 166 с.

46. Скоробогатова Е.А. Грамматическое представление интенсивности признака в русском поэтическом дискурсе // Полігранна філологія без кордонів (до 65-літнього ювілею професора Тетяни Анатоліївни Космеди): колективна монографія / відп. ред. докт. філол. наук Т.Ф. Осіпова, докт. філол. наук Н.В. Піддубна, докт. філол. наук О. В. Халіман. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 185–192.

47. Скоробогатова О.О. Поетичне мовлення як джерело граматичних студій: Харківська філологічна школа та лінгвістика ХХ-ХХІ ст. // Петро Олексійович Лавровський: наукова і науковокритична спадщина (до 190-річчя з дня народження): Зб. наук. праць. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 33–46.

48. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. Львів: Світ, 1990. 188 с.

49. Тарковский А.А. Собрание сочинений в трех томах. Т. 1. Стихотворения / Сост. Т. Озерской-Тарковской. М.: Художественная литература, 1991. 462 с.

50. Улуханов И. Глагольная депрефиксация в русском языке // Художественный текст как динамическая система: Материалы международной конференции, посвященной 80-летию В.П. Григорьева / Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 19–22 мая 2005 г. М.: Управление технологиями, 2006. С. 493–499.

51. Халіман О.В. Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.

52. Цветаева М.И. За всех – противу всех. Судьба поэта: В стихотворениях, поэмах, очерках, дневниковых записях, письмах / Сост., Л.В. Поликовской; Вступ. ст, коммент. Л.В. Поликовской, М.А. Долговой. М.: Высш. школа, 1992. 384 с. (Б-ка студента-словесника).

53. Цветаева М.И. Сочинения в двух томах. Т. 1. Стихотворения. Поэмы. Драматические произведения / Сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц. М.: Худож. лит., 1980. 575 с.

54. Чичибабин Б.А. Собрание стихотворений / Сост. Л. С. Карась-Чичибабина; вступ. ст. С. Н. Буниной; коммент. Л. С. Карась-Чичибабиной, С. Н. Буниной]. Харьков: Фолио, 2009. 890 с.

55. Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: в трьох томах. Т. 1. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1949. 647 с.

56. Юрченко В. Сонце сідає, ніч наступає. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/1196220.html>.

Information about the authors:

Skorobohatova Olena Oleksandrivna,

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Foreign Literature and Slavic Languages Department
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29, Alchevskyyh str., Kharkiv, 61002, Ukraine

Kozlova Alla Hryhorivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Literature and Slavic Languages
Department
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29, Alchevskyyh str., Kharkiv, 61002, Ukraine

**НАРАТИВ ФІЛОСОФСЬКОГО ПРОЗОВОГО ДИСКУРСУ
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ, ГАЛИНИ ПАГУТЯК,
ГАЛИНИ ТАРАСЮК)**

Уманська Т. О.

ВСТУП

Новітня філософська проза, яка має витoki в бароковому і просвітницькому дискурсі XVIII століття й акумулює надбання інтелектуальної літератури XX століття, актуалізується в українській літературі на початку ХХІ творчим доробком низки письменників і письменниць, зокрема Галини Пагутяк, Мирослава Дочинця, Галини Тарасюк.

Розмірковуючи про співвідношення літератури та філософії, дослідник В. Кемеров виокремлює три аспекти: перший – література є компонентом філософської системи, оскільки думка створюється за допомогою образів, називаючи це «літературою у філософії»; другий – література й філософія – це дві автономні культурні практики; третій – філософські засади літературних текстів, тобто «філософію в літературі». Л. Сипа¹, узагальнюючи ці роздуми, дослухається до думки С. Павличко про те, що «література завжди мала філософський підтекст, проте у ХХ столітті, в епоху небувалих історичних і суспільних катаклізмів і краху світових філософських систем, філософствування стало її домінантою»².

Філософські, зокрема екзистенційні, проблеми в новітній світовій і українській літературі беруть початок із осмислення ідей філософів Н. Аббаньяно, С. де Бовуар, Ж. Бодріяра, М. Бубера, А. Камю, С. К'єркегора, Ю. Крістєвої, Е. Левінаса, Г. Марселя, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, П. Тілліха, М. Хайдеггера, К. Ясперса тощо, психоаналітиків Е. Левінаса, В. Франкла, З. Фрейда, Е. Фромма, К.-Г. Юнга, а також кордоцентризму Г. Сковороди та П. Юркевича.

---

¹ Сипа Л. Жанрова природа європейського філософського роману. *Інтернаука*. 2018. № 16 (56). С. 58.

² Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі ХХ століття. К.: Либідь, 1999. С.368

Дослідники виявляють, що українська філософська проза має витоки в бароковому мисленні, яке представлено у філософсько-етичній концепції Григорія Сковороди, і просвітницькі традиції XVIII століття через кордоцентричний світогляд Памфіла Юркевича.

Наприкінці XX – на початку XXI століття актуалізується українська філософська, представлена низкою авторів і авторок, зокрема Галиною Пагутяк, Галиною Тарасюк і Мирославом Дочинцем. Серед наративних домінант особливого поширення набуває міфологічність і параболізм, тому жанровий різновид притчі або її елементи стають частотною структуро– й сенсотвірною ознакою.

Осмисленням філософської й інтелектуальної літератури кінця XX – початку XXI століття опікуються літературознавці Г. Бокшань, В. Герасимчук, М. Гіряк, А. Гризун, Т. Гундорова, Н. Зборовська, П. Іванишин, Г. Насмінчук, О. Поліщук, А. Рега, Н. Синицька (Н. Козачук), Л. Сипа, І. Старовойт, Т. Тебешевська-Качак, Р. Харчук. Низка досліджень філософського дискурсу української літератури Н. Зборовської, П. Іванишина, Ю. Квіта, Ю. Коваліва, С. Павличко, Н. Шляхової через герменевтичний, екзистенціалістський, феноменологічний, структуралістський аналіз виокремлюють центральну проблему, яку потрібно розв'язати: «безплідними є спроби шукати в художніх творах зміст, що виражений категоріями філософії, але потрібно і важливо визначити «модус переходу» філософської проблематики в художню»³. Однак ці пошуки, на думку О. Ставничої, виявляються обмеженими та недостатніми: «Можемо говорити, що в науковій рефлексії, по суті, відсутній філософсько-літературознавчий дискурс. Але ж кризь призму «старих» філософських проблем можна вияскравити новітні, які постали перед цивілізацією на початку XXI ст.»⁴.

Низка науковців, зокрема В. Герасимчук, А. Рега, Н. Синицька, Л. Сипа, О. Шикиринська, зазначає, що для світової філософської літератури XX століття, вершинним жанровим досягненням стає філософський роман. Оскільки саме в цей період виникає, за терміном Т. Манна, інтелектуальний і екзистенціалістичний романи. На писання, чому саме проза найкраще презентує філософську

---

³ Соловей Е. Поезія пізнання: Філософська лірика в сучасній літературі. К: Дніпро, 1991. С.18.

⁴ Ставнич О. Епістемологічний аспект романів-притч Г. Тарасюк. URL: <https://sworld.education/simpoz4/106.pdf>.

літературу, відповідає відоме зауваження Альбера Камю «Хочеш бути філософом – пиши роман».

О. Шикиринська розуміє філософську прозу як синтетичний вид художньої літератури, релігійної публіцистики й філософії, спрямований на трансляцію «ідейного змісту естетичних уявлень і філософських переконань х активним використанням традиційних риторичних прийомів, скерованих на мистецтво переконувати читацьку аудиторію»⁵. Це інтелектуально-логічний спосіб викладу думок у рамках літературного твору, пошук відповідей на основні питання буття саме засобами художньої образності.

Л. Сипа звертає увагу на недостатнє визначення поняття «філософський роман», представлене в «Літературознавчому словнику-довіднику». «Літературній енциклопедії», «Словнику літературознавчих термінів». Так, у «Літературознавчому словнику-довіднику» цей термін осмислюється як «величний епічний твір, у якому безпосередньо викладається світоглядна або етична позиція автора»⁶, у «Літературному словнику-довіднику» і «Словнику літературознавчих термінів» – як одночасне синтетичне утілення ідеї й художнє осмислення на рівні філософських узагальнень.

Становлення інтелектуальної філософської прози в українському дискурсі розпочинається із 20-х років ХХ століття творами В. Винниченка, В. Петрова, В. Підмогильного тощо. Однак, на думку Н. Синицької. їхній доробок має специфіку: «Українські автори вимушені були ховатися за масками, автокоментарями, спрямовувати критиків в інший бік, заховувати філософію своїх творів за яскравою інтригою і любовним сюжетом»⁷. У 40-х роках філософська проза розвивається в еміграційній літературі Е. Андрієвської, Ю. Косача, О. Мак, лише в 60-70-х рр. повертаючись в Україну (В. Дрозд. В. Земляк, В. Шевчук, Ю. Щербак). Однак розквіту починає набувати із 90-хх років у творах В. Шевчука, П. Загребельного, Галини Пагутяк, В. Тарнавського. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття актуалізується українська філософська література, представлена низкою авторів і авторок, зокрема Галиною Пагутяк, Галиною Тарасюк і Мирославом

---

⁵ Шикиринська О. Філософська проза як художній феномен риторичної епохи. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2014. Вип. 25. С. 246-256.

⁶ Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія. 2007.

⁷ Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 76.

Дочинцем, у творчості яких меред наративних домінант особливого поширення набуває міфологічність і параболізм, тому жанровий різновид притчі або її елементи стають їхньою частотною структурою сенсотвірною ознакою.

О. Ставнича, послуговуючись спостереженнями за рисами українського філософського дискурсу Е. Соловей, виокремлює такі його ознаки: «некінцевий, неаксіоматичний характер питань і відповідей; ціннісна орієнтація пізнання; гуманістична та антропоцентрична спрямованість; розкриття процесу, шляху здобування й осягнення істин через приватний досвід як результат своєрідного позанаукового пізнання; «розчинення» філософської проблематики в повноті багатоаспектного романного наративу; тяжіння до притчевості; ускладненість образно-філософського моделювання сучасного світу; уписування в загальнокультурний контекст і водночас – зв'язок із фольклорною традицією; принцип наскрізної співмірності форми й змісту⁸; етичний максималізм; певна соціологізація художнього мислення». До цього додаються «філософічність як домінанта образно-стильової структури твору (Ю. Суровцев), як орієнтир змістовно-проблемної спрямованості; параболічне розширення часу й простору образів, а всього змісту творів – до глобального і вселюдського; ідеалізований герой; емоційно-експресивна сугестивність та невисокий ступінь системності художньо втіленого життєрозуміння (на відміну від філософії); наявність ідейно-філософського ядра; афористичність; притчевість; складний хронотоп; ідейно обумовлена діалогізація; наявність ключових образів як ідейно-образної сітки твору; художній експеримент як подолання суб'єктивності відчуття-переживання, вихід до надособового роздуму, відтак – поєднання інтенціональності та рефлексійності, аналітичності й інтуїтивних осяянь; посилена ліризація оповіді/розповіді; значний шар абстрактних та збірних понять; ремінісцентність; «питальність» та сентенційність, що підкреслюють особливу зверненість до читача; планетарність, глобальність мислення – і увага до особистого досвіду й пам'яті (філософське співвіднесення часткового й загального)⁹. На думку дослідниці, притчевість і філософічність або дотичні, або збігаються у філософських творах.

---

⁸ Соловей Е. Поезія пізнання: Філософська лірика в сучасній літературі. К: Дніпро, 1991. С. 5-86.

⁹ Там само.

1. Притчевість і метафоричність філософської прози Мирослава Дочинця в збірці прозових мініатюр «ЄДИН»

Початок ХХІ ст. стає часом притчевих постмодерних пошуків Мирослава Дочинця, наративною особливістю творчості якого М. Васьків¹⁰ вважає повчання через розповідь, зокрема філософську збірку прозових мініатюр «Єдин» 2019 р., які сам автор називає сповіддю та притчею серця. Інтерпретація біблійної філософії через діалог із нею є провідною світоглядною засадою письменника. Притчевість, асоціативність, параболічність, полісемантичність, двоплановість як ознаки філософічності та інтелектуалізації сприяють універсальному рівню рецепції твору для усвідомлення його концепції, що має витoki у фольклорі, християнській традиції, настановах Григорія Сковороди. Центральним стає й образ головного героя-мудреця (романи-притчі «Вічник» і «Світован», збірки настанов «Многії літа. Благії літа», твори малих жанрів).

Сучасний український письменник, публіцист, видавець і блогер Мирослав Дочинець, «новий Сковорода», «український Паоло Коельо», «закарпатський Сократ», лауреат трьох міжнародних літературних премій, Національної премії імені Тараса Шевченка 2014 року за роман «Вічник», найплідніший автор-чоловік, що «розмовляє авторизмами», володар думок читачів, є помітним творцем новітнього літературного дискурсу зі своїм неповторним світоглядом і авторським ідіостилем. Новатор-експериментатор, митець створює своє літературне поле, просякнуте особливою філософічністю, притчевістю, метафоризацією, яке потребує розкодування та осмислення.

Дослідженням феномену Мирослава Дочинця опікуються критики О. Гаврош, Є. Сверстюк, Л. Скорина, М. Слабошпицький, П. Сорока, літературознавці М. Васьків, Л. Горболіс, О. Капленко аналізують генезу ідіостилю, А. Вегеш, В. Базилевич, О. Іщенко, О. Коцарев, О. Щур досліджують філософічність, імпресіоналистичність, інтермедіальність, метафоризацію, знання читачької психології, а О. Іщенко 2018 року підсумовує рецепцію творчості письменника в літературно-критичній думці та наполягає на її неоднозначності. Притчевість в українській літературі досліджує низка науковців, зокрема Ю. Веремчук, Ю. Григорчук, С. Демченко,

---

¹⁰ Васьків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2013. Вип. 1. С. 25–29.

І. Клим'юк, О. Колодій, Г. Полякова, проте бракує розробок, присвячених осмисленню творчого доробку саме Мирослава Дочинця.

До особливостей притчевої або концептуальної прози дослідники С. Величко, Ю. Веремчук, І. Клим'юк, відносять такі: своєрідну двоплановість; ситуації морального експерименту (лабораторних ситуацій); багатопланові символічні образи; використання у творі параболи; ускладнення часопросторові характеристик; спорідненість притчевості та іронічності; театральність; традиційну біблійну символіку; вихід на рівень міфологічного світовідчуття.

Так, Ю. Веремчук стверджує, що «про притчевість можемо говорити кожного разу, коли зміст твору постає ширшим від того конкретного одиничного тлумачення, що випливає з його безпосереднього сюжету, тобто у випадку появи смислових нашарувань на поверхні твору»¹¹. Такі тексти, на її думку, потребують від читача певних інтелектуальних зусиль, аналітичних здібностей, умінь проводити паралелі й бачити майбутні перспективи, рефлексувати за допомогою власного досвіду, та безперечного уникнення однозначних висновків, тому стають не просто художнім осмисленням, а способом опанування дійсності. Причому унікальну авторську концепцію та світобачення читачеві потрібно розкодувати та усвідомити.

Цілком зрозуміло, що йдеться про полісемантичність таких творів, яка сприяє асоціативному баченню, під яким Ю. Веремчук розуміє зв'язок між зображувальним і паралеллю, що виникає у свідомості автора та реципієнта на основі власного досвіду, а тому основною специфікою його є двоякість.

У конкретному художньому творі притчевість реалізується через низку прийомів: узагальнений характер розповіді; філософічність; універсальність проблематики; перетворення сюжету на модель певної ситуації; умовність місця та часу; вихід за межі конкретного тлумачення образу, символу, концепту.

Подається певна завуальована модель для філософського осмислення, яка може покладатися на параболічне стереоскопічне зображення дійсності, яке за С. Величко¹² спроможне розширити

---

¹¹ Веремчук Ю. Притчевість та асоціативність у поезії п'єси-притчі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. Вип. 30. С. 153.

¹² Величко С. Поняття «параболічний роман» як літературознавча проблема. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2018. № 1 (21). С. 27 – 32.

явище, зробити його типовим і проблемним, із глибоким гуманістичним змістом. При цьому актуалізуються асоціативність, полісемантичність, двоплановість через підтекст, висока тональність і міфологічна широта.

Отже, притчевість, асоціативність, параболічність, полісемантичність, двоплановість як ознаки філософичності та інтелектуалізації сприяють універсальному рівню рецепції твору для усвідомлення його концепції.

Витоки ознак притчевості спостерігаються в давній дидактичній літературі різних родів у жанрах апологу, байки, притчі, повчальної повісті, повчання, послання, мораліте, шкільної драми, які аргументують авторську концепцію через певний процес моделювання мислення, так зване пряме повчання. Нині такого безпосереднього впливу автори намагаються уникати за допомогою різних художніх прийомів, як-от: конструювання образів персонажів через психологічну вмотивованість їхніх учинків; внутрішній діалог; двочленна будова твору (приклад – пояснення); заміна повчальних висловів фігурами художнього синтаксису (це провідна риса ідіостилю Мирослава Дочинця); введення загальнолюдського контексту; міфологізм часу та простору; архетипізація. У такий спосіб замість дидактизму використовується філософичність.

У світовій літературі притчевість репрезентовано низкою творів, серед яких новели-притчі (Ф. Кафка «Вирок», «Перевтілення», «У виправній колонії»; І. Андрич «Притча про візирогого слона»), повісті-притчі (Е. Гемінгвей «Старий і море»; Т. Пулатов «Друга подорож Каїна»; В. Распутін «Прощання з Мат'єрою»); роман-притча (Г. Мелвілл «Мобі Дік, або Білий кит»; Дж. Конрад «Олмейрова примха», «Лорд Джім»; А. Камю «Чума»; Г. Гарсія Маркес «Сто років самотності», «Осінь патріарха»; В. Голдінг «Володар мух», «Спадкоємці», «Вільне падіння», «Шпиль», «Піраміда», «Бог Скорпіон», «Ритуал посвяти»; Ч. Айтматов «Білий пароплав», «І довше року триває день», «Плаха»; О. Чіладзе «Ішла дорогою людина», «І кожен, хто зустрінеться зі мною...», «Залізний театр» тощо); драми-притчі (брати Чапеки «3 життя комах»; Б. Брехт «Гостроголові та круглоголові», «Добра людина із Сичуані», «Кар'єра Артура Уї», «Кавказьке крейдяне коло»).

Варто зауважити, що притчевість є лише стильовим прийомом, а не жанром твору, для яких характерні домінування головної думки над художніми способами її втілення й оповідь заради повчання.

Основоположником української притчевої літератури є Григорій Сковорода, пошуки якого продовжують письменники ХІХ ст. П. Білецький-Носенко, П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський, Г. Квітка-Основ'яненко, а згодом Т. Шевченко («Царі», «Неофіти», «Осії. Глава ІV. (Подражаніє)», «Колись-то ще во время оно...», «Саул», «Псалми Давидові», «Пророк», «Марія», «Молитва» тощо), С. Руданський, П. Куліш, Ю. Федькович, М. Старицький. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. притчева образність стає провідною (образи-алегорії, образи-ідеї, образи-архистилі, образи-прикладі, образи-символи) для параболічного розуміння естетичної сутності явища образи будуються за антонімічним принципом (І. Франко «Смерть Каїна», «На Святоюрській горі», «Терен у носі», «Мойсей», «Істар»; Леся Українка «Роберт Брюс, король шотландський», «Вавілонський полон», «Адвокат Мартіан», «Триптих»: Б. Грінченко «Магільда Аграманте», «Живуча вода»; М. Вороний «Свшан-зілля», «Притча про матір»; П. Грабовський «До сіячів» тощо).

У 60-х рр. ХХ ст. притчевість повертається та синтезується з різними жанрами – низкою сонетів Д. Павличка, балад І. Драча, епітафії «Гнівні сонети» В. Симоненка, поезіями Л. Костенко, Р. Лубківського, І. Жиленко, П. Перебийноса, а параболічне зображення стає притаманне химерній необароковій прозі («Лебедина згряя», «Зелені млини» В. Земляка, «Дім на горі», «На полі смиренному» В. Шевчука, «Оглянься з осені» В. Яворівського тощо).

Початок ХХІ ст. стає часом пошуком притчевого постмодерного розмаїття Мирослава Дочинця, нарративною особливістю творчості якого М. Васьків¹³ вважає повчання через розповідь. М. Дочинець у 2019 році презентує свою чергову філософську збірку прозових мініатюр «Єдин»¹⁴, які сам автор називає сповіддю та притчею серця. Отже, притчевість як спосіб художнього узагальнення дійсності стає, на думку І. Клим'юк, «одним із засобів інтелектуалізації в українській літературі та ознакою входження її у світовий літературний процес»¹⁵.

---

¹³ Васьків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2013. Вип. 1. С. 25–29.

¹⁴ Дочинець М. Єдин: [прозові мініатюри]. Мукачево: Карпат. вежа, 2019. 252 с.

¹⁵ Клим'юк І. Притчевість як спосіб художнього зображення дійсності. *Питання літературознавства*. 1996. Вип. 3. С.140.

Прозові мініатюри Мирослава Дочинця можна вважати новелами із елементами притчевості, спостерігаються такі досліджені її ознаки в текстах:

1. Параболічна структура. Своєрідним обрамленням і алюзіями слугують епіграфи та елементи новел. Так, на початку збірки подаються епіграфи «Я не один. Я єдиний серед інших одинаків» (Генрі Мюллер), «Краще ім'я – твоє, краще місце – твоє, кращий час – твій» (старий рукопис невідомого автора), до яких автор звертається у своїх замальовках – «Якщо в тебе є ти, якщо ти з собою – ти не один. Ти – ЄДИН» («ЄДИН») ¹⁶; «ЄДИН – з усіма, поза всіма, при собі і в Богові. Бо збагнув, що краще ім'я – твоє ім'я, краще місце – твоє місце, кращий час – твій час» («Твоє ім'я, твоє місце, твій час») ¹⁷.

2. Двоплановість або наявність підтексту. Головна ідея – кожна особистість єдина, неповторна, виняткова, сприймається такою, як вона є – осмислюється на чотирьох підтекстових рівнях: особистісному, національному, християнському, загальнолюдському.

3. Ускладнений часопростір, який необмежений просторовими та часовими рамками. Відбувається із різними потенціями та умовностями – «Не сьогодні», – крикнув дуже заклопотаний і вкрай зайнятий чиновник середньої руки. «Ні, сьогодні...» (відповіла смерть у замальовці «Не сьогодні») ¹⁸; «Вчора все було з тобою, Сьогодні все твоє при тобі, Завтра все буде над тобою» («Вчора, сьогодні, завтра...») ¹⁹; «Де б ти не був, ти – Дома» («Дома») ²⁰; «Якщо вибираєш шлях – думай про Путь» («У дорозі») ²¹. Найголовніше – «Час стоїть. Минаєм ми» «Ми» ²².

4. Міфологічне світовідчуття. Особливістю світосприйняття Мирослава Дочинця є глибоко релігійний християнський світогляд, поєднаний із язичницькими «вкрапленнями», як у Богдана-Ігоря Антонича. Про амбівалентність світовідчуття та навіть сприйняття художнього тексту: «Метеликів двоє. І тих, що при книжці, двоє. Письльник і читальник. Сівач і пожинач Слова» («Тінь метелика») ²³;

---

¹⁶ Дочинець М. Єдин: [прозові мініатюри]. Мукачево: Карпат. вежа, 2019. С. 243.

¹⁷ Там само. С. 240.

¹⁸ Там само. С. 155.

¹⁹ Там само. С. 187.

²⁰ Там само. С. 170.

²¹ Там само. С. 175.

²² Там само. С. 102.

²³ Дочинець М. Єдин: [прозові мініатюри]. Мукачево: Карпат. вежа, 2019. С. 243.

«Можна в поті чола котити камінь угору, можна з каміння скласти цілу гору, звести палац або пишний надгробок, а можна камінь покласти в підмурівок Храму. Щоб руки, груди, серце і дух стали вільними» («Камінь»)²⁴; про нерозривну єдність із природою – «Двічі на день, уранці й увечері, занурююся в Латорицю. Щоби води її по душу обгорнули мене. Бо вони протікають не біля тебе, а через тебе. Бо це насправду не вода, а ВОДИ, народжені горами, напоєні струмками, наснажені корінням, очищені камінням, нагріті сонцем, заохоложені місяцем, насичені воздухами («Води вічного русла»)²⁵.

5. Символічні образи, які мають релігійні підвалини. Серед них – архетипи Бог, Душа, янгол, Дім, Дорога, Яйце, Слово, Живло, Мати, батькова рука, колесо життя, дитина, ключ небесний, книга, крила життя.

6. Біблійна символіка, якою просякнутий увесь твір, і яка сприяє глибокому філософському обміркуванню неповторності Людського Шляху, – «Господь створив світ і залишився в ньому. І в цьому смисл творчості» («Бог на кухні»)²⁶. Символічним є один із епіграфів твору із Блаженного Августина – «Ми не знаємо, скільки не з нами наших і скільки не наших», подане через призму афористичності та метафористичності.

7. Моральний експеримент. Автор пропонує ситуацію екзистенційного вибору між Добром і Злом, різними цінностями. Його новели містять у собі інтелектуальну загадку, спонукаючи, замислившись над вічними питаннями буття, разом із письменником знайти свою істину. «Вона не була Моною Лізою, зате залишила цьому світові свою неповторну усмішку. Жінка зі спотвореним обличчям і прекрасною долею», оскільки «Вміти насолоджуватися життям – значить жити двічі» («Усмішка в дзеркалі»)²⁷. «Якщо за один день не можна змінити життя, то можна змінити думки, які можуть назавжди змінити твоє життя» («Одна година одного дня одного року»)²⁸.

Ознаками, характерними для притчевого тексту, є влучні та афористичні заголовки до творів, оскільки, як стверджує Ю. Карпенко, «Назва акумулює в собі художній задум, ідейний зміст твору, становить його візитну карточку. Якщо шукати у творі

---

²⁴ Там само. С. 29.

²⁵ Там само. С. 124.

²⁶ Там само. С. 20.

²⁷ Дочинець М. Єдин: [прозові мініатюри]. Мукачєво: Карпат. вежа, 2019. С. 94-96.

²⁸ Там само. С. 172.

найважливіше слово чи словосполучення, то ним, безперечно, треба визнати назву твору»²⁹.

Для Мирослава Дочинця притаманні лаконічні метафоричні заголовки із «вузловим елементом твору», «як командир ... найістотніший елемент» (Ю. Карпенко³⁰), бо «назва тим ліпша, чим вона менша і чим більше несе в собі художньої інформації»³¹. Саме такою і є назва збірки притч Мирослава Дочинця «ЄДИН».

У словниках, окрім Бориса Грінченка, не вдалося знайти посилання на слово ЄДИН: єдин, єдна, не числівник = один. Єдин гроші складає, а другий мішок шиє в усній народній творчості³². Значення єдин як синоніма до слова один у сучасних тлумачних словниках – назва числа та його цифрового значення; у значенні істота чи предмет, подібні за сукупністю; самотній, одинокий, одинак; тільки цей; той самий, однаковий, тотожний; цілісний, неподільний; єдиний; перший серед названих; якийсь; весь час, постійно, безперервно, проте подано тлумачення спільнокореневого слова єдиний – один, без інших; внутрішня єдність, цілісність, неподільність; тісно зближений, згуртований; загальний, спільний для всіх.

До цього твору Мирослав Дочинець, на думку А. Вегеш, називає свої твори промовисто метафористично – «Вічником, Криничарем, Горянином, Світованом, здебільшого ігноруючи традиційне наймення, яке людина отримує при народженні, застосовуючи цей художній прийом автор вияскравлює «надособистісний» характер виголошуваних істин»³³. Оскільки ці герої – не носії «характеру», а «ідеологи», речники важливих екзистенційних тез, про що він неодноразово стверджує в інтерв'ю.

Так само символічною є і назва ЄДИН. У передмові до збірки Мирослав Дочинець зауважує, «що ти є саме такий. Єдин у своїй особності, винятковості, неповторності», а книжка – «це – розсипи животворних зернят, у кожному з яких живе насінина, дерево і плід самоспізнання».

Отже, авторське новоутворення ЄДИН, характерне для ідіостилю Мирослава Дочинця (Вічник, Криничар, Світован), поєднує, на

---

²⁹ Карпенко Ю. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). Літературна ономастика: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29.

³⁰ Там само. С. 36.

³¹ Там само. С. 34.

³² Словарь української мови: в 4 т. Т. 1 / за ред. Б. Грінченка. К., 1907–1909. С. 466.

³³ Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2014. Вип. 2. С. 9.

думку А Вегеш³⁴, «інформаційний зміст (інформаційно-стилістичну функцію) і оціночний момент (емоційно-стилістичну функцію), які разом працюють на ідею, художній задум, виражають сокровенне, мають кілька змістових шарів, що вказують на різні думки і оцінки письменника»³⁵. Причому Ю. Карпенко стверджує, що «видумування назв – особливий талант. Є люди, які добре пишуть, але не вміють давати назви своїм речам. І навпаки»³⁶, його спостереження стосуються й майстерності автора, якого досліджуємо в цій штудії.

Досліджене дає підстави стверджувати, що збірка мініатюр і сповідь серця Мирослава «Єдин» у притчевій формі відкриває нам інший світ, чи інший духовний вимір світу, «граціозно вглиблений» (Василь Стус), інтелектуально наснажений, філософськи полівалентний. Індивідуальні особливості світосприймання та художнього осмислення спричиняють перевагу у творчому доробку автора притчевих форм, якими просякнуті заголовки новел, їхня структура, образна система. У збірці наявні всі ознаки постмодерної притчевості, зокрема параболічність, метафоризація, полісемантичність, двоплановість, ускладненість часопростору, міфологічне світовідчуття, біблійна символіка, моральний експеримент.

2. Наративні стратегії неоміфологічної філософської прози Галини Пагутяк

Ідіостиль Галини Пагутяк (Галина Москалець), на який відчутний вплив східної та західної філософії, зокрема К. Кастанеди, ґрунтується на казкових і барокових мотивах, трансформує власну свідомість авторки, що є інтуїтивно архетипною екзистенцією, як свідомість, що вписана у твір. На думку М.Хопта, через призму екзистенційної рефлексії письменниці створює постмодерну неоміфологічну філософський прозу (збірка «Господар», новели «Потрапити в сад», «Гірчичне зерно», «Записки Білого Пташка»,

---

³⁴ Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Вип. 19. Ужгород: Говерла, 2014. С. 20.

³⁵ Карпенко Ю. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 31.

³⁶ Там само. С. 33.

диалогія «Королівство» та «Книгоноші з Королівства», «Магнат», «Сни Юлії і Германа», «Захід сонця в Урожі», «Зачаровані музиканти», романи «Писар Східних Воріт Притулку», «Писар Західних Воріт Притулку», «Урізька готика», «Біограф Леонтовича», «Слуга з Доброміля»).

Творчість Галини Пагутяк останнім часом активно входить у коло наукових інтересів у дисераційних дослідженнях А. Артюх «Проза Галини Пагутяк : герметичність як домінанта індивідуального стилю» (2009), І. Білої «Метароман Галини Пагутяк: текст і контекст» (2011), О. Вещикової «Наративні стратегії містичного в художньому творі (на матеріалі прози В. Шевчука, Г. Пагутяк і В. Даниленка» (2017), Бокшань Г. «Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк» (2017). У низці досліджень осмислюються певні аспекти її ідіостилю серед інших персоналій, зокрема Н. Герасименко в роботі «Художній діалог автора і персонажа в новітній українській прозі (90-ті рр. ХХ ст.)» аналізує магічний реалізм, О. Карабльова («Художні версії проблеми самотності у сучасній жіночій прозі») – екзистенційні тенденції, О. Поліщук – суб'єктивно-авторські начала, Т.Тешевська-Качак («Художні особливості жіночої прози 80-90-х років ХХ ст.») – експериментальний характер змісту та форми. Дослідники В. Агєєва, Є. Баран, Ю. Винничук Є. Нахлік, Т. Бовсунівська, М. Гірняк, Т. Гундорова, Р. Мовчан, Є. Нахлік, О. Поліщук характеризують доробок авторки як визначне явище постмодерної неоміфологічної прози, а М. Жулинський пише літературознавчі передмови до книжок авторки.

А. Артюх³⁷ спостерігає наближення ідіостилю Галини Пагутяк до поезії герметизму італійських літераторів 1920-1930 рр., французького символізму, особливо С. Маларме, що полягає в містичному осмисленні, символізації дійсності, створенні іншої реальності; Н. Герасименко досліджує магічний реалізм, у якому поєднується реальність і містика; В. Агєєва, Т. Гундрова через фантастично-казкові перетворення наголошують на фентезійному жанровому співвідношенні текстів; Г. Бокшань³⁸ аналізує специфіку

---

³⁷ Артюх А. Герметичність як засіб світобудови у прозі Галини Пагутяк. Множинність часопросторових моделей. *Slavistika v modernim svete* : Konferencija mladih slavistů III. Praha, 2008. С. 117-124.

³⁸ Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bokshan_Halyna/Neomifolohizm_u_khudozhnii_prozi_Halyna_Pahutiak/.

візуалізації міфомислення письменниці, яка співвідноситься із сприйманням А. Мердока, Дж. Фаулза, Р. Бредбері.

Для неоміфологізму ХХ – ХХІ ст., за Я. Погребною, притаманно апелювання «до загальних схем міфологічного мислення, до комплексу міфів, що утворюють сферу колективного позасвідомого, передбачаючи співвіднесеність нового тексту з архетипом, часто не інтерпретуючи певний архаїчний міф як такий»³⁹.

Г. Бокшань виокремлює такі засадничі принципи неоміфологізму Галини Пагутяк, яка «реанімує готичну манеру письма» (за Г. Жуковською) у постмодерну добу української літератури: «1) транспонування міфологічних образно-мотивних комплексів у художній часопростір; 2) побудова сюжету антропоцентричного неоміфу як етапів біографії міфологічного героя (індивідуації)»⁴⁰. Так, неоміф про *Притулок* є протиставленням символів утопічного «вічного блаженства», прийом створення діалогії «Королівство» і «Книгоноші з Королівства» поєднує готичне й комічне в пародійній демонології, архетип культурного героя репрезентує роман «Слуга з Доброміля», сюжетотвірну функцію в «Магнаті» здійснюють міфологічні образи дому, дороги, мотиви мандрів і самопізнання. У такий спосіб «художній світообраз створюється поєднанням міфологічного і культурно-історичного, духовно-автобіографічного й філософсько-міфологічного, утопічного й антиутопічного дискурсів»⁴¹. Реалізуються виявлені принципи в жанровому розмаїтті серед «прозових імпрровізацій» письменниці чільне місце посідають фентезі, філософсько-фантастична повість, повість-містерія «маленький роман» і навіть експериментальний екзотичний жанр (дзуйхіцу).

М. Жулинський⁴² у передмові до збірки «Діти», аналізуючи «прозові імпрровізації» Галини Пагутяк, звертає увагу на «надзвичайну атмосферу художнього світу», Н. Зборовська⁴³ підкреслює сюрреалістичність творчої манери письменниці, яка

---

³⁹ Погребна Я. Аспекти сучасної міфопоетики. URL: <http://www.niv.ru/doc/pogrebna-ya-aspekty-ifopoetiki/index.htm>.

⁴⁰ Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bokshan_Halyna/Neomifolohizm_u_khudozhnii_prozi_Halyny_Pahutiak/.

⁴¹ Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bokshan_Halyna/Neomifolohizm_u_khudozhnii_prozi_Halyny_Pahutiak/.

⁴² Пагутяк Г. *Діти. Діти : повісті і роман*. Київ : Рад. письменник, 1982. С. 13.

⁴³ Зборовська Н. Психологічний аналіз і літературознавство: Посібник. К., 2003. С. 97.

«разом із своїми героями тікає у якийсь чудернацький, вигаданий світ сюрреалістичних видінь, марень, снів», Є. Баран⁴⁴ усвідомлює її твори як сакральний текст, якому ніхто не вірить.

Усі дослідники, зокрема А. Артюх, Г. Бокшань, О. Вещикова, Тебешевська-Качак, погоджуються з тим, що філософічність є провідною рисою неоміфологічного ідіостилю Галини Пагутяк.

На думку А. Артюх⁴⁵, творчість письменниці має глибоке підґрунтя у філософських сентенціях Григорія Сковороди, особливо в теорії самопізнання, причому для неї також характерний «екзистенційний струмінь», який полягає в осмисленні проблем сенсу людського буття, взаємодії індивіда й суспільства. Герметичність Галини Пагутяк, за А. Артюх, «упорядковує художню структуру творів відповідно до авторського світогляду, філософських поглядів, громадянської позиції»⁴⁶. Ідеться також про герметичність часопростору, який репродукується через «змалювання застиглості часу та замкненості простору»⁴⁷.

Образи персонажів, яким А. Артюх влучно дає назву «сковородинівська людина» як виразник ідеї «сродної праці», які осмислені через теорію самопізнання, – це Михайло Басараб із повісті «Гірчичне зерно», писарі Антон і Яків із діалогії про Притулок, головний герой роману «Слуга з Добромиля», біограф-бібліотекар із роману «Біограф Леонтовича»), Северин із «Магната».

Трансформуючи ідеї Григорія Сковороди, Галина Пагутяк художньо подає моделі пізнання людиною себе. Романи «Писар Східних Воріт Притулку» та «Писар Західних Воріт Притулку» репрезентують початок цього шляху, роман «Біограф Леонтовича» і повість «Гірчичне зерно» – завершальний етап, а роман «Слуга з Добромиля» – усю модель від народження до підсумку. Варто зауважити, що український філософ до ідеї «сродної праці» додає ідею «нерівної рівності», які втілені в головному героєві «Слуги з Добромиля» в самопізнанні без зазіхання на чуже.

---

⁴⁴ Баран Є. Зоїлові трени: літературно-критичні тексти. Л., 1998. С. 98-100.

⁴⁵ Артюх А. Герметичність як засіб світобудови у прозі Галини Пагутяк. Множинність часопросторових моделей. *Slavistika v modernum svete* : Konference mladšch slavistů III. Praha, 2008. С. 117-124.

⁴⁶ Артюх А. Герметичність як засіб світобудови у прозі Галини Пагутяк. Множинність часопросторових моделей. *Slavistika v modernum svete* : Konference mladšch slavistů III. Praha, 2008. С. 120.

⁴⁷ Там само. С. 122.

У «Магнаті» філософськи осмислюється образ *дороги*, що є символом життєвого вибору та пошуків справжнього «Я». Через хибність обрання «сродної праці» («<...> стелилася мені одна дорога, але вітцівська рука направила мене на іншу»⁴⁸) Северина авторка підводить до більш широкого узагальнення: вона стає, за Г. Бокшань, «символом помилкового ціннісного вибору людства: «<...> сей світ зблудив зі своєї дороги, чорне називає білим, а біле чорним, з добра насміхається, а зло милує»⁴⁹. Сковородинівські ідеї яскраво переосмислює світобудова *Притулку*, у якому, проходячи від Східних Воріт до Західних, подорожній пізнає необхідні для життя істини, але передусім себе. У самому *Притулку* кожен знаходить споріднену справу, про яку ще філософ Епікур зауважує: «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне важке зробила не важким, а важке – не потрібним», а Григорій Сковорода актуалізує в байці «Бджола та Шершень». Тільки в гармонії зі світом людина може зростати духовно. До того ж, події відбуваються в *простір помежів'я* (біля Воріт), що символізує процес самопізнання, а мандри між ними (алюзія на життєвий шлях Г. Сковороди) уособлюють його етапність і кінцеве досягнення гармонії між духовним і фізичним існуванням.

О. Вещикова зауважує, що нараторами для творів обрано «прецедентні тексти, закорінені у свідомість реципієнта як культурні коди, – широковідомі міфи, тексти Біблії, твори Данте, В. Шекспіра, Г. Сковороди, М. Гоголя, М. Булгакова, Г. Квітки-Основ'яненка, що посилює ефект від навіювання читачеві містичного настрою внаслідок упізнаності»⁵⁰.

Інтерпретація біблійних культурних кодів є домінантною у філософському осмисленні проблем буття в творчому доробку Галини Пагутяк. «Перше творче видіння» (за визначенням авторки)⁵¹), повість «Діти» переосмислює в неоміфологічному ключі християнський космогонічний міф про безіменних хлопчика та дівчинку, а потім, посиляючись на претекст: «Хлопця я назвала Адамом – дівчину Євою. З них почалася історія»⁵².

---

⁴⁸ Пагутяк Г. Магнат: роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2014. С.88.

⁴⁹ Там само. С. 230.

⁵⁰ Вещикова О. Типологія літературного пролепсису в контексті наратологічних концепцій часу. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал*. Серія: Гуманітарні науки. 2014. № 4 (39). С. 21–24.

⁵¹ Пагутяк Г. Діти. *Діти: повісті і роман*. Київ: Рад. письменник, 1982. С. 13–60.

⁵² Там само. С. 22.

Алюзія на священну Книгу присутня в новелі «Одного разу Вавилонська вежа...» й есе «Вежа, яку будують згори», які представляють філософську ідею про те, що пересічна людина не зрозуміє гармонію Всесвіту, поки не усвідомить опозицію «верх-низ», і тому не побудує вежу й не досягне неба. Новела «Хам, син Ноя» філософські репрезентує: «У когось народився син. У когось поховали товариша сьогодні пополудні»⁵³.

У параболічній повісті «Записки Білого Пташка», яка також переосмислює біблійну притчу про Вавилонську вежу, за Т. Тебешевською-Качак⁵⁴, створено новітню міфологему сучасного Вавилону суспільства ХХ століття. О. Поліщук інтерпретує образ Вежі як «своєрідний гегемон зла», антисвіт, що породжує марнославство, зраду, страх, незадоволення життям і рабську покору»⁵⁵. Через потік свідомості як манеру письма Галини Пагутяк, що «рухається в напрямку до себе»⁵⁶ (О. Поліщук), подається образ Білого Пташка, який символізує радість, спокій, полегшення, оберігає людей від зла, але не може повністю зруйнувати антисвіт.

«Маленький роман» «Філософський камінь» продовжує філософсько-біблійні шукання Галини Пагутяк. Опозиція «духовне-матеріальне» передається через протиставлення філософського каменя духовному, який «перетворював весь світ на речі» перетворював весь світ на речі»⁵⁷ і робив людей служниками мамони, поглиблюючи духовну кризу сучасної цивілізації. Мотив мандрів і образ подорожнього поглиблює інтерпретацію пошуків справжніх сенсів життя, бо «дорога, простір робили все дріб'язковим і неважливим»⁵⁸. Загибель зайця під колесами машини символізує винищення природи за допомогою технологій.

Параболічне «Гірчичне зерно» пов'язане з біблійною притчею та однойменним оповіданням І. Франка. У творі філігранно переплітаються філософські ідеї свободи людини А. Шопенгауера, Ж.-П. Сартра і кордоцентризм Г. Сковороди та П. Юркевича. На

---

⁵³ Пагутяк Г. Кров і піт вигаданого світу : новели та оповідання. *Потонулі в снігах : новели, оповідання та есеї*. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. С. 13–86.

⁵⁴ Тебешевська-Качак Т. Особливості художньої прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і Час*. 2003. № 9. С. 51–58.

⁵⁵ Поліщук О. У пошуках незайманого світу. *Слово і Час*. 2002. № 7. С. 65.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Пагутяк Г. Філософський камінь. *Діти : повісті і роман*. Київ : Рад. письменник, 1982. С. 248.

⁵⁸ Там само. С. 298.

думку Т. Тебешевської-Качак, центральною стає ідея віри людини в себе («Уже тепер шукаємо Бога в собі, бо у небі зневірилися»), а також відчуття абсурдності існування»⁵⁹. Крім осмислення фольклорно-неоміфологічної легенди про знищення Біди, символічного образу гірчиного зерна, утопічного символічного концепту міста Уріж («Уріж – то було єдине місце в усьому світі, де правда торжествувала над кривдою, а ласка над жорстокістю <...>. Коріння кожної людини востає у таке місце, але іноді треба прожити кількасот років, щоби віднайти свій Уріж – урізаний долею клаптик⁶⁰ землі, який минають війни, хвороби, смерть»⁶¹), у повісті змальовано образ *перлини*. Головний герой Зоріан Доленго-Ходаковський (1784–1825) (прототип – польський і український фольклорист, етнограф і археолог Адам Чарноцький) самоідентифікується: «Я – ловець, але не ловлю звірини і душі чиеїсь не ловлю. Моє діло маленьке – ловити слова на папір»⁶².

На думку М. Гірняк, міфопоетична проза Галини Пагутяк, що тяжіє до містики та фантастики, містить «глибокі символи та інтелектуальні рефлексії про місце людини у світі та сенс її існування»⁶³, які потребують розкодування, зокрема образ *Притулку* із диалогії «Писар Східних Воріт Притулку» і «Писар Західних Воріт Притулку», що є, за Т. Тебешевською-Качак, «суцільним метатекстом, сплавом притч, переказів, снів, історій окремих прибульців, літературних і біблійних ремінісценцій і навіть фрагмента театрального дійства»⁶⁴.

Інтерпретувати ідею *Притулку*, на думку Г. Бокшань, допомагає фінальна фраза однієї книжки Бібліотеки «Притулок – це я», яка суголосна біблійному «царство Боже всередині вас» і сквородинівському шляху самопізнання – «пізнай самого себе»

---

⁵⁹ Тебешевська-Качак Т. Особливості художньої прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і Час*. 2003. №9. С.51-58.

⁶⁰ Пагутяк Г. Гірчице зерно : повість. *Гірчице зерно : повісті*. Київ : Радянський письменник, 1990. С. 29.

⁶¹ Там само. С. 114.

⁶² Гірняк М. Від притулку до дому: специфіка часопросторових координат у диалогії Галини Пагутяк «Писар Східних воріт притулку» і «Писар Західних Воріт притулку». *Сучасні літературознавчі студії*. Феномен дому в літературознавчій перспективі. № 13. 2016. С. 138-152.

⁶³ Тебешевська-Качак Т. Особливості художньої прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і Час*. 2003. № 9. С. 51-58.

⁶⁴ Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. *Писар Східних Воріт Притулку; Писар Західних Воріт Притулку : романи*. Львів : ЛА «Піраміда», 2001. С. 120.

і «шукай себе всередині себе». Галина Пагутяк, образно підсумовуючи екзистенційні пошуки людини, доходить висновку, що «все сховане в ній самій, що вона стає Притулком, цією скринькою, де зібрані всі скарби минулого, майбутнього і теперішнього»⁶⁵.

Г. Бокшань, посилаючись на зауваження Р. Бредбері «про функціональність просторової моделі «острова», що допомагає створювати паралельні реальності, притаманні неоміфологічній літературі»⁶⁶, виявляє аналогії в романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Єдиноріг» А. Мердок, в антиутопіях «Господар» і «Марсіанські хроніки» Р. Бредбері, у повістях «Спалене листя» та «Вежа з чорного дерева» Дж. Фаулза, у творах «Втеча звірів, або Новий бестіарій» і «Каспар Гаузер, або Лінощі серця» Я. Вассермана. Так, у неоміфологічній казці «Лялечка і Мацько», у якій хлопчик Лялечка вигадує друга-лиса, що має спорідненість із «Фарбованим Лисом» Івана Франка та «Маленьким принцем» А. де Сент-Екзюпері, на думку Т. Тебешевської-Качак, отожднюються уявний і реальні світи.

До наративних стратегій письма Галини Пагутяк, які є ознаками, притаманними філософській прозі, належать пролепис і способи створення заголовкових комплексів творів.

Заголовки філософських імпровізацій Галини Пагутяк створюються різними способами: алюзією до біблійних образів, притч; збігом із однойменними творами інших авторів, зокрема Івана Франка; застосуванням пролептичного символу *сон*. Так, новела «Хам, син Ноя, того, хто врятував невинні істоти від потопу» і «Повість про Марію та Магдалену» використовують номени біблійних і євангельських образів і інтерпретують мотиви людського буття та його цінності, заголовок «Гірчичне зерно» пов'язує з євангельську притчами від Матвія та оповіданням Івана Франка, назви «Книга снів і пробуджень», «Сни Юлії і Германа», «Сон про час смерті» вказують на використання пролепису як наративної стратегії сюжету.

Низка дослідників, зокрема О. Вещикова, Т. Босунівська, Ю. Винничук, Т. Гребенюк, Г. Максименко, звертають увагу на те,

---

⁶⁵ Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bokshan_Halyna/Neomifolohizm_u_khudozhnii_prozi_Halyny_Pahutiak/.

⁶⁶ Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bokshan_Halyna/Neomifolohizm_u_khudozhnii_prozi_Halyny_Pahutiak/.

що пролепис, тобто наративний прийом, який полягає у випереджальній розповіді про якусь пізнішу подію, у містичній прозі є провідним художнім засобом, який реалізується через сновидіння й видіння. Першим у науковий обіг цей термін уводить Ж. Жанет; М. Каррі⁶⁷ в розробці «About Time. Narrative, Fiction and the Philosophy of Time» (2007) подає класифікацію пролепису, однією з ознак якого є передбачення (флешфорвард) майбутніх подій; Хосе Ортега-і-Гасетом стверджує, що будь-який романіст є «дивовижним сновидою», що відкриває свої сни для читачів: О. Ткачук у «Наратологічному словнику» порівнює пролепис із кадром із майбутнього, визначаючи його як «анакронію, що заходить уперед, у майбутнє стосовно «теперішнього моменту»⁶⁸; Т. Бовсунівська зауважує, що «в сучасній постмодерній практиці письма видіння й сон, фактично, складають єдину наративну схему»⁶⁹.

Літературознавці О. Вещикова, О. Галаєва, М. Гірняк, О. Романенко, М. Сур'як, Т. Тебешевська-Качак стверджують, що в прозі Галини Пагутяк («Гірчичне зерно», «Книга снів і пробуджень», «Сни Юлії і Германа»), яка використовує наративну стратегію пролепису із оніричною (сновидіння) філософською образністю, онейроптою (комплекс художніх засобів, пов'язаний із зображенням сновидіння) є своєрідним композиційним стрижнем. Проте найкраще про художню рецепцію явища пише Ю. Винничук: «Твори Галини Пагутяк скидаються на сни, які авторка навіює читачеві, сни, які кожен може тлумачити по-своєму, вилузуючи з них таємницю»⁷⁰.

Усі типи пролепису, зокрема сни-передчуття, видіння, прикмети, ворожіння, Галина Пагутяк використовує в романі «Магнат» через образ Никловського, який бачить видіння. У повісті «Гірчичне зерно» Михайло Басараб передчуває свою долю та долю свого сина: «Мав тяжкий сон: у гарячці його голова звисла з ліжка. Басараб ніби лежав над прірвою, і, хоч йому було вигідно, зісподу тягло холодом і смертельним страхом: як не сам, то рано чи пізно чіпкі руки зіпхнуть його у прірву. Він довго мордувався, перш ніж прокинутися.

---

⁶⁷ Currie M. *About Time. Narrative, Fiction and the Philosophy of Time*. Edinburgh: University Press Ltd, 2007. 165 p.

⁶⁸ Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.

⁶⁹ Бовсунівська Т. Достовірність онірокритики та її постмодерні стратегії. *Сучасні літературознавчі студії*. Випуск І. Онірична парадигма світової літератури. Збірник наукових праць. Гол. ред. В. І. Фесенко. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2004. С. 459.

⁷⁰ Винничук Ю. Королева снів // Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. Львів: ЛА «Піраміда». 2003. С. 5.

<...> Подібний сон снився йому часто»⁷¹. Сновидіння, що пророкує долю цілого міста Кенісберга, наявне в романі «Сни Юлії і Германа».

Нестандартна за композицією та способом художнього вираження повість «Книга снів і пробуджень», яка складається із фрагментів, «уламків твору», декількох сюжетів «Книги ночі» – «Те, що трапилося з кимось іншим», «Те, що трапилося не зі мною», «Те, що трапилося з нами», «Те, що трапилося з нами всіма» – і побудована мозаїчно за правилами кінематографії. Розповідаючи історії від першої особи (героїні), авторка створює філософські роздуми й медитації про самотність людини у світі, пошуки Бога, відчуження від суспільства, створення іншого світу й втечу в нього.

Через свої ірреальні сновидіння Галина Пагутяк, за влучною характеристикою Ю. Винничука, стає справжньою «королевою снів»⁷¹.

Отже, екзистенційна, містична, неоготична, неоміфологічна філософська проза Галини Пагутяк постмодерної доби художньо переосмислює проблеми буття, філософії життя та смерті, інколи зображуючи межовий стан героїв. «Магічне плетиво її слів чарує й спокушає станом глибокої медитації, де можна знайти або вихід із зачарованого кола проблем, або... Прозу Галини Пагутяк справді важко читати, але коли вже вчитаєш – не відірвешся, смакуючи кожну сторінку, як добре вистояне червоне вино»⁷². Філософічність виявляється в трансформації ідей Григорія Сковороди, авторській міфологічній інтерпретації екзистенційних проблем. Удосконалюючи власні нарративні стратегії письма, серед яких герметизм, пролепсис, використання онейротопів, параболічність і притчевість, засоби створення заголовкових комплексів, письменниця створює свій неповторний неоміфологічний філософський ідіостиль.

3. Філософська рецепція «маленьких романів» Галини Тарасюк

Галина Тарасюк, яку називають «головою українського прозового матріархату»⁷³, розробляє жанр створеного нею «маленького роману» і є авангардом сучасної постмодерної української прози, на яку переходить на початку 90-х років. На сьогодні письменниця –

---

⁷¹ Винничук Ю. Королева снів // Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. Львів: ЛА «Піраміда». 2003. С. 5.

⁷² Див. за: Тебешевська-Качак Т. Особливості художньої прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і Час*. 2003. № 9. С. 58.

⁷³ Баран Є. Галина Тарасюк. *Україна молода*. 2009. 7 листоп. С. 9.

член Національної Спілки письменників України, Національної спілки журналістів України, Асоціації українських письменників, лауреат багатьох міжнародних літературних премій, зокрема ім. Г. Сковороди, ім. Олеса Гончара, ім. В. Сосюри, ім. С. Воробкевича, кавалер Ордена княгині Ольги, заслужений працівник культури України. Із її доробком знайомі читачі Італії, Австрії, Румунії, Латвії, Естонії, Туркменії, Польщі, Словаччини, Молдови. Серед її книг – «Дама останнього лицаря», «Між пеклом і раєм», «Жіночі романи», «Янгол з України», «Храм на болоті», «Мій третій і останній шлюб», «Новели», «Короткий танець на Віденському балу», «Ковчег для метеликів», «Цінь Хуань Гонь», «Гаспид і Маргарита» тощо. Письменниця творить яскраву філософську феміністичну прозу, доводячи, що «міра таланту, як і велич душі від статі не залежить»⁷⁴ (Г. Тарасюк). За це її творчість, обернену до «драматичного буття рідного народу в історичному «тепер» Л. Пастушенко називає «трепанациєю сучасності»⁷⁵, бо завжди безпосередня учасниця й аналітик подій, як сама образно пише, «ніколи поміж люди не з'являлася «кінно», а тільки «пішо».

У новелах Г. Тарасюк, творчо акумулює художньо-естетичні традиції В. Винниченка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаніка.

Літературознавчим аналізом творчості Галини Пагутяк у дисертаційних дослідженнях займаються А. Галич (Художні пошуки в українській постмодерній прозі: асоціонічний вимір), Л. Мірошніченко (Художня трансформація євангельських міфів у романах Г. Тарасюк), О. Федосій (Жанрові моделі сучасної української малої прози (Людмила Тарнашинська, Галина Тарасюк, Володимир Даниленко, Олександр Жовна), низка науковців присвячує статті окремим аспектам художнього дискурсу письменниці О. Вертипорох, О. Галич, Н. Зборовська, Т. Качак-Тебешевська, Ю. Ковалів, Є. Кононенко, Г. Насмінчук, Г. Паламарчук, Л. Пастушенко, В. Соболев, О. Ставнича, Н. Черненко. Дослідники зазначають, що більшість відгуків або зауваг подається у періодиці у вигляді рецензій та інтерв'ю в газетах «Літературна Україна», «Вечірній Київ», «День», «Доба», «Буковина»,

---

⁷⁴ Тарасюк Г. Достукатись до собору кожної душі... *Трепанация*: Літературознавчі праці рецензії, відгуки. Роздуми. Інтерв'ю. Бровари. 2006. С. 243–252.

⁷⁵ Пастушенко Л. Трепанация сучасності (або критичний модернізм Галини Тарасюк – української письменниці). *Літературна Україна*. 2004. 4 листопада. С. 6.

«Буковинське віче» й журналах «Дзвін», «Дніпро», «Березіль», «Слово і час» низкою авторів (А. Галич, Н. Зборовська, В. Китайгородська, О. Логвиненко, І. Любовик, Г. Насмінчук, М. Якубовська), однак вони швидше є оригінальними літературно-критичними есе, ніж ґрунтовними літературознавчими студіями.

Прозі Галини Тарасюк притаманна глибинна філософічність, іронічність, загальнолюдські й національні мотиви, у центрі художнього осмислення – коливання людської душі, яка шукає себе в мікро- і макросвіті, людина як образ і подоба Бога. Сама авторка називає свої твори «маленькими романами», зокрема роман-сповідь «Грішні, чесніші за херувімів», у якому життя українців передано через філософську рецепцію письменниці-оповідачки – учасниці й аналітика життя України на межі тисячоліть, або «Любов і гріх Марії Магдалени», у якому євангельська історія усвідомлюється через сучасний контекст, набуваючи універсального філософського значення.

Галина Тарасюк так іронічно пише про себе: «...займаюся дурницями – шукаю сенсу людського буття на конкретних прикладах існування своїх сучасників»⁷⁶, у такий спосіб ставлячи на перший план філософську складову своєї творчості.

Реінтерпретуючи біблійний інтертекст, Г. Тарасюк створює метажанр «літературного євангелія» як форму «реконструкції» християнського міфу в текстуальному просторі своїх текстів, у якому трансформуються давньохристиянські образи та сюжети, які, за Ю. Клим'юком, визначаються як філософсько-притчевий семантичний стрижень⁷⁷.

Г. Тарасюк, метою творчості якої є провокування думки, свої ідеї втілює у форму сконденсованого «маленького роману», у якому через притчі забезпечується, за О. Ставничою, їхнє «інтенсивне проживання-усвідомлення», оскільки її імпульс – «орієнтація на активізовану позицію реципієнта»⁷⁸. Притча в письменниці – жанрова одиниця, жанр-вставка або жанр-супутник, тобто це поліваріантний або «сателітний», або «внутрішньоструктурний складник філософського роману», що в усіх текстах є ознакою

---

⁷⁶ Тарасюк Г. Трепанация: Літературознавчі праці, рецензії, відгуки, інтерв'ю. Бровари: Вид-во ПП «МН ТРК "Відродження"», 2006. С. 105.

⁷⁷ Клим'юк І. Притчевість як спосіб художнього зображення дійсності. *Питання літературознавства*. 1996. Вип. 3. С. 137.

⁷⁸ Ставничка О. Епістемологічний аспект романів-притч Г. Тарасюк. URL: <https://sworld.education/simpoz4/106.pdf>.

філософічності тексту. О. Ставнична виокремлює такі ознаки притчі у прозаїчному доробку Г. Тарасюк: «1) композиційні ознаки: виразна двоплановість – алегоричний або символічний план і його проєкція на певні життєві реалії; імпліцитна двокомпонентність; міфологемність сюжету; узагальненість образів, що дає можливість їх традиціоналізувати і використовувати в інших творах, піддаючи інтерпретації та переосмисленню»⁷⁹. Варто зауважити, що, на думку дослідниці, через те, що в притчах письменниці філософічність виявляється через відсутність повчання й дидактизму за допомогою вмотиваності вчинків, внутрішнього діалогу, заміни повчальних висловів художніми фігурами, уведенням загальнолюдського контексту, міфологічного часу й простору. Тому романи Г. Тарасюк про «чесну життєву стежку між пеклом і раєм» є «алегоричними соціально-філософськими притчами-параболами морально-етичного змісту із світським сюжетним планом»⁸⁰.

У романі-притчі (за визначенням авторки – романі-провокації) «Храм на болоті» спостерігається ефект «подвоєної притчі» із двокомпонентним сюжетом (подія-алегорія й пояснення-розв'язка ідеї), який містить ще три притчеві оповіді: про «житіє грішного енергетика» (підрозділ «Притча про повержену гординю»), про «стронцієвого хлопчика» («Казка про...»), про Козаче болото та побудову на ньому Храму («Легенда»), у такий спосіб «великі істини» компонуються «через нанизування малих»; до того ж використовуються засоби пролепсису – видіння, пророчі сни.

У річищі християнського міфу, за Л. Мірошніченко, у романі-притчі усвідомлюється цей світ, «де мешкають людські істоти постає як арена змагань Світлих і Темних сил, місце, де точиться битва Добра зі Злом; Бог і Диявол ведуть неупинну боротьбу за душу Людини, намагаючись прихилити її кожен на свій бік»⁸¹. Символом межового стану є прадавній образ *болота* як уособлення зла, деградації землі. Із Одкровення Іоанна Богослова переосмислюється пророцтво про зорю *Полин*, яка асоціюється із Чорнобильською катастрофою, – місцем вирішальної боротьби Добра та Зла. Образ *Понтія Пілата* суголосний із мотивами поеми Івана Драча «Чорнобильська мадонна», який не бажає нести відповідальність за скоєне.

---

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Мірошніченко Л. Художня трансформаціяєвангельських міфів у романах Г. Тарасюк: монографія. Кіровоград: Вид-во ПП “Поліум”, 2012. С. 114.

Роман-гіпотезу «Між пеклом і раєм» Г. Тарасюк репрезентує як «цілком вірогідну версію драматичної людської долі, що досліджується не від лукавого, не від пустопорожніх припущень, а через глибинне осягання духовних страждань, прозрінь, зцілюючих катарсисів і вимріяної гармонії буття»⁸². Філософські роздуми Мирона Волинця про сенс життя за допомогою засобів художності й абстрагування допомагають осягати сенс буття. Через стилізацію під біблійні тексти – житія, пророцтва, молитви – «вір сприймається і як політичний роман, і як детектив з історичними елементами, і як сучасна притча про місію земну кожного з нас, і як театр абсурду до того ж одного актора, і як сповідь пророка без вітчизни... А головне, він примушує замислитися над сенсом життя і над сьогоднішнім»⁸³. Л. Мірошніченко відзначає такі прийоми притчевості в романі-гіпотезі «Між пеклом і раєм», як «смісловий темпоральний паралелізм, біблійну ремінісцентність, дублювання структури притчі в реалістичному плані сюжету, наявність образів-ідей та образів-алегорій»⁸⁴.

«Маленький притчевий роман» Г. Тарасюк «Любов і гріх Марії Магдалини» має, на думку О. Ставничої, «ускладнений філософський наратив, у якому синтезовано елементи різних жанрів: фабульні бібліотеми й цитати з Нового Завіту, драматургічні епізоди, реалістичну повість, авторські притчі, щільно вплетені в подієву й смислову канву»⁸⁵, що притаманно соціально-філософському роману-притчі. Це неканонічне Євангеліє, апокриф, агіографічне письмо із персонажами Марія Магдалина, Іуда Іскаріот, Ліліт, автором якого є Марія Бокань, дружина художника, яка, переосмислюючи своє життя, розуміє марність свого існування. Л. Мірошніченко звертає увагу на метатекстуальний зв'язок тексту із заголовком-алюзією на євангельський міф, який інтегрується в роман, щоб той набув філософського узагальнення й притчевості.

Притчі-вставки спираються на першоджерело – канонічне Євангеліє від Матвія: Таємна вечеря (остання перед виставкою вечірка в майстерні Мольфара), сон учнів, сад Гетсиманський із

---

⁸² Тарасюк Г. Трепанация: Літературознавчі праці, рецензії, відгуки, інтерв'ю. Бровари: Вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2006. С. 134.

⁸³ Там само. С. 170.

⁸⁴ Мірошніченко Л. Художня трансформаціяєвангельських міфів у романах Г. Тарасюк: монографія. Кіровоград: Вид-во ПП «Поліум», 2012. С. 122.

⁸⁵ Ставнича О. Епістемологічний аспект романів-притч Г. Тарасюк. URL: <https://sworld.education/simpoz4/106.pdf>.

зрадою Іуди (передчуття Марії перед виставкою, її поява в залі під час «мистецької дискусії»), зречення апостола Петра (відступництво Мотрина) тощо. Варто зауважити, що сюжетна канва, у свою чергу, впливає на євангельську притчу, перекодовуючи її. Перед читачем розгортається постійний філософський пошук, який завершується лаконічними концептуальними висловами-повчаннями, представленими, за О. Ставничою, такими способами: *підсумок-афоризм* із сенсом притчі-вставки («Жаль, що живих пророків ніхто не чує»⁸⁶; *розгорнутий афоризм з поступовим прироцненням змісту* («Життя має здатність не закінчуватися тоді, коли того дуже хочеш. Кінець настає тоді, коли найменше його ждеш. Так життя мстить за нашу невдячність, за дрімуче, варварське невміння прожити його по-людськи»⁸⁷); афоризм-питання («Але зрада... хіба це шлях до порятунку?»⁸⁸).

Поглиблюють філософічність і віршовані вставки із експресивною й змістовною афористичною образністю, серед яких є алюзії й ремінісценції на послання Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...» і «Заповіт» («Хто ми такі? Якого батька діти? // Яка на світ нас мати привела? // І по яких живемо заповітах // в безверхій хаті, без кола й двора?»⁸⁹).

Поліфонічний роман-провокація Г. Тарасюк, який має два заголовка: перший – «Смерть – сестра самотності» (1992) і після переробки другий – «Сестра моєї самотності» (2008), стає «Книгою року – 2009» і здобуває премію ім. І. Нечуя-Левицького, порушує, за Л. Пастушенком, проблеми жінки-літераторки із «фатальним самоїдством справжнього митця» й посередності із фальшивою славою⁹⁰.

У Олександрі Рибенко-Ясінської сформована цинічна життєва філософія із тринадцятьма заповідями – «Маленькі секрети великої жінки», для неї не існує моральних цінностей, заборон і перешкод. Життє героїні у формі монологу-сповіді, яку дослідниця

---

⁸⁶ Тарасюк Г. Любов і гріх Марії Магдалини: Вибране. Поезія. Проза. Чернівці: Облдрук, 1995. С. 164.

⁸⁷ Тарасюк Г. Любов і гріх Марії Магдалини: Вибране. Поезія. Проза. Чернівці: Облдрук, 1995. С. 162.

⁸⁸ Там само. С. 169.

⁸⁹ Там само. С. 166.

⁹⁰ Пастушенко Л. Трепанія сучасності (або критичний модернізм Галини Тарасюк – української письменниці). *Літературна Україна*. 2004. 4 листопада. С. 6.

О. Вертипорох називає «проходження індивідуальності крізь себе»⁹¹, має дві частини: історію гріха й історію покаяння. У другій частині актуалізовано біблійні тексти Старого Заповіту, книги Буття, Книга пророка Екклесіаста, Книга Йова, Пісня пісень, Книга пророка Екклесіаста, звернення до якої переважає за чисельністю. Саме повернення до біблійних цінностей під час екзистенційного вибору змінює героїню, яка розуміє, що її шлях до *Вершини* не праведний, і треба її досягати іншими способами («У смиренстві й терпінні – спасіння, спасіння, спасіння»⁹²). Тоді ж починає розмірковувати над сенсом життя: «Камо грядеши, жінко? Куди, жінко, несе тебе і яка сила – чиста... нечиста... нестримна течія життя? По що? За чим? Що жене тебе по цьому світу? Чого тобі бракує? Заради чого падаєш? Задля чого встаєш і зводиш муками ДУШУ? Від кого ти, ЖІНКО, – від Бога чи сатани? До кого ти, Жінко, до Бога чи до диявола так постилала, так постилаєш, забувши, згадавши себе? Ти тільки на півдорозі... До чого? До кого? До себе? До істини? Народу? До України?.. Але чому ти все ще на півдорозі, коли закінчується день і життя завершується, чому ти лише на півдорозі? Бо власною смертю вмирає довершений?»⁹³. Пройшовши через *гротескний катарсис*, Олександра очищується, починає розуміти справжні цінності й йти до вершини праведним шляхом.

У віртуально-гротескному романі Г. Тарасюк «Гаспид і Маргарита» *гротескний катарсис* реалізується через дзеркальну гру з філософським романом М. Булгакова «Майстер і Маргарита», проте твір має бурлескний характер: високому стилю філософського прототексту протиставляється гротеск і блюзнірство метатексту. «Криве дзеркало» гротескних абсурдних і алогічних ситуацій, через яке проходять герої роману, допомагають їм відкрити вічні цінності й морально відродитися. Авторкою використовуються прийоми «дзеркального» письма – карикатура, галюцинації, сни, підміни, контраст, особливо «маски», примари, маріонетки, двійники, які є віддзеркаленням фальшивої системи вартостей, виродження людської душі й зникнення життя.

Збірка «Янгол з України» містить новели й маленькі романи «Блудниця Вавілонська» і «Грішні, чесніші за херувимів».

---

⁹¹ Вертипорох О. Авторська рефлексія жіночої екзистенції в романі Галини Тарасюк «Сестра моєї самотності». *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. 2015. Вип. 30. С. 102.

⁹² Тарасюк Г. Сестра моєї самотності. К.: «Освіта України». 2010. С. 166.

⁹³ Тарасюк Г. Сестра моєї самотності. К.: «Освіта України». 2010. С. 166.

Г. Тарасюк пише про катарсис, який охоплює весь український народ, бо янголи добра й світла народжуються саме в нас. У романі-сповіді «Грішні, чесніші за херувімів...» Г. Тарасюк використовує біблійний міф для створення широкої картини «українського життєвого світу» через систему культурних кодів. У творі з філософського погляду авторки, що продовжує довженківські традиції, досліджується родинне Різдво-гніздо, родовід, який допомагає зрозуміти витoki світогляду українців різних верств на зламі тисячоліть.

Роман-провокація, або за визначенням Г. Тарасюк – «сардонічний роман-утопія», «Цінь Хуань Гонь» подає авторське бачення майбутнього України. Заголовок «Повість временних лет» алюзійно нагадує про згубність розбрату в державі. Роман-версія «Зоре моя вечірняя, або «Пророк і Марія» повертає нам справжнього Тараса Шевченка із його проблемами та вадами, звільнюючи від «ідеалогічної експлуатації».

У малій прозі осмислюється проблема збереження моральних цінностей. Так, новела «Вгору стежкою, що веде вниз» (інша назва – «І Бог покинув його...»), побудована у формі внутрішнього монологу, подає усвідомлення героєм свого життя як «стежки, що веде вниз» через нехтування справжніми цінностями людського буття. Трагізм хиткої межі між тимчасовим і вічним (за О. Федосій, двоплощинна часопросторова модель буття⁹⁴) осмислюється в новелі «Ковчег для метеликів», бо *Метелик* – це хвора дитина, яка балансує між реальним (батьки, баба, дікарі) та ірреальним (Ангелик, Бог, летюче дерево). Новели «Бермудській трикутник», «Смерть Марата», «Політ із Серафімою» актуалізують проблему «митець і суспільство» через нарративні технології використання внутрішнього мовлення героїв, потоку свідомості, галюцинаційних візій.

Новітні новели Г. Тарасюк «Пирого для повстанців» про події Помаранчевої революції й «Москалі йдуть!» продовжують традиції Миколи Хвильового («Я (Романтика)», «Мати») і Ю. Яновського («Вершники»), зображуючи людські стосунки на тлі суспільних явищ у кризові часи зламу епох – ідеологічні протистояння в родині, які роблять рідних людей ворогами.

Отже, соціально-філософські притчеві твори Галини Тарасюк, демонструючи концепцію авторефлексивного постмодерного твору,

---

⁹⁴ Федосій О.О. Художня специфіка жіночих образів у новелах Галини Тарасюк. *Наукові записки*. Тернопіль «ТНПУ», 2010. № 30. С. 131-140.

акцентують увагу на поліваріативному пошуку відповідей на «вічні» питання, збереженні моральних цінностей у сучасному світі, художньо досліджують проблему існування людини в «контексті сучасного життя». Притчевість є системою для її прозового доробку, маючи такі ознаки, як біблійність на ґрунті національної міфології, тобто «українізація». Інтерпретація християнського релігійного дискурсу є філософським міркуванням Г. Тарасюк над загальнолюдськими проблемами буття, причому загальнолюдські ідеї осучаснені через національне осмислення. Гротескний катарсис допомагає всебічно висвітлити проблеми апокаліптичності буття, фальшивих цінностей і окреслити шляхи відродження людського в людині.

ВИСНОВКИ

Філософічність прози кінця ХХ – початку ХХІ століття виявляється через постмодерне художнє осмислення філософських проблем буття, схильність персонажів і оповідача до глибоких роздумів, рушієм сюжету стають розвиток і протиборство ідей, що представляє жанр притчі (Мирослав Дочинець, Галина Пагутяк, Галина Тарасюк), неоміфологічний філософський роман (Галина Пагутяк), «маленький» філософський роман (Галина Тарасюк), філософські новели й романи (Галина Пагутяк, Мирослав Дочинець, Галина Тарасюк), а провідним художніми прийомом і лейтмотивом стає діалог із традицією та філософськими, релігійними, етичними концепціями.

Мирослав Дочинець у збірці філософських новел «Єдин» у притчевій формі інтегрує полівалентний світ. Надаючи перевагу притчевості та параболічності, автор їх використовує для створення унікальних заголовкових комплектів, неповторної структури тексту, складної образної системи. У філософська проза М. Дочинця наявні такі ознаки постмодерної притчевості, як метафоризація, полісемантичність, двоплановість, міфологічне світовідчуття, моральний експеримент, біблійна символіка.

Домінантна риса індивідуального стилю Галини Пагутяк – герментичність, яка підпорядковує твір філософським поглядам авторки. Проза письменниці відображує художній світ за допомогою неоміфів, які усвідомлюються як переосмислення біблійних і міфологічних притч і прототекстів. Інтерпретація філософських ідей Григорія Сковороди переплітається із авторською міфологічною. Створюються власні нарративні стратегії письма із використанням

пролепсису, онеротопів, параболічності та причевості, особливості заголовкового комплексу.

Філософський доробок Галини Тарасюк – поліваріативні притчеві постмодерні твори, у яких авторка шукає відповіді на «вічні питання» існування в сучасному світі. Системотворчою є біблійність на ґрунті національної міфології, тобто «українізація». Християнський релігійний дискурс є підґрунтям для філософського міркування над проблемами буття. Серед визначальних рис авторського стилю – притчевість, параболізм, гротескний катарсис, що допомагають накреслити шляхи відродження в людині людського.

АНОТАЦІЯ

Досліджено поняття, особливості та генезу філософської прози початку ХХІ століття в українському дискурсі, з'ясовано, що параболічність, причевість, метафоризація, полісемантичність, двоплановість, ускладненість часопростору, пролепсис міфологічне світовідчуття, біблійна символіка, моральний експеримент є ознакою постмодерної філософської літератури, розглянуто збірку філософських новел Мирослава Дочинця «Єдин», корпус текстів новел, повістей, романів Галини Пагутяк і Галини Тарасюк як зразки філософського твору, проаналізовано характеристики різноманітних моделей створення заголовкового комплексу та використання притчевості, пролепсису й онеротопів у зазначених авторів.

Установлено, що прозові мініатюри Мирослава Дочинця «Єдин» є філософськими новелами з елементами притчевості через наявні в них такі ознаки: параболічна структура; двоплановість або наявність підтексту; ускладнений часопростір; міфологічне амбівалентне світовідчуття, особливістю якого є глибоко релігійний християнський світогляд, поєднаний із язичницькими «вкрапленнями»; моральний експеримент із ситуацією екзистенційного вибору.

З'ясовано, що домінанти індивідуального стилю Галини Пагутяк – герментичність, яка підпорядковує твір філософським поглядам авторки, проза письменниці відображає художній світ за допомогою неоміфів, які усвідомлюються як переосмислення біблійних і міфологічних притч і прототекстів.

Розглянуто філософський доробок Галини Тарасюк як поліваріативні притчеві постмодерні твори, у яких авторка шукає відповіді на «вічні питання» існування в сучасному світі.

Системотворчою є біблійність на ґрунті національної міфології, тобто «українізація». Серед визначальних рис авторського стилю виявлено притчевість, параболізм, гротескний катарсис, що допомагають накреслити шляхи відродження в людині людського.

Розвідка сприяє розумінню того, що творчий доробок Мирослава Дочинця, Галини Пагутяк, Галини Тарасюк у притчевій формі відкриває нам інший світ, чи інший духовний вимір світу, інтелектуально наснажений, філософськи полівалентний, оскільки ідіостиль письменника надає перевагу філософському осмисленню дійсності, яким просякнуті заголовки творів, їхня структура, образна система, наративні стратегії.

Література

1. Currie M. *About Time. Narrative, Fiction and the Philosophy of Time*. Edinburgh: University Press Ltd, 2007. 165 p.
2. Umanska T. The phenomenon of philosophical prose in Ukrainian literature of the beginning of the 21st century. *International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality»* : conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. 452 p.
3. Артюх А. Герметичність як засіб світобудови у прозі Галини Пагутяк. Множинність часопросторових моделей. *Slavistika v modernim svete*: Conference mladých slavistů III. Praha, 2008. С. 117-124.
4. Атаманчук Н., Пасічніченко А. Характерні ознаки філософсько-естетичного звучання та інтелектуальної прози в літературі ХХ століття. URL: [tps://shag.com.ua/zmis-t-atamanchuk-nina-pasichnichenko-anjela.html?page=17](https://shag.com.ua/zmis-t-atamanchuk-nina-pasichnichenko-anjela.html?page=17).
5. Баран Є. Зоїлові трені: літературно-критичні тексти. Л., 1998. С. 98-100.
6. Баран Є. Галина Тарасюк. *Україна молода*. 2009. 7 листоп. С. 9.
7. Бовсунівська Т. Достовірність онірокритуки та її постмодерні стратегії. *Сучасні літературознавчі студії*. Випуск І. Онірична парадигма світової літератури. Збірник наукових праць. Київ: Вид. центр КНЛУ. 2004. С.14–22.
8. Бокшань Г. Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Bokshan_Halyna/Neomifolohizm_u_khudozhnii_prozi_Halyny_Pahutiak/.

9. Бокшань Г. Трагедія Кенігсберга в неоміфологічній інтерпретації Галини Пагутяк (на матеріалі роману «Сни Юлії і Германа»). *Сучасні літературознавчі студії*. 2015. Вип. 12. С. 67–76.

10. Бокшань Г. Філософсько-релігійні мотиви в антиутопіях «Господар» Галини Пагутяк і «Марсіанські хроніки» Рея Бредбері. *Південний архів. Філологічні науки: збірник наукових праць*. Випуск LX. Херсон : ХДУ, 2014. С. 105–109.

11. Васьків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2013. Вип. 1. С. 25–29.

12. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Вип. 19. Ужгород: Говерла, 2014. С. 17 – 21.

13. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2014. Вип. 2. С. 8 – 12.

14. Величко С. Поняття «параболічний роман» як літературознавча проблема. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Філологічні науки (літературознавство). 2018. №1 (21). С. 27 – 32.

15. Веремчук Ю. Притчевість та асоціативність у поезиці п'єси-притчі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. Вип. 30. С. 152 – 155.

16. Вертипорох О. Авторська рефлексія жіночої екзистенції в романі Галини Тарасюк «Сестра моєї самотності». *Вісник Черкаського університету*. Серія : Філологічні науки. 2015. Вип. 30. С. 99-107.

17. Вещикова О. Типологія літературного пролепсису в контексті наратологічних концепцій часу. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал*. Серія: Гуманітарні науки. 2014. № 4 (39). С. 21–24.

18. Винничук Ю. Королева снів // Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. Львів: ЛА «Піраміда». 2003. 176 с.

19. Галич О. Феміністична проза Галини Тарасюк. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2010. С. 145–149.

20. Гірняк М. Від притулку до дому: специфіка часопросторових координат у дилогії Галини Пагутяк «Писар Східних воріт притулку» і «Писар Західних Воріт притулку». *Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі*. № 13. 2016. С. 138 – 152.

21. Дочинець М. Єдин: [прозові мініатюри]. Мукачево: Карпат. вежа, 2019. 252 с.

22. Зборовська Н. Психологія і літературознавство: посібник. К. 2003.

23. Зборовська Н. Реальність суб'єктивності та абсолют тексту. *Слово і час*. 1996. №11-12. С. 34 – 39.

24. Іщенко О. Рецепція творчості Мирослава Дочинця в літературно-критичній думці. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5. Т. 1. С. 141 – 145.

25. Карпенко Ю. Назва твору як об'єкт ономастики (переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика: зб. статей*. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29 – 37.

26. Клим'юк І. Притчевість як спосіб художнього зображення дійсності. *Питання літературознавства*. 1996. Вип. 3. С. 132 – 141.

27. Ковалів Ю. Романні експерименти Галини Тарасюк / Ю. Ковалів. – Тарасюк Галина. *Трепанация* : Літературознавчі праці, рецензії, відгуки. Роздуми, інтерв'ю. – Бровари : Відродження, 2006. – С. 287-294.

28. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія. 2007. 751 с.

29. Мафтин Н. Становлення наративної стратегії української новелістики *Слово і час*. 2003. № 12. С. 42–49.

30. Михед Т. Притча як принцип організації романтичного наративу. *Літературна компаративістика*. Вип.1. К.: ПЦ «Фоліант», 2005. С. 86–97.

31. Мірошніченко Л. Відтворення біблійного інтертексту в романі «Любов і гріх Марії Магдалини». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : збірник наук. праць. Випуск 15. Донецьк. 2010. С. 279 –288.

32. Мірошніченко Л. В. Трансформація євангельських міфів у романі Г. Тарасюк «Грішні, чесніші за херувимів». *Науково-популярний щомісячник «Бористен»*. Дніпропетровськ, 2009. № 7. С. 15.

33. Мірошніченко Л. Художнє втілення євангельських міфів у романі Г.Тарасюк «Любов і гріх Марії Магдалини». *Тайни художнього тексту* : збірник наук. Праць. Випуск 9. Дніпропетровськ: Пороги, 2009. С. 113–116.

34. Мірошніченко Л. Художня трансформація євангельських міфів у романах Г. Тарасюк: монографія. Кіровоград: Вид-во ПП «Поліум», 2012. 180 с.

35. Насмінчук Г. Автобіографічний роман Галини Тарасюк у діалозі з філософією екзистенції. *Слово і час*. 2018. № 10. С. 55–65.

36. Насмінчук Г. Гротескна модель українського життя в романі-антиутопії «Цінь Хуань Гонь» Галини Тарасюк. *Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка*. Сер.: Літературознавство. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 1. С. 461–463.

37. Насмінчук Г. Екзистенційний вимір роману Галини Тарасюк «Між пеклом і раєм». *Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка*. Сер.: Літературознавство. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 1. С.158–161.

38. Насмінчук Г. Міфологізація українського часопростору в експериментальних романах Галини Тарасюк. *Науковий вісник Східноукраїнського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. 2012. № 12. С. 96–101.

39. Насмінчук Г. «Слово, стою у підніжжі твогому...»: Творчість Галини Тарасюк у реаліях українського часопростору. *Дивослово*. 2019. № 6. С. 44–56.

40. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі ХХ століття. К.: Либідь, 1999. 446 с.

41. Пагутяк Г. Гірчичне зерно : повість. Гірчичне зерно : повісті. Київ : Радянський письменник, 1990. С 5–122.

42. Пагутяк Г. Діти. *Діти* : повісті і роман. Київ : Рад. письменник, 1982. С. 13–60.

43. Пагутяк Г. Кров і піт вигаданого світу : новели та оповідання. Потонулі в снігах : новели, оповідання та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. С. 13–86.

44. Пагутяк Г. Магнат: роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2014. 256 с.

45. Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. Писар Східних Воріт Притулку; Писар Західних Воріт Притулку : романи. Львів : ЛА «Піраміда», 2001. 140 + 136 с.

46. Пагутяк Г. Філософський камінь. *Діти* : повісті і роман. Київ : Рад. письменник, 1982. С. 219–319.
47. Пастушенко Л. Трепанация сучасності (або критичний модернізм Галини Тарасюк – української письменниці). *Літературна Україна*. 2004. 4 листопада. С. 6.
48. Пінчук Т. Уманська Т. Притчевість збірки Мирослава Дочинця «ЄДИН» як ознака інтелектуалізації його прози. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71). № 4. Частина 2. С. 267-272.
49. Погребна Я. Аспекти сучасної міфопоетики. URL:<http://www.niv.ru/doc/pogrebnaaya-aspekty-ifopoetiki/index.htm>.
50. Поліщук О. У пошуках незайманого світу. *Слово і Час*. 2002. № 7. С. 65.
51. Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 75-80.
52. Сипа Л. Жанрова природа європейського філософського роману. *Інтернаука*. 2018. № 16 (56). С. 57–63.
53. Словарь української мови: в 4 т. Т. 1. За ред. Б. Грінченка. К., 1907 – 1909. С. 466.
54. Соловей Е. Поезія пізнання: Філософська лірика в сучасній літературі. К: Дніпро, 1991. 271 с.
55. Ставнича О. Епістолологічний аспект романів-притч Г. Тарасюк. URL: <https://sworld.education/simpoz4/106.pdf>
56. Тарасюк Г. Достукатись до собору кожної душі... Трепанация: Літературознавчі праці рецензії, відгуки. Роздуми. Інтерв'ю. Бровари. 2006. С. 243–252.
57. Тарасюк Г. Любов і гріх Марії Магдалини: Вибране. Поезія. Проза. Чернівці: Облдрук, 1995. 384 с.
58. Тарасюк Г. Новели: Проза. Бровари: Видавництво ПП «МН ТРК «Відродження», 2006. 420 с.
59. Тарасюк Г. Сестра моєї самотності. К.: «Освіта України». 2010. 320 с.
60. Тарасюк Г. Трепанация: Літературознавчі праці, рецензії, відгуки, інтерв'ю. Бровари: Вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2006. 320 с.
61. Тарасюк Г. Храм на болоті: новочасна притча. Бровари: Вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2007. 222 с.

62. Тебешевська-Качак Т. Особливості художньої прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект). *Слово і Час*. 2003. № 9. С. 51-58.

63. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.

64. Уманська Т. Особливості заголовкового комплексу збірки притч Мирослава Дочинця «Єдин» як ознака філософічності. *Актуальні проблеми слов'янської філології: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Укладач І. М. Бакаленко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. С.109-112.

65. Федосій О.О. Художня специфіка жіночих образів у новелах Галини Тарасюк. *Наукові записки*. Тернопіль «ТНПУ», 2010. №30. С. 131-140.

66. Франко І. Гірчичне зерно: оповідання. Зібрання творів у 50 т. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 21. С. 319–332.

67. Хопта С. Архетипно-нративні концепти творчості Г. Пагутяк крізь призму екзистенційних модусів буття: філософсько-літературознавчий підхід. *Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології. Studia methodologica*. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. Вип. 24. С. 255-260.

68. Шикиринська О. Філософська проза як художній феномен риторичної епохи. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2014. Вип. 25. С. 246-256.

Information about the author:

Umanska Tamara Oleksandrivna,

Postgraduate Student

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»

3, Kovalia str., Poltava, 36000, Ukraine

ПЕРЕКЛАД І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ ПОШИРЕННЯ РОМАНСЬКИХ МОВ: ІСТОРІЯ, НАПРЯМИ, ПЕРСОНАЛІЇ

Філоненко Н. Г.

ВСТУП

Сьогодні переклад розглядається філологами, культурологами, соціологами, істориками як одна з найдавніших людських діяльностей, що, очевидно, сягає доісторичних часів, однак прямих доказів цього факту науковці наразі не мають. Загальноприйнята історіографічна періодизація перекладацької діяльності людства збігається з періодизацією його культури, що є беззаперечним підтвердженням нерозривного зв'язку культурного обміну та цивілізаційного прогресу з перекладом.

Перший доступний для огляду період спостережень за перекладами сходить до часів Давнього світу. Історики перекладу, наголошують на тому, що, задовго до розквіту перекладів Святого письма і внеску релігійних діячів у розвиток європейських перекладацьких традицій, у часи Античності з 3000 до н.е. у Давньому Єгипті, Давньому Шумері, Месопотамії, Давній Греції перекладачі як усні (у державному управлінні, дипломатії, юриспруденції, науці та торгівлі), так і письмові (у сфері світської прозової і поетичної літератури, релігійних текстів, народної міфології, фольклору, листів і адміністративного спілкування між державами та територіями та т. ін.) були окремими кастами, суспільство в них відчувало високу потребу. Крім того, біблійна легенда про Вавилон є певним свідченням тогочасної популярності перекладацької діяльності. Очевидно, дослідження усного перекладу може спиратися тільки на письмові згадки про такі факти, як от, наприклад, біблійні перекази про роботу перекладачів при єгипетських фараонах¹, а матеріальними пам'ятками, з яких можна отримувати достовірні результати, безумовно, залишаються письмові переклади.

---

¹ Ballard M. Histoire de la traduction. Repères historiques et culturels. Bruxelles : De Boeck Supérieur. 2013. P. 9.

1. Переклади і перекладознавчий метадискурс в Античності

Історія перекладознавства невід’ємна від історії перекладу і започатковується у момент інтроспективного осягнення ходу перекладу самими перекладачами. Підвалини перекладознавства заклав Цицерон, який у творі *De optimo genere oratorum*, що датується 46 р. до н.е., рефлексує над процесом перекладу та пояснює свій загальний підхід, отже, цей перекладознавчий коментар вважається дослідниками одним з перших відомих: «Я не вважав за потрібне передати словом слово; я зберіг тональність і смисл виразів у цілому»². Незважаючи на цілком прогресивну думку Цицерона, переклад релігійних, і, зокрема, біблійних текстів був дослівним через побоювання спотворення слова Божого, звинувачування у ересі і переслідувань церквою.

Раннє християнство стає каталізатором збільшення перекладів у Європі через ідею любові до ближнього, спасіння його душі та необхідність приведення до християнської віри якомога більшої кількості людей. Широковідомий той факт, що покровителем перекладачів є Святий Ієронім – вчений відлюдник, який у IV ст. н.е. перекладав релігійні тексти латинською мовою, зокрема й Старий Заповіт. З критикою перекладацьких принципів Святого Ієроніма виступав видатний церковний діяч, єпископ, філософ і богослов Святий Августин, який дорікав своєму опоненту за відхилення від буквального перекладу на користь передачі смислу повідомлення, що могло розхитати основні догмати християнства. Листування цих двох видатних постатей залишається цінним джерелом історичного знання про основи тлумачення й перекладу релігійних текстів.

Життя і перекладацька діяльність Ієроніма Стридонського разом із падінням Римської імперії знаменують кінець періоду Античності. У той час християнські тексти перекладалися в основному з єврейської, арамейської і грецької мов латиною, причому нерідко довкола довіри до текстів-першоджерел і, відповідно, до перекладів точилися довготривалі інтерпретаційні дискусії, які зрештою сприяли підвищенню майстерності перекладачів і їхньому розумінню відповідальності за свою діяльність.

Лише з середини XVI століття культурний спадок епохи гуманізму та винайдення друкарства стимулювали переклади Біблії та інших релігійних текстів багатьма національними мовами у Європі, зокрема й французькою, іспанською та італійською, причому

---

² *ibid.* P. 22.

перекладачі Святого письма, які водночас й були теологами і поліглотами, нерідко ризикували власним життям, якщо їх звинувачували у ересі.

При пануванні у Західній Європі греко-латинської культури переклад на народні мови здійснювався достатньо обмежено через існуюче на той час переконання, що ці мови у порівнянні з івритом, грецькою, латинською та арабською є лінгвістично недосконалими, тому тексти, які перекладені лексично і синтаксично менш розвиненими мовами, мали бути неодмінно дефектними та неправильними³. Крім перекладів релігійних текстів у період пізньої Античності відомі також і переклади світської літератури.

2. Перекладацька мовотвірна діяльність як чинник формування національних мов у середньовічній Західній Європі

Після періоду пізньої Античності починається епоха Середньовіччя, характерною ознакою якої є поступова і довготривала зміна домінуючої цільової мови з латини на народні мови, що є доказом їхнього виокремлення, розбудови і укріплення у повсякденному та офіційному вживанні. Можна сказати, що в цю епоху чітко виокремилися західноєвропейські етноси разом з національними мовами і у цьому процесі перекладачі відіграли одну з головних ролей. Якщо у ранньому середньовіччі різноманітні документи, які регулювали відносини між особами, державними установами та церквою складалися за визначеними формулами латинською мовою при монастирях, то згодом документи укладалися і перекладалися з латини на ранні варіанти місцевих романських мов.

Широковідомою пам'яткою цих змін є Страсбурзькі клятви, які 14 лютого 842 р. були укладені старофранцузькою («романською») і давньоверхньонімецькою («германською») мовами та підписані західнофранкським королем Карлом II Лисим та його братом східнофранкським королем Людовіком II Німецьким. Крім того, цілком ймовірно, що при прилюдному підписанні цього документу правителі давали клятву саме мовами документу.

Такий перехід з адміністративної латини до місцевих народних мов у середньому та пізньому Середньовіччі відбувся у багатьох романських країнах відповідно до політичних і соціальних факторів, крім того, значна кількість документів перекладалася з латини

---

³ Heusch C. Penser la traduction au Moyen Âge. Problèmes et perspectives. Cahiers d'études hispaniques médiévales. 2018. №41. P. 10.

місцевими мовами з політичних міркувань, чим центральна влада, зокрема у Франції, намагалася довести територіальну, релігійну та культурну приналежність певних регіонів до королівських доменів, як-от, наприклад, Капетингів⁴. Отже, адміністративний переклад у середньовічній західній Європі був достатньо ефективним інструментом геополітики.

Через сакралізацію і сприйняття латини, грецької та арабської як «вищих», а місцевих мов як «нижчих» на початку доби Середньовіччя панувала концепція буквального перекладу, а з XIII-XIV ст., тобто у пізньому Середньовіччі з'явилася зворотна тенденція до вільного перекладу, який відзначався креативністю та відсутністю обов'язкової вірності першоджерелу⁵. Таким чином, на самому початку Середньовіччя латинська мова залишалася *lingua franca* для переважної більшості країн і територій поширення романських мов у західній Європі⁶. Якщо певні документи перекладалися місцевими мовами, то ці тексти, очевидно, зазнавали штучної латинізації, здійсненої самими перекладачами.

Зростання цікавості до грецької культури і філософської традиції сприяло появі численних перекладів, зокрема, переклади з коментарями і тлумаченнями Аристотеля й інших мислителів з грецької на латину римського філософа, богослова, вченого, державного та культурного діяча, нині католицького святого Боеція, батько якого був грек, а мати – римлянка, надзвичайно потужно вплинули на формування усїєї західноєвропейської культури⁷. Твори самого Боеція були також пізніше перекладені західноєвропейськими мовами і широко вивчалися укладах вищої освіти.

Перекладацька діяльність у пізньому Середньовіччі на європейських територіях поширення романських мов стала могутнім засобом розвитку народних місцевих мов, тому, можна стверджувати, що перекладачі фактично стали їхніми творцями і популяризаторами⁸.

---

⁴ Brun-Trigaud G. (dir.). *Contacts, conflits et créations linguistiques*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques. 2015. P. 176–177; Moulinier-Broggi L. Traduire au Moyen Âge, traduire le Moyen Âge. *Médiévales*. 2018. №75. P. 6.

⁵ Heusch C. *Penser la traduction au Moyen Âge. Problèmes et perspectives*. Cahiers d'études hispaniques médiévales. 2018. №41. P. 2.

⁶ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 48.

⁷ Galonnier A. (Ed.). *Boèce ou la chaîne des savoirs: Actes du colloque internationale de la Fondation Singer-Polignac (Paris 8-12 juin 1999)*. Leuven: Peeters. 2003. XVIII. 789 p.

⁸ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 39, P. 50.

Таким чином, переклад чинив чималий культурний і соціально-політичний вплив на виокремлення європейських етносів, суспільство і державотворення, адже становлення мов відбувалося у тісному діалектичному зв'язку із виникненням і розбудовою централізованих держав у Західній Європі.

Пошук шляхів перекладу з огляду на брак тих чи інших мовних засобів у цільовій мові спонукав перекладачів пізнього Середньовіччя до дотримання двох різноспрямованих підходів: резистентності та емерджентності⁹. Тобто, за відсутності синтаксичних, лексичних та граматичних відповідників у місцевих мовах, перекладачі вдавалися до запозичень із різним ступенем асиміляції мовних явищ латини у місцеву мову та до впровадження нових елементів з опорою на інструменти, які надає мова-ціль, а окремим альтернативним інструментом слугували перифрастичні конструкції, які дозволяли уникнути нововведень¹⁰. Часто креативність перекладачів приводила до введення численних дублетів, синонімічних рядів і функціонування паралельних граматичних форм¹¹, що у свою чергу сприяло появі локальних варіантів, оновленню й еволюції синтаксичних та лексичних систем, розширювало виражальні можливості романських мов. Цілком імовірно, що перекладацька креативність могла визначатися тим фактом, що перекладачі мали справу з текстами, які часто були неповні, спотворені, у яких бракували сторінки, тому вони вважали прийнятним самостійно заповнювати ці лакуни, фактично, на свій розсуд, здогадуючись про смисл і подекуди домислюючи інформацію¹².

У пізньому Середньовіччі і до початку Відродження європейськими осередками перекладацької діяльності загально визнані Венеція, Сицилія та Іспанія. Переклад був культурною і науковою необхідністю, а саме засобом передачі культури та популяризації науки. Найяскравішим

---

⁹ Buridant C. Le rôle des traductions médiévales dans l'évolution de la langue française et la constitution de sa grammaire. Médiévales. 2003. № 45. P. 6–7.

¹⁰ Buridant C. Le rôle des traductions médiévales dans l'évolution de la langue française et la constitution de sa grammaire. Médiévales. 2003. № 45. P. 10

¹¹ Delisle J., Woodsworth J. Les traducteurs dans l'histoire. University of Ottawa Press. 1995. P. 50; Evdokimova L. La traduction en vers et la traduction en prose à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècles : quelques lectures de la Consolation de Boèce. Le Moyen Age. 2003. CIX. P. 242

¹² Duché-Gavet V. « ... ce que je ne doute » : traduire à la Renaissance. Meta. 2016. № 61(1). P. 62.

західноєвропейським феноменом в історії перекладу є так звана Толедська школа перекладачів, яка активно діяла у XII-XIII ст. на території Іспанії.

Сам термін «Толедська школа» і уявлення про цей явище як про специфічну перекладацьку традицію або єдину спілку вважаються сучасними перекладознавцями помилковим штучним конструктом або міфом, зокрема, його аргументовано розвінчує видатний іспанський перекладознавець сучасності Х.С. Сантойо, який демонструє історію перекладу у XII-XIII ст. на прикладах династій і трьох поколінь перекладачів, перше з яких перекладало переважно на латину, а третє вже з арабської та латини на давньоіспанську, і які працювали незалежно один від іншого, утворюючи інколи випадкові ситуативні товариства під протекторатом і задля потреб різних владних осіб, як-от Альфонсо X, часто на замовлення церковних діячів¹³.

Складно переоцінити неймовірний внесок перекладачів Піренейського півострова у формування західноєвропейської культури і науки, а також у вдосконалення іспанської та португальської мов, адже перекладалися як філософські і релігійні трактати, так і наукові здобутки у галузях математики, медицини, астрономії, хімії, фізики, ботаніки, зоології, історії, права спочатку в основному з арабської, грецької та іврити на латину, а потім з класичних арабської, латини, грецької та іврити на давньоіспанську.

У цій когорті перекладачів працювала значна кількість освічених іноземних мандрівних науковців-перекладачів з усієї Європи, зокрема з Італії, Нідерландів, Англії, Німеччини, які потім, сприяючи таким чином прогресу загальносвітової науки, поверталися із здобутими знаннями до своїх країн, що підтверджує концепцію культурного і мовного збагачення через переклад¹⁴. У середньовічній Іспанії переклад часто здійснювався як на латину так і на давньоіспанську мову, яка називалася «romance» або «lengua vulgar», згодом вона стала «lengua castellana» або «castellano», тобто кастильською¹⁵.

Про необхідність професійної підготовки усних перекладачів і, відповідно, започаткування школи усних перекладачів європейські правителі стали замислюватись з пізнього Середньовіччя у часи

---

¹³ Santoyo J.-C. La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III-XV). León: Universidad de León. 2009. 534 p.

¹⁴ Foz C. Le Traducteur, l'Église et le Roi Espagne, XIIe et XIIIe siècle. University of Ottawa Press. 1998. 188 p.

¹⁵ Blanco M. Considérations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570). e-Spania, (40). 2021. <https://doi.org/10.4000/e-spania.41343>

Протовідродження через усвідомлення важливості дипломатичних відносин, а ставлення до найму усних перекладачів для здійснення міждержавної комунікації було достатньо ретельне, однак вперше професійна підготовка цих спеціалістів при французькому дворі стала здійснюватися лише з 1753 р¹⁶.

3. Перекладацька діяльність і теорії в епоху Відродження

Італія вважається історіографами першою європейською романською країною, де у XV-XVI зароджується принцип вільного перекладу, а самі тексти перекладів відчутно розвиненими народними італійською і тосканською мовами достатньо помітно відхиляються від оригіналів, що визначалося як політичними у XV ст., так і виключно стилістичними мотивами у XVI ст., через які перекладачі прагнули створити мову й тексти, що були б кращими за латинські¹⁷.

У першій половині XV ст. одним з найвідоміших перекладачів філософських трактатів був відомий італійський гуманіст, письменник і філософ Леонардо Бруні Аретіно. У 1420 він році пише незакінчений трактат про закони правильного греко-латинського перекладу, у якому він постає адептом прескриптивного перекладу, виступає проти дослівного перекладу та запозичень, адже вважає, що у грецькій мові немає нічого, що не можна перекласти латинською, і визнає, що найскладнішим для перекладача є лексично гармонійний та багатий на стилістичні фігури текст¹⁸.

На початку Відродження в середині XV ст. у Флоренції виникає Неоплатонічна академія, якою керує філософ, учений і перекладач Марсіліо Фічіно; він відзначився надзвичайною майстерністю при перекладі усієї творчості Платона з грецької мови латиною, оздобивши переклад власними коментарями¹⁹. Отже, можна

---

¹⁶ Brun-Trigaud G. (dir.). *Contacts, conflits et créations linguistiques*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques. 2015. P. 196–197.

¹⁷ Campetella M. *Les traductions du latin en italien des XVe-XVIe siècles*. Traduire. 2009. № 221, P. 87.

¹⁸ Osimo B. *Storia della traduzione. Riflessioni sul linguaggio traduttivo dall'antichità ai contemporanei*. U. Hoepli. 2002. 277 p.; Lo Presti E. *La filosofia nel suo sviluppo storico: la prospettiva storiografica di Marsilio Ficino e l'influenza dei dotti bizantini Giorgio Gemisto Pletone e Giovanni Basilio Bessarione*. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Dottorato di ricerca in Filosofia, 19 Ciclo. 2007. P. 100.

¹⁹ Lo Presti E. *La filosofia nel suo sviluppo storico: la prospettiva storiografica di Marsilio Ficino e l'influenza dei dotti bizantini Giorgio Gemisto Pletone e Giovanni Basilio Bessarione*. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Dottorato di ricerca in Filosofia, 19 Ciclo. 2007. P. 99–104.

стверджувати, що в Італії на той час латина залишалася пріоритетною мовою перекладу наукових, філософських і богословських текстів, тоді як збільшення кількості перекладів локальними мовами спостерігається ближче до кінця XV століття.

На початку XVI століття, в Іспанії у традиціях гуманізму перекладали Хуан Боскан, Херонімо Хіменес де Урреа, Дієго Лопес де Кортегана, Франсіско де Енсінас (Френсіс Дріандер), Гонзало Перес, Педро Симон Абріль, чії переклади як наукової, філософської, богословської, так і розважальної літератури на кастильську мову здійснювалися емпірично і без усталених правил, критеріїв та методів перекладу²⁰. Однак Педро Симон Абріль, тим не менш, сповідує пуристський принцип елегантного перекладу на кастильську мову, користуючись тонким прийомом ампліфікації не тільки лексем, а й цілих конструкцій²¹.

З початком доби Відродження кількість перекладів продовжує невпинно зростати в усіх країнах романських мов, зокрема й у Франції, де здійснюється не лише переклад адміністративних, релігійних та філософських текстів, а й більшають літературний та науковий переклади.

У 1539 р. Франциск I підписав Ордонанс Вілле-Котре, який надав французькій статусу єдиної державної мови і цей факт засвідчив становлення французької як такої, що перебувала у широкому користуванні і, відповідно, швидко розвивалася. Характерною ознакою перекладів на французьку мову у період Відродження став відступ від буквалізму, застосування вільного перекладу, прийому ампліфікації та перекладацької креативності, що фактично ставило перекладача на рівень співавтора. Особливо помітною ця тенденція стала у перекладах художніх текстів, а каталізатором виконання цих перекладів слугувала достатньо прибуткова на той час видавнича справа, яка була на підйомі, оскільки промислова технологія європейського друку виникла у середині XV століття.

Саме XVI століття на межі Відродження і Класицизму породило сузір'я яскравих французьких перекладачів, таких як Етьєн Доле, Жак Амйю, Ніколя Перро д'Абланкур, Клод Гаспар Баше де Мезіріак, Франсуа де Малерб, Гаспар де Танд, П'єр-Даніель Юе, Мішель Монтень, Клод Маро.

---

²⁰ Blanco M. *Considérations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570)*. e-Spania, (40). 2021.

²¹ *ibid.*

Етьєн Доле – перекладач, письменник, друкар, філософ, страчений на вогні за свої переконання, він вважається першим європейським перекладознавцем, який сформулював п'ять чітких правил вдалого перекладу:

- 1) перекладач має повністю розуміти смисл того, що хотів сказати автор і прояснити усі незрозумілі фрагменти;
- 2) перекладач має досконало володіти мовами, з якої і на яку він перекладає, адже таким чином він не порушить велич жодної мови;
- 3) перекладачу не слід вдаватися до дослівного перекладу, адже такий переклад свідчить про невігластво і нерозумність перекладача;
- 4) перекладач має задовольнятися загальноприйнятими у певній мові словами та виразами;
- 5) перекладач має дбати про оптимальну композицію тексту перекладу, добираючи правильні та елегантні конструкції, що забезпечить переклад від важких по звучанню речень²².

Таким чином, Е. Доле окреслив перекладача як компетентного лінгвіста із солідним культурним багажем, який водночас оцінює як текст оригіналу так і текст перекладу²³.

Видатним перекладачем давньогрецьких текстів, чий талан високо оцінили як сучасники, так і вдячні нащадки, був обдарований філолог, державний і церковний діяч, вихователь дітей Генріха II Жак Амйо, чий стиль перекладу вирізнявся чіткістю, прозорістю і зрозумілістю. Завдяки цьому перекладачу європейські мислителі отримали змогу вивчити давньогрецьких філософів, таких як Плутарх, Діодор Сицилійський та Геліодор. Переклавши твори Плутарха, Ж. Амйо використав багатий потенціал французької мови та підніс її на найвищий рівень. З цих перекладів у подальшому робили переклади іншими західноєвропейськими мовами, зокрема й іспанською, до того ж значна частина авторів іспанської прози XVI-XVIII століть при написанні романів надихалася саме перекладами Ж. Амйо²⁴.

Феномен Ж. Амйо довів, що майстерність, талан, особистість перекладача мають вирішальне значення, а певні твори можуть при професійному і вдалому перекладі отримати нове переосмислення та справити неоціненний позитивний культурний вплив на подальші

---

²² Dolet É. La manière de bien traduire d'une langue en autre : d'avantage de la punctuation de la langue françoise plus des accents d'ycelle. 1540. P. 13–18.

²³ Bassnett S. Translation Studies. New York and London: Psychology Press. 2002. P. 61.

²⁴ Blanco M. Considerations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570). e-Spania, (40). 2021.

покоління письменників, перекладачів та філософів, наприклад на Мішеля Монтеня.

Побіжно у Франції та Іспанії незалежно один від одного висувають схожі ідеї щодо перекладознавства два сучасники і видатних гуманіста: знаменитий французький поет-перекладач Клеман Маро та іспанський вчений, філософ і богослов Хуан Луїс Вівес. Обидва вважали переклад окремим літературним жанром і невичерпним джерелом збагачення національних мов. Ця ідея повністю протирічила переконанню великого реформатора і захисника французької мови Ж. Дюбелле та діячів Плеяди, які вважали переклад позбавленою креативності та оригінальності справою,²⁵ хоча уся їхня творчість свідчила про зворотне.

У XVI столітті подібно до французьких, розквітають переклади на італійську і на тосканську мови, хоча до цього періоду італійські перекладачі перекладали найчастіше за все на латину, як-от, наприклад, Л. Бруні та М. Фічіно.

В епоху Великих географічних відкриттів, яка збігається з початком доби Відродження у XVI ст., через колонізаторські й імперіалістські прагнення західноєвропейських країн, Португалії та Іспанії зокрема, у колоніях за межами Європи набула надзвичайного розповсюдження і високо цінувалася професія усного перекладача.

Відродження у Португалії віддзеркалилась в історіографії перекладу шістьма основними визначними чинниками:

1. зацікавленістю до перекладу класичної літератури на народну португальську мову, особливо цього прагнули при португальському дворі і не в останню чергу з освітньою метою;

2. інтенсивною перекладацькою і друкарською діяльністю Валентина Фернандеша де Моравія, який у передмовах до видань висловлює свої лінгвістичні і перекладацькі міркування і користується приязним ставленням королівського двора та численними зв'язками з західноєвропейськими науковцями для видання перекладів народною мовою;

3. науковим гуманізмом Педро Нуньєса і Гарсія де Орта – видатного вченого, професора університету Коїмбри, вчителя дітей короля Жуана III, перекладача на народну португальську мову наукових праць, який прагнув зробити наукові знання загальнодоступними;

---

²⁵ Raková Z. Les théories de la traduction. Masarykova univerzita Brno. 2014. P. 59–60.

4. релігійними і художніми перекладами низки гуманістів, зокрема й Дуарте де Резенде, який був прихильником вірного перекладу і перекладав португальською, незважаючи на тодішню двомовність Португалії і суперечки щодо доцільності перекладів на португальську через наявність перекладів певних текстів іспанською;

5. діяльністю захисників португальської мови та авторів перших граматик Фернана де Олівейри та Жуана Барроса;

6. дидактичною діяльністю філолога і перекладача Амадо Реборедо, який виокремлює чотири типи перекладу (дослівний, лексичний переклад, переклад речень і парафразний переклад)²⁶.

Коротко підсумовуючи, можна сказати, що в епоху Відродження вся західноєвропейська література і філософія спиралися на ідеї античних мислителів і переклад їхніх творів національними мовами став засобом постійного культурного діалогу між століттями, ключом до натхнення та звільнення духу²⁷.

4. Перші вдосконалені перекладознавчі теорії в епоху Класицизму і Просвітництва

Доба Відродження у Франції переходить в часи Класицизму на початку XVII століття, яке, у свою чергу, з середини того ж століття швидко переходить у Просвітництво і весь прогресивний багаж попередників приведе до появи у перекладацькій діяльності тенденції «*belle infidèle*», отже переклад часто був «красивим невірним». Концепція «красивого невірного» перекладу Н. Перро д'Абланкура, який відмовлявся від надмірної уваги до слова та захоплювався передовсім красномовством, ґрунтувалася на першому перекладацькому принципі Є. Доле про необхідність повного розуміння перекладачем авторських смислів та роз'яснення непрозорих думок. Часто перекладачі того часу у передмовах до перекладених текстів висловлювали свої міркування про правила перекладу і такі коментарі Перро д'Абланкура у сукупності є

---

²⁶ Sabio Pinilla J.A., Fernández Sánchez, M.M. El Humanismo renacentista y la traducción en Portugal en los siglos XVI y XVII. Seis estudios sobre la traducción en los siglos XVI y XVII: (España, Francia, Italia, Portugal. Granada : Editorial Comares. 2003. P. 205–242.

²⁷ Falkovskaya I. Ambiguïté de la traduction : entre l'Antiquité et les Temps Modernes . La traduction : sa nécessité, ses ambiguïtés et ses pièges. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques. P. 2015. 26–36.

достатньо оформленою перекладознавчою теорією, якою, у свою чергу, надихалися творці всесвітньо відомої граматики Пор-Рояля²⁸.

М. Баллар вважає Клода Гаспара Баше де Мезіріака одним з передвісників світового перекладознавства із чіткою методологічною позицією, чий трактат «de la Traduction» та звернення до французької Академії у 1635 р. представляють аналіз та критику перекладацьких принципів Ж. Амйю й водночас є розробкою методики перекладу та підвалинами етики перекладача²⁹. Спираючись на думку Ж. Дюбелле про повагу до авторського слова і повертаючи принцип «вірного» перекладу, Мезіріак будує дослідження у порівняльному і стилістичному аспектах. Цю концепцію Мезіріака підтримують у подальшому відомі перекладачі та дослідники перекладу Гаспар де Танд та П'єр-Даніель Юе.

Протилежні перекладацькі позиції Перро д'Абланкура та Мезіріака намітили полеміку між прихильниками Класицизму і Модерну, яка спостерігалась серед полярних таборів літературних діячів європейських країн, зокрема Італії та Франції.

Ж. Деліль зауважує: «на початку епохи Просвітництва французькі перекладачі могли справедливо визнати, що вони з честю виконали місію з розвитку мови, оздобивши її усіма виражальними реєстрами і уможлививши її функціонування в усіх галузях людського знання»³⁰. Високоякісна і універсальна французька мова завдяки роботі перекладачів з XVII по XIX століття стала мовою дипломатії та культурних еліт, отже, панєвропейською, що призвело до її кількісного домінування над перекладами іншими романськими мовами, наприклад, іспанською та італійською, хоча історіографи іспанського перекладу вважають період другої половини XVIII – початку XIX століть надзвичайно продуктивним³¹.

В епоху Просвітництва в Італії спостерігається сплеск зацікавленості до перекладів німецької та англійської художньої прозової і поетичної літератури, а також до перекладів як знаменитих

---

²⁸ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 54.

²⁹ Garnier B. Michel Ballard. Claude-Gaspar Bachet de Méziriac, « De la traduction » [1635], Artois Presse Université, 1998. TTR. 2000. №13(1), P. 193–195.

³⁰ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 54.

³¹ Vega Cernuda M.Á., Pulido M. *La historia de la traducción y de la teoría de la traducción en el contexto de los estudios de la traducción*. MonTI. Monografías De Traducción E Interpretación. 2013. №5. P. 19.

англійських, так і французьких драматургів, таких як Вольтер, Мольєр та Детуш, що сприяло поширенню і популяризації театрального мистецтва в Італії і надало поштовх італійській літературі для виходу за межі впливу класичної.

Одним з найвідоміших італійських перекладачів XVIII ст., поет, ерудит і вчений М. Чезаротті, працюючи над поетичними перекладами з французької і надихаючись ідеями французької інтелектуальної еліти та ідеологією Просвітництва загалом, суттєво вплинув на розвиток італійської мови та культури, заслужив високе професійне визнання від самого Вольтера та намагався знайти баланс між різноспрямованих векторів «красивого та вірного» перекладу, оскільки разом із вільним поетичним перекладом Іліади Гомера подав прозовий але «вірний»³². М. Чезаротті, намагаючись вибудувати власну, хоча й не системну теорію перекладу, розмірковує над майстерністю перекладача, глибоко усвідомлює обмеженість перекладацької практики та вважає, що чіткого розв'язання проблеми «красивого та вірного» перекладу не існує, а всі спроби знайти золоту середину не задовольняють цілей жодного двох напрямів³³.

Отже, беззаперечним є той факт, що у XVIII-XIV століттях загалом в Італії практичний резерв перекладу був асиметрично значно потужнішим за теоретичний, про що й свідчать роздуми про сам процес перекладу видатних італійських філологів та перекладачів-практиків XIX століття У. Фосколо, Дж Леопарді та Дж. Пасколі³⁴.

У XVIII ст. у Португалії, так само як і в інших західноєвропейських країнах, переклад відігравав одну з головних ролей у розповсюдженні та еволюції науки, культури та освіти. Виняткового розквіту набуває театральний переклад через популяризацію самого театрального мистецтва. Специфіка традиційного на той час португальського театру та літератури «курдел» визначає необхідність вільного перекладу, адаптації або навіть некоректного переінакшування чи запозичення французьких, італійських та іспанських драматургічних творів на запит португальського суспільства, однак під впливом драматургічного

---

³² Sabio Pinilla J. A. (dir.). La traducción en la época ilustrada: Panorámicas de la traducción en el siglo XVIII. Granada : Editorial Comares. 2009. P. 185.

³³ *ibid.*, P. 186

³⁴ Filippi R. La théorie de la traduction en Italie au XIXe siècle. Équivalences. 1984. №15(1). P. 25–38.

перекладу загалом, престижності традицій італійського та французького театрів, італійського оперного мистецтва, а передовсім культурного осередку Лузитанської Аркадії, члени якої дотримувалися принципів збереження вірності джерелу, португальські театр та література «курдел» еволюціонують, оновлюються, європеїзуються і певним чином втрачають свою самобутність³⁵. Освітня реформа у Португалії окреслила необхідність перекладів наукової і навчальної літератури з інших європейських мов, зокрема з англійської, французької, а найвідомішими португальськими перекладачами, які часто творили під псевдонімами відповідно до статуту Лузитанської Аркадії, були Ф.Л. Амено та Н.Л. да Сілва³⁶.

Переклад у Європі від пізнього Середньовіччя до кінця епохи Просвітництва слугував рушійною силою розвитку і вдосконалення романських мов на фоні формування західноєвропейських етносів, а перекладознавча думка до кінця XIX століття ще не набула ознак окремої, чітко сформованої науки.

5. Становлення перекладознавства як науки.

Основні напрями сучасного романського перекладознавства

Хоча й перекладознавчий метадискурс виникає спорадично з часів Цицерона, набуваючи обертів з доби розквіту перекладацької діяльності у Просвітництві через перекладознавчі теорії Перро д'Абланкура і Баше де Мезіріака, однак повноцінною наукою перекладознавство стає відносно нещодавно. На думку Л. Д'юльста з Просвітництва і до початку XX століття як у Франції, так і в сусідніх країнах, дослідники мови у сфері граматики, риторики, поетичних та прозових творів зосереджують увагу перш за все на описуванні правил і принципів мистецтва перекладу, таким чином, лінгвістичні та інтерсеміотичні концепції перекладу залишались розчиненими у потоці мовознавчих розвідок³⁷. Тим не менш, концепція інтерсеміотичного перекладу була передбачена Л. Піранделло у 1908 р., який цікавився питаннями неперекладності, був песимістом щодо можливості перекладу і вважав, що є

---

³⁵ Sabio Pinilla J. A. (dir.). La traducción en la época ilustrada: Panorámicas de la traducción en el siglo XVIII. Granada : Editorial Comares. 2009. 250 p.

³⁶ *ibid.*

³⁷ D'hulst L. Pour une historiographie des théories de la traduction : questions de méthode. *TTR*. 1995. № 8(1). P. 18.

лінгвістичні і нелінгвістичні аспекти перекладу, які у дослідженнях необхідно поєднувати³⁸.

Незважаючи на те, що перекладознавча наука засвідчує тисячолітній шлях роздумів самих перекладачів про їхню діяльність, тільки з другої половини ХХ-го століття романське перекладознавство починає стрімко розвиватися на методологічному підґрунті філології³⁹, рідше філософії, як-от, наприклад у працях італійських філософів А. Грамші, Е. Бетті, Дж. Джентіле та Б. Кроче, У. Еко⁴⁰.

Сьогодні багатоманітні погляди філологів на перекладознавство визначаються різними позиціями і підходами, що, у свою чергу, з'являються через саме розуміння поля перекладознавства, його меж та перспектив. М. Гідер вважає, що зняти проблеми методологічного фундаменту і легітимного статусу перекладознавчої науки можна лише встановивши зв'язки перекладознавства з іншими науками, а також відповівши на два основних питання: «наскільки перекладознавство є автономною дисципліною та чим і якою має бути дисципліна з перекладу?»⁴¹. Для Л. Д'юльста перекладознавство об'єднує міждисциплінарні автономні студії, тим не менш, через відносно невеликий вік цієї науки проблематичним є визначення меж та об'єкту перекладознавства, оскільки воно запозичило методологічну і понятійну базу у споріднених дисциплінах⁴². Навіть сама назва науки «перекладознавство» і її відгалуження з дослідження усного та письмового перекладів у германських та романських мовах, зокрема в англійській, французькій та німецькій мовах, дискутувалась у науковому співтоваристві протягом багатьох років.

Розмаїття теорій і підходів у перекладознавстві ХХІ ст. окреслюється передовсім загальним лінгвістичним підґрунтям, на якому виникають ті чи інші перекладознавчі напрями з середини ХХ ст. Так, наприклад, у широковідомому доробку Ж. Мунена *Les*

---

³⁸ Osimo B. *Storia della traduzione. Riflessioni sul linguaggio traduttivo dall'antichità ai contemporanei*. U. Hoepli. 2002. 277 p.

³⁹ García J.O. *Los estudios de traducción y el mundo hispánico: conceptos y ubicación*. *Revista Electrónica Matices en Lenguas Extranjeras*. 2017. №10. P. 76.

⁴⁰ Filippi R. *La théorie de la traduction en Italie au XXe siècle (1900-1960)*. *Équivalences*. 1992. 21(1). P. 31–78.

⁴¹ Guidère M. *Introduction à la traductologie*, Bruxelles : De Boeck Supérieur. 2008. P. 10.

⁴² D'hulst L. *Pour une historiographie des théories de la traduction : questions de méthode*. *TTR*. 1995. № 8(1). P. 13.

Problèmes théoriques de la traduction⁴³, який знаменує собою остаточне виокремлення перекладознавства як науки, автор вибудовує методологічну базу перекладознавства на лінгвістичному фундаменті, окреслюючи місце наукового вивчення перекладу серед інших розгалужень лінгвістики.

Детально висвітлюючи теорії своїх попередників, вчителів і сучасників Л. Блумфілда, А. Мартіне, Л. Єльмслева, Ю. Найди, Л. Пріето, Б. Харріса, Ж. Мунен представляє теоретичні проблеми перекладу не тільки у суто лінгвістичному ракурсі, оглядаючи лексичний і синтаксичний аспекти, а й підіймає донині актуальні питання про кореляцію перекладу і картини світу та культури, спираючись на сосюрівську тезу про те, що «мова не є єдиним об'єктом філології»⁴⁴. Дослідник узагальнює: «філологія – це переклад»⁴⁵. Тим не менш, не виявляється можливим схарактеризувати здобуток Ж. Мунена як цілісну перекладознавчу теорію, однак ця робота дала поштовх для розвитку низки напрямів у цій царині.

Так само на основі лінгвістики та на перетині перекладознавства і контрастивних студій побудоване перекладознавче дослідження Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне, чий науковий інтерес групується довкола стилістичного аспекту перекладознавчих питань. Контрастивні розвідки є невід'ємним складником перекладознавства, саме тому, з'явившись у 1958 році, праця Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне «Порівняльна стилістика французької та англійської мов»⁴⁶ була спрямована на прикладне використання результатів зіставлення граматики і стилістики англійської та французької мов у навчанні перекладачів. Незважаючи на те, що назва доробку підкреслює стилістичну спрямованість, його беззаперечна цінність полягає у неабиякій кількості практичного матеріалу, оригінальній перекладознавчій методології та описі способів перекладу.

Окреме значення як для романського перекладознавства, так і для розвитку когнітивної лінгвістики має інтерпретативна теорія Д. Селескович та її послідовниці М. Ледерер. З'явившись наприкінці шістдесятих років ХХ ст. ще до остаточного оформлення

---

⁴³ Mounin G. Les Problèmes théoriques de la traduction. Gallimard. 1963. 294 p.

⁴⁴ Mounin G. Les Problèmes théoriques de la traduction. Gallimard. 1963. P. 245; Saussure F. de. Cours de linguistique générale, Paris: Payot. 1995. P. 24–25.

⁴⁵ Mounin G. Les Problèmes théoriques de la traduction. Gallimard. 1963. P. 242–248.

⁴⁶ Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction. Paris: Didier, Montréal: Beauchemin. 1958. 331 p.

перекладознавства в окрему галузь філології, ця далека від абстракції холістична теорія була сконструйована на основі широкого особистого досвіду та емпіричних спостережень Д. Селескович і М. Ледерер, які не тільки професійно практикували усний переклад на різноманітних міжнародних конференціях, а й викладали його у Сорбонні, а саме у Паризькій Вищій школі перекладачів.

Творці інтерпретативної теорії перекладу, чия солідна професійна практика спонукала їх при дослідженні звертатись до психологічного складника процесу усного перекладу, йшли врозріз із тодішніми науковими трендами і не вбачали у перекладознавстві науку, за основу якої слід брати лінгвістику, як-от, наприклад, це зробили Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне та Ж. Мунен, що передовсім цікавились системою мови, а не мовленням⁴⁷. Для успішного здійснення процесу перекладу інтерпретативна теорія Селескович-Ледерер передбачає виконання умов досконалого володіння рідною мовою, мовою-джерелом, відповідними світовими та фоновими знаннями та методологією перекладу. Основою процесу перекладу засновниці інтерпретативної теорії вважали тріаду «розуміння – девербіалізація – перефразовування» і саме девербіалізація є основним когнітивним етапом перекладу, до того ж основною процедурою перекладу є ускладнена культурними чинниками комунікація, а не проста операція мовними знаками.

До здобутків інтерпретативної теорії перекладу звертаються не тільки перекладознавці, а й психолінгвісти, нейропсихологи, когнітологи, крім того, жоден із постулатів цього вчення не був донині докорінно спростований. Теорія Д. Селескович, зародившись як теорія усного перекладу, досліджує переклад як міжкультурну комунікацію, висвітлює функції дискурсу, водночас передвіщає появу когнітивної науки та сьогодні має дидактичну цінність і практично слугує при навчанні перекладачів.

Критикуючи контрастивний підхід Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне, канадський лінгвіст, історіограф і викладач перекладу, перекладознавець Ж. Деліль, що здобув освіту в Сорбонні, є послідовником інтерпретативної теорії Селескович-Ледерер, adeptом всебічного поєднання різних концепцій перекладу та прибічником перекладознавства як теоретичної моделі, яка має спиратися на комунікативний аспект і бути утилітарною, адже

---

⁴⁷ Lederer M. *Interpréter pour traduire – La Théorie Interprétative de la Traduction* (ТІТ). *Équivalences*, 2016. №43(1-2). P. 10–11.

переклад є багатофункційною діяльністю людини. Ж. Деліль, не претендуючи на вичерпність, зазначає, зокрема, що переклад має такі функції:

1. генетична (породження і розвиток мов),
2. стилістична (збагачення виражальних засобів мови),
3. літературна (запозичення нових літературних жанрів),
4. інтрепретативна (нові прочитання і переклади раніше перекладених творів),
5. навчальна (напрацювання власного письменницького стилю під час перекладу інших авторів),
6. ідентифікуюча (живлення народної ідентичності та почуття патріотизму через національну мову),
7. паліативна (зменшення впливу цензури при тоталітарних режимах),
8. демократична (розповсюдження знань народними мовами)⁴⁸.

Крім наведених основних восьми функцій, Ж. Деліль перераховує такі додаткові: дослідницька, відновлювальна, аналітична, естетична, культурна, модернізаційна, імпортна, експортна, індикаторна, глобалізаційна, селективна, поширювальна, патріотична, соціально-політична, очищувальна, трансгресивна, інноваційна, трансформаційна, педагогічна⁴⁹. Безсумнівно, такий глибокий аналіз функцій перекладу в еволюції людства свідчить про той факт, що переклад є маркером розвитку цивілізованого суспільства, а перекладачі грають у ньому провідну роль.

З початку сімдесятих років ХХ століття два французьких перекладознавця Ж.-Р. Ладміраль та А. Мешоннік перебували у стані наукової дискусії⁵⁰. А. Мешоннік, поет, перекладач, викладач університету, представник ідеологічного і поетичного напрямку, працює над переглядом усієї теорії мови і вважає, що проблеми перекладу і неперекладного не існує, оскільки саме мовлення бере участь у процесі перекладу, тому що постає лише проблема визначення який саме вид цього мовлення задіяний, ось чому, на його

---

⁴⁸ Delisle J. L'Histoire de la Traduction. FORUM / Revue Internationale d'Interprétation Et De Traduction / International Journal of Interpretation and Translation. 2003. №1(2). P. 3–4.

⁴⁹ Ibid., P. 1–16.

⁵⁰ Meschonnic H. Poétique du traduire. Paris : Verdier. 1999. 396 p.; Ladmiraal J.-R. Traduire : théorèmes pour la traduction. Paris: Payot. 1979. 277 p.

думку, переклади застарівають, а в історії перекладів прослідковуються різноспрямовані стратегії⁵¹.

Позиція Ж.-Р. Ладмірала про те, що перекладознавство є не тільки філософським і літературним простором, а й праксисом та рушієм соціально-економічного розквіту, тобто культурною надбудовою, дозволила вивести йому теорему перекладу і окреслити чотири основних аспекти перекладознавства: дескриптивне, прескриптивне, індуктивне і продуктивне (Ladmiral, 2010, p. 26, Lungu-Badea, 2010, p. 123-124). Ж.-Р. Ладміраль вважає, що перекладач може покращувати текст перекладу і навіть вбачає у цьому його професійне завдання, оскільки перекладач забезпечує комунікацію (Ladmiral, 2010, p. 26).

У вісімдесятих роках ХХ століття А. Берман, який спочатку був відомим більше саме перекладацькою практикою і академічною діяльністю, аніж перекладознавчими розвідками, тим не менш, у 1997 році створює центр перекладознавчих досліджень і міжнародної перекладацької співпраці Ж. Амйо та пише низку робіт, частина з яких була опублікована посмертно і викликала жваві дискусії і реакцію, оскільки А. Берман-перекладознавець знаходився під впливом ідей німецького романтизму, був прихильником етноцентризму та вірності оригінальному тексту з опертям на ідентичність та культуру і критикував різні перекладознавчі теорії⁵².

М. Баллар – один з найяскравіших перекладознавців Франції, який проводив дослідження на порубіжжі ХХ-ХХІ ст., керівник центру перекладознавчих студій університету Артуа, розробляє концепцію перекладу як контакту між мовами та культурами і перекладознавства як вторинної сфери по відношенню до перекладу. Можна стверджувати, що цей видатний вчений є засновником міжнародної перекладознавчої школи і згуртував у центрі таких відомих сучасних перекладознавців різних країн, таких як Л. Д'юльст, К. Векстин-Кінію, А. Ель Каладі, Ф. Наварро, А. Буено, К. Балліу, К. Делес, А. Гійом, Т. Томашкевич, Дж. Д. Галахер,

---

⁵¹ Meschonnic H. L'enjeu du traduire est de transformer toute la théorie du langage. *Équivalences*. 2007. №34(1-2). P. 22–24.

⁵² Villarrol M. De la pratique à la théorie : analyse de la traduction de *El juguete rabioso* de Roberto Arlt par Antoine Berman [Thèse ou Mémoire numérique / Electronic Thesis or Dissertation]. 2010. 99 p.

М. Теншеа, Л. Хьюсон, А. Дюссар, М. Вандрушка, К. Дюрйо, М. Салама-Карр, Г. Лунгу-Бадеа, К. Раге⁵³.

Сучасне перекладознавство в Іспанії почало стрімко розбудовуватись з вісімдесятих років ХХ ст. і ознаменувалося появою цілої плеяди видатних перекладознавців, особливо у вісімдесятих роках ХХ століття Х.С. Сантойо та його попередником В.Г. Єбри, які започатковують класичну теоретичну базу іспанського перекладознавства. На окрему увагу заслуговують їхні глибокі дослідження історії перекладу на Іберійському півострові, зокрема, детальний і розгорнутий багатолітній доробок Х.С. Сантойо, у якому він буквально реставрує вкрай цінну інформацію про діяльність перекладачів протягом таких шести періодів:

1) у III-XI ст. зафіксовані перші спорадичні документовані свідчення про діяльність перекладачів, цей найдовший період був цілком логічно сповнений лакунами, основними мовами перекладу були грецька, латинська, арабська, іврит;

2) у XII ст. на Піренейському півострові розгортається інтенсивна діяльність і співпраця єврейських, християнських, і мусульманських перекладачів;

3) у XIII перекладацька діяльність набирає обертів під покровительством Альфонсо X, змінюються покоління, виникають династії перекладачів, поруч із перекладами на арабську з'являються перші переклади на іспанську мову, Мурсія стає культурним і перекладацьким центром, окрема увага присвячена ролі видатного науковця, філософа, проповідника і богослова Рамона Люля;

4) XIV ст. стає на Піренейському півострові вирішальним для розвитку перекладу, оскільки поступово зменшується увага до арабської мови і культури на користь європейських, відповідно, зростає кількість перекладів латиною й іберо-романськими мовами півострову, зокрема іспанською та каталонською, з'являються перші рефлексії щодо теоретичних аспектів та рекомендації щодо правил перекладу;

5) у першій половині XV ст. з'являються численні переклади іспанською мовою та виникають дискусії між перекладачами, наприклад, у листуванні між Алонсо де Картахеною й відомим італійським перекладачем Леонардо Бруні;

---

⁵³ Prado Paz C. de La contribution traductologique de Michel Ballard, fondement d'une école? [Tesis, Universidad de Valladolid]. 2016. 104 p.

б) у другій половині XV ст. кількість перекладів іспанською, каталонською, португальською відчутно більшає, основними знаними постатями цієї епохи є Хуан Альфонсо де Сеговія та Еліо Антоніо де Небріха⁵⁴.

В історіографії перекладів Х.С. Сантойо присвячена XV століттю розвідка подана у двох розділах через велику кількість і різноманітність аналізованого матеріалу. Скрупульозне дослідження Х.С. Сантойо доводить важливість історико-культурного контексту і акцентує на вирішальному впливі особистостей перекладачів різних епох на розвиток мов, держав, науки та культури країн Західної Європи.

У дев'яностих роках в Іспанії з'являються перекладознавчі роботи З. Львовської, яка розробляла теорію комунікативної еквівалентності, П. Елени, яка працювала у рамках скопос-теорії та функціоналізму, М. Трікас, яка наслідує основні принципи інтерпретативної теорії Селескович-Ледерер і Ж. Деліля та представляє теоретичну та практичну модель перекладу у руслі текстового та дискурс аналізу, а на початку XXI ст. А. Уртада Албір пропонує інтегральне глобальне дослідження перекладу у поєднанні когнітивного, комунікативного і текстуального аналізів, Р. Рабадан і Р. Меріно поглиблюють дескриптивні студії перекладу, А. Відаль працює на теренах деконструктивізму і постколоніальної теорії перекладу⁵⁵. У XXI ст. в Іспанії спостерігається п'ять таких головних перекладознавчих напрямів:

- 1) глобальний перекладознавчий підхід;
- 2) дескриптивні студії перекладу;
- 3) маніпулятивні, етичні, постколоніальні та деконструктивістські теорії;
- 4) нові технології і корпусні розвідки;
- 5) когнітивні дослідження⁵⁶.

Сьогодні ці напрями і їхні представники інтегровані у поле світового перекладознавства.

Історія перекладів португальською мовою тісно пов'язана як з історією самої Португалії і країн португаломовного світу, в особливості Бразилії, так із загальною історією перекладів мовами

---

⁵⁴ Santoyo J.-C. La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III-XV). León: Universidad de León. 2009. 534 p.

⁵⁵ Navarro Domínguez F. La théorie de la traduction en Espagne. Traduction. 2010. № 55(1). P. 88–104.

⁵⁶ *ibid.*

Піренейського півострову, і цим пояснюється розчинення історії португальського перекладу в загальноєвропейській історії, тим не менш, найвідомішими сучасними знавцями історії португальських перекладів є К. Паїс⁵⁷, Х.А. Сабіо Пінілла, О. Ордоньез Лопез, Т. Серуїа⁵⁸. Можна сказати, що португальська гілка романського перекладознавства і панорамні осягнення історії перекладів португальською мовою набирають обертів з 90-х років ХХ ст.

В Італії у другій половині ХХ ст. і донині перекладознавство удосконалюється на підґрунті світових досягнень, отже, італійські вчені конструюють теорії, не обмежуючись лише науковими здобутками традиційного романського перекладознавства. Характерною рисою італійського перекладознавства є його практична спрямованість, а також переконання багатьох сучасних італійських перекладознавців у тому факті, що переклад є невід'ємним від культурного контексту.

Одним з найвідоміших італійських сучасних перекладознавців є Б. Озімо, чий науковий інтерес є надзвичайно широкими і різноманітними, який нині розробляє перекладознавство у когнітивно-семіотичному руслі, спираючись у своїх дослідженнях передовсім на фундамент здобутків семіотичної школи Ю. Лотмана та моделі перекладу Р. Якобсона і розглядаючи культуру як множинний безперервний інтерсеміотичний процес перекладу⁵⁹. Б. Озімо вибудовує теорію на основі практики і відслідковує зміни у підходах до процесу перекладу через культурні впливи.

Міжмовні та міжкультурні перекладознавчі студії М. Канепарі⁶⁰ проводить в інтерсеміотичному аспекті та у руслі постколоніальної теорії, відштовхуючись від філології і поєднуючи їх з теорією та практикою перекладу. Сьогодні італійське перекладознавство збагачує досягнення світового завдяки таким дослідникам і перекладачам-практикам як Ф.М. Понтані, Б. ді Сабато, С. Ардуїні, С.Ф. Барідон, А. Ломбардо, Дж. Фолені, Ф. Буффоні, К. Карені,

---

⁵⁷ Pais C. Teoria Diacrónica da Tradução Portuguesa: Antologia: séc. XV-XX. Lisboa: Universidade Aberta. 1997. 277 p.

⁵⁸ Ordóñez López O., Sabio Pinilla, J.A. Historiografía de la traducción en el espacio ibérico: Textos contemporáneos. Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha. 2015. 387 p.

⁵⁹ Osimo B., Osimo S.A. Distorsione cognitiva, distorsione traduttiva e distorsione poetica come cambiamenti semiotici. 2021. 101 p.

⁶⁰ Canepari M. Linguistica, lingua e traduzione. I Fondamenti. libreriauniversitaria.it edizioni. 2016. 468 p.

Л. Альчіні, А. Прете. Комунікативний вектор італійського перекладознавства та його інтегрованість у світову науку зумовлені високими стандартами професійної підготовки майбутніх перекладачів в Італії.

ВИСНОВКИ

З Античності до раннього Середньовіччя переклад релігійної літератури і сакральних текстів сприяв розвитку діяльності західноєвропейських перекладачів та появи перших перекладознавчих роздумів через необхідність збереження вірності першоджерелу і прагнення зробити текст зрозумілим. У Середньовіччі перекладачі фактично були творцями літературних форм романських національних мов Західної Європи, а також каталізаторами становлення етносів, формування народних культур, міжкультурної комунікації та наукових здобутків, отже, переклад став культурною, мовотворчою та етногенетичною діяльністю. Роль перекладачів у європейській міжкультурній комунікації в епоху Відродження лише зростала, поширення гуманізму та винайдення друкарського верстата привели до збільшення перекладів філософської, наукової та художньої літератури. З'являються спроби надання практичних рекомендацій перекладачів, адже часто при перекладених текстах наявні коментарі перекладачів, де вони формулюють основні принципи і правила, якими вони керувались. Перші системні і виструнчені теорії виникають у Просвітництві, зокрема це теорії Перро д'Абланкура і Клода Гаспара Баше де Мезіріака. Однак, незважаючи на солідне практичне і теоретичне підґрунтя, остаточне формування перекладознавства як науки сталося у лише у середині ХХ століття.

Сучасні глобалізаційні процеси зумовили вбудовування самобутнього романського перекладознавства у світове. На нинішньому етапі розвитку романського перекладознавства, можна стверджувати, що його теорії продовжують свій шлях тими кардинальними напрямками, які виникли у ХХ столітті на основі трьох основних підходів, а саме функційного, дескриптивного та лінгвістичного. Разом із приходом новітніх технологій, зміною наукових парадигм та їхню інтеграцію у поліпарадигмальний комплекс у сучасному романському перекладознавстві успішно співіснують і взаємодоповнюють одна одну різноспрямовані концепції.

АНОТАЦІЯ

У представленому дослідженні фокус уваги сконцентровано на становленні перекладознавства як науки та на історії перекладів у Франції, Італії, Іспанії та Португалії з Античності до наших днів. Необхідність розповсюдження християнства та ісламу приводить до зростання кількості перекладів у Західній Європі. Саме з часів пізньої Античності нам відомі міркування тодішніх перекладачів про поєднання задачі зробити текст зрозумілим і спроб збереження вірності тексту-джерелу. Період Середньовіччя характеризується поступовим збільшенням перекладів у Західній Європі і масштабною участю перекладачів у формуванні літературних романських національних мов. Добі Відродження притаманні зростання перекладів не тільки релігійних текстів, а й художніх, філософських, наукових текстів, повернення зацікавленості до здобутків античних мислителів. У достатньо вдосконалених романських мов з'явився міцний потенціал, а видатні перекладачі починають формулювати правила і принципи вдалих перекладів. Перші оформлені перекладознавчі теорії із потужною практичною основою визрівають в епоху Просвітництва, однак остаточне виокремлення перекладознавства як науки відбувається лише у другій половині ХХ століття. Сьогодні романське перекладознавство у країнах Західної Європи, маючи власний історичний фундамент і збагативши науку оригінальними теоріями, інтегроване у світове завдяки численним міжнародним напрямам і школам.

Література

1. Ballard M. *Histoire de la traduction. Repères historiques et culturels*. Bruxelles : De Boeck Supérieur, 2013. 234 p.
2. Bassnett S. *Translation Studies*. New York and London: Psychology Press, 2002. 176. p.
3. Blanco M. Considérations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570). *e-Spania*, (40). 2021. <https://doi.org/10.4000/e-spania.41343>
4. Brun-Trigaud G. (dir.). *Contacts, conflits et créations linguistiques*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2015. 270 p. <https://doi.org/10.4000/books.cths.1185>
5. Buridant C. Le rôle des traductions médiévales dans l'évolution de la langue française et la constitution de sa grammaire. *Médiévales*. 2003. № 45. P. 67–84. <https://doi.org/10.4000/medievales.637>

6. Campetella M. Les traductions du latin en italien des XVe-XVIe siècles. *Traduire*. 2009. № 221, P. 86–103. <https://doi.org/10.4000/traduire.356>
7. Canepari M. *Linguistica, lingua e traduzione. I Fondamenti*. libreriauniversitaria.it edizioni, 2016. 468 p.
8. D'hulst L. Pour une historiographie des théories de la traduction : questions de méthode. *TTR*. 1995. № 8(1). P. 13–33. <https://doi.org/10.7202/037195ar>
9. Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press, 1995. 348 p.
10. Delisle J. L'Histoire de la Traduction. *FORUM / Revue Internationale d'Interprétation Et De Traduction / International Journal of Interpretation and Translation*. 2003. №1(2). P. 1–16. <https://doi.org/10.1075/FORUM.1.2.01DEL>
11. Dolet É. *La manière de bien traduire d'une langue en autre : d'avantage de la punctuation de la langue françoise plus des accents d'ycelle*. 1540. 48 p. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k505680/f48.item>
12. Duché-Gavet V. « ... ce que je ne doute » : traduire à la Renaissance. *Meta*. 2016. № 61(1). P. 60–77. <https://doi.org/10.7202/1036983ar>
13. Evdokimova L. La traduction en vers et la traduction en prose à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècles : quelques lectures de la Consolation de Boèce. *Le Moyen Age*. 2003. CIX. P. 237–260. <https://doi.org/10.3917/rma.092.0237>
14. Falkovskaya I. Ambiguïté de la traduction : entre l'Antiquité et les Temps Modernes. *La traduction : sa nécessité, ses ambiguïtés et ses pièges*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2015. P. 26–36. <https://doi.org/10.4000/books.cths.1031>.
15. Filippi R. La théorie de la traduction en Italie au XIXe siècle. *Équivalences*. 1984. № 15(1). P. 25–38. <https://doi.org/10.3406/equiv.1984.1090>
16. Filippi R. La théorie de la traduction en Italie au XXe siècle (1900-1960). *Équivalences*. 1992. 21(1). P. 31–78. <https://doi.org/10.3406/equiv.1992.1143>
17. Foz C. *Le Traducteur, l'Église et le Roi Espagne, XIIIe et XIIIe siècle*. University of Ottawa Press, 1998. 188 p.

18. Galonnier A. (Ed.). Boèce ou la chaîne des savoirs: *Actes du colloque internationale de la Fondation Singer-Polignac (Paris 8-12 juin 1999)*. Leuven: Peeters, 2003. XVIII. 789 p.

19. García J.O. Los estudios de traducción y el mundo hispánico: conceptos y ubicación. *Revista Electrónica Matices en Lenguas Extranjeras*. 2017. № 10. P. 72–96. <https://doi.org/10.15446/male.n10.68180>

20. Garnier B. Compte rendu de [Michel Ballard. Claude-Gaspar Bachet de Méziriac, « De la traduction » [1635], Artois Presse Université 1998.]. *TTR*. 2000. №13(1). P. 193–195. <https://doi.org/10.7202/037399ar>

21. Guidère M. *Introduction à la traductologie*, Bruxelles : De Boeck Supérieur, 2008. 176 p.

22. Heusch C. Penser la traduction au Moyen Âge. Problèmes et perspectives. *Cahiers d'études hispaniques médiévales*. 2018. № 41. P. 9–21. <https://doi.org/10.3917/cehm.041.0009>

23. Ladmiral J.-R. *Traduire : théorèmes pour la traduction*. Paris : Payot, 1979. 277 p.

24. Ladmiral J.-R. Traduction philosophique et traduction spécialisée, même combat ? *Synergies, Tunisie*. 2010. № 2. P. 11–30.

25. Lederer M. Interpréter pour traduire – La Théorie Interprétative de la Traduction (TIT). *Équivalences*, 2016. №43(1-2). P. 5–30. <https://doi.org/10.3406/equiv.2016.1479>

26. Lo Presti E. La filosofia nel suo sviluppo storico: la prospettiva storiografica di Marsilio Ficino e l'influenza dei dotti bizantini Giorgio Gemisto Pletone e Giovanni Basilio Bessarione. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Dottorato di ricerca in Filosofia, 19 Ciclo, 2007. 272 p. DOI 10.6092/unibo/amsdottorato/169

27. Lungu-Badea G. Dichotomies, trichotomies, quadrichotomies dans la « théorie traductologique » de J.-R. Ladmiral. *Translationes*. 2010. №2. P. 121–126. <https://doi.org/10.2478/tran-2014-0031>

28. Meschonnic H. *Poétique du traduire*. Paris : Verdier, 1999. 396 p.

29. Meschonnic H. L'enjeu du traduire est de transformer toute la théorie du langage. *Équivalences*. 2007. №34(1-2). P. 21–29. <https://doi.org/10.3406/equiv.2007.1316>

30. Moulinier-Brogi L. Traduire au Moyen Âge, traduire le Moyen Âge. *Médiévales*. 2018. №75. P. 5–10. <https://doi.org/10.4000/medievales.8973>

31. Mounin G. *Les Problèmes théoriques de la traduction*. Gallimard, 1963. 294 p.
32. Navarro Domínguez F. La théorie de la traduction en Espagne. *Traduction*. 2010. № 55(1). P. 88–104. <https://doi.org/10.7202/039604ar>
33. Ordóñez López O., Sabio Pinilla, J.A. *Historiografía de la traducción en el espacio ibérico: Textos contemporáneos*. Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha, 2015. 387 p.
34. Osimo B., Osimo S.A. *Distorsione cognitiva, distorsione traduttiva e distorsione poetica come cambiamenti semiotici*, 2021. 101 p.
35. Osimo B. *Storia della traduzione. Riflessioni sul linguaggio traduttivo dall'antichità ai contemporanei*. U. Hoepli, 2002. 277 p.
36. Pais C. *Teoria Diacrónica da Tradução Portuguesa: Antologia: séc. XV-XX*. Lisboa: Universidade Aberta, 1997. 277 p.
37. Prado Paz C. de *La contribution traductologique de Michel Ballard, fondement d'une école?* [Tesis, Universidad de Valladolid], 2016. 104 p.
38. Raková Z. *Les théories de la traduction*. Masarykova univerzita Brno, 2014. 263 p.
39. Sabio Pinilla J. A. (dir.). *La traducción en la época ilustrada: Panorámicas de la traducción en el siglo XVIII*. Granada : Editorial Comares, 2009. 249 p.
40. Sabio Pinilla J.A., Fernández Sánchez, M.M. El Humanismo renacentista y la traducción en Portugal en los siglos XVI y XVII. *Seis estudios sobre la traducción en los siglos XVI y XVII: (España, Francia, Italia, Portugal)*. Granada : Editorial Comares, 2003. P. 205–242.
41. Santoyo J.-C. *La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III-XV)*. León: Universidad de León, 2009. 534 p.
42. Saussure F. de. *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot, 1995. 520 p.
43. Vega Cernuda M.Á., Pulido M. La historia de la traducción y de la teoría de la traducción en el contexto de los estudios de la traducción. *MonTI. Monografías De Traducción E Interpretación*. 2013. №5. P. 9–38. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2013.5.1>
44. Villarroel M. *De la pratique à la théorie : analyse de la traduction de El juguete rabioso de Roberto Arlt par Antoine Berman* [Thèse ou Mémoire numérique / Electronic Thesis or Dissertation], 2010. 99 p. <http://hdl.handle.net/1866/5152>

45. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Paris: Didier, Montréal: Beauchemin, 1958. 331 p.

Information about the author:

Filonenko Nataliia Heorgiivna,

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Romance and Modern Greek Philology
and Translation

Kyiv National Linguistic University
3 Laboratorna St., Kyiv, 03680, Ukraine

I. ФРАНКО В КОНТЕКСТІ МОВОТВОРЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Шмілик І. Д.

ВСТУП

У становленні української літературної мови значну роль відіграв І. Франко. Особливості мови письменника неодноразово було представлено і в розділах праць з історії української мови (В. Чапленко, І. Огієнко, В. Русанівський), і в окремих розвідках В. Лева, Ф. Жилка, З. Франко, П. Коваліва, Л. Полюги, І. Ковалика та І. Ощипко, Т. Панько, І. Матвіяса, І. Ціхоцького, О. Сербенської, В. Грещука, З. Терлака, М. Лесюка, Г. Гримашевич, О. Сколоздри-Шепітко тощо. У синтаксичному аспекті мову художньої прози І. Франка досліджував І. Петличний, мову наукових праць – О. Труш. Аналізу варіантів прозових творів І. Франка, які зазнали авторського редакторського опрацювання, присвячено студії Н. Корнієнко, І. Ощипко, Н. Фарини. Питання літературної мови в листах І. Франка представлено в розвідці В. Статєєвої, дослідження мовно-правописного редагування літературної та наукової спадщини Каменяра репрезентовано у працях М. Білоус, Л. Невідомської. Лінгвокомунікативні, когнітивні, лінгвосеміотичні та лінгвостатистичні виміри прози І. Франка досліджували Ф. Бацевич С. Бук, Л. Процак, А. Сваричевська, О. Ясіновська. Теорію лінгвоперсонології, зокрема комунікативний і дискурсивний простір мовної особистості Івана Франка вивчав А. Загнітко. Комунікативна компетенція Каменяра стала об'єктом дослідження Т. Космеди. Однак на сьогодні не до кінця висвітлено роль його поезій у становленні української літературної мови, оскільки до І. Франка в Галичині не було єдності в думках щодо шляхів її розвитку й нормування і, відповідно, письменник був змушений працювати в умовах, коли поряд з літературною мовою на народній основі існувало язичіє.

1. Варіанти української літературної мови

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у терміносистему української мови було введено поняття «варіанти національної мови» та його потрактовано як «різновиди однієї національної мови, що використовуються в різних суспільних, територіальних межах і усталюються як форми літературної мови»¹; «різновиди однієї національної (етнічної) мови, що використовуються учасниками міжособистісної міжмовної комунікації у різних суспільних, територіальних межах; паралельно чинні форми мови»². Незважаючи на тривалу історію української літературної мови писемної та усної форми, у мовознавстві загальноприйнятою була думка про те, що в основі української літературної мови лежать говори Середньої Наддніпрянищини, галичанізи ж вважалися відхиленням від норм, визначених на основі східного варіанта. У новій українській мові кінця ХІХ – початку ХХ ст. виокремлено східноукраїнський варіант літературної мови, який базувався на південно-східних, північних і волинському та подільському південно-західних говорах, та західноукраїнський, діалектну основу якого становили решта говорів південно-західного наріччя³. Це пов'язано з тим, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. українська літературна мова переживала надзвичайно складний етап розвитку, оскільки «суспільно-політичні умови, в яких перебував український народ, розділений між Російською та Австро-Угорською імперіями, спричинилися до існування двох варіантів літературної мови – східноукраїнського та західноукраїнського, що характеризувалися відповідними регіональними нормами»⁴.

У ХІХ ст. галицька інтелігенція усвідомила єдність української мови наддніпрянської з наддністрянською, необхідність її вивчення та розбудови, впровадження в освіту й науку. Певний час галицькі українці вважали, що літературною мовою не може бути жива народна мова, лише церковнослов'янська – виникає велика кількість

---

¹ Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор; за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. С. 227.

² Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т.1: А–Й. 402 с.; Т. 2: К–О. С. 101.

³ Матвіяс І. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 3–4.

⁴ Єрмоленко С. Літературна мова. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови). 2-ге вид., випр. і доп. К.: «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана. 2004. С. 319.

т.зв. москвофілів. Як наслідок, із 1851 р. Галичина має нову літературну мову – українсько-російське язичіє⁵. У Галичині та Буковині «після періоду модного захоплення москвофільством уже в дев'яностих роках основна маса духовенства повертається до українства. Щодо богослужб, то їх завжди відправляли церковнослов'янською мовою з українською вимовою»⁶. Національне відродження в Галичині супроводжувалося заснуванням великої кількості шкіл, із народною мовою викладання, багато уваги було приділено виробленню українського алфавіту й правопису. І хоча Емський указ, як зауважує В. Русанівський, «надовго поклав кінець і спробам виробити оригінальне українське письмо і намаганням впорядкувати українську граматику», однак розвиток граматичної думки і словникарства у Східній Україні позитивно вплинув на пробудження наукової уваги до української мови в Галичині й у Закарпатській Україні⁷. Особливість мовної ситуації в Галичині полягала в тому, що освічені українці хоч і розмовляли між собою по-українськи, однак було б перебільшенням вважати, що вони говорили тою мовою, якою писали автори з підросійської України і яка теоретично вважалася взірцем для всієї України. На думку Ю. Шевельова, «і до тодішньої мови підросійської України термін «літературна» можна прикладати з великим застереженням. Існували певні правила вжитку, але вони не були унормовані, ні навіть ґрунтовно описані, не було й авторитету, що міг би їх запровадити»⁸.

Отже, «нова українська літературна мова (на народній основі) з кінця XVIII і початку XIX ст. розвивалася, в основному, під впливом двох літературно-мовних традицій: 1) східноукраїнської (наддніпрянської); 2) західноукраїнської (надністрянської, або галицької), яка з 60–70-х років має щодалі більш виражену тенденцію наближатись до східноукраїнської»⁹. Однак українська мовознавиця Л. Ткач, досліджуючи джерела і соціокультурні чинники

---

⁵ Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Либідь, 1995. С.178.

⁶ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. С.18.

⁷ Русанівський В. Історія української літературної мови. К.: Артк, 2001. С.232.

⁸ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. С.20.

⁹ Жилко Ф.Т. Мова Івана Франка (Лекція для студентів-заочників факультету мови і літератури). Київ-Львів: Радянська школа, 1949. С.2.

формування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст., обґрунтувала розвиток і становлення в цей період наддіалектного утворення на західноукраїнських землях – галицько-буковинського койне¹⁰. У Галичині літературно-мовна традиція старокнижної мови XVIII ст. фактично не переривається в XIX ст., як це було наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. у Східній Україні, де витворюється літературна мова на народній основі. Ця традиція старокнижної мови відчутна в Галичині протягом усього XIX ст. і навіть на початку XX ст. Відповідно, дослідження передумов виникнення та особливостей функціонування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст. – це «неунікненне завдання, що не розв’язавши його годі дійти історично вірогідних висновків про роль того чи іншого просторово-часового континууму в формуванні узвичаєних, а згодом і кодифікованих норм української літературної мови»¹¹.

Ґрунтовне дослідження особливостей західноукраїнського варіанта літературної мови, зокрема словотвору, словозміни, лексики та фразеології здійснив І. Матвіяс. Мовознавець зазначив, що важливу роль у формуванні західноукраїнського варіанта літературної мови становили надністрянський (М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, М. Устиянович, О. Маковей та ін.), гуцульський та буковинський (Ю. Федькович), гуцульський (М. Черемшина), буковинський (О. Кобилянська), покутський (В. Стефанік) говори південно-західного наріччя¹². Бойківський і лемківський говори, з яких найвизначнішу роль у розвитку української літературної мови відіграв бойківський, утворюють карпатську групу говорів у південно-західному наріччі¹³. Саме з Бойківщиною пов’язана творчість І. Франка, оскільки духовним середовищем його дитинства були бойківський говір і фольклор. На думку І. Матвіяса, «бойкізми найвиразніше виявляються в лексиці

---

¹⁰ Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX с. Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці: Книги-XXI, 2007. С.355.

¹¹ Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX с. Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці: Книги-XXI, 2007. С.12.

¹² Матвіяс І. Водображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 9–11.

¹³ Ястремська Т. Діалектний простір Галичини: говірки української мови. *Українська мова в Галичині: історичний вимір* / відп.ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2011. С. 56.

творів І. Франка, фонетичні і граматичні говіркові риси загалом відображають особливості галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя, що були притаманні тодішньому західноукраїнському варіантові літературної мови»¹⁴. Своєрідність словозміни західноукраїнського варіанта літературної мови полягала, як зазначає мовознавець, в основному у відображенні морфологічних форм південно-західних говорів, частково – у збереженні архаїчних форм¹⁵.

Отже, варіантність української літературної мови ХІХ – початку ХХ ст. простежувалася на всіх мовних рівнях – лексико-семантичному, фраземному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному та правописному. Відмінності між західно– та східноукраїнським варіантами літературної мови зумовлені впливом різних чинників, серед яких Л. Ткач виокремила: 1) місцеві діалекти, 2) державно-політична роз'єднаність українських земель, 3) контактування з мовами вищого політичного та суспільного статусу (німецькою, російською), з мовами, на які українська інтелігенція культурно орієнтувалася (російською, німецькою, польською, церковнослов'янською) а також зі співтериторіальними мовами (польською, румунською, німецькою, угорською), 4) суб'єктивні нахили авторів – репрезентантів різних варіантів¹⁶. Відповідно, західноукраїнський варіант літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. історично ввібрав у себе лексико-семантичні елементи соціолектів української світської інтелігенції, духовної верстви та інших груп осіб, що послуговувалися українською мовою та брали безпосередню участь у виробленні нових слів та творенні нових стилів.

2. Західноукраїнський та східноукраїнський варіанти мови в граматичних студіях

Нова українська літературна мова періоду становлення була тісно пов'язана з говорами, що стало причиною існування

---

¹⁴ Матвіяс І. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 12.

¹⁵ Матвіяс І. Особливості словозміни в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2011. № 5. С. 11.

¹⁶ Ткач Л. О. Історичні передумови формування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. та сучасні аспекти його дослідження. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Чернівці: ЧНУ, 2009. Вип. 475–477: Слов'янська філологія. С. 247.

східноукраїнського та західноукраїнського різновидів літературної мови (від виходу «Русалки Дністрової» (1837)). Ці два варіанти літературної мови відображали особливості різних українських говорів. Зокрема, східноукраїнський варіант ґрунтувався на східнополіських говірках (П. Куліш, С. Васильченко), середньонадніпрянських (Т. Шевченко, Л. Глібов, І. Неучу-Левицький, П. Мирний, М. Старицький, А. Тесленко), слобожанських (П. Грабовський, Я. Щоголів, Б. Грінченко), степових (М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий), подільських (А. Свидницький, С. Руданський, М. Коцюбинський), волинсько-західнополіських (Леся Українка). На галицько-буковинсько-карпатських говірках основана мова творів письменників, що репрезентують західноукраїнський варіант (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, Ю. Федькович, І. Франко, О. Кобилянська, В. Стефаник, М. Черемшина, Лесь Мартович, О. Маковей та ін.)¹⁷.

У другій половині ХІХ ст. визначною подією в Галичині стала поява великої кількості ґраматик – підручників для середніх та народних шкіл або ж посібників для самостійного вивчення мови, зокрема були надруковані ґраматичні праці М. Осадци (1864), Г. Шашкевича (1865), П. Дячана (1865), О. Партицького (1873), О. Огоновського (1889), С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893), В. Коцовського й І. Огоновського (1900) та ін. Мовознавці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (М. Осадца, О. Партицький, С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер, Є. Тимченко, В. Сімович та ін.) здійснили ґраматичний опис української мови, чітко схарактеризувавши мовні явища, які відбивали відмінності західноукраїнського та східноукраїнського варіантів мови.

«Ґраматика руської мови» (1893, 1914) С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера була «важливою кодифікаційною працею української мови, на яку спиралися майже всі автори подальших ґраматик, значний вплив справила вона і на формування літературної мови, а також на усталення еталонного мовного образу у свідомості українців»¹⁸, оскільки «наближалася до норм Центральної України, зокрема в запровадженні так званого фонетичного письма, хоч і з

---

¹⁷ Матвія І. Варіанти літературних мов. *Культура слова: міжсвідомчий збірник*. К.: Наукова думка, 1994. № 45. С. 6.

¹⁸ Зарінова М. В. Лексична варіантність в українській літературній мові кінця ХІХ – початку ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. С. 74.

чималою кількістю місцевих особливостей, попереджена в лексикології першим великим словником – Є. Желехівського – 1886 р.»¹⁹. Ця граматики мала значний успіх. Її було затверджено 1893 р. і неодноразово перевидано, зокрема 1907, 1914, 1928 рр.

У «Граматиці» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера репрезентовано низку особливостей, які утверджували західноукраїнський варіант літературної мови, однак лише у виданні 1914 р. на протипагу було представлено східноукраїнські норми. Зокрема, у праці мовознавці зіставили ці особливості при словозміні: 1) в іменниках чоловічого роду «відм. 3 одн. кінчить ся правильно на *-ови* (на Україні *-ові*). Окрім того подибується деколи закінчене *-у Богу, духу* (побіч *Богови, духови*)»; «на *-еви, -єви* (на Україні *-єві, -єві*): *учителеви, добродієви*»²⁰; 2) в іменниках середнього роду «м'якої відміни», які мають закінчення «на *-е, -є* (*писанє, поясненє, житє*). «У всіх тих іменників подибуємо на Україні, в 1-ім відм. одн. замість *-є(-е)* закінчене *-я (-а)* після аналогії 1-го відм. іменників *ягня, лоша* і т.д.: *життя, безвіддя, колосся*»²¹; 3) в особових займенниках *він, вони* «на Україні уживають також замість *ним, ними, них* форм *їм, їми, їх*»²²; в «указовому» займеннику *та* «на Україні уживають замість *тої, тою* форм *тієї, тією*; замість *сеї, сею* пишуть *цієї, цією*»²³ тощо.

Натомість у «Методичній граматиці української мови» (1900) В. Коцовського та І. Огоновського описано лише західноукраїнський варіант літературної мови. До прикладу, в іменниках чоловічого роду у Д.в. однини подано тільки закінчення «*єви, єви* (*учителеви, добродієви*); по співзвучу змягченім і по р може бути *ови* та *єви* (*товаришови, ліварови* або *товаришеви, лівареви*); у, ю: *Богови, Богу, монастиреви, монастирю*»; в О.в. одн. – «*ем* (*учителем*); по змягченій і по р буває *ом* або *ем* (*товаришом і товаришем*); закінчені на й мають *єм* (*добродієм*); в О.в. жіночого роду – закінчення *-ию* та *-ю*: *частию, частю, любовю; кровию, кровю*»²⁴ [89, с. 22, 28]. Учені

---

¹⁹ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. С.21.

²⁰ Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Вид. 3. Відень, 1914. С.67, 71.

²¹ Там само. С.78.

²² Там само. С.85.

²³ Там само. С.86.

²⁴ Коцовський В., Огоновський І. Методична граматики української мови. 4-те, попр. вид. Вінніпег: Накладом української книгарні, 1900. С.22,28.

вказали, що в Р.в. множини деякі іменники чоловічого роду мають замість закінчення *ів, їв – ий*: *гостий, коний, гроший*; жіночого роду – *ий-ів*: *частий, піснів, ночів*. «В III, VI і VII-ім відмінку є побіч закінчень *-ям (ам), -ями (-ами), -ях (-ах) – також -ем, -ьми (-ми), -ех: грудем, грудими, пригощми, в грудех*»²⁵. Мовознавці запропонували ґрунтовні та розлогі пояснення словозміни й щодо інших іменних частин мови.

На початку ХХ ст. були укладені ґраматики, які репрезентували східноукраїнський варіант літературної мови – «Українська ґраматика» (1917) Є. Тимченка, «Грамматика українського язика» (1913) І. Нечуя-Левицького, «Грамматика української мови» (1921) В. Сімовича тощо.

В «Українській ґраматиці» (1917) Є. Тимченка, на відміну від ґраматик Західної України, зафіксовано в іменниках чол.роду в Д.в. однини закінчення – *ові, -еві, -єві (братові, слухачеві, краєві), -у*. «Пануюча форма на *-ові (-еві)*; кінцівка у вживається переважно при збігу двох дативів: *пану Іванові*; у родовому відмінку множини *-ів, -ей (-ьї)*: *панів, тестів, але коней, грошей, гостей, людей*²⁶. Для іменників середнього роду подані форми *бажання, бажанє, бажаннє*; в О.в. фіксуємо флексії *-ям, -єм: бажанням, бажанєм, бажаннєм*²⁷. Відмінювання іменників жіночого роду теж має свої особливості, напр.: Р., Д., М.в. одн. – *речі, тіни (тіні)*; О.одн. – *річку, тінню, частю, вдячністю*; Н., З.в. множини – *речі, тіні, часті, вдячності*; Р.мн. – *речей, тіней, частей, вдячностей* тощо²⁸.

Про два типи відмінкових форм в українській мові зазначав і В. Сімович, називаючи варіантні пари «*форми*» або «*твори*». Мовознавець не рекомендував на письмі вживати територіальні варіанти, які не збігаються з нормативними. У «Граматиці української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці» (1919) В. Сімович вказував, що «іменики на *-я (-є)*, поутворювані з прикметників, иньчих імеників, та з дієслів [...] подвоюють перед

---

²⁵ Коцовський В., Огоновський І. Методична ґраматика української мови. 4-ге, попр. вид. Вінніпег: Накладом української книгарні, 1900. С.23, 28.

²⁶ Тимченко Є. Українська ґраматика. 2-ге вид. К.: Друкарня Ун-ту св. Володимира Акц. Т-ва друк. і видавн. діла, 1917. С.96, 98.

²⁷ Там само. С.100.

²⁸ Там само. С.107-108.

тим *-я (-є)* шелестівку, якщо вона тільки одна»²⁹ та наголошував, що «давальний відмінок однини має правильне закінчення *-ові*», однак зазначав, що «галицька й подільська форма – *-ови*, у м'якій відміні – *-єви*»³⁰. В. Сімович розрізняв відмінювання іменників жіночого роду III відміни, зокрема у родовому і місцевому відмінках однини допускав такі закінчення: *повісти, тини (тіні), ночі*; решта іменників вказаної відміни мали відмінюватися за аналогією³¹. Лінгвіст зауважив, що «у західноукраїнських говірках у цілій цій відміні ніякої різниці немає, всі іменники відмінюють ся як: *повість*»³².

Отже, аналіз окремих граматичних явищ у працях, надрукованих наприкінці XIX – на початку XX ст. на теренах Галичини та Наддніпрянщини, засвідчує різноманітність форм, що було спровоковано саме наявністю двох варіантів літературної мови. Як слушно зазначає М. Зарінова, «наукові граматики, звертали увагу на питання варіантності, вказуючи не тільки на існування паралельних форм, але й на причини їх виникнення. Практичні ж граматики розглядали еквівалентні форми менше, що було зумовлено їх призначенням»³³. Однак у цих граматиках у межах одного варіанта (західно– чи східноукраїнського) теж не було чіткої, виробленої системи. Спільна літературна мова, на думку тогочасних мовознавців, мала творитися на базі лише східного варіанта, а не як сума двох варіантів. «З бажанням галичан внести і свою лепту у витворену спільними зусиллями єдину в майбутньому літературну мову не захотіли рахуватися ні тоді, ні пізніше»³⁴. Неприйнятність для наддніпрянців західних лексем стало практикою і лексикографічних праць, наприклад, «Словарь української мови» Б. Грінченка, 1907–1909. Із встановленням радянської влади у Західній Україні і, відповідно, обов'язкового єдиного правопису і норм літературної мови, західноукраїнський варіант «був усунений з

---

²⁹ Сімович В. Граматика української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одміними й додатками. Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1919. С.64.

³⁰ Там само. С.148.

³¹ Там само. С.168.

³² Там само. С.169.

³³ Зарінова М.В. Лексична варіантність в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст.: дис. ... канд. філол.наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. С.78

³⁴ Франко З. Т. Варіантність чи територіальна відмінність української літературної мови. *Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць*. Вип. 2. К.: Наукова думка, 1995. С. 175.

писемного ужитку [...], але не припинив свого існування і пішов в «підпілля» (в недруковану продукцію та усне мовлення). У відкритій формі, в друкованому слові, він продовжив своє існування в українській діаспорі»³⁵. І лише в останній редакції «Українського правопису» 2019 року повернуто в українську літературну мову низку невинуватих відкинутих мовних особливостей, зокрема варіантні форми родового відмінка іменників (*радості – радости, любові – любви, осені – осени*), паралельне вживання *i/u* на початку українських і давно засвоєних слів (*ірій – ирій, ірод – ирод*), варіантність у написанні слів іншомовного походження (*аудієнція – авдієнція, пауза – павза, кафедра – катедра, ефір – етер*) тощо.

3. Мовний феномен І. Франка

Література Галичини 1848–1852 рр. відзначалася «деякими спробами наблизитися до народної мови», однак на чисту народну мову перейти не змогла, а для 50-их років XIX століття вже було характерним цілковите засилля язичія, якому сприяв москвофільський рух. Одночасно з москвофільством у 60-их роках XIX ст. в Галичині зародилося т.зв. народовство, яке орієнтувалося на народну мову, не визнаючи язичія. Прихильники цієї течії писали своєї твори місцевим діалектом...»³⁶.

Із 70-их років XIX ст. в українську літературу приходять нове покоління, серед них – І. Франко, який увійшов у консервативне галицьке письменство із уже вповні сформованою «духовною фізіономією»: з естетичною програмою новочасної літератури, із власним розумінням її завдань і тематичних пріоритетів, із оригінальним трактуванням авторської концепції та індивідуального стилю, врешті – з новою концепцією реальної мови, що в сумі мали б прорвати естетичну, тематичну й мовностилістичну блокаду млявої літературної практики й відкрити шлях всеосяжному мистецькому експерименту³⁷. Мовний феномен І. Франка полягав у тому, що природне чуття живої, чистої народної мови, яке змалечку

---

³⁵ Франко З. Т. Варіантність чи територіальна відмінність української літературної мови. *Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць*. Вип. 2. К.: Наукова думка, 1995. С. 176.

³⁶ Ковалів П. Значення І. Франка в розвитку літературної мови Галичини. *Записки НТШ. Т. CLXXXIV*: Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. 1968. Ч. II. С. 6.

³⁷ Ціхоцький І.Л. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Вид.центр ЛНУ ім.І.Франка, 2006. С.6.

проявилось в письменника, сильно розвинулося: «дар «словесновати» все, що торкалося його вуха, на чому відпочивало зацікавлене око, генетична здатність фіксувати в пам'яті спосіб мовлення рідних, знайомих, подивляти гарну бесіду, а ще праця впродовж усього свідомого життя над збиранням лексичного та фразеологічного матеріалу, – багатьох інших творів усної словесності, – усе це, зміцнене енциклопедичними знаннями в галузі гуманітарних і природничих наук, підсилене ґрунтовною лінгвістичною освітою, практичним знанням багатьох мов та історією їхнього розвитку»³⁸, дало І. Франкові міцну основу для витворення цілісної концепції слова, розуміння особливостей розвитку та функціонування рідної мови. Мислитель вважав, що галицька українська молодь (як нова генерація української інтелігенції) повинна стати рушієм процесу відродження української нації; протистояти внутрішньому ворогові незалежності України – російському лібералізму, який озброєний трьома доктринами: «православ'є, самодержав'є й обрусеніє»³⁹.

Письменник у лінгвосамоідентифікації пройшов складний шлях, у якому постають і період хитань, і період осмислення статусу мови в загальнонаціональному просторі⁴⁰. Однак І. Франко – сильна мовна особистість з високим рівнем комунікативної компетенції, наділена «енергією» думки, що втілена в «енергію» слова, широтою мовленнєвої діяльності, здатністю йти до мовленнєвої стратегії через гнучкість мовленнєвих тактик, умінням висловлювати інтелектуалізований зміст у демократичній формі, тобто враховувати «живу» реакцію на «живе» слово⁴¹.

3.1. Літературна мова в теоретичних засадах

Перші твори І. Франка позначилися мішаниною української, російської і польської мов, оскільки друкувалися в московфільському часописі «Другъ», уживав поет також і діалектні морфологічні форми. Як зауважив Т. Франко, «для мови перших

---

³⁸ Сербенська О. Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали. Монографія. Львів, 2006. С.28.

³⁹ Франко І. Отвертий лист до гал. української молодіж. *Літературно-науковий вістник*. Т. 30. Кн. 4. Львів, 1905. С. 13.

⁴⁰ Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця: Нілан–Лтд, 2017. С. 35.

⁴¹ Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. Львів: ПАІС, 2006. С. 20-21.

писань Івана Франка характерні чотири -ізми: провінціалізми, германізми, латинізми й польонізми»⁴², у їх основі лежить говірка села Нагуєвичі, що належить до крайньої західної частини наддністрянського та північної частини бойківського діалекту. Загалом на території західної Дрогобиччини поєдналися надсянська, бойківська та наддністрянська говіркові групи⁴³. Як зауважує І. Ціхоцький, «це, очевидно, давало підстави І. Франкові дивитися на говірку рідного села як на відносно інтердіалектну сутність, що не містила маргінальних відхилень від мовної норми західноукраїнського діалектного простору»⁴⁴. Відповідно, унікальність регіону й полягала власне у зародках інтердіалектності – необхідній передумові формування літературної мови. На думку І. Матвіяса, бойкізми найвиразніше відтворює лексика творів І. Франка, натомість фонетичні та граматичні діалектизми відображають особливості галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя⁴⁵.

Згодом, приєднавшись до народовців, поет орієнтувався лише на українську мову, щоправда, «це не була літературна мова, що усталилася на той час на Наддніпрянщині»⁴⁶; це була «ще тільки сировина, що з неї треба було створити літературну мову як повноцінне знаряддя культурного життя українського народу»⁴⁷. Як припускає Л. Ткач, «галицько-буковинське койне кінця ХІХ – початку ХХ ст. становило собою таке мовне утворення, в якому поєдналися традиції мовлення української освіченої верстви, що формувалися від кінця ХVІ ст., народнорозмовне мовлення у його різноманітних діалектних виявах, а також елементи новоутворюваних соціолектів, що відображали професійне

---

⁴² Франко Т. «Лис Микита». Критичний розбір поеми І. Франка. *Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка*. Т. ХХІІІ. Львів: Накладом Товариства, 1937. С.31.

⁴³ Пура Я.О. *Говори західної Дрогобиччини*. Ч. 1. Львів : Львівський держ. пед. ін-т, 1958. С.19.

⁴⁴ Ціхоцький І.Л. *Мова прози Івана Франка (стилістичні новації)*. Львів: Вид.центр ЛНУ ім.І.Франка, 2006. С.77.

⁴⁵ Матвіяс І. Діалектна основа мови в творах Івана Франка. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 13.

⁴⁶ Русанівський В. *Історія української літературної мови*. К.: Артек, 2001. С.252.

⁴⁷ Чапленко В. *Історія нової української літературної мови (ХVІІІ століття – 1933 рік)*. Нью-Йорк, 1970. С.152.

розгалуження соціалеми української мови»⁴⁸. Тоді нелегко «було зорієнтуватися, яка лексема має право на існування й використання, оскільки українська мова на той час ще не була унормована...»⁴⁹; майже всі редакції, видання і видавництва були під сильним впливом москвофілів.

Не применшуючи літературної вартости Франкових творів, чимало дослідників, як зауважує І. Ціхоцький, ставило під сумнів мовну вартість його текстів. «Полеміка щодо Франкової мови і мови галицького письменства в цілому не була новою – початки її віднаходимо у «пуристичних» писаннях В. Чайченка (Б. Грінченка)»⁵⁰, який звинувачував галичан у надмірному захопленні «полонізмами», «москалізмами», «провінціалізмами» і «рутенізмами». Поліфункціональність західноукраїнського варіанта літературної мови, постійний опір будь-яким впливам російської мови як вияву агресії та асиміляції і широке територіальне охоплення східноукраїнського варіанта, з перевагою у кількості носіїв викликали у 90-х рр. XIX ст. тривалу дискусію, у якій зіткнулись різні погляди на шляхи розвитку національної української літературної мови, участь у якій взяли з боку східних українців Б. Грінченко, М. Школиченко, А. Кримський, а з боку галицьких – І. Франко, І. Кокорудз, І. Верхратський, О. Маковей. За винятком А. Кримського, І. Кокорудза та частково І. Франка, дискусію було проведено нефахово. «Дискутанти ставили на перше місце свою льокальну говіркову мову як основу для літературної, а деколи й перевагу своєї говірки над іншою»⁵¹. Однак ця дискусія мала надзвичайно велике значення в розвитку української літературної мови загалом та в творчості І. Франка зокрема, оскільки вона не лише підняла на поверхню ті процеси, які відбувалися в літературній мові, а й змусила українську інтелігенцію хоч частково їх усвідомити. Це була «пересторога галичанам щодо їхніх екстремізмів у запровадженні галицьких мовних елементів до літературної мови, а

---

⁴⁸ Ткач Л. О. Історичні передумови формування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст. та сучасні аспекти його дослідження. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Чернівці: ЧНУ, 2009. Вип. 475–477: Слов'янська філологія. С. 251.

⁴⁹ Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С.617.

⁵⁰ Ціхоцький І.Л. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Вид.центр ЛНУ ім.І.Франка, 2006. С.7.

⁵¹ Лев В. Участь І. Франка в творбі української літературної мови. *Записки НТШ*. Т. CLXVI. 1957. С. 130.

великоукраїнцям – щодо нетолерантного ставлення їх до галицьких впливів на літературну мову»⁵². Хоч дискусія і не змінила напрямку розвитку літературної мови, однак її учасники почали більше звертати увагу на мову Великої України. І. Франко, узявши в ній участь, виступив проти надання переваги в українській літературній мові східноукраїнським елементам, однак був за те, щоби використовувати всі «відтінки, котрих годі не бачити, на котрих тяжко гніватися»⁵³.

У статті «Говоримо на вовка – скажімо і за вовка» (1891) І. Франко зазначив: «Мені бажалось би своїми увагами докинути цеглинку до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі язиковім і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання – будучої єдності і одноцільності нашої літературної мови, будучої, повторюю, бо тепер ми ще її не маємо і задля, звісних, дуже важних причин мати не можемо»⁵⁴. У питанні єдності літературної мови Іван Франко виходив із того, що вона є важливим об'єднувальним, консолідувальним чинником будь-якої нації, а її відсутність пояснював відповідними історичними обставинами – «Галичина 1772 р. перейшла під панування Австрії і втягнена була в культурний круг, дуже відмінний від того, в який втягнена була решта України»⁵⁵. Слушно зауважив В. Грещук, вказавши, що «для тогочасної України, яка впродовж кількох століть була поділена і входила до складу різних держав, проблема літературної мови, спільної для всіх українців, була особливо актуальною і значущою. Та обставина, що Наддніпрянщина, Галичина, Закарпаття тривалий час, власне від занепаду Галицько-Волинського князівства, не становили собою державної, політичної цілості, позначилося на культурі і мові українців»⁵⁶. І. Франко, окреслюючи причини й історію втрати державности, відзначив

---

⁵² Шерех Ю. Мовна дискусія 1891–1893 років і участь у ній Івана Франка. *Рідне слово*. 1946. Ч. 6. С. 79.

⁵³ Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII століття – 1933 рік). Нью-Йорк, 1970. С. 153.

⁵⁴ Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. *Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах*. Т. 28. К.: Наукова думка, 1980. С. 171.

⁵⁵ Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. *Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах*. Т. 28. К.: Наукова думка, 1980. С. 174.

⁵⁶ Грещук В. Роль Івана Франка у формуванні єдиної української літературної мови. *Вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Ч. 2. Івано-Франківськ: [б.в.], 2007. С. 29. URL: <http://lib.if.ua/franko/1311683953.html>

виняткову роль української мови, яка, незважаючи на різні несприятливі умови, зберігає єдність нації в просторі й часі.

Каменяр надзвичайно глибоко розумів вагу соборної літературної мови та мав чітку позицію щодо важливості всіх говорів. Але згодом, «вступивши в ХХ ст., змінив свою думку, зрозумівши, що без оволодіння мовою Котляревського і Шевченка, жоден письменник у нову українську літературу не ввійде»⁵⁷. Над культурою своєї мови поет спочатку працював мало, пишучи звичайною «галицькою говіркою», але, як зазначив І. Огієнко, «Драгоманова наука про літературну мову проте не пішла Франкові на марне, а він був його вірним учнем, і пізніш Франко рішуче повернув у своїй мові на схід і став більше працювати над своєю мовою»⁵⁸. І. Франко обстоював зближення мови галицьких письменників і літературної мови Східної України, присвятивши все своє письменницьке життя «утвердженню єдиної для всього українського народу літературної мови і своєю науково-теоретичною і художньою практикою істотно сприяв тому, щоб літературна мова західноукраїнських земель, як і західноукраїнська література в цілому, вийшли за регіональні межі і прилучились до загальноукраїнських, загальнонаціональних»⁵⁹. Каменяр ніколи не стояв осторонь полеміки щодо питання функціонування й розвитку української мови. Як зауважила Т. Панько, поет розумів, що «літературна мова живиться діалектизмами, головним чином, лексичними та фразеологічними, одночасно зберігаючи стабільність своїх норм. Літературне їх уживання доцільне тоді, коли діалектизм розширює номінативні засоби літературної мови, збагачує її виражальні можливості»⁶⁰. Умотивовані певними комунікативними чи емотивними потребами, діалектизми, на думку І. Франка, поступово можуть набувати статусу літературної мови.

У розвідці «Літературна мова і діалекти» (1907) І. Франко чітко окреслив своє бачення єдиної української літературної мови, при

---

⁵⁷ Русанівський В. Історія української літературної мови. К.: Артк, 2001. С.252.

⁵⁸ Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Либідь, 1995. С.183.

⁵⁹ Закревська Я.В. Погляди Івана Франка на роль народної мови в процесі утвердження єдиної української літературної мови. *Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симпоз. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 верес. 1986 р.)*: У 3 кн. / упоряд. Б.З. Якимович. К.: Наук. думка, 1989. Кн. 2. С. 142. URL: <http://prima.lnu.edu.ua/ifranko/svitova%20kul'tura/zakrevska.htm>

⁶⁰ Панько Т. І. До проблеми формування та уніфікації української мови. *Мовознавство*. 1990. № 1. С. 14.

цьому вже розуміючи, що пріоритет треба віддати східноукраїнському варіанту. «Наша літературна мова в остатніх десятиліттях таки значно виробила ся. Кождий, хто брав ся писати тою мовою, на скільки черпав із книжкової традиції, мусів черпати зачинати від Котляревського, Квітки, Шевченка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, мусить бачити, що тут, у мові тих письменників, лежить основа того типу, яким мусить явити ся вироблена літературна мова всіх Українців. Уже хоча би тому, що та мова на величезному просторі від Харкова до Кам'янця Подільського виявляла таку однотайність, такий брак різкіших відмін, який в повні відповідав українському національному типови, також «вимішаному» і вирівняному в цілій масі, як мало котрий подібний тип у світі. І от кождий, Галичанин чи Українець, хто бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того мови виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників»⁶¹. І. Франко став систематично наближати свою мову до наддніпрянської, однак вважав, що «кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість з одного боку всисати в себе всі культурні елементи сучасности, значить, збогачувати ся новими термінами, та висловами відповідними до прогресу сучасної цивілізації, не тратячи при тім свого основного типу і не переходячи в жаргон якоїсь спеціальної верстви чи купи людей, а з другого боку доки має тенденцію збогачувати ся чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору». Письменник ставився дуже критично і до себе, і до мови, яка функціонувала в Галичині, зазначаючи, що «у нас в Галичині, де друковано і писано довжелезний ряд граматик від Могильницького до Огоновського, де ті грамматики товкмачено тисячам інтелігентних дїтей у голови на шкільній лаві, все таки знає нашої мови дуже мало, язик поплутаний і запоганений, язикове почуте у всіх що пишуть і говорять нашою мовою, зовсім затемнене і затуплене»⁶². Ось тому, вважає М. Лесюк, І. Франко й орієнтувався на мову письменників з Великої України, «хоча там також тривалий

---

⁶¹ Франко І. Літературна мова і діалекти. *Літературно-науковий вістник*. 1907. Т. XXXVII. Кн. 2. С. 226.

⁶² Франко І. Літературна мова і діалекти. *Літературно-науковий вістник*. 1907. Т. XXXVII. Кн. 2. С. 225.

час українська мова була під забороною, не була впорядкована і кожен письменник також використовував її на власний розсуд»⁶³.

Мовний феномен І. Франка необхідно розглядати з позицій реконструйованої мовної свідомості мислителя й тогочасного українського суспільства, не оцінюючи його з погляду носія української літературної норми, орієнтованого на сучасну мовну норму. «Мовна свідомість давніх українців «опредметнена» передусім у текстах, для адекватного прочитання яких потрібне ґрунтовне вивчення мовно-культурного контексту епохи»⁶⁴. Власне епоху становлення української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. у Галичині, її кристалізацію та витворення літературної норми відображають морфологічні особливості, відтворені в поетичних та прозових творах І. Франка. Значний вплив на утвердження спочатку дескриптивної, а потім і прескриптивної норми, мали письменники, які вживали ті чи інші варіантні форми, популяризуючи їх. Очищення власних творів від вузьких діалектизмів, пошук кращих іменникових, прикметникових, займенникових та дієслівних словоформ було особливістю творчості І. Франка. Різноманітність відмінкових форм у поетичних збірках, виданих за життя І. Франка, свідчать про те, що «мова не була кодифікована, унормована і він [І. Франко – І.Ш.] інтуїтивно вишукував форми, які б були оптимальними»⁶⁵. Поряд із формами, характерними для мовлення тогочасних галичан, І. Франко використовував також і «східні» форми, тобто поет прагнув знайти найкращий варіант.

С. Смаль-Стоцький у праці «Іван Франко і українська літературна мова» (1926) наголошував, що однією з найбільших заслуг Франка є те, що «він надзвичайним способом причинився до вироблення, очищення, збагачення української літературної мови»⁶⁶. Учений намагався виправдати будь-які хитання у виборі форм іменників, зазначаючи, що мова І. Франка «дуже жива, не закована в ніякі пута.

---

⁶³ Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С. 620.

⁶⁴ Дидик-Меуш Г. Реконструкція мовної свідомості: два світогляди – одна мова. *Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. С. 594.

⁶⁵ Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. С. 635.

⁶⁶ Смаль-Стоцький С. Франко і українська літературна мова. *Літературно-науковий вісник*. 1926. Річник XXV. Т. ХС. Кн. VI. С. 131.

Живе народне чуття для гомінкої гармонії мови веде його певно і без вагання при доборі слів і їх форм, при звуковім складі віршів»⁶⁷. Проаналізувавши поему «Іван Вишенський», С. Смаль-Стоцький виявив «цікаві» особливості «у мужеських, женських, середних іменниках», у прикметниках, займенниках та дієсловах. Таку різноманітність форм учений мотивує також і поетичною необхідністю та вимогами ритму, рими, інтонації, вказуючи, що це «не самоволя в доборі форм, а просто конечність»⁶⁸.

І. Франко удосконалював мову своїх творів, зокрема поетичних, «поправляв [їх – *I.III.*] скрізь, де це тільки було можливо», перевидавав збірки своїх творів «з численними поправками язиковими»⁶⁹, про що неодноразово зауважував у передмовах до перевидавань – це привело до наявності кількох редакцій одного поетичного твору. Протягом усього свого життя поет прагнув до витворення загальноукраїнської літературної мови, тому, перевидаючи свої твори, поет «робив поправки в давнішій мові їх відповідно до своїх нових поглядів на справу. Вивчаючи виправлення, які зробив Франко в давніших текстах творів, ми бачимо, що становило його окрему індивідуальну мову, його характерні вислови, звороти, будову фраз, його улюблені слова». Це можна простежити на прикладі поеми-казки І. Франка «Лис Микита». Т. Франко, детально проаналізувавши п'ять її прижиттєвих перевидавань, звернув увагу на правопис та варіант літературної мови, якими послуговувався поет:

I. 1891 р.; надрукований т.зв. етимологічним правописом, себто «максимовичівкою».

II. 1896 р.; правопис т.зв. фонетичний: *світ, тіло*; мова виправлена.

III. 1902 р.; поправлене на східноукраїнський лад; правопис: *зіле, світ, зняв ся, але сніг*.

IV. 1909 р.; передрук з III видання з малими змінами.

V. 1914 р.; передрук з II видання; правопис: *світ, тіло*⁷⁰.

---

⁶⁷ Там само. С. 138.

⁶⁸ Там само. С. 139.

⁶⁹ Корнієнко Н. П. Авторські зміни в мові творів Івана Франка. *Наукові записки. Т. VII. Присвячений сторіччю з дня народження І.Я. Франка. Серія філологічна*. Львів: Львівський держ. пед. ін-т, 1956. С. 20.

⁷⁰ Франко Т. «Лис Микита». Критичний розбір поеми І. Франка. *Збірник філологічної секції Наукового товариства імени Шевченка*. Т. XXIII. Львів: Накладом Товариства, 1937. С. 5.

Як зазначає О. Гузар, «початок 80-их рр. XIX ст. засвідчив у Галичині наявність двох орфографічних течій. У той час як преса (газета «Дѣло», літературно-науковий журнал «Зоря») перейшла на «максимовичівку», в наукових колах почала здобувати поширення нова система у вигляді «желехівки»⁷¹. Правопис Є. Желехівського, як і «кулішівка», не був у Галичині офіційно визнаний, однак за його допомогою боролися проти «рутенства», проти панування «етимологічної» орфографії. 1886 року С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, проаналізувавши фактичний стан української літературної мови, констатували повний хаос в українських шкільних книжках як щодо мови, так і щодо правопису. Помітні зрушення на шляху до утвердження фонетичного правопису в Галичині стали відчутними 1893 р., коли вийшла друком «Руська граматика» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера. Загалом правила правопису, викладені в граматичці, зводилися до таких змін:

- повністю було ліквідовано букву ь (*нес, стил*);
- після букв *б, в, м, р, п, ч, ж, ш, щ* не потрібно було писати ь (*кров, муж*);
- замість букви *і*, де вона звучала як *і* та *и*, потрібно писати *и* (*ишия, мити*);
- для розрізнення букв *ь, і, ѓ, и, љ* треба звертати увагу на те, що при вимові одного звука [і] – пишеться [і]; при вимові перед [і] звука [й] або пом'якшеного попереднього приголосного – пишеться [ї];
- правильним вважати написання *є*, а не *ье* (*житє*);
- правильним вважати написання прийменника *від* (а не *оть* або *водъ*);
- частка *ся* пишеться окремо від дієслів тощо⁷². Відповідно, у передмові до другого видання «Лиса Микити» 1896 р. І. Франко зазначив, що «невідповідну до духа нашої мови старосвітську правопись перемініено на фонетичну, що дозволяє віддати гнучкість та мелодійність нашої мови»⁷³. Такі правописні зміни

---

⁷¹ Гузар О. Галицька правописна система 80–90-років XIX ст. *Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність*. Матеріали засідань Мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996–1997 рр. Львів, 1997. С. 39.

⁷² Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Руська граматика. Вид. 1. Львів: НТШ, 1893. С. 26-40.

⁷³ Франко І. Хто такий Лис і відки родом? *Франко І. Лис Микита*. Третє поправлене видання. Львів: Накладом Руського Товариства педагогічного, 1902. С. XV.

прослідковуємо й у перевиданнях та пізніших виданнях поетичних збірок.

І. Франко в розвідці до цієї поеми-казки «Хто такий «Лис Микита» і відки родом?» вказував на те, що «в тих частях, що лишилися з першого видання, мало котра строфка лишилася без зміни, багато дечого пододавано, повигладжувано, виправлювано. Я дбав про те, щоби мова мосї перерібки, не тратячи основного характеру галицько-руського наріччя, все-таки не разила й Українців і наближувала ся до тої спільної Галичанам і Українцям літературної мови української, котрої витворене так дуже потрібне для нашого суцільного літературного розвою»⁷⁴. У передмові до перевидання 1902 р. І. Франко пояснював і свій вибір варіанта літературної мови, яким послуговувався: «Користуючись по части увагами наших знавців, а головню деяких учителїв, а почасті й своїм власним язиковим почутєм, не в одному далї розвиненим супроти 1896 р., я перед друком шліфував та перебудовував не одну строфу, усуваючи дещо таке, що менї тепер видає ся менш відповідним або слабшим, і старав ся довести по змозї до того, щоб оповіданє читало ся гладко, плавно, було ясне й прозоре, щоб із кожної строфки віяло нашим рідним українським духом»⁷⁵.

Отже, І. Франко ніколи не був байдужим до питання рідної мови. Перевидаючи свої твори, він удосконалював їх, підправляв, де це було можливо, і прагнув наблизитися до тієї спільної мови для галичан й українців.

3.2. Поетичні збірки: авторське редагування

Із-поміж збірок поетичних творів І. Франка саме збірка «З вершин і низин» (1887) стала найбільшим набутком у розвитку української поезії після Т. Шевченка і водночас – першим авторським підсумком поетичної діяльності І. Франка за двадцять років. У «Передньому слові» до другого доповненого видання, яке вийшло друком 1893 року, І. Франко «користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, котореє виробленє до ступня мови літературної за остатніх 20 літ все ж таки значно посунулось наперед»⁷⁶. Поет вказував, що в його «давнійших віршах мова не все

---

⁷⁴ Там само. С. XV.

⁷⁵ Там само. С. V.

⁷⁶ Франко І. З вершин і низин. Передне слово. *Франко І. З вершин і низин*: Збірник поезій. Друге, доповн. виданє. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. С. 4.

чиста» та пояснював це тим, що «особисто переходив деякі такі ступні розвитку [...], де панувало намагане притлумити почуте живої, чистої народної мови, котре з малку ще було у мене сильно розвите. На мні в мініатурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народної мови»⁷⁷. Як зауважила Я. Закревська, до розуміння та розв'язання складних мовних питань, зокрема «до оцінки ролі та функцій народної мови в процесі утвердження загальнонаціональної літературної мови, І. Франко підходив не стихійно, не просто як «син Яця-коваля», що вийшов з діалектного середовища, з якого виніс знання і особливу прихильність до нього»⁷⁸. Письменник був добре обізнаним із лінгвістичними працями про різні слов'янські мови, а також із мовною ситуацією, з національно-визвольними і культурно-освітніми рухами у слов'янському світі. І. Франко черпав слова із місцевої говірки, з мови інших українських письменників, здебільшого східних, що зумовлено його поїздками до Києва. Стаючи на шлях зближення мови галичан до наддніпрянців, поет приймає щораз більше панівних у літературній мові «східних елементів лексичних, морфологічних, синтаксичних, а крім того впроваджує в свою мову багато ознак західноукраїнських, які за його прикладом стають загально-українські, літературні»⁷⁹.

Участь І. Франка у дискусії 1891 року стала поштовхом до виправлення творів, зокрема і поетичних. Відповідно, пізніші поетичні твори репрезентують удосконалення мови І. Франка, що зумовлено титанічною працею над мовою своїх творів і «послідовних редакцій цієї мови в напрямі наближення її до великоукраїнської»⁸⁰. У 1896 році Іван Франко опублікував ліричну драму «Зівяле листе», яку згодом було перевидано 1911 року в Києві. У «Передньому слові до другого видання» І. Франко коротко зазначив, що «де можна

---

⁷⁷ Франко І. З вершин і низин. Переднє слово. *Франко І. З вершин і низин*: Збірник поезій. Друге, доповн. видане. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. С. 4–5.

⁷⁸ Закревська Я.В. Погляди Івана Франка на роль народної мови в процесі утвердження єдиної української літературної мови. *Іван Франко і світова культура*: Матеріали міжнар. симпоз. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 верес. 1986 р.): У 3 кн. / упоряд. Б.З. Якимович. К.: Наук. думка, 1989. Кн. 2. С. 141. URL: <http://prima.lnu.edu.ua/ifranko/svitova%20kul'tura/zakrevska.htm>

⁷⁹ Лев В. Західно-українські признаки мови Івана Франка в його ранніх творах. *Рідне слово*. 1946. Ч. 6. С. 72.

⁸⁰ Шерех Ю. Мовна дискусія 1891–1893 років і участь у ній Івана Франка. *Рідне слово*. 1946. Ч. 6. С. 79.

поробив язикові поправки, хоч се не скрізь було можливе»⁸¹. У проаналізованих поезіях із цих двох видань засвідчено не тільки особливі відмінкові форми іменних частин мови, а й динаміку змін у їх використанні (у порівнянні зі збіркою «З вершин і низин»).

Поетична збірка «Мій Измагд» (1898) стала наступницею громадсько-політичного спрямування «З вершин і низин» та інтимного чуття «Зів'ялого листя» І. Франка. 1911 року виходить друком друге, розширене видання під назвою «Давнє і нове», однак у «Передньому слові» увагу звернено здебільшого на «характер збірки» і немає жодних зауваг щодо мови поезії. Окремі цикли зі збірки «Мій Измагд» (66 поетичних творів), поезії з якої зазнали певних мовних правок, І. Франко доповнив новими віршами (114 поетичних творів).

Свідченням невпинного розвитку І. Франка як поетичного генія є наступна збірка «Із днів журби» (1900), яка репрезентує мовний феномен Каменяра. Спроби поета кодифікувати єдину літературну мову виявляються в поєднанні західноукраїнського та східноукраїнського варіантів української літературної мови. Наступною з-поміж досліджуваних прижиттєвих видань є збірка поезій «Semper tūo», яка вийшла друком 1906 року. У цих поезіях простежуємо подальші спроби унормування іменникових форм при словозміні, у якій чітко поєднуються два варіанти української літературної мови.

Останньою серед досліджуваних поетичних збірок І. Франка є «Із літ моєї молодости» (1914), яка є перевиданням доповненої та переробленої збірки «Баяды и росказы» (1876). Ці дві збірки відображають еволюцію І. Франка як мовознавця, його спробу унормування української літературної мови: від етимологічного правопису до фонетичного, від говіркових форм до нормативних для західно– та східноукраїнського варіантів літературної мови. Позиція І. Франка щодо правописної системи зводилася до вимоги відтворювати нею національну специфіку мови в усіх виявах. «Учений повсякчас відстоював необхідність наукового, системного підходу до тих можливостей, що несуть у собі і фонетичний, і етимологічний принцип правопису. І це не випадково саме концепція І. Франка відіграла значну роль в утвердженні фонетичного

---

⁸¹ Франко І. Переднє слово до другого видання. *Франко І. Зів'яле листе. Лірична драма*. Друге видане. Київ: Друкарня «С.В. Кульженко», 1911. С. 8.

принципу українського правопису, до деякої міри зберігаючи і морфологічні, і етимологічні засади його вироблення»⁸².

Мова І. Франка «за сорок літ літературної діяльності переходила природну еволюцію, як її взагалі переходила письменницька мова на західніх українських землях»⁸³, зазнавала постійного удосконалення та кристалізації, набувала ознак єдиної української літературної мови. «Така вічно жива й чутка людина, як був Франко, ніколи не лишала написаного ним у тому виді, як воно було надруковане колись; що більш, він дуже радо слухав порад і уваг сторонніх людей і, що вважав за справедливе, виправляв краще і зрозуміліше»⁸⁴. Влучно згодом зазначив В. Чапленко, вказавши, що тенденція до очищення літературної мови «від вузьких галицьких локалізмів мала велике значення взагалі, бо це визначало шлях, яким повинні були йти пізніші галицькі діячі в царині українського мовотворення»⁸⁵. І хоч І. Франко так і не виробив для себе «зразкової мови», однак «важливість літературної мови він розумів і свідомо йшов до неї»⁸⁶. Поет перший у Західній Україні став на шлях мовної уніфікації, оскільки «орієнтуючись на Східню Україну, не забував і своєї рідної говірки чи говірок – як невичерпного джерела живлення української літературної мови»⁸⁷. У цьому й полягає заслуга І. Франка в історії української літературної мови взагалі і в Галичині зокрема.

ВИСНОВКИ

Отже, І. Франко як великий науковець, мовознавець найбільше спричинився до розвитку літературної мови і глибоко розумів, яку

---

⁸² Гузар О. Іван Франко і становлення єдиного українського правопису. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин*: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). Львів, 1998. С. 721.

⁸³ Франко Т. «Лис Микита». Критичний розбір поеми І. Франка. *Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка*. Т. XXIII. Львів: Накладом Товариства, 1937. С.31.

⁸⁴ Франкіяна Василя Сімовича / Упорядкування, передмова та примітки Марії Білоус і Зеновія Терлака. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. 29.

⁸⁵ Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII століття – 1933 рік). Нью-Йорк, 1970. С.155.

⁸⁶ Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Либідь, 1995. С.178.

⁸⁷ Ковалів П. Значення І. Франка в розвитку літературної мови Галичини. *Записки НТШ*. Т. CLXXXIV: Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. 1968. Ч. II. С. 12.

роль вона відіграє в суспільстві. Письменник не тільки удосконалював свою мову відповідно до розвитку своєї літературної творчості, не тільки виправляв мову своїх ранніх творів, а також дбав про вироблення мови публіцистичної та наукової. На формування мовної особистості Каменяра в контексті епохи кінця ХІХ – початку ХХ століття вплинуло декілька чинників: діалектне мовлення говорів південно-західного наріччя, знання кількох мов, набуття певних мовленнєвих навичок у процесі навчання й активної громадської діяльності, світогляд поета, комунікативно-географічний простір, який був динамічним у письменника, час, у який жив і писав Каменяр, умови, в яких перебувала тогочасна Україна тощо.

АНОТАЦІЯ

З'ясовано, що варіантність української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема існування західно- та східноукраїнського варіантів, зумовлена державно-політичною роз'єднаністю українських земель між Російською й Австро-Угорськими імперіями. Для обох варіантів літературної мови були характерні відповідні регіональні норми. Висвітлено своєрідність західноукраїнського варіанта літературної мови, яка здебільшого виявлялася в засвоєнні особливостей говорів південно-західного наріччя, частково – у збереженні архаїчних форм. Мовні явища з відмінностями в західноукраїнському та східноукраїнському варіантах мови проаналізовано на основі мовознавчих праць другої половини ХІХ – початку ХХ ст. і здійснено граматичний опис української мови. З'ясовано, що в історії української лінгвістики знаковою працею стала «Граматика» (1893) С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, яка наближалася до норм Східної України, хоч і містила велику кількість мовних особливостей Західної України.

Розвиток мовознавчої думки І. Франка відображено у його лінгвістичних працях, в авторських виправленнях власних текстів, у публіцистиці та епістолярії. І. Франко усвідомлював вагу єдиної літературної мови і намагався зблизити мову галицьких письменників та літературну мову Східної України. З'ясовано, що основними чинниками, які зумовили появу варіантних форм в поезіях І. Франка, є неоднакові суспільно-політичні умови та діалектне оточення, в яких відбувалося становлення літературної мови в Галичині та Великій Україні, що зумовило відмінності в

регіональних нормах, а відтак і наявність двох варіантів літературної мови – західноукраїнського та східноукраїнського. Мовні особливості, репрезентовані в поетичних творах І. Франка, свідчать про становлення української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. у Галичині, її кристалізацію та витворення літературної норми.

Література

1. Гузар О. Галицька правописна система 80–90-років ХІХ ст. *Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність*. Матеріали засідань Мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996–1997 рр. Львів, 1997. С. 39–53.
2. Гузар О. Іван Франко і становлення єдиного українського правопису. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.)*. Львів, 1998. С. 721–722.
3. Грещук В. Роль Івана Франка у формуванні єдиної української літературної мови. *Вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Ч. 2. Івано-Франківськ: [б.в.], 2007. С. 29–37. URL: <http://lib.if.ua/franko/1311683953.html>
4. Дидик-Меуш Г. Реконструкція мовної свідомості: два світогляди – одна мова. *Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. С. 594–596.
5. Єрмоленко С. Літературна мова. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови). 2-ге вид., випр. і доп. К.: «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана. 2004. С. 318–320.
6. Жилко Ф.Т. Мова Івана Франка (Лекція для студентів-заочників факультету мови і літератури). Київ-Львів: Радянська школа, 1949. 30 с.
7. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т.1: А–Й. 402 с.; Т. 2: К–О. 350 с.
8. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця: Нілан–Лтд, 2017. 136 с.
9. Закревська Я.В. Погляди Івана Франка на роль народної мови в процесі утвердження єдиної української літературної мови. *Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симпоз. ЮНЕСКО*

(Львів, 11–15 верес. 1986 р.): У 3 кн. / упоряд. Б.З. Якимович. К.:
Наук. думка, 1989. Кн. 2. С. 141–145. URL:
<http://prima.lnu.edu.ua/ifranko/svitova%20kul'tura/zakrevska.htm>.

10. Зарінова М.В. Лексична варіантність в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст.: дис. ... канд. філол.наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. 211 с.

11. Ковалів П. Значення І. Франка в розвитку літературної мови Галичини. *Записки НТШ. Т. CLXXXIV: Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110–річчя народин і 50–річчя смерти Івана Франка*. 1968. Ч. II. С. 5–12.

12. Корнієнко Н. П. Авторські зміни в мові творів Івана Франка. *Наукові записки. Т. VII. Присвячений сторіччю з дня народження І.Я. Франка. Серія філологічна*. Львів: Львівський держ.пед.ін-т, 1956. С. 19–59.

13. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. Львів: ПАІС, 2006. 326 с.

14. Коцовський В., Огоновський І. Методична граматика української мови. 4-те, попр. вид. Вінніпег: Накладом української книгарні, 1900. 102 с.

15. Лев В. Західно-українські признаки мови Івана Франка в його ранніх творах. *Рідне слово*. 1946. Ч. 6. С. 61–72.

16. Лев В. Участь І. Франка в творбі української літературної мови. *Записки НТШ. Т. CLXVI*. 1957. С. 125–132.

17. Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 734 с.

18. Матвіяс І. Варіанти літературних мов. *Культура слова: міжвідомчий збірник*. К.: Наукова думка, 1994. № 45. С.6–9.

19. Матвіяс І. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 3–12.

20. Матвіяс І. Діалектна основа мови в творах Івана Франка. *Мовознавство*. 2003. №1. С. 11–16.

21. Матвіяс І. Особливості словозміни в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2011. № 5. С. 11–14.

22. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Либідь, 1995. 296 с.

23. Панько Т. І. До проблеми формування та уніфікації української мови. *Мовознавство*. 1990. № 1. С. 8–17.
24. Пура Я. О. Говори західної Дрогобиччини. Ч. 1. Львів : Львівський держ. пед. ін-т, 1958. 88 с.
25. Русанівський В. Історія української літературної мови. К.: Артек, 2001. 392 с.
26. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали. Монографія. Львів, 2006. 372 с.
27. Сімович В. Граматика української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1919. 584 с.
28. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Вид. 3. Відень, 1914. 202 с.
29. Смаль-Стоцький С. Франко і українська літературна мова. *Літературно-науковий вісник*. 1926. Річник XXV. Т. ХС. Кн. VI. С. 131–141.
30. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Руска граматика. Вид. 1. Львів: НТШ, 1893. 175 с.
31. Тимченко Є. Українська граматика. 2-ге вид. К.: Друкарня Ун-ту св. Володимира Акц. Т-ва друк. і видавн. діла, 1917. 168 с.
32. Ткач Л. О. Історичні передумови формування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. та сучасні аспекти його дослідження. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Чернівці: ЧНУ, 2009. Вип. 475–477: Слов'янська філологія. С. 237–249.
33. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Годор; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 222 с.
34. Франкіяна Василя Сімовича / Упорядкування, передмова та примітки Марії Білоус і Зеновія Терлака. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. 234 с.
35. Франко З. Т. Варіантність чи територіальна відмінність української літературної мови. *Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць*. Вип. 2. К.: Наукова думка, 1995. С. 169–173.
36. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. *Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах*. Т. 28. К.: Наукова думка, 1980. С. 167–175.

37. Франко І. З вершин і низин. Передне слово. *Франко І. З вершин і низин*: Збірник поезій. Друге, доповн. виданє. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. С. 3–5.

38. Франко І. Літературна мова і діалекти. *Літературно-науковий вістник*. 1907. Т. XXXVII. Кн. 2. С. 225–230.

39. Франко І. Отвертий лист до гал. української молодіжи. *Літературно-науковий вістник*. Т. 30. Кн. 4. Львів, 1905. С. 1–19.

40. Франко І. Передне слово до другого видання. *Франко І. Зівяле листе. Лірична драма*. Друге виданє. Київ: Друкарня «С.В. Кульженко», 1911. С. 7–8.

41. Франко І. Хто такий Лис і відки родом? *Франко І. Лис Микита*. Третє поправлене видання. Львів: Накладом Руського Товариства педагогічного, 1902. С. V–XV.

42. Франко Т. «Лис Микита». Критичний розбір поеми І. Франка. *Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка*. Т. XXIII. Львів: Накладом Товариства, 1937. 101 с.

43. Ціхоцький І.Л. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Вид.центр ЛНУ ім.І.Франка, 2006. 290 с.

44. Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII століття – 1933 рік). Нью-Йорк, 1970. 446 с.

45. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.

46. Шерех Ю. Мовна дискусія 1891–1893 років і участь у ній Івана Франка. *Рідне слово*. 1946. Ч. 6. С. 73–79.

47. Ястремська Г. Діалектний простір Галичини: говірки української мови. *Українська мова в Галичині: історичний вимір / відп.ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. С. 55–106.

Information about the author:

Shmilyk Iryna Dmytrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of the Ukrainian language

Lviv Polytechnic National University

2/4, Karpinskoho str., Lviv, 79013, Ukraine

НАЙМЕНУВАННЯ ОСІБ ЗА ЗОВНІШНІМИ ОЗНАКАМИ В НЕОФІЦІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: МОТИВАЦІЙНИЙ СТАТУС Й ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ

Шульська Н. М., Зінчук Р. С.

ВСТУП

Українська антропонімія як органічна основа пропріального складу лексики окреслена мовними традиціями та локальними особливостями. Трикомпонентна офіційна антропосистема представлена прізвищами, особовими іменами та патронімами. У народно-побутовій комунікації, зреалізованій у говірковому середовищі та в соціальних мікроспільнотах, основні функції антропонімів виконують прізвиська. Прізвиськова система акумулює інформацію про лінгвоментальну та етнокультурну специфіку українців.

Прізвисько – це неофіційне одно– чи багатолексемне найменування особи чи кількох осіб, яке дає найменувач, щоб підкреслити особливу характерну рису, що вирізняє денотата серед інших, ідентифікує, його. Прізвиська обов'язково конотативні одиниці, тобто містять переважно негативний емоційний компонент. Серед вуличних іменувань за родом заняття, відкатойконімних і відетнонімних похідних, родинних назв функціонують нейтральні номени, які або не мали спочатку, або з часом втратили емоційну складову. Розгалужена система українських говірок сприяла появі специфічних дієслівних конструкцій для реалізації значень 'давати прізвисько', 'називати прізвиском'. У більшості населених пунктів Західного Полісся функціують дієслова *прозива́тися* || *прузива́тися*, *обзива́тися*. Інколи присутня додаткова уточнювальна вказівка *по-вуличному прозива́ють*, *прозива́ють хазя́йна*. У мовленні поліщуків виявлена локальна форма *меню́шити* || *маню́шити* 'кепкувати, дражнитися'. У говірці села Тур Ратнівського району Волинської області дієслово *меню́шити* виражає значення 'обговорювати людину'.

Зі значенням 'називати прізвиском' уживані конструкції *клі́кати*; *дражні́ти* || *дражні́ти*. Представлено нейтральні дієслова *звуть*, інколи з додатковими уточненнями *такó звуть*, *назива́ють*.

В одній говірці зафіксовано експресивно марковану назву *називають гідко*. Уживані також дієслова *говорять, кажуть* || *кажут*, спорадично зафіксована конструкція *на хутко кажут*.

Значення ‘давати прізвисько’ продемонстроване в дієсловах *прозивати; назвати*, пор.: *назвали так, назвали, охрестіли*, пор.: *вхрестіли так*, із вказівкою на вікову диференціацію: *діти вхрестіли*, а також *охрестіли, похрестіли*. Побутовують специфічні означення: *ім'я дали, прикліли, на сміх сказали, прилипили, вчепилося*. На Західному Поліссі спорадично функціонує лексема *візвали*. У західнополіських говірках засвідчена широка терміносинонімія на позначення неофіційних антропонімів (прізвиस्क), що, з одного боку, зумовлено неусталеністю загальноукраїнської антропонімної терміносистеми, з іншого – діалектною унікальністю досліджуваного ареалу.

Продуктивно функціонує термін *прізвисько*, особливо його фонетичний варіант *прóзвісько*. Уживані форми *в'уличне прóзвісько*, в одній говірці засвідчено *прізвиське в'улицьке*. Простежено використання термінів *менюха* || *минюха* || *минюша* (зі значенням ‘образливе прізвисько’). Трапляються словотвірні варіанти *применюха, менюх*. Засвідчений термін *прóзвище*. У говірці с. Рівне Любомльського р-ну Волинської обл. виявлено полонізм *назвісько* у значенні ‘прізвисько’. На позначення неофіційних антропонімів уживані також терміни *фамілія, відумка*. Для молодіжної комунікації характерні жаргонізми *клічка* || *клічка*, словотвірні модифікати *кликуха* || *клікуха, кликучка, поганяло*, а також *сільські клічки*. У деяких говірках виявлено специфічні синоніми: *прізва, віслови, псевдо, візвиська, псевдоніми, відірки, тутулі*. І. Хміль у говірках Берестейщині зафіксував форму *гидиш* ‘понижуюча кличка на селі’ (наголос не вказаний). На позначення народно-побутових антропонімів сімейно-родового характеру послуговуються описовими конструкціями: *по-зуличному* || *по-улічному* || *по-в'уличному; по-двориську; по-двірньому, по-пудвірю; по-клічному, в'уличне ймення, образливе такé, пряме найменування, не політературному, по-другому*.

Неофіційні найменування не тільки ідентифікують чи характеризують особу, але й виразно вказують на її зв'язок із сім'єю, родиною, цілим поколінням. Таку функцію виконують сімейно-родові особові вуличні назви, які передають із покоління в покоління, які дуже давні, стійкі, тривалі в часі, хоч давно вже втратили

первісний експресивний відтінок. Уважасмо, що сімейно-родові неофіційні іменування (як їх означаємо) – це давні неофіційні вуличні антропоніми, що переважно виконують лише номінативну функцію, в чому близькі до прізвищ; мають найчастіше втрачений експресивний компонент і мотив номінації (хоч інколи його простежено за первісним носієм); виявляють ширші можливості порівняно з прізвишками; вживані як безпосередньо, так і поза очі. В основі кожної сімейно-родової назви лежить індивідуальне прізвисько референта як засновника чи засновниці роду.

1. Функційна природа прізвищ за загальним зовнішнім виглядом осіб

Біологічна природа людини, її антропологічні особливості знаходять відображення в ономастиці, і в першу чергу в антропоніміці. Ще в матеріалах давньоруських пам'яток виявлено прізвиська-прикметники, які характеризують людей: імена-прізвиська *Безцасний, Вялий, Гарний*¹. Такі прізвиська подає у своїх ономастичних матеріалах І. Я. Франко: *Глухий, Хороший, Святий, Добрий*². Вуличні антропоніми, вмотивовані зовнішністю носія, – найбагатший клас індивідуальних особових назв. Номінативним мотивом здебільшого стає релевантна ознака. Якщо людина має зовнішню ваду або ж своєю тілобудовою, стилем одягу і т. ін. відрізняється від інших членів колективу, вона відповідно отримує прізвисько, яке допомагає виділити її в цьому колективі. Тому функція прізвищ за фізичними ознаками носія і характеристична, і диференційна. В. М. Ястребов уважав прізвиська, що характеризують людину за її зовнішнім виглядом та фізичними ознаками, найбільш цікавими: “Ця сторінка найдоступніша для спостережень і мимоволі впадає в очі. Деколи вистачить одного влучного слова, щоб змалювати портрет людини”³.

Часто апелятивною основою прізвищ за зовнішніми рисами виступають фаунономени. Це пояснено давньою антропонімною традицією, пов'язаною з тотемізмом: імена та імена-прізвиська від назв представників тваринного світу вживали в побуті українці в

---

¹ Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ: Наук. думка, 1988. С. 117–121

² Франко І. Я. Причинки до української ономастики. *Франко І. Твори* : у 50-ти т. К. : Наук. думка, 1982. Т. 36. С. 406; 410.

³ Ястребов В. Малорусские прозвища Херсонской губернии: этнографический очерк. Одесса, 1893. С. 9.

XIV–XVII ст.⁴, які мали відстрашувально-захисне значення⁵. Докладний аналіз неофіційної антропосистеми Західного Полісся дозволяє диференціювати прізвиська-характеристики зовнішності людини за такими мотиваційними підгрупами (МПг) і мотиваційними рядами (МР):

МПг “Прізвиська за загальним зовнішнім виглядом носія”

Такі назви відображають оцінну характеристику загального зовнішнього вигляду особи, не деталізуючи на якійсь конкретній особливості. Але з іншого боку, ці прізвиська дуже конкретні, адже здійснюють не лише точну ідентифікацію, але мають виразну характеристику. Загальний зовнішній вигляд у прізвиськах відтворює природну характеристику людини. Рідше таке враження може створюватися від другорядних чинників: одягу, який носить людина, її охайного чи неохайного вигляду, запаху тощо.

Українські неофіційні антропоніми цієї МПг репрезентовані опозицією “гарний(а) – негарний(а)”.

МР “красивий || красива”

Виокремлено прізвиська, що описують вродливих людей, про яких на говорять у фраземах: *Хоч з лиця воду пий; Хоч картину малуй*⁶. Такі антропоніми належать найчастіше жінкам, що визначено специфікою мотиваційної ознаки (МО). Виділено прізвиська-субстантиви: *Баронеса, Буба, Красотка, Лялька, Ляля, Кукла; Ліля, Звізда*; прізвиська-ад’єктиви: *Красіва, Мальована, Фірминна*. Рідше такі назви належать особам чоловічої статі. Зафіксовано субстантиви *Ляльо, Олень, Принц* і ад’єктиви *Красівий, Мальований*. На перший погляд, засвідчені прізвиська ніби виражають позитивну характеристику, хоч природа прізвиськової номінації вказує на протилежне: такі назви функціонують винятково з виразним негативним маркуванням: *Фіфа, Фіфочка*, пор. сленг. *фіфа* ‘козир-дівка, чепуруха’⁷. У прізвиськах цього різновиду відображено діалектизми: *Хорошунчик, Хорошуха* || *Харашухе*, пор. діал.

---

⁴ Демчук М. О. Слов’янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ: Наук. думка, 1988. С. 121.

⁵ Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. думка, 1977. С. 168.

⁶ Мацюк З. С. Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів. Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 34.

⁷ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Харків: Фоліо, 2006. С. 308.

хорошун ‘гарний парубок’⁸, *хорóш*, *хорóший* ‘красивий’, *хорошіень* ‘красень’⁹. У багатьох населених пунктах на позначення симпатичних людей (найчастіше жінок) використано лексему *лялька*, пор. місц. *Гáрна*, *йак л’áл’ка*. Уживані тотожні деривати *Ляля*, *Ляльочка*, *Ляльо* ‘чоловік’, *Кúкла*. Серед ад’єктивних утворень виявлено назви *Мальóваний* || *Мальóвана*, пор. *мальóваний* ‘красивий (про людину)’¹⁰. Таких людей характеризують також фразеологізми: *Хоч карт’ину мал’уй; Йак написана*¹¹. Деякі вуличні назви побутують із додатковим окресленням: *Писанка: /гáрна / йак писанка //*; *Царіця: /гáрна, йак царіця //*. Спорадично засвідчена гіпонімна диференціація, пор. антропоніми, що однаково характеризують симпатичних людей: *Квітка* і *Рóза*, *Рóзочка*, *Лілія*. Незважаючи на позитивне наповнення лексичного компонента, вони позначені виразною дошкульністю, оскільки характеризують лише тих людей, які вихваляються своєю вродою перед іншими. У цьому переконують західнополіські фраземи: *Красáв’иця, красáв’иця, а зáмуж то не вішла*¹²; *Красá до два дна, а совіс’т’ навс’ігда; Красу на тар’ілку не пулóжиш*¹³.

МР “некрасивий || некрасива”

Прізвиська, що номінують несимпатичних носіїв, належать переважно чоловікам і мають субстантивно-метафоричний характер: *Кракаділ*, *Крiса*, *Кротáч* < крiт, *Мáвна* і похідне *Мавна́й*, *Пúголовок*, *Чóртик*, *Щур*. Деякі з цих назв виявлено серед сленгової лексики: *крокодил* ‘характеристика людини’¹⁴, *мавна* ‘негарна дівчина’¹⁵. Для доповнення антропонімної картини наведемо західнополіські фраземи, які дають оцінку негарним людям: *Спéреду стрий, а з’áду*

⁸ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2-х т. Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 2. С. 232

⁹ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. IV. С. 411.

¹⁰ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. II. С. 402.

¹¹ Мацюк З. С. Із народу не викинеш : діалектний словник фразеологізмів. Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 34.

¹² Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв’язав : народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін ; Луцьк: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Oddział w Lublinie, 2003. С. 134.

¹³ Мацюк З. С. Із народу не викинеш : діалектний словник фразеологізмів. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 34.

¹⁴ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Харків: Фоліо, 2006. С. 172.

¹⁵ Там же. С. 186.

хоч з лопáтоїу стий; Лихóму відов'і то иче й нóса врізано¹⁶.
Спорадично зафіксовано найменування: *Брідкий, Брідун*, пор. *брид, брида́к, брида́ль, бридкий* ‘страшний, некрасивий’¹⁷.

МР “особливості одягу і його аксесуарів”

Народно-побутові особові назви можуть відображати специфіку одягу, який носять денотати, або його деталей. У таких іменуваннях спостережено метафоризацію: *Бундик* ‘ходив у довгих сорочках’, пор. *бунда* ‘верхній одяг’¹⁸, *Жура́вка* ‘ходила в червоному плащі’, *Зелéна* ‘носила одяг зеленого кольору’, *Кашке́т* < кашкет ‘головний убір, шолом’, *Капелю́шник, Кухва́йка* < діал. *кухва́йка* ‘фуфайка’, *Марина́рка* ‘ходив у піджаку’ < *марина́рка* ‘чоловічий піджак’, *Матня́* ‘носив штани, у яких звисала матня’ < *матн’а* ‘частина штанів, де сходяться холоші’, *Чобот, Пітльові* ‘ходив у білих штанах’, пор. *питльованка* ‘пшеничне борошно тонкого помолу’, *Сму́ж* ‘як прийшов із в’язниці, то ходив у смугастому одязі’, *Рогáтий* ‘носив шапку’, *Тапо́чкін* ‘завжди ходив у капцях’, *Фені́чка* ‘носила прикраси’, *Хуляв* ‘ходив у чоботах із довгими халявами’.

МО ‘ті, що ходять у порваному одязі’ реалізують прізвиська *Дра́бник* < *драб* ‘обірванець, бідняк’¹⁹; *Дра́нка, Дра́нець, Драй*, пор. *дра́ний* ‘порваний’, *дра́нець* ‘обірванець’, *драння́* ‘лахміття’²⁰; *Лата́й, Лато́чник, Лата́й, Лати́к* < *латати* ‘пришивати шматок тканини на дірку в одязі’, *лату́н* ‘свита з латками’, *лату́нник* ‘бідний селянин’, *латя́нка* ‘одяг із латками’²¹; *Лак, Лакмі́йон* [СППУ II, с. 127], *Лакман, Лаиму́да* [СППУ II, с. 127] < *лахму́да*, пор. *лахи* ‘лахміття’²², *лахавий, лакма́й, лакмо́тник* ‘обідранець, брудний’; *Манти́ль, Мантолю́к* < *мантел* ‘старий одяг’, *Халамі́ндиця* < *халамі́дник* (із діалектною

---

¹⁶ Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв’язав : народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін ; Луцьк: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Oddział w Lublinie, 2003. С. 52.

¹⁷ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I. С. 97.

¹⁸ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. С. 37.

¹⁹ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. К.: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I. С. 439.

²⁰ Там же, С. 440.

²¹ Там же, С. 348.

²² Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. К. : Наук. думка, 1982–2003. Т. 1–4. С. 202.

модифікацією звукосполюки [дн] на [нд]) ‘обідранець’²³. Опозиція “охайність – неохайність” репрезентована в метафоричних прізвиськах, які описують неохайно вдягнених людей: *Бурділо, Бурдічка*, пор. *бурда* ‘несмачна страва або каламутний напій’²⁴, *Ківчиця* < *ківчити* ‘м’яти, колошматити’, *Замазана, Кірочка, Свиня, Скунс, Трпінка, Хруша*.

Аналіз вуличних найменувань засвідчив деяку тенденцію у прізвиськах-характеристиках загального зовнішнього вигляду осіб. Спостережено, що неофіційні назви, які підкреслюють симпатичну вроду людини, належать переважно жінкам, а ті, що вказують на некрасиву зовнішність, – чоловікам.

2. Вуличні антропоніми за особливістю структури тіла в цілому

У народно-побутових назвах людей яскраво відображені особливості структури тіла людини: зріст, повнота, худорлявість. Серед прізвиськ найповніше зrealізовані опозиції “високий(а) – низький(а)”, “худий(а) – повний(а)”. Вуличні назви, що характеризують зріст чи повноту (худорлявість) людини, – найчастотніші серед західнополіського антропонімного реєстру за зовнішнім виглядом денотатів. Така тенденція зумовлена тим, що зріст людини, окреслення її статури – найперше помітні для стороннього ока.

ММг “*Прізвиська, що характеризують зріст денотатів*”.

В антропонімній традиції однією з основних зовнішніх рис людини визначено зріст. Цим пояснено наявність великої кількості прізвиськ, що характеризують високих і низьких людей. Для творення таких дериватів використано лексеми-мотиватори, які перебувають в опозиціях “високий(а) – низький(а)”, “довгий(а) – короткий(а)”, “великий(а) – малий(а)”. Засвідчена ММг у західнополіських говірках продемонстрована бінарійми: “високий(а)” і “низький(а)”, а також їхніми синонімічними одиницями. Прізвиська диференційовано за такими МР:

МР “*високий || висока*”

МО ‘високий || висока’ демонструють ад’єктиви *Високий, Великий, Довгий, Длинний*. Установлено, що у багатьох населених пунктах побутує прізвисько *Довгий* із фонетичними варіантами *Довги*

²³ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I.V С. 384.

²⁴ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. I. С. 38.

|| *Довгий*. Уживаний і жіночий антропонім *Довга*. За лексемами-мотиваторами прізвиськові номени кваліфіковано на спільнокореневі деривати й метафоричні номінації: напр.: *високий*: *Висоцька, Вішка і Антена, Баскетболіст, Батон* тощо.

У цьому МР виявлено такі прізвиська: *Весло* < можливо, *веслюга* ‘людина високого зросту’²⁵, або від апелятива *весло* з метафоричним значенням; *Дічка* < *дічка* ‘дика яблуня’; *Ціба, Цібаль, Цібак, Цібах* < *ціба* ‘довга нога’, *цибань, цибатий* ‘довгоногий’, діал. *цибатий* ‘такий, що має тонкі довгі ноги’, пор. також діал. *цібах* ‘висадок цибулі’, тому можлива вторинна номінація; *Тічка* < *тічка* ‘довга палиця’.

На означення дуже високих людей зафіксовано прізвиська *Безрозмірний, Пувтурак, Хмарочос*. Побуять колоритні двокомпонентні структури: *Дошка Сороковка, Довга Нога, Два Сорок, Двісті Двадцять, Галя Двері, Кінг Кінг*. Серед лексем – твірних основ неофіційних антропонімів, що ідентифікують високих і сильних носіїв, уживаний субстантив *дуб* із різними конотативними виявами: *Дуб, Дубар, Дубіняка, Дубище, Дубок, Дубик*. Відома символіка лексеми *дуб* в уявленні українців, “дерево порівнювали з людиною: міцний, як дуб; дуб, мов богатир, стоїть, не ворухнеться; дуб також символізує парубка, козака”²⁶. Деякі з аналізованих прізвиськ, крім основної МО, мають ще й додаткову характеристику ‘худий’, що вказує на подвійну номінацію. Серед іменувань, організованих за моделлю “високий(а) + худий(а)”, побувають метафоричні антропоніми: *Гак, Коцюба, Нитка, Ракета, Тополька, Труба, Удочка, Шнурко* < шнурок, *Ціркуль, Чапля*.

МР “низький || низька”

Значення ‘низька людина’ у західнополіських прізвиськах виявлене ад’ективами *Малій(а), Дрібний(а), Короткий(а), Кущий(а)*, які в складі антропонімів мають розгалужену фонетико-словотвірну структуру. За лексемами-мотиваторами виділено спільнокореневі деривати з основою *Мал-*, яка в прізвиськах зреалізована широко: *Малалій, Малах, Малець, Малака, Малок, Малуха, Малюга, Малюній, Малюха, Малюшка, Маль, Маленьо, Маліш, Малій, Мালко, Малюк, Малюттик, Малютка, Мально, Мальном, Мальончик*, пор. апелятиви

²⁵ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I. С. 132.

²⁶ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 203.

малéча, малі́шко, малю́к. В активі цього МР побутують метафоричні антропоніми: *Гно́мик*, *Кита́єць*, *Кно́пка*, *Кана́рик* < *кана́рок* 1. 'птаха'. 2. 'сорт вівса, що рано дозріває і має дрібне зерно'²⁷, *Копéйка*, *Кача́н*, *Масло́к*, *Мéндель* < *ме́ндель* 'маленький снопик', *Метр*, *Мішка*, *Муца́й* < можливо, *муц* 'маленький кінь', *Писка́рик*, *Чику́шка* < *чику́шка* 'пляшка місткістю 0,25 л.', *Япо́нка* і т. ін. У реєстрі лексем-характеристик цього типу прізви́ськ повністю відсутній прикметник *низький*.

Серед антропонімної бази аналізованого МР домінують прізви́ська *Малі́й* і фонетичні варіанти *Малі́* || *Малéй* || *Ма́лій*. Виявлено жіночу форму *Мала́* і демінутив *Малéсенький*. Побутують також антропоніми, похідні від прикметника *маню́ній*: *Маню́ня*, *Маньо́ха*, *Маньо́нька*, *Маню́ній*.

Засвідчено похідні від лексем *куци́й*, *куц* < діал. *ку́ций* 'короткий, невеликий', *куц* 'малого росту чоловік'²⁸ або *ку́ций* 'короткий, малого зросту', 'короткохвостий, безхвостий', *ку́цик* 'поні, кінь малої породи': *Куц* || *Куць*, *Ку́цик*, *Куца́н*, *Ку́цьо*, *Куца́к*, *Куце́нко*, *Ку́цька*. Спорадично зафіксовано жіночий антропонім *Куца́* і демінутив *Ку́ченький*.

Паралельно функціонують одиниці, похідні від апелятива *короткий*: *Коро́тенький*, *Короті́шка*, *Короту́ля*, *Корота́ч*, *Короту́н*; *Корна́тий* < діал. *корна́тий* 'короткий'. На Західному Поліссі вживані діалектизми на означення невисоких людей із виразною метафоризацією: *Бе́дрик* < *бе́дрик* 'сонечко семикрапкове'; *Бо́блях* < *бо́бл'ах* 1. 'послід зайців'. 2. 'послід лісових козуль'²⁹; *Варабу́х*, *Варабе́ль*, *Во́роб* < *варабу́х* 'горобець'; *Вруба́ний*, *Кльо́цик* < *кл'о́цик* || *кл'оц* || *кле́цок* 'невелике поліно; відрізаний кусок стовбура дерева'; *Курду́пель* < *корду́пил* 'малого зросту чоловік; *Куропа́тка* < *куропа́тка* 'куріпка'; *Никуди́шко* < *никуди́шин'ий* 'поганий, непотрібний'; *Пуць* < *пуц* 'маленьке пташеня в пухові, коли ще не вбралося в пір'я; *Ці́пка*, *Ці́пник*, *Циплю́к*, *Цьо́пучка* < *ц'і́пка* 'курча'. У молодіжній комунікації засвідчено найменування *Кно́пка*, *Шко́льник*, *Ліліну́тка*, *Шпі́ндик* || *Шпе́ндик* || *Шпі́ндель*, пор. жарг. *шпіндик*

²⁷ Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1982–2003. Т. II. С. 360.

²⁸ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. I. С. 273.

²⁹ Там же. С. 24.

‘людина малого зросту’³⁰. Трапляються розширені прізвиськові структури: *Метр в Кéдах, Метр з Ша́пкою, Кúцций Хвіст*.

ММг “Прізвиська на означення повноти чи худорлявості людини”

У неофіційних антропонімах розгалужено представлена лексика на означення людської повноти та худорлявості. Такі прізвиська чітко диференційовані, локально марковані, ареально варійовані. У семантиці цих народно-побутових назв виражена опозиція “повний(а) – худий(а)”.

МР “худий || худа”

Серед мотивів називання засвідчений МР особливо поширений. Дуже худих людей на Західному Поліссі характеризують фраземи *Худий, йак трáс ‘ц’а, Йак осá перев’язана*³¹. У семантиці вуличних назв цього МР можлива градація “худий(а) – дуже худий(а)”. Остання МО в прізвиськах найвиразніша. Такі антропоніми часто реалізують додаткову МО ‘високий’, що характерно для творення неофіційних антропонімів.

У багатьох населених пунктах побутує прізвисько *Худий* (у говірках *Худи || Худий*), відповідної жіночої форми не зафіксовано. За лексемами-мотиваторами встановлено побутування спільнокореневих одиниць із формантом *Худ-*: *Худ, Худák, Хúдик*. Засвідчено інше апелятивне значення аналізованого форманта, пор. *худáвий* ‘бідний’, *худák* ‘бідна людина’. У продемонстрованих українських прізвиськах за наявності конкретної індивідуальної мотивації немає заперечення щодо апелятивного статусу цього форманта. Надзвичайно поширені метафоричні номени, які характеризують низьких осіб: *Глист, Вир’óвка, Дрóтик, Комáр, Коцюба* тощо.

Спорадично функціують прізвиська-прикметники *Благий* < діал. *благий* ‘худий’, *Дóхлий* < діал. *дóхлий* ‘худий, хворобливий’; *Плóський*; *Ча́хлий* < діал. *ча́хлий* ‘негарний, вимучений хворобою’; *Шті́бний* < *шти́бний* ‘зручний у користуванні’. Лексеми *плоский* і *штибний* в прізвиськах ужито з метафоричним підтекстом. Ряд спільнокореневих іменувань умотивовані прикметником *сухий* < *сухий* ‘про людину: худорлявий’: *Сохáтий, Сохáнь, Сóхлий*. В окремих говірках Західного Полісся виявлено прізвиська *Дзя́ба* <

³⁰ Ставицька Л. Український жаргон : словник. Київ : Критика, 2005. С. 305.

³¹ Мацюк З. С. Из народа не выкинеш : диалектний словник фразеологізмів. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 33.

діал. *дз'абел* знев. 'худий чоловік'³²; *Сусель* || *Сусел* < діал. *сусей* 'худий'. Для найменування худих людей використано інші антропоніми виразного метафоричного характеру: *Патічка* < *патічка* 'паличка'; *Сухостой* < *сухостой* 'сухе дерево, що стоїть у лісі серед тих, які ростуть'; *Шкварка* < *шкварка* 'шматок печеного сала'. У багатьох н. пп. поширене прізвисько *Таранька* || *Таранка*, яке характеризує худих місцевих жителюк. Для номінації носіїв цього МР використано прізвисько-антитезу *Тлустий* < *тлустий* 'жирний', очевидно з метафоричною семантикою. Виявлено також антропонімну конструкцію *Ходячий Ренгєн*.

МР "повний || повна"

МО 'повний', 'з великим животом' у прізвиськах представлені активними ад'єктивами *гладкий*, *грубий*, *повний*, *круглий*, *міцний*, *пузатий*, *товстий*, пор. зафіксовані антропоніми: *Гладкий* < *гладкий* 'повний, товстий', *Грубий* < *грубий* 'повний', *Повний*, *Круглий*, *Міцний* < *міцний* 'кремезний, сильний', *Пузатий*, *Товстий* || *Толстий*. Серед жіночих прикметникових утворень засвідчено лише антропоніми *Груба* і *Товста*. Побувають прикметникові прізвиська, що мають особливе зневажливе значення: *Жерібний*, *Кантовий* < діал. *кантови* 'такий, що має прямокутну форму'³³, *Пішина*, *Тельбятий* < *тел'бятий* 'людина з великим животом', *Тільний*. У деяких назвах спостережена семантична відмотивація: *Гарбуза*, *Колобок*, *Кавун* < *круглий* 'повний'. Виявлено спільнокореневі одиниці: *гладкий* → *Гладун*; *грубий* → *Грубас* || *Грубась*; *пузатий* → *Пузак*, *Пузер*; *товстий* → *Товстуха*, *Товстун*.

Зафіксовано інші номени на означення повної людини, оформлені метафоричними номінаціями: *Бабєра* < *бабєра* 'товста жінка'; *Балда* < *балда* 'неповоротка жінка'; *Бамбула*, *Бамбульчик* < *бамбула* 'неповороткий', 'тютхтій, нездара', спільнокореневі форми *Бамбетль*, *Бамбоша*, *Бамбулій*; *Баняк*, *Банячок* < *бан'ак* 'чавунний горщик будь-якої місткості'; *Бардадін* < *бардадін* 'людина великої комплекції'; *Бохун* < *бохун* 'паляниця'; *Бунька*, *Бунько* < *бун'ка* 'гличик з вузьким горлом'; *Гармата*; *Дзік* < *дз'ік* 'дикий кабан'; *Дода* < *дода* 'товста неповоротка жінка'; *Кадушик* < *кадушка* 'бочка для соління городини'; *Лєма*, *Лємах*, *Лємєха* < *лємєха*, *лємехуватий* 'неповороткий, повільний'; *Магўлка* < *магўла* 'товсте поліно з

³² Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2-х т. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. С. 130.

³³ Там же. С. 204.

сучками'; *Пукáч* < *пукáтий* 'випуклий, роздутий'; *Туліб* < *тулúба, тулúбах, тулúбаха* 'буряк чи картоплина, у яких середину виїли миші', *Цéбер, Цéбрик* < *цéбер* 'невисока посудина з клепок, у якій для домашніх тварин готують їжу'; *Шерéпетянка* < *шерéпа* знев. 'товста неповоротка жінка'.

Серед прізвиськ аналізованого МР домінують метафоричні відфауномени: *Ведмідь, Кабáн, Кобíла, Мáмунт, Слон, Тюлénь*. Лексеми в основах продемонстрованих прізвиськ із негативним маркуванням уживані також як молодіжні сленгізми, пор. *кабан* 'товста людина'³⁴, *кобíла* знев. 'дівчина, жінка'³⁵. Очевидно, оказіоналізмом виступає прізвисько *Кобíл*. У реєстрі найменувань цього типу представлено назви на позначення кулінарних реалій, що відображають вторинну номінацію: *Бéцик* < *бец* 'дерун', *Бу́лочка, Варéник, Ковбáска, Пампу́шка* і похідні *Пампушéвич, Пампу́ха, Пільмéнь, Пóнчик, Сáло*.

У багатьох населених пунктах повних жінок охарактеризовано прізвиськом *Бочка* < *бóчка* 1. 'дерев'яна посудина з клепок для зберігання зерна чи муки'. 2. перен. 'товста людина'; сленг. *бочка* 'дуже товста людина'. Зафіксовано спільнокореневі специфічні чоловічі утворення: *Бóчик, Бóчиль*. Функціують також діалектні прізвиськові демінутиви *Бóчичка, Бóденька* < *бóдн'а* 'бочка, *Бочóнок* < *бочóнок* 'зменш. до *бочка*'. На означення повної людини використано словосполучення *Бóчка з Дúстом*. Поряд із деякими неофіційними антропонімами зафіксовано додаткові окреслення, що свідчать про особливу увагу респондентів до прізвиськ такого зразка: *Мéтрик: / шо вздовж / шо впо́перек //*.

Часто в неофіційних іменуваннях-характеристиках повноти людини, засвідчено лише вказівку на окремі частини її тіла, пор.: *Брю́ха* < *брю́хо* 'живіт, черево, пузо'; *Грудíй* < *грудáй* 'той, хто має великі груди'; *Животénко; Пу́зо, Пу́зик; Тельбíй, Тельбо, Тельбáч* < діал. *тел'бо* 1. 'великий живіт', 2. 'людина з великим животом', *Черевко́, Черевéнко* < *черево* 'живіт', діал. *черевáтий* 'який має великого живота'. Серед таких прізвиськ побутують словосполучення *Гром Ба́ба, Салцісо́н Кубáсович*.

---

³⁴ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Х.арків: Фоліо, 2006. С. 153.

³⁵ Ставицька Л. Український жаргон : словник. Київ: Критика, 2005. С. 178.

3. Прізвиська за особливостями окремих частин тіла людини

У творенні таких неофіційних назв завжди бере участь якийсь зовнішній стимул (очі, волосся, ніс, голова людини). Процес появи прізвиськ цієї МПг окреслений опозиціями-мотиваторами “щось велике – щось мале”, “чогось багато – чогось мало”, “щось стандартне – щось нестандартне”.

Для характеристики цих антропонімів виокремлено такі МР:

МР “*волосся*”

Волосся людини – важлива ознака її зовнішності, яка одна з перших впадає в очі. Унікальність прізвиськових номенів зумовила реалізацію в межах вказаного МР опозиції “той (та), що має волосся – лисий(а)” з різними семантичними відтінками.

Неофіційний антропонімний матеріал диференційовано за МО, які дозволяють простежити лексичне наповнення прізвиськової бази цього МР.

МО ‘*той (та), який(а) має багато волосся, у якого(ї) густе волосся, який(а) ходить розпатланий(а), нерозчесаний(а)*’

МО представлена переважно лексею *патлатий*, пор. діал. *пáтли* ‘волосся на голові’; *Зачисáла свої́ пáтли*. Зафіксовано прізвиська одного семантичного ряду: *Патлáтий* || *Патлáти*, *Патлáстик*, *Патлáха*, *Патлúха*, *Патлúка*, *Патлáч*, *Пéтла*, *Пéтлах* < *пáтли* || *пéтли* знев. ‘волосся на голові’, *патлáнь*, *патлáч* ‘довговолоса людина’³⁶.

Виявлено антропонімний склад іншого лексичного поля з твірними основами *кудл-*: *Кúдла*, *Кúдлáч*, *Кúдлáс* || *Кúдлáсь*, *Кúдлочка*, пор. діал. *кúдли* || *кúдла* ‘нерозчесане волосся’ *кудлáй* || *кудлáч* ‘людина з довгим нерозчесаним волоссям’, *кудлáтий*, *кудлáч* ‘з довгою шерстю або волоссям’³⁷; *ковт-*: *Ковтáч*, *Ковтелíна*, *Ковтéнко*, *Ковтíйха*, *Ковтíй*, *Ковтúля*, *Ковтúн* < *ковтáтий* ‘нерозчесаний (про волосся людини)’, *ковтúн* ‘збите в жмут волосся на голові’. Побутують метафоричні номінації, що характеризують людей за вказаною МО: *Пухнáста*, *Пéйсах* < *пéйси* ‘довгі пасма волосся на скронях у патріархальних євреїв’³⁸, пор. *Тра нутстрíхти*, *а то в́же так ‘і пéйси*, *йак в жíда*.

МО ‘*кучерявий* || *кучерява*’

³⁶ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. III. С. 101.

³⁷ Там само. Т. 2. С. 319.

³⁸ Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1982–2003. Т. III. С. 326.

Ця МО представлена в основному нейтральною лексемою *кучерявий*, яка у функції прізвиськ конотативно наповнена лише з мотиваційного боку, напр.: *Кучерявий* || *Кучиряви*. Побутує жіночий антропонім *Кучерява*. У багатьох прізвиськових основах засвідчена лексема *гарахатий*, часто фонетично і словотвірно видозмінена, діал. *гарахатий* || *гарахуватий* ‘кучерявий’: *Гарахатий*, *Гарахуватий*, *Гаракатий*, *Гарах*, *Гарик*, *Гарашок*; жіночі антропоніми *Гарахата* || *Ярахата*, *Гарахуля*. Зафіксовано неофіційні особові назви, похідні від апелятивів *кудрі*, *кудрявий*, пор. *кудра* ‘кучерява жінка’, *кудрі* ‘кучері’: *Кудрий*, *Кудря*, *Кудряшка*.

Виявлено нетипові назви *Кучма* < діал. *кучма* ‘довге нерозчесане волосся на голові’ і *Лакмата* < *лахматий* ‘волосяний’. Спостережено метафоричні номінації, які побутують переважно в молодіжному середовищі: *Баран*, *Вечка* < овечка, *Грива*, *Кульбаба*, *Кустик*, *Моркóвка*, *Пасоля*, *Пудиль*. Домінують прізвиська *Барашик*, *Барашка*. Такі лексеми засвідчено серед сленгізмів, пор. сленг. *бура*, *пудель* ‘кучерява людина’³⁹. Трапляються яскраві словосполучення: *Лев Головатий*, *Двісті Двадцять Вольт*.

МО ‘той (та), хто має чуба’

МО виявлена в неофіційних антропонімах субстантивного й ад’єктивного походження з різним емоційно-експресивним маркуванням. У твірних основах прізвиськ уживана нейтральна лексема *чуб* і відкореневі деривати, що характеризують людей, які носять чуба: *Чуб*, *Чубатий*, *Чубата*, *Чуба*, *Чубайка*, *Чубаля*, *Чубайс*, *Чубань*, *Чубар*, пор. *чубик*, *чубица*, *чубок*, *чубрик*, *чубчик* < *чуб*, *чубрій* ‘людина з довгим волоссям’⁴⁰ [Грінченко IV, с. 477]. Серед молоді функціонує прізвисько *Чолка* [СППУ III, с. 276].

МО ‘особливості зачіски’

Із цією МО найпоширеніше молодіжне прізвисько *Йо́жик*, зафіксоване у 23 н. пп. В одній говірці виявлено прізвисько *Йо́жак* [СППУ II, с. 11]. Засвідчено антропоніми з непрямою номінацією: *Ба́ба Яга́*, *Зо́нтік*, *Кастру́ля*, *Пудску́бана* < *обскубаний*, *Стрі́ха*. Прізвиська такого типу використовує в основному молодь.

МО ‘лисий || лиса’

³⁹ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Харків: Фоліо, 2006. С. 258.

⁴⁰ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УРСР, 1907–1909. Т. IV. С. 477.

Прізвисько-ад'єктив чоловічого роду *Лісний* із прямою номінацією побутує у 130 н. пп. Засвідчений номен представлений фонетичними варіантами: *Лісний* || *Ліси* || *Лєсний*. Зафіксоване також прізвисько *Плешіва*, пор. *пліш* 'місце, на якому облізла шерсть; лисина на голові людини', *плішівий* 'лисий' [ЕСУМ IV, с. 448]. Із тотожною МО функціонують деад'єктиви: *Лісик*, *Лисун* [СППУ III, с. 142, 144]. У молодіжній сфері вживані метафоричні назви: *Каструля*, *Чайник*, пор. жарг. *чайник* 'голова' [Ставицька, с. 361], *Пуп*, *Черип*; словосполучення *Лісний Бублик*, *Лісний Мєсник*.

Для ідентифікації лисих людей використано також прізвиська з метафоричним наповненням: *Облізлий*, *Облазун* < діал. *облазити* 'линяти' [Аркушин 2000 II, с. 24]; *Смаль* < смалець / *н'їби смалец* *змазани* //. На означення чоловіка, що має лисину, вживане прізвисько-антитеза *Кучерявий*. Зміна семантики лексеми і вторинна номінація виявляють у продемонстрованій назві вищий ступінь іронії.

МР "ніс"

МО 'з великим носом'

МО в прізвиськах указанного МР найбільш репрезентативна. Побутують нейтральні антропоніми *Носатий* || *Носати*, *Носата*, які мають експресивне наповнення лише на мотиваційному рівні. Простежено функціонування похідних із лексемою *ніс*, що засвідчують яскраву конотацію: *Носач*, *Носай*, *Носань*, *Носик* (у говірках *Носік* || *Нусік*), *Носійко*, *Носюля*, *Півтораніс*, *Довгоносик*. Незважаючи на наявність демінутивного форманта, в деяких назвах на рівні творення прізвиськ такі похідні виражають особливе негативне значення, в них відчутна більша міра насмішки. Побутують неофіційні антропоніми, які на лексичному рівні вмотивовані назвами тварин і птахів: *Дьотлик*, *Гриф*, *Гусь*, *Крот*, *Носоріг*, *Орєл*. Часто вживане прізвисько *Дзьоб* || *Зьоб* і похідне *Дзьобак*.

Трапляються особові назви *Нюхнєвич*, *Нохаль* < *нюх* перен. 'ніс', з метафоричною номінацією: *Гармата*. У молодіжному спілкуванні вживані найменування *Буратіно* || *Буратін*. Особливо зневажливий характер виражають антропоніми *Ноздрата* < *ноздратий* 'ніздруватий'; *Норальник* < *норіти* 'робити нори' (про мишей), *Шнобель* || *Шнобіль* || *Шнобіль* || *Шнобль* < *шнобел* 'великий ніс людини'. Такі особові найменування вже мають набагато вищий ступінь негативного маркування. Специфічні прізвиська-метафори: *Носорог*, *Рондиль* < діал. *рондил* 'великий кухоль'. Зафіксовано

описову структуру *Гóлда Носáта*, доповнену додатковою характеристикою *голда* зі значенням ‘висока’.

МО ‘ніс специфічної форми’

МО репрезентована в основному колоритними зооморфними назвами: *Гусь*, *Індік*, *Пелікан*. Виявлено прізвиська деад’єктивного походження *Кірна*, *Кирпúха* < *кірна* ‘витягнутий ніс’, *кирпатий*; *Курно́сий* || *Курно́си* < *курно́сий* ‘кирпатий’; *Піи́шний* зі значенням ‘широкий’. Трапляються метафоричні найменування: *Бульб́инка* < *бул’ба* ‘картопля’, *Гачо́к*, *Гру́шка*. Засвідчено словосполучення *Капрóновий ніс*, словоскладну форму *Бабканіс*.

МР “вуса, борода”

У вуличних антропонімах аналізованого МР переважно виявлено апелятивні основи *вус-*, *борода-*, які в прізвиськах зазнають суфіксального наповнення і реалізують МО ‘великі(а), довгі(а)’. Зафіксовано антропоніми з нейтральними лексемами *Вус* і *Вусáтий* || *Вусáтей* || *Гусáтий* || *Усáтий*, а також суфіксально маркованими *Вусáй*, *Вусáнь*, *Вúсач*, *Вúсик*, *Вúсьо*. Незважаючи на демінутивність антропонімів, у семантичному плані вони мають негативний характер, що зумовлено специфікою таких прізвиськових одиниць. Унікально, що серед неофіційних іменувань функціонує жіночий антропонім *Вусáта*. На антропонімному фоні ідентично репрезентована і лексема *борода*: *Бородá* || *Бородя́*, *Бородáтий*; *Бородáй*, *Бороді́й*, *Бородáч*, пор. *бородáч* ‘чоловік з бородою’, *Бородáцький*.

Побутують назви-метафори: *Барабáс*, *Бáтюшка*, *Кóзлик*, *Таракáн*, *Цап*, *Щур*. Спорадично зафіксовано номени-кольороназви *Білоу́с*, *Сівий Вус*.

МР “вуха”

Аналізований МР продемонстрований в основному МО ‘великі вуха’. Лексема *вуха* в прізвиськах представлена говірковими лексемами з різним виявом конотації: *Вухáтий* || *Ушáти* || *Гушáти*, *Вухáта*, *Вúшко*, *Вушáр*, *Вушáстик*, *Вухáстий*, пор. *вухáстий* ‘такий, що має довгі вуха’, *Вухáч*, *Вухі́й*, *Вúшик*, *Вúхаль*, *Вушлáп*. Назва *Вушлáп*, очевидно, засвідчує звукове обігрування, пор. діал. *лапавúхий* ‘клаповухий’⁴¹. Серед антропонімів спорадично уживаний нейтральний субстантив *У́хо*, а також структура *Велі́кі Вúха*.

---

⁴¹ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. С. 277.

На означення носіїв, які мають великі вуха, побутують антропоніми з вторинною номінацією: *Варéник, Галу́шка, Мавпа, Гладіо́лус, Зя́ць, Лопу́х, Ослик, Слон*. Серед молоді функціонує прізвисько *Локáтор*, пор. сленг. *локатори* ‘вуха’⁴². У цьому МР домінує неофіційна назва *Чебура́шка*, зафіксована в 41 н. пп. з фонетичними і словотвірними варіантами: *Чибура́шка* || *Чибура́шка* || *Чебура́ха*. Засвідчене прізвисько вживане переважно в молодіжних колективах, пор. сленг. *чебурахи* ‘вуха’. МО ‘вуха неправильної форми’ реалізують прізвиська *Клапову́хий, Клапан, Клапон, Клапоу́х, Клап*, пор. *клапову́хий* < *каплову́хий* ‘із підвислими або великими відстовбурченими вухами’, *кла́пи* ‘про вуха свині’⁴³.

Спорадично виявлена МО ‘меленькі вуха’, в контексті якої цікаве прізвисько *Шельма* < *шельмóванець* ‘таврований каторжник, якому відрізували вуха’, *шельмува́ти* ‘таврувати, обрізуючи вуха’⁴⁴.

МР “зуби”

Наповніше представлено похідні з основою *зуб-*, що характеризують носіїв із великими зубами: прізвиськові ад’єктиви *Зубáтий* || *Зубáти, Зубáстий* і *Зубáта, Зубáста*. Уживані суфіксально марковані одиниці: *Зуба, Зубу́ля, Зубель, Зубечка, Зубко, Зуба́й, Зуба́йло, Зуба́нь, Зубі́ло, Зубе́ля, Зубáтка, Зуба́тьонок, Зубрий* < діал. *зубрий* ‘людина з великими зубами’. Рідше виявлено нейтральний субстантив *Зуб*.

У складі особових назв побутують фаунономени з тотожною мотивацією, що виявляють вторинну номінацію: *Бобéр, Бóбрик, Зя́йчик, Кр́іса, Нут́рія, Щу́ка, Щур*.

Цікаві прізвиська з додатковою семою, пор.: *Скалозу́б* і *Зубоска́лка*. Зафіксовано назву *Грэ́злі*, похідну, імовірно, від дієслова *гризти*. МО ‘щербата людина’ реалізують прізвиська *Щербáтий, Щирба́та, Щирба́тийка, Щербу́ля, Щирбе́на, Щербі́на* < *щербáтий* ‘зі зазубринами, надколений’, *щербáнь* ‘посудина з вибитим краєм’.

МР “очі”

МО ‘великі очі’

Серед народно-побутових антропонімів для прозивання людини з великими очима виявлено номен *Очі*. У говірках виражений яскравий протетизм: *Го́ко, Го́чий*. Функціують неофіційні антропоніми

⁴² Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Харків : Фоліо, 2006. С. 182.

⁴³ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. II. С. 248.

⁴⁴ Там же. IV. С. 491.

субстантивного типу: *Більмо́* < діал. *біл'мо́* || *бил'мо́* згруб. ‘око’, *Більма́й* < діал. *біл'ма́й* згруб. ‘людина з великими очима’, *Лу́ник*, *Лу́ній* < діал. *лу́пати* ‘кліпати очима’; ад’єктивного типу *Більма́тий* || *Більма́ти* || *Бельма́тий*, пор. *більмовий* ‘той, що має більмо на оці’, *Зікра́тий* < діал. з ‘ікрайі знев. ‘очі’⁴⁵.

МО ‘витрішкуваті очі’

Засвідчену МО виражають спільнокореневі назви *Бальба́й*, *Бальбо́*, *Бальбо́та*, *Бальбу́х* < діал. *бал'ба́тий* ‘з великими очима, витрішкуватий’⁴⁶, *Банька́ч*, *Ба́нька* < *банька́тий*, *банька́ч* ‘той, що має витрішкуваті очі’, сленг. *ба́ньки* ‘очі’⁴⁷. Тотожну характеристичну функцію виконують вуличні антропоніми *Вілу́п* < вилуплювати ‘витріщати’; прізвиська-зооназви *Ріба*, *Сельодо́к*, *Сова́*, *Тра́чик*, *Прач* < діал. *пра́чик* || *трач* ‘личинка жаби, пуголовок’.

МО ‘вузькі очі’

Ця МО виявлена в прізвиському *Узково́кий*, а також у метафоричних назвах: *Кита́єць*, *Кита́йка*; *Япо́нець*, *Япо́н*. Спорадично зафіксовано найменування, які характеризують людей із маленькими очима: *Кріт*, *Щур*.

МР “зуби”

Найбільше назв цього МР похідні від апелятива *зуба* з різним експресивним наповненням і характеризують носіїв, що мають великі губи: *Губчик*, *Губій*, *Губін*, *Губа́н*, *Губа́р*, *Губа́рев*, а також із додатковим окресленням: *Губоля́ля*, *Губоці́льот*, *Губошльо́п*, *Губрій* < *губрій* ‘губань’, *Трижди́губа́*. Спостережено побутування прізвиська – нейтрального субстантива *Губа*, що на антропонімному рівні виявляє негативну семантику. Серед вуличних антропонімів засвідчено діалектизм *Гемба* < польс. *gęba* знев. *gęmba* ‘губа’, прізвиська *Гембач*, *Гембочка*, *Гембаро́вський*, *Гембусь* з виразною негативною експресією.

МР “ноги”

МО ‘з довгими ногами’

МО мають такі похідні: суфіксальні субстантиви *Лана́й*, *Лана́ч* < діал. *лапа́тий* ‘такий, що має велику ногу’; субстантиви метафоричного типу *Стра́ус*, *Ца́пля*, *Ці́ркуль*; складні прикметники *Довгола́тий*, *Довгола́па*. Засвідчено прізвисько *Ку́льша* < діал. *ку́'ша*

⁴⁵ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. С. 190.

⁴⁶ Там же. Т. 1. С. 9.

⁴⁷ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Х. арків: Фоліо, 2006. С. 54.

знев. ‘нога людини’. У багатьох населених пунктах для номінації людей із довгими ногами вживані прізвиська *Бўсел* або *Бўцюн* (пор. діал. *бўц’ун*, *бўсол* ‘лелека’). Виявлено номен *Журавель* із додатковою семою ‘довгі + худі ноги’.

МО ‘з повними ногами’

Значення ‘з повними ногами’ реалізують вуличні антропоніми *Грубонога*, *Ляшка* < діал. *л’ашка* ‘стегно людини’. Спорадично виявлено інші МО: ‘з худими ногами’: *Коза*; ‘з кривими ногами’: *Шібест*, *Шибестий* < діал. *шибестий* ‘такий, що має криві ноги’; *Вєриник*, *Вишивальник*, *Чивєрнógий* < *чевєрнógий* ‘з кривими ногами’.

МР “обличчя”

Характеристика обличчя людини в прізвиськах найчастіше заявлена МО ‘велике’, ‘повне’, ‘кругле’, ‘плескاته’ і зреалізована лексемами-мотиваторами з негативною конотацією: *морда*: *Морда*, *Мордаль*, *Мордашка*, *Морділо*, *Морданий*, *Мордій*, а також складними одиницями *Мордотовкáč* і *Мордошльóп*; *ніка*: *Піка*, *Пікула*, *Пікіль*, *Пікута*, пор. *ніка* ‘обличчя’, сленг. *ніка* ‘обличчя’⁴⁸; *Марміза* < *марміза* ‘презирливо про лице, те ж, що морда’⁴⁹; *Мідзач* < *мідза* ‘обличчя, повне лице’, *мидзаний* ‘з повними відвислими щоками’; *Пісок*, *Ріло*, *Рóжа*, пор. сленг. *ріло*, *рóжа* вульгарно ‘обличчя’⁵⁰. Засвідчено антропоніми *Пєцух*, *Пєця* < *опєцькуватий* ‘товстий і низький’, а також метафоричні прізвиська *Бўлка*, *Бўльдóг*, *Калáč*, *Колобóк*, *Хом’як* || *Хомняк*.

МО ‘обличчя у веснянках’

Указане значення демонструють прізвиська, похідні від прикметника *рябий*: *Рябий* || *Рабій* || *Рабей*; *Рабін*, *Рабўля*, *Рабўня*; *Рабіха*; *Рябўлька*; *Рябўха* || *Рябўхе*; *Рябчик* || *Рабчик* || *Рапчик* < *рябий* ‘покритий рудими плямами’, *рябóк* ‘веснянка на обличчі’⁵¹, діал. *р’абчик* ‘той, хто з веснянками на обличчі’.

МР “голова”

МО ‘з великою головою’

---

⁴⁸ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Х.арків: Фоліо, 2006. С. 231.

⁴⁹ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. II. С. 422.

⁵⁰ Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Х.арків: Фоліо, 2006. С. 264.

⁵¹ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. IV. С. 91–92.

МО репрезентують неофіційні антропоніми, похідні від лексеми *голова*: *Голова́й, Голова́нець, Голова́нь, Голова́стик, Голова́тий* || *Голова́ти, Голова́та, Голова́ч, Голову́йка*. Метафоричні конструкції часто доповнені додатковою вказівкою, пор. *Гру́ша* ‘з великою головою грушеподібної форми’, *Колобо́к* ‘з великою головою і маленького зросту’, *Цибу́ля* ‘з великою лисою головою’. Неправильну форму голови носія підкреслює прізвиськова конструкція *Кантова́та Голова́*, пор. діал. *кантува́тий* ‘такий, що має форму, близьку до прямокутника’⁵². У молодіжному середовищі виникли прізвиська *Гло́бус, Телі́к*, які функціують і серед сленгізмів.

МР “*груди*”

Прізвиська цього типу відзначені МО ‘великі груди’ і належать жінкам. Простежено неофіційні назви *Ци́цька* || *Ци́цка, Цица́та, Цицька́та, Цици́на, Цица́ха*. Виявлено складну форму *Восьмику́бова* на означення жінки з великими грудьми.

МР “*шия*”

Специфічно, що для характеристики людей із довгою шиєю на Західному Поліссі в основному використовують метафоризований фаунономен *Гусь* і похідні *Гуса́к, Гуся́*. Зафіксовано єдину форму *Ши́ян*, умотивовану лексемою-мотиватором *шия*.

Периферійно побутують прізвиська *Кривоши́я* з очевидною мотивацією, а також вторинні номени *Глек, Жира́фа*.

МР “*лоб*”

МР представлений лише МО ‘великий лоб’ і найменуваннями з формантом *лоб*: *Лоба́тий, Лоба́та, Лоба́ка, Лоба́й, Лоба́н, Лобек, Лобзик, Лобу́зиха, Лобу́сь, Лобешник*, пор. діал. *лобешн’а* знев. ‘великий лоб’, *Лобий, Лобій, Лобісь*, пор. *лоба́нь, лоба́с, лоба́тий, лобко* ‘той, хто має великий лоб’.

Інші МР “*руки*”, “*брови*” і т. ін. представлені слабше, тому не характеризуємо їх окремо, пор. *Закіду́шка* ‘має великі сідниці’, *Палець* ‘має довгі пальці’, *Шнуро́чок* ‘із тонкими бровами’.

4. Неофіційні антропоніми за вадами зовнішності людини

В аналізованих вуличних назвах опозиція “щось здорове – щось хворе” завжди виражена в якійсь точній ремарці: *Безру́кий, Безно́гий, Горба́тий, Глухі́й* тощо. Із цього приводу В. Д. Познанська констатує: “Очевидно, неприємне враження частіше виражалося не в

---

⁵² Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. С. 208.

загальних характеристиках, а в точній указівці на якийсь відхилення від ідеалу, помічене в зовнішності людини”⁵³. Реєстр західнополіських неофіційних іменувань дозволяє диференціювати такі ММг:

ММг “Недобачає або сліпий || сліпа”

Ті особи, які мають поганий зір і носять окуляри, у 30 н. пп. схарактеризовані прізвиськом *Очкáрик* і його фонетичними виявами *Очкáрик* || *Учкáрек*. Периферійно зафіксовано жіночу назву *Окуля́рниця*. Простежено побутування прізвиськ-ад’єктивів: *Сліпíий* || холмське *Сліпéй*, *Сліпéнький* || *Сліпéйкий*; жіночих антропонімів *Сліпа*, *Сліпéнька* || *Сліпéйка*. Крім того, вживані деад’єктиви: *Сліпáк*, *Сліпéць*, *Сліпкó*, *Сліпчик*. В аналізованій ММг трапляються метафоричні назви: *Водолáз*, *Снáйпер*, *Камбалá*, *Циклón*, *Піра́т*. Побутують двокомпонентні номени *Сліпé О́чко*, *Соколі́не О́ко*.

МО ‘косоокій, косоока’ зреалізована переважно в неофіційних назвах-прикметниках: *Кóсий* || *Косóй* || *Касóй* і *Кóса* || *Кóса*. Спорадично засвідчено спільнокореневий дериват *Косíгін* і демінутиви *Кóсенький*, *Кóсенька*.

МО ‘той (та), що часто кліпає очима’ маніфестують іменування, вмотивовані лексемою *моргати*: *Мóргавка*, *Моргу́лька*, *Моргу́н*.

ММг “Вади спини”

Для номінації денотатів, які мають вади спини, вживані ад’єктиви *Горбáтий* || *Горбáти*, *Горбáта*, *Кривéнький*, а також субстантиви, переважно вмотивовані твірною основою *горб-*: *Горбáнь*, *Горбáсь*, *Горбій*, *Гóрбочка*, *Горбу́ля*, *Горбунéць*, *Горбату́шка*, *Горбáч*, *Горбачóв*, *Горбу́н*, *Горбокóник*, *Крívик*.

ММг “Глухий || глуха”

У цій ММг виявлено вуличні назви: *Глухíий*, *Глухá* і похідні *Глухáр*, *Глухма́йка*, *Глухма́н* || *Глухма́нь*, *Глушман*, пор. *глуши́н*, *глуши́ман*, *глушкó* ‘глухий’, *глуши́манка* ‘глуха жінка’⁵⁴.

ММг “Відсутність якоїсь частини тіла”

Зафіксовано антропоніми, в яких експресивне і формальне навантаження виконує переважно префікс *без-*, що вказує на відсутність чогось: *Безклóба*, пор. діал. *клуб* ‘бокова кістка таза’,

---

⁵³ Познанська В. Д. Лексика на позначення фізичних і психічних рис людини як основа для творення українських прізвиськ. *Лінгвістичні студії*. Донецьк: ДонНУ, 2002. Вип. 10. С. 161–162.

⁵⁴ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I. С. 292.

Безла́тий, Безно́ге, Безру́ка, Безру́кий, Безру́ко, Безву́шко, Безці́цька, Безпа́льченко, Безпа́льчик.

ММг “*Вираження якоїсь хвороби*”

До ММг віднесено неофіційні назви *Гу́ля* || *Гу́ля, Гу́лік, Гула́тий, Гу́лій, Гу́лька, Гу́ліха; Кіла́ч* ‘мав грижу’, пор. *кіла́* ‘грижа’, *кілавий* ‘людина, хвора грижею’⁵⁵. Дефекти шії відображають лексеми – твірні основи прізви́ськ *Каркаро́н, Каркаро́на, Карку́ша* < *карк* ‘затилко, загривок’, *ка́рковий* ‘затилковий’, діал. *карка́й* ‘гладка потилиця людини’⁵⁶.

У багатьох вуличних іменуваннях твірною основою виступає лексема *кривий*:- *Кривомо́рдий* ‘зі шрамом на обличчі’, *Кривогу́бий, Кривогу́бець, Криволо́па, Кривору́чко, Крива́чка, Кривоно́дря*. У прізви́ськах цього різновиду спостережено специфічне явище, коли лексичний компонент *косий* виявляє загальне значення ‘коса (крива) форма’, приєднуючись до інших номінацій, крім лексеми *очі*, пор.: *Косола́ний, Косоло́ба, Косоро́тов*.

5. Прізви́ська за особливостями ходи

Антропоніми, що характеризують особливості ходи людини, в основному підкреслюють якість її порушення: кульгання, шкотильгання, чалапання, перекидання з ноги на ногу, похитування тощо. Серед таких неофіційних іменувань засвідчено конотативи від маркованих інфінітивів: *дйбати* ‘повільно і незграбно ходити’, ‘ходити, витягнувши ноги’ → *Дйба, Дйбля; закида́ти* (про ноги) → *Закідень; го́цати* < *го́цати* ‘підкидати’, ‘відбивати, сильно стукати’ → *Го́цанка; клéндати*, пор. *клéнда* знев. ‘нога’ → *Клéндач; кліша́ти* ‘ідучи, терти ногою об ногу’, пор. *клішавий* ‘який при ході тре ногою об ногу’ → *Клиш, Кліша, Клішавий, Клішик; кульга́ти* → *Кульга́вий; хрома́ти* ‘кульгати’ → *Хромій* || *Хромой, Хромко́, Хрому́ль, Хро́мусь; чала́пати* ‘шльопати по грязюці’ → *Чала́па, Ча́па, Чапчала́п; шкандиба́ти* ‘кульгати’, *шкандйба* ‘кульгавий’ → *Шкандй́бка; шла́пати*, пор. *шлапа́к* ‘той, хто під час ходи чалапає ногами’ → *Шла́бцо, Шла́пак, Шла́пака, Шла́пко, Шлапа́тий; шкóрбати* ‘тягнути’ → *Шкарабу́н, Шко́рбавка*. У багатьох н. пп. для називання жінок використано метафоричний антропонім *Качка*, що реалізує МО ‘ходить, перекидаючись’. Рідше побутує демінутив *Качичка* || *Качачка* і чоловіча назва *Качур*. Уживані метафорично вмотивовані

⁵⁵ Там же. Т. 2. С. 238.

⁵⁶ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2-х т. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. С. 227.

прізвиська *Лушак* < діал. *лушák* ‘напівдорослий кінь’; *Шкапа*, *Кенгуру*.

Функціують двокомпонентні неофіційні назви: *Гуляйнога*, *Клишонóгий*, *Кривéнька Кáчичка*, *Перекида́йко*, *Шльопнога́*.

6. Прізвиська, що вказують на забарвлення волосся чи пігментацію шкіри людини

Пігментаційний чинник завжди був об’єктом антропонімізації, про що стверджують дослідники: “В староукраїнській мові широкоживаними були назви на означення людини за кольором її очей, волосся, відтінком шкіри”⁵⁷.

Аналіз прізвиськових твірних основ показує, що серед них частотні антропоніми, що вказують на забарвлення очей, волосся, пігментацію шкіри тощо. Гама кольорів репрезентована в основному білим, чорним, червоним, рудим, жовтим, синім, сивим кольорами. Така ж традиція простежена і в прізвищах. В аналізованій МПг продуктивно зреалізована опозиція “білий – чорний”, виявлена як в семантичному, так і в кількісному співвідношенні. На нашу думку, виразне домінування білої і чорної кольорових гам у прізвиськах зумовлене їх розгалуженістю для характеристики забарвлення різних частин тіла: волосся, шкіри, очей, брів, вусів та ін. У вуличних іменуваннях переважає характеристика забарвлення волосся і обличчя, оскільки ці ознаки найбільш виразні і помітні мовцям.

Назви аналізованої ММг продемонстровані здебільшого ад’єктивами: *Білий(а)*, *Чорний(а)*, *Ріжий(а)*, *Рудий(а)*, *Червоний* і т. ін. Серед неофіційних особових іменувань виявлено яскраві метафоричні номени: *Муравéй* ‘з чорним волоссям’ < діал. *муравéй* ‘мурашка’; *Петльóва* ‘має бліде обличчя’ < діал. *петл’óвий* ‘пшеничне борошно тонкого помолу’; *Помалінник* ‘смуглиавий’ < діал. *помаліна* ‘крем для взуття’. Інколи поряд із найменуваннями функціують додаткові описові характеристики, що роблять такі прізвиська виразнішими, напр.: *Пшени́чна / бй́ла / йак пшини́чна мукá //*.

Окремі антропонімічні основи відтворюють старовинні назви кольорів *Булáн*, *Булáний*. Це забарвлення використовують для позначення масті домашніх тварин, пор. діал. *булáн*, *булáні* ‘сіро-жовтої масті (про коня)’. Спорадично в прізвиськах простежено інші

---

⁵⁷ Керста Р. І. Антропоніми – основа вивчення лексики, що характеризує особисті властивості людини. *З історії української лексикології*. Київ : Наук. думка, 1980. С. 209–210.

кольороназви: *Кáрий* на означення кольору очей, *Каитáнова* для характеристики забарвлення волосся.

За маніфестованими лексемами-мотиваторами встановлено найпоширеніші МР:

МР “білий/біла”

Прикметник *білий* і похідні від нього у прізвиськах найчастотніші, що, за свідченнями науковців, пояснено тим, що з усіх лексем на позначення кольору лексема *білий* має найбільші можливості щодо реалізації свого словотворчого потенціалу.

Переважно функціонує ад’єктив *Білий* || *Бéлий* || *Бéли* || *Б’яли*. Для характеристики жінок уживане найменування *Біла* з різними фонетичними варіантами. Побутують різностатеві відад’єктивні одиниці: *Білявка*, *Білявчик*.

Неоднозначні субстантивні похідні з коренем *біл-*: *Бéлка*, *Билица* || *Біліця*, *Біл*, *Бéлік*, *Білан*, *Білах*, *Біляк*, *Білач*, *Біланіха*, *Білаш*, *Білко*, які, з одного боку, можуть бути апелятивними похідними (пор. назви з реальною характеристикою особи *білан* ‘блондин’, *білуха* ‘білолиця, біла як сніг жінка; блондинка’, *біляк* ‘білий за мастю, одягнений в біле’. Крім того, такі прізвиська могли постати і шляхом метафоризації апелятивів, що характерно для цього різновиду антропонімів, пор. *білан* ‘назва білого вола, собаки і ін.’ *білаш* ‘білий хліб (у бідних)’⁵⁸, *біляк* ‘рід грибів’, ‘біляк-заєць’. Для кольорохарактеристики носіїв використано двокомпонентні антропоніми: *Білогрéвий*, *Білобрíса*. Виявлено інші синонімічні назви: *Блонд*, *Блондін*, *Блондінка* і метафоричні номени: *Сметáна*, *Полотéнка*, *Пшени́чна*, *Кефі́р*, *Паперóвий*.

МР “чорний/чорна”

Менша продуктивність і поширеність кольороназви не зменшує семантичної розгалуженості прізвиськової номінації лексеми *чорний*. Найчастіше функціонує чоловіче прізвисько *Чóрний* і його варіанти *Чóрни* || *Чéрни* || *Чьóрний*, рідше жіночий варіант *Чóрна* || *Чьóрна*. Побутують демінутиви *Чорня́вий*, *Чорне́нький*.

У твірних основах прізвиськ реалізовані субстантиви з коренем *чорн-* і *черн-*, пор.: *Чорну́ха*, *Чорня́к*; *Черня́к*, *Чорну́ля*, *Черне́та*, що виражають значення ‘носій ознаки’. На означення людей, що мають дуже чорні брови, вживані особові назви *Чорнобрíвець*, *Чорнобрíвий*, *Чорнобрóвка*.

Виявлено прізвиська з непрямою номінацією: *Ци́ган*, *Ка́ва*, *Са́жа*, *Жук*, *Пе́чений*, *Крук*, *Воро́на*, *Помалі́нник*, *Шокола́дка*. Серед таких

---

⁵⁸ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УРСР, 1907–1909. Т. I. С. 64.

антропонімів функціонують словосполучення: *Чорний Брат* ‘з чорним волоссям’, *Чорні Очки* ‘у якого чорні очі’.

МР “*рудий (рижий) || руда (рижа)*”

У складі неофіційних особових назв однаково побутують прізвиська *Ріжий* || *Рэжий* і *Ріжа* з ідентичною характеристикою. Менш поширені найменування *Рудий*, *Руда* || *Рудая*. Засвідчено демінутиви *Ріженький* і *Ріженька* || *Ріжийка*. Ця кольороназва вживана переважно для характеристики людей із рудим волоссям або веснянками на обличчі і тілі.

У спільнокореневих прізвиських компонент *риж-* домінує над *руд-*, пор. особові найменування *Рэжка*, *Рижак*, *Рижач*, *Рижков*, *Рижик*, *Рижечка* і *Рудака*, *Рудаль*, *Руданський*, *Рудель*, *Руденя*, *Рудець*, *Рудик*, *Рудка*, *Рудь*, пор. апелятив *рудяк* ‘те, що порудило’⁵⁹. Засвідчено синоніми-кольороназви: з метафоричним наповненням *Гнилий*, *Іржави* || *Ржавий*, а також *Лис*, *Ліса*, *Муравей*, *Пірсик*, *Сонечко*, *Курка*, *Цибуля*.

МР “*червоний*”

На відміну від попередніх прикметників-кольороназв, лексема *червоний* і її семантичні синоніми в неофіційних назвах здебільшого засвідчують МО ‘з червоним обличчям’, рідше вказують на волосся рудого кольору. Уживане лише чоловіче прізвисько в різних діалектних варіантах *Червоний* || *Чирвони* || *Чірвони*, жіночої назви серед західнополіських народно-побутових антропонімів не виявлено, що можемо пояснювати лише тим, що пігментація обличчя червоним кольором у чоловіків зумовлена їхньою схильністю до вживання алкоголю, що в прізвиських особливо засуджено. У багатьох іменуваннях твірною основою виступає *красний* ‘червоний’, запозичений із російської мови (в українській мові прикметник *красний* має інше значення, пор. ‘прекрасний, красивий, хороший’, *краснюк* ‘красивий’: *Красний*, *Красенький*, *Краснюк*, *Красновець*). Крім того, з аналізованою МО спорадично засвідчено найменування, що містять основу *жар-*: *Жарнік*, *Жаров* із виразним метафоричним відтінком. Виявлено антропоніми на позначення давньої назви кольорохарактеристики *червений* ‘червоний’: *Червений*, *Червений*.

Багато неофіційних антропонімів цього МР постали шляхом семантизації лексем *перець* і *помідор*, що однаково вказують на червоне забарвлення. Прізвисько *Перець* (говіркові варіанти *Пєриць* || *Пєриц* || *Пєриць* || *Пєрєц* || *Пьорєц* побутує у 75 н. пп., а неофіційний

⁵⁹ Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. IV. С. 85.

антропонім *Помідор* (діалектні модифікати *Помидор* || *Пумідор* || *Памадор*) має значно розширене арельне варіювання – 111 н. пп. На означення пігментації обличчя людини засвідчено okazіоналізм *Помідорок*. У прізвиськах функціонують синоніми *Вишнєвий*, *Буряковий* і вторинно номіновані апелютиви *Вишня*, *Мураха*, *Пєрчик*, *Пожарник*, *Рєдька*.

МР “синій”

Прізвисько *Синій* у західнополіських говірках представлене фонетичними модифікатами *Сині* || *Сіни* || *Сіні*. Чітка вказівка на МО ‘з синім обличчям’ дозволяє субстантиви *Синяк*, *Синько*, *Синюта*, *Синьоха* кваліфікувати зі значенням ‘носій ознаки’. Цікаво, що прикметник *синій* засвідчений лише в чоловічих прізвиськах (жіночі найменування з цією лексемою мають інші мотивації, пор. *Синя* < прізвище Синюк, що теж зумовлено більшою схильністю до алкоголізму осіб чоловічої статі, а відповідно і наявністю мотиватора ‘з синім обличчям’, як і в прізвиськах із лексемою *червоний*. Уживані метафоричні прізвиська *Баклажан*, *Слівка*. Менш поширені МР “жовтий || жовта” і “сивий || сива”, пор. *жовтий* → *Жовтий*, *Жовта* зі значенням ‘колір шкіри’, рідше вживані *Блискучий*, *Золотий*, метафоричне *Ціпук* < *ципл’ук*, *ципл’є* ‘курча’ [Аркушин 2000 II, с. 241]; *сивий* → *Сівий* || *Сєви* || *Сєвій* і *Сіва*, *Сідой*, метафоричне *Туман* зі значенням ‘забарвлення волосся’.

ВИСНОВКИ

Спостереження над прізвиськами за специфікою частин тіла показало, що кожен МР засвідчений бінарними опозиціями, де переважає ознака “щось велике”. Це закономірно, адже при творенні неофіційного антропоніма найпомітніше те, що має більші розміри від стандартних. Серед прізвиськових одиниць багато омонімів, пор. *Грушка* ‘за формою носа’ і ‘за формою голови’; *Щур* ‘має великі зуби’ і ‘має великі вуса’. У складі антропонімних основ небагато нейтральних форм, напр., *Око*, *Голова*, *Ногá*, *Ніс*, *Лоб*, *Губá* та ін., переважно вживані лексеми-негації: *Більмó*, *Мóрда*, *Лáпа*, *Шнóбель*, *Гэмба*. Вияв конотації і прізвиськової градації обумовлений суфіксальним навантаженням, напр. *Вушко*, *Вухáч*, *Вушáр*, *Вушлáп*, а також уведенням до лексичної бази прізвиськ діалектизмів, жаргонізмів, сленгізмів, okazіональних утворень, пор. *Шнóбель*, *Локáтор*, *Чівєрнóгий*, *Губошльóп* тощо. У деяких вуличних назвах встановлено подвійну номінацію, зумовлену додатковою МО, напр. *Гусь* ‘із довгою шиєю і великим носом’, *Зубоскáл* ‘має великі зуби і часто сміється’.

Отже, розглядаючи можливість відантропонімного чи відапелятивного походження деяких субстантивних прізвиськ-кольороназв із невизначеним кореневим формантом, вважаємо, що ті найменування, які мають чітку мотиваційну характеристику і засвідчують значення ‘носій кольорової ознаки’, Серед іменувань із докладною вказівкою-характеристикою зовнішнього вигляду носіїв засвідчені прізвиська-антитези, які порявняно зі звичайними неофіційними назвами мають вищий ступінь дошкульності і насмішки, вони особливо образливі, пор. у говірці с. Берестяни Ківерцівського р-ну Волинської обл. *Здоровіло* ‘низький худорлявий’, *Корбткий* ‘високий’, *Маніюна* ‘повна’.

АНОТАЦІЯ

У статті представлено дослідження як індивідуальних прізвиськ, так і сімейно-родових іменувань, поширених у неофіційній комунікації українців, зокрема на території Західного Полісся. Здійснений мотиваційний аналіз прізвиськових номенів за зовнішніми ознаками денотатів. Докладно схарактеризовано їхній типологічний статус та функційні особливості в антропонімному комплексі. У науковій праці комплексно описано шість мотиваційних підгруп неофіційних антропонімів, диференційованих на основі їхньої мотивувальної ознаки. Також для докладної характеристики виокремлено в кожній підгрупі мотиваційні ряди. Запропоновано власну дефініцію термінів “прізвисько” і “сімейно-родове найменування”. Подано синонімічні конструкції на позначення словосполучень “давати прізвисько”, “називати на прізвисько”, які функціують у поліських говірках. Зауважено також, що мотиваційна група “Неофіційні назви осіб, що характеризують їхню зовнішність” – одна з найпродуктивніших у неофіційній антропонімії українців.

Література

1. Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв’язав : народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Oddział w Lublinie, 2003. 174 с.
2. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2-х т. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
4. Демчук М. О. Слов’янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ: Наук. думка, 1988. 170 с.

5. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1982–2003. Т. 1–4.
6. Керста Р. І. Антропоніми – основа вивчення лексики, що характеризує особисті властивості людини. *З історії української лексикології*. Київ : Наук. думка, 1980. С. 200–212.
7. Мацюк З. С. Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 136 с.
8. Познанська В. Д. Лексика на позначення фізичних і психічних рис людини як основа для творення українських прізвищ. *Лінгвістичні студії*. Донецьк: ДонНУ, 2002. Вип. 10. С. 161–168.
9. Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. м-лу Б. Д. Грінченко]. Київ: Вид-во АН УСРС, 1907–1909. Т. I–IV.
10. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
11. Ставицька Л. Український жаргон : словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.
12. Франко І. Я. Причинки до української ономастики. Франко І. Твори : у 50-ти т. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 36. С. 406–410.
13. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. думка, 1977. 236 с.
14. Ястребов В. Малорусские прозвища Херсонской губернии: этнографический очерк . Одесса, 1893. 17 с.

Information about the authors:

Shulska Nataliia Mykolaivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Social Communications

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli Ave, Lutsk, 43025, Ukraine

Zinchuk Ruslana Stepanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli Ave, Lutsk, 43025, Ukraine

АУТСОРСИНГ У КОПРАЙТИНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ РЕКЛАМИ ТА КІНОАНОНСІВ

Щербак О. В., Каленюк С. О., Шеремета Н. П.

ВСТУП

Питання встановлення та корегування рівня комунікативної ефективності (КЕ) текстів реклами (ТР) і текстів кіноанонсів (ТК) входить до кола першорядних наукових задач, оскільки методи відповідної оцінки на сьогодні мають доволі високу вартість для рекламних і PR-агенств, конкуренція між якими посилюється через перенасиченість інформаційного простору відповідними продуктами. Окреслену проблему першими почали вивчати американські маркетологи та рекламисти Ф. Котлер, Г. Армстронг, А. Дейян, Ч. Сендідж, Р. Акша, Дж. Бернет, С. Моріарті, В. Веллс, Ф. Джефкінс, К. Крістіансон, розроблені техніки яких успішно апробовано й певною мірою вже адаптовано до вітчизняного середовища споживачів Інтернет-продуктів такими українськими вченими, як В. Різун, Ю. Шмига, Т. Скотникова. В працях згаданих науковців доводиться релевантність застосування методів опитування й порівняння, розрахункових та певних експериментальних методів, щоправда, на матеріалах друкованої комерційної реклами. Аналогічні методи для визначення КЕ апробуються також і на ґрунті текстів комерційної телевізійної (О. Щербак) та соціальної (А. Ковальова) реклами. Відзначимо, що наявні наукові розвідки, попри їхню безсумнівну вагомість, достовірність та глибину, все ж не передбачають безперервного проведення досліджень і постійного оновлення фактографічних даних із метою корегування показників КЕ різномірних ТР і ТК. Це вказує на актуальність пропонованої наукової розвідки, що пояснюється необхідністю підвищення рівня КЕ різномірних ТР і ТК із метою поліпшення роботи копірайтерів шляхом створення спеціальної аутсорсингової платформи, оскільки допоки такі інструменти не застосовувалися для розв'язання зазначеної проблеми. Впругнує актуальність роботи й той факт, що її

виконано на матеріалі українськомовних Інтернет-текстів реклами та кіноанонсів, які лінгвістами та медіафахівцями в аспекті КЕ детально ще також не вивчалися (див. лише статті К. Мачульської, присвячені відповідним аспектам англійськомовних текстових зразків).

Мета роботи – створення аутсорсингової платформи для копірайтерів як інструменту визначення та підвищення КЕ в Інтернеті ТР і ТК. Зазначена мета потребує розв'язання таких завдань:

- 1) здійснити теоретизацію поняття ТР і ТК як об'єкта копірайтингу та встановити їхню лінгвістичну специфіку;
- 2) визначити сутність поняття «КЕ»;
- 3) обґрунтувати необхідність розроблення аутсорсингової платформи для визначення та підвищення КЕ, описати та протестувати її.

Джерельною базою дослідження послужили соціальні мережі Facebook та Instagram, а також відеохостинг YouTube як найпопулярніші серед української молоді (за даними різноманітних соціологічних опитувань), із яких методом суцільної вибірки вилучено 135 українськомовних різнотематичних ТР і ТК, що стали фактичним матеріалом дослідження, до якого також увійшли 3780 оцінок та 1890 відповідей респондентів, залучених до процесу тестування роботи створюваної аутсорсингової платформи.

У роботі використано різні методи. Серед загальнонаукових методів прислужилися передусім *методи аналізу, синтезу, узагальнення* для формулювання теоретичних положень роботи. *Описовий метод* і *метод моделювання* уможливив уточнити логіку побудови та принципи користування аутсорсинговою платформою. *Метод кількісних підрахунків* став корисним у визначенні загальної динаміки функціонування різнорівневих мовних одиниць у текстах та побудові діаграм. Із-поміж *спеціальних лінгвістичних методів* застосування *функційного методу* із його методикою контекстуально-інтерпретаційного аналізу, а також *метод Мілтон-модельної ідентифікації*, що використовується переважно в НЛП, посприяли виокремленню ключових слів, насамперед у лексико-семантичній та морфологічній організаціях досліджуваних текстів. *Метод анкетування*, застосовуваний у соціолінгвістиці, посприяв отримати дані про рівень КЕ текстів. З числа *методів інших наук* використано *метод формального розроблення програмного забезпечення*, а саме прийом конструктора, що застосовується в

програмуванні, й дав можливість розробити аутсорсингову платформу та здійснити тестування її роботи.

1. Тексти реклами та кіноанонсів як об'єкти копірайтингу

Відомим є той факт, що поняття «копірайтинг» походить від англійського слова «copywriting», що з'являється вперше в професійних словниках США в кінці XIX ст., коли відбувалося становлення сучасної реклами, і перекладається як «написання рукописів, текстів»¹. У зв'язку з цим сьогодні копірайтинг розуміється передусім як діяльність, пов'язана зі створенням ТР, вивченням яких науковці активно займаються з початку XX ст.²

Незважаючи на тривалість існування терміна ТР, єдиного підходу до його трактувань і досі немає. Так, С. Бибик трактує ТР як «закінчене висловлення з визначеною формальною та змістовою структурою, що виконує роль комунікативного повідомлення з інформацією про предмет реклами, з позитивною прагматичною настановою спонукати адресата до активної дії – придбати цей товар»³. І. Соколова вважає, що ТР – це «тип тексту, який використовується для інформування адресата про інновації в різних сферах діяльності людини з метою реклами цих інновацій»⁴. О. Ворначев наводить дещо інше визначення, за яким ТР – це «функціонально організоване екстралінгвістичними й лінгвістичними знаками повідомлення, занурене в ситуацію рекламного звернення з метою формування прагматичних моделей соціальної поведінки, що її сприймають індивіди (адресати) як самостійний раціонально й емоційно обґрунтований мовленнєвий акт»⁵. Зважаючи на різновекторність наведених вище трактувань,

---

¹ Назайкин А. Н. Понятие «копирайтинг» вчера и сегодня. URL: <https://vestnik.journ.msu.ru/books/2020/3/ponyatie-kopirayting-vchera-i-segodnya/>

² Хрушкова О. А. Рекламний текст як компонент комунікації (функціональні типи рекламних текстів Дніпропетровська). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія.* 2015. № 18, том 1. С. 47.

³ Арешенкова О. Ю. Рекламний текст як функціональний різновид мовлення. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Вип. 10 / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2014. С. 6.

⁴ Соколова І. В. Інформаційно-реklamний текст як тип тексту. *Наукові записки. Серія Філологічні науки.* 2012. № 75(3). С. 134.

⁵ Ворначев А. О. Взаємодія лексико-семантичного, синтаксичного, фонетичного та прагматичного рівнів у рекламних текстах автомобілів (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2009. С. 7.

дозволимо собі робочою дефініцією поняття ТР обрати визначення дослідників (Р. Барт, Г. Почепцов, Ю. Сорокін, Є. Тарасов) у галузі лінгвосеміотики, які визначили ТР як «специфічний знаковий вид комунікації, семіотично ускладнений текст»⁶. Ми думаємо, що таке визначення прислужиться нам у вирішенні практичних завдань наукової роботи, бо з нього випливає, що ТР є синтезом вербальних і невербальних засобів, що забезпечують реалізацію основних та допоміжних цілей реклами – стимулювання споживача до придбання товару / послуги, що рекламується, а, отже, повністю корелює з дефініцією поняття «копірайтерський текст», під яким розуміють вербальний або вербально-візуальний (креолізований) текст, що поширюється в публічному просторі завдяки ЗМІ, прямій доставці, інтернет-ресурсам, корпоративними каналами, ініційований суб'єктом PR чи реклами, містить рекламну або PR-інформацію, адресовану певній групі мас чи цільовій аудиторії та служить цілям реалізації товару / послуги чи ж формування їхнього іміджу, відзначаючись прихованим авторством»⁷.

Повністю відповідає семантичному наповненню поняття «копірайтерський текст» і ТК, оскільки анонс – це «попереднє оголошення про наступний спектакль, фільм, лекцію і т. д.»⁸. Своєю чергою, власне-кіноанонс, за словами Ю. Колодної, є «рекламним оголошенням про майбутній показ фільму з елементами викладу фактів про нього, критики та заклику до певних дій (подивитися / не подивитися фільм)»⁹.

Помічено, що ТР зазвичай містить такі елементи, що забезпечують його семіотичну складність, або креолізованість: заголовок, початок, корпус тексту, слоган, кінцівку й товарний знак¹⁰. Зважаючи на дефінітивні перетини ТР і ТК, можна було б констатувати, що структура ТК ідентична відповідній структурі ТР.

---

⁶ Кирпичева О. В. Ономастикон рекламного текста : автореф. дисс. ... канд. филол. н : 10.02.19. Волгоград, 2007. С. 6.

⁷ Кривоносов А. Д., Шевченко А. С. Копирайтинг и спичрайтинг. СПб. : Санкт-Петербургский государственный экономический университет, 2018. С. 62.

⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. С. 48.

⁹ Колодная Ю. А. Лингвопрагматические характеристики печатного креоллизованного текста киноанонса (на материале немецкого языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2006. С. 8.

¹⁰ Козуб Л. С. Систематизация структурных элементов та засобів передачі змісту англійської комерційної телереклами. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 213.

Однак, за нашими спостереженнями, у ТК, н відміну від ТР, практично не використовуються слогани.

Наведені відмінності стосуються також і тих ТР і ТК, що розміщуються в Інтернет-просторі, хоч їх об'єднувальним стрижнем і відповідність маркетинговій формулі AIDA, «де А – Attention (привернення уваги), І – Interest (збудження зацікавленості), D – Desire (активізація бажання), А – Action (спонукання до дії)»¹¹.

2. Лінгвістична специфіка Інтернет-текстів реклами та кіноанонсів

Інтернет-текст – це текст у його класичному розумінні, створений для його подальшого поширення альтернативним каналом інформаційного потоку, яким на сьогодні є Інтернет з усіма його ресурсами (вебсайтами, соцмережами, відеохостингами тощо). У зв'язку з тим, що «потенційні клієнти зайняті та мають менше часу, ніж будь-коли, зручність і швидкість отримання інформації сьогодні є важливими перевагами, а також економія часу»¹², що якраз і забезпечують Інтернет-тексти реклами та кіноанонсів із характерною для них нижчою вартістю, ширшим охопленням цільової аудиторії, можливістю таргетингу порівняно з традиційними каналами поширення.

Інтернет-ТР уже ставали об'єктом наукових зацікавлень лінгвістів. Зокрема на теренах української науки популярністю користуються розвідки І. Соколової, яка на ґрунті англійськомовних зразків Інтернет-реклами встановила, що в них «найбільш частотними є різного роду повтори (як на поверхневому, так і на глибинному, текстовому рівнях), використання наказового способу, оцінна лексика»¹³. Заслугують на увагу й праці К. Мачульської, в яких аналізується англійська Інтернет-слоганістика й робиться висновок про те, що для неї характерним є домінування загальноживаної нейтральної лексики, власне англійської; мінімальне вкраплення іншомовних слів; переважання апелювальної

---

¹¹ Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. Одеса : Астропринт, 2008. С. 209.

¹² Bly R. W. The Copywriter's handbook. A Step-by-Step Guide to Writing Copy that Sells. 3^d ed. Canada : Н. В. Fenn and Company Ltd., 2005. P. 55.

¹³ Соколова І. В. Інформаційно-рекламний текст як тип тексту. *Наукові записки. Серія Філологічні науки*. 2012. № 75(3). С. 115.

лексики над власними назвами; обмежене вживання розмовної лексики; застосування сенсорної лексики тощо¹⁴.

Зазначені вище виснування вчених стосуються також і фактичного матеріалу нашого дослідження, огляд якого також показує, що в Інтернет-ТР наявні текстотвірні засоби всіх мовних рівнів. Проілюструємо їх (розташовуючи за спадною, наводячи лише приклади до мовних явищ, що мають частотність уживання в досліджуваному матеріалі п'ять і понад випадків (див. числові позначення в дужках), а також повністю корелюють із поняттям «ключове слово» (детальніше див. праці Т. Ковалевської, М. Фурдуй, Ю. Станкевич), актуальним для лексичного та почасти морфологічного рівнів):

1) фонетичний рівень:

– алітерація (12 випадків) – повторення одного чи кількох приголосних звуків у суміжних чи близько розташованих один від одного слова¹⁵: *Безкоштовний перший урок. Це шикарно* («Green Forest»); *Залиште заявку, ми зв'яжемося з вами та підберемо час для зустрічей*(«IQ Consultancy»);

– асонанс (7) – повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі¹⁶: *Придбайте наш товар, спробуйте, а потім поверніть* («Royal Fashion UA»); *Красиве доглянуте густе волосся*(«Nataliya Sobko»);

– епіфора (5) – повторення однакових виразів, слів, або звукових сполучень у кінці віршових рядків чи строф, а також прозових уривків¹⁷: *85 % конференцій проводять англійською мовою, 90 % інформації в Інтернеті зберігається також англійською. Понад мільярд людей говорять саме англійською...* («EasyEnglish»), *Лише сьогодні фен браш з 3 насадками. Лише 545 грн. Лише сьогодні, дівчата*(«Felicity_store»);

2) морфемний рівень:

– іншомовні префікси (28): *Англійська в мінігрупах онлайн – це вогонь* («Friends English Club»);

– зменшувально-пестливі суфікси (11): *Можна спокійно залишати в зоні доступу з маленькими дітьми* («Прикалдес»);

---

¹⁴ Мачульська К. Я. Лінгвопрагматика комерційних гасел в англomовному Інтернет-дискурсі реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2020. С. 4.

¹⁵ Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2009. 264 с. («Альма-матер»).

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

Чудова гамма кольорів піжамних комплектів: футболочка, шортики, штани («Secret Style Shop»);

3) лексико-семантичний рівень:

– іншомовні лексеми (59) – слова, запозичені з інших мов: *Мрією про стрімкий кар'єрний зріст в крутій компанії або про творчу роботу на **фрілансі**? («ШАГ»); У році тигра будь, як **tigerю** Вивчай англійську **Online** у **Green Forest** з будь-якої точки України! («Green Forest»);*

– синоніми (42) – слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотворчі типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення¹⁸: *Весь термін вагітності ми будемо супроводжувати тебе та надавати всю необхідну **допомогу та підтримку** («МамаТак»), де виділена лексема «допомога» має значення «сприяння, підтримка в чому-небудь»¹⁹;*

– сленгізми (21) – варіант професійної мови; слова та вирази, що використовуються у спілкуванні людей різних вікових груп, професій, соціальних прошарків²⁰: *Вивчай англійську у колі **френдів** («Friends English Club»); *My Chemical Romance – хедлайнер* другого фестивального дня UPark 2022 («UPark Festival»);*

– антоніми (20) – слова, в основі значення яких лежить протилежна предметно-понятійна віднесеність²¹, у т. ч. і контекстуальні антоніми: *Без води та нудної **теорії**. Максимум **практики** («ReaPod»);*

– слова-асоціати (13) – вербальні реакції на слово-стимул [Єщенко 2009]: *Мініатюра **туші** для **вій** у подарунок («MakeUp»);*

– лексеми розмовно-побутового стилю (8): *Без **передоплати** (**наложка**) («Мамай»), хоч у наведеному прикладі виділена лексема може зараховуватися до категорії русизмів чи кальок із російської мови;*

4) морфологічний рівень:

---

¹⁸ Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2009. 264 с. («Альма-матер»).

¹⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. С. 374.

²⁰ Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2009. 264 с. («Альма-матер»).

²¹ Там само.

– прикметники (41): *Зручне навчання навіть з мобільного* («Online Law School»);

– дієслова (34): *Зустріньте одиноких іноземців і почніть свою історію успіху!* («UkraineDate»), *Знаючи англійську мову, ти відкриєш нові можливості* («EasyEnglish»);

– іменники (32): *100 % гарантія та якість* («Orzado»); *Онлайн-курси від 0 до С1* («Українсько-Польський Центр Освіти «UniverPL»»); *Понад 3,7 млн клієнтів! Безкоштовна доставка* («MAKEUP»);

– числівники (23): *Першим покупцям безпровідні навушники Galaxy Buds 2 у подарунок* («Eldorado UA»); *Зараз знижки аж до 70%* («Reserved»);

– прислівники (14): *З нами ви будете впевнені, що лазерна епіляція пройде безпечно, якісно, комфортно* («TK Laser»);

– займенники (9): *Дозволь мріям здійснюватися – і вони, і ми вже зачекалися* («BroCard»); *Та одразу отримаєте рекомендації, які вітаміни й у якій кількості споживати для збереження краси та здоров'я саме вам* («Behelsi»);

5) синтаксичний рівень:

– односкладні називні речення (60), що використовуються для називання речей, дій, констатації факту: *Охайний манікюр в домашніх умовах* («Megazona»);

– складнопідрядні речення (20): *Сит 41 також зроблять усе, щоб ця літня неділя стала ще спекотнішою* («UPark Festival»);

– асидентон (27) – безсполучниковість: *Чудова гамма кольорів піжамних комплектів: футболочка, шортики, штани* («Secret Style Shop»);

– полісидентон (13) – багатосполучниковість: *Тисніть «детальніше» та відправляйте заявку, щоб забронювати за собою місце!* («ЛазерХауз»); *Натискай на картинку, щоб замовити вже зараз* («Royal Fashion UA»); *Переходь на сайт: <https://bit.ly/3qKzb3c> та залишай заявку, щоб отримати детальну консультацію про твій старт в новій сфері!* («Комп'ютерна Академія «ШАГ» (Миколаїв»);

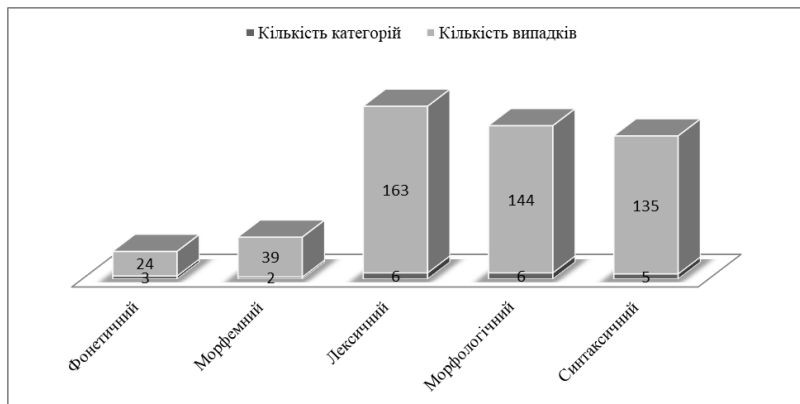
– парцельовані конструкції (6), в яких частини єдиного речення інтонаційно розмежовуються як самостійні речення (на письмі – розділовими знаками) з метою зосередження уваги на окремих елементах висловленої думки²²: *Тож, якщо бажаєш швидко*

---

²² Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2009. 264 с. («Альма-матер»).

зануритися в атмосферу «five o'clock» з бесідами рідною мовою жителів міста на Темзі, тобі до нас. У «EasyEnglish» («EasyEnglish»).

Загальну динаміку функціонування виявлених в Інтернет-ТР текстотвірних засобів презентуємо на діаграмі 1.1.

Діаграма 1.1. Функціонування текстотвірних засобів в Інтернет-ТР

Аналогічні мовні рівні актуалізуються також і в ТК (за винятком – морфемного), демонструючи, щоправда, іншу кількісну динаміку функціонування репрезентантів. Проілюструємо це:

1) фонетичний рівень:

– асонанс (19 випадків): *Після трагічної смерті дружини батько разом з двома доньками приїжджає до Південної Африки («Звір»);*

– алітерація (15): *Чак вирішує відновити стосунки зі своїм сином, але виявляє, що хлопець заблокував його в усіх соцмережах («Я кохаю свого тата»);*

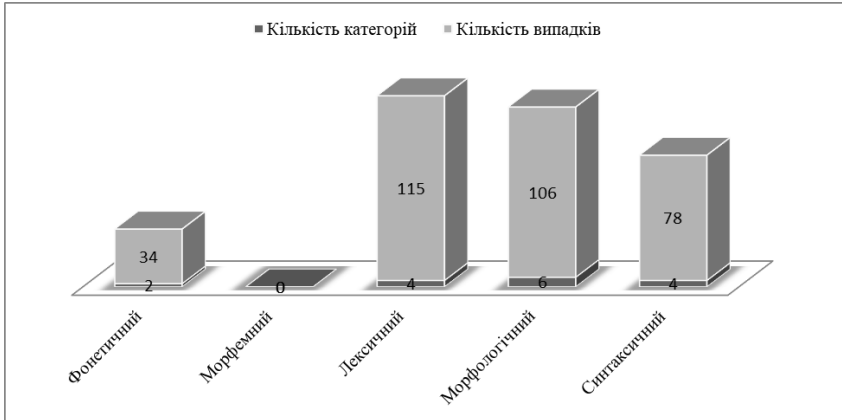
2) лексико-семантичний рівень:

– власні назви (антропоніми й топоніми) (60 випадків): ***Венсан** так просто не віддасть свою стабільну роботу і готовий бути чиновником будь-де, хоч на **Північному полюсі!** («Працівник року»); *Поринь знову у культовий трилер «Щелепи» від легендарного **Стівена Спілберга!** («Щелепи»);**

- синоніми (32): *Нудне книжкове **турне** від початку перетворюється на сповнену пригод **мандрівку** («Загублене місто»);*
- слова-асоціати (13): *Несподівано дзвонить **телефон** і на **зв'язок** виходять попередні жертви викрадача, які не дивлячись ні на що намагаються його врятувати («Чорний телефон»);*
- іншомовні лексеми (10): *Документальний фільм «Електросестри» – це **триб'ют** усім жінкам, які створювали електронну музику в умовах, коли вся увага та слава діставалась чоловікам («Електросестри»);*
- 3) морфологічний рівень:
  - іменники (40), причому найбільшу кількість мають складні іменники, утворені складанням основ: ***Пацифіст-дивак** Микола проводить екологічний експеримент («Снайпер»);*
  - дієслова (33): *«Люксембург, Люксембург» **розповідає** про братів-близнюків, які **намагаються** дати раду власному життю, в якому раптово **з'являється** давно зниклий батько («Люксембург, Люксембург»);*
  - прикметники (21): *Чарлі працює редактором модного журналу, вона – **красива і успішна** («Мій хлопець – м'ясник»);*
  - числівники (12): ***П'ятеро** найманих вбивць, яких пов'язує **одна** й та сама місія, опиняються разом в швидкісному поїзді («Швидкісний поїзд»);*
  - прислівники (10): *Колишній офіцер поліції Нью-Йорка, а **тепер** шериф невеликого містечка в Джорджії вимушений боротися з бандою кradіїв, які взяли в заручники заможного лікаря («Американська облога»);*
  - займенники (10): *І врешті – **він** навіть знайде свій хрест і буде похований живцем («Максим Оса»);*
- 4) синтаксичний рівень:
  - складнопідрядні речення (40): *Жінка, яка виросла на болотах глибокого Півдня, стає підозрюваною у вбивстві чоловіка, з яким у неї колись був роман («Там, де співають раки»);*
  - односкладні називні речення (15): *Розповідь про брехню, відданість, маніпуляції, страх та надію («Фіктивний агент»);*
  - полісиндетон (13): *Усе, **що** їм потрібно, вберегти доньку від помилки, **яку** вони самі здійснили 25 років тому («Квиток до раю»);*
  - риторичні питання (10): *Чи можуть повні протилежності закохатися? («Мій хлопець – м'ясник»).*

Загальну динаміку функціонування виявлених в Інтернет-ТК текстотвірних засобів презентуємо на діаграмі 1.2.

Діаграма 1.2. Функціонування текстотвірних засобів в Інтернет-ТК

З наведених діаграм 1.1. та 1.2. випливає, що найбільш динамічними з урахуванням кількості категорій, до яких можна вналежнювати мовні одиниці, в Інтернет-ТР і ТК є лексичний та морфологічний рівні, а найбільш динамічним із погляду на кількість випадків безпосередньої репрезентації в текстах є лише лексичний (лексико-семантичний), який якраз, на думку Т. Ковалевської, завжди виступає «концентром сугестійних ефектів»²³, тобто є найбільш потужним інструментом впливу, а, отже, й КЕ.

3. Комунікативна ефективність: сутність поняття та способи визначення

Поняття «ефективність» є абстрактним іменником до слова «ефективний», що, своєю чергою, акумулює в собі два значення: 1) «який приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект»; 2) «який викликає ефект»²⁴. До певної міри

²³ Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. Одеса : Астропринт, 2008. С. 172.

²⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. С. 192.

аналогійну семантику має й термін КЕ, що входить до активного лексикону копірайтерів і який О. Данайканич трактує як своєрідний показник того, «наскільки ефективно конкретне рекламне звернення передає цільовій аудиторії необхідні відомості або формує бажану для рекламодавця точку зору стосовно пропонованого чи рекламованого товару (послуги)»²⁵.

Існує чимало методів оцінювання КЕ реклами, що також поширюються й на Інтернет-ТР і ТК, що також дотичні до ТР, мають «потужний інформативний потенціал, високий SEO-ефект і тривалий інформаційний результат, що забезпечують основу для росту КЕ»²⁶. Склалася традиція поділяти методи визначення КЕ на прямі та непрямі, зараховуючи до перших визначення безпосередньо впливу реклами на відвідувачів, покупців, експертів тощо, а до других – методи опитування, порівняльні та розрахункові методи²⁷. В праці А. Кутлалієва та О. Попова наголошується на раціональності відкритих досліджень (вільні дискусії, щоденники, есе, ZMET), тестувань (концепт-тест, претести, посттести, пілотні тести, posthoc-дослідження), якісних методів (глибинні інтерв'ю, мапи сприйняття, методи багатовимірної шкалування), а також Q-методу та контент-аналізу²⁸. А. Зоренко взагалі пропонує поділяти методи визначення КЕ на три види залежно від етапу їхнього застосування: переданаліз (метод експертних оцінок, метод запам'ятовування, метод оцінки психологічного сприйняття, лабораторний метод); власне-аналіз, що проводиться під час рекламної кампанії (метод визначення ступеня привернення уваги до реклами, метод оцінку потоку покупців, метод виявлення, метод опитування); постаналіз (відгук за допомогою, відгук без допомоги, метод Геллапа-Робінсона, метод Старча, метод купонів, кількісний метод Ривса)²⁹. Відзначимо, що

---

²⁵ Данайканич О. В. Вдосконалення підходів визначення ефективності рекламної діяльності підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 4. С. 28.

²⁶ Попкова Е. Г. Ионоу А. Ч. Эффективность рекламы в социальных сетях. *Известия ВолгГТУ*. 2012. № 10. С. 88.

²⁷ Данайканич О. В. Вдосконалення підходів визначення ефективності рекламної діяльності підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 4. С. 28.

²⁸ Кутлаліев А., Попов А. Эффективность рекламы : 2-е изд. М. : Изд-во Эксмо, 2006. С.147–259.

²⁹ Зоренко А. В., Бадещенкова К. С. Современные методы определения коммуникативной эффективности рекламы. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-opredeleniya-kommunikativnoy-effektivnosti-reklamy>

найпопулярнішим у вітчизняних лінгвістичних наукових школах і дотепер залишається метод опитувань, насамперед методика анкетування, яку успішно вже апробували В. Різун і Ю. Шмига, щоправда, використавши різні типи анкетних питань. Ми, своєю чергою, абсолютно не заперечуємо релевантність вищевказаних методів для визначення КЕ реклами, однак пропонуємо з цією метою застосувати технологію аутсорсингу, що, на нашу думку, також може прислужитися для підвищення рівня КЕ Інтернет-ТР і ТК (за необхідності).

4. Аутсорсинг і комунікативна ефективність Інтернет-текстів реклами та кіноанонсів: провідні ідеї робочої платформи

Як переконують А. Долгві та Дж. Прос, аутсорсинг – це «одержання напівфабрикатів, готової продукції або послуг від сторонньої компанії, якщо ця діяльність традиційно здійснювалася всередині компанії»³⁰. Сьогодні ідеї аутсорсингу покладено в основу ефективного ділового партнерства практично в усьому світі³¹, хоч ця форма кооперації між «продавцями» та «покупцями» має свої переваги та недоліки, на чому акцентує, наприклад, С. Сомджай, зараховуючи до плюсів аутсорсингу експертизу та швидке отримання її результатів, зосередження на виробництві основного процесу; розподіл ризиків; зниження витрат – експлуатаційні витрати та витрати на найм, а до мінусів – ризики розкриття конфіденційних даних і технологій; синхронізацію результатів; наявність чималої кількості прихованих витрат; відсутність клієнтоорієнтованості³².

Варто додати, що питання доцільності застосування аутсорсингових технологій у комунікативному менеджменті, рекламній та PR-сферах ще вивчається, хоч попередні результати апробувань уже засвідчують їхній плюс-факторний ефект. Зокрема про це йдеться в дослідженнях П. Шикова та Ю. Шикова, В. Андрієнка, А. Баскакової. В підручнику М. Федотової також підтримується ідея про необхідність аутсорсингу для рекламних та PR-агентств, де працюють і копірайтери, й наводиться схема

---

³⁰ Dolgui A., Proth J.-M. Outsourcing: Definitions and Analysis. *International Journal of Production Research*. Volume 51, 2013. P. 6774.

³¹ Frey B. The history of copywriting. URL: <https://copywriting.network/articles/the-history-of-copywriting-2117/>

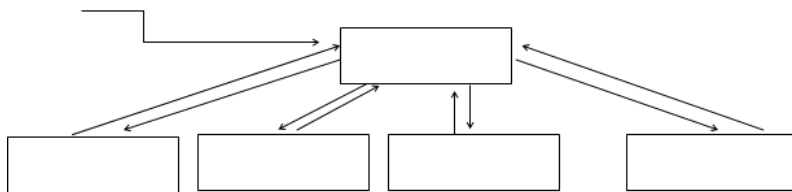
³² Somjai S. Advantages and disadvantages of outsourcing. *The Business and Management Review*, Volume 9, Number 1. 2017. P. 158.

оцінювання доцільності передачі певних функцій на аутсорсинг. Дослідниця переконує, що в разі виконання стратегічної конкурентної операції аутсорсинг не варто застосувати, на відміну від випадків виконання нестратегічної конкурентної операції. Аутсорсинг уважатиметься доцільним, якщо перед агентством стоїть завдання виконати неконкурентні стратегічні та нестратегічні операції, пов'язані, наприклад, із реорганізацією самої компанії чи вдосконаленням існуючої послуги³³. Ми повністю погоджуємося з такими рекомендаціями, вважаючи при цьому, що для підвищення рівня KE Інтернет-РТ аутсорсинг також буде доцільним. Продемонструємо це на прикладі створення спеціальної аутсорсингової платформи, що може стати додатковим інструментом у роботі копірайтерів:

1) назва платформи – ADWork.

2) методологія створення платформи ADWork передбачає залучення конструктора, насамперед запропонованого Wix.com, що є міжнародною хмарною платформою для створення та розвитку Інтернет-проектів, що дозволяє будувати професійні сайти та їхні мобільні версії на HTML 5 з допомогою інструментів drag-and-drop, а також, за даними опитувань, що здійснюються на сайті <https://yareviews.ua/>, має найбільше позитивних відгуків від користувачів;

3) структура платформи ADWork обирається лінійною (стандартною), через що з головної сторінки користувач перейде на другу сторінку, з неї – на третю тощо (див. рис. 1.1.). Лінійна структура може бути перетворена на дзеркальну без спотворення контенту.

Рис. 1.1. Лінійна (стандартна) структура платформи

---

³³ Федотова М. Г. Коммуникационный менеджмент : учебное пособие. URL: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/257/62257/32187?p_page=5

Перевага такій структурі надається у зв'язку з тим, що на сайті / платформі з деревоподібною структурою з головної сторінки можна потрапити на одну зі сторінок другого рівня, звідти – на одну зі сторінок третього рівня тощо;

4) дизайн платформи також має значення, адже він має відповідати сучасним тенденціям, вимогам ергономіки, рекомендаціям провідних спеціалістів у галузі. У зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне головним кольором для фонового оформлення сайту обрано білий. Як стверджує Р. Мокшанцев, білий колір символізує чистоту³⁴. Відомо, що для цього кольору характерним є «самоусунення» власної сили, тому його краще використовувати в поєднанні із синім, червоним та зеленим³⁵. Ми, своєю чергою, вирішили поєднати білий фон із написами зеленого кольору, як це рекомендовано фахівцями, та написами чорного кольору, а також білими написами на фонах зеленого кольору. Під час вибору чорного кольору ми керувалися тим, що цей колір символізує витонченість³⁶, а також часто асоціюється з вишуканістю, довершеністю, технологічністю³⁷. Попри це, його позитивну семантику увиразнює поєднання з білим кольором, що в більшості випадків відповідає значенню фразеологізму «чорним по білому», тобто «цілком ясно, виразно, зрозуміло»³⁸.

- 5) функціонал платформи має охоплювати такі системи:
- реєстрація;
  - пошук із ручним введенням запиту (кнопка «Знайти»);
  - здійснення операцій користувачем за тематичними рубриками;
  - можливість копірайтера відстежувати хід виконання операцій та автоматично отримувати статистику з використанням діаграм згоряння задач Burndown chart;
  - автоматичний підрахунок загальних оцінок KE Інтернет-ТР і ТК та оцінок у розрізі кожного питання;
  - наявність шаблонів для проведення опитувань;

---

³⁴ Мокшанцев Р.И. Психология рекламы : Учеб. пособие / Науч. ред. М. В. Удальцова. М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2009. С. 147.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

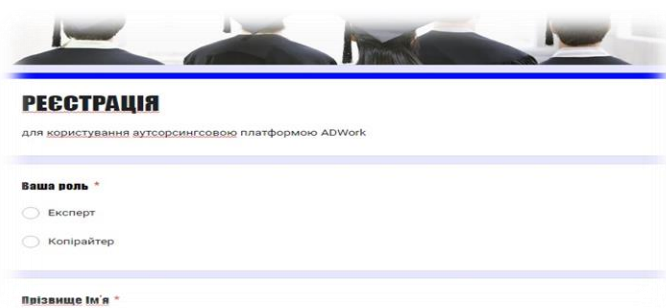
³⁷ Мокшанцев Р.И. Психология рекламы : Учеб. пособие / Науч. ред. М. В. Удальцова. М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2009. С. 147.

³⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. С. 141.

– зворотній зв'язок.

Відзначимо, що вигляд головної сторінки як для користувачів, так і копірайтерів є однаковим, проте контент вкладень буде різним. Коротко опишемо це.

Вкладення «Реєстрація» містить форму для реєстрації, розроблену з використанням додатку GoogleForms, однак у ній міститься питання, що визначає роль відвідувача платформи (див. рис. 1.2.).

The image shows a registration form with the following elements:

- Header: **РЕЄСТРАЦІЯ**
- Sub-header: для користування аутсорсинговою платформою ADWork
- Section: **Ваша роль ***
- Options: Експерт, Копірайтер
- Section: **Прізвище ім'я ***

Рис. 1.2. Реєстраційна форма

Якщо відвідувач реєструється як Експерт, тоді після здійснення входу йому будуть доступні лише зразки Інтернет-ТР і ТК для оцінювання та відповідні анкети. Якщо ж відвідувач реєструється як Копірайтер, то в подальшому в усіх вкладеннях доступними для нього стануть лише функції розміщення матеріалів, завантаження анкет чи їхнього автоматичного створення, а також перегляду активності Експертів та даних кількісної обробки їхніх відповідей / оцінок.

Вкладення «Оціни текст», «Оціни фрагмент», «Оціни фрагмент» містять анкети для Експертів, які вони використовують для оцінювання цілих Інтернет-ТР і ТК, їхніх фрагментів з акцентом на певний рівень мовної організації ТР і ТК (фонетичний, морфемний, лексико-семантичний, граматичний), а також кореляцій між змістом ТР і ТК та його дизайнерським представленням. У цих вкладеннях матеріали подаються суцільною вибіркою без поділу ТР і ТК на тематичні групи. Копірайтер також має доступ до цих вкладень, однак на його робочій панелі з'являються лише вікна з

кількісними даними у формі діаграм, оскільки оцінювальні шкали та анкети створено з підв'язкою до програми Microsoft Office Excel.

Як приклад, наведемо одну зі сторінок вкладення «Оціни фрагмент», на якій презентовано лексеми, що пропонуються копірайтером для оцінювання. На ній розміщено лексему, що потребує оцінку, далі наводиться фрагмент контексту з Інтернет-ТР, із якого її взято, а також картинка самого бренду (див. рис. 1.3.). Зауважимо, що ці складники контенту є клікабельними, тобто, натискаючи на саму лексему перед Експертом з'являється класична шкала з оцінками від 1 до 5, яку він може обрати, а натискаючи на картинку бренду відбувається автоматичний перехід на сайт, де розміщено відповідний Інтернет-ТР у його цілому вигляді.

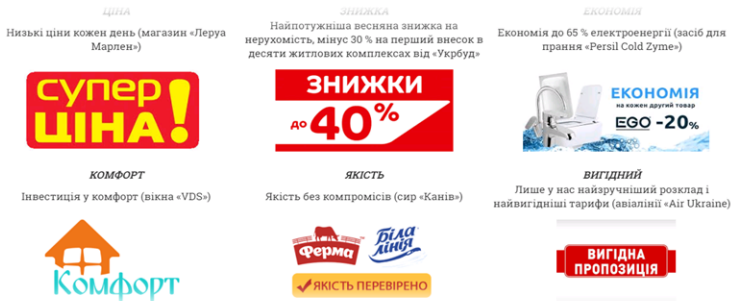

Рис. 1.3. Сторінка вкладення «Оціни фрагмент»

Відзначимо, що після того, як Експерт здійснює оцінювання, він заробляє віртуальні бонуси у вигляді зірочок, тобто платформа має керування на гейміфікацію, що полягає в тому, що частіше Експерт виконує оцінювальних операцій, то більше в нього зірочок. Далі він має можливість отримати сертифікат Експерта з копірайтингу, скачавши його з платформи.

За цим же вкладенням може зайти й Копірайтер та переглянути результати оцінювання, що презентуються у вигляді діаграм.

5. Тестування роботи аутсорсингової платформи

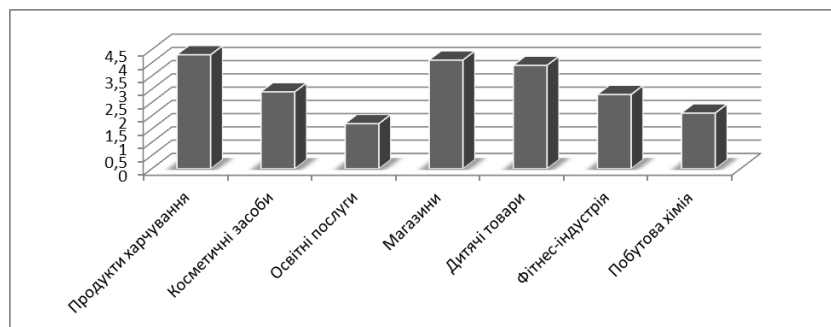
Для тестування роботи аутсорсингової платформи ADWork ми залучили учнів закладів середньої освіти м. Миколаєва віком від 15 до 17 років (30 осіб), студентів віком від 18 до 20 років м. Миколаєва (30 осіб), викладачів віком від 25 до 30 років м. Миколаєва та м. Кам'янець-

Подільського (30 осіб), які зареєструвалися на створеній платформі як Експерти. Відзначимо, що у відборі респондентів за віковим критерієм ми керувалися передусім думкою Т. Ковалевської, яка «соціальну активність, мобільність, незаангажованість, свіжість сприйняття»³⁹ приписує саме представникам юного та молодого поколінь.

Виконуючи роль Копірайтера, ми розмістили на платформі Інтернет-ТР, фрагменти текстів, тобто найчастотніші мовні одиниці різних рівнів з опертям на дані попередньо здійсненого нами лінгвістичного аналізу та підрахунків (ТК до тестування платформи не залучено.). Для цілих текстів та їхніх окремих фрагментів ми скористалися класичною шкалою оцінок від 1 до 5. Однак для оцінювання оформлення РТ ми розробили анкету з функцією автоматичного оброблення результатів у програмі Microsoft Office Excel. Додамо, що анкети для вкладень «Оціни текст» та «Оціни фрагмент» не створювалися нами навмисно з метою утримання уваги та інтересу Експерта. Для вкладення «Оціни оформлення» анкету складено з 5 питань, оскільки, як запевняє Н. Кутуза, питань має бути не більше 10, що «зумовлено рекомендаціями усталених експериментів»⁴⁰.

Здійснення оцінювальних операцій Експертами у вкладенні «Оціни текст» уможливило Копірайтеру отримати узагальнені дані у формі діаграми (див. діаграму 1.3.).

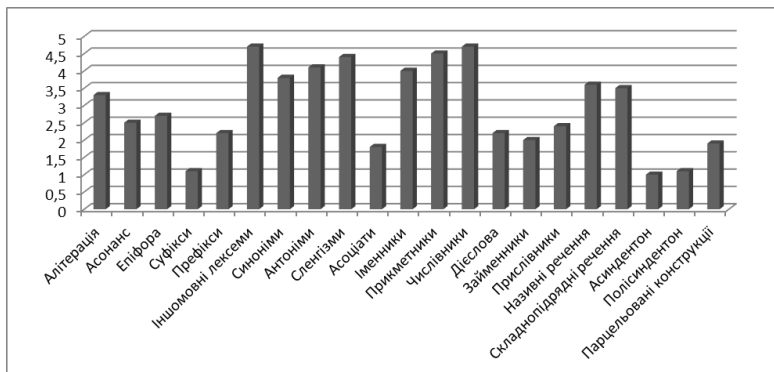
Діаграма 1.3. Оцінки текстів

³⁹ Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. Одеса : Астропринт, 2008. С. 193.

⁴⁰ Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. 200.

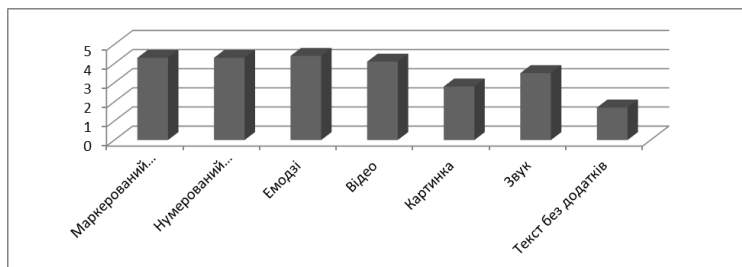
З діаграми 1.3. випливає, що найвищий показник КЕ мають Інтернет-ТР про продукти харчування, а найнижчі – про освітні послуги.

Здійснення аналогічних оцінювальних операцій Експертами у вкладенні «Оціни фрагмент» уможливило Копірайтеру отримати уявлення про рівень КЕ певних текстотвірних засобів у ТР (див. діаграму 1.3.). Зокрема виявилось, що найбільшу КЕ мають РТ, у яких наявні іншомовні слова та числівники. Найменшою мірою КЕ забезпечують полі- та асиндентони, а також зменшувально-пестливі суфікси.

Діаграма 1.4. Оцінки фрагментів

Заповнення Експертами анкет у вкладенні «Оціни оформлення» вможливило з'ясувати, що найбільший рівень КЕ мають ТР із дизайнерськими маркерованими списками й емодзі. Найнижчий рівень зафіксовано в ТР, що представляють собою друкований текст без ілюстративного супроводу. Дані наведено на діаграмі 1.5.

Діаграма 1.5. Оцінки оформлення

Також додамо, що на питання анкети «Чим Ви доповнили би тексти сучасної Інтернет-реклами?» 74 % Експертів зазначили, що відповідним текстам необхідні анімаційні доповнення.

Отже, тестування роботи аутсорсингової платформи ADWork засвідчує її ефективність не стільки в тому, що ми змогли автоматично отримати дані про рівень KE Інтернет-РТ, скільки в тому, що для виконання оцінювальних операцій Експерти витрачали, як показує сформована платформою діаграма згоряння задач (Burndown chart), не більше 12–15 хв. на опрацювання 21 цілого тексту, 21 фрагмента та 21 зразка оформлення.

ВИСНОВКИ

Необхідність розроблення аутсорсингової платформи для визначення та підвищення KE Інтернет-РТ зумовлена існуючою сьогодні потребою в оптимізації комунікації копірайтерів із цільовою аудиторією; мінімізації фінансових витрат на дослідження; економії робочого часу; економії кадрових (людських) ресурсів. Через це запропоновано створити спеціальну аутсорсингову платформу ADWork на базі конструктора Wixsite із лінійною дзеркальною структурою для одночасного користування копірайтерами та експертами. Для копірайтерів платформа дозволяє завантажувати матеріали для оцінювання, відстежувати частоту відвідувань платформи, активність її користувачів та скачувати автоматично побудовані діаграми з результати вимірювання KE Інтернет-ТР і ТК. Експертам платформа пропонує ознайомлюватися з цілими текстами, їхніми фрагментами, дизайном реклами, оцінювати їх за класичною 5-бальною шкалою шляхом кліків, а також збирати та накопичувати бонуси у вигляді зірок для отримання сертифіката, що засвідчуватиме їхню участь в експериментах рекламних агентств і PR-компаній.

АНОТАЦІЯ

Наукову розвідку присвячено проблемі створення аутсорсингової платформи, скерованої на автоматичне визначення рівня комунікативної ефективності Інтернет-текстів реклами та кіноанонсів із лінійною дзеркальною структурою, призначеної для спільного користування копірайтерами та експертами, якими є пересічні респонденти. Ця платформа передбачає постійне оновлення фактографічних даних копірайтерами для відстеження

змін у даних про комунікативну ефективність та підтримку уваги користувачів завдяки засобам гейміфікації. Крім цього, у роботі здійснити теоретизацію понять «текст реклами» і «текст кіноанонсу» як об'єктів копірайтингу з визначенням тотожних і відмінних ознак, а також встановлено їхню лінгвістичну специфіку, що дало змогу констатувати більшу різноманітність із мовного погляду в структурі текстів реклами. Визначено сутність поняття «комунікативна ефективність», ознайомлено з наявними в науковій парадигмі способами її визначення / вимірювання та акцентовано на релевантності розроблення аутсорсингової платформи для визначення та підвищення комунікативної ефективності текстів.

Література

1. Арешенкова О. Ю. Рекламний текст як функціональний різновид мовлення. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Вип. 10 / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2014. С. 5–11. <https://doi.org/10.31812/filstd.v10i0.407>
2. Ворначев А. О. Взаємодія лексико-семантичного, синтаксичного, фонетичного та прагматичного рівнів у рекламних текстах автомобілів (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2009. 18 с.
3. Данайканич О. В. Вдосконалення підходів визначення ефективності рекламної діяльності підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 4. С. 26–30.
4. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2009. 264 с. («Альма-матер»).
5. Зоренко А. В., Бадещенкова К. С. Современные методы определения коммуникативной эффективности рекламы. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-opredeleniya-kommunikativnoy-effektivnosti-reklamy>
6. Кирпичева О. В. Ономастикон рекламного текста : автореф. дисс. ... канд. філол. н : 10.02.19. Волгоград, 2007. 25 с.
7. Козуб Л. С. Систематизація структурних елементів та засобів передачі змісту англійської комерційної телереклами. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 212–215.

8. Ковалевська Т. Ю. Комуникативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.

9. Колодная Ю. А. Лингвопрагматические характеристики печатного креолизованного текста киноанонса (на материале немецкого языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2006. 18 с.

10. Кривоносов А. Д., Шевченко А. С. Копирайтинг и спичрайтинг. СПб. : Санкт-Петербургский государственный экономический университет, 2018. 66 с.

11. Кутлалиев А., Попов А. Эффективность рекламы : 2-е изд. М. : Изд-во Эксмо, 2006. 416 с.

12. Кутуза Н. В. Комуникативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.

13. Мачульська К. Я. Лінгвопрагматика комерційних гасел в англomовному Інтернет-дискурсі реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2020. 294 с.

14. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы : Учеб. пособие / Науч. ред. М. В. Удальцова. М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2009. 230 с. (Высшее образование).

15. Назайкин А. Н. Понятие «копирайтинг» вчера и сегодня. URL: <https://vestnik.journ.msu.ru/books/2020/3/ponyatie-kopirayting-vchera-i-segodnya/>

16. Попкова Е. Г. Ионов А. Ч. Эффективность рекламы в социальных сетях. *Известия ВолгГТУ*. 2012. № 10. С. 85–90.

17. Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т. М. Кондратюк ; Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.

18. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980.

19. Соколова І. В. Інформаційно-рекламний текст як тип тексту. *Наукові записки. Серія Філологічні науки*. 2012. № 75(3). С. 133–137.

20. Федотова М. Г. Коммуникационный менеджмент : учебное пособие. URL: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/257/62257/32187?p_page=5

21. Хрушкова О. А. Рекламний текст як компонент комунікації (функціональні типи рекламних текстів Дніпропетровська).

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. 2015. № 18, том 1. С. 46–49.

22. Bly R. W. *The Copywriter's handbook. A Step-by-Step Guide to Writing Copy that Sells.* 3^d ed. Canada : H. B. Fenn and Company Ltd., 2005. 1147 p.

23. Dolgui A., Proth J.-M. Outsourcing: Definitions and Analysis. *International Journal of Production Research.* Volume 51, 2013. P. 6769–6777.

24. Frey B. The history of copywriting. URL: <https://copywriting.network/articles/the-history-of-copywriting-2117/>

25. Somjai S. Advantages and disadvantages of outsourcing. *The Business and Management Review*, Volume 9, Number 1. 2017. P. 157–160.

Information about the authors:

Shcherbak Olena Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Applied Linguistics Department

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

9, Heroyiv Ukrainy Ave., Mykolayiv, 54009, Ukraine

Kaleniuk Svitlana Oleksandrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the General and Applied Linguistics Department

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University

24, Nikolska Str., Mykolaiv, 54030, Ukraine

Sheremeta Nataliya Petrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Ukrainian Language Department,

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

61, Ohienko Str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region,

32301, Ukraine

NOTES

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2022. gada 29. septembris
Tirāža 150 eks.